MUSEU COMARCAL DEL MARESME
MATARÓ

LAIETANIA

ESTUDIS D'HISTÒRIA I D'ARQUEOLOGIA DEL MARESME

1982-83

SECCIÓ ARQUEOLÒGICA

LAETANIA

PUBLICACIONS DEL MUSEU COMARCAL DEL MARESME. MATARÓ

SECCIÓ ARQUEOLÒGICA

Publicacions periòdiques:

- Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme nº 1 al 12 (Sèrie completa).
- Laietania nº 1, Any 1981.
- Laietania nº 2-3, Anys 1982-83.

Publicacions eventuals:

- nº 1 «Miscel.lànies Arqueològiques de Mataró i el Maresme».
- nº 2 «Carta dels Vestigis Arqueològics del Terme Municipal de Mataró».

Col.lecció Opuscles:

- nº 1 «La Vil.la Romana de Torre Llauder».
- nº 2 «L' Arqueologia a l'Escola - Aproximació a l'Època Prehistòrica: Serralada del Litoral (Maresme i Vallès Oriental)». (Exhaurit).
- nº 3 «L' Arqueologia a l'Escola - Aproximació a l'Època Ibèrica (Comarca del Maresme)».
- nº 4 «El Jaciment Romano-Medieval de Can Modolell (Cabrera de Mar) 10 anys d'Excavacions (1974-1984)».

SECCIÓ CIÈNCIES NATURALS

- Revista «L' Atzavara», núms. 1, 2, 3 i 4 (el nº 4 exhaurit)
- La balena de Mataró (exhaurit)
- Una visita al parc (exhaurit)

SECCIÓ AMICS DE L' ART ROMÀNIC

- Iniciació de l'Art Romànic de la Comarca - Maresme Romànic I (exhaurit)
- Guia del romànic de la comarca del Maresme

DIVERSOS

- Museu del Maresme (guia)
- 1480, 1980, 500è. aniversari de l'alliberament dels lligams senyorials dels castells de Burriac i Mataró.
- Rafael Estrany 1884-1958. Un segle. Una vida
- L'aventura americana del Maresme

«LAIETANIA» es publica anualment. S'intercanvia amb totes les publicacions similars, amb l'objecte d'incrementar els fons bibliogràfics del Museu Comarcal del Maresme. Mataró.
Per a informació, intercanvi i subscripcions, adreceu-vos a:

MUSEU COMARCAL DEL MARESME. MATARÓ
Carreró, 17
MATARÓ
Telf. 796 10 29

CRIDA:

Agraïrem tota notícia o col.laboració d'interès que ens sigui facilitada sobre el món de la Prehistòria i Arqueologia en l'àmbit del Maresme. Pel millor coneixement del nostre procés d'identificació històrica cal referenciar qualsevol testimoni, ja sigui verbal o escrit, per insignificant que sembli.
Adreceu-vos a la Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme, l'adreça de la qual s'especifica en aquesta publicació.

Les hipòtesis emeses en els diferents treballs són pròpies de cada autor, per tant aquesta Redacció de «Laietania» no les assumeix necessàriament.

SECCIÓ ARQUEOLÒGICA del MUSEU COMARCAL DEL MARESME
Carreró, 17 — Mataró.

CONSELL DE REDACCIÓ
Joan Bonamusa i Roure
Rosa Isabel Garí i Lleixà
Robert Lleonart i Casadevall
Carles Martí i Garcia
Jordi Arenas i Clavell
Francesc Navarro i Bonamusa
Isabel Serra i Massana

EDITA
MUSEU COMARCAL DEL MARESME. MATARÓ (I.C.O.M.)
Carreró, 17 — Mataró

IMPRESSIÓ — Copisteria La Juliana
Passatge escoles, 4. Argentona — Tel. 797 04 04

I.S.B.N. 0212-8985
Dipòsit legal: B-19.128-1981

Al Company i Amic JESÚS ILLA i PARÍS, membre fundador d'aquesta Secció Arqueològica. Amb motiu de l'esdeveniment del seu traspàs el dia 9 de desembre de 1983, li dediquem aquesta publicació, en reconeixement i agraïment a la seva exemplar tasca.

JESÚS ILLA, EN EL RECORD

Hem volgut encapçalar aquest nou exemplar de Laietània evocant la figura tan pregonament humana d'en Jesús, i dedicant a la seva bona memòria la present edició.

Glossar breument les imatges que tots guardem de l'amic, no és en aquest cas gens feixuc, la seva vida fou plena de moments, d'actituds i de circumstàncies que, vulgues que no, han solcat de manera molt vital la personalitat de més d'una generació de jovent que pogué fruïr de la seva coneixença i amistat al llarg dels anys.

Cal recordar entre les múltiples facetes de l'Illa, potser la més coneguda d'animador de l'escoltisme català en anys prou difícils. El contacte sovintejat amb una munió de nois i noies, fou una constant en la seva vida i al costat del seu exemple ininterromput d'amor a la pròpia terra i a tots els homes, ell també sabia recollir les dèries i les inquietuds de la joventut. Sempre al costat dels joves com un jove més, en Jesús mantingué encès l'afany de superació i l'esperit obert a la recerca constant.

La seva vinculació al Museu s'esdevé a partir de la primera junta del Patronat on ell figura com a representant de les entitats excursionistes. Participa en la creació de la Secció d'Història i Arqueologia, que en aquell moment representa el motor dinamitzador de bona part de les activitats del Museu, recordem que en aquest període (1949-1951) apareix la revista homònima «MVSEV», realitzada a ciclostil, i redactada íntegrament en català, qüestió aquesta d'autèntica excepcionalitat atenent els temps que corrien.

Després d'una època de cert apartament de les activitats del Museu, en Jesús, però, no s'atura. Les seves classes d'Història i Geografia a l'Escola de Formació Professional, (actual Institut Politècnic), engresquen un grup d'alumnes que amb el seu guiatge a través de l'excursionisme, arriben a la descoberta de la Prehistòria comarcal. A l'entorn de l'Illa i ja amb el grup de recerca més cohesionat, vingué la integració a la nova Secció Arqueològica del Museu, en el desenvolupament de la qual col.laborà plenament, imprimint-li el seu caràcter inquiet i d'amistat oberta a tothom.

El seu treball dins la Secció Arqueològica, va perllongar-se fins l'època de la qual exercí el càrrec de gerent del Museu, fet que li comportà un cert distanciament de les tasques de camp en les quals col.laborava tothora amb el seu entusiasme encomanadís inigualable.

Malauradament el seu lligam amb tots nosaltres s'estroncà de sobte, la seva mort accidental ens deixà glaçats, ningú no podia capir el trasbals vertiginós, la pèrdua instantània de l'amic ja per sempre.

Guardarem d'ell tot un exemple de vida i mantindrem el seu record pensant en la gran sort d'haver pogut caminar al costat d'ell aprenent en tot moment el mestratge únic.

EL JACIMENT EPICARDIAL DEL CASTELLÀS ROCS DE SANT MAGÍ, A LLAVANERES (EL MARESME)

Robert Lleonart i Casadevall

ELS ANTECEDENTS

La primera notícia de l'existència d'aquest jaciment fou donada a conèixer en la XIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos que tingué lloc a Mataró i a Tiana els dies 9 de maig i 6 de juny del 1971. Posteriorment se'n publicà un resum dins la revista Informació Arqueològica nº 6 corresponent a setembre-desembre del 1971 amb el títol «Estudi de poblament prehistòric a la serra del Montalt, El Maresme».

En aquell moment els dubtes sobre la filiació real del jaciment eren molts, ja que els tipus ceràmics de què disposàvem, obtinguts en una petita prospecció de tempteig, no oferien cap possible comparació amb d'altres de semblants. És per això que en el referit estudi no donàvem cap cronologia definitiva, encara que erròniament apuntéssim la possibilitat d'un poblament de llarga tradició indígena englobat dins la gran tradició Bronze-Ferro.

Quant a la descripció del lloc, també la donàvem en l'estudi suara esmentat, malgrat tenir certs dubtes referits al topònim exacte, ja que el turó on s'ubica és anomenat Puigcau segons la carta topogràfica d'Editorial Alpina, i així ho féiem constar. Avui, però, hem d'esmenar aquesta dada, ja que a partir d'un recent estudi històric i toponímic de Llavaneres (1), podem situar exactament el jaciment del Castellàs en l'indret conegut per Rocs de Sant Magí, propers al turó de l'Oriola, aquest ja a cavall del terme de Sant Vicenç de Montalt. Som partidaris de respectar el nom antic de Rocs de Sant Magí, al costat d'El Castellàs, donat per nosaltres en les primeres exploracions del 1967 i publicat ja amb aquest nom altres vegades.

CARACTERÍSTIQUES DEL CASTELLÀS O ROCS DE St MAGÍ

La seva localització exacta correspon a les coordenades del meridià de Greenwich: Long. 41º 35' 38", Lat. 2º 30' 11". Es troba situat en la part del turó que assoleix la cota 428 m. sobre el nivell del mar a Alacant (segons Editorial Alpina). En l'actualitat queda ubicat dins la zona d'influència d'una moderna urbanització. (Vegeu plànol de situació).

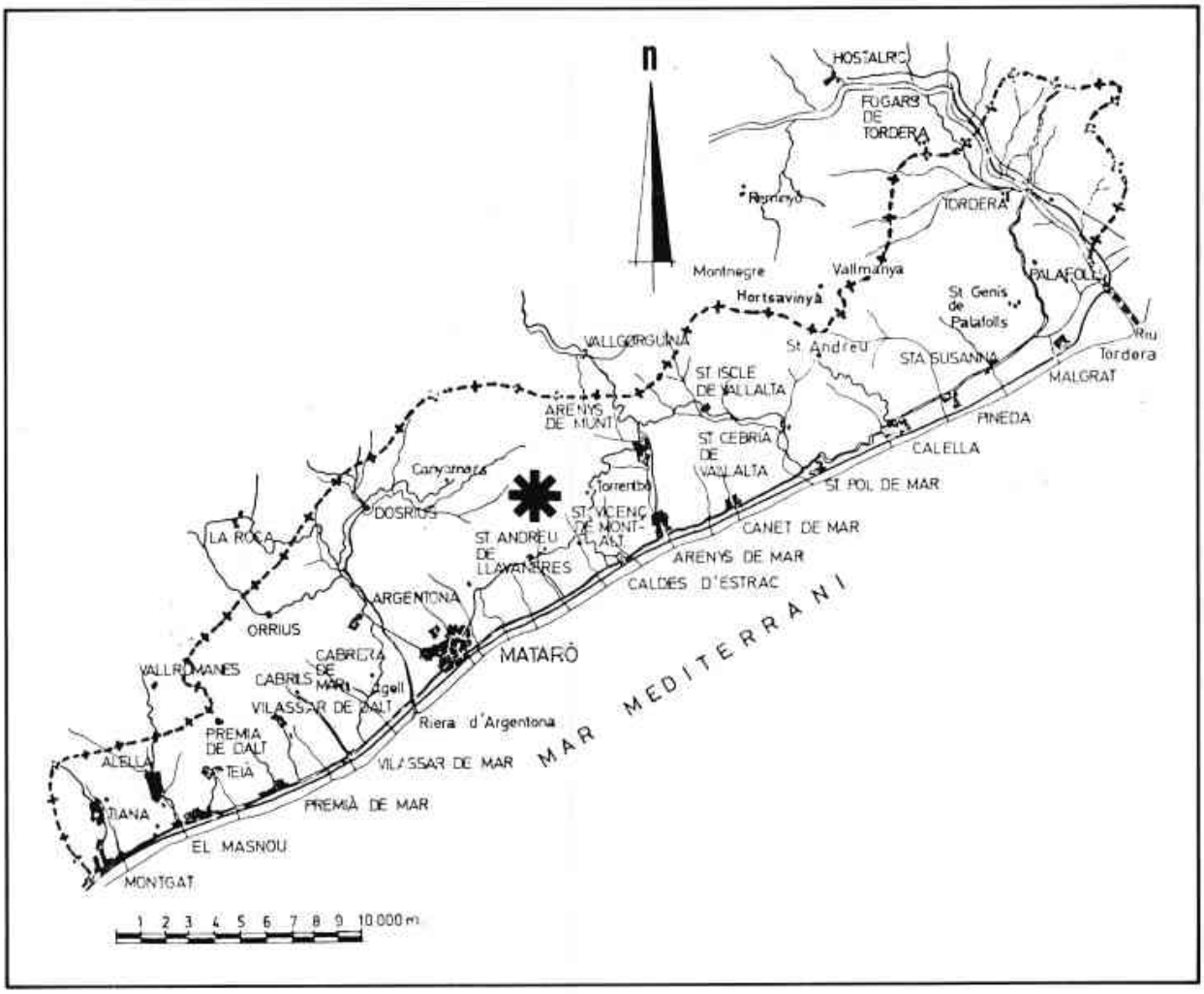

Consisteix en l'agrupament de nombrosos blocs granítics de considerable magnitud que recolzant-se els uns als altres originen petits abrics o espais més o menys tancats entre les roques. Per nosaltres el factor més important el determina la «muralla» que envolta tot el perímetre del rocam. (Vegeu plànol topogràfic i perfil). Aquesta muralla o cleda, és feta a base de pedres també granítiques, col.locades en sec, la funció de tancament de les quals es veu clarament en observar com omplenen els espais oberts entre roca i roca i com curiosament serveixen de base a algunes de les pedres de més gran dimensió. El conjunt doncs resta tancat originant un recinte de planta poligonal.

ANY 1967; DESCOBERTA I PRIMERES PROSPECCIONS (2)

La descoberta, totalment fortuïta, la portàrem a cap en el curs d'unes exploracions realitzades a tot el llarg de la carena del Montalt i els turons del seu repeu, fetes amb la intenció d'inventariar possibles assentaments humans a l'entorn dels nombrosos rocams granítics que es troben escampats per tota la zona. D'altra banda pensàvem omplir un buit important en el coneixement prehistòric de la comarca i més en concret en l'àrea del Montalt.

El grup de recerca era encapçalat pel bon amic Sr. Jesús Illa i altres companys. La troballa superfi-

cial d'alguns bocins de ceràmica aparentment molt grollera, ens feren adonar de la possible importància del lloc. Seguidament ja ho vàrem poder corroborar adonant-nos de la magnitud del rocam envoltat per la «muralla-tanca» de pedra seca. Només ens faltava la certificació d'uns materials concrets. Aquest fou el motiu pel qual decidírem prospeccionar l'espai intermig entre les dues roques més elevades de tot el conjunt (7'00 m.). Aquest espai o corredor ha estat l'única zona excavada en tot el jaciment i conseqüentment la que ens proporcionà tot el material ceràmic motiu del present treball.

L'esmentat «corredor» té una llargada aproximada de 6'00 m. i segueix l'orientació E-O amb una amplària que oscil.la entre els 0'70 i 0'80 m. En la seva meitat és cobert per una roca de tal manera que sembla dividir el corredor en dos sectors o cambres. Al sector E ja al primer nivell d'argiles varen aparèixer fragments de ceràmica llisa, feta a mà, sense decoració, advertint-se només una mena de relleu en forma de mugró. Aquest estrat era constituït en part per graves i sorres. En l'estrat més profund no s'hi trobà cap testimoni, únicament el sobtat canvi d'argiles compactes a llims de fina granulació.

A la part mitjana del corredor i per sota de la roca que cobreix la meitat dels dos sectors, les argiles es posaven entremig de pedres d'irregulars dimensions. A la part superior recollírem diversos fragments de ceràmica molt allisada i de parets molt primes, de 2 a 3 mm. (Vegeu fragments nº 109, 110, 111, 113 i 114). Al nivell immediat inferior l'argila es tornava cada vegada més compacta i la ceràmica esdevingué de parets molt gruixudes (7 a 9 mm.) i pasta amb molt de desgreixant de quars i mica. Les cares externes força polides en comparació amb les internes. Els fragments eren profusament decorats amb cordons llisos en relleu, presentant un acusat geometrisme, entrellaçant-se tot formant quadrats i línies verticals, horitzontals i fins i tot en un cas circulars. (Vegeu fragments nº 116 i 117) (3).

La gran abundor de fragments contrastava amb la impossibilitat de reconstrucció de cap peça, malgrat tot s'observaren alguns detalls específics d'aquest utillatge, en especial els vorells que insinuen uns vasos de dimensions més aviat grans, pel diàmetre de la boca i pel reforç intern a base d'un cordó aplicat a l'entorn, (fig. nº118) (4) assegurant-ne la resistència. La decoració externa de tots els fragments de vorells amb cordó interior de reforç, consisteix sistemàticament en cordons llisos que partint just de la vora, baixen verticalment adosats a la paret del recipient. Aquesta característica té el seu paral.lel en la forma III de les ceràmiques epicardials de la cova Mariver (Martis), comarca de Banyoles (4).

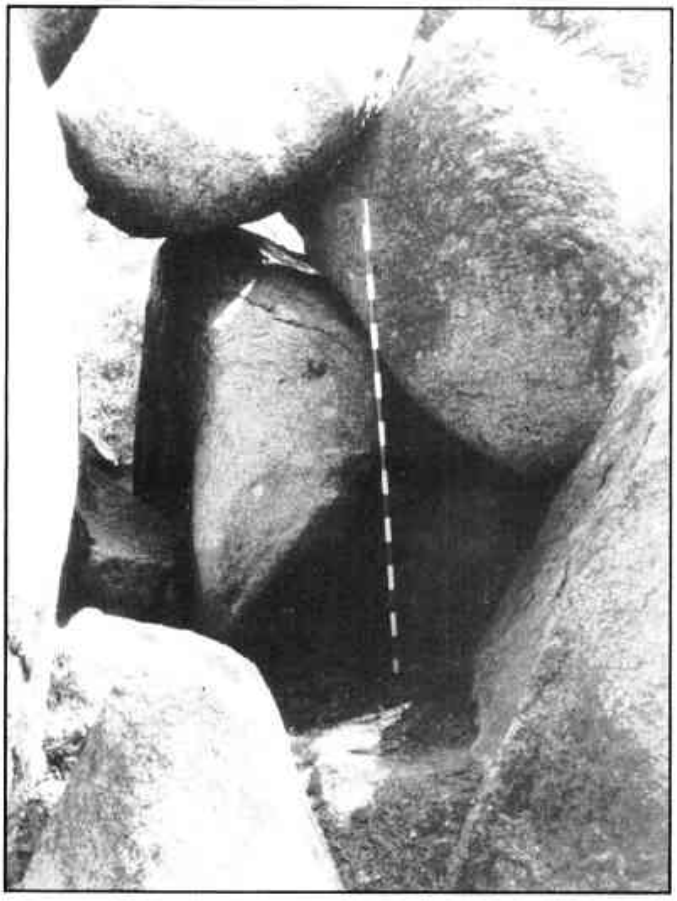

Part central del rocam on aparegué la ceràmica

Hem de dir que a l'actual concreció quant a tipus de la ceràmica del Castellàs, s'hi ha arribat recentment, gràcies sobretot a les comparacions fetes amb els materials de Banyoles, estudiats per Josep Tarrús. Per les cronologies hem utilitzat les datacions de C-14 sobre materials de la Cova del Toll de Moià, que han aportat una sèrie de dates. Principalment al sondeig A del Toll a un nivell de ceràmiques de cordons llisos, ha donat la data de 3860, segons diu Roger Marcet en el seu article sobre el Neolític Antic (Cardial-epicardial) a Catalunya. (Vegeu bibliografia al final).

Quant a l'utillatge lític aparegut, només podem ressenyar un petit fragment de resquill de sílex blanc, trobat en el primer estrat a 10 cm. de profunditat, en la segona cambra de l'extrem O. del corredor (v. nº119).

INVENTARI DEL MATERIAL CERÀMIC

Donada la gran quantitat de material ceràmic trobat al Castellàs o Rocs de Sant Magi, pràcticament el 100%, exceptuant el petit tros de resquill de sílex, i donat també el fet de tractar-se d'una troballa pràcticament homogènia en formes i tipus epicardials, hem cregut interessant estudiar-los a la manera d'inventari tipològic.

Per aquesta raó hem agrupat els fragments tenint en compte les seves principals característiques, com són gruixos i decoracions. Els perfils per la ceràmica de cordons són nuls ja que tots els fragments tenen un tamany que per petit no permet endevinar cap mena de forma de vas o atuell, no obstant els mateixos vorells ens determinen uns diàmetres força grans.

Per a la seva quantificació hem agrupat els fragments decorats amb cordons, de la següent manera: Amb un sol cordó, amb dos, amb tres, formant quadrícula, formant angle i cordó circular amb radiacions. (Veure gràfic nº1). Percentualment la ceràmica decorada amb cordons assoleix el 77'12% del total de fragments entre els estudiats.

També corresponents al mateix tipus ceràmic hem comptabilitzat els vorells segons els següents tipus: Cordons verticals des de la boca, cordó paral.lel a la boca, cordó de reforç intern, i altres sense decoració. Això ens ha donat un 16'94% (v. gràfic nº2).

Passant a estudiar les restes de ceràmica de parets primes, aquestes ens han aportat 3 formes de vores de bols (nº109, 110 i 111), llisos i sense decorar. Una vora també de bol, decorat (nº112), fragments carenats (nº113 i 114) i un fragment de paret molt allisada. El conjunt ens dóna el 5'93% (v. gràfic nº3).

A la vista d'aquests percentatges, reflectits també en els gràfics, podem observar clarament el predomini de les ceràmiques de parets gruixudes i pastes molt grolleres amb granulacions de quars blanc

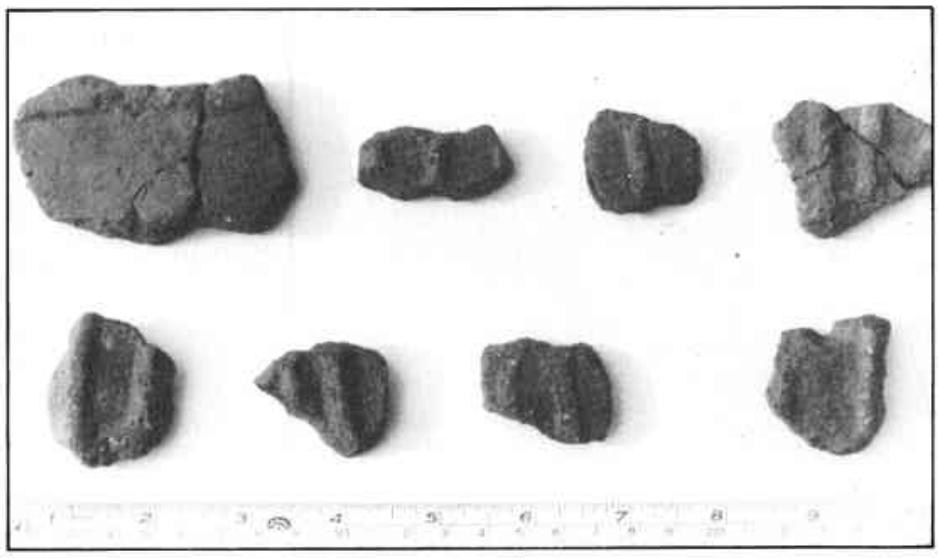

Mostra dels fragments amb decoració plàstica de cordons llisos.

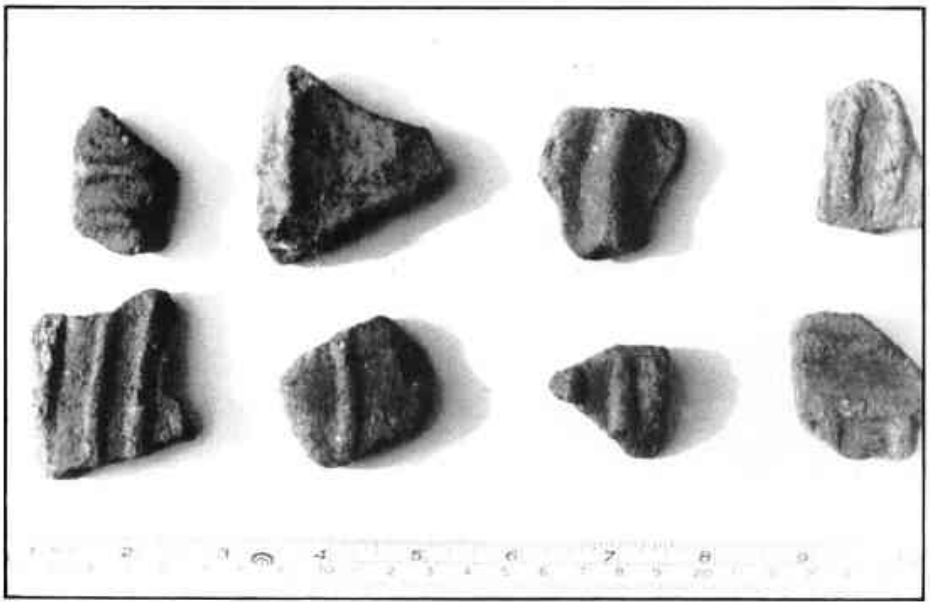

Mostra dels fragments amb decoració plàstica de cordons llisos.

i mica com a desgreixants i superfícies interno-externes molt acuradament polides. Els motius decoratius són únicament els cordats, la incisió i el punxonat hi són inexistents.

Els vorells del mateix tipus, segueixen una relació força coherent amb els fragments de paret, ja que ens donen un 16'94% enfront d'un 77'11%. Naturalment tant en una gran gerra com en qualsevol atuell, sempre es donen més fragmentacions a les parets que no a les vores.

I per fi la ceràmica de parets primes, que com ja hem vist més amunt, quantitativament és poca però en canvi ens permet deduir certes formes que corresponen possiblement a bols o escudelles.

Tot l'altre material ceràmic, sense decorar i consistent en petits fragments molt rodats, difícils per a no dir impossibles d'encaixar entre ells, només el comptabilitzem i el classifiquem per gruixos i pastes. Així observem l'enorme quantitat de 821 fragments, que corresponen per la seva textura al grup de les epicardials. Quant a la ceràmica de parets primes, possiblement coetània de l'anterior, en comptem 19 fragments. D'entre les ceràmiques fora de context, citarem les ibèriques de «sandwich» amb 12 fragments i part d'una «tegulae». Aquests materials foren recollits en superfície pels entorns del Castellàs, indicant-nos la llarga tradició de vida en la zona.

CONCLUSIONS

Les descripcions fetes anteriorment són basades tan sols en l'estudi puntual d'un tempteig i no pas d'un treball d'excavació planificat, i tampoc cal no oblidar els anys passats fins arribar a la seva identificació clara com a ceràmiques pertanyents a l'horitzó del Neolític Antic Final o Epicardial.

Per aquest motiu, creiem que és prou important la localització d'una estació d'aquesta època, sobretot en una comarca on fins avui se'n desconeixia pràcticament l'existència, excepció feta dels abrics de Vilassar de Dalt. En un altre sentit hem d'apuntar l'interès del lloc on s'efectuà la troballa, lloc insòlit si el comparem amb altres jaciments coetanis. El Castellàs o Rocs de Sant Magí té unes característiques que el fan gairebé únic; no es tracta de cap abric, balma o cova, sinó que és un assentament a l'aire lliure tot aprofitant l'aixopluc natural donat per les grans roques, entorn de les quals es degueren bastir les cabanes que conformarien aquest establiment humà, envoltat per la tanca de pedres en sec.

Aquest «recinte», no és pas l'únic testimoni localitzat en tota la zona del Montalt, ja que tot al llarg de la serra de Polsaruc, que forma com un apèndix del mateix Montalt, hem pogut inventariar diversos

abrics rocosos. És precisament en un d'aquests abrics, que anomenàrem «l'Avenc», on s'efectuà la troballa de fragments epicardials de cordons, idèntics als del Castellàs o Rocs de Sant Magí. Remarquem que els dos indrets estan separats uns 1.500 m. en línia recta.

Per acabar volem fer constar el gran interès que pot tenir tota l'àrea del Montalt i en especial els turons i serres subsidiàries quant a la intensitat de vida durant el Neolític. L'evidència ja la tenim en el jaciment que hem comentat i en molts d'altres de dispersos que igualment poden aportar-nos encara més dades per a l'estudi d'aquests grups humans que visqueren a l'entorn dels anys 4100-3600 abans de la nostra Era.

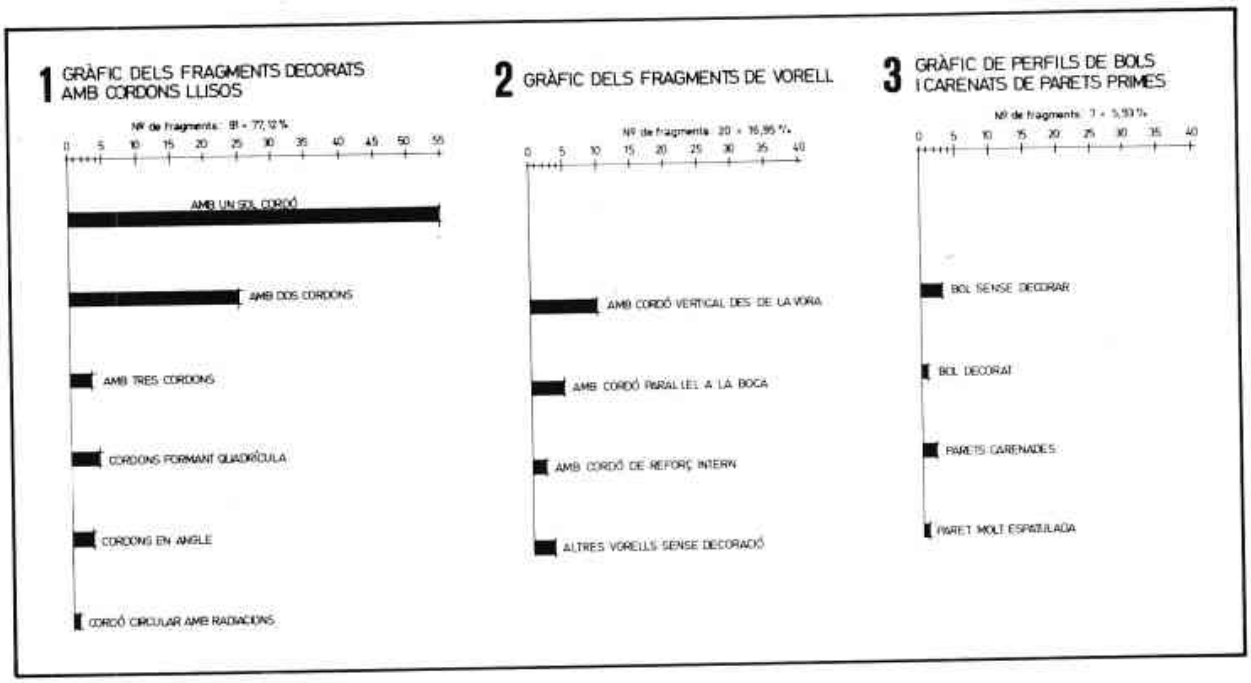

P.S.

Just en haver acabat de redactar aquest article, ens ha arribat la trista notícia de la mort en accident d'En Jesús Illa. Hem perdut tan sobtadament l'amic, que la pena se'ns fa encara més punyent. Des d'aquí, des de les darreres ratlles d'aquest treball, hem de dir públicament que és gràcies a En Jesús que avui podem parlar una mica de la nostra Prehistòria. Junt amb ell i el grup d'amics vàrem trescar plegats, fent-nos conèixer les nostres muntanyes, els grans rocams refugi de l'home primitiu, els dolmens i tots els vestigis antics de la nostra comarca.

Resseguint aquells camins mig perduts que ell tan bé coneixia, ens va saber donar la lliçó magistral de tota la seva trajectòria d'humanisme i de catalanitat integra.

Gràcies company per haver pogut caminar al teu costat uns anys de la nostra vida. Tornarem a trepitjar els mateixos viaranys i estem segurs que sentirem encara, al fons del bosc, una cançó de muntanya de les que tant estimaves.

Descansa en Pau!

En Jesús va marxar el dia 9 de desembre del 1983.

NOTES

(1) Manau, Ferran. «Recull històric de Llavaneres» 1984 (en premsa).

(2) Lleonart i Casadevall, Robert. «Estudi de Poblament prehistòric a la Serra del Montalt, El Maresme» dins Informació Arqueològica» nº 6 setembre-desembre 1971. pp. 153 i ss. (Barcelona 1971).

(3) Els fragments nº 116-117 i 118 es troben exposats en la Sala de Síntesi del Museu Comarcal del Maresme (Mataró).

(4) Tarrús i Galter, Josep. «La Cova Mariver». Estudi tipològic dels seus materials. Epicardial, Montboló i Bronze» a Monografies del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. (1978).

Tarrús i Galter, Josep. «El Neolític Antic a les comarques gironines» a El Neolític a Catalunya, Taula rodona de Montserrat, maig 1980. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981) pp. 33 i ss.

BIBLIOGRAFIA

- ABELANET, J. etCHARLES, R.P. (1964) «Un site du Néolithique ancien en Roussillon: La Cova d'Esperit», dans «Cahiers Ligures de Préhistoire et d'Archéologie», 1964, 13, pp. 177-206.
- GUILAINE, J. (1974) «La Balma de Montboló et le néolithique de l'Occident méditerranéen. Institut Pyrénéen d'Études Anthropologiques. (Tolosa de Llenguadoc 1974), 201 ps. 25 làms.
- GUILAINE, J. (1975) «Premiers bergers et paysans des Pyrénées méditerranéennes», dans «Archéologia», 1975, nº 85, pp. 13-19.
- LLEONART, R. (1971) «Estudi de poblament prehistòric a la Serra del Montalt, (El Maresme), dins «Informació Arqueològica nº 6, setembre-desembre 1971, pp. 153 i ss. Barcelona 1971.
- LLEONART, R. (1976) «El Maresme durant l'Eneolític» a «Miscel.lànies arqueològiques de Mataró i el Maresme-I» Museu Municipal de Mataró. p. 9 i ss.
- MARCET, R. (1981) «El Neolític Antic (Cardial-Epicardial) a Catalunya» a «El neolític a Catalunya, taula rodona de Montserrat, maig 1980. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARTÍN, A. (1976) «El grupo de Veraza en el Berguedà» I Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà - Cypsela-I, Girona, pp. 69-73.
- TARRADELL, M. (1962): «Les Arrels de Catalunya», Barcelona.
- TARRÚS, J. (1978) «La Cova Mariver. Estudi tipològic dels seus materials: epicardial, montboló i bronze. Banyoles.
- TARRÚS, J. (1979-80) «Neolític Antic i Montboló a les comarques gironines, Noves evidències» a PYRENAE 15-16 (1979-80) pp. 43 i ss.
- TARRÚS, J. (1981) «El Neolític Antic a les comarques gironines» a «El Neolític a Catalunya» taula rodona de Montserrat, maig 1980. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TEN, R. (1979-80) «Aproximació a l'estudi del Neolític al Vallès» a PYRENAE 15-16 (1979-80) pp. 21 i ss.
- Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró (1977) «Carta dels vestigis arqueològics del terme municipal de Mataró» II p. 9 i ss. Museu Municipal, Secció Arqueològica.
- ROCA, LLEONART, GONZÁLEZ-AGÀPITO, DÍAZ i FORN (1980) «L'Arqueologia a l'escola. Aproximació a l'època Prehistòrica: Serralada Litoral (Maresme i Vallès Oriental). Museu Municipal de Mataró, Secció Arqueològica.
- Museu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda (1982): «Els jaciments a l'aire lliure de Can Soldevila, Can Banús i Salcies» a «Fulls d'Arqueologia i Història de Sta. Perpètua de Mogoda», 1982.

PLÀNOL DE SITUACIÓ DEL CASTELLÀS O ROCS DE SANT MAGÍ, A LA URBANITZACIÓ «SUPERMARESME»

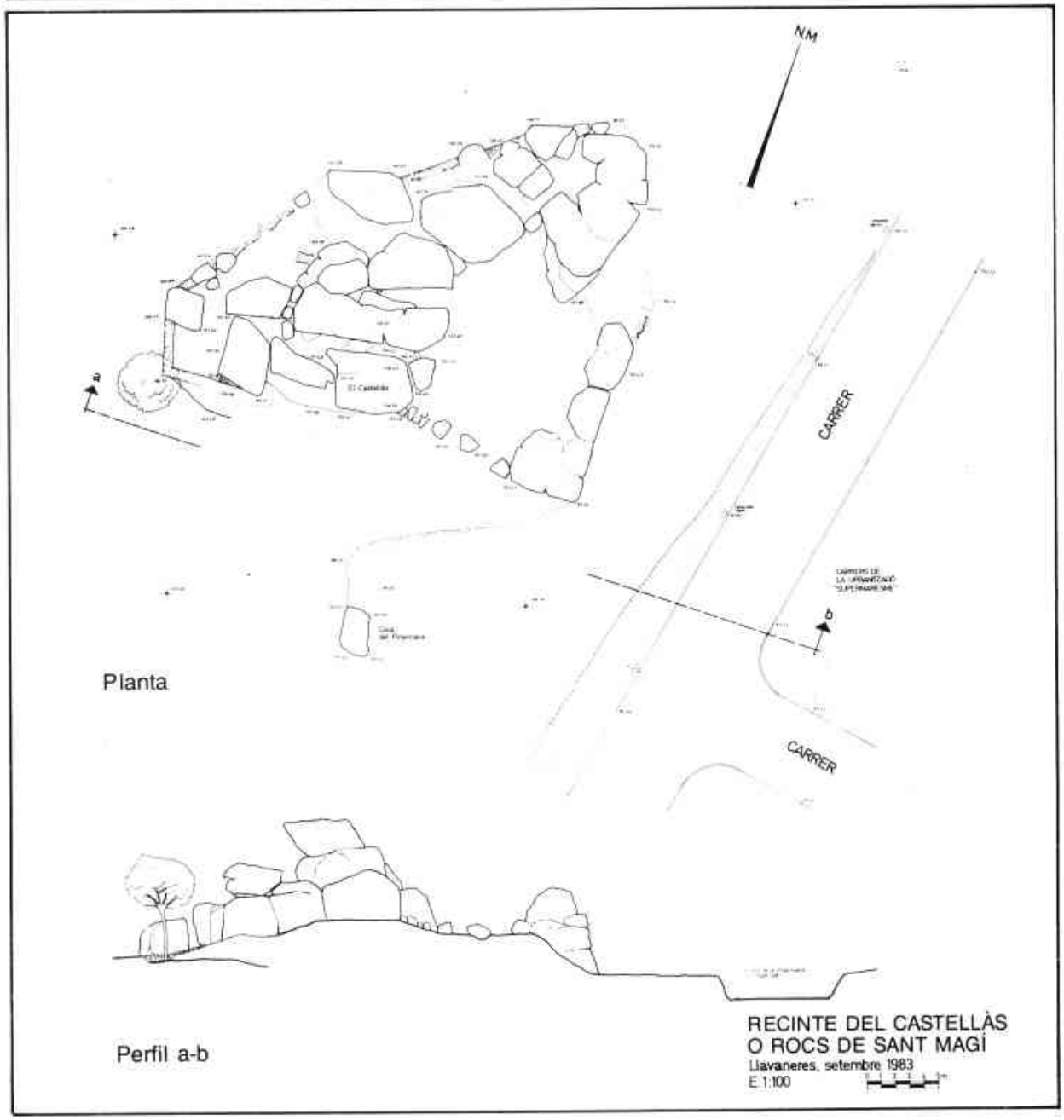

Planta

Perfil a-b

RECINTE DEL CASTELLÀS O ROCS DE SANT MAGÍ

Llavaneres, setembre 1983

E.1:100

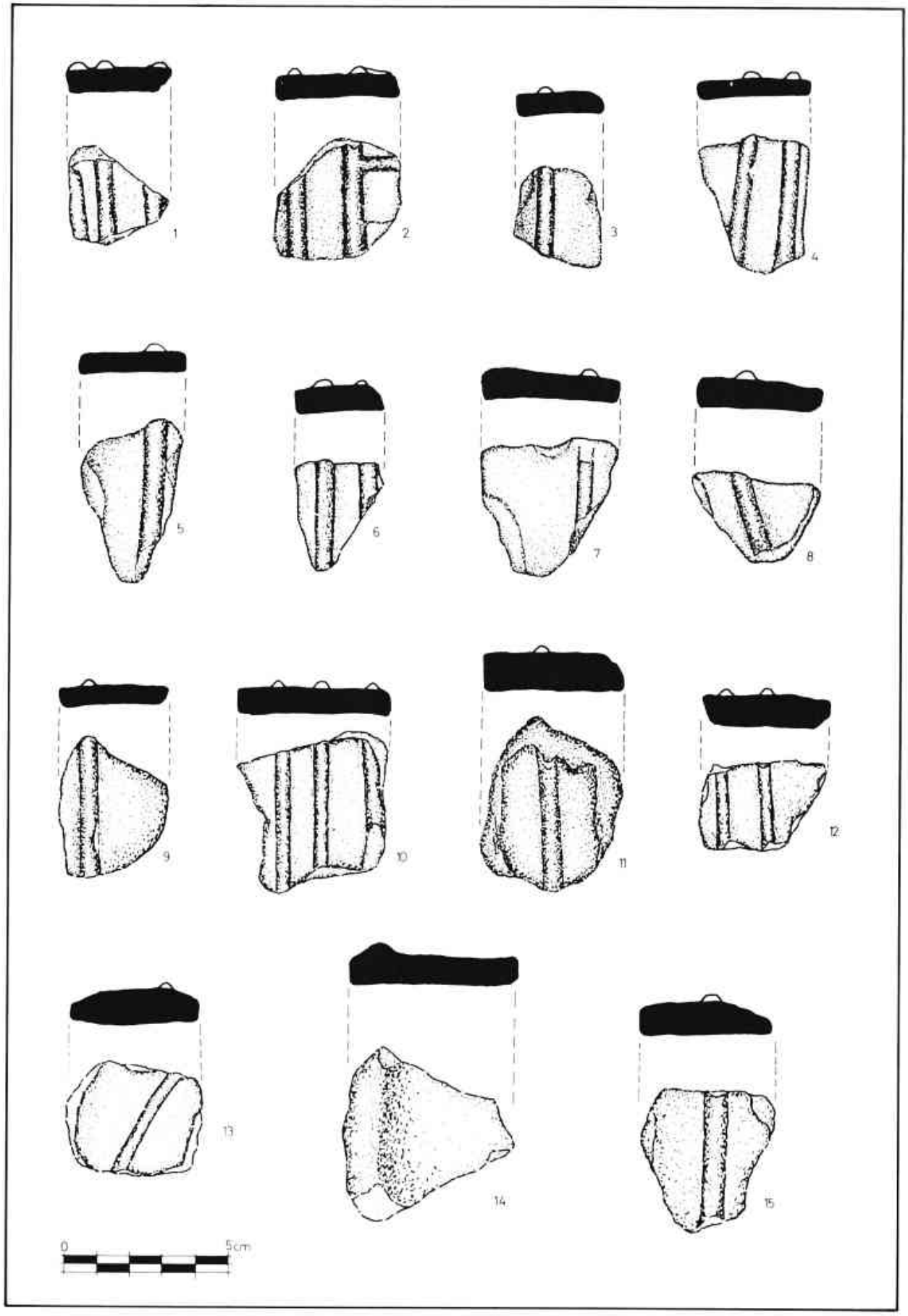
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
0
5cm

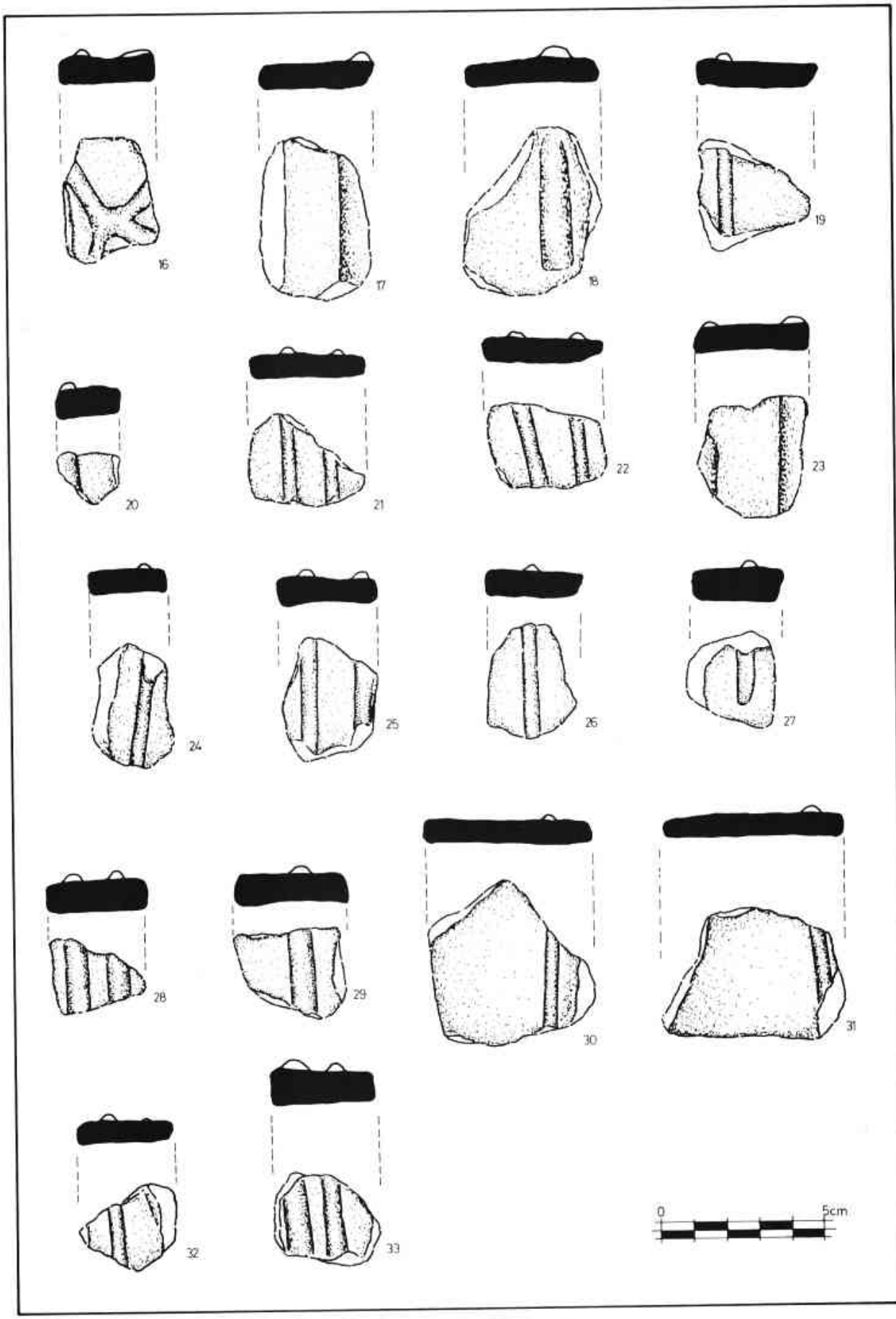
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
0
5cm

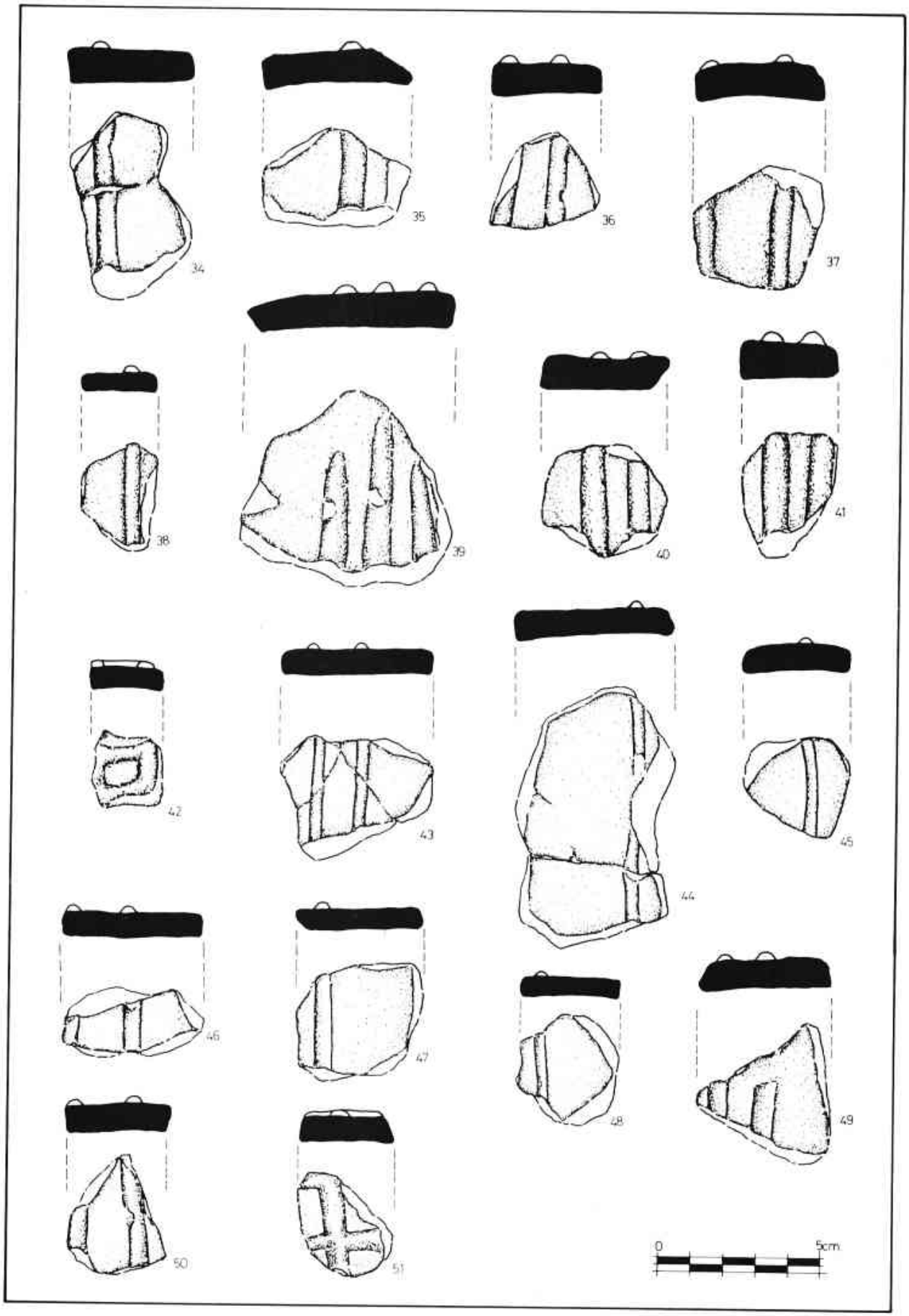
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
0
5cm

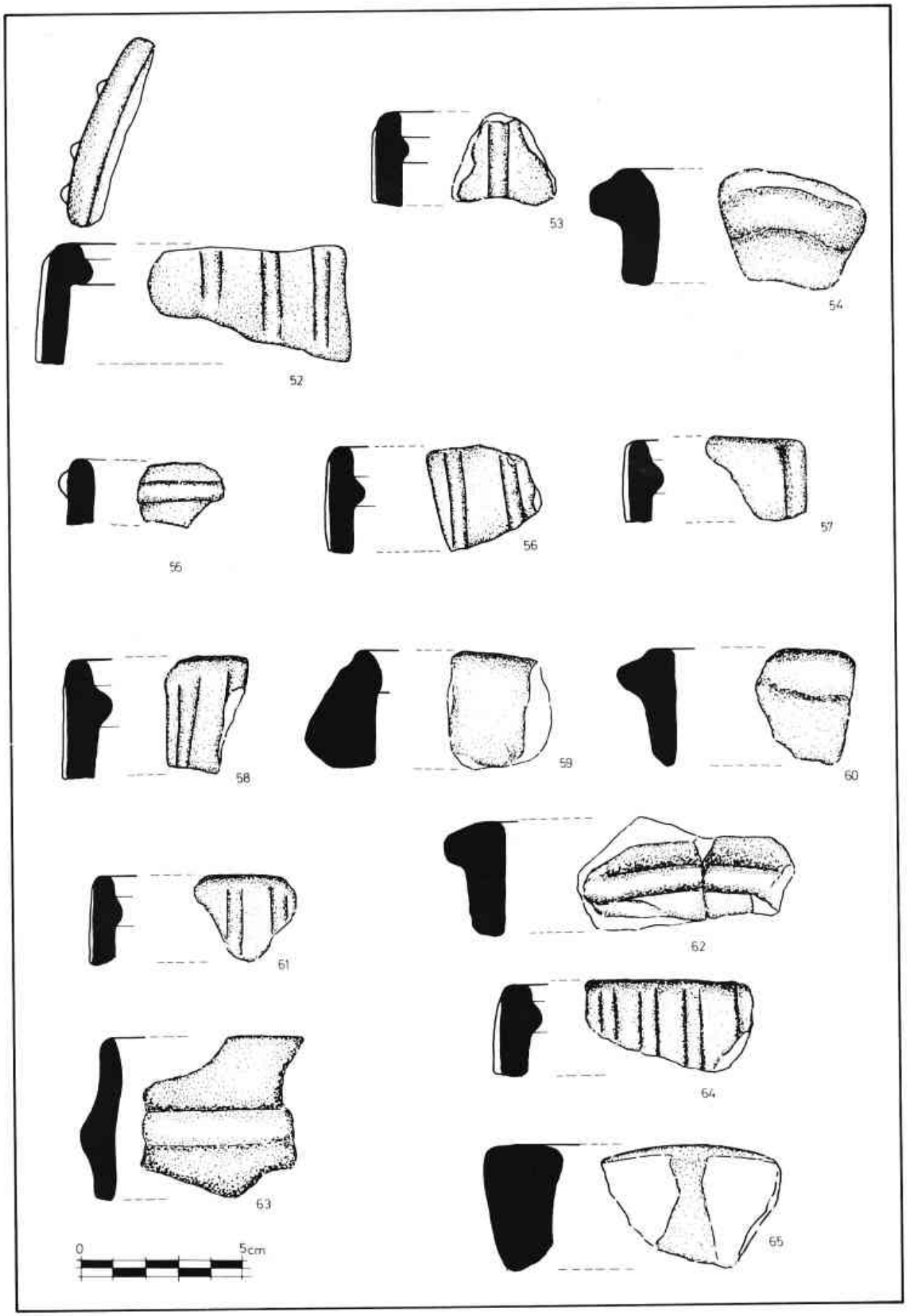
53
54
52
55
56
57
58
59
60
61
62
64
63
65
0
5cm

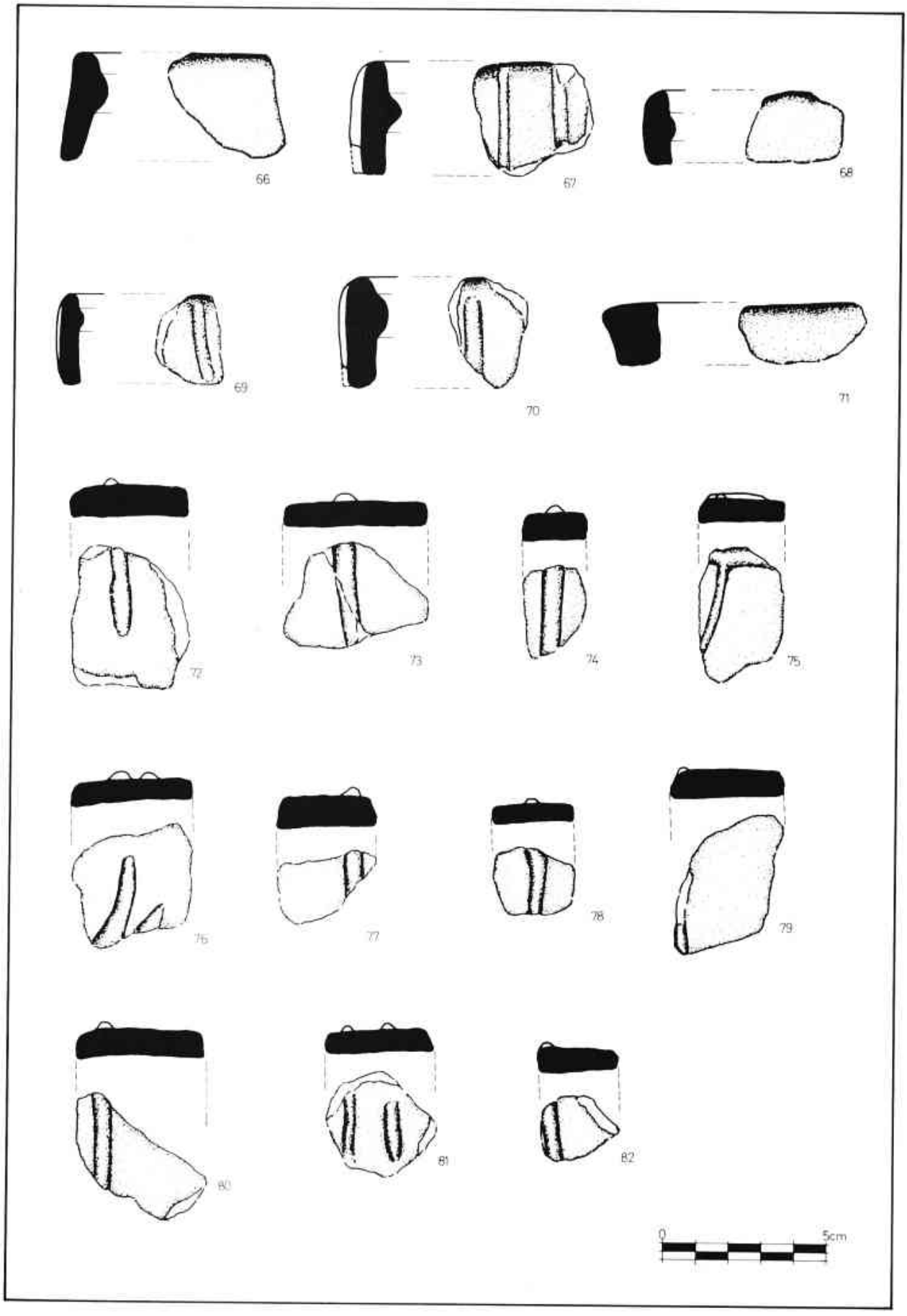
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
0
5cm

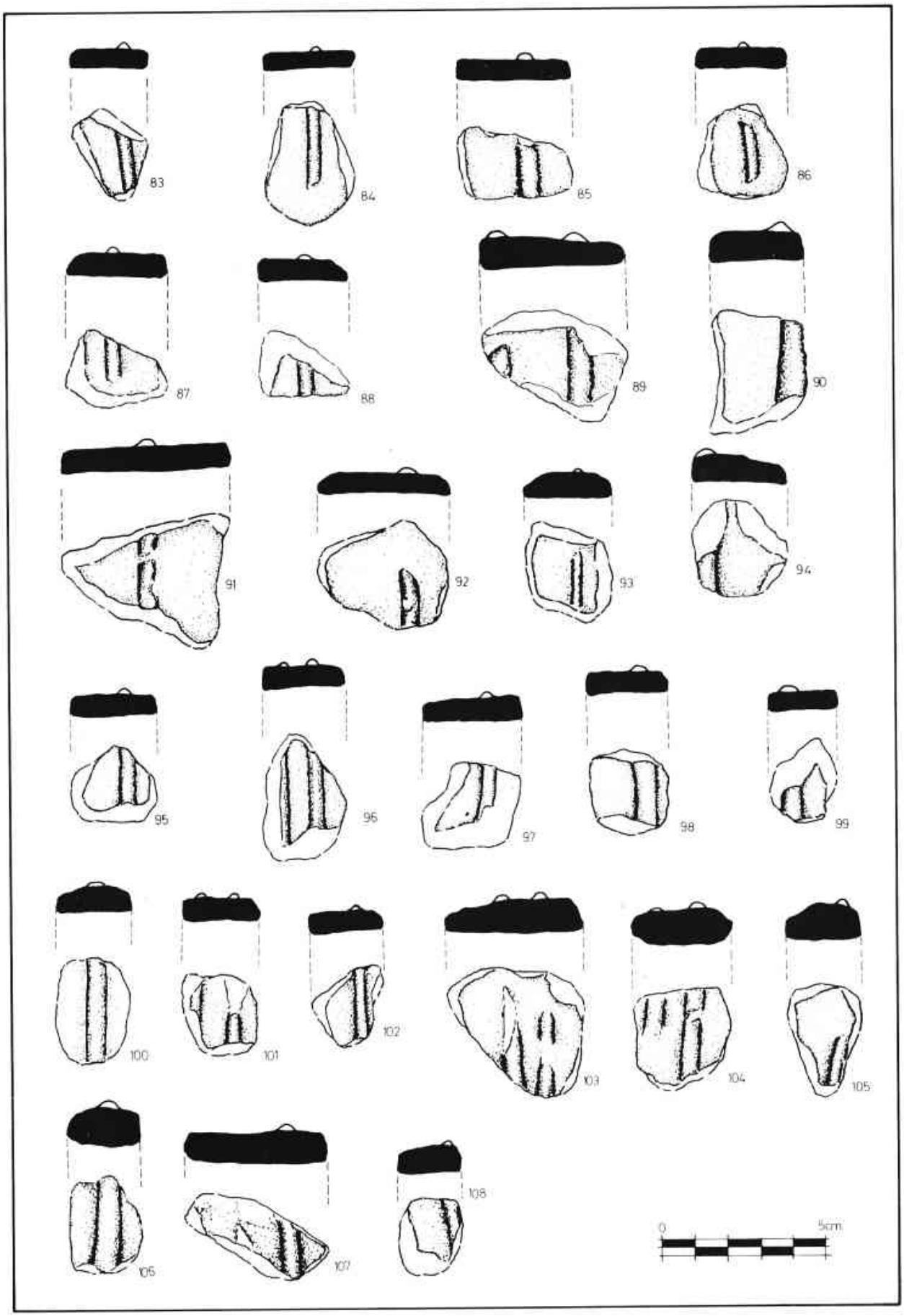
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
0
5cm

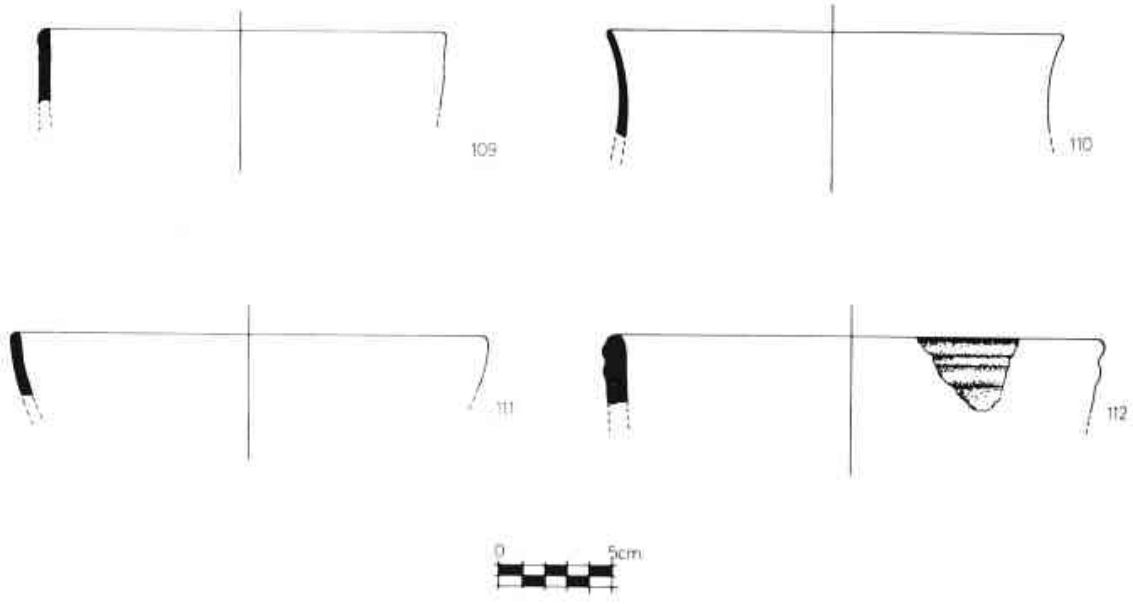
109
110
111
112
0
5cm

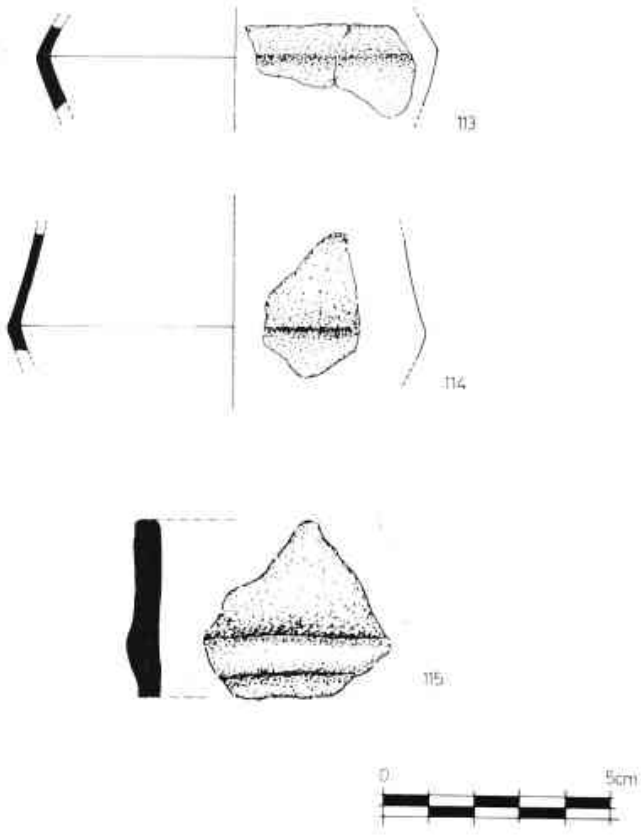
113
114
115
0
5cm

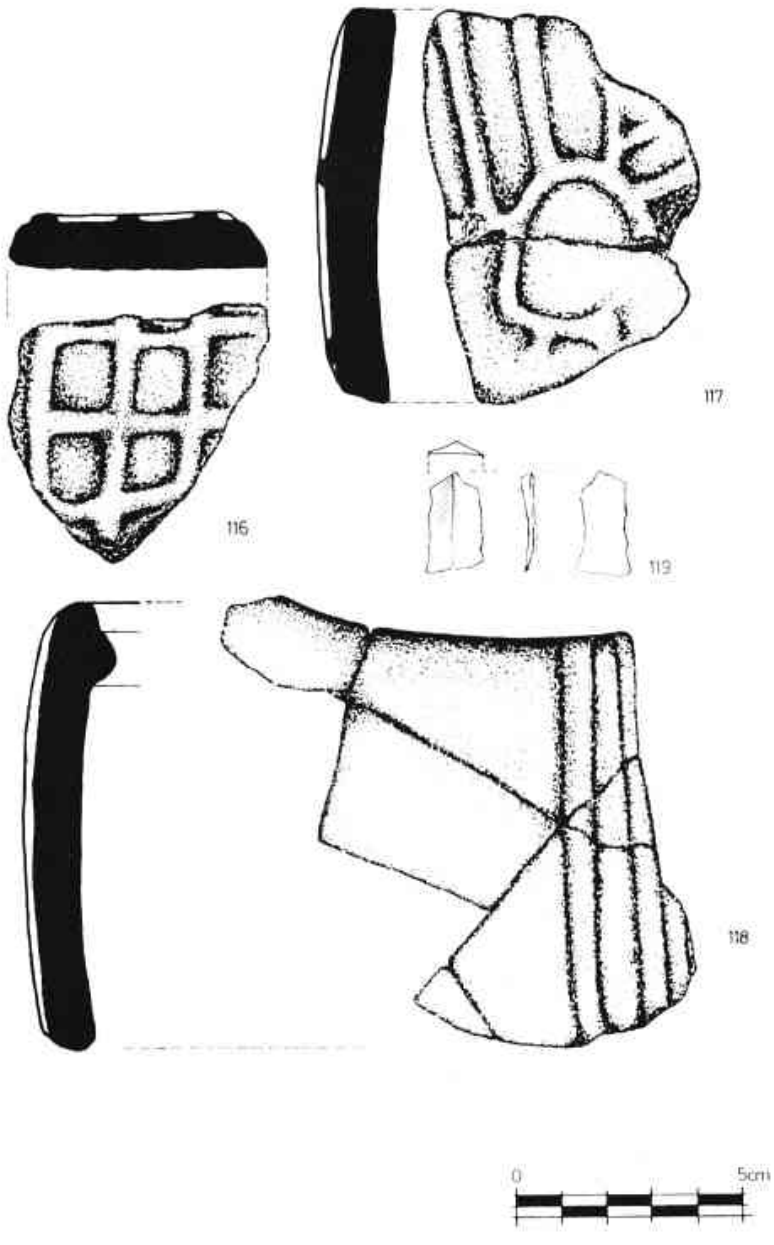
117
116
119
118
0
5cm

ELS VASOS HALLSTÀTTICS O URNES CINERÀRIES D'ARGENTONA

Jordi Pérez i Conill

L'objectiu d'aquest treball és el de fer un estudi concret dels vasos o urnes cineràries d'Argentona en la línia d'un posar al dia aquests materials, que per singulars en el context de la tipologia de l'anomenat món de la Cultura dels Camps d'Urnes a Catalunya, ens presenten encara avui, una sèrie de qüestions no resoltes sobre els seus orígens i dels grups que representen, i que a hores d'ara encara resta per analitzar d'una forma clara a la llum de les darreres aportacions. Intentarem, doncs, de fer un repàs del que s'ha dit d'aquests materials, molt citats en treballs de síntesi (1), així com al mateix temps, de situar-nos en l'àmbit del problema que presenten, tal i com es planteja avui dia. Això no ho farem solament tipològicament parlant, sinó en el marc cultural al qual resten vinculats. Hem d'especificar que no es tracta en aquest treball d'exposar una investigació (2), la nostra intenció consisteix, tan sols, en posar al dia aquests materials i fer una anàlisi de les diverses aportacions realitzades fins al moment, i que es relacionen lògicament amb aquests vasos.

Les dues urnes o vasos que es conserven al Museu Comarcal del Maresme a Mataró amb els números 676 i 677, i que corresponen als nostres C.A.-d'Argentona 2 i 1 respectivament, foren descoberts d'una forma casual vers el 1908, 1909 durant el transcurs d'unes obres de la Companyia de les Aigües d'Argentona en un indret anomenat Ca l'Estrada a 17 mts. de profunditat (3). Posteriorment i amb la continuació de les obres, en el lloc de la «Riera» sembla ser que va aparèixer-ne una altra, juntament amb una tapadora, a 23 mts. de fondària. Aquesta darrera sembla que ha desaparegut amb posterioritat o resta en algun lloc desconegut, i encara que guardés un paral.lelisme tipològic amb la C.A.-A.2 tot aplegant-se al grup (a) de Can Missert de Terrassa segons P. BOSCH GIMPERA (4), o bé al tipus I de M. Louis i O. i J. Taffanel (5), presentaria certes diferències d'una forma general en el tipus de decoració i en la forma del cos, de la manera que la descriuen M. ALMAGRO BASCH, J. de C. SERRA-RÀFOLS, i J. COLOMINAS a la Carta Arqueològica de la Província de Barcelona (6).

Lògicament caldrà pensar que per les característiques d'aparició d'aquestes tres urnes, en una distància relativa, es tracta d'un camp d'urnes que hi deuria haver en aquest lloc i més si hom parla que una de les tres urnes va aparèixer amb una tapadora. Tanmateix i com ja definí P. BOSCH GIMPERA, aquest camp d'urnes, no solament presentaria una vinculació cultural amb les penetracions de l'anomenada, en aquells moments, Cultura de Hallstatt a Catalunya (7), sinó que a més ens presentaria proximitats tipològiques amb Can Missert de Terrassa a les quals ja ens hem referit, i d'altres estacions descobertes amb posterioritat com la de la Bòvila Roca de Pallejà (8). Però el fet més important és que els elements claus que defineixen aquests materials, tal i com hem vist, ens fan pensar en un món de configuració del Bronze Final pertanyent als Camps d'Urnes Antics (9), i que pot presentar algunes qüestions a la forma d'analitzar la filiació de les urnes d'Argentona.

Efectivament, ja abans de la cristal.lització del Bronze Recent hom pot experimentar la presència d'un nou element cultural (10) que preludia les posteriors aportacions transpirinenques dels «urnenfelder»: Cultura dels Camps d'Urnes. Els primers símptomes que es deixen sentir, a més d'aportacions com les troballes de vasos polípodes com per exemple a la Cova dels Muricecs de Llimiana (Lleida) (11), o l'enterrament de Mig Aran (Viella) (12) entre d'altres i que denoten unes relacions transpirinenques amb les zones d'Aquitània, són les restes que hom troba d'influències poladianes (13) que des del nord d'Itàlia s'havien estès en moltes direccions i que entre d'altres llocs es detecten a Catalunya, encara vinculades a les darreres fases de vigència de la Cultura Megalítica (14). Així tenim, a tall d'exemple, en les contrades més meridionals del Maresme i gairebé al Barcelonès, on podem assenyalar la presència d'un vas amb apèndix de botó, tan característic de l'element poladià, a la Cova d'en Genís a Santa Coloma de Gramenet (15) i que no deixa de ser una estructura megalítica artificial. De totes maneres sembla ésser el moment del Bronze Recent 1250-1150, 1100 (16) quan aquests elements hom els troba plenament vinculats amb el que haurien d'esdevenir les plenes influències transpirinenques, amb decoracions d'acanaladures, com és el cas del fragment ceràmic de la Cova de les Gralles a Rojals (Tarragona) que SALVADOR VILASECA ressalta sobretot pel seu perfil encara amb connotacions argàriques i sense ser propiament bicònic (17) amb una cronologia del 1200 a. de C.

Una mica més tard, o gairebé al mateix temps, pels volts dels anys 1100-1000 a. de C., moment que es correspon amb l'inici del Bronze Final II de J. GUILAINE (18), les cultures que es caracteritzarien bàsicament, per les restes que nosaltres trobem, per la incineració dels morts, definides com d'arrel indoeuropea, originàries, per les manifestacions al nostre país (19), del Centre d'Europa i de la zona del Danubi. Aquestes cultures, doncs, observem que estigueren durant diversos moments per arreu de la Península Ibèrica desenvolupant diversos tipus de caràcters i facetes d'aquelles cultures en diferents moments durant els segles següents, fins les primeres influències dels pobles orientals a la costa del llevant peninsular que haurem de datar d'una forma plena vers el s. VII a. de C. (20. En travessar el Pirineu, tot abocantse inicialment pel corredor prelitoral català, les primeres manifestacions les podem trobar en camps d'urnes com els de Can Missert de Terrassa, al qual ja ens hem referit, Can Roqueta de Sabadell (21), Ca l'Estrada d'Argentona, La Bòvila Roca de Pallejà, i les coves de Janet i Marcó a Tivissa (22). També es desenvolupen, tot seguint la vall del Segre, estacions com La Pedrera de Vallfogona de Balaguer (23), Genó a Aitona (24), Puig Perdiguer a Alcarràs (25), Montefiu a Aitona (26) i Torre Filella a Lleida (27). A un altre nivell, una altra influència podem detectar-la a la zona de Girona. Si bé el resultat de les excavacions a La Fonollera, a Torroella de Montgrí, hauran pogut clarificar el moment immediat als primers elements d'aquestes influències durant el Bronze Final II i IIIa de J. GUILAINE (28); una mica més tard, els grups del S.E. francès i de la zona nord de la província de Girona prendran una àmplia coherència que es sintetitzarà amb la necròpolis d'Agullana (29).

Tot això succeïa, com ja hem dit, en les darreres fases de l'Edat del Bronze i durant la Primera Edat del Ferro i més concretament amb el Ferro Antic, que a hores d'ara podríem situar-lo vers el 700-650, 600 a. de C., encara que no s'ha pogut definir d'una forma coherent per la manca d'un desenvolupament més sistemàtic del ferro, tot limitant-se a troballes puntuals com per exemple a el Molà i Pedrós (30). Ara bé, quines foren les aportacions d'aquests grups transpirinencs en l'àmbit econòmic i social? En primer lloc haurem de destacar els nous gèneres de bestiar en la ramaderia, noves espècies i/o variacions de gramínies, l'arada, el cavall, i com és lògic pensar, molt probablement, una nova estructura de la propietat de la terra que hauria de generar una nova estructura social que impactaria força en les societats agrícoles i ramaderes dels grups clànics anteriors de l'Edat del Bronze, i que sembla que foren ràpidament assimilades. Quant a les seves experiències espirituals, la més important fou la de la incineració dels morts i el seu enterrament en gerres, que esdevenien autèntiques urnes, a vegades falcades per pedres i enterrades (31), d'altres vegades formant un túmul amb pedres que delimitaven l'urna; alhora aquestes tombes eren acompanyades per altres gerres més petites amb aliments o amb algun element d'ús personal del difunt.

Les urnes de Ca l'Estrada d'Argentona ens presenten unes característiques de facturació que ens revelen la forta homogeneïtat que presenten si d'aquesta manera volem definir-les. Malgrat algunes esberles que ha sofert la C.A.-A.2 a la vora, podem dir que el seu estat de conservació és complet. La seva fractura ens presenta un color força homogeni i ens posa de manifest una cocció reductora a la qual van estar sotmesos, així com el contrast de la força brillant del seu brunyit extern que els dóna aquesta aparença metàl.lica tan definida. Ambdues urnes estan fetes a mà com totes les ceràmiques en aquestes èpoques, i encara podem veure en la C.A.-A.1, en la seva vora perimetral interior de la base, un rebaix amb les impromptes de les ditades.

C.A.-A. 1: Aquesta urna té una forma prou interessant i alhora original, gens comú en els camps d'urnes, i en general en les necròpolis d'incineració no hi és gairebé present. La seva forma és troncocònica (32) invertida, molt suau, amb una tendència arrodonida convexa per fora, mentre que per la part interior s'observa un tall a manera de bisell pla inclinat a la vora, al llavi. La seva paret és lleugerament obliqua oberta cap a fora a partir de la vorera perimetral apuntada convexa de la base la qual es prolonga, al mateix temps, plana. Podem observar, per una altra banda, que tant en aquesta urna com en la que descriurem posteriorment, els agafadors i qualsevol element encaminat en aquesta direcció no hi és present pel caràcter ritual que les envolta. Corroborant aquest sentit haurem de ressaltar la presència d'una decoració de solcs acanalats, tipus «b» segons J. Maluquer de Motes (33), en la part més pròxima a la vora i que es disposa amb un grup de tres solcs paral.lels i horitzontals i d'altres tres formant semicercles al dessota. En general aquest tipus ornamental té les mateixes constants formals en tota la seva evolució. Quant a les mesures més característiques d'aquest vas tenim: 150 mm. d'altura, 168 mm. de diàmetre de la boca i 155 mm. de diàmetre de la base.

C.A.-A; 2: Urna de característiques molt diferents de les esmentades anteriorment. En aquest cas ja ens trobem amb una forma característica sobretot dels camps d'urnes de l'àrea pre-litoral catalana (34).

En principi hem de destacar la unió del llavi amb el coll, amb una perllongació convexa i pronunciant una marcada angulació amb el coll que malgrat els amplis acanalats i el relleu de les seves crestes romes i suaus, encara conserva una tendència troncocònica. L'espatlla és estreta però força diferenciada del coll i està decorada per dos grups de dos solcs acanalats en els seus extrems perimetrals, a més d'altres formant semicercles i diagonals arreu de la seva superfície. La base d'aquesta urna és plana, amb una vorera perimetral apuntada convexa i el seu diàmetre és de 80 mm. L'altura de l'urna té 200 mm., aproximadament la mateixa longitud que el diàmetre d'unió de l'espatlla i el cos, que formen la carena, tanmateix el diàmetre de la boca té 140 mm.. La panxa o part inferior del cos té una forma elipsoide.

Per finalitzar aquest apartat tipològic, alhora de descriure aquesta urna, la C.A.-A.2, haurem de matitzar algunes de les seves característiques en funció de les relacions que pot mantenir amb d'altres tipus d'altres assentaments. En primer lloc, i com ja hem dit més amunt, la unió entre la seva espatlla i la part inferior del cos se'ns presenta d'una forma bitroncocònica tot diferenciant-se l'espatlla del coll. Si bé molt esquemàticament aquest fet és cert, haurem de matisar que en la realitat, mentre que la secció de l'espatlla presenta una tendència o línia molt plana i lleugerament inclinada, la part inferior del cos esdevé una continuïtat perpendicular des de la mateixa carena per anar adoptant, posteriorment, una forma ovoidal de secció elipsoide, de tal forma que ens dóna una base molt restringida com és típic en aquest tipus d'urnes. Al mateix temps, P. Bosch Gimpera ens fa notar que en aquesta àmplia gamma tipològica vinculada al seu grup (a), algunes d'aquestes urnes no presentaven base, sinó que simplement gaudien d'una forma oval que les tancava per sota (35). Hem de dir aquí que de les peculiaritats tipològiques d'aquestes urnes d'Argentona ja se'n féu ressò M. ALMAGRO BASCH (36).

De totes maneres, els aspectes més importants a ressaltar en funció de la seva filiació són: la forma que adquireix la seva espatlla, molt més plana del que estem acostumats a veure, alhora que més estreta i diferenciada del coll a l'igual que una de les urnes aparegudes a la Bòbila Roca de Pallejà (37). Comparem-la, sinó, amb la fig. 3 de Can Missert de Terrassa que ens podria donar la relació més exacta amb el prototipus II de J. MALUQUER DE MOTES (38), i que ja aquest autor, en descriure'ns les urnes de la Bòvila Roca de Pallejà ens les definí com a formes degenerades respecte d'aquest prototipus originari de Can Missert de Terrassa i que tanmateix restarien en el seu marc cronològic (39). Tampoc no podem oblidar, en aquesta línia, la forma del coll, que si bé ha estat descrit com a cilíndric (40) presenta a simple vista una tendència inclinada, ben diferenciat de l'espatlla i per tant una forma troncocònica, factor que ens reafirma amb el que venim dient i sobretot amb la filiació de l'urna C.A.-A.2 d'Argentona amb les urnes de la Bòvila Roca de Pallejà. Per una altra banda no ens inclinem a pensar que aquesta urna pugui anar vinculada a una tipologia de coll cilíndric relacionada amb el tipus III, ni molt menys amb el IV de J. MALUQUER DE MOTES (41). A més tot això degut a la manca de decoració incisa i d'inici d'un peu, al mateix temps que la panxa de la C.A.-A.2 no té cap tendència a la globulositat en la seva part baixa del cos fet que la relaciona i aproxima més als tipus d'aquestes característiques de la Bòvila Roca de Pallejà. Vegeu la figura 4.

Finalment dir que quant a la nostra C.A.-A.1 el seu tipus no és gairebé present en els camps d'urnes de Catalunya, per a no dir que no hi ha cap tipus de paral.lelisme dins del context en que les anem situant. Malgrat això, nosaltres hem trobat a «Etnologia de la Península Ibèrica» de P. BOSCH GIMPERA un tipus que ens pot donar llum en aquest sentit. Es tracta d'una urna pertanyent als camps de túmuls del sud d'Alemanya i del Rin i que es desenvolupen durant la «Primera Edat del Ferro» de P. BOSCH GIMPERA (42). També M. ALMAGRO BASCH en el seu treball dels camps d'urnes i de túmuls al centre d'Europa, ens aporta unes dades de les cultures dels túmuls del Baix Rin, on també apareix una altra

forma d'urna cilíndrica que nosaltres pensem pot relacionar-se si més no tipològicament amb la nostra C.A.-A.1. (43)

Cronològicament parlant, després d'haver vist aquests aspectes, no se'ns poden presentar molts problemes. Hem de dir, però, que des d'un principi P. Bosch Gimpera ja va vincular les urnes que estudiem al primer període del grup oriental d'aquesta cultura dels Camps d'Urnes a Catalunya entre el 900 a.de C. i el 650 a.de C. durant el que llavors es definia com a Primera Edat del Ferro (44).

No seria fins després de la nostra guerra civil que s'aportarien unes noves dades. En aquesta direcció tindríem una primera aportació de M. ALMAGRO BASCH que arran dels plantejaments que es venien fent a Europa situaria els primers moments de les penetracions de les cultures dels Camps d'Urnes durant el període del Hallstatt B, vers el 800 a.de C. (45), situant les urnes d'Argentona com de les més antigües d'aquesta cultura a Catalunya, però que mai no podrien ser anteriors al Hallstatt B (46). J. Maluquer de Motes les situaria en el grup B del seu estudi amb «ceràmiques bicòniques, coll cilíndric i decoració d'acanalats», grup al qual, segons ell, hauríem de vincular les restes arqueològiques d'aquesta cultura de la costa catalana, tot seguint la nomenclatura de P. BOSCH GIMPERA, i que servirien per a definir el seu primer període entre el 750 ? -650 a. de C. (47).

Malgrat els plantejaments que es feien, fou SALVADOR VILASECA qui aixecà durant els anys quaranta la cronologia dels primers moments de l'arribada de la Cultura dels Camps d'Urnes (48), establint-los pels volts del s. X a.de C., i que sembla ser que ara es tendeix a admetre per diferents autors (49). A un altre nivell J. GUILAINE situa les primeres influències dels camps d'urnes en el seu Bronze Recent o Bronze Final I, tot i encara que matisa el fet d'aquest fenomen al Llenguadoc, en aquest període, com un fet més esporàdic front al gran desenvolupament que tindrà aquesta cultura en el Bronze Final II 1.100-950 a.de C. Nosaltres hem trobat una urna estudiada per aquest autor en el seu Bronze Final II que encara que presenta un coll cilíndric, té certs paral.lelismes, sobretot, per la decoració acanalada del coll i per la forma de la seva carena. Per aquestes raons podem relacionar-la al nostre tipus (50).

Ja hem vist les raons que tenim per centrar el tipus de la nostra C.A.-A.2 en el marc d'una primera fase de la Cultura dels Camps d'Urnes, moment que M. ALMAGRO GORBEA proposa com a Camps d'Urnes Antics: 1.100-1.000-900 a.de C. (51). Aquesta aportació ens situa de ple en les dades de S. VILASECA que col.loca el seu primer període entre el 1.000 a.de C. i el 800 a.de C., amb assentaments com per exemple els del Cingle Blanc d'Arbolí amb ceràmica d'acanalats representativa dels Camps d'Urnes convivint encara amb el ritual de la inhumació (52) i que J. GUILAINE situa en el seu Bronze Final II (53) al qual ja hem fet referència. Haurem de citar aquí una urna que publica M. Almagro Basch, (54) d'Arbolí, la qual ens presenta molts paral.lelismes amb les de la Bóvila Roca de Pallejà i com ja hem vist, lògicament amb la C.A.-A.2 d'Argentona: vora convexa, coll troncònic i diferenciat de l'espatlla, carena angular i panxa de secció elipsoide.

Per totes aquestes raons veiem molt normal situar les urnes de Ca l'Estrada d'Argentona en el marc cultural dels primers Camps d'Urnes a Catalunya, encara que plantegin una tipologia degenerada, com ens diu J. MALUQUER DE MOTES, provinent d'un prototipus que hom trobaria com dels més antics de Can Missert de Terrassa i que també es troba a la cova de Janet a Tivisa (55) tot seguint la mateixa depressió pre-litoral catalana. És per aquesta raó que podríem situar les urnes cineràries d'Argentona entre el 1.100 a.de C. i el 1.000 a.de C., aproximadament, i en l'estat actual dels coneixements d'aquesta cultura.

Això vol dir que les urnes d'Argentona restarien vinculades a un primer moment de les penetracions culturals dels Camps d'Urnes i molt relacionades amb les necròpolis de Can Missert de Terrassa, La Bòbila Roca de Pallejà, La Cova de Janet a Tivissa i les primeres manifestacions d'aquesta cultura en les coves d'Arbolí. És a dir entre la Fase I i II de J. ROVIRA i J. SANTACANA (56) i en el primer periode de J.L. MAYA (57). En definitiva en els primers moments del Bronze Final II de J. GUILAINE (58) i en l'inici del primer periode de S. VILASECA (59) al voltant de les primeres dates del s. X a. de C.

NOTES:

(1) BOSCH GIMPERA, P.: «Ensayo de una reconstrucción de la Etnologia Prehistórica de la Peninsula Ibérica» Boletín de la Biblioteca Menéndez Pelayo. Santander 1922.

BOSCH GIMPERA, P.: «Etnologia de la Peninsula Ibèrica» Edit. Alpha. Barcelona 1932. Veure sobretot les pàgines 453-469.

ALMAGRO BASCH, M.: «La invasión céltica en España» Historia de España. MENÉNDEZ PIDAL. Vol. I. Edit. Espasa Calpe Barcelona, 1962. Veure sobretot les pàgines 163, 164 i la fig. 120.

MALUQUER de MOTES, J.: «Las culturas hallstátticas en Cataluña» Rev. Ampurias. Vols. VII-VIII. Barcelona 1945-46. Pp.: 115-184. Veure sobretot la pàg. 122.

PERICOT GARCIA, L.: «Épocas primitiva y romana» Historia de España. Gran historia general de los pueblos hispanos. Vol. I. Edit. Inst. Gallach. Terc. Edic. Barcelona 1967. Veure les pàgines 184 i ss.

JUNYENT, EMILI: «L'aportació continental del Bronze Final». Història de Catalunya. Vol. I coordinat per J. MALUQUER DE MOTES. Edit. Salvat Editores S.A. Barcelona 1978. Pp.: 120-139. Veure sobretot les pàgines 129, 130, i la fig. de la pàgina 129.

RIBAS I BERTRAN, M.: «Origen i fets històrics de Mataró». Impremta Minerva. Mataró 1934. Pp.: 19-21.

RIBAS I BERTRAN, M.: «El poblament d'Iluro». Edit. Institut d'Estudis Catalans. Memòries de la secció històrico-arqueològica. XII. Barcelona 1952. Veure les pàgines 26 i ss.

(2) Hom ha parlat de l'existència de més materials provinents d'aquesta estació arqueològica, però fins el moment actual no els hem pogut localitzar. Serveixin aquestes línies per a poder-los trobar.

(3) Les dades de localització i les seves característiques les hem obtingudes de les etiquetes dels materials que són al Museu Comarcal del Maresma a Mataró, així com en el treball de BOSCH GIMPERA, P.: «Dos vasos de la primera edat del Ferro trobats a Argentona. La ceràmica de Hallstatt a Catalunya». Anuari de l'I.E.C. Vol Vè. Barcelona 1913-1914. Pp.: 816-819. Tanmateix no hem tingut l'oportunitat de poder consultar cap diari de treball de camp, ni cap tipus de notes sobre les circumstàncies d'aquesta troballa, si tal vegada varen existir o existeixen encara dipositats en algun lloc.

(4) BOSCH GIMPERA, P.; COLOMINAS ROCA, J.: «La necròpolis de Can Missert (Terrassa)». Anuari de l'I.E.C.: Vol. VI. Barcelona 1915-20. Pp.: 582-586. Veure pàg. 584. Molt posteriorment l'any 1951 es donaren a conèixer nous materials: GORINA, P.: «La necrópolis de incineración de Can Missert». Circular 51 del Centro Excursionista de Tarrasa. 1951. Pp.: 30 i ss.

(5) LOUIS, M.; TAFFANEL, O. et J.: «Le premier âge du fer Languedocien». 2em. partie. Les nécropoles à incineration. Edit. Institut International d'Etudes Ligures. Collection de Monographies Préhistoriques et Archéologiques III. Bordiguera-Montpellier 1958. Pp.: 228, 229, 230. Fig. 183.

(6) ALMAGRO BASCH, M.; SERRA-RÀFOLS, J. de C.; COLOMINAS ROCA, J.: «Carta arqueológica de España. Provincia de Barcelona». Edit. Consejo Superior de Investigaciones Cientificas. Madrid 1945. Veure Pp.: 38, 39: (...) «se encontró otra sepultura que contenia otra urna de forma abombada con cuello alto y borde saliente, de 35 centímetros de altura, decorada con lineas anchas paralelas y un motivo de meandros incisos, tapada con un plato de la misma cerámica que no fué conservado» (...)

(7) BOSCH GIMPERA, P.: «Els celtes i les cultures de la Primera Edat del Ferro a Catalunya». Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria. Vol. III. Barcelona 1925. Pp.: 207-214. I en general l'àmplia bibliografia que hem donat a la nota 1.

(8) MALUQUER de MOTES, J.: «Un nuevo Campo de Urnas en Cataluña La necrópolis de la Bóbila Roca de Pallejà. (Provincia de Barcelona)». Archivo Español de Arqueología. Vol. XXIV. Madrid 1951. Pp.: 204-207.

BERGADÀ I MÚRIA, ELOI.: «Materials del Camp d'Urnes de la Bóvila Roca de Pallejà». Museu Municipal de Molins de Rei. 2.

(9) ALMAGRO GORBEA, M.: «El Pic dels Corbs, de Sagunto, y los campos de urnas del N.E. de la Península Ibérica». Rev. Saguntum, 12. Papeles del Laboratorio de Arqueologia de Valencia. Valencia 1877. Pp.: 89-144. Veure la pàg. 14.

(10) JUNYENT, EMILI.: «L'aportació continental... op. cit. nota 1. Veure la pàg. 123».

(11) ROVIRA I PORT, J.: «Los vasos polipodos en Cataluna y el País Valenciano». Cuadernos de Prehistoria y Arqueologia Castellonenses. Vol. 3. Castellón de la Plana 1976. Pp.: 117-132. Veure sobretot les pàgs.: 120, 123 i 129.

(12) MAYA GONZALEZ, J.L.: «Lérida Prehistórica». Edit. Dilagro. Col. Cultura Ilerdense. Lérida 1977. Veure pàg. 86. ROVIRA I PORT, J.: «Los vasos polipodos... op. cit. nota 11. Veure la pàg. 119, 120, 129».

(13) ARTEAGA, OSWALDO: «Los Pirineos y el problema de las invasiones indoeuropeas». 2on. Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Puigcerdà 3-6 de Juny de 1976. Edit. Institut d'Estudis Ceretans. Puigcerdà 1976. Pp.: 13-30. Veure sobretot la pàg. 19.

(14) MALUQUER DE MOTES, J.: «La cerámica con asas de apéndice de botón y el final de la Culura Megalítica del nordeste de la Peninsula». Rev. Ampurias. Vol. IV. Barcelona 1942. Pp.: 171-188. També es pot veure: PERICOT GARCIA, L.: «Los sepulcros megalíticos catalanes y la Cultura Pirenaica». Edit. Consejo Superior de Investigaciones Científicas y Instituto de Estudios Pirenaicos. Prehistoria y Arqueologia 4. Barcelona 1950. Veure les pàgines 126 i 127 i 136. Amb àmplia bibliografia.

(15) MARTINEZ I HUALDE, A; VICENTE I CASTELLS, J.: «El poblat ibèric de Puig Castellar. Excavacions dels anys 1954-58». Edit. Institut d'Estudis Catalans. Memòries de la secció Històrico-Arqueològica XXIV. Barcelona 1966. Veure les pàgines 57, 58 i 59. Fig. 8 i làm. VIII, d.

DE LA PINTA RODRIGUEZ, J.L.; RIO MIRANDA ALCON, J.: «El poblado layetano de Puig Castellar, Sta. Coloma de Gramanet (Barcelona)». Edit. Ayuntamiento de Santa Coloma de Gramanet 1981. Veure les pàgines de la 8 a la 14 i fig. 4.

(16) GUILAINE, JEAN: «L' Âge du Bronze en Languedoc occidental, Roussillon, Ariège». Memoires de la Societé Préhistorique Française. Tome 9. 1972. Veure les pàgines 215 i 216 i ss. Tanmateix MAYA GONZALEZ, J.L.: «Lérida prehistórica... op. cit. nota 12». A la pàgina 87 podem llegir: «3. EL BRONCE RECIENTE. El Bronce Reciente o Bronce Final I de la clasificación de Guilaine (1250-1150/1100 a.C.) resulta más un artificioso recurso destinado a mantener el sistema cronológico de J.J.Hatt, que un periodo plenamente diferenciado del Bronce Medio» (...)

(17) VILASECA, SALVADOR: «El campo de urnas de Les Obagues de Montsant i evolución de la cultura de las urnas en el sur de Cataluña». Archivo Español de Arqueología. Vol. XX nos. 66-69. Madrid 1974. Pp.: 28-45. Veure sobretot la pàg. 42 i la fig. 12,1.

(18) GUILAINE, JEAN: «L'Âge du Bronze en Languedoc... op. cit. nota 16». Veure la pàgina 216. Però de totes les maneres haurem de senyalar la cronologia que ens aporta S. Vilaseca del 1000 al 800 a.de C. per al pri-

mer periode dels Camps d'Urnes a Catalunya: VILASECA I ANGUERA, S.; SOLE GASELLES, J.M.; MAÑÉ GÜELL, R.: «La necrópolis de Can Canyís (Banyeres, Provincia de Tarragona)». Trabajos de Prehistoria. Vol. VIII. Veure sobretot les pàgines 75, 76 i 77. A grans trets aquest horitzó cronològic del 1100, 1000 a.de C. vindria donat ja per BOSCH GIMPERA, P.: «Etnologia de la Península... op.cit.nota 1, pàg. 457»: (...) «Per tant, com vàrem ja admetre en el treball fet en col.laboració amb Kraft (Zur keltenfrage), el començ de la cultura de les urnes de Catalunya, representat per la part oriental de la necròpolis de Terrassa, caldria creure'l encara dintre del vertader temps dels Urnenfelder del Rin, això és, entre 1200 i 900 a.de J.C. Es pot calcular vers el 1000 o poc abans l'entrada dels dits Urnenfelder a Catalunya.» (...)

(19) MALUQUER DE MOTES, J.: «Las culturas hallstatticas... op. cit. nota 1. Veure les pp. 157, 159, 161 i 183 i ss.». També MALUQUER DE MOTES, J.: «La Humanidad prehistórica». Edit. Muntaner y Simón S.A. Barcelona 1971. Veure sobretot el capítol: «XVIII De la prehistoria a la historia en Europa». Sobretot les pàgines 327, 328 i 329.

(20) AUBET, Mª EUGENIA: «La cerámica a torno de la Cruz del Negro (Carmona, Sevilla)». Rev. Ampurias. Vol. 38-40. Barcelona 1976-1978. Pàgines 267-287. Sobretot la pàgina 283.

Mª A. MARTIN; SANMARTÍ, E.: «Aportación de las excavaciones de la Illa d'en Reixach al conocimiento del fenómeno de la iberización en el norte de Cataluña». Rev. Ampurias. Vol. 38-40. Barcelona 1976-1978. Pp.: 431-447. Veure 446.

BARBERÀ, J.; SANMARTÍ, E.: «El poblado ibérico de la Penya del Moro (Sant Just Desvern, Barcelona)». Rev. Ampurias. Vol. 38-40. Barcelona 1976-1978. Pp.: 295-305.

SANMARTÍ, E.; PADRÓ, J.: «Ensayo de aproximación al fenómeno de la iberización en las comarcas meridionales de Cataluña». Rev. Ampurias. Vol. 38-40. Barcelona 1976-1978. Pp.: 157-176.

(21) BOSCH GIMPERA, P.: «La col.lecció de prehistòria al Museu de Sabadell». Anuari de l'I.E.C. Vol. Vé. Barcelona 1913, 1914. Veure la pàg. 872.

(22) VILASECA, SALVADOR: «Dos cuevas prehistóricas de Tivissa». Rev. Ampurias. Vol. I. Barcelona 1939. Pp.: 159-185.

(23) MALUQUER DE MOTES, J.; MUÑOZ, A.Mª; BLASCO, F.: «Cata estratigráfica en el poblado de La Pedrera de Vallfogona de Balaguer (Lérida)». Rev. Zéphirus. Vol. X. Salamanca 1959. Pp.: 5-79. També hom pot veure a MAYA GONZALEZ, J.L.: «Lérida prehistórica... op. cit. nota 12, Pàg. 100».

(24) PITA, R.; DÍEZ-CORONEL, L.: «El poblado de la Edad del Bonce de «Genó», en Aytona (Lérida).» Actas del X Congreso Nacional de Arqueologia. Mahón 1967. Edit. a Zaragoza 1969. MAYA GONZÁLEZ, J.L.: «Lérida Prehistórica... op. cit. nota 12. Pàg. 98 i 99». JUNYENT, EMILI: «L'aportació continental... op. cit. nota 1. Pàg. 124».

(25) MAYA GONZÁLEZ, J.L.: «Yacimientos de las edades del Bronce y Hierro en la provincia de Lérida y zonas limítrofes». Miscel.lània Homenatge al professor Salvador Roca i Lletjós. Edit. Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida 1979. Veure la pàgina 343.

(26) MAYA GONZÁLEZ, J.L.: «Yacimientos de las edades del Bronce... op. ti. nota 24. Pàgina 356».

(27) PITA, R.; DÍEZ-CORONEL, L.: «La necrópolis de incineración de Torre Filella en Lérida». Rev. Ampurias. Vol. XXVI i XXVII. Barcelona 1964, 1965. Pp.: 251-257. MAYA GONZÁLEZ, J.L.: «Lérida prehistórica... op. cit. nota 12. Veure la pàgina 100».

(28) PONS, ENRIQUETA: «La Fonollera (Torroella de Montgrí. Girona). Un poblado al aire libre del Bronce Final». Edit. Servicio Técnico de Investigaciones Arqueológicas. Diputación Provincial de Girona. Nº 1. Girona 1977. Veure les pàgines 100-106.

(29) PALOL, PEDRO DE.: «La necrópolis hallstática de Agullana». Biblioteca Prehistórica Hispánica. Vol. I. Edit. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Madrid 1958. JUNYENT, EMILI: «L'aportació continental... op. cit. nota 1. Pàgs. 133 i 135».

(30) MAYA, J.L.; DIEZ-CORONEL, L.; PUJOL, A.: «La necrópolis tumular de incineración de Pedrós, Serós (Lérida)». Actas del XIII Congreso Nacional de Arqueologia. Huelva, 1973. Edit. a Zaragoza el 1975. Veure les pàgines 611-622. Sobretot la 621.

VILASECA ANGUERA, S.: «Reus y su entorno en la prehistoria». Edic. Rosa de Reus. Asociación de Estudios Reusenses. Reus, 1973. Veure la pàgina 250-251.

(31) BOSCH GIMPERA, P.; COLOMINAS ROCA, J.: «La necròpolis de can Missert... op. cit. nota 4. Pag. 584».

(32) Altres autors defineixen aquesta urna com a cilíndrica, com ho fa MALUQUER DE MOTES, J.: «Las culturas hallstáticas... op. cit. nota 1. pàg. 122».

(33) MALUQUER DE MOTES, J.: «Las culturas hallstáticas... op. cit. nota 1. Pàg. 146».

(34) ALMAGRO BASCH, M.: «La invasión céltica... op. cit. nota 1. Veure les pàgines 163 i 164, fig. 120».

(35) BOSCH GIMPERA, P.: «Dos vasos de la primera... op. cit. nota 3. Veure la fig. 29».

(36) ALMAGRO BASCH, M.: «La invasión céltica... op. cit. nota 1».

(37) MALUQUER DE MOTES, J.: «Un nuevo campo de urnas en Cataluña... op. cit. nota 8. Veure fig. 18».

(38) MALUQUER DE MOTES, J.: «Las culturas hallstátticas... op. cit. nota 1. Pàgs. 157 i 158».

(39) MALUQUER DE MOTES, J.: «Un nuevo campo de urnas en Cataluña... op. cit. nota 8. Veure la pàgina 206».

(40) ALMAGRO GORBEA, M.: «El Pic dels Corbs, de Sagunto... op. cit. nota 9». Veure la nota 25 d'aquesta publicació.

(41) MALUQUER DE MOTES, J.: «Las culturas hallstátticas... op. cit. nota 1. Veure les pàgines 157 i 158».

(42) BOSCH GIMPERA, P.: «Etnologia de la Península... op. cit. nota 1. Veure la pàgina 431».

(43) ALMAGRO BASCH, M.: «La invasión céltica... op. cit. nota 1. Veure la pàgina 40, fig. 23.»

(44) BOSCH GIMPERA, P.: «Els celtes i les primeres cultures... op. cit. nota 7.»

(45) ALMAGRO BASCH, M.: «La invasión céltica... op. cit. nota 1.»

(46) ALMAGRO BASCH, M.: «La invasión céltica... op. cit. nota 1.»

(47) MALUQUER DE MOTES, J.: «Las culturas hallstátticas... op. cit. nota 1.» Veure les pàgines 173 i 174, 181 i 182.

(48) VILASECA I ANGUERA, S.; SOLÉ GASELLES, J.Mª; MAÑÉ GÜELL, R.: «La necrópolis de Can Canyís... op. cit. nota 18. Veure la pàg. 42».

(49) ALMAGRO GORBEA, M.: «El pie dels Corbs... op. cit. nota 9»

MAYA GONZÁLEZ, J.L.: «Lérida... op. cit. nota 12»

ROVIRA, J.; SANTACANA, J.: «Economia, societat i canvi a la Catalunya prehistòrica». Edit. CYMYS. Col.lec. Orígens 1. Barcelona, 1980. Veure les pàgs. 64 i 65.

(50) GUILAINE, JEAN: «L'Âge du Bronze en Languedoc... op. cit. nota 16». Veure la pàgina 260, Fig. 93 i Planxa IX,3.

(51) ALMAGRO GORBEA, M.: «El Pic dels Corbs, de Sa-

gunto... op. cit. nota 9. Veure la pág. 133.»

(52) VILASECA I ANGUERA, S.; SOLÉ GASELLES, J.Mª;ÑÉ GÜELL, R.: «La necrópolis de Can Canyis... op. cit. nota 18. Veure la pàgina 76».

VILASECA ANGUERAS, S.: «Reus y su entorno... op. cit. nota 30». Veure pàg. 259.

(53) GUILAINE, JEAN: «L'Âge du Bronze en Languedoc... op. cit. nota 16. Pàgs. 233, 234».

(54) ALMAGRO BASCH, M.: «La invasión céltica... op. cit. nota 1. veure la fig. 128.»

(55) VILASECA I ANGUERA, S; SOLÉ GASELLES, J.Mª; MAÑÉ GÜELL, R.: «La necrópolis de Can Canyis... op. cit. nota 18. Veure la fig. 24».

(56) ROVIRA, J.; SANTACANA, J.: «Economía, societat i canvi... op. cit. nota 49. Veure les pàgs. 64 i 65».

(57) MAYA GONZÁLEZ, J.L.: «Lérida... op. cit. nota 12». Veure la pág. 100.

(58) GUILAINE, JEAN: «L'Âge du Bronze en Languedoc... op. cit. nota 16». Veure les pàgs: 215, 216 i 233 i ss.

(59) VILASECA ANGUERA, S.: «Reus y su entorno... op. cit. nota 30». Veure la pág. 259.

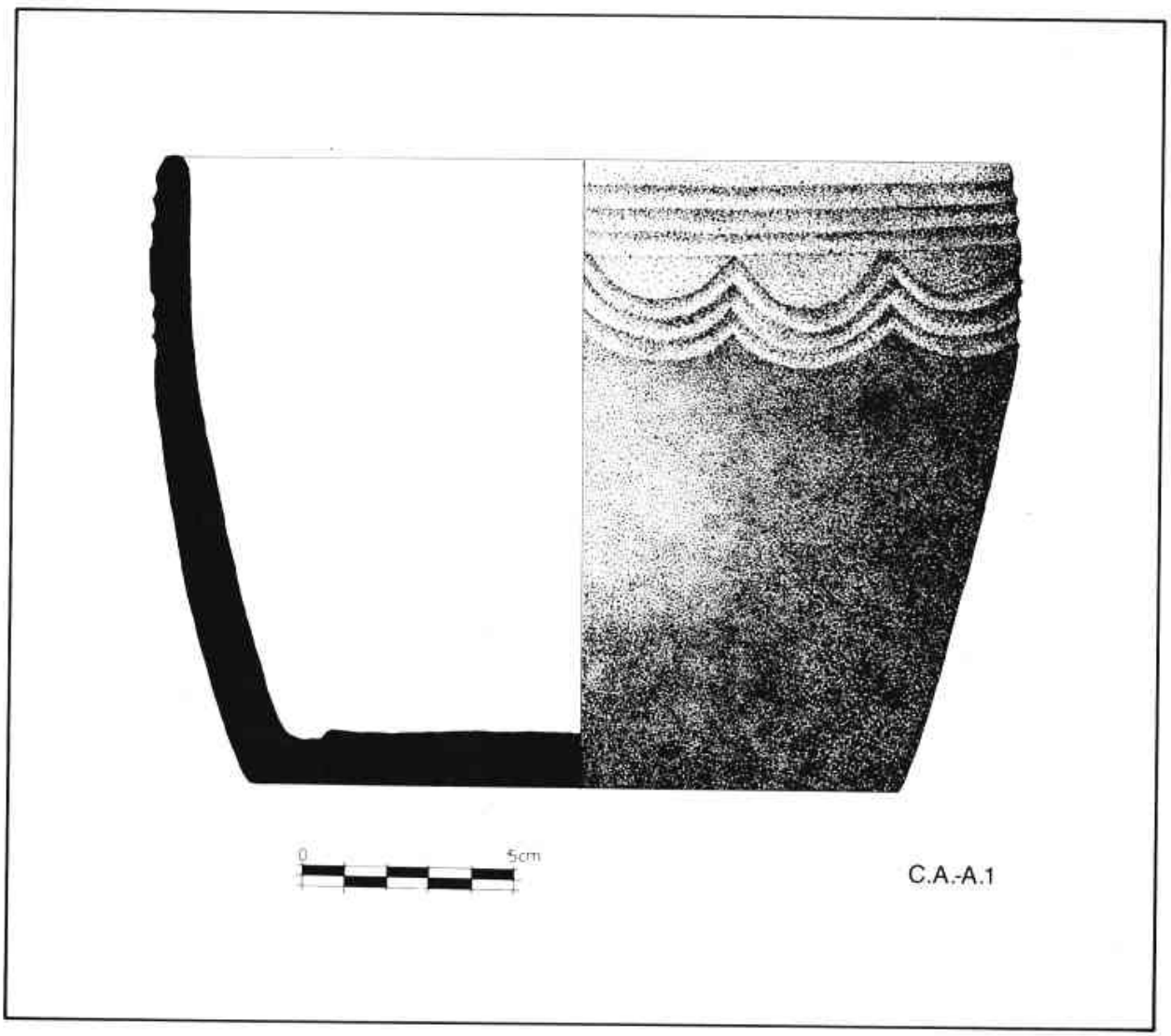

C.A.-A.1

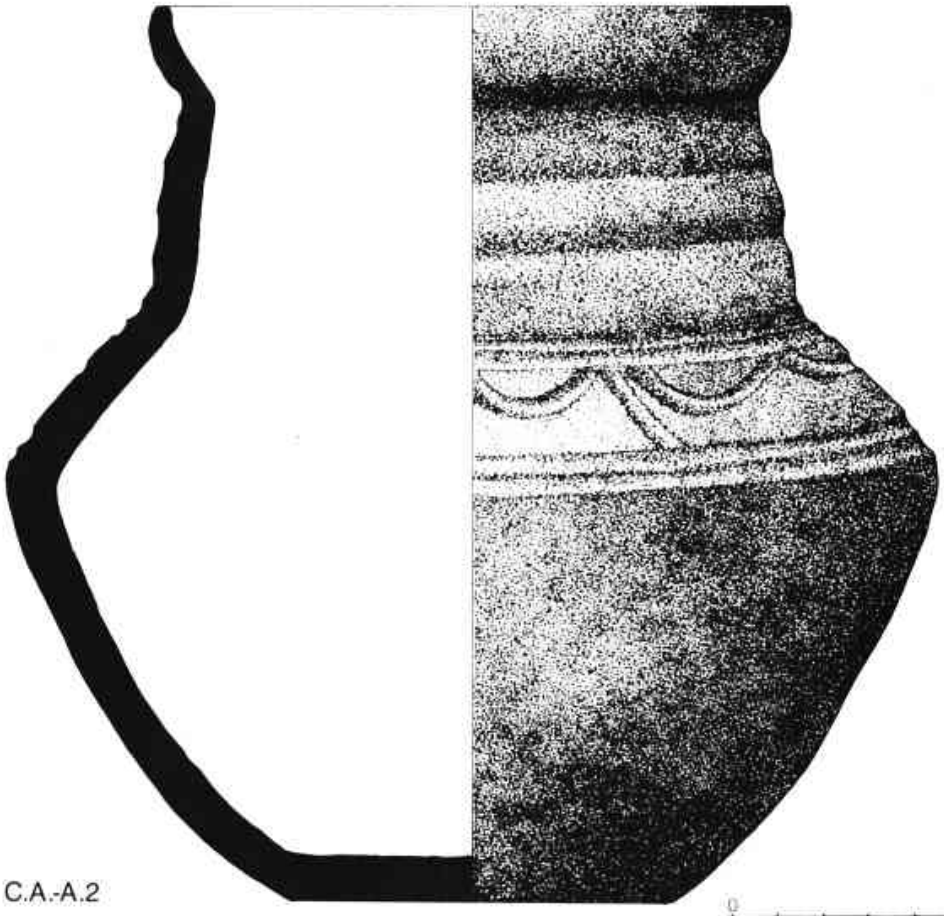

C.A.-A.2

0 5cm

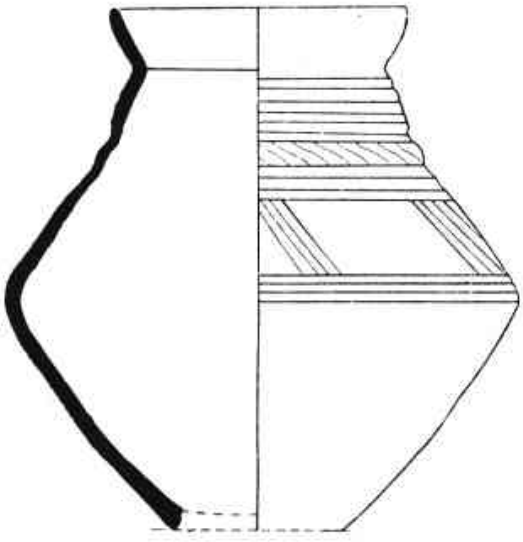

0 5cm

Can Missert de Terrassa
(segons Mª Àngels Petit)

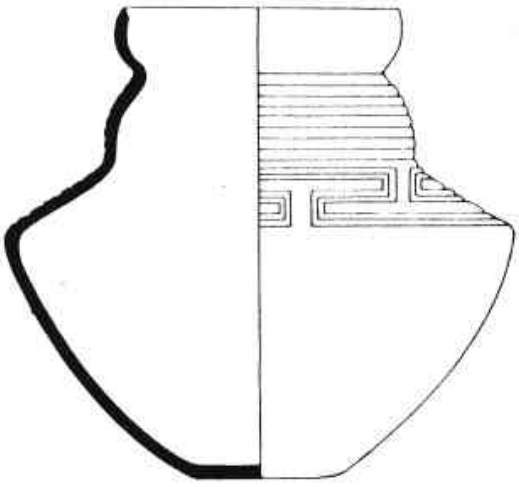

4 cm.

Bòvila Roca de Pallejà
(segons E. Bergadà)

EXCAVACIONS AL POBLAT IBÈRIC DEL TURÓ DEL VENT (LLINARS DEL VALLÈS, VALLÈS ORIENTAL) CAMPANYA 1981 *

A. López, J. Rovira i E. Sanmartí

El jaciment ibèric ubicat en el Turó del Vent, conegut també amb el nom de poblat d'El Far, és un assentament laietà emplaçat en una elevació allargada del vessant occidental de la serralada litoral catalana, i, concretament, a les coordenades 6°05'40" de longitud est i 41°37'20" de latitud nord, segons el full 393 del mapa a escala 1:50.000 del «Instituto Geográfico y Catastral». Des del cim de l'elevació i, sobretot, des de l'enclavament proper d'El Castellvell, hom domina la població de Llinars i una àrea molt extensa de la depressió prelitoral catalana i de la serralada d'El Corredor.

Aquest assentament ibèric entrà molt aviat a formar part de les llistes de jaciments citats a la bibliografia especialitzada, car des de fa molt temps, han estat visibles en diferents indrets del turó restes d'edificacions i sitges que han estat objecte en innombrables ocasions d'excavacions clandestines. Aquestes activitats incontrolades i la construcció d'una pista per a automòbils que segueix el traçat d'un antic camí que travessa el poblat, ajudaren a la degradació de part del jaciment. A la vista de l'interès de l'assentament i de la urgència d'aturar les excavacions clandestines, l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona inicià l'any 1980 la seva excavació sistemàtica.

L'excavació duta a terme l'any 1981 ha consistit en un tall rectangular de tres per quatre metres que ha afectat al mateix sector on s'iniciaren les recerques l'any 1980 (1), i la seva finalitat era precisar una sèrie de qüestions no aclarides fins al moment. Així, el lloc objecte d'estudi abastava les dues estructures visibles fins ara: dos paraments de petits carreus desbastats que tenien incloses abundants pedres de reduïdes dimensions. Aquests paraments, orientats en direcció est-oest i nord-sud respectivament, formaven angle, i tant per la seva disposició com pel tipus d'aparell emprat en la seva construcció, eren visiblement contemporanis (Fig. 1). Nogenysmenys, hom ignorava en absolut la seva data de bastiment, i només hom coneixia, d'una manera aproximada, els diversos moments d'utilització. Aquesta circumstància era fruit de les greus malifetes ocasionades per les activitats d'incontrolats i clandestins, els quals havien pràcticament destruit l'estratigrafia exterior relacionable amb aquests murs, i que, en el cas del llenç est-oest havia desaparegut al llarg de tota la seva extensió (Fig. 1). D'aquesta manera, si hom volia aportar dades sobre l'ús d'aquest parament i la configuració del recinte en el qual es trobava inclòs, resultava imprescindible d'excavar la superfície interna, delimitada pels murs esmentats. En conseqüència, l'excavació interessà tres metres del pany del dit parament est-oest i la totalitat del nord-sud.

Pel que fa a les estructures, els resultats dels treballs permeteren d'una manera ràpida, esbrinar la seva planta, almenys, a la zona objecte d'estudi: conformaven un recinte rectangular, limitat al nord pel mur en direcció llevant-ponent, el qual, fora del perímetre de l'excavació, es lliurava a la roca natural retallada. A l'oest, el mur contemporani al citat, el qual corre en direcció al nord-sud, es lliurava també a

* Aquest treball era un avenç de l'estudi posterior, el qual ha estat publicat amb anterioritat a aquest número de «Laietania». Les seves dades són:
López, A., Rovira, J. i Sanmartí E.: «EXCAVACIONES EN EL POBLADO LAYETANO DEL TURÓ DEL VENT, LLINARS DEL VALLÈS. CAMPAÑAS 1980-1981» a Monografies Arqueològiques nº 3. Diputació de Barcelona. Institut de Prehistòria i Arqueologia. Barcelona 1982.

la roca natural possiblement rebaixada, la qual presentava un fort pendent. Aquesta mateixa roca limitava el sector excavat pel seu costat sud (Figs. 2 i 3). El front est, fruit dels treballs efectuats, presentava un tall estratigràfic que, de forma semblant al mur est-oest, anava a lliurar-se a la roca natural retallada, la qual, sens dubte, tanca tota l'àrea pel costat de llevant (fig. 1). Tenint en compte aquestes troballes, fou possible de fixar la planta de la construcció de la qual formaven part els murs descrits: es tractava d'un recinte rectangular amb dos dels seus costats, l'est i el sud, tancats per la roca natural, ostensiblement retallada a l'est i rebaixada al sud. Els altres dos costats, el nord, i l'oest, estaven tancats pels murs als quals venim fent referència.

Les conclusions que poden extreure's sobre aquesta disposició són molt nombroses, i ens ocuparem d'elles més endavant. En primer terme, cal destacar la breu cronologia absoluta obtinguda, la qual confirma les dades del sondeig de 1980 practicat extramurs, tot abastant des de mitjan segle III fins a principis del segle II a. de J.C. No obstant això, aquesta cronologia és la pròpia del segon moment d'ús del poblat, al qual, com veurem, pertany aquest recinte.

Els moments d'ús, grans moments podriem dir per a distingir-los de les utilitzacions més anecdòtiques, són dos: del primer desconeixem la seva cronologia total, però, en tot cas, podem afirmar que és anterior a la meitat del segle III a. de J.C. Aquesta primera fase es caracteritza a la zona on hem excavat per la presència de nombroses sitges colmatades i d'altres retallades i inutilitzades. El farciment i la subseqüent anul.lació d'aquestes sitges es produí d'un sol cop i en un espai de temps molt curt. Desconeixem directament la data d'aquest esdeveniment, però podem intuir-la mitjançant els materials dipositats al Museu Municipal de Llinars del Vallès, els quals, en certs casos, porten la indicació d'haver estat trobats a les sitges del talús de la carretera a «L'Esmeralda» (2). Aquesta colmatació dóna una idea de l'inici de la segona fase urbanística del poblat que inclou la construcció de la muralla perimetral. Aquesta defensa està formada en el costat de ponent per un lenç mixt, és a dir, comprèn una sèrie de trossos construïts amb petits carreus posats en sec, els quals, sense solució de continuïtat, enllacen amb d'altres sectors en els quals és la pròpia roca la que fa el paper de muralla després d'haver estat retallada d'una forma adient.

Pensem que la zona excavada fins ara correspon a la segona fase urbanística del poblat i, concretament, es troba relacionada amb el recinte fortificat que acabem de descriure. Així, els murs en direcció est-oest i nord-sud formarien una de les arestes de la fortificació o, possiblement, una torre o baluard de planta rectangular. Per a confirmar aquesta hipòtesi faria falta avançar en els treballs d'excavació cap el sud. Nogenysmenys, tot observant les restes del llenç de muralla visibles en el talús de la pista que condueix a la urbanització de «La Esmeralda», és fàcil seguir el traçat de la defensa fins i tot més cap al sud de la zona estudiada fins ara.

L'estratigrafia identificada a l'interior del probable baluard, al llarg de la campanya de 1981 (3), proporciona llum sobre la seva fundació i les diverses fases d'utilització al llarg de poc menys de mig segle Comença amb una capa formada per restes d'arrels i humus, la potència de la qual és mínima: L'estrat 1. Segueix un estrat bastant potent que cal considerar d'aportació: L'estrat 2; segella les estructures i indica el seu abandó definitiu, car cobreix totalment els murs. No obstant això, si va haver-hi un enderrocament, aquest havia d'ésser de molt poca entitat, car no trobem en aquesta capa ni a les següents un número de pedres en quantitat suficient per a indicar la caiguda d'un nombre elevat de fileres del mur. D'altra banda, el nivell superficial no presenta troballes de materials moderns, la qual cosa indica que, un cop abandonat l'assentament a l'època antiga, aquest indret no fou ocupat mai més.

L'estrat 2, que acabem de descriure, cobreix a l'element 3, el qual consisteix en la roca natural retallada i desbastada —probablement mitjançant l'acció de tascons—, que serveix de tancament a l'àmbit excavat pel seu costat meridional. També l'estrat 2 cobreix els elements 4 i 5, murs en direcció nord-sud i est-oest, respectivament, que, sens dubte, són contemporanis. L'aparell d'aquest mur és de qualitat bastant bona amb carreus desbastats i quelcom escairats, els quals alternen amb petites pedres falcadores.

Segueix a l'estrat 2, l'estrat 6. Aquesta capa, que es lliura als murs 4 i 5, assenyala la darrera fase d'ús dels mateixos. Sembla que es tracta d'un sòl amb restes d'una petita llar i romanalles pròpies d'una utilització breu. Segueixen a l'estrat 6, els anomenats 7 i 10. En ambdós casos, es tracta de successives capes d'aportació col.locades a sobre de l'estrat 11. Aquest és també un sòl d'ocupació i damunt d'ell s'hi localitza un petit fogar, element 8, cobert per l'estrat 9. El fogar, el perfil del qual presenta una ostensible inclinació cap el mur 4, arriba quasi fins l'estrat 6, i es troba cobert per les capes 7 i 10.

Per dessota de l'estrat 11, apareixen una sèrie de potents reomplenaments que hem distingit amb els números 12, 13 i 14; tots ells estan subdividits en petites capes, segons el gruix i la naturalesa geològica. L'estrat 15, trobat a continuació, és un nou sòl, que indica el moment de la primera utilització d'aquest recinte fortificat. Tot observant la posició d'aquesta capa, es fa palès que és contemporània del bastiment dels murs 4 i 5 i, segons la nostra hipòtesi, del començament de la segona fase del poblat, la qual

comporta la seva remodelació. El dit estrat 15 està situat justament per sobre de la banqueta de fundació del mur 4, element 18. Per sota de la primera filada d'aquesta, trobem una capa extraordinàriament pedregosa, —l'assenyalada amb el número 16—, que colmata la trinxera de fundació —element 19— dels paraments, els quals es troben aixecats damunt de grans blocs de pedra granítica, element 20, els quals descansen sobre la roca natural retallada —estrat 21—.

A la vista dels materials trobats a l'estrat 15, podem afirmar que la construcció dels murs 4 i 5 tingué lloc vers el darrer quart de segle III a. de J.C. La resta dels estrats, fins arribar al 2, haurien estat dipositats quasi immediatament, car la cronologia dels mateixos no ultrapassa el començament del segle II a. de J.C.

NOTES

(1) Sobre l'excavació de 1980 vegeu: A. López, J. Rovira i E. Sanmartí, *Turó del Vent o poblat de El Far*, a *Publicació nº 1 del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya*, en premsa.

(2) També es conserva als magatzems del Museu Arqueològic de Barcelona una petita quantitat de materials procedents de les mateixes sitges, entre els quals destaquen uns fragments de pàtera de ceràmica grisa ibèrica, alguns fragments de ceràmica ibèrica oxidada i un fragment d'un plat de la forma Lamb. 23 amb vernís negre produït per la terrisseria de Roses.

(3) Per al registre i representació de l'estratigrafia hem utilitzat els mètodes proposats per l'arqueòleg anglès E.C. Harris. Sobre aquest sistema de registre hom pot consultar: Edward C. Harris, *The stratigraphic sequence: a question of time*, a *World Archaeology*, 7, nº 1, 1975, pàgs. 109-121, Ibid., *The laws of archeological stratigraphy*, a *World Archaeology*, 11, nº 1, 1979. A. Carandini, *Dieci Anni dopo*, a *Ostia IV*. Studi Miscellanei, 23, Roma, 1977, págs. 419-424. G. Maetzke, T. Rysiewska, S. Tabaczynski i P. Urbanezyk, *Problemi dell'analisi descrittiva nelle ricerche sui siti archeologici pluristratifiati*, a *Archeologia Medievale*, IV, 1977, pàgs. 7-46.

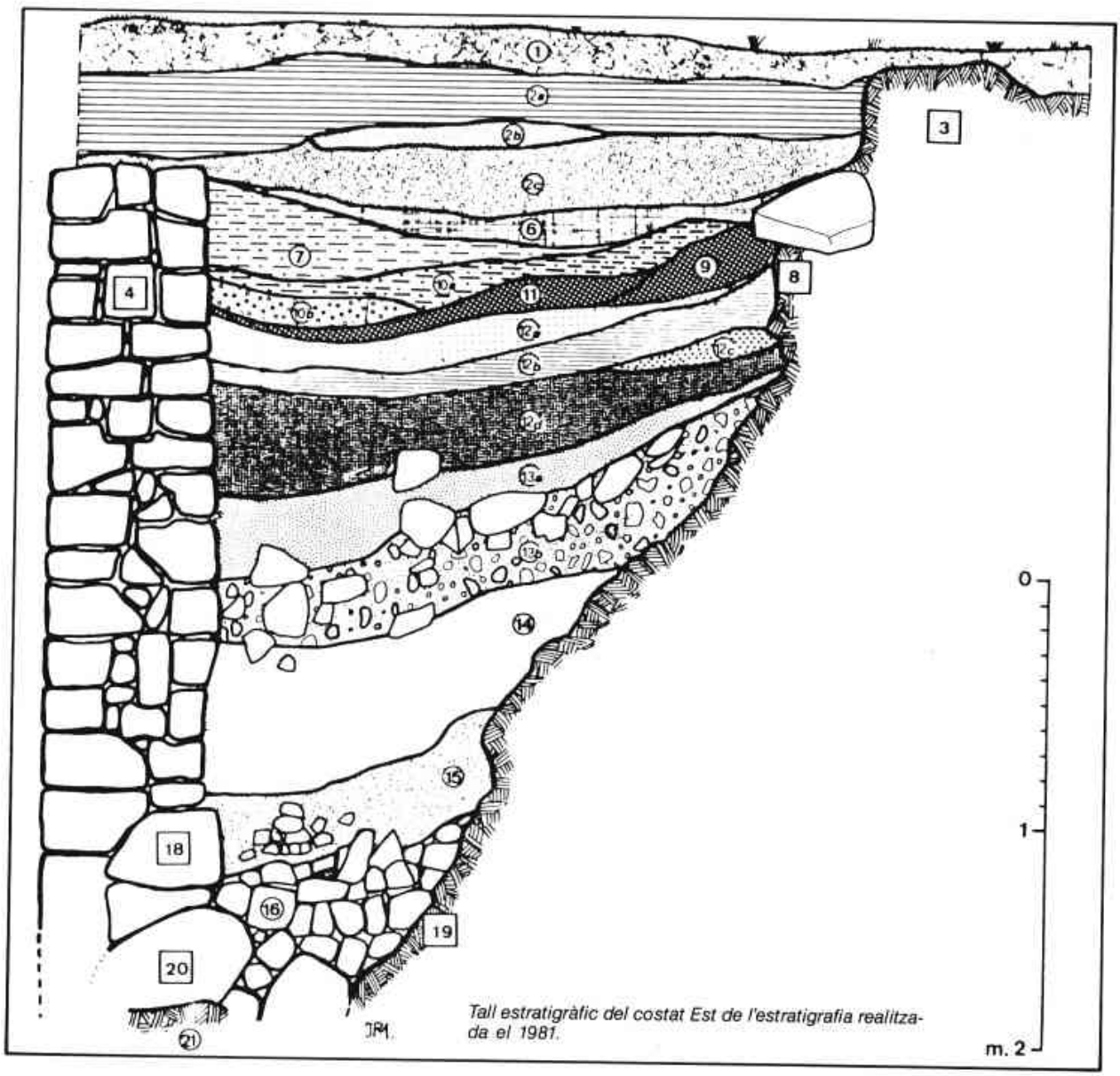

Tall estratigràfic del costat Est de l'estratigrafia realitzada el 1981.

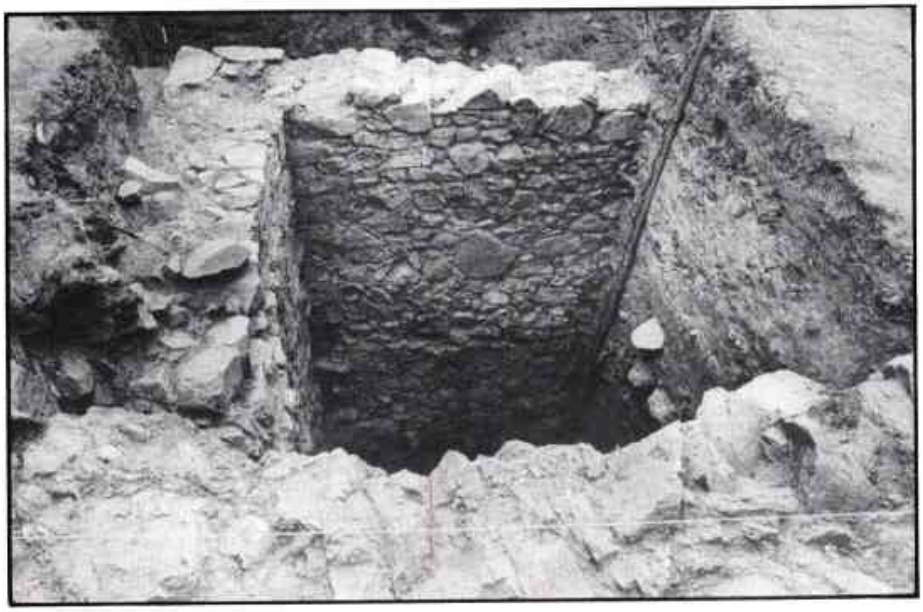

Vista parcial de l'excavació de 1981. En primer terme, la roca natural retallada i, al fons, els murs de la terrassa descoberta.

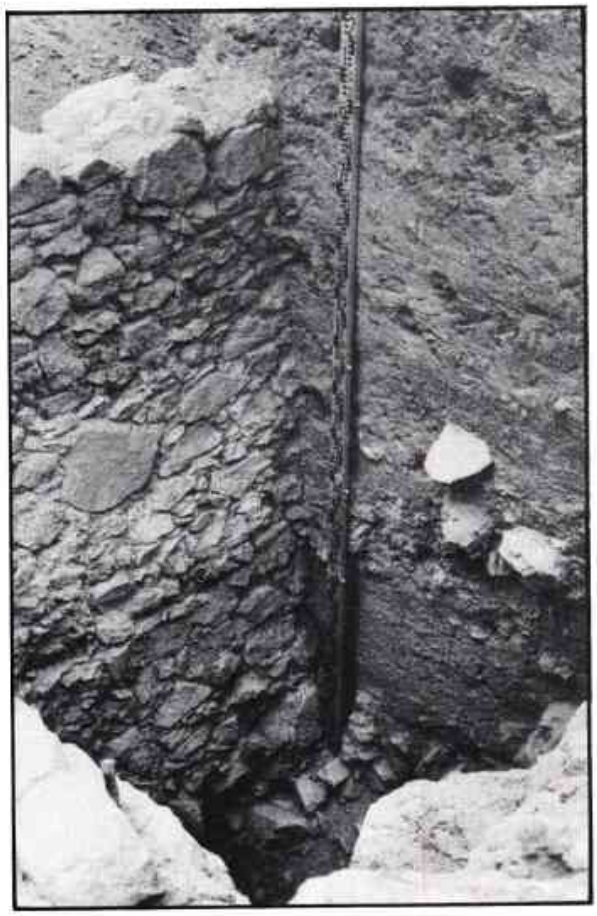

Tall estratigràfic de l'excavació duta a terme el 1981.

NOTA SOBRE LA CAMPANYA D'EXCAVACIONS REALITZADA DURANT L' ANY 1983 EN EL POBLAT IBÈRIC DE BURRIAC (CABRERA DE MAR, MARESME)

Jordi Miró i Canals
Jaume Pujol i del Horno

Durant l'estiu i els darrers mesos de l'any 1983 el Museu Comarcal del Maresme-Mataró per mitjà de la seva Secció Arqueològica, i amb la direcció dels sotasignants, realitzà una campanya d'excavacions subvencionada pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya en el poblat ibèric de Burriac, situat en el terme municipal de Cabrera de Mar.

Aquesta campanya fou la primera que es realitzà després d'un llarg període de 12 anys d'abandonament del jaciment, període durant el qual el poblat —que darrerament ha estat oficialment considerat com un dels més importants de tot Catalunya— ha estat camp de treball d'excavadors clandestins desaprensius, els quals amb detectors de metalls o simplement a pic i pala, han espoliat el que han volgut deixant com a testimoni de les seves activitats tot un seguit de forats, pins caiguts, parets malmeses, etc. A més a més el poblat sofrí l'any 1976 l'obertura, amb maquinària pesada, d'un camí que el travessa de dalt a baix per a la instal.lació d'una torre metàl.lica elèctrica d'alta tensió.

El sector que es trià per a realitzar aquesta campanya fou l'occidental del poblat, propietat del Sr. Gaspar Viñals de Cabrera de Mar al qui volem agrair públicament totes les facilitats que ens donà per a poder realitzar la nostra tasca. La tria d'aquest lloc concret es degué a dos motius: el que es tractava d'una zona molt «visitada» pels furtius —alguns dels quals han estat detinguts allà mateix per la Guàrdia Civil—, i la manca d'excavacions anteriors en aquest sector, amb la conseqüent falta d'informació utilitzable arqueològicament.

El sector occidental és una extensa àrea situada en un extrem del poblat, fora de la part més coneguda —la central— i a l'altra banda d'un torrent que separa les dues zones. L'element arquitectònic més notable és una torre de guaita, bastant ben conservada, situada més al nord del lloc excavat per nosaltres (sembla ser que en els anys quaranta fou excavada parcialment per Marià Ribas però mai publicà els resultats). En tot el sector hom pot veure diverses parets de marges de pagès i algunes probablement més antigues, potser ibèriques, si bé la vegetació dificulta aquesta apreciació. L'any 1952 M. Ribas publicà un plànol d'aquesta zona assenyalant-hi diverses habitacions, invisibles avui dia, tot dient que es tracta d'una zona molt malmesa. Igualment és constatable la gran quantitat de ceràmica ibèrica i romana superficial, i la localització per la nostra part de diverses parets d'apreciables dimensions que podrien formar part d'una possible muralla del sector de ponent, segurament relacionada amb la torre de guaita. Nogensmenys l'espessa vegetació ens impedeix de donar-ne dades més precises. El sauló —nom amb el qual es coneix a la comarca el granit alterat— present arreu, hi apareix a diverses fondàries.

Durant la campanya de 1983 s'obriren tres cales mitjançant quadrícules de diverses mides i en di-

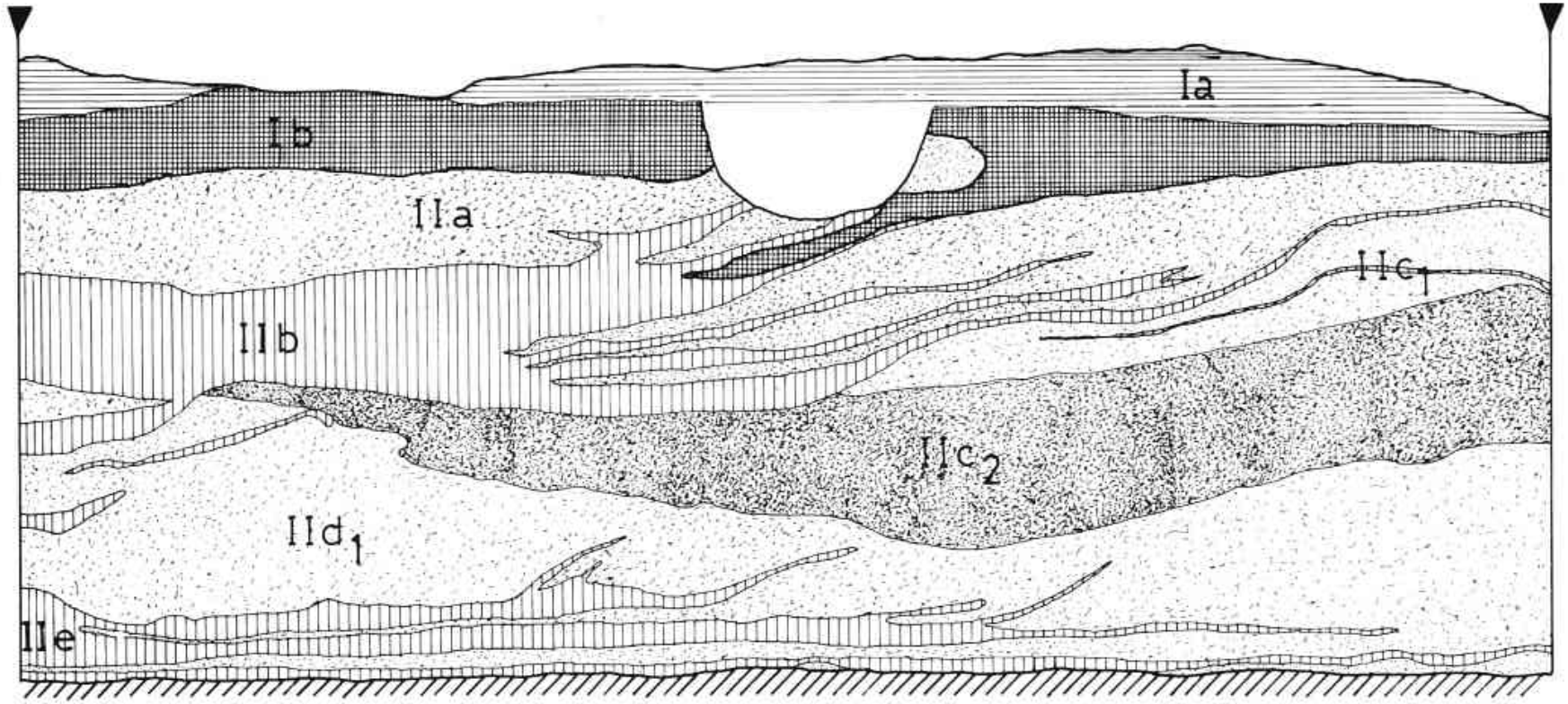

SAULÓ

CLOT PLANTACIÓ AMETLLER

0 1 2m.

Estratigrafia NORD de la part excavada del gran dipòsit

versos llocs, però mai separades per més de 40 metres. En dues d'elles aparegueren restes d'habitacions ibèriques, excavant-se la totalitat d'una i parcialment l'altra. La que s'excavà totalment feia 3 x 2,5 m. i s'observà en la seva part interna diversos forats de poca fondària en el sauló, d'utilitat indeterminada. En ambdues habitacions el sauló aparegué a poca distància de la superfície del terreny conservant-se, pràcticament, només l'última filada de pedres les quals estaven aposentades sobre el sauló. El material arqueològic fou escàs, bàsicament ceràmiques del s. II a.C. i dels primers decennis del s. I a.C.

La sorpresa ens la donà la cala de més extensió (6 × 5 m.), assolint una fondària d'uns dos metres i mig fins arribar al sauló, el qual estava artificialment aplanat en tota l'extensió de la cala. La manca de qualsevol tipus d'estructura arquitectònica, la fondària i la constitució de diversos estrats ens permeten d'interpretar la troballa com un dipòsit, de considerables dimensions ja que en tota la cala no es trobà cap dels seus límits. Cal dir, però, que a uns 2 m. d'un dels cantons de la cala el sauló ja es troba només a un pam de la superfície.

Durant l'excavació del dipòsit hi constatàrem l'existència de dos nivells diferenciats dividits en diversos estrats edafològics:

— el nivell I està constituït per dos estrats: el **Ia** format per terres de conreu toves i negroses, i el **Ib**, format per terres argiloses dures de color marró-vermellós. Inserit en el N-Ib hi havia un forat fet per a plantar un ametller. La potència d'aquest nivell oscil.la entre uns 10 i uns 40 cm.

— el nivell II està format per diversos estrats de sorres i argiles. L'hem subdividit de la següent manera:

IIa: format per sorres toves amb clapes dures i de coloració marró-ocre.

IIb: format per argila fina, compacta i dura, amarronada-verdosa.

IIc1: format per sorres de riera, bastant granulades, de color ocre clar.

IIc2: format per sorres dures, una mica argiloses, de coloració més fosca que les de l'estrat IIa.

IId1: format per sorres de riera, molt toves, de textura i coloració molt semblants a les de l'estrat IIa.

IId2: bossa dins del IId1 formada per una clapa d'argila molt semblant a la de l'estrat IIb.

IIe: format per argila idèntica a la del IIb.

La potència mitjana d'aquest segon nivell és d'uns 2 metres. Immediatament al dessota s'hi trobava el sauló aplanat en tota l'extensió del quadre.

La cronologia, de moment provisional, que ens aporten les ceràmiques d'importació de vernís negre i, sobretot, les monedes, en els estrats en què n'han aparegut, comprèn un període que va aproximadament des del 100 $\pm$ 10 a 60 $\pm$ 10 a.C. Concretant més, l'últim estrat del (el IIe) seria de finals del s. II o inicis del s. I a.C. Els restants estrats del N-II s'anirien formant al llarg del primer quart del s. I a.C.; i el N-I s'hauria de situar cronològicament pels volts dels anys 60 a.C.

Els materials, tant els d'un nivell com els de l'altre, no presenten diferències massa substancials, el que en principi pot interpretar-se com que no hi ha massa diferència cronològica entre ells. Si cal, però, matisar alguns aspectes.

En ambdós nivells és important la presència de materials emprats en la construcció (tègula i imbrex) i de fragments d'atuells de grans dimensions (dòlies) utilitzats per a l'emmagatzematge, la qual cosa demostra que el poblat, en aquests moments, es trobava en un grau avançat de romanització.

Una de les característiques dels estrats superiors (tot el N-I i el IIa i IIb del N-II) és la gran quantitat d'ossos de bestiar exhumats —bàsicament macrofauna— i que en nombre considerable semblen correspondre a parts molt concretes dels animals. En aquests estrats també s'han exhumat diversos mol.luscs (petxines marines i cargols de terra).

Malgrat no ser gaire freqüents la troballa de restes de metalls al llarg de tota l'excavació, la numismàtica està força ben representada amb 31 monedes (3 en el N-I i 28 en el N-II). La relació de les quals és la següent:

N-Ia. 3 peces: ILTURO (as); KESE (semis); IKALKUNSKEN (as).
N-Ib. Cap moneda.
N-IIa. Cap moneda.
N-IIb. 17 peces: ROMA (3 denaris i 1 as); MÒBIL (1 denari); GADIR (as); KESE (3 asos); ILTURO (as); IKALKUNSKEN (as); ARSE (as); UNTIKESKEN (as); NERONKEN (as); BELIGIOM (as); BAITOLO (as); inidentificable (as ibèric).
N-IIc1. 2 peces: ROMA (denari); EBUSUS (semis).
N-IIc2. 1 peça: GADIR (petit bronze).
N-IId1. 6 peces: ILTURO (2 asos); AUSESKEN (2 asos); KESE (as); BAETARRAE (as).
N-IId2. 2 peces: BAITOLO (as); UNTIKESKEN (as).
N-IIe. Cap moneda.

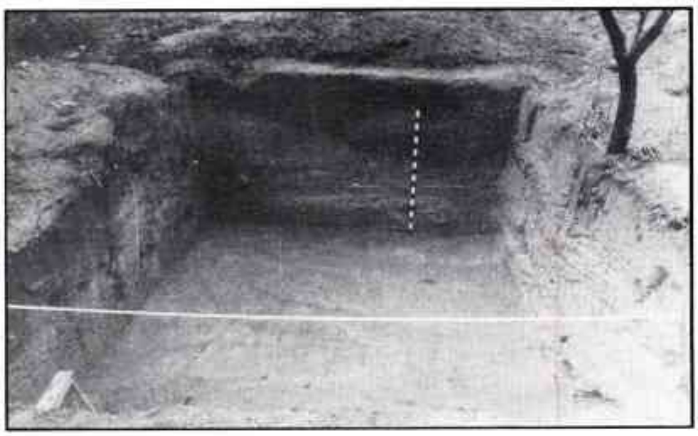

Quadre 1. Part excavada del gran dipòsit.

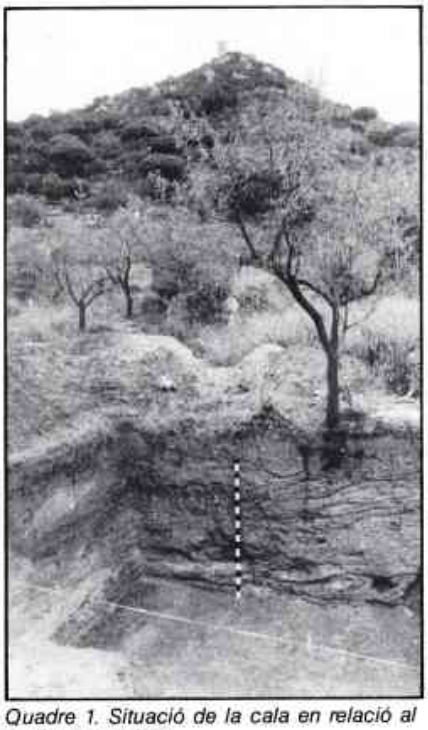

Quadre 1. Situació de la cala en relació al castell de Burriac.

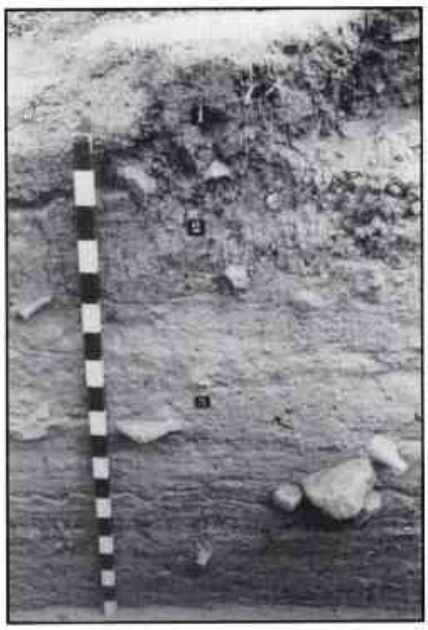

Quadre 1. Estratigrafia sud. (1=N-Ia; 2=N-IIb; 3=N-IId₁; 4=N-IIe)

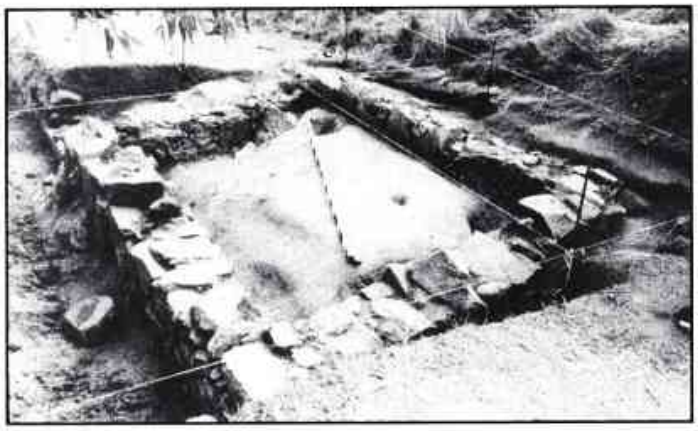

Quadre 3. Habitació ibèrica.

Destaca la diversitat de seques, algunes no ibèriques (Roma, Gadir, Ebusus, Baetarrae), així com la poca quantitat de monedes d'Ilturo o Ilduro aparegudes —només quatre— i més si tenim en compte que molt possiblement eren encunyades en el mateix poblat de Burriac. De gran ajut per a poder fixar la cronologia del N-II han estat els denaris d'argent romans (del 103, 87, 83-82, 82 i 77 a.C. respectivament).

Ja dins del món de les ceràmiques, pel que fa a les d'importació hem de ressaltar en el N-I el gran predomini de les campanianes del tipus B i Boïdes (principalment formes Lamb. 5, 3 i 1). Les campanianes del tipus A sempre són de la variant tardana pròpia de la 1ª meitat del s. I a.C. En aquest nivell s'exhumà una llàntia Boïde fabricada en un taller de la Campània septentrional (segons comunicació personal d'en J.P. Morel que agraïm).

En el N-II la proporció de ceràmica campaniana del tipus A (principalment formes Lamb. 5, 8B, 27B, 31 i Morel 113) va en augment, arribant a ser aquesta ceràmica majoritària en els estrats inferiors (N-IId₁ i N-IIe).

Juntament amb aquests tipus ceràmics majoritaris també s'han exhumat alguns fragments que po-

drien correspondre a produccions orientals del tipus anomenat pre-sigil.lata, així com també fragments de plats de la forma Lamb. 7 de campaniana del tipus C de procedència siciliana.

En el nivell I són freqüents un cert tipus d'imitacions en gris de determinades formes pròpies de la ceràmica campaniana B, principalment plats de la forma Lamb. 5 i bols de la forma Lamb. 1, mentre que en el nivell II són escasses. Això ens fa pensar que podrien correspondre a la producció d'un taller local o comarcal actiu cap el 70 a.C.

Les produccions de parets fines estan ben representades amb els cubilets de forma Mayet II, III i IV, detectant-se imitacions de caire local o regional dels exemplars itàlics.

Molt freqüent, sobretot en el N-I, ha estat la troballa de pàteres del tipus vermell-pompeià, generalment amb la vora ametllada.

Dintre ja de la ceràmica romana comuna itàlica les formes que trobem amb més insistència són les cassoles de vora bífida M. Vegas 14 i els plats-tapadores.

Les àmfores no ibèriques exhumades han estat de diverses classes i procedències: predominen les Dressel 1 (aproximadament la meitat del conjunt amfòric), subtipus A i B en proporció semblant, amb una gran varietat de pastes (entre elles el tipus Decumanus B). En segon lloc, en proporció semblant —8/10% per cada una— les d'Apúlia/Brindes i les púniques eivissenques (PE 17 i 18). Cal destacar, seguidament, la presència de peces possiblement tripolitanes de forma púnica i d'imitacions, potser laietanes, de la Dressel 1 itàlica. En menor proporció, observem la presència de Dressel 2/4 de Cos, Lamboglia 2 i greco-itàliques, i pel que fa a les formes púniques, destaquem les Mañà C-2, i en menor quantitat les C-1.

Caldria destacar la poca quantitat d'àmfora ibèrica (del tipus B-3) apareguda en el N-I, i si bé el seu nombre va en augment en el N-II, no arriba mai a superar el d'àmfores romanes totalment majoritàries —i en proporció considerable— en tota l'excavació. En els estrats inferiors del N-II s'exhumaren dues Dressel 1-B gairebé senceres, a més d'altres de diferent tipologia (part superior d'una àmfora púnica del tipus Mañà C2).

Pel que fa a la ceràmica ibèrica, ha aparegut en quantitat considerable i amb diverses formes, algunes d'elles noves i pròpies d'aquest moment tardà i altres readaptables de models més antics, que es van repetint en ambdós nivells. Les formes més freqüents són: les gerres de tipus globular amb dues nanses verticals; les de forma hemisfèrica amb nanses horitzontals i a vegades amb un diàmetre de boca molt gran; i un cert tipus de gerretes de forma lleugerament bitroncocònica (també fabricades en ceràmica gris de la costa catalana) amb una sola nansa acanalada i que presenten la característica de tenir la vora exvasada plana amb una revora interior formant un graó. També són freqüents les olles de doble vora amb nanses horitzontals; els kalathos; un determinat tipus d'ungüentari; les tapadores amb agafador amb forma de pom; i els plats-bols que imiten formes pròpies de la ceràmica d'importació de vernís negre, així com olpes i altres formes ceràmiques que imiten models de la ceràmica comuna romano-republicana. La característica principal de la major part d'aquestes produccions ceràmiques ibèriques d'aquest moment tardà és la disminució evident de la qualitat tècnica dels vasos en relació a produccions d'altres èpoques anteriors. Això pot observar-se tant en la depuració de la pasta com en la cuita i en l'acabat extern.

Dintre d'aquest grup de les ceràmiques a torn ibèriques hauriem d'esmentar alguns fragments exhumats amb decoració pintada i altre amb engalba blanca.

Pel que fa a la ceràmica a mà indígena, utilitzada com a terrissa de cuina, és present tant en el N-I com en el N-II. Es tracta normalment de formes llises, a vegades pentinades, on la decoració pràcticament ha desaparegut. Dintre d'aquest grup cal esmentar una tapadora amb una inscripció en escriptura ibèrica llevantina: 𐤀𐤕𐤍 ... 𐤍𐤍 que es podria transcriure per A TI N ... I N.

Les ceràmiques grises de la costa catalana (també conegudes com emporitanes, monocromes o dels tallers litorals) estan ben representades principalment amb dues formes: les gerretes bitroncocòniques d'una sola nansa i de diverses mides, a vegades amb una revora interior amb forma de graó, i els bols que imiten models propis de la ceràmica d'importació de vernís negre. La major part de la ceràmica gris de la costa catalana presenta la particularitat —ja assenyalada en la del poblat ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès)— de tenir la pasta d'un color amarronat, la qual cosa la diferencia de les produccions grises emporitanes, podent tractar-se d'una producció pròpia de l'àrea laietana.

Una troballa força interessant ha estat un fragment, exhumat en el N-IId2, de la part superior d'una ara de terrissa amb decoració de volutes emmarcades per petites incisions obliqües.

CONSIDERACIONS PROVISIONALS

1) Constatació de l'existència d'habitacions en una zona (sector occidental) en la que fins ara no s'hi havia excavat, on, eren visibles, però, molts restes ceràmics superficials.

2) Troballa d'un gran dipòsit de dimensions considerables —no s'ha trobat cap cantó en una extensió excavada de 30 m2— i amb més de 2 metres de fondària. Avancem la possibilitat que es tracti d'una gran cisterna destinada a l'abastiment d'aigua potable al poblat. La seva data d'abandonament, mitjançant els materials exhumats en l'últim nivell, pot datar-se cap a finals del s. II a.C. En aquests moments el dipòsit s'abandonà i no tornà a utilitzar-se. Durant tot el 1er. quart del s. I a.C. el dipòsit de manera natural, mitjançant successives rierades ben detectables en els diversos estrats de sorres i argiles fangoses (N-II a, b, c, d i e), anà quedant tapat, passant a utilitzar-se cap els anys 60 $\pm$ 10 a.C. com a un lloc per a llençar-hi escombraries (N-I).

Tots aquests materials arqueològics exhumats dins del dipòsit o sobre ell corresponen a un moment ja tardà dins de la vida d'aquest jaciment i arriben, molt possiblement, fins a l'època en què s'abandonà definitivament l'assentament laietà de Burriac que en l'estat actual dels nostres coneixements situem cap a finals del 2on. quart del s. I a.C. Tots aquests materials constitueixen un exponent de la cultura material dels últims pobladors indigenes ibers de la muntanya de Burriac, poc abans que s'instal.lessin en la plana litoral on al llarg del s. I a.C. trobem ja en funcionament un nombre considerable de vil.les rurals i on es fundaren en aquest mateix segle les ciutats romanes d'Iluro (Mataró) i Baetulo (Badalona).

La línia a seguir en futures campanyes en aquest sector se centraria en el dipòsit i seria, bàsicament, intentar delimitar-lo a fi de saber les seves mides, forma i capacitat. Cas de comprovar-se que es tracta d'una gran cisterna s'hauria d'estudiar quin era el seu funcionament, és a dir, com es realitzava la recollida d'aigües i quin era el sistema de drenatge.

No coneixem paral.lels, si més no al nord del riu Llobregat, de dipòsits-cisternes de les proporcions que es preveuen pel de Burriac. Tots els possibles paral.lels els hem trobat al sud del Llobregat, si bé caldrà disposar de més dades i proseguir l'excavació per a poder establir-los amb més seguretat.

En l'actualitat s'està procedint a la interpretació i estudi dels resultats i dels materials d'aquesta campanya per part d'un equip de la S.A.M.C.M., Mataró, format pels sotasignants i en Joaquim Garcia i Rosselló. L'estudi numismàtic ja ha estat realitzat per Carles Martí i Garcia, també de la S.A.M.C.M., el qual el publica en aquest mateix número del Laietània dins d'un treball sobre la numismàtica de Burriac. (1)

NOTA

(1) Fruit dels treballs realitzats l'any 1984 en el sector occidental, dins del Pla de Lluita contra l'Atur de la Generalitat, s'ha pogut comprovar que la torre de guaita forma part de la muralla de ponent. Un fragment d'aquesta ha aparegut a unes 20 metres del dipósit, la qual cosa ens indica que aquest gaudiria d'unes condicions de seguretat òptimes ja que estaria dins del circuit emmurallat.

BIBLIOGRAFIA

Ribas i Bertran, Marià. «El Poblament d'Ilduro». Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 1952.

López, A.; Rovira, J.; Sanmartí, E. «Excavaciones en el Poblado Layetano del Turó del Vent, Llinars del Vallés. Campañas 1980 y 1981». Monografies Arqueològiques nº 3. Diputació de Barcelona. Institut de Prehistòria i Arqueologia. Barcelona, 1982.

LES EXCAVACIONS AL POBLAT IBÈRIC DE BURRIAC (CABRERA DE MAR, EL MARESME), DURANT LA CAMPANYA DE 1984

Núria Benito i Muñoz
Francesc Burjachs i Casas
Josep M. Defaus i Congost
M. del Mar Espadaler i Gispert
Mercè Molina i Compte

Aquesta campanya d'excavació formà part del «Pla de Solidaritat amb l'Atur» promogut per la Generalitat de Catalunya, i es desenvolupà des del mes de febrer fins el mes de setembre de 1984. En ella hi participaren 34 obrers, 2 guardes, un equip de 5 arqueòlegs, 1 dibuixant i el concurs de 2 topògrafs (M. Abella i X. López).

Un cop assabentats de l'estat en què es trobaven les excavacions arqueològiques a Burriac, es veié que mancava un coneixement de l'urbanisme, que la seqüència cronològica no estava completada, i que feia falta una delimitació del poblat. Aquests serien els nostres objectius fonamentals.

De l'urbanisme no es coneixia absolutament res, car només s'havien excavat mitges habitacions, i fins i tot s'havian confós parets ibèriques amb els murs de les terrasses de conreu. Hem de reconèixer, però, que aquest objectiu no ha estat assolit, doncs el desenvolupament dels treballs no ens ha permès de destapar una zona tan àmplia com per veure el traçat dels carrers.

De la seqüència cronològica només es coneixia la de Barberà & Pascual (1), i aquesta no reflectia tota la seqüència a què pertanyen els materials que des de fa 60 anys es troben a Burriac. En aquest cas la sort ens ha acompanyat, perquè s'ha excavat un sector (zona 1) que ha ofert una seqüència cronològica que va des del segle VI a.C. fins a l'abandonament del poblat (primer quart del segle I a.C.).

Quant a la delimitació tampoc podem dir que l'haguem completada, però sí que almenys s'ha ampliat. Per un cantó, i com era de preveure, de la torre occidental (zona 1), que estava aïllada, surt un pany de muralla important. Per altra banda, s'ha prospectat una zona (sector 5) en el cantó occidental del poblat, on també s'ha detectat muralla, encara que aquesta está molt malmesa. I, a la zona meridional del poblat (sector 3), on es coneixien uns carreus molt ben posats, s'hi ha trobat la primera entrada coneguda del poblat (2).

Hem d'aclarir abans de continuar que els objectius han quedat curts, bàsicament per les sorpreses que ens trobàrem un cop començats els treballs. Les habitacions excavades eren nombroses, per tant només calia netejar-les, consolidar-les i ampliar l'excavació. La realitat, però, fou molt diferent, car en començar la neteja ens adonàrem que l'excavació que havien sofert les habitacions, en molts casos, no havia assolit el sòl geològic, o que no s'havia excavat tot el perímetre dels murs dels àmbits. Per tant, haguèrem d'abandonar la neteja per a finir l'excavació, en la qual es baixà més d'un metre fins a exhaurir-la. Això pel que fa al Sector Central (zona 2); quant a l'altre sector objecte de treballs intensius (zona 1), la potència de més de tres metres (en algun punt) de sediment arqueològic féu que es treballés durant els 6 mesos i mig en aquests 150 metres quadrats (aprox.).

De l'estudi preliminar d'aquesta excavació es desprenen les següents fases històriques del poblat:

Fase A

És del segle VI a. de C.

Fase ibèrica pre-urbanística. Viuen en cabanes de materials perecedors, mig retallades en el sauló a fi d'adaptar-se al fort pendent del terreny. Només ha estat possible la localització d'aquestes restes a l'exterior de la muralla (zona 1), doncs les successives remodelacions de l'interior d'ella han fet desaparèixer qualsevol vestigi d'aquesta època. Per contra, extra muralla s'ha detectat un fons de cabana, amb una llar de terracuita; i fora d'ell alguna estructura més, però inconnexa. En aquest moment, malgrat dominar la ceràmica a mà i la d'importació, ja coneixien el torn ràpid per confeccionar ceràmica.

Entre els materials destaquen un fragment d'àmfora «a la brosse»; i, en el remenat general del poblat, una vora de «plat à marli», i algun fragment àtic de figures negres.

Fase B

Contemporània o posterior del VI a.C., fins a mitjan del IV a.C.

Correspon al primer urbanisme del poblat.

Es construeix un àmbit (CIII, zona 1), terraplanant la part baixa i retallant l'alta, i fent-hi un paviment de terra groguenca. Les parets s'assenten sobre l'estrat geològic, seguint llur pendent, i sense fer-hi fonaments.

Dins d'aquesta habitació, hi tenim una llar de foc molt interessant, car ens dóna una visió de l'evolució que aquestes han sofert al llarg de l'ocupació de l'habitació, en haver-n'hi de sobreposades un total de 5, el que, a més, ens demostra una llarga perduració de l'habitació. La primera llar és de terracuita, com la del fons de cabana, però més acurada; la resta preparades amb fragments ceràmics, i amb la curiositat de què en el centre d'elles hi ha una petxina. Un totxo rectangular de terracuita, integrat dins de la llar nº 4 i de la 4b, ens indica una probable funcionalitat culinària o artesanal, costum que posteriorment no perdurarà. Malauradament aquesta llar fou visitada durant l'excavació dels furtius, qui foradaren la segona i la tercera, amb la conseqüent pèrdua d'informació.

En el centre de l'habitació una pedra quadrangular ben assentada, sembla tenir el paper de basa d'una columna de fusta de sosteniment del sostre, suposadament construït amb brancatge i fang.

Fase C

Mitjans del IV a.C.

A la part occidental del poblat (zona 1) es terraplena tota la zona, i per tant també l'àmbit CIII, amb un estrat on estan ben representades les ceràmiques àtiques de figures roges. Sobre el terraplenament s'hi construeix la torre i la muralla occidentals. En el Sector Central (zona 2) s'hi detectà un mur que arriba a fer cantonada, però la resta de l'estructura ha estat destruïda pel posterior urbanisme. A aquesta paret, s'hi lliura un estrat que conté figures roges.

Fase D

Mitjans del IV a.C. — III a.C.

Només correspon a l'àmbit CIV de la zona 1. En aquest moment s'acondiciona la terrassa superior de la torre, retallant els estrats geològics i emportant-se l'estrat del segle IV a.C., que passa per sota de la muralla. Es construeix una llar de foc molt ben preparada amb sorra a la base, una capa de fragments ceràmics altre cop amb una petxina al centre, i aquests recoberts per terracuita. Les habitacions són del mateix tipus que en la fase anterior.

L'estrat d'ocupació i abandonament està datat per l'àmfora púnica del Mediterrà Central (Maña B2 o C), i la grisa de la costa catalana de diferents tallers; com a excepcionalitat hi ha un fragment de figureta de ceràmica.

Fase E

Posterior al 150 a.C., amb dues subfases.

És l'època de romanització, de la qual conservem les dues darreres fases urbanístiques del poblat. Les habitacions estan cobertes amb sostre de tègula i ímbrex.

La primera subfase la tenim representada per uns murs fragmentaris, i un tros de llar de foc de les preparades amb ceràmica; el que no s'ha conservat fou destruït en la construcció de la segona subfase.

De la darrera fase urbanística (segona subfase) s'han conservat pràcticament totes les parets de les habitacions. L'àmbit II és rectangular, amb entrada lateral, i amb una banqueta enlairada en el fons de l'habitació, sobre la qual es detectà una llar de foc de terracuita. L'àmbit III és quadrangular, amb entrada frontal. Aquestes dues habitacions semblen formar part d'un mateix conjunt, car per accedir al II s'ha d'entrar des del III. La porta del III dóna directament a un corredor mort, que condueix a una sitja

que hi ha al darrera de l'àmbit II, on es trobà un interessant conjunt d'àmfores.

Si analitzem detingudament tot això veiem una excepció en la concepció típica de l'hàbitat ibèric, doncs això no sembla obeir a habitacions monofamiliars, sinó a una estructura més complexa, on podrien tenir un magatzem o un taller adosat a l'hàbitat pròpiament dit, a més d'una gran sitja —exterior als àmbits— on tenien guardats uns envasos buits ben posats (17 àmfores i dues dòlies).

Malauradament la part superior d'aquestes habitacions ja havia estat excavada, i per tant, tenim una informació fragmentària, però suficient per intuir el que hem dit, al mateix temps que serveix de plantejament per a corroborar-ho en futurs treballs.

Fase F

Correspon a l'abandó del poblat, cap el 75 a.C.

Destacarem d'aquesta fase el contingut de la sitja, abans esmentada, que contenia 13 àmfores itàliques Dressel I dels tres tipus A, B i C, una àmfora itàlica Lamboglia 2, tres àmfores probablement púniques tardanes, i dues dòlies. Si bé el conjunt és prou important, encara ho és més el fet de què hi ha un «titulus pictus» sobre el coll d'una Dressel I, que porta els noms dels cònsols de l'any 90 a.C. Llavors, a part de datar el conjunt d'àmfores —de gran importància per a l'Arqueologia d'aquesta època—, també ens data l'abandó del poblat, no gaire més tard del 90 a.C., si partim de la base de què les àmfores és un tipus d'envàs d'amortització ràpida.

Per acabar només dir que en els estrats d'abandonament no sembla haver-hi violència, per tant el poblat s'abandonà pacíficament. De tota manera aquest abandonament no degué ésser sobtat, doncs tenim indicis que hi resta una població residual.

NOTES:

(1) BARBERÀ, J. & PASCUAL, R. (1980): «Burriac, un yacimiento protohistórico de la costa catalana (Cabrera de Mar, Barcelona)», a Ampurias, 41-42: 203-242. Barcelona, 1979-80.

(2) Aquests treballs han estat dirigits per Josep Anton CERDÀ, Jordi MIRÓ, Jaume PUJOL i Albert SOLER, tots ells de la Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme. Mataró.

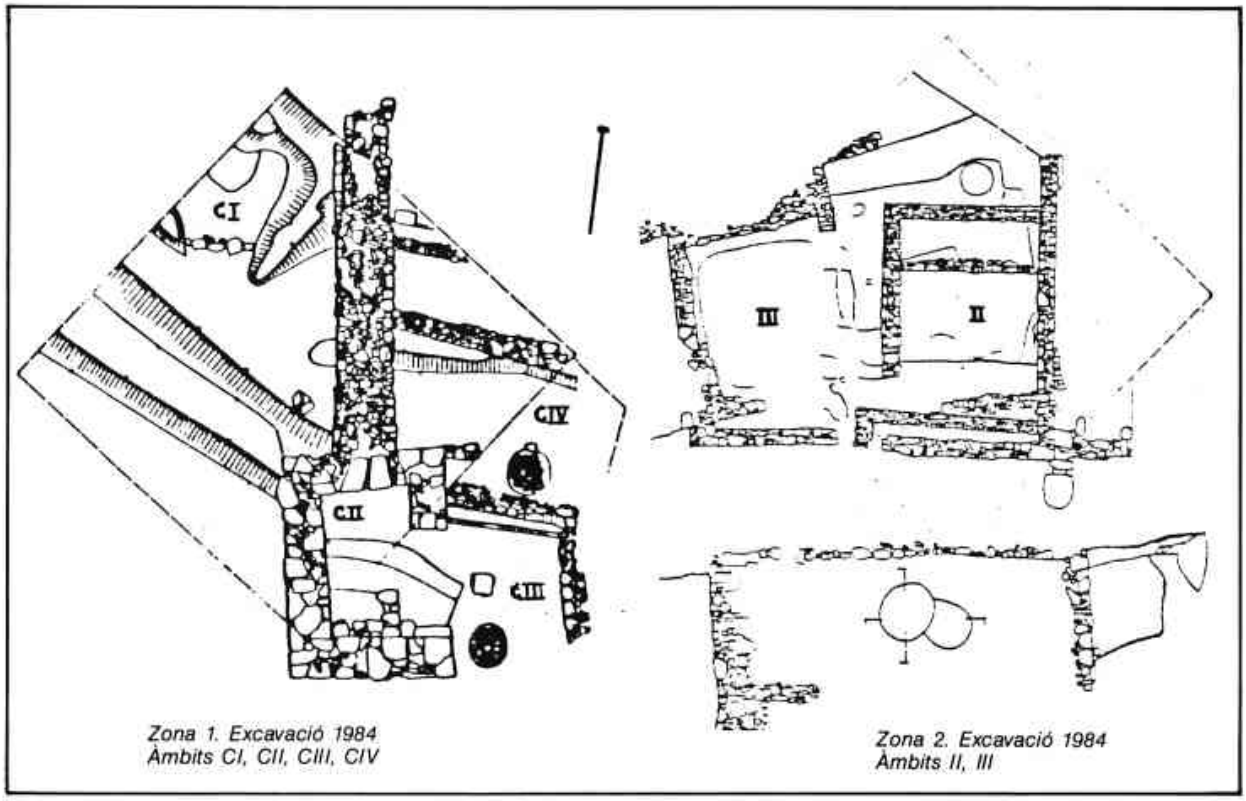

Zona 1. Excavació 1984
Àmbits CI, CII, CIII, CIV

Zona 2. Excavació 1984
Àmbits II, III

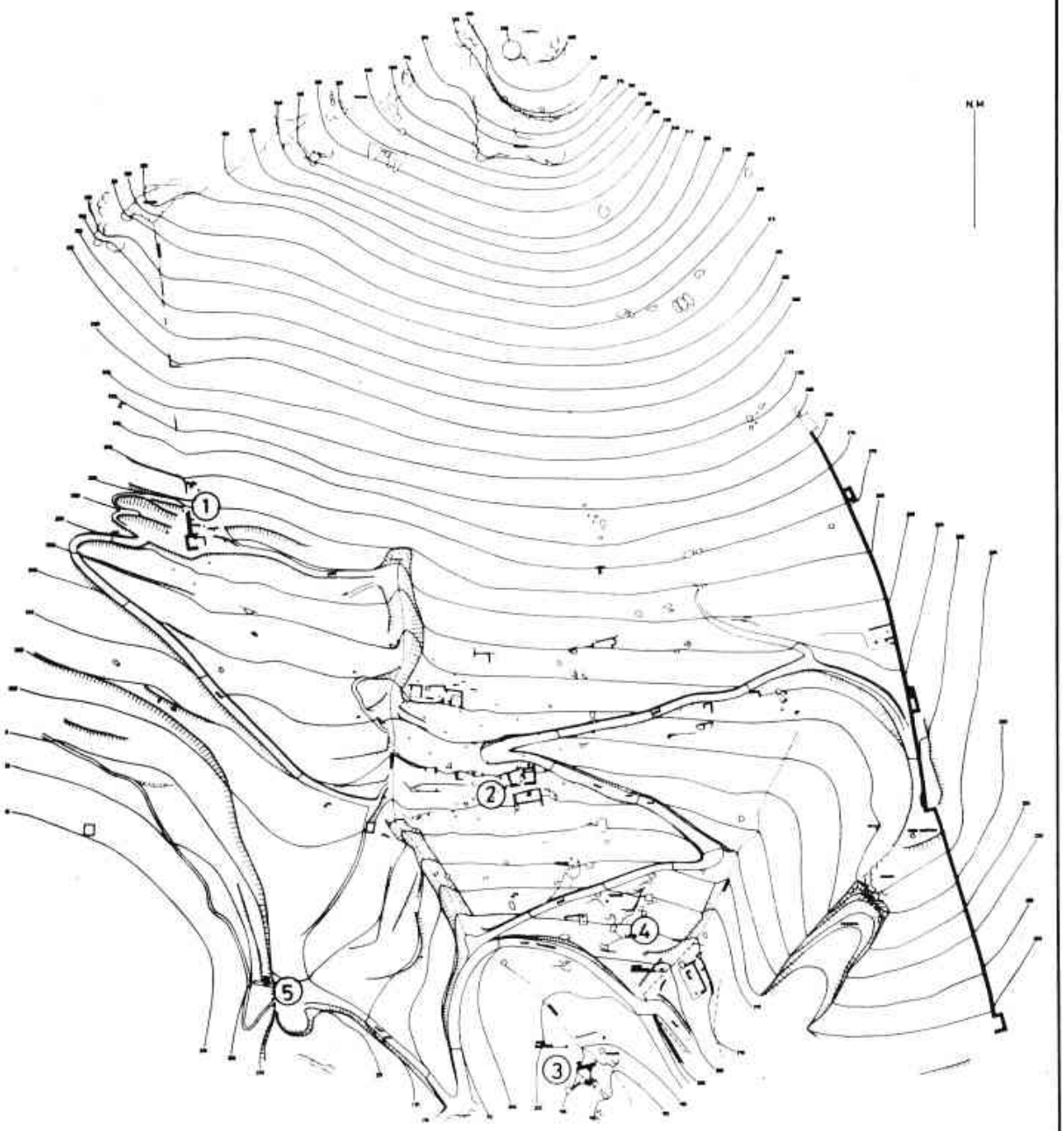

1 *TORRE DE PONENT*
2 *HABITACIONS SECTOR CENTRAL*
3 *PORTA*
4 *CALES HINOJOSA*
5 *MURALLA*

EL GRUP DE SITGES DE CAN MIRALLES-CAN MODOLELL (CABRERA DE MAR, MARESME)

UN JACIMENT D'ÈPOCA IBÈRICA SITUAT EN LA RODALIA DEL POBLAT IBÈRIC DE BURRIAC

Jaume Pujol i del Horno
Joaquim Garcia i Roselló

A la memòria d'en JOSEP F. MIRALLES I BRILLAS († 4-1-1982).

PRESENTACIÓ

Malgrat no cridar massa l'atenció, en principi, fer un estudi específic sobre els materials exhumats dins d'un grup de sitges de l'època ibèrica, hem volgut amb aquest estudi, més que donar a conèixer una simple relació de material, ja de per si prou important, extreure el màxim possible d'informació de les dades de què disposàvem, a fi de poder-les utilitzar per a realitzar una interpretació del context ibèric del moment a la vall de Cabrera de Mar [1].

És realment ben trist que una cultura com la ibèrica, tan important per a conèixer les nostres arrels, després de gairebé un segle d'excavacions encara ens sigui tan desconeguda en molts aspectes. Estem convençuts que per avançar en aquest camí és totalment necessari el treball científic fonamentat en excavacions arqueològiques metòdiques i la posterior publicació dels resultats obtinguts, però, també ho és donar a conèixer tots els fons que es conserven en els museus, provinents, moltes vegades, d'excavacions antigues fetes sense cap mètode o amb els mètodes del moment.

La publicació d'aquest sector de sitges correspondria una mica a aquest segon cas. La majoria ja excavades fa bastants anys, estaven encara pràcticament inèdites. Tot i reconeixent que ens falten dades i que no disposem d'una excavació metòdica de moltes de les sitges del jaciment, hem cregut que pel nombre de sitges, la importància dels materials, l'època en què s'abandonaren, i el context general del moment, no podia retardar-se per més temps la seva publicació, essent aquesta una de les primeres fites que es proposà el departament ibèric de la S.A.M.C.M., creat l'any 1980.

El treball que aquí presentem constitueix l'estudi de la totalitat de les sitges del sector de Can Miralles-Can Modolell, de les quals, i a manera d'avanç, ja en publicàrem les dues últimes excavades l'any 1980 (1). D'aquestes dues sitges, concretament les nº 34 i 35 (numeració que pertany a la donada a les sitges exhumades a la vall de Cabrera de Mar, bàsicament en la zona compresa entre la muntanya de Burriac

1 Quan parlem de la vall de Cabrera de Mar ens referim a la petita vall formada entre el turó dels Oriols, Burriac i el turó Cirers al nord i el turó de l'Infern i el Mont Cabrer a l'oest, tots ells de la Serralada Litoral. Queda oberta per la seva part meridional per on comunica amb la plana litoral. La riera de Cabrera i el torrent de Sant Feliu la creuen.

i el poble de Cabrera de Mar), es publica un resum, essent necessari, per a més informació, consultar el treball específic abans citat.

En el primer capítol del treball hem cregut convenient, abans d'endinsar-nos en l'estudi concret de les sitges de Can Miralles-Can Modolell, de realitzar una petita síntesi, a nivell general, de l'estat actual de la qüestió sobre les sitges com a llocs d'emmagatzemament i conservació de productes agrícoles, contemplant la seva problemàtica i les seves característiques principals, orígens, evolució, referències que en fan d'elles els autors clàssics greco-romans, una relació dels jaciments ibèrics del Nordest peninsular on n'han aparegut, així com també una descripció de les característiques bàsiques del sòl del Maresme —comarca a la qual pertany el jaciment en estudi—.

Abans d'acabar aquesta presentació volem fer constar que tots els materials referenciats en aquest estudi es troben dipositats en el Museu Comarcal del Maresme, Mataró, i en la seva Secció Arqueològica. També volem fer constar el nostre reconeixement als companys i amics de la S.A.M.C.M., en Jaume SOLER i JUBINYÀ (†), en Rafael ESTEBAN i SALVADOR, en Josep FLUXÀ i POMAR, en Josep GARRIDO i SALAZAR, i en Jaume TURÀ i DALMAU, que en un temps difícil per a l'arqueologia, i sense massa mitjans tècnics, amb el seu esforç, i desinteressadament, realitzaren o participaren en l'excavació de la major part d'aquestes sitges i vetllaren després per a la conservació de tots els materials.

Tanmateix volem destacar l'ajuda i la col.laboració —gràcies a la qual aquest treball ha arribat a bon fi— que hem rebut d'en Jordi ARENAS i CLAVELL, autor dels dibuixos artístics (peça d'orfebreria, ref. 8021, de la sitja nº 24; i del skyphos àtic, ref. 8006, de la sitja nº 26); d'en Carles MARTÍ i GARCIA, qui amb molta paciència ha llegit el text i ha repassat el redactat del treball, suggerint-nos algunes idees i ajudant-nos a solucionar alguns problemes, i que ha realitzat un estudi estadístic de les peces discoïdals de la sitja nº 26; de la Carme MIRÓ i ALAIX i de la Núria MOLIST i CAPELLA, que han classificat i estudiat tota la fauna, a excepció de les sitges nº 34 i 35, fetes pel Dr. Jordi ESTÉVEZ; d'en Francesc NAVARRO i BONAMUSA, autor dels dibuixos dels metalls de la sitja nº 24, així com de l'estudi de les diferents parts del casc de ferro, ref. 8039, d'aquesta mateixa sitja, i que ha realitzat les fotografies de materials que publiquem; de n'Alfons PALAU i DIVÍ, que ha classificat els mol.luscs; i d'en Joan ROLDÓS i SANS, que ha estudiat i dibuixat tota la ceràmica catalana del N-I, i ha realitzat l'estudi i fotografies del crani, ref. 8665, de la sitja nº 31.

Per a tots ells el nostre agraïment i consideració, així com també als propietaris dels terrenys on es troba el jaciment, famílies Miralles i Modolell, que donaren sempre totes les facilitats perquè es poguessin realitzar els treballs d'excavació de les sitges al llarg de tots aquests anys.

ALGUNES CONSIDERACIONS PRELIMINARS DE LES SITGES

Hem cregut escaient, per introduir aquest treball sobre les sitges de Can Miralles-Can Modolell, fer un repàs o un resum de tota aquella problemàtica que envolta la utilització de les sitges, tot intentant recollir un seguit d'informacions disperses d'altres indrets i jaciments, veure l'estat actual de les investigacions i, en resum, tenir una visió una mica més complerta a l'hora de tractar aquest tema.

Comencem doncs per a definir què és una sitja. Entenem per sitja una cavitat subterrània, en forma de clot més o menys profund excavat en el sòl, destinada a l'emmagatzemament de productes collits del camp, especialment cereals, encara que, com ja veurem, molt ocasionalment poden ser reaprofitades per altres usos. Amb tot això deixem ben assentat que la funció bàsica d'aquests clots és la de graner, i serà a partir d'aquesta afirmació quan podrem començar a repassar diversos aspectes sobre el tema.

Intentarem fer un repàs de quins foren els seus orígens, la seva difusió i evolució fins arribar a ser un fenomen que trobem localitzat en algunes zones de la cultura ibèrica.

Per veure el seu origen ens hem de traslladar al llarg del temps i de l'espai. Les primeres sitges apareixerien en el moment en què l'home adoptà un cert sedentarisme i té la necessitat d'emmagatzemar i conservar uns productes que ha recollit del camp i no consumeix immediatament després de la seva recol.lecció. Aquests canvis començaren a produir-se en el Pròxim Orient pels volts del 10.000 a.C., segons excavacions realitzades en poblats mesolítics de Síria i Palestina.

En la zona del Llevant del Pròxim Orient durant el mesolític final, període anomenat en aquestes contrades Natufià, sembla ja bastant segura l'existència de sitges on es guardaven cereals silvestres, encara que tot això està en procés d'investigació i no es poden donar conclusions definitives (2).

Amb el pas d'una economia basada en la caça-recol.lecció a una economia de producció d'aliments fonamentada en la domesticació d'animals i plantes —que es coneix com a Neolític— ja trobem proves

arqueològiques evidents de l'existència de sitges. En els períodes preceràmics de la zona del Llevant del Pròxim Orient, durant els milenis IX, VIII i VII a.C. i a jaciments com Jericó (Palestina) i Mureybet (Síria), els seus habitants ja conservaven el gra en sitges (3).

El que ja no és tan clar és la posterior evolució i difusió d'aquesta modalitat de graner fins arribar a l'època de la cultura ibèrica a la Península, són poques les dades que tenim d'aquest ample període. Aquest fet ha permès als investigadors d'adoptar diverses postures i llançar algunes hipòtesis de treball que podríem concretar en dos grups. El primer és pensar que l'ús de les sitges correspon a una influència mediterrània. El segon pensar que el sistema de sitges fos fruit d'una tradició indígena (4) i que s'extengués a la Península Ibèrica des de l'Edat del Bronze. Fins ara cap de les dues no són demostrables.

Centrant-nos més en el món ibèric, veiem que les sitges es troben només en una determinada zona, la del Nordest, abastant una àrea costanera que comprèn des del Penedès fins el Llenguadoc, i que correspon als territoris ocupats per les tribus ibèriques dels cossetans, laietans, indigetes i sordons, totes elles assentades en la costa. Sembla ser, també, que aquest sistema fou emprat per algunes tribus de l'interior, com seria el cas dels ilergetes, si bé no amb la intensitat i la duració que en les regions costaneres. En el poblat ilergeta de Tornabous (Urgell) es té constància d'un camp de sitges, avui destruït, en les seves rodalies (5).

Nombrosos han estat els llocs, dins de l'àrea costanera, on s'ha realitzat troballes de sitges. Per esmentar-ne uns quants podríem citar els jaciments de: Mas Castellà (Els Monjos, Alt Penedès); Can Posastres (Sant Martí Sarroca, Alt Penedès); Puig Castellar (Sant Vicenç dels Horts, Baix Llobregat); Santa Creu d'Olorda (Molins de Rei, Baix Llobregat); Penya del Moro (Sant Just Desvern, Barcelonès); Montjuïc (Barcelona, Barcelonès); Turó de la Rovira (Barcelona, Barcelonès); Mas Boscà (Badalona, Barcelonès); Bellaterra (Cerdanyola, Vallès Occidental); Turó de Can Olivé (Cerdanyola, Vallès Occidental); Can Fatjó (Rubí, Vallès Occidental); Turó de Montgat (Montgat, Maresme); Cadira del Bisbe (Premià de Dalt, Maresme); Burriac (Cabrera de Mar, Maresme); Torre dels Encantats (Arenys de Mar, Maresme); Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental); Can Vedell o Badell (Bigues, Vallès Oriental); Font de Bril (Santa Eulàlia de Ronçana, Vallès Oriental); Puig Castellet (Lloret de Mar, La Selva); Castell de Palamós (Palamós, Baix Empordà); Ullastret (Ullastret, Baix Empordà); Mas Castell de Porqueres (Banyoles, Gironès); Puig Castellar (Pontós, Alt Empordà); Illiberri (Elna, Rosselló); Ruscino (Perpinyà, Rosselló); i Enserune (Nisan, Llenguadoc).

En tots aquests jaciments la manera en què es troben situades les sitges pot ésser diversa. Algunes es troben dins de les habitacions dels poblats, en aquest cas el nombre de sitges per habitació és molt reduït. Altres es troben distribuïdes pels voltants, més o menys lluny dels poblats, essent el nombre d'elles molt variable i podent-se trobar disperses o bé agrupades (camps de sitges).

Entre els jaciments que compten amb un major nombre de sitges podem destacar Ullastret, on el 1978 havien estat excavades 230 sitges; Puig Castellar de Pontós, on es porten localitzades prop d'un centenar de sitges; Turó de la Rovira on s'excavaren, ja fa anys, 44 sitges; i Burriac —vall de Cabrera de Mar— on fins el moment han estat localitzades unes 40, presumint-se però un nombre molt més elevat.

És interessant, també, veure en quin tipus de sòls es construïren aquestes sitges. Poca informació publicada fins ara, tenim al respecte però sabem, per exemple, que al Turó de la Rovira les sitges que aparegueren estaven excavades en un terreny pissarrós, aprofitant les parts més toves i de millor exfoliació de dit terreny (6). En un altre treball sobre l'excavació d'una sitja a la Font de Bril (7), els autors descriuen el terreny com a argilós. Al poblat del Mas Castellà d'Els Monjos, aparegueren 27 sitges en un terreny de calissa argilosa (8). Pel que fa al grup de sitges estudiades en el present treball, veiem que el tipus de terreny on s'excavaren presenta unes característiques diferents de les descrites fins ara. En tota la comarca del Maresme les sitges es construïren en la roca mare predominant, el granit. Aquesta és una roca de molta duresa i resistència, indestructible per una meteorització de tipus físic, però que sí que pot ésser atacada per una meteorització de tipus químic. L'aigua de pluja o la torrencial ataca el granit, concretament als feldespats que formen part d'ell, i com a conseqüència l'altera en un primer moment fins arribar a desfer-lo, arribant a un estat degradat de tipus sorrenc, el que es coneix com sauló. És en sòls de granit alterat on es construïren les sitges, ja que, malgrat ser una roca compacta, és relativament fàcil de treballar i de foradar. Aquest granit alterat presenta les propietats d'ésser una roca on els canvis bruscs de temperatura són imperceptibles, és també difícil que pugui acumular una gran quantitat d'humitat i és pràcticament impossible que animals o organismes puguin penetrar i viure dins d'aquest element. Com veiem, característiques ideals per a la construcció de sitges i la conservació dels grans dipositats en elles.

Algunes d'aquestes característiques i avantatges, d'aquests graners subterranis, van ser observades i descrites per algun autor clàssic, referint-se a elles, PLINI (9) diu:

... la manera més pràctica és la de conservar-los (referint-se als grans) en clots, als que denominen sitges, com a Capadòcia, Tràcia, Hispània, Àfrica; primer es construeixen en terreny sec; després es fa un llit de palla; en altres casos es posa el gra amb l'espiga. D'aquesta manera, no entrant aire, és segur que no hi haurà tampoc motiu perquè es malmetin. Varró diu que el blat guardat d'aquesta manera dura cinquanta anys, i el mill, cent, i que les faves i els llegums posats en tines i coberts amb palla es conserven durant molt de temps...

Però també hi veiem altres avantatges en la seva utilització. En primer lloc, hem de pensar en el poc espai físic que ocupen tenint en compte l'espai reduït amb què comptaven els edificis d'habitatge ibèrics, en el cas que es tractés de sitges dins d'habitacions. Si ens referim a sitges ubicades als voltants dels nuclis d'habitatge, en el mateix camp, aquests clots devien poder-se camuflar perfectament en el terreny, dificultant, cas d'atac o de rapinya, l'apropiació o destrucció dels grans d'una comunitat, més si pensem que aquests excedents eren la base de la seva economia i font principal de la seva subsistència.

Per acabar aquest capítol queda per veure el reaprofitament d'aquestes sitges una vegada perduda la seva funció originària com a graners. Fa algunes dècades, alguns investigadors pensaren en la possibilitat que aquests clots fossin tombes. Es basaven principalment en dos punts, el primer, en la semblança de les tombes ibèriques amb les sitges, ambdues construïdes sota terra, en segon lloc, en què en algunes sitges havien aparegut estrats o restes de cendres que interpretaven com les restes d'un enterrament d'incineració, propi de la cultura ibèrica.

Actualment aquesta teoria és ja rebutjada. Hi ha però algun cas molt extraordinari on es reaprofità el sot ja fet per enterrar-hi algun difunt, com és el cas d'una de les sitges que ara estudiem, la nº 24, que efectivament fou reutilitzada com a enterrament. El fet de trobar cendres dins d'una sitja no ens ha d'extranyar si veiem que en la majoria dels casos, una vegada abandonada la seva funció com a graners, servien com a escombreres, és a dir, llocs on es llençaven les escombraries i restes inservibles de la comunitat. Enmig de les restes que es conserven al llarg del temps, metalls, ceràmiques, ossos, etc., també s'hi deurien llençar restes de menjar i de fusta que possiblement havien estat cremades això ens explicaria aquestes zones de cendres. També és il.lògic pensar que les cendres podien ésser d'un difunt si veiem que en les tombes ibèriques, les restes de la incineració es col.locaven dins d'una gerra, àmfora o algun altre recipient, i en cap cas no es llençaven dins de la tomba sense envasar.

Cal citar també, el reaprofitament d'alguna sitja, molt rarament, com a lloc d'habitatge o de refugi en un moment concret i per un període de temps curt. Aquesta és la interpretació que fa A. MARTIN (10) en una de les sitges, la nº 26, del Puig Castellar de Pontós, on es van trobar evidències d'una llar amb restes òssies de dos òvids i diverses peces ceràmiques complertes.

Hem vist fins aquí alguns aspectes molt generals i resumits de tot allò que envolta l'estudi de les sitges. La seva problemàtica, però, segueix essent evident en molts altres aspectes. Amb el treball que a continuació presentem, pretenem fer una aportació més a l'estudi d'aquest tema i en resum, una aportació que ens permeti conèixer un xic més la cultura ibèrica en la nostra comarca.

LES SITGES DE CAN MIRALLES-CAN MODOLELL: CAMPANYES D'EXCAVACIÓ I MATERIALS

Introducció.

El tipus de jaciment en estudi correspon a un grup de sitges d'època ibèrica que presenten la característica de la seva proximitat entre elles.

En total es tracta de 13 sitges conservades. És possible que n'hi haguessin d'altres destruïdes en construir-se els apartaments veïns, i que alguna de les fosses del jaciment romano-medieval proper de Can Modolell, en estar fetes al sauló, fossin en realitat sitges. Fins aquestes, i a excepció d'algunes de dobles, en aquesta zona no se n'havien troba de tant agrupades. Aquesta acumulació és molt més densa en un grup de 9 (sitges nº 22/23/24/25/26/27/33/34/35) que estan pràcticament una al costat de l'altra, fins i tot algunes es comuniquen entre elles. Les altres 4 es troben dins d'un radi d'uns 40 o 50 m. de les abans esmentades, (sitges nº 19/30/31/32).

Totes es troben ubicades en la part nord del poble de Cabrera de Mar (Maresme), la majoria entre les masies de Can Miralles (antiga casa Bartomeu) i de Can Modolell, i al costat esquerre del camí de Can Segarra, que des del poble puja fins a la muntanya de Burriac. La seva localització exacta és la

següent segons el plànol del cadastre del terme de Cabrera de Mar: polígon 2, fulla 2: sitja nº 19, parcel.la nº 62; sitja nº 32, parcel.la nº 63; la resta de sitges, parcel.la nº 60-a.

La troballa d'aquestes sitges ha estat circumstancial en fer-se l'explanació de terrenys per a bastir-hi un bloc d'apartaments; a la construcció d'una piscina; o bé, a l'excavació de restes romanes en el jaciment proper de Can Modolell (actualment en curs d'excavació per part de la S.A.M.C.M.), el que explica les diverses campanyes d'excavació que s'hi han realitzat des dels inicis dels anys seixanta, moment en què fou descoberta la primera sitja, la nº 19, fins els anys 1979-80 en què s'excavaren les darreres, sitges nº 33, 34 i 35. Totes aquestes excavacions de salvament han estat realitzades per membres del Museu Municipal de Mataró.

Durant tots aquests anys el material provinent de les excavacions estigué guardat a la Secció Arqueològica de Mataró. Degut a l'abundància i interès d'aquest, així com a què l'única publicació feta, per J. BONAMUSA (11), era totalment insuficient (doncs es tractava d'un petit article publicat en un setmanari local), decidirem de realitzar un estudi global de tot el sector de sitges, el qual iniciàrem l'any 1981 amb la publicació de dues —les nº 34 i 35— en manera d'avanç del treball general que s'estava

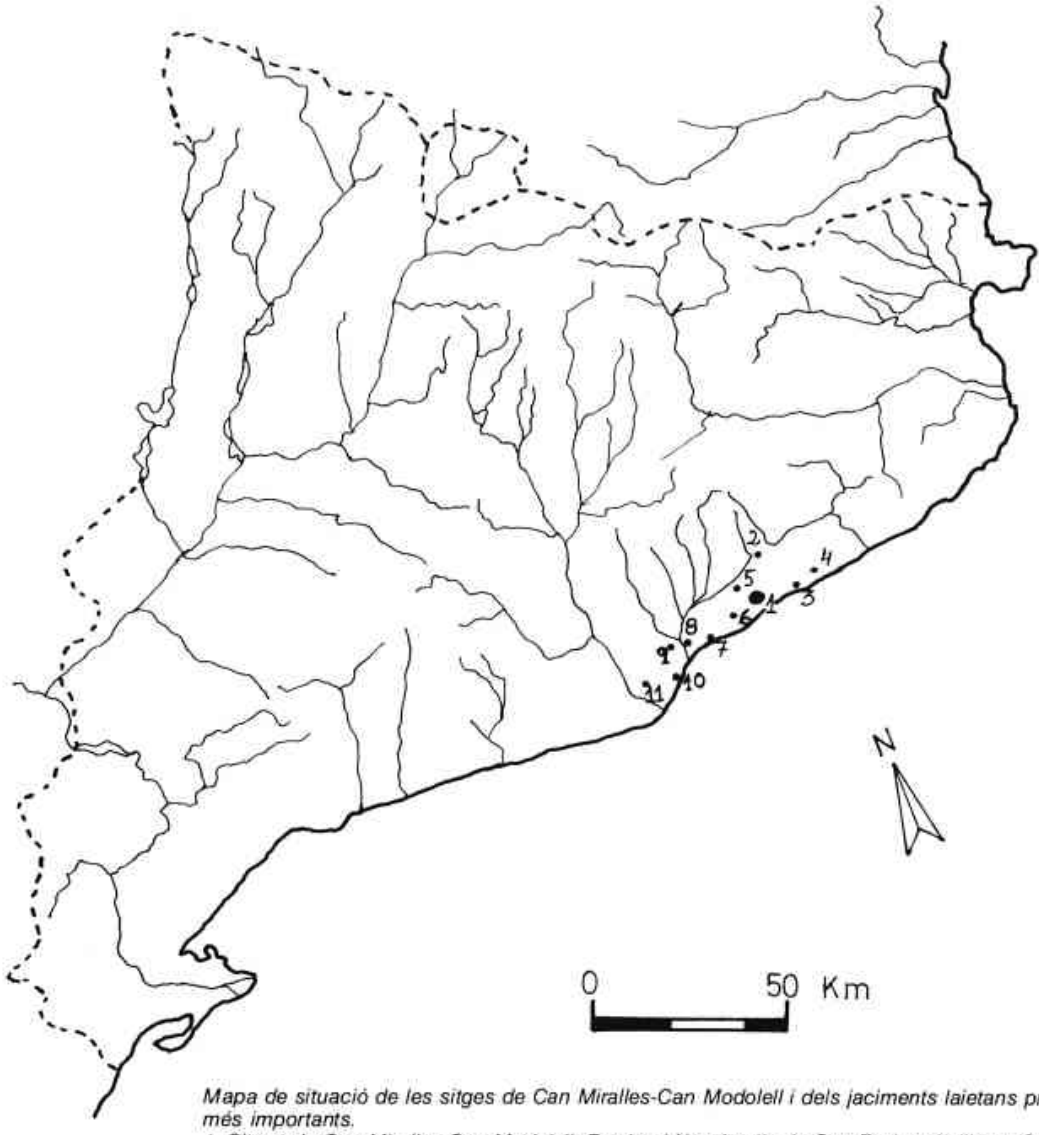

Mapa de situació de les sitges de Can Miralles-Can Modolell i dels jaciments laietans propers més importants.
1. Sitges de Can Miralles-Can Modolell, Burriac i Necròpolis de Can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar, Maresme); 2. Turó del Vent o El Far (Llinars del Vallès, Vallès Oriental); 3. Torre dels Encantats (Arenys de Mar, Maresme); 4. Puig Castell (Sant Cebrià de Vallalta, Maresme); 5. Céllecs (Orrius, Maresme); 6. La Cadira del Bisbe (Premià de Dalt, Maresme); 7. Turó del Montgat (Montgat, Maresme); 8. Mas Boscà (Badalona, Barcelonès); 9. Puig Castellar (Sta. Coloma de Gramanet, Barcelonès); 10. Montjuïc (Barcelona, Barcelonès); 11. La Penya del Moro (Sant Just Desvern, Barcelonès).

efectuant (12).

Nombroses han estat les dificultats amb què ens hem trobat, bàsicament per la manca de dades estratigràfiques segures en algunes sitges amb la conseqüent barreja de materials de diferents nivells, la qual cosa ens obliga a una certa mesura en formular qualsevol tipus d'hipòtesi. Tot i això, hem intentat, en aquest treball, assolir tots o la major part dels objectius que inicialment ens proposàrem: donar a conèixer tots els materials exhumats dins d'aquestes sitges, així com els dibuixos de les seccions de què disposàvem; esbrinar l'època i les causes d'abandonament i la seva interrelació dins del context sòcio-econòmic del moment; i confeccionar una taula de formes ceràmiques que incrementés les publicades per J. BARBERA (13) (14) en els seus dos treballs bàsics sobre la necròpolis de Can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar, Maresme), també coneguda com a necròpolis de Cabrera de Mar.

La metodologia seguida per a realitzar aquest estudi s'ha fonamentat en la recopilació de totes les dades bibliogràfiques, dibuixos de les seccions, notes i testimonis orals de persones que participaren en les excavacions; en l'estudi exhaustiu dels materials corresponents a cada sitja, bé globalment, bé per nivells quan ha estat possible; i en l'extracció d'unes conclusions, a nivell global, sempre tenint present el context que envolta el jaciment.

CARACTERÍSTIQUES DE LES SITGES

Publiquem en aquest apartat tots els talls en secció de què disposem amb les corresponents estratigrafies.

La forma d'aquestes sitges és generalment ovoidal amb el fons arrodonit. En algun cas, sitges nº 31 i 35, la seva base és plana. Només una, la nº 22, presenta una forma pràcticament esférica.

Algunes d'aquestes sitges (sempre només dues) es comunicaven mitjançant orificis laterals, essent en aquests casos una de dimensions molt més grosses que l'altra, aquest seria el cas de les nº 26 i 27, i de les nº 34 i 35.

Totes foren excavades en el granit alterat o sauló. Segons M. RIBAS (15) en la sitja nº 22 s'observen les parets interiors allisades per una lleugera capa d'argila, fet que no ha pogut ser observat en cap altra.

Pel que fa a si totes foren construïdes en el mateix moment o no, almenys en el cas de les nº 22 i 25 sembla que no, doncs la segona és seccionada per la primera.

Tal com pot veure's en el quadre que a continuació exposem, les seves mides són diverses. El seu diàmetre màxim oscil.la entre 1,20 metres, la més petita, i 2,40 metres les dues més grosses, essent el diàmetre mig d'uns dos metres. Pel que fa a la seva alçària, només n'aparegué una de sencera, que feia 3,20 metres. La resta es trobaren escapçades, mancant-les-hi la part superior.

SITGES	ALÇÀRIA MÀXIMA CONSERVADA (en metres)	DIÀMETRE MÀXIM (en metres)
22	1,75	2,40
23[2]	—	—
24	1,70	2,00
25	0,60	1,20
26	1,00	1,50
27[3]	3,20	2,00
33	1,80	2,30
34	1,50	1,35
35	2,20	2,40
30	2,25	2,15
31	1,50	2,20
32[4]	0,40	—
19	—	—

2 Aquesta sitja fou destruïda sense poder-se excavar ni dibuixar.

3 Segons J. BONAMUSA (16) fou l'única que es trobà sencera.

4 Només es conservava el fons de la sitja.

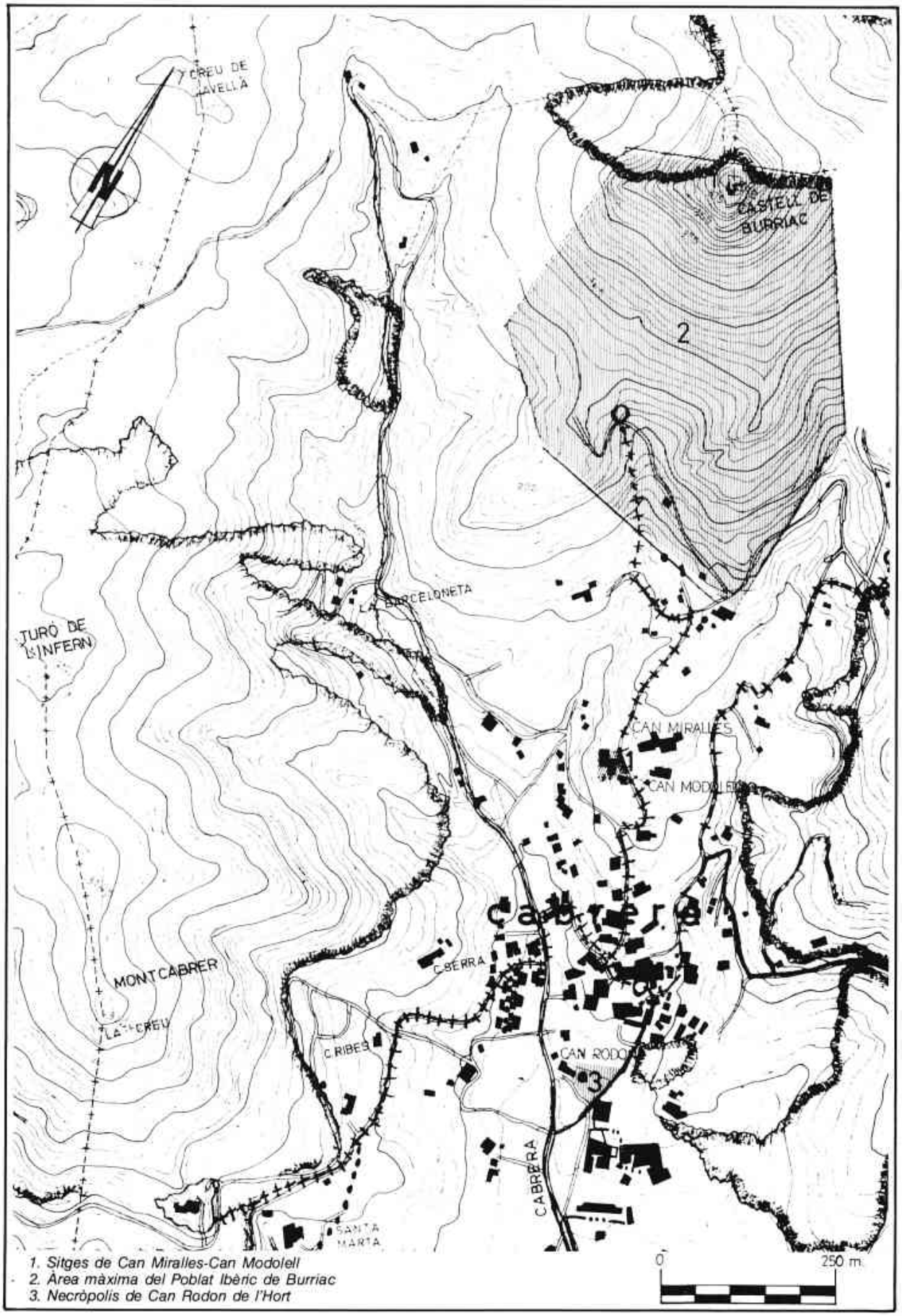

1. Sitges de Can Miralles-Can Modolell
2. Àrea màxima del Poblat Ibèric de Burriac
3. Necròpolis de Can Rodon de l'Hort

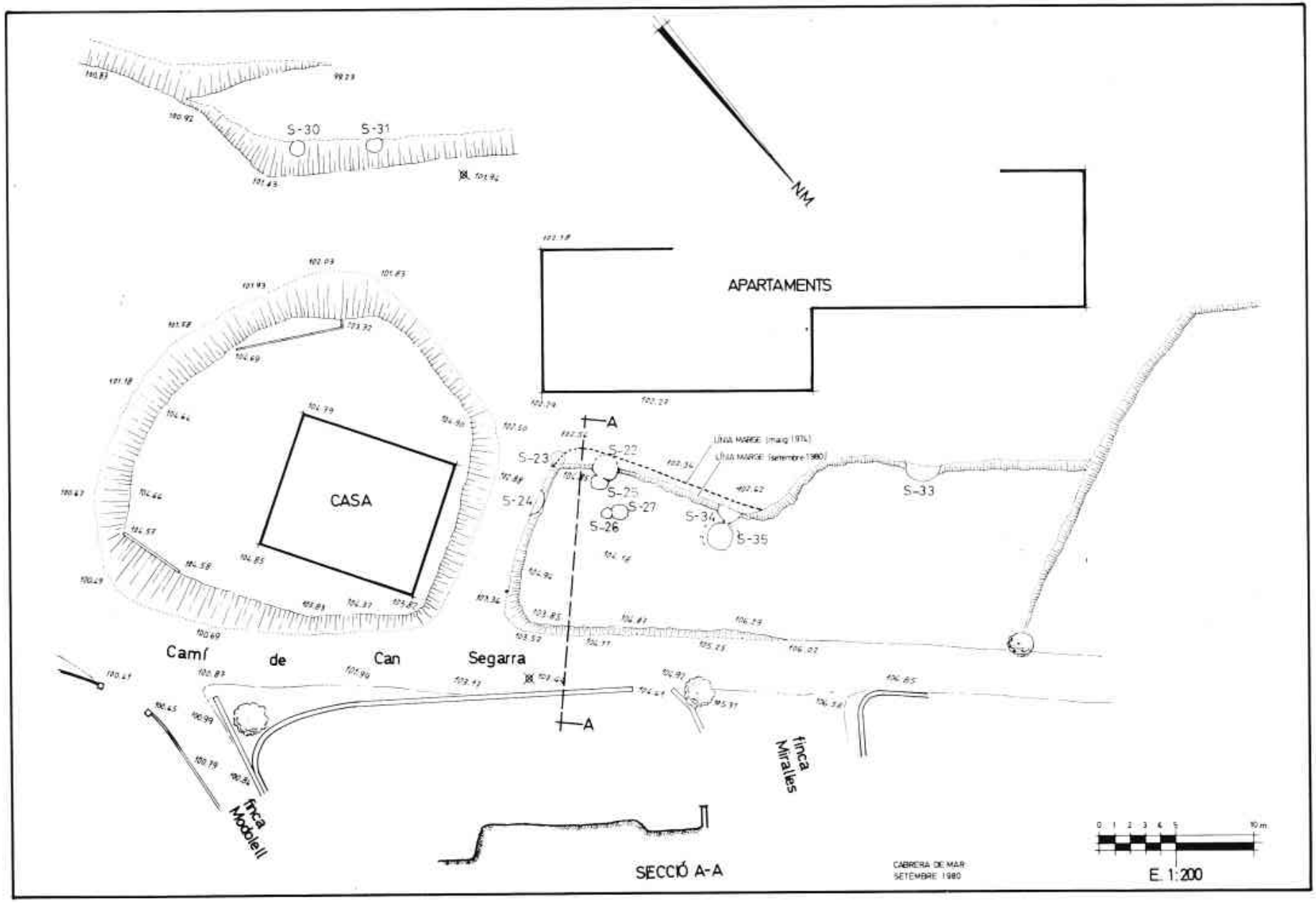
S-30
S-31
NM
APARTAMENTS
CASA
A
S-23
S-22
S-24
S-25
S-27
S-26
S-34
S-35
S-33
LÍNIA MARGE (maig 1974)
LÍNIA MARGE (setembre 1980)
Camí de Can Segarra
finca Modolell
finca Miralles
SECCIÓ A-A
CABRERA DE MAR
SETEMBRE 1980
0 1 2 3 4 5 10 m
E. 1:200

Sitges nº 22 i 25

Sitja nº 24

Sitja nº 33

Tall transversal per N-S Sitja 25	Tall longitudinal per E-O Sitja 25 i Sitja 22	Tall transversal per N-S Sitja 22

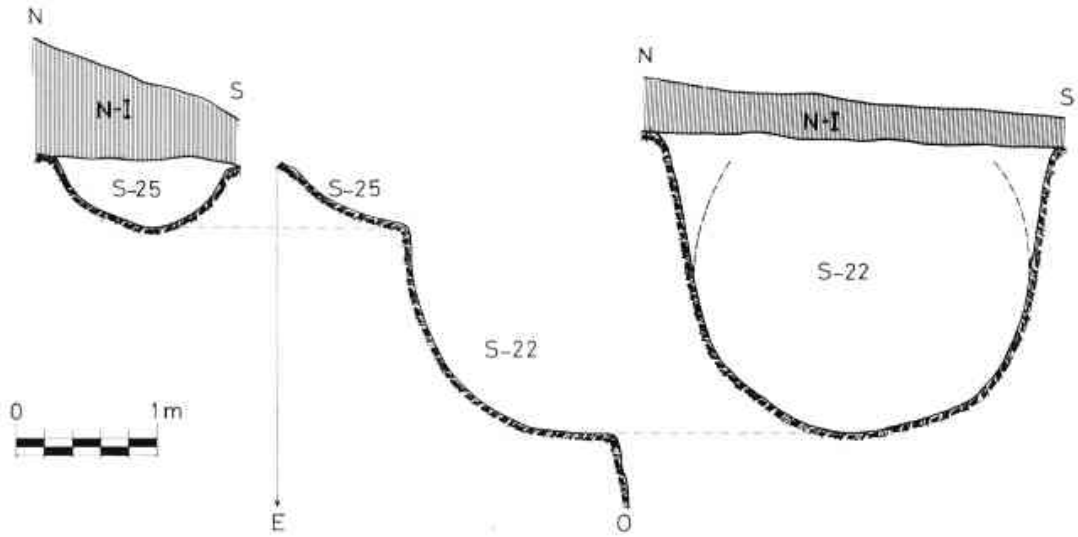

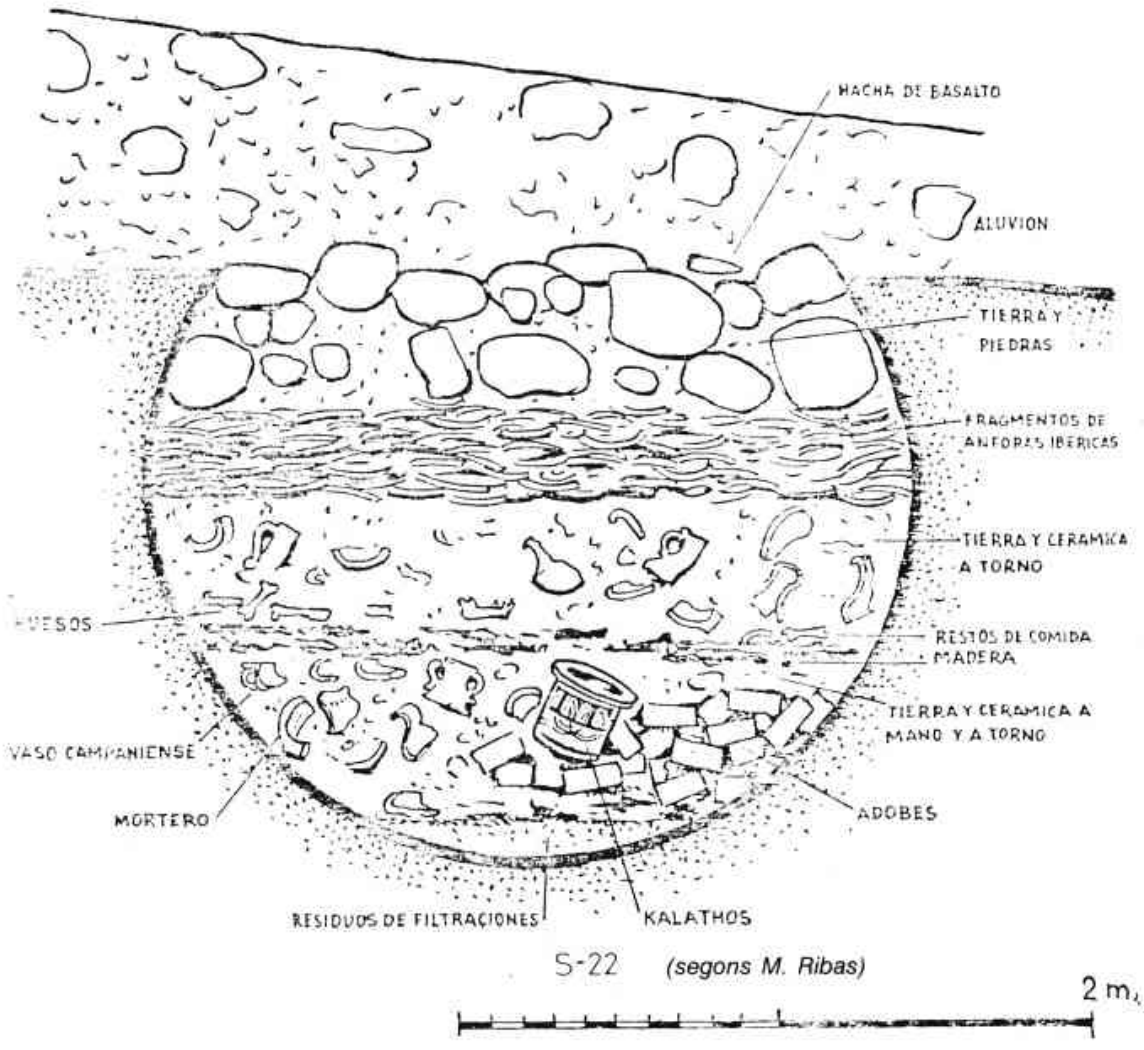

S-22 *(segons M. Ribas)*

2 m.

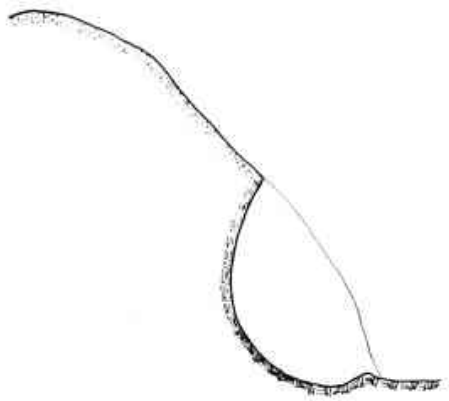

S-30

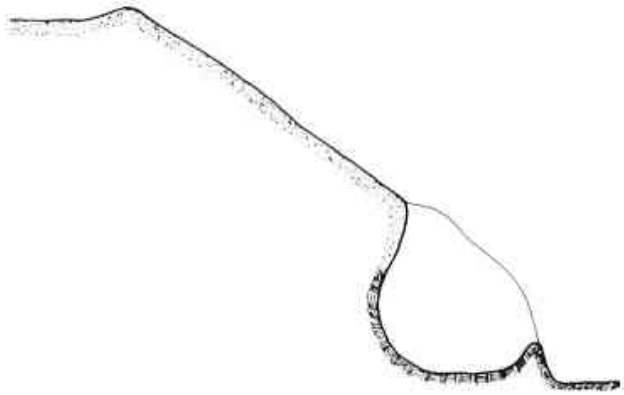

S-31

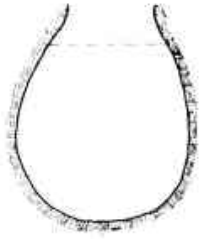

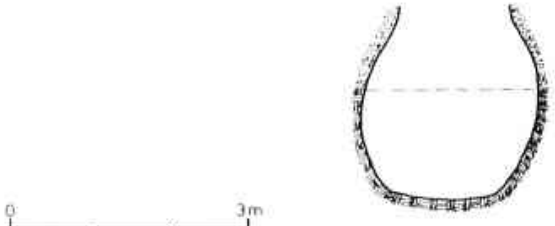

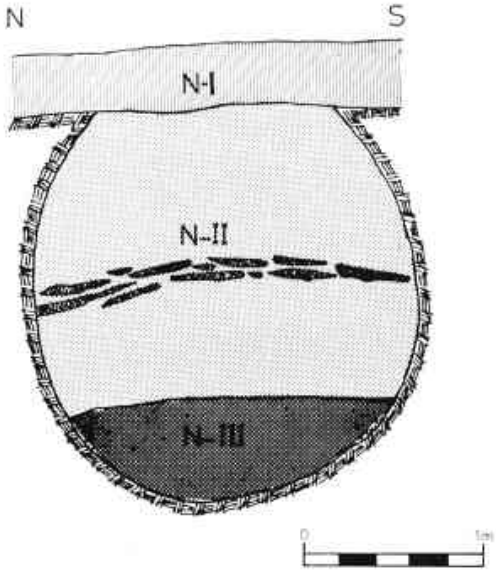

S-30

CAN MODOLELL
CABRERA DE MAR

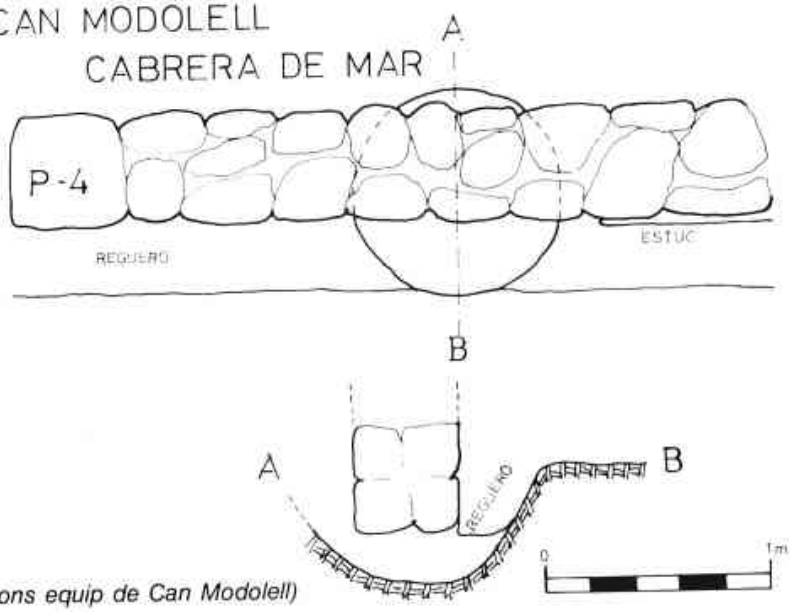

S-32 (segons equip de Can Modolell)

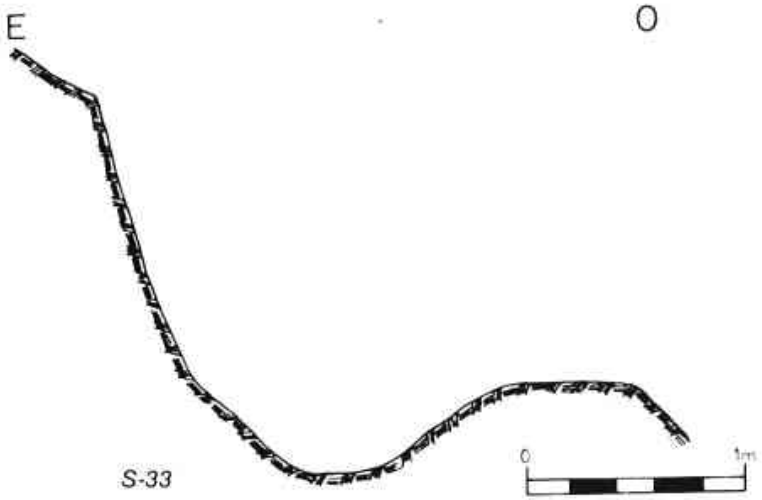

S-33

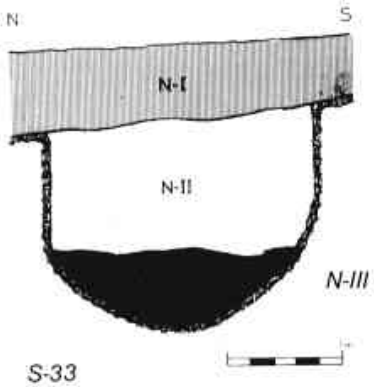

S-33

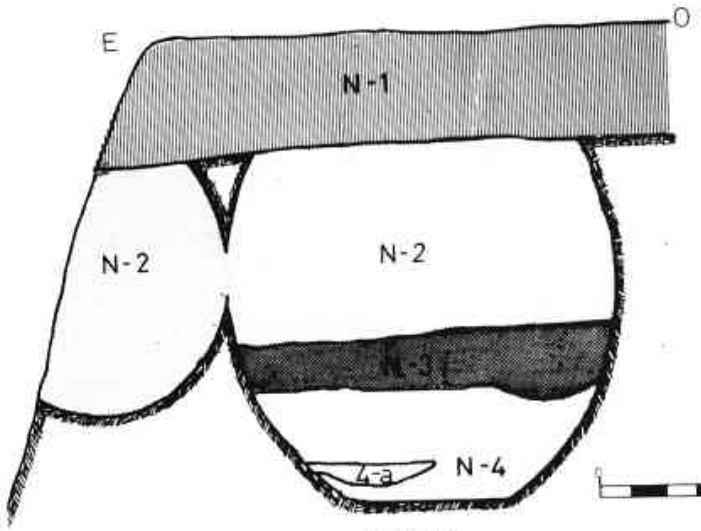

S-34-35

EL NIVELL I

És el nivell superficial que es troba en tot aquest sector de sitges i exterior a les mateixes (grup de sitges nº 22/24/25/26/27/33/34/35, de la resta no en tenim dades del nivell superficial). Està constituït bàsicament per una capa d'humus i per terres rodades de cotes més altes o d'al.luvió. La seva potència és desigual, arribant en alguns punts a sobrepassar el metre.

Assentat sobre el granit alterat, es formà a partir del moment en què s'explanà tot el sector de sitges de Can Miralles-Can Modolell. D'aquesta explanació en tenim evidents mostres de l'escapçament superior que presenten totes les sitges, a excepció de la nº 27 que està situada en una cota més baixa.

Els materials que han aparegut són diversos, observant-se una barreja considerable que comprèn l'època ibèrica, algun de procedència no massa segura d'època romana, i un tant per cent molt elevat de materials moderns, bàsicament ceràmica catalana dels segles XVII i XVIII, per la qual cosa ens trobem davant dos períodes ben definits, un amb materials dels segles III-I a.C., i l'altre amb materials dels segles XVII i XVIII amb algun petit fragment del segle XV.

S'ha de tenir present que aquest nivell no s'ha excavat en la seva totalitat, sinó molt parcialment i sempre en funció de les sitges que anaven apareixent. De les excavacions antigues (de 1966 i 1968), no en tenim pràcticament cap constància dels materials que s'exhumaren. Les úniques mostres de què disposem provenen de l'excavació de les sitges nº 33, 34 i 35 en els anys 1979-80, i d'una cala que es realitzà l'any 1981 en una paret situada en un marge que resultà ser un mur de contenció de terres, de factura grollera, fet possiblement per pagesos en època relativament moderna, i assentat directament en el mateix nivell superficial. Un fet a tenir en compte és que tots els materials exhumats en diferents zones del sector, corresponents al nivell I, són molt homogenis.

La presència de materials dels segles III-I a.C., en proporció molt inferior als moderns, s'explica per les terres d'al.luvió que els arrossegarien de cotes més altes i també per la possible barreja, en escapçar-se les sitges, dels materials existents en les seves parts superiors. Una dada important per a saber l'època en què començà a formar-se aquest nivell ens l'aporta la ceràmica catalana més antiga datada cap el 1625-1650. A partir d'aquestes dates el material es troba en quantitat considerable. Cronològicament, els materials ibèrics d'aquest nivell per estar fora del seu context, no tenen significació.

En principi caldria situar dins de la primera meitat del segle XVII, el moment en què s'explanà el terreny i s'escapçaren les sitges, això sembla ser, almenys, les dades que ens aporten les ceràmiques. És interessant, en aquest aspecte, esmentar que a l'entrada de la masia Miralles (antiga casa Bartomeu) es conserva una llinda on hi ha la inscripció 1662 ℬ , i que en un treball sobre el criptopòrtic del jaciment romà de Can Modolell (de pròxima aparició) es fa referència a un document datat l'any 1622 en el que s'esmenta l'existència d'una casa dins l'heretat Bartomeu.

Els motius de l'explanació potser caldria buscar-los en què es preparés el terreny per efectuar algun tipus de conreu o bé, que s'hi volgués construir. La segona idea queda descartada tota vegada que no s'ha trobat cap resta d'edificació, només una paret de característiques similars a l'anteriorment descrita, situada en la part meridional del sector.

La hipòtesi que exposem pel que fa a la formació d'aquest nivell és que durant el segle XVII, en construir-se les masies Miralles i Modolell, els terrenys en què estaven assentades les sitges ibèriques, totalment abandonats, s'explanaren per destinar-los al conreu. En explanar-se quedaren escapçades les parts superiors de les sitges, barrejant-se material ibèric amb el que a partir d'aquest moment s'hi anà llençant. A aquesta barreja també hi contribuïren les terres d'al.luvió amb l'arrossegada de materials provinents d'altres zones.

La relació de materials del període més antic és la que segueix:

Ref. 8020
Destral de basalt de superfície polida. Llargada: 10,7 cm; amplada 4,7 cm.

Ref. 8714
Fragment de vora de plat de peix de ceràmica protocampaniana de forma Lamb. 23. Pasta dura, compacta i depurada, de color beix. Vernís de color negre, lluent, bastant mal conservat. Cronologia: segle III a.C.

Ref. 8715
Fragment de vora d'un vas de ceràmica campaniana A. Vora lleugerament bisellada. Possible forma Lamb. 33 b. Pasta dura, compacta i depurada, d'un color amarronat. Vernís negre, brillant, ben conservat. Cronologia: cap a la primera meitat del segle II a.C.

Ref. 8717
Fragment amorf d'un vas de ceràmica ibèrica, possiblement un kalathos. Pasta dura, compacte, fina, molt depurada, de color vermellós. Superfície externa amb engalbat clar i decoració pintada de tipus geomètric, mal conservada.

Ref. 8721
Fragment de vora i ílom d'àmfora ibèrica. La vora presenta la característica, gens freqüent, de ser de doble llavi. Pasta tipus sandwich, vermellosa als extrems, dura, compacte i depurada. Diàmetre aproximat de la vora: 10.6 cm.

Ref. 8012
Fragment de vora d'un vas de ceràmica ibèrica

tardana[5]. Pasta dura, compacta, amb impureses, una mica rugosa, de color amarronat. Superfície externa allisada, amb decoració digital en relleu immediatament al desota de la vora. Cronologia: segle I a.C.

La relació de materials del segon període cronològic és la següent:

La ceràmica del segle XV està representada per un petit fragment amorf decorat en blau (sense número de referència), la resta del material és posterior.

Ref. 75125
Fragment de fons de plat de la «ditada» decorat en blau sobre vernís blanc. El revers està vernissat en blanc i no té decoració. La decoració del plat consta de sis circumferències concèntriques, en el centre un tema vegetal estilitzat, possiblement de la «figueta». Pasta de color palla. Cronologia: Mitjans del segle XVII.
Ref. 75126
Fragment de vora i part de paret de tinter de ceràmica amb vernís blanc. Hi ha restes de decoració en blau. Pasta color palla. Cronologia: segle XVII.
Ref. 8725
Fragment de vora de plat anomenat de «Poblet», decorat en blau sobre vernís blanc el qual quasibé s'ha perdut, tan sols es conservern restes de la decoració en la vora. Pasta de color d'os. Cronologia: segona meitat del segle XVII.
Ref. 8726
Fons d'escudelleta decorada en blau sobre vernís blanc. Conserva restes de la decoració interior, molt malmesa i de difícil identificació. Pasta de color palla. Cronologia: segle XVII.
Ref. 75127
Fragment de fons de gerro de ceràmica grisa. Pasta de color gris-negre. Cronologia: segle XVIII.
Ref. 75128
Fragment de vora d'olla amb vernís verd fosc, tant a l'interior com a l'exterior. Pasta molt grollera, de color vermellós. Cronologia: segle XVIII.
Ref. 75129
Fragment de vora de tupí amb vernís marró. Pasta vermellosa. Cronologia: segle XVIII.
Ref. 75131
Fragment de vora de tapadora amb vernís de color marró-verdós. Pasta vermellosa. Cronologia: segle XVIII.
Ref. 8727
Fragment de vora d'olla de ceràmica d'ús comú o de cuina, conserva una de les dues nanses. Vidriat de color marró. En l'exterior el vidriat està més malmès per l'acció del foc. Pasta de color vermell. Cronologia: segle XVIII.

Ref. 75130
Fragment de vora de plat amb vernís marró decorat amb un puntejat de color groc. El revers està vernisat amb marró, no hi ha decoracó. Pasta vermellosa. Cronologia: segle XIX.
També s'exhumà (sense número de referència):
- Un fragment molt petit de vora d'escudelleta amb orelles anomenada «d'orles diverses», decorada en blau sobre vernís blanc. Primera meitat del segle XVII.
- Un fragment molt petit de vora de plat anomenat de la «ditada», decorat en blau sobre vernís blanc. Mitjans del segle XVII.
- Tres fragments de vores de plat, dits de «Poblet». Segona meitat del segle XVII.
- Dos fragments de fons de plat, dits de «Poblet». Segona meitat del segle XVII.
- Tres fragments amorfs, dits de «Poblet». Segona meitat del segle XVII.
- Dos fragments de vora de tassa anomenats «d'influència francesa». Mitjans del segle XVIII.
- Un fragment de fons d'escudelleta anomenat «d'influència francesa». Mitjans del segle XVIII.
- Cinc fragments amorfs «d'influència francesa». Mitjans del segle XVIII.

Ref. 75132
Fragment de fulla de ganivet de ferro. Llargada màxima 9,5 cm. Amplada: 1,8 cm.
Ref. 75133
Fragment de punta de ferro de secció quadrada. Llargada conservada: 1,30 cm. Amplada màxima: 1,3 cm.
Ref. 8724
Moneda. Pes: 1,65 gr. Diàmetre: 17 mm. Gruix: 0,95 mm. Encunys: 6 h.
Seca: Barcelona.
Anvers: Bust del rei Felip IV d'Espanya i III de Catalunya, vers l'esquerra. A.R.
Revers: Escut romboidal de Barcelona. + BARCINO CIVI...
Metrologia: ardit. Metall: Coure.
Cronologia: segle XVII.

---

5 Aquesta denominació la vàrem donar en trobar-nos amb un tipus de ceràmica encara ibèrica, però que no correspon a les característiques tècniques del que coneixem com a ceràmica ibèrica típica. Es tracta d'una ceràmica amb impureses a les pastes, on s'observen una gran quantitat de partícules minerals, la qual cosa ens indica que no foren tan ben depurades com la ceràmica ibèrica típica que coneixem. La pasta és una mica més tova i porosa, la fractura és irregular, en molts casos s'observa una estructura laminar o rugosa, tot això producte d'una cuita que no sobrepassa els 750-800°C. En moltes mostres d'aquests tipus de ceràmiques hem vist que es segueix produint la tècnica del sandwich però també trobem moltes pastes monocolors, sobretot amarronades. No es poden, però, relacionar amb les ceràmiques romano-republicanes, observant-se una manera de fer encara indígena amb molts aspectes tècnics de fabricació.
Són ceràmiques fetes a torn, de fabricació local, les formes de les quals són noves o intenten imitar formes ibèriques clàssiques, producte d'una tradició de segles. En alguns casos també ens podem trobar en què s'imiten formes romanes.
Aquest tipus ceràmics els trobem en els estrats més moderns del poblat ibèric de Burriac i en excavacions fetes en el casc antic de Mataró, l'antiga ILURO romana, en els estrats més antics, segurament fundacionals. És un tipus ceràmic coetani del canvi sofert pels indígenes en el moment de l'abandonament dels poblats i del trasllat al pla. La situem, cronològicament, associada sempre amb ceràmica campaniana del tipus B, dins del segle I a.C.
En un futur no massa llunyà esperem fer un estudi més exhaustiu amb nous materials d'aquests tipus exhumats en noves excavacions al poblat ibèric de Burriac o a Mataró.

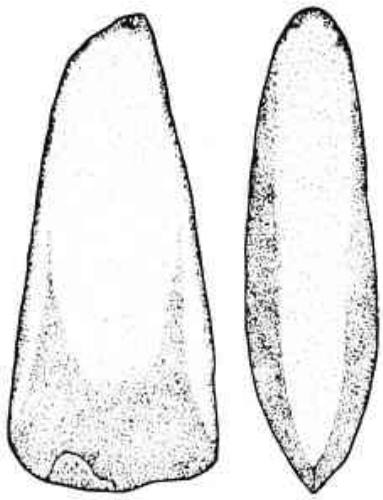

N-I Ref. 8020

N-I Ref. 8714

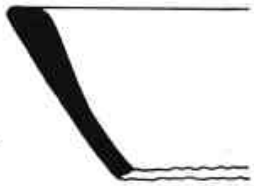

N-I Ref. 8715

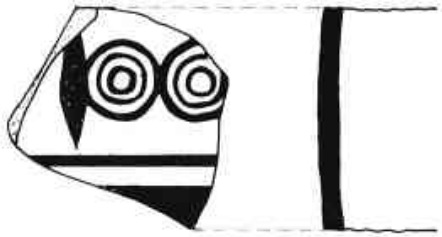

N-I Ref. 8717

N-I Ref. 8721

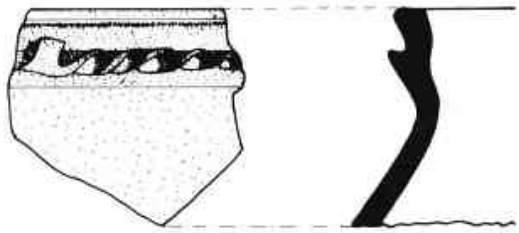

N-I Ref. 8012

Materials d'època ibèrica del N-I

N-I Ref. 8725

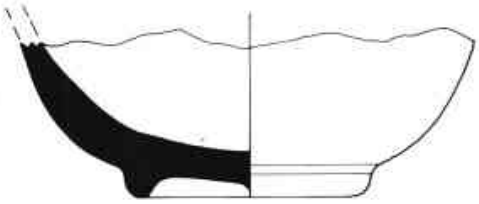

N-I Ref. 8726

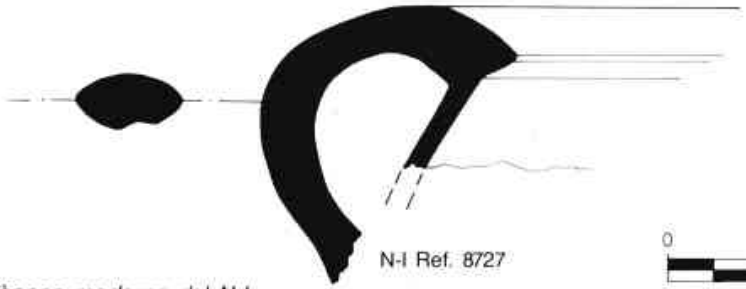

N-I Ref. 8727

Materials d'època moderna del N-I

N-I Ref. 75126

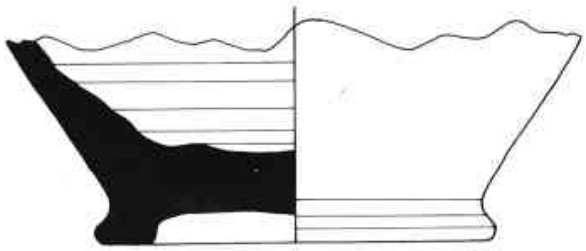

N-I Ref. 75127

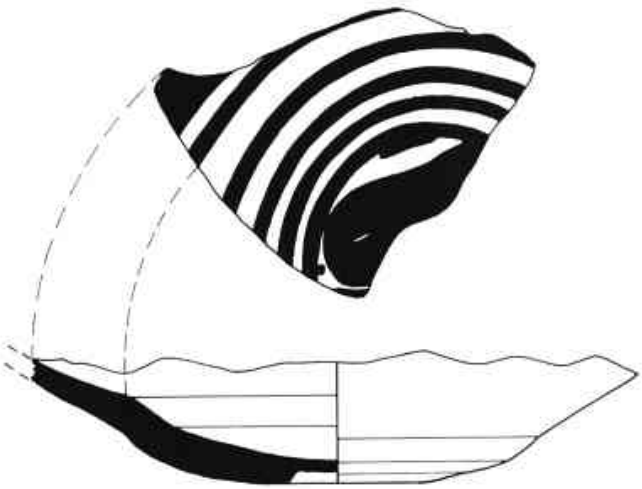

N-I Ref. 75125

N-I Ref. 75128

N-I Ref. 75129

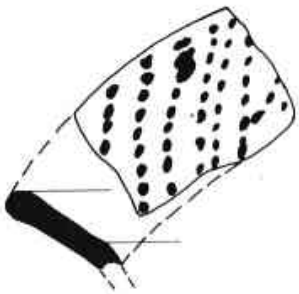

N-I Ref. 75130

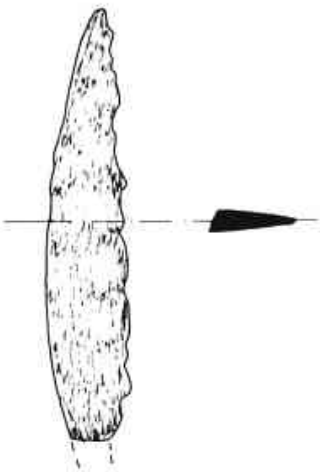

N-I Ref. 75132

N-I Ref. 75131

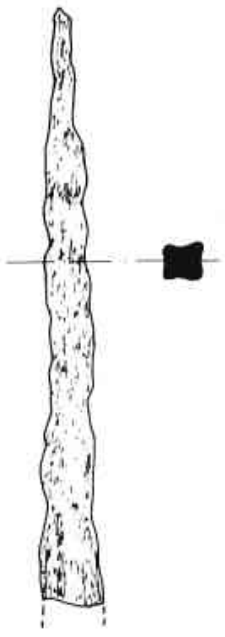

N-I Ref. 75133

Materials d'època moderna del N-I

SITJA Nº 19

Pel que fa a aquesta sitja l'única referència que en tenim és la que dóna M. RIBAS (17). Aquest autor diu que es va descobrir només la part més fonda, prop de la casa Modolell, exhumant-se molt poca quantitat de ceràmica, entre la qual destacava la ibèrica feta a torn i la ceràmica campaniana d'importació, sempre en petits fragments.

La localització exacta de la sitja la desconeixem. Fou excavada a principis dels anys seixanta.

SITJA Nº 22

L'excavació es realitzà l'hivern de l'any 1966 pel grup de col.laboradors de la Delegació d'Excavacions Arqueològiques de Mataró, sota la direcció de M. RIBAS que fou qui, en el mateix any, publicà un estudi sobre aquesta sitja i els materials exhumats (18).

Segons aquest autor la sitja conservava les parets allisades amb una lleugera capa d'argila, detall aquest que no havia estat observat en sitges excavades anteriorment. També esmenta que les parets de la part inferior de la sitja, fins a una alçària de 0,50 metres del fons, es trobaren totalment negres.

Corresponent a aquest treball publiquem un tall vertical de la sitja amb el lloc aproximat on aparegueren els diversos materials. Aquest dibuix està complementat per altres realitzats per nosaltres l'any 1981, en què s'observa que aquesta sitja comunicava amb una altra més petita, la número 25.

Pel que fa als diferents nivells que s'observaren en el curs de l'excavació de 1966, M. RIBAS fa referència a un de superficial de terres d'al.luvió, d'uns 0,75 metres de gruix, comú a tot el sector i situat fora de la sitja. El primer nivell, ja dins de la sitja estava format per pedres de diferents mides i argila barrejada amb sorra, formant una sòlida tapadora. Seguidament aparegué una capa d'uns 0,30 metres de potència, composta per nombrosos fragments d'àmfores ibèriques esclafades. A més profunditat es presentà un gruix de 0,45 metres de terra «desigual». En la part més fonda d'aquest nivell es trobà carbó vegetal i ossos d'animals, entre els quals s'identificaren restes de cabra i porc. A continuació aparegué un nivell de terra argilosa, una mica fosca, amb diversos materials i unes 25 toves d'argila amb abundants grans de sorra, agrupades en un cantó, de construcció molt barroera; les seves mides eren 15 per 16 cm. i 9 cm. de gruix. Ja en el fons de la sitja hi havia residus d'una pasta compacta de color gris, una mica groguenca, que segons aquest autor deurien formar-se per la descomposició de substàncies orgàniques i les infiltracions d'aigua.

Tot el material arqueològic s'exhumà sota les àmfores esclafades. Tenint en compte que les troballes són molt homogènies i que no està gens clara la divisió que fa M. RIBAS entre aquests nivells superiors, ja que diu que un estava format per terra desigual i l'altre per terra argilosa, hem decidit d'estudiar tots els materials agrupats. No hem pogut localitzar un fragment de fíbula ni una vora de morter de pedra arenisca que M. RIBAS esmenta en el seu treball.

La relació de materials de la sitja nº 22 és la següent:

Ref. 8018
Meitat superior de copa carenada de ceràmica protocampaniana. Forma pròxima a la Lamb. 49. Immediatament al dessota de la vora hi ha dues petites acanaladures. Conserva una de les dues nanses, de disposició vertical amb llengüeta a la part superior. Pasta de color beix fosc, dura i ben compacta, depurada. El vernís, ben conservat, és negre, lluent. Diàmetre aproximat de la vora: 9,7 cm. Cronologia: 225-175 a.C., més aviat cap a principis del s. II a.C.
Ref. 8712
Fragment de vora d'una àmfora púnica de llavi arrodonit que correspon al tipus RAMON PE-16, assimilable a una MAÑA E antiga. Pasta ben depurada, amb alguns porus i petites partícules brillants possiblement de mica, no massa dura i d'un color beix una mica amarronat. La peça presenta algunes zones recremades en la seva part externa. Diàmetre de la vora: 14 cm. Cronologia: 220 +- 25 anys a.C. (19).
Els paral.lels més propers els trobem en el poblat ibèric del Mas Boscà de Badalona (20) i en el del Puig Castellet de Lloret de Mar (21).
Ref. 8010
Fragment de vora i paret d'un vas de dimensions grosses de ceràmica ibèrica feta a mà. Decoració de cordó aplicat en relleu i amb incisions. Pasta grollera, amb desgreixants, de color amarronat. Superfície externa grollera, enfosquida en algunes zones. Superfície interna del mateix color que la pasta.
Ref. 8011
Fragment de vora i paret, amb nansa, d'un vas de ceràmica ibèrica feta a mà. Decoració incisa. Pasta grollera amb desgreixants, d'un color amarronat. Superfície del mateix color que la pasta, allisada en la seva part externa i amb algunes zones enfosquides. Diàmetre aproximat de la vora: 22 cm.
Ref. 8710
Fragment de vora, coll i carena d'un vas de ceràmica gris de la costa catalana de forma indeterminada. Per la disposició de la vora, la boca sembla acabar en bec. Pasta de color amarronada amb els extrems grisos, ben depurada, dura i fina. Superfície externa de tacte fi, ben polida, de color gris.
Ref. 8001
Kalathos ibèric decorat amb pintura. Cos cilíndric, de radi una mica més estret a mesura que ens acostem a la vora. Vora exvasada plana i fons concau.
Pasta ben depurada, dura i compacta, de color beix-rosat. Bona cuita. Superfície engalbada de color beix, pintura de color vinós, ben conservada.
La decoració del cos es divideix en dues zones separades per dues bandes horitzontals. La zona superior

està composta per mètopes separades per bandes verticals, dins de les quals hi ha un seguit de triangles inscrits, al costat dels quals hi ha dues tiges ondulades acabades en forma de fletxa. La zona inferior és decorada amb semi-cercles secants. La decoració de la vora és a base de dents de llop i quadrats, separats aquests dos motius per una línia que envolta tota la vora. Alçària: 23,2 cm. Diàmetre de la vora: 27,6 cm. Diàmetre del fons: 22,4 cm. Estat de conservació: bo. Reconstruït.

El kalathos és el vas típic de la ceràmica ibèrica dels segles III-II a.C., encara que apareixen a finals del segle IV a.C. Les característiques d'aquests tipus arcaics disten molt de les formes clàssiques de kalathos, sobretot dels exemplars que tenim a Catalunya i concretament dels de la nostra comarca.

En la zona de la Laietània coneixem fragments de kalathos d'aquest tipus arcaics de vora exvasada i inclinada, aquest és el cas de diversos fragments exhumats en un habitatge ibèric del Mas Boscà (22) on es data la seva destrucció vers el 200 a.C. Aquesta diferència cronològica no és d'extranyar ja que la difusió d'aquests vasos en la nostra comarca és tardana, podent avançar, com a data a modus d'hipòtesi, vers la segona meitat i finals del segle III a.C. Una prova de modernitat en aquests vasos és el fet de tenir la vora exvasada plana, que aquí, en El Maresme, podria tenir el seu moment àlgid durant tot el segle II a.C., essent aquest el cas del vas que ara estudiem.

Quant a la decoració feta a base de semi-cercles concèntrics secants, cal dir que és un motiu molt específic i característic de les zones costaneres des d'Enserune fins a Alcoi (Alacant), però per ésser Lliria (València) el jaciment on amb més insistència es repeteix, es considera aquest jaciment com a difusor, fins i tot, cap a les zones de l'interior properes a l'Ebre.

Sidamon (Segrià) és un altre jaciment on aquest tema decoratiu s'adopta amb molta insistència i freqüència, sobretot en la zona inferior dels seus kalathos, arribant, fins i tot, a ser una norma característica.

Però fins ara, sens dubte, el centre difusor més important de kalathos a Catalunya fou Fontscaldes (Valls, Alt Camp). D'aquest jaciment, del qual es coneix un forn d'aquests vasos i que dóna nom a un tipus de kalathos que es troba arreu de Catalunya, és el tipus Fontscaldes. El kalathos exhumat en aquesta sitja que ara estudiem, podia tractar-se d'un d'aquests casos, essent del tipus Fontscaldes però amb característiques que ens recorden els de Sidamon. Creiem que és vàlida una cronologia per aquesta peça del segle II a.C.

Ref. 8014

Coll i part del cos d'una gerra de tipus ovoide de ceràmica ibèrica. Vora exvasada. Conserva les dues nanses trilobades, en disposició vertical. Pasta dura, fina, molt ben depurada i de color vermellós. Superfície externa polida i del mateix color que la pasta. Diàmetre de la vora: 11 cm.

Si bé aquesta forma és freqüent a la necròpolis de Cabrera de Mar, amb nanses trilobades només en coneixem dos exemplars (23), així com un altre exhumat en la sitja nº 35 d'aquest mateix grup (24).

Ref. 8711

Coll i part del cos d'una gerra de tipus globular de ceràmica ibèrica, amb dues nanses de disposició vertical i secció circular. Vora exvasada. Pasta depurada, dura i fina, de tipus sandwich. Superfície externa allisada, de color amarronat. Diàmetre de la vora: 14 cm.

Un altre exemplar de la mateixa forma s'exhumà en la sitja nº 26, també s'ha exhumat en diversos jaciments del Vallès Oriental (25).

Ref. 8713

Pedra porfídica, polida, per a moldre a mà el gra. Té una cara aplanada. Llargada: 9,3 cm. Amplada: 8 cm. Alçària: 3,2 cm.

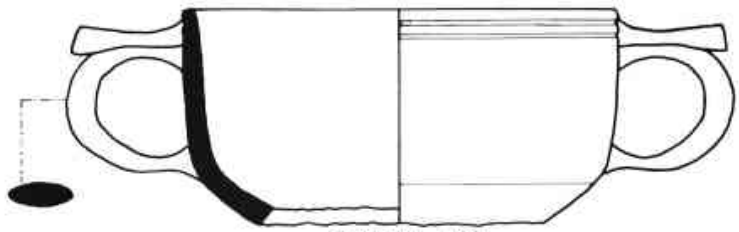

S-22 Ref. 8018

S-22 Ref. 8712

Materials d'importació de la S-22

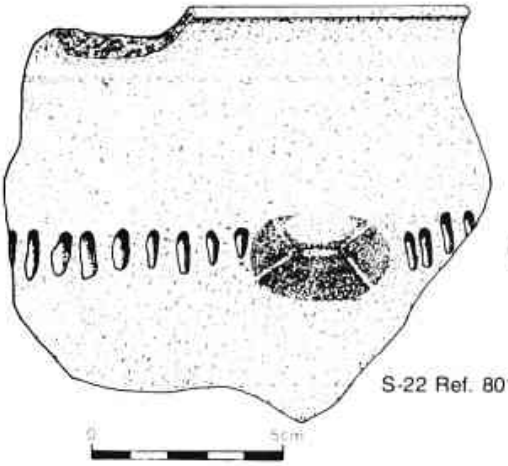

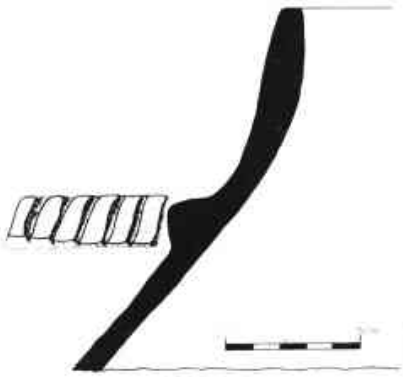

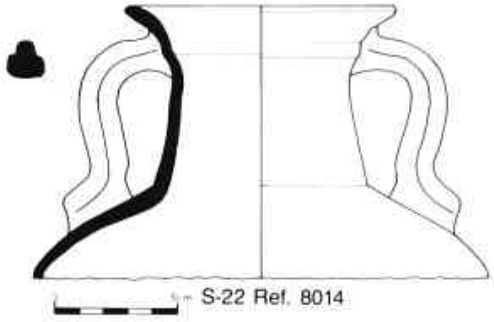

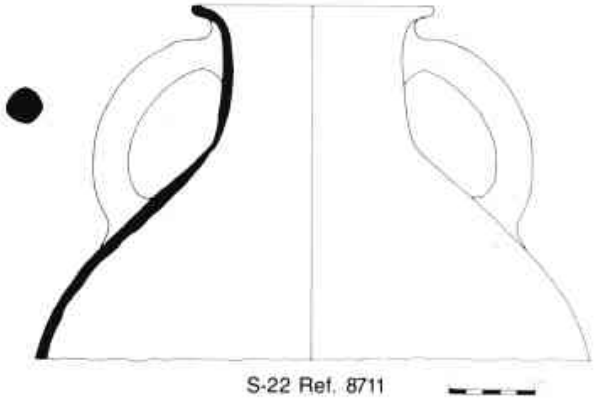

Ceràmiques indígenes de la S-22

KALATHOS IBÈRIC DE LA SITJA Nº 22

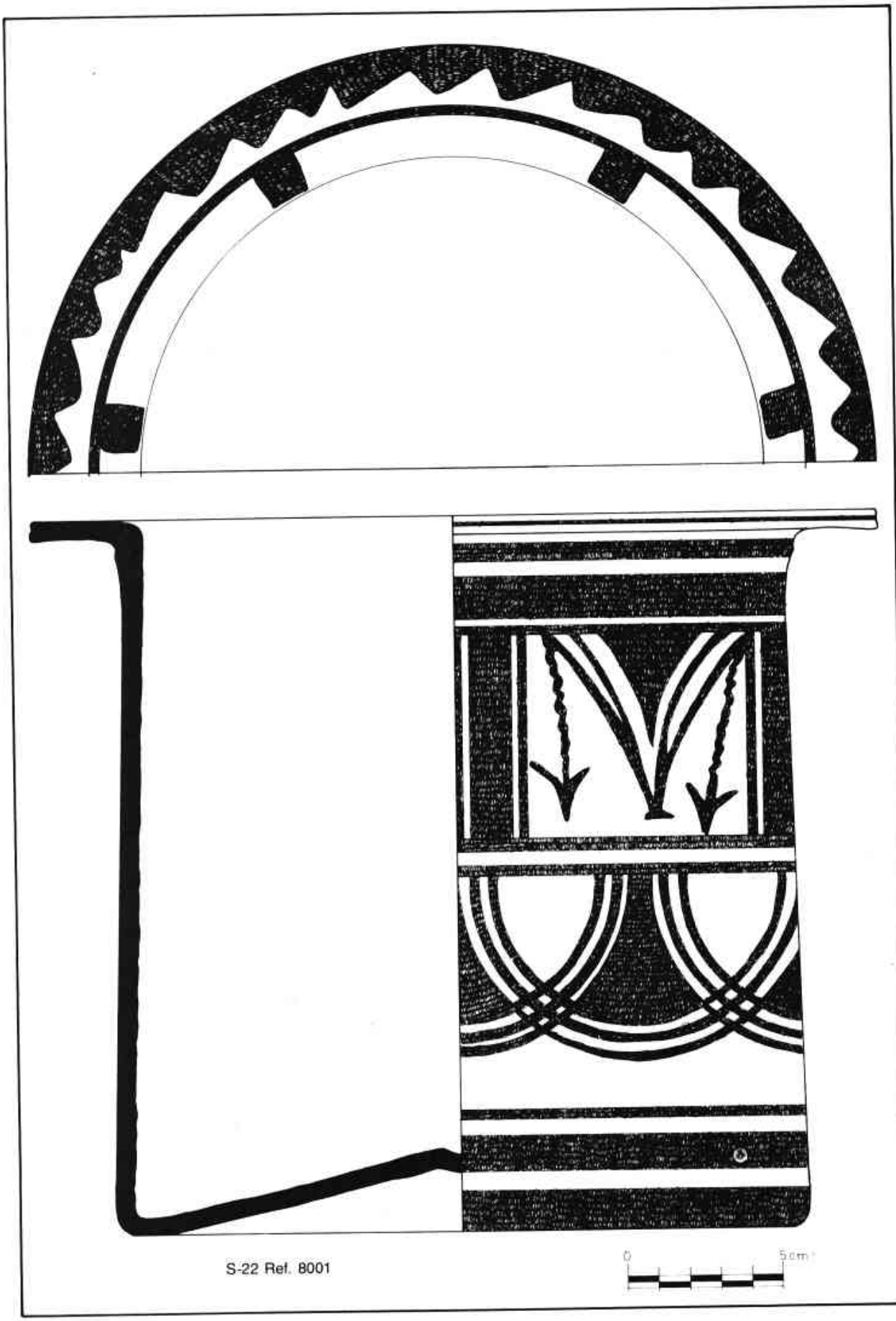

S-22 Ref. 8001

CAMPANYA DE L'ANY 1968

Durant l'any 1968, al costat mateix de la sitja nº 22, en obrir-se un caminet que comunicava els apartaments, recentment construïts, amb el camí que puja en direcció a la muntanya de Burriac (camí de Can Segarra), es localitzaren, per quedar seccionades verticalment, dues sitges, les nº 23 i 24, millor dit, una sola, tota vegada que la sitja nº 23 fou totalment destruïda en obrir-se l'esmentat caminet, no podent-se recuperar cap material, cas d'haver-n'hi.

En vistes a això, i degut a la proximitat de les tres sitges, es decidí realitzar, a part de l'excavació de la sitja nº 24, unes prospeccions en els terrenys propers amb la finalitat de localitzar-ne alguna més. Aquests treballs foren duts a terme pel Museu Municipal de Mataró aquest mateix any i es trobaren tres sitges més. Una de dimensions petites, la nº 25, que resultà estar seccionada per la nº 22 excavada dos anys enrera, i una mica més cap el nord, però sempre a pocs metres de distància, les sitges nº 26 i 27 que es comunicaven entre elles.

Totes les sitges aparegueren escapçades per la seva part superior a excepció de la nº 27.

La sitja nº 24 es trobà escapçada gairebé per la meitat de la panxa i li mancava també la paret meridional degut als rebaixos practicats en obrir el caminet. La seva forma era més o menys ovoidal, però quelcom irregular, eixamplant-se per un dels seus laterals.

De la sitja nº 25, de dimensions més reduïdes, pràcticament només n'aparegué el fons.

La sitja nº 26 es trobà escapçada biselladament, fent la paret nord 1 metre, mentre que la sud, només 0,50 m. Comunicava amb la sitja nº 27 per un pas interior de 0,60 m. de diàmetre.

L'única sitja que aparegué sencera, per estar en una cota més baixa que la resta, fou la nº 27, que per altra banda, resultà ser una de les més pobres quant a material. A part del nivell superficial, comú a tot el conjunt de sitges, s'observà un nivell molt compacte de terres argiloses, pobríssim de material, i un altre de més inferior, de sorres i carbó vegetal on es trobà pràcticament tot el material.

J. BONAMUSA (26) publicà l'any 1970 un article referint-se a aquestes sitges. Aquesta informació, junt amb alguns testimonis orals de companys que participaren en el buidat de les sitges, i naturalment, els materials exhumats que foren conservats en el Museu Municipal de Mataró, són les úniques fonts de què hem pogut disposar. Malauradament no disposem de cap dibuix ni estratigrafia del moment de l'excavació, només un dibuix que realitzàrem nosaltres l'any 1981 de la sitja nº 25, circumstàncies que ens obliguen a poder fer només una relació dels materials.

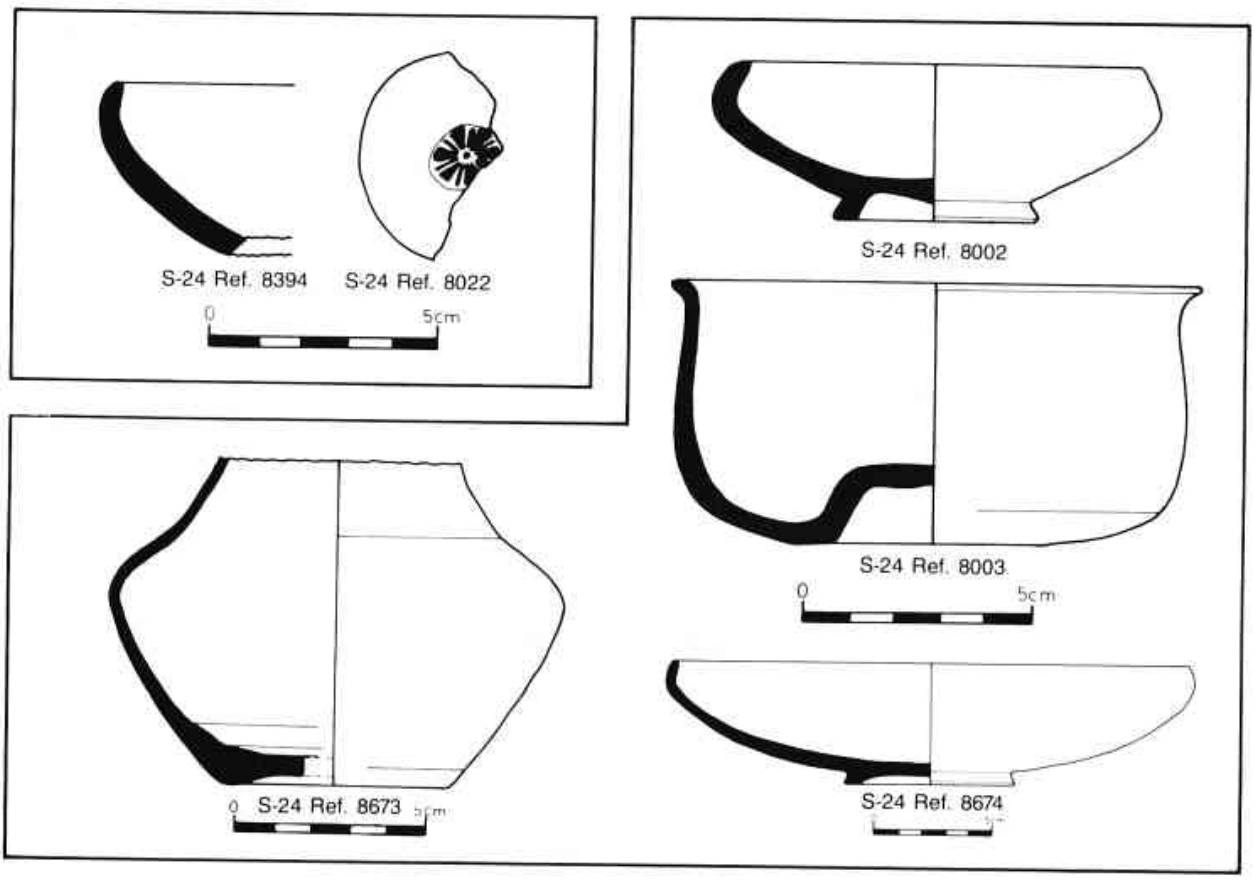

SITJA Nº 24

Ref. 8394
Fragment de vora d'un bol de ceràmica campaniana del tipus A que potser correspon a una forma Lamb. 25. Pasta de color vermell-amarronat, ben depurada, dura i compacta. Vernís en mal estat de conservació de color negre, un xic lluent. En la superfície externa s'observen algunes estries bastant marcades. Cronologia: segle II a.C.
Ref. 8685
Petit fragment amorf, de forma arrodonida, de ceràmica campaniana del tipus A. Sembla haver estat utilitzat com a «fitxa». Pasta de color vermell-amarronat, ben depurada, dura i compacta. Vernís de color negre, lluent.
Ref. 8022
Fragment de fons de ceràmica campaniana del tipus A, de forma indeterminable. Pasta de color amarronat, ben depurada, dura i compacta. Vernís del fons interior de color negre, brillant. Fons extern reservat. Decoració formada per una roseta central bastant mal impresa, amb un punt central i set pètals amb estams. Diàmetre aproximat del fons: 4,5 cm. Cronologia: segle II a.C.
Ref. 8002
Petit bol de vora corbada vers l'interior de ceràmica gris ibèrica, la forma del qual correspon a una forma assimilable a la Lamb. 25 de la ceràmica campaniana. Pasta de color gris, dura, una mica porosa i depurada. Superfície externa en molt mal estat de conservació, rugosa, es conserven restes d'un engalbat molt fi de color gris. Superfície interna allisada. Diàmetre de la vora: 8,7 cm.; diàmetre del fons: 4,5 cm.; alçària: 3,5 cm. Cronologia: l'única datació possible per aquesta peça és la del model que imita. La forma Lamb. 25 de la ceràmica campaniana A comprèn un període de temps que va des de la segona meitat del s. III a.C. avançada, fins a finals del s. II a.C.
Peces semblants a aquesta se n'han exhumat en la necròpolis de Can Rodon de l'Hort (27), i a diverses sitges i habitacions del poblat ibèric de Burriac. És una peça freqüent en els jaciments ibèrics catalans.
Ref. 8003
Tassa amb umbo central en el fons i vora exvasada de ceràmica ibèrica. Pasta tipus sandwich amarronada als extrems, depurada, dura i un xic porosa. Bona cuita. Superfície polida de color beix. Alçària: 5,8 cm.; diàmetre de la vora: 11,8 cm.; diàmetre de l'umbo: 4,4 cm.
Ref. 8008
Gerra de tipus ovoide de ceràmica ibèrica. Vora exvasada amb una revora. Fons concau on hi ha dos forats fets abans de la cuita, un tercer forat està a uns tres cm. del fons. Pasta de color vermellós, depurada, dura i compacta. Bona cuita. Superfície polida del mateix color que la pasta. Alçària: 37,4 cm.; amplada màxima: 26,8 cm.; diàmetre de la vora: 17 cm.; diàmetre del fons: 7,6 cm.
Ref. 8017
Gran gerra de ceràmica ibèrica que pertany al tipus anomenat «coll de Iliri». Hi manca la vora, no té nanses i el fons és concau. Pasta de color amarronat, depurada, compacta i ben cuita. Superfície polida del mateix color que la pasta. Alçària conservada: 47 cm.; amplada màxima: 34 cm.; diàmetre del fons: 13 cm.

Ref. 8674
Pàtera fragmentada, de vora reentrant i peu baix lleugerament inclinat, de ceràmica ibèrica. En un punt de la vora presenta un orifici fet abans de la cuita. Pasta de color amarronat, gris en alguns punts, depurada, dura i una mica porosa. Bona cuita. Superfície polida, del mateix color que la pasta. Alçària: 5,2 cm.; diàmetre de la vora: 24 cm.; diàmetre del fons: 7,2 cm.
La forma d'aquesta peça ibèrica imita la dels plats de la ceràmica campaniana d'importació. Aquestes peces són molt freqüents en els poblats ibèrics catalans. Els paral.lels més propers els tenim en la necròpolis de Can Rodon de l'Hort i en el poblat ibèric de Burriac, si bé aquesta pàtera difereix en què és de menys fondària.
Ref. 8675
Fragment de vora exvasada d'una gran gerra de ceràmica ibèrica. Pasta de color marró, depurada, dura i una mica porosa. Bona cuita. Superfície polida del mateix color que la pasta. En la vora s'observa l'arrencament d'una nansa.
Ref. 8676
Fragment de vora, coll i part del cos d'una gerra de dimensions grosses de ceràmica ibèrica. Pasta bicolor, vermella i gris, depurada, dura i compacta. Bona cuita. Superfície polida de color amarronat. Diàmetre de la vora: 20,8 cm.
La vora és exvasada, de les anomenades «coll de Iliri». Forma similar a la peça nº ref. 8017, estudiada en aquesta mateixa sitja. Aquests tipus de gerres no apareixen en la necròpolis ibèrica de Can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar).
Ref. 8677
Gerra incomplerta amb part del cos i dues nanses acanalades de ceràmica ibèrica. Hi manca la vora i el fons. Nanses en disposició vertical. En el coll hi ha dues motllures amples voltant tota la peça. Pasta tipus sandwich vermellosa als extrems, depurada, dura i una mica porosa. Bona cuita. Superfície polida, de color amarronat. Fins ara desconeixíem aquesta forma, de la que no hem trobat cap paral.lel en poblats ibèrics propers.
Ref. 8678
Part superior (vora, coll, nansa i part del llom) d'una gerra ovoide d'una sola nansa de ceràmica ibèrica. Vora exvasada, d'on parteix una nansa de secció circular que descansa on comença el llom de la peça. Pasta tipus sandwich amarronada als extrems, depurada i dura. Bona cuita. Superfície polida del mateix color que la pasta. Diàmetre de la vora: 15,6 cm.
Ref. 8673
Part inferior de gerreta bitroncocònica, fragmentada a l'alçada de mig coll, de ceràmica ibèrica. Fons lleugerament concau. Pasta tipus sandwich amarronada als extrems, depurada i dura. Superfície fina i polida, del mateix color que la pasta. Alçària: 8,7 cm.; amplada màxima: 12 cm.; diàmetre del fons: 6 cm.
Una peça similar a aquesta fou exhumada a la sitja nº 35 (28).

Ref. 8015
Àmfora ibèrica del tipus de la costa catalana (forma Mañà B-3). Pasta tipus sandwich amarronada als extrems, depurada i dura. Bona cuita. Alçària: 72,5 cm.; amplada màxima: 30 cm.; diàmetre de la vora: 12,5 cm.
Ref. 8016
Àmfora ibèrica similar a l'anterior. Pasta de color vermellós amarronat. Bona cuita. Alçària: 86 cm.; amplada màxima: 30 cm.; diàmetre de la vora: 14,5 cm.
Ref. 8039
Casc de ferro de forma hemisfèrica amb una vora per la seva part inferior que envolta tota la perifèria. Porta la cimera i galtera decorades. El casc està molt oxidat i presenta evidents senyals de concrecions produïdes pels efectes del foc a altes temperatures.
S'exhumà molt deteriorat, essent el seu estat de conservació francament dolent. Aparegué molt fragmentat, pel que ha estat molt dificultós de realitzar una reconstrucció del seu estat originari. Tot i així, basant-nos en

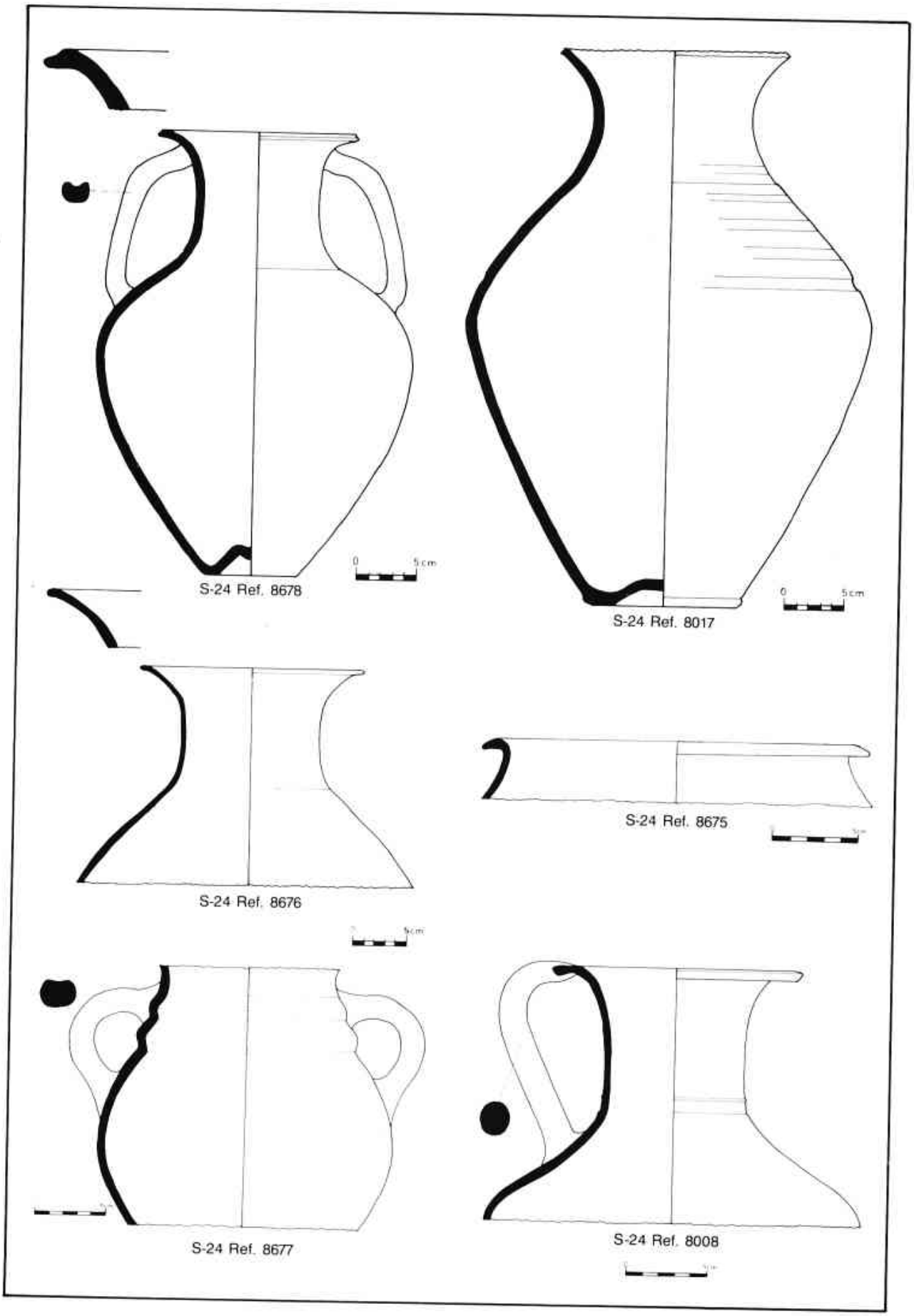
S-24 Ref. 8678
S-24 Ref. 8017
S-24 Ref. 8675
S-24 Ref. 8676
S-24 Ref. 8677
S-24 Ref. 8008

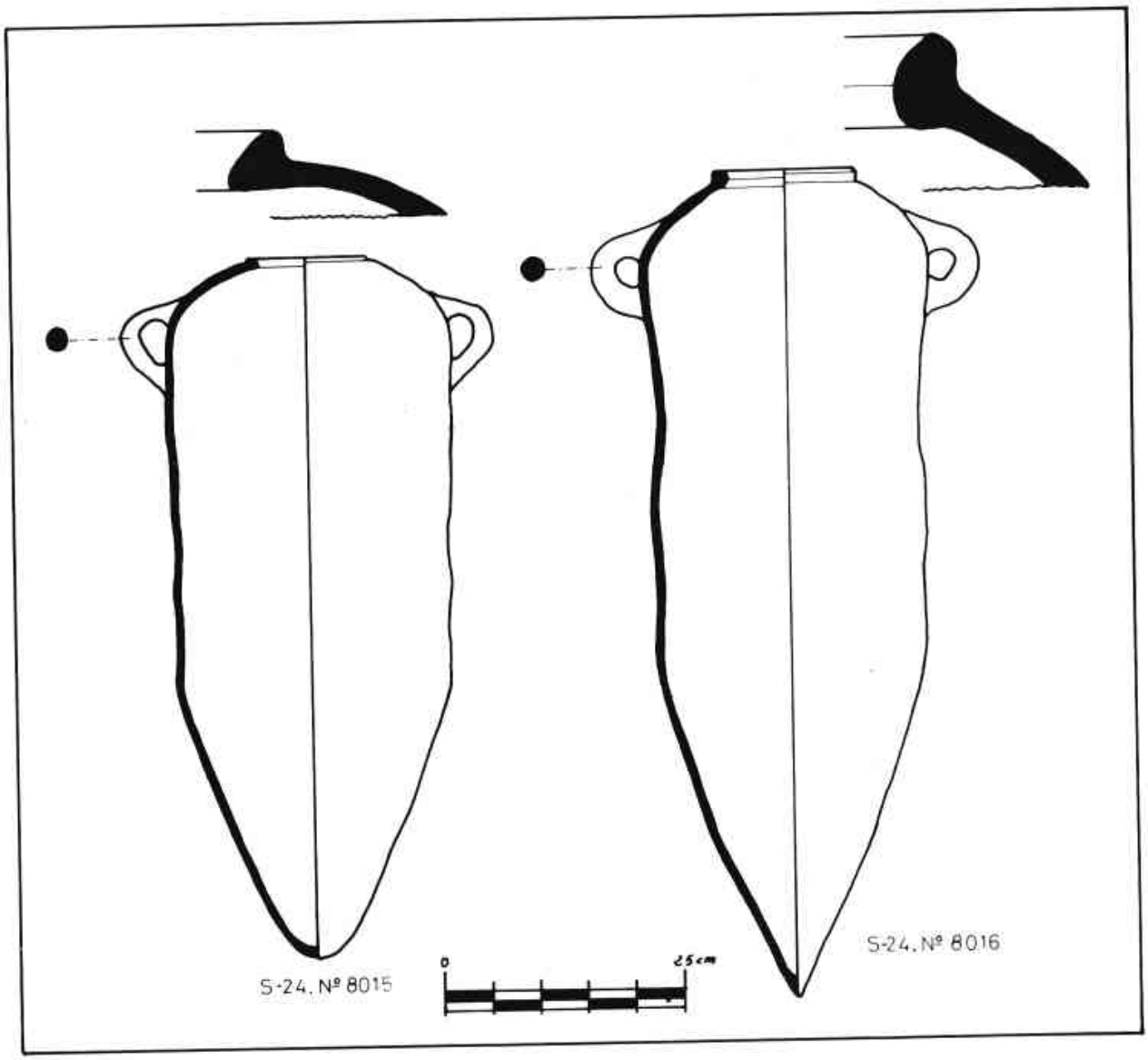

els fragments exhumats i en la bibliografia consultada, presentem un dibuix aproximatiu que creiem que no està lluny de la realitat.

El pes dels fragments conservats és de 1.750 gr. Si considerem que podem tenir cap un 80% del casc, el seu pes total s'aproximaria als 2.250 gr.

De tots els fragments només descriurem els més ben conservats i els que revesteixin un cert interès. Per millor estudiar-los els hem dividit segons les diferents parts del casc:

Ref. 8039-1 CIMERA. Element que tenia per funció salvaguardar i adornar la part superior del casc. Aquest és el fragment que es troba en millor estat de conservació. Es composa de dues peces diferenciades sobreposades l'una sobre l'altra.

La nº 1 és la part més superior. Presenta en el seu extrem una orla. En el cim s'eleva un capciró en forma de pivot cilíndric que acaba en un bordó. La part nº 2 és de forma discoïdal i més grossa. Aquesta peça va acoplada a la superfície del casc, nº 3, mitjançant uns reblons. Els seus extrems estan rematats per una lleugera ondulació. Medeix aproximadament uns 10,8 cm. de diàmetre i uns 0,4 cm. de gruix.

Ref. 8039-2/ 8039-3/ 8039-4 FLANCS. Elements de superfície llisa que tenien per missió protegir les parts laterals del cap. Tots aquests fragments conserven restes de vores aplicades. Hom observa també la intensitat de les concrecions produïdes pels efectes del foc i que han desfigurat la morfologia del casc. Les parets dels flancs medeixen entre 0,4 i 0,5 cm. de gruix.

Ref. 8039-5 VISERA. Part que anava ajustada al front. Es conserven tres fragments, en els quals s'observa la vora (0,7 cm. de gruix i 4 cm. de corda) que s'acoplava i inseria en el vèrtex de la paret frontal del casc. Aquesta paret té un gruix de 0,4 cm.

Ref. 8039-6 CLATELLERA. Part que protegia el clatell. D'aquest element sols en resta la vora que es diferencia de la resta de vores per la seva major mida (1,3 cm. de gruix i 7,8 cm. de corda). S'observen restes de bronze que possiblement corresponen a algun objecte de bronze que hi pogués haver adherit o en contacte al llarg del temps, peça dipositada també dins de la sitja.

Ref. 8039-7/ 8039-8 QUEIXERA o GALTERA. Peça que preservava i protegia les orelles i part de les galtes. Només es conserven dos fragments, la qual cosa no ens permet de deduir amb molta precisió com seria aquesta peça, però sí donar-nos una idea aproximada. La decoració es composa de tres composicions de dos cercles concèntrics cada una, força ben realitzats per l'efecte del repujat del ferro. En la reconstrucció ideal, amb

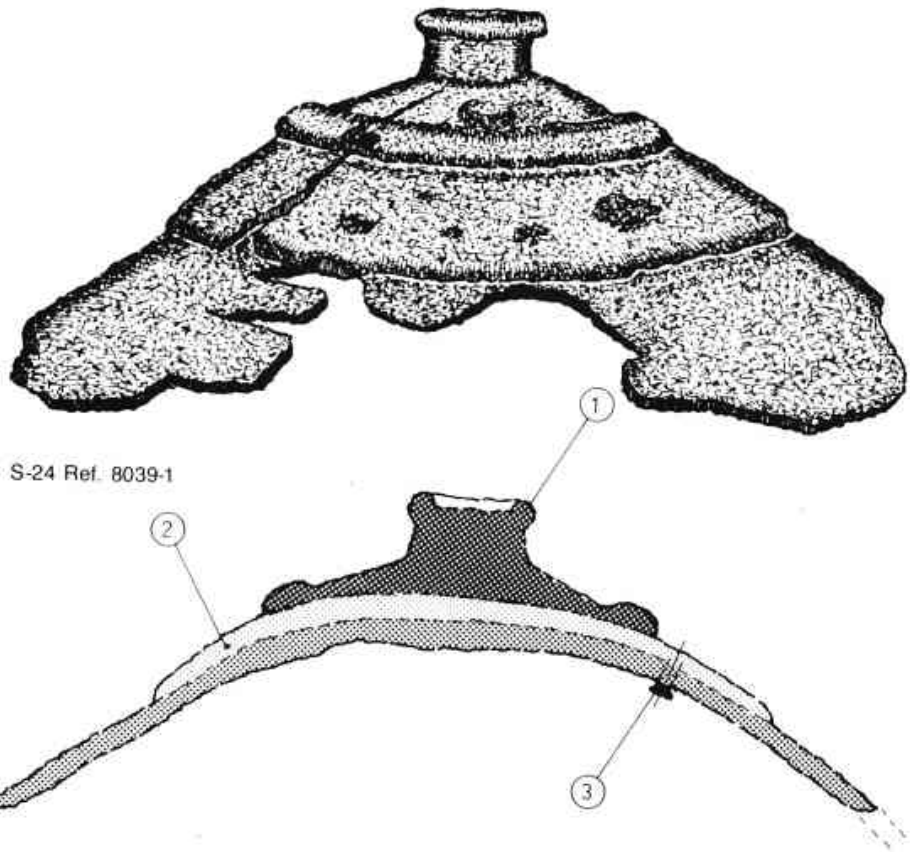

S-24 Ref. 8039-1

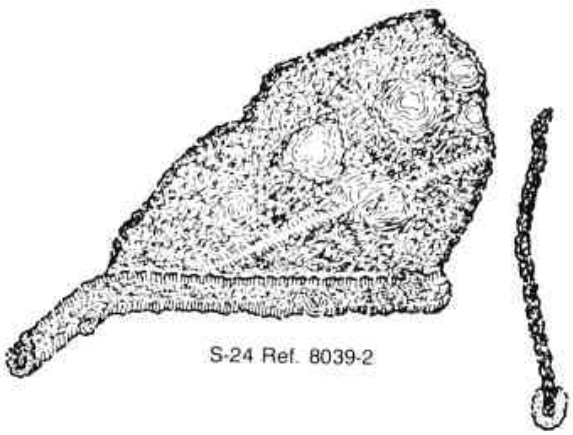

S-24 Ref. 8039-2

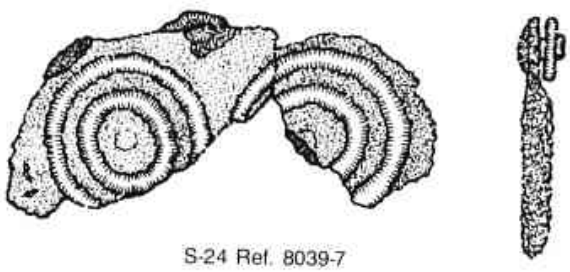

S-24 Ref. 8039-7

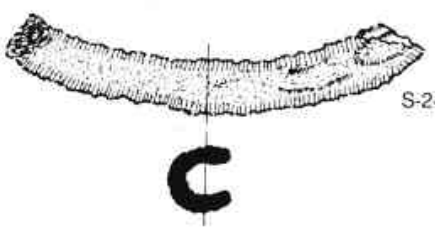

S-24 Ref. 8039-6

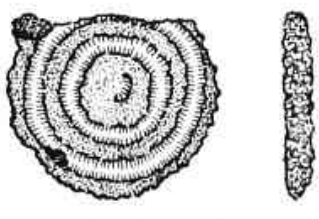

S-24 Ref. 8039-8

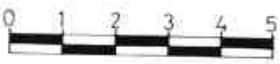

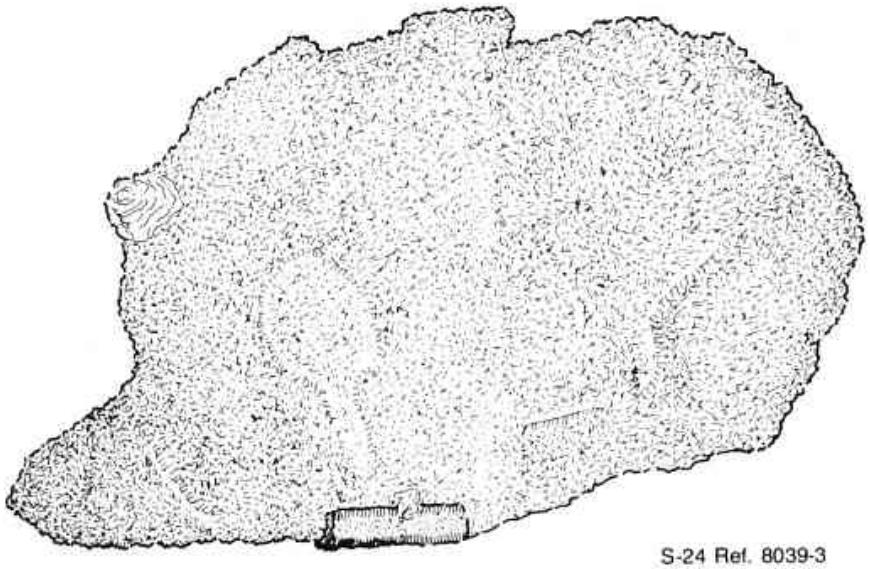

S-24 Ref. 8039-3

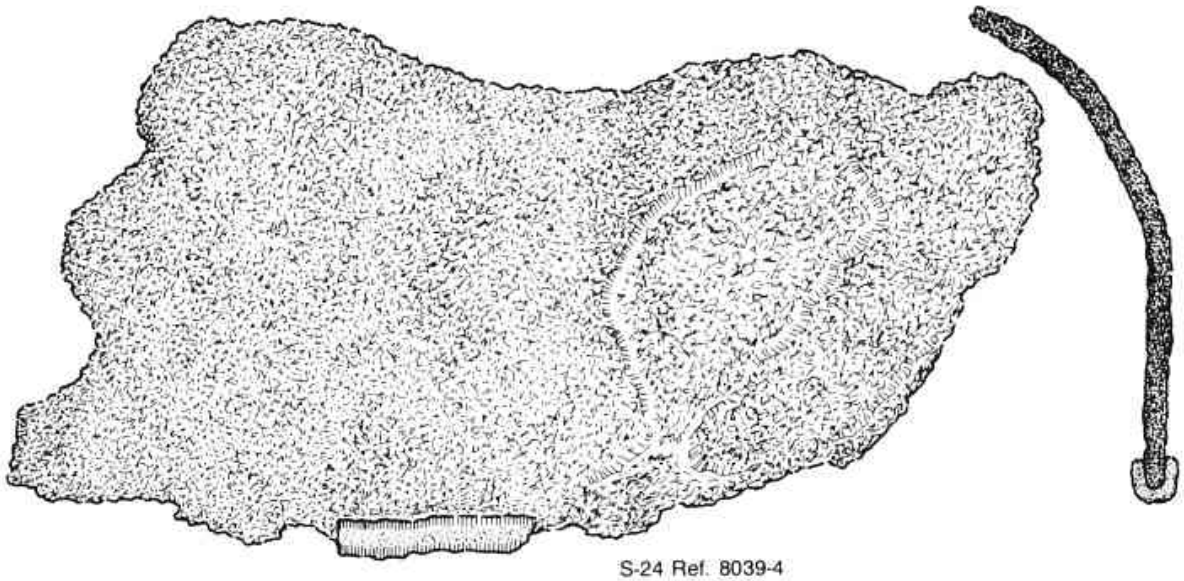

S-24 Ref. 8039-4

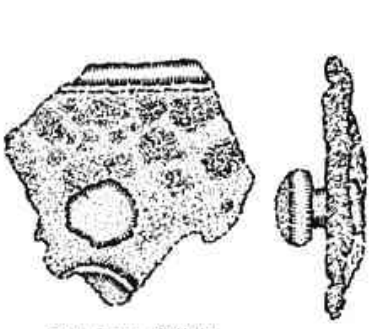

S-24 Ref. 8039-9

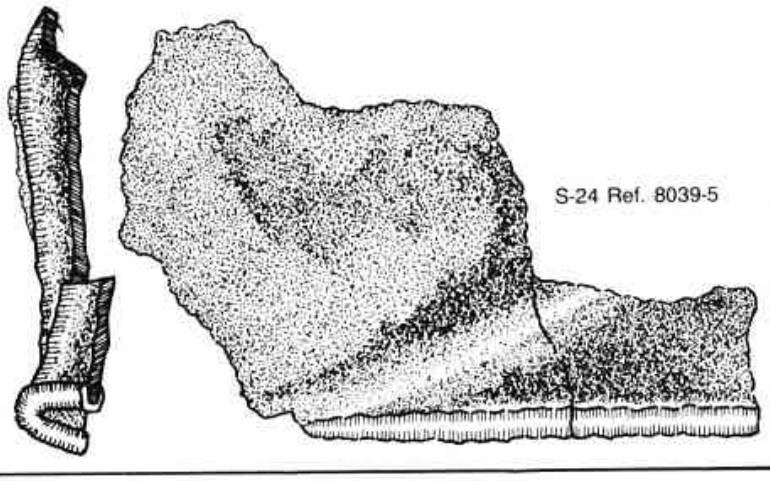

S-24 Ref. 8039-5

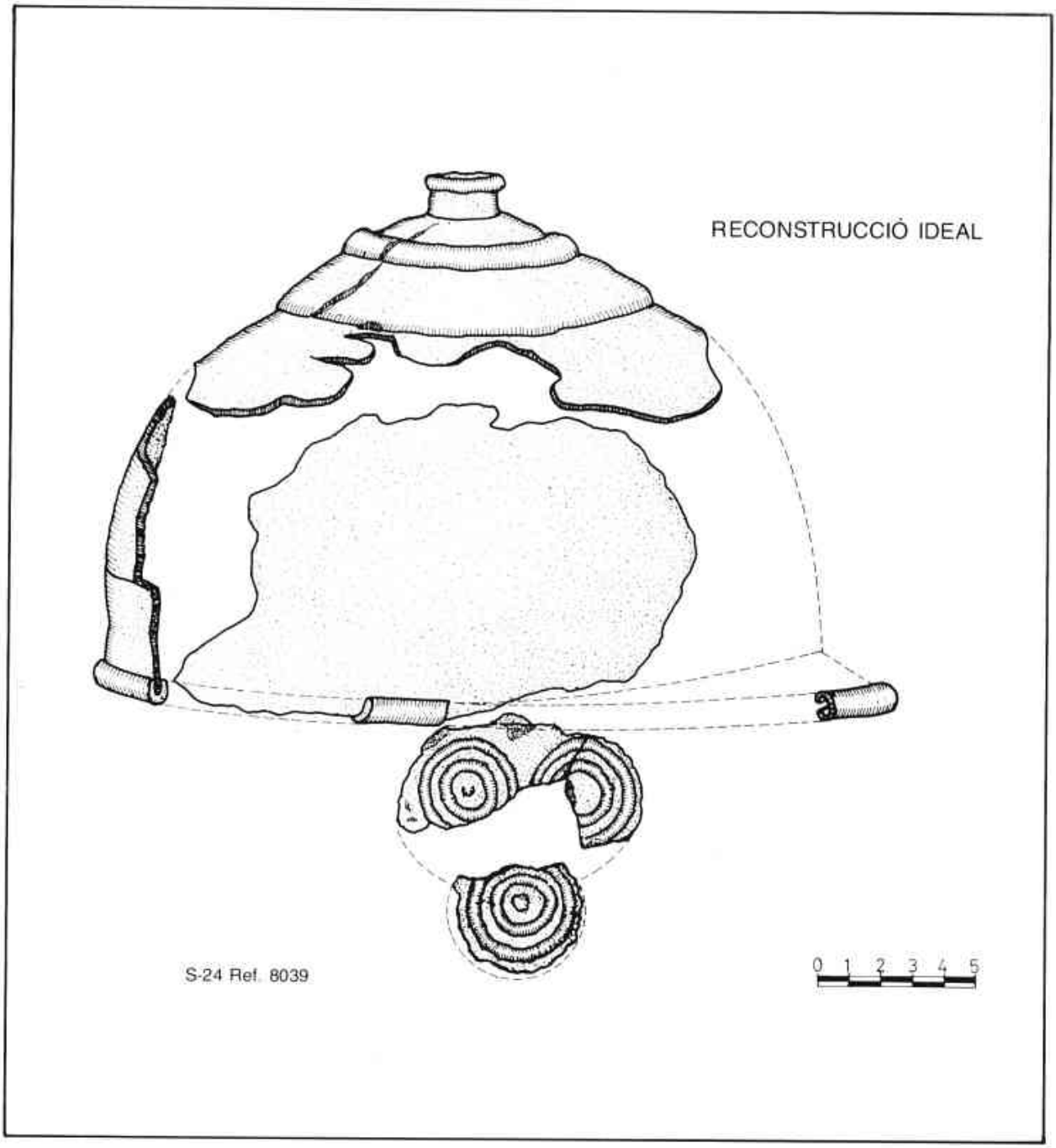

les reserves lògiques, els situem de forma triangular. El fragment 8039-7 estava unit, per la seva part superior, al casc mitjançant un rebló i una arandela que actuava com a anell de seguretat, no podent així desprendre's del casc.

Ref. 8039-9. Fragment que correspon al casc, potser a la galtera, però que no hem pogut situar amb un mínim d'exactitud. En la part mitjana del fragment hi ha un clau amb cabota que va rematxat a la paret, mentre que un dels seus extrems està rematat per una regata uniforme. La paret medeix uns 0,4 cm. de gruix.

El casc que comentem sembla ser que és el primer exemplar trobat a la comarca del Maresme. Pel que fa a Catalunya en tenim altres mostres en tombes d'incineració de les necròpolis d'Empúries (29) i en la necròpolis de la Pedrera de Vallfogona a Balaguer (30). També a l'illa de Mallorca s'exhumaren, ja fa algun temps, tres cascs, dels que en dóna notícia J. COLOMINAS (31). Però l'exemplar més semblant al nostre, quant a forma i decoració de les galteres, és un de trobat fora de la Península Ibèrica que es conserva en el Museu Gregorià del Vaticà, classificat com a etrusc (32).

Malgrat això, creiem que el nostre exemplar, més que amb el món etrusc, s'ha de relacionar amb la resta de l'armament amb què s'ha exhumat, entre el qual es troba la típica espasa ibèrica de fulla recta tan freqüent en els poblats ibèrics catalans i amb clara influència dels períodes culturals de l'Edat del Ferro coneguts com La Tene I i II.

Hi ha un fet que diferencia el nostre casc de tots els exemplars esmentats fins ara. Tots són de bronze, mentre que el nostre és de ferro. Només coneixem un altre casc de ferro, que cronològicament pugui estar emparentat amb el de les sitges de Can Miralles-Can Modo-

lell, i és un que va ser exhumat en la necròpolis gala de Montefortino, on també aparegueren quatre cascs de bronze i nombroses espases de La Tene (33).

Ref. 8038

Espasa sencera de ferro, de fulla recta amb nervi central, dins de la beina del mateix metall. A la beina hi ha el ganxo de subjecció al cinturó. L'espasa conserva l'espiga que s'acaba en un pom fragmentat.

Aparegué fragmentada en diverses parts. Posteriorment, en realitzar l'estudi, observàrem que aquesta espasa, en el seu moment, havia estat doblegada expressament aproximadament per la seva part mitja, trencant-se la fulla però no la beina.

De totes les espases exhumades a Cabrera de Mar, aquest exemplar és el més ben conservat i l'únic que encara conserva part del pom. Llargada total (amb el pom): 77 cm.; llargada de la fulla: 64 cm.; llargada de l'espiga: 12 cm.; amplada màxima: 7 cm. Aquesta espasa, excepció feta del nervi central, imita les del tipus La Tene II, que es daten entre finals del s. IV a.C. i el 100 a.C.

Ref. 8040

Llança de ferro amb emmanegament tubular, completament torta i fragmentada en part per la zona mitja de la fulla, quedant, a més a més, algunes parts en la zon de contacte, per on està doblegada, soldades per l'oxidació. La fulla porta nervi central i li manca la punta. L'estat de conservació és bo. Llargada conservada de la fulla: 28,4 cm.; amplada màxima de la fulla: 6,4 cm.; amplada mínima de la fulla: 2 cm.; llargada de l'emmanegament: 9,3 cm.; diàmetre extern de l'emmanegament: 2,5 cm.; diàmetre intern de l'emmanegament: 1,3 cm.

Ref. 8679

Fragment de mànec i fulla de ganivet de ferro en molt mal estat de conservació. A la zona entre el mànec i la fulla hi ha un petit guardamà que separa les dues parts. Llargada màxima conservada de la fulla: 4,8 cm.; amplada màxima de la fulla: 2,4 cm.; llargada màxima conservada del mànec: 4,4 cm.; amplada màxima del mànec: 1,9 cm.

Ref. 8680

Fragment de fulla de possible punyal, amb nervi central i decoració incisa en ziga-zaga. Aquesta decoració només pot observar-se en un dels extrems, prop de la zona tallant de la fulla, ja que la resta del fragment es troba cobert per una capa d'òxid. El ferro utilitzat és de molt bona qualitat i l'estat de conservació és bo. Llargada màxima conservada: 2,8 cm.; amplada màxima conservada: 1,8 cm.

Ref. 8682

Fragment de ferro de forma allargada, una mica corbada en l'extrem per on s'eixampla; de poc gruix. Objecte d'utilitat indeterminable. Estrijol ?.

Ref. 8683

Fragment de fulla de ganivet de ferro. Llargada conservada: 6,8 cm.; amplada màxima: 3,5 cm.

Ref. 8021

Peça d'orfebreria ibèrica, possiblement utilitzada com a penjoll o com a aplic per un cinturó. És de ferro forjat i té una forma circular amb un apèndix perpendicular fragmentat. Es composa d'un casquet semiesfèric central de ferro al qual s'ha aplicat, amb pinzell, una pasta de coloració rosada. El casquet està aguantat per un clau de bronze que travessa la peça. Aquesta part central sembla portar una decoració imprecisa. Rodejant la part central hi ha una línia circular fragmentada. Tota la peça està envoltada per una vora en la qual encara són visibles, en algunes zones, restes de la decoració en forma de trenes. La vora està travessada per

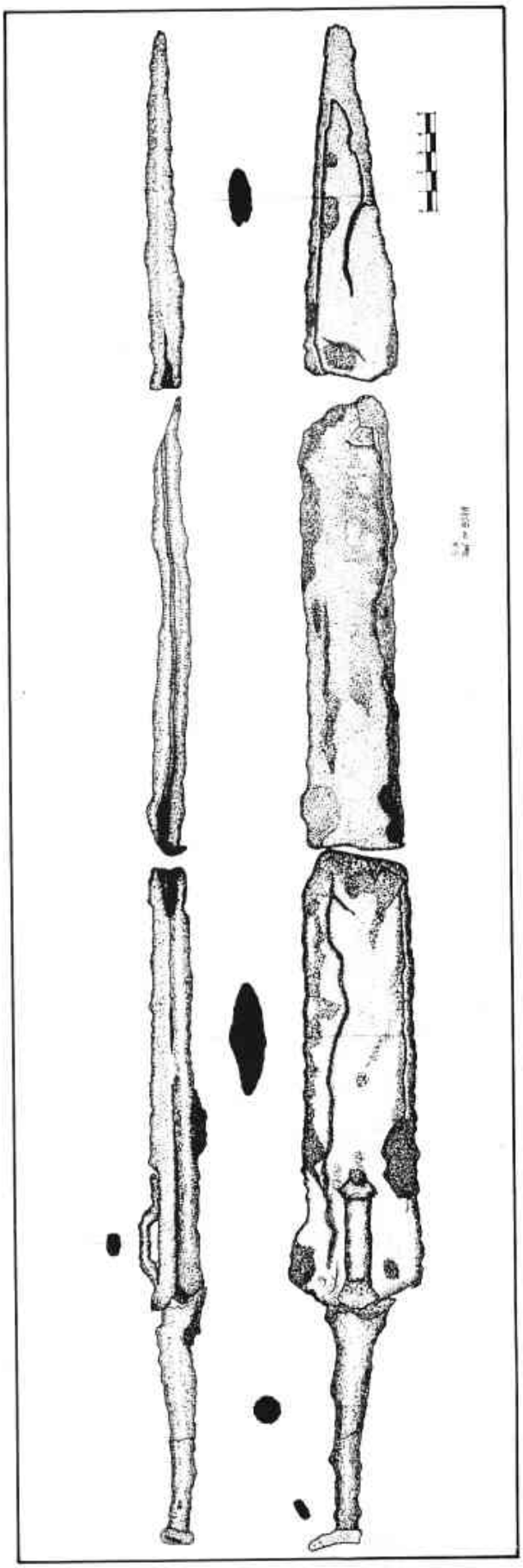

tres claus de bronze que segurament aguantarien altres casquets similars al central però més petits, dels quals no s'ha conservat cap resta. Diàmetre mig: 2,4 cm.
Ref. 8004
Fusaiola bitroncocònica de ceràmica, superfície grollera, sense cap tipus de decoració. Correspon al tipus D, sub-tipus 2 de la tipologia de Z. CASTRO (34). Diàmetre màxim: 3,6 cm.; alçària: 2,5 cm.
Ref. 8005
Fusaiola bitroncocònica de ceràmica. Superfície polida, sense cap tipus de decoració. Correspon al tipus E, sub-tipus 2 de la tipologia de Z. CASTRO abans esmentada. Diàmetre màxim: 2,6 cm.; alçària: 1,8 cm.
Ref. 8027
Ham de bronze amb punta d'arpó. L'extrem superior està aplanat. L'estat de conservació és bastant bo. Llargada conservada: 3,4 cm.
Ref. 8110
Pes de plom de teler vertical, amb orifici a la part superior. Forma trapezial. Amplada de la base: 2,9 cm.; alçària màxima: 7 cm.; pes: 224 gr.
Altres pesos de plom similars a aquest es varen exhumar, ja fa anys, al poblat ibèric de Burriac (35).
També s'exhumaren tres petxines:
- 1 DOSINIA LUPINUS (comestible).
- 2 PECTUNCULUS GLYCYMERIS (comestible). Una d'aquestes dues té un orifici en el vèrtex o ganxo que per les seves característiques i arrodoniment sembla haver estat fet expressament, potser amb la finalitat d'utilitzar-la com a penjoll.

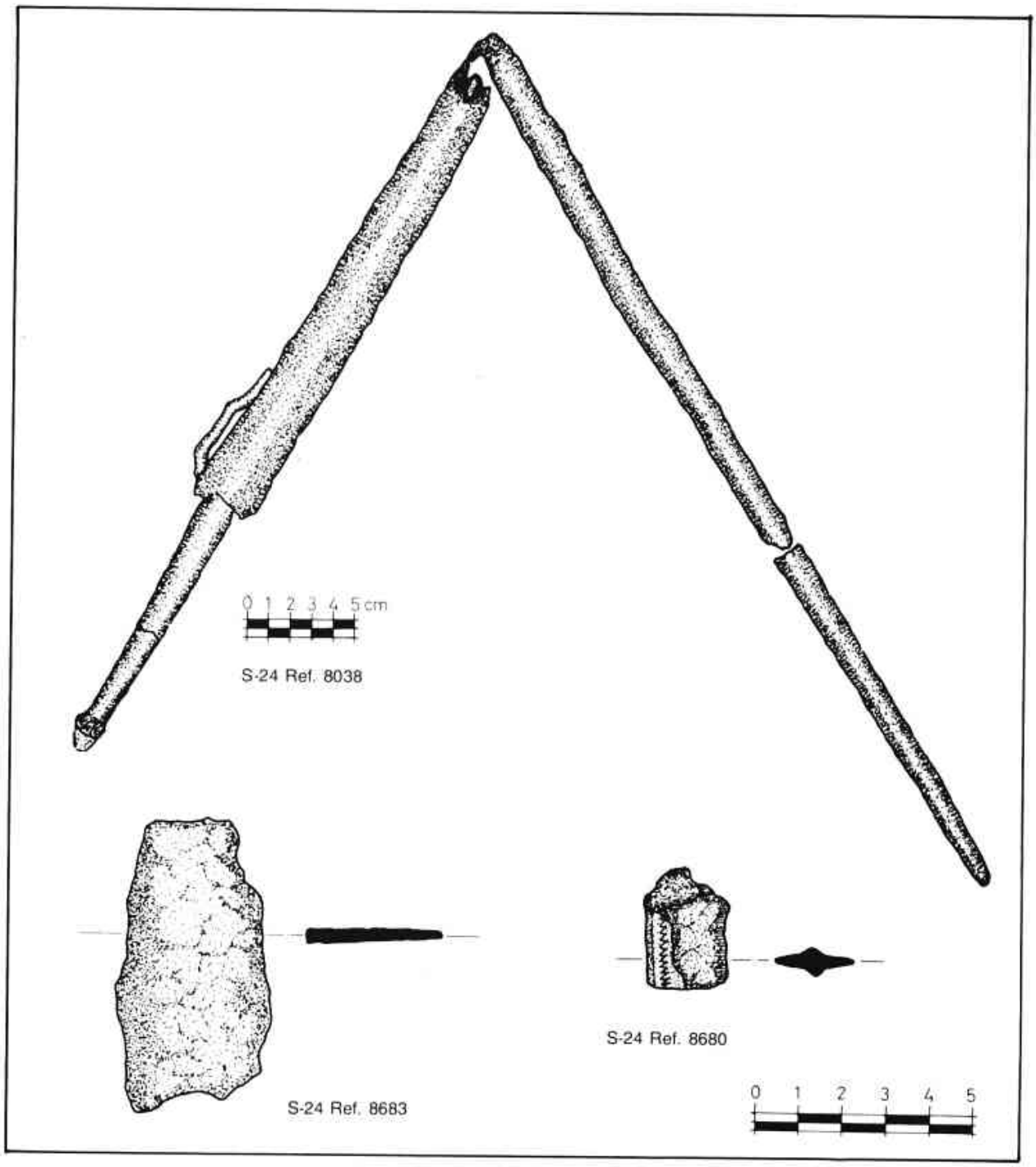

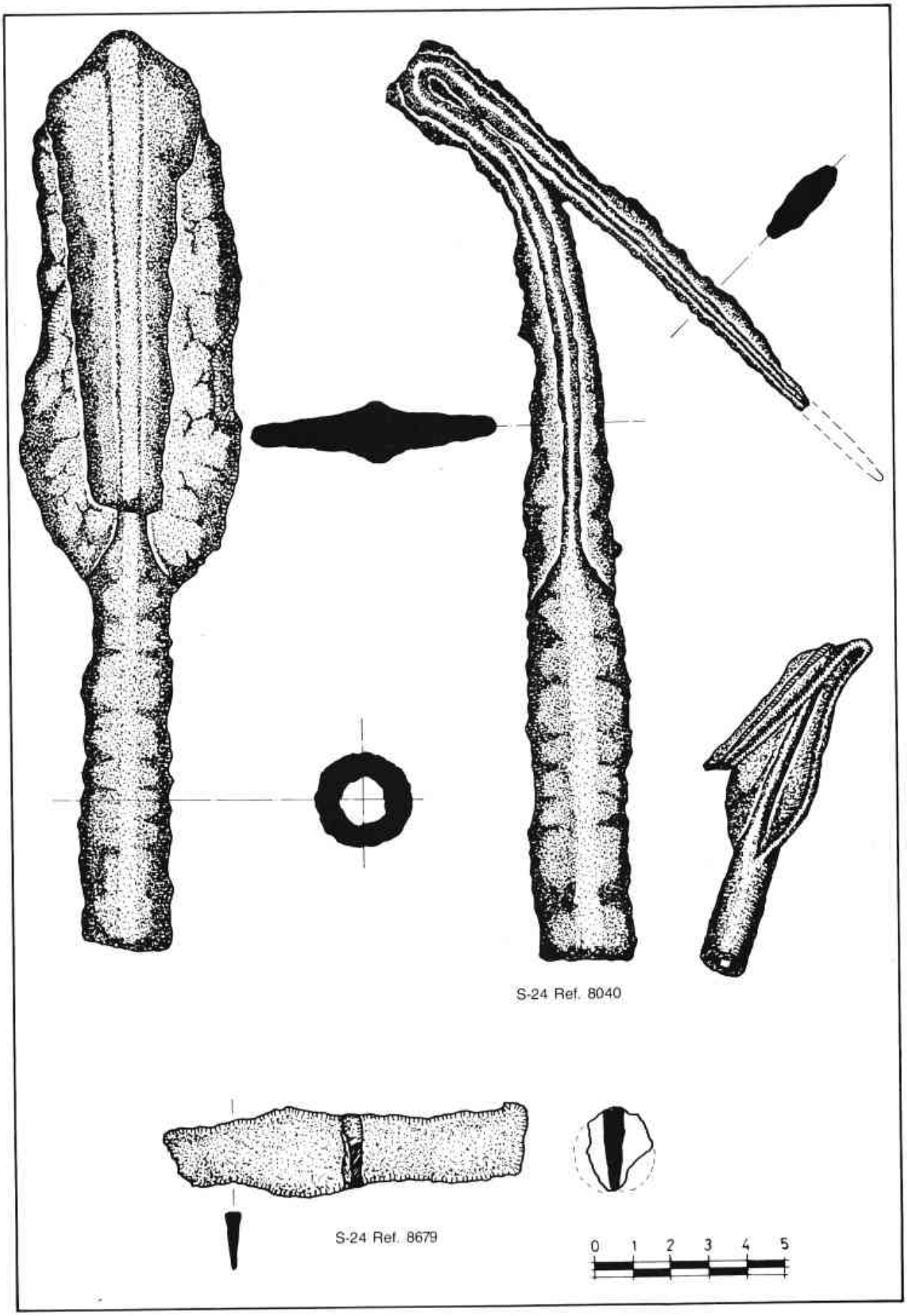
S-24 Ref. 8040
S-24 Ref. 8679
0 1 2 3 4 5

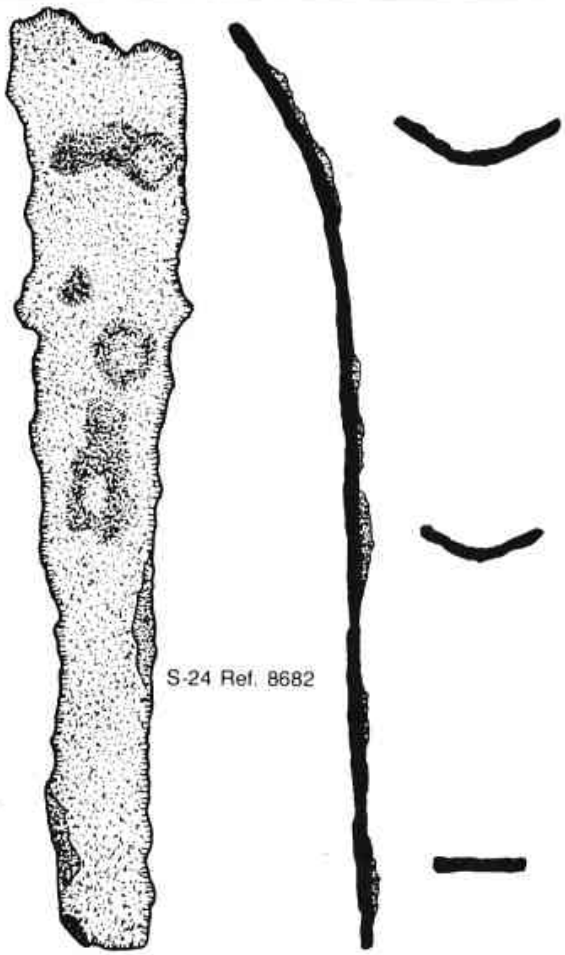

S-24 Ref. 8682

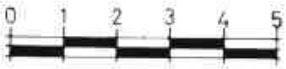

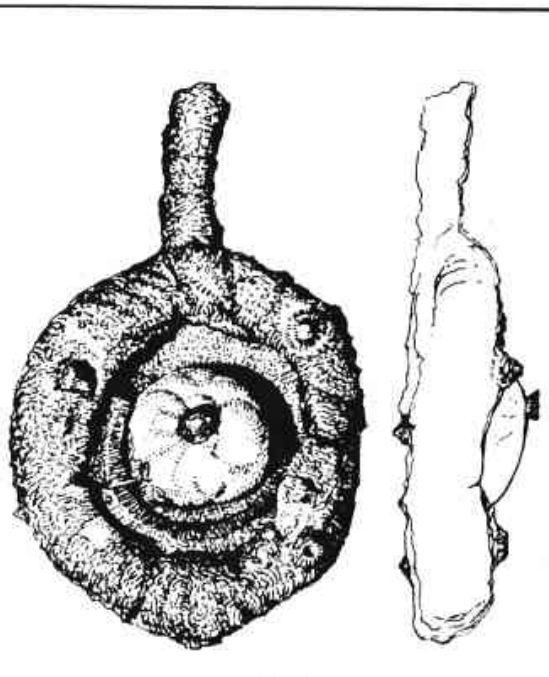

S-24 Ref. 8021

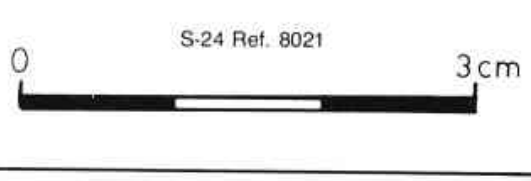

S-24 Ref. 8005

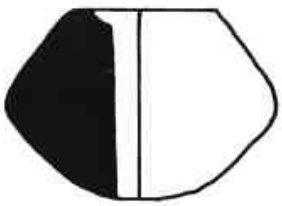

S-24 Ref. 8004

S-24 Ref. 8027

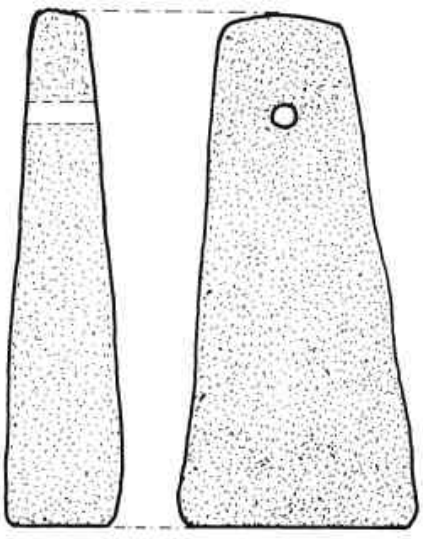

S-24 Ref. 8110

La sitja nº 24 difereix de les de la resta del sector per la seva reutilització, un cop perduda la seva finalitat, com a enterrament d'un guerrer amb el seu corresponent aixovar. Això, almenys, és el que sembla indicar la troballa igual que en la necròpolis de Can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar) —situada aproximadament a mig km. en direcció sud— de dues àmfores, de vasos ceràmics ibèrics apareguts bastant sencers, i l'absència de ceràmica grollera de cuina, a diferència de la resta de sitges del sector. Nogensmenys el fet més decisiu ha estat, però, la troballa de tot l'armament sencer d'un guerrer, així com d'una peça d'orfebreria de ferro i bronze que possiblement correspondria a aquest individu. Tot l'armament és de ferro i mostra senyals evidents d'haver estat al foc. Es composa d'una espasa de fulla recta conservada dins de la seva beina, una llança, un o dos ganivets, i un casc de ferro, peça aquesta excepcional per la seva raresa.

Totes aquestes peces estan o bé abonyegades, cas del casc, o bé tortes, cas de l'espasa i de la llança, el que no podria haver-se produït de no estar el ferro en calent. Això ens fa pensar que aquest guerrer fou incinerat juntament amb tot el seu armament, com sembla ser el costum laietà del qual en tenim bones mostres a la propera necròpolis de Cabrera de Mar, i que abans de dipositar-se les peces de ferro dins de la tomba foren doblegades, gairebé fragmentades per la seva meitat amb la finalitat, possiblement, de no poder ser utilitzades posteriorment.

Part de l'aixovar de la tomba de la sitja nº 24

SITJA Nº 25

Ref. 8684
Perfil sencer de vas ibèric de ceràmica fet a mà, fons pla. Pasta de color vermell-marró, grollera i amb desgreixants. Superfícies allisades del mateix color que la pasta. Forma desconeguda fins ara en aquesta zona. Alçària: 5,1 cm.; diàmetre màxim: 10 cm.; diàmetre del fons: 6,2 cm.

Ref. 8687
Fons i part inferior d'un recipient de forma indeterminable de ceràmica ibèrica. Fons lleugerament concau. Sembla ser que es tracta d'una forma tancada. Pasta de color gris, depurada i compacta. Bona cuita. Superfícies allisades, de color marró. Alçària conservada: 7,5 cm.; diàmetre del fons: 5 cm. No hem trobat cap paral.lel d'aquesta forma en l'àmbit ibèric de Cabrera de Mar ni en la resta de poblats de la comarca.

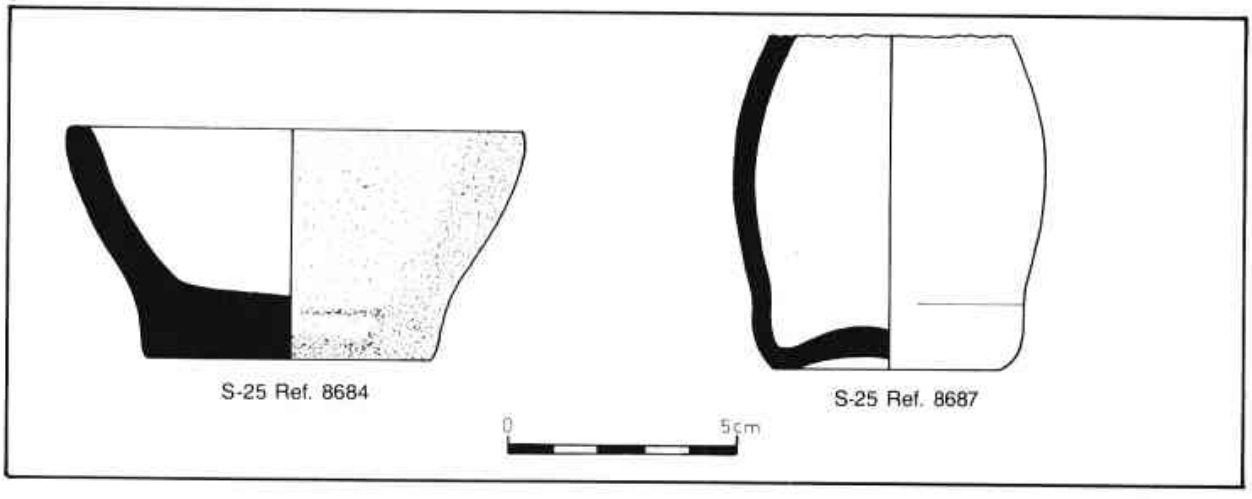

SITJA Nº 26

Ref. 8030
Skyphos de ceràmica àtica llisa de vernís negre. Panxa convexo-còncava i vora lleugerament exvasada, amb dues nanses que s'inicien immediatament al dessota de la vora. Forma Lamb. 43. Pasta de color rosat, fina, dura, compacta i ben depurada. Vernís espès, brillant, de color negre i en bon estat de conservació. En reserva: petit filet en la part superior del peu extern, així com també, el fons extern, on hi ha a la seva part central 3 cercles concèntrics pintats de negre. Alçària: 12,1 cm.; diàmetre de la vora: 12 cm.; diàmetre del fons: 5,8 cm.
Es tracta d'un skyphos àtic datable en el segle IV a.C., tal com ho demostra la doble corbatura de la paret, la vora exvasada i l'arrencament de les nanses al dessota de la vora, característiques que s'iniciaren després del 400 a.C. (36). Un skyphos molt similar exhumat en aquesta mateixa sitja (nº ref. 8029) fou datat per P. ROUILLARD (37) entre el 400-350 a.C., cronologia que fem extensible a aquest.
Ref. 8029
Skyphos del mateix tipus, pasta i vernis que la peça anterior. En reserva: petit filet en la unió del peu extern i el cos de la peça, superfície de repòs, i fons extern, a excepció de 3 cercles concèntrics de color marró fosc a la seva part central. Alçària: 11,3 cm.; diàmetre vora: 12 cm.; diàmetre fons: 5,4 cm. Cronologia: 400-350 a.C.
Ref. 8028
Fons del mateix tipus, pasta i vernis. En reserva: superfície de repòs i fons extern, aquest amb dos cercles concèntrics negres. Diàmetre del fons: 5,5 cm. Cronologia: 400-350 a.C.
Ref. 8400
Fragment de vora, lleugerament exvasada, de skyphos del mateix tipus que els anteriors. Cronologia: 400-350 a.C.

Ref. 8031
Skyphos fragmentat, sense fons, del mateix tipus. Conserva una nansa. Pasta d'un color ataronjat, fina, dura i ben depurada. Pel que fa a la seva coberta, el vernís ha saltat gairebé en tota la superfície, però per tota la peça hi ha restes de vernís vermell, menys en algunes zones que és negre. Això és degut, molt possiblement, a un defecte de cocció. Diàmetre de la vora: 12,6 cm. Cronologia: 400-350 a.C.
Ref. 8006
Skyphos fragmentat de ceràmica àtica de l'estil de figures roges tardanes. Falta la meitat superior del vas. Pasta de color rosat, fina, dura i ben depurada. Fons extern reservat, a excepció de 2 cercles concèntrics negres en la seva part central. Interior vernissat de negre. Exterior: de baix a dalt: petit filet reservat en la unió del peu extern i el cos, franja de vernís negre, i la decoració que es composa de 2 palmetes laterals que separen les escenes de la cara A i B, de les que només es conserven parts baixes d'himation.
Alçària conservada: 5,7 cm.; diàmetre del fons: 6,4 cm. Aquest skyphos va ser atribuït per P. ROUILLARD (38) al grup F B. Cronologia: 375-350 a.C.
Altres skyphos similars a aquest han aparegut en els jaciments laietans propers: Puig Castellar (Sta. Coloma de Gramanet) i Montjuïc (Barcelona) (39). El jaciment català on s'han exhumat en més quantitat és Ullastret (40). J.D. BEAZLEY (41) agrupa la major part dels skyphos de figures roges en el taller d'aquest pintor de F B. Aquestes dues lletres són les inicials de «Fat Boy» (noi gras), per l'aspecte d'alguns dels atletes representats en aquests vasos. La producció de skyphos del grup F B correspon ja als darrers moments de la ceràmica àtica de figures roges. Foren fabricats en tallers atenesos durant la 1ª meitat del segle IV a.C. i àmpliament difosos per tota la Mediterrània. En totes aquestes peces el dibuix és bastant desacurat i les escenes es componen generalment de dues figures, atletes o joves vestits amb himation. La decoració vegetal, a base de pal-

metes, volutes i fulles, és comú a tot aquest tipus de vasos.

Ref. 8024

Fragment de panxa de cràtera, potser de campana, de ceràmica àtica de l'estil de figures roges tardanes. Pasta de color rosat. Interior vernissat de negre. Exterior: a la dreta, part d'himation, a l'esquerra, element indeterminat. Alçària del fragment: 7,8 cm. Cronologia: 375-330 a.C.

Ref. 8393

Fragment de vora i paret d'un bol de ceràmica proto-campaniana. Forma Lamb. 27 b. Pasta de color amarronat, dura i ben depurada. Vernís de molta qualitat, bastant espès, ben conservat, de color negre brillant. Cronologia: 1ª meitat del segle III a.C.

Ref. 8023

Fons sencer d'una peça de petites dimensions de ceràmica proto-campaniana. Possiblement correspon a una copa de forma Lamb. 24 o 25. Pasta de color rosat, fina, dura i compacta, ben depurada. Vernís de color negre, una mica lluent, en mal estat de conservació. Taques marrons en el peu. Fons extern reservat. Diàmetre del fons: 5 cm.

La decoració es composa d'una roseta central de bona factura, impressa en relleu, de 8 pètals entre els que hi ha intercalats 8 estams acabats per punts. Trobem rosetes idèntiques a aquesta en dos fons del magatzem Gandia d'Empúries publicats per E. SANMARTÍ (42) que els atribueix al taller de Rhode, i en una peça exhumada en el poblat ibèric de la Font de Bril, en Sta. Eulàlia de Ronçana (Vallès Oriental) (43). Totes aquestes peces es daten en la primera meitat del segle III a.C., datació que fem extensible a la nostra.

Ref. 8453

Fragment de fons de ceràmica proto-campaniana, de forma indeterminable. Pasta dura, compacta, depurada, de color vermellós amarronat. Vernís gairebé mat, d'una tonalitat verdosa. Peu alt, una mica inclinat, amb superfície de repòs petita. En el fons intern s'observen restes d'estries decoratives a rodet. Els peus més semblants a aquest són els nº 2 i 3 que corresponen a peus típics del s. III a.C. de la producció del taller de Rhode, segons E. SANMARTI (44). Si bé el color de la pasta és molt similar al de la campaniana A, també trobem en peces del taller de Rhode aquesta coloració (45). Cronologia: 1ª meitat s. III a.C.

Ref. 8401

Fragment de vora i paret d'una pàtera de ceràmica proto-campaniana. Forma Lamb. 28. Prop de la vora hi ha un forat fet després de la cuita, possiblement per penjar el vas. Pasta d'un color vermell-amarronat, dura i ben depurada. Vernís bastant espès, una mica lluent, de color verdós. Peça de característiques molt similars al fons nº ref. 8453. Cronologia: 1ª meitat segle III a.C.

Si bé desconeixem si en realitzar el buidat de la sitja aparegueren diversos estrats, la ceràmica d'importació exhumada ens indica clarament dos períodes cronològics ben definits. El 1er. ens ve donat per les ceràmiques àtiques de l'estil de vernís negre i les de fig. roges tardanes, podent-se datar entre el 400 i el 350/325 a.C. El segon, per les ceràmiques proto-campanianes, entre el 300 i el 250/225 a.C.

La major part de la ceràmica àtica, a excepció dels nº ref. 8030 i 8400, va ser estudiada recentment per P. ROUILLARD en un treball sobre la ceràmica àtica de Burriac abans esmentat, pel que en aquests casos ens hem limitat a transcriure el treball de dit autor, ampliant, si calia, la descripció, estudi tipològic i comparació amb peces similars exhumades a altres jaciments, tota vegada que quant a la datació d'aquetes peces coincidim plenament amb P. ROUILLARD.

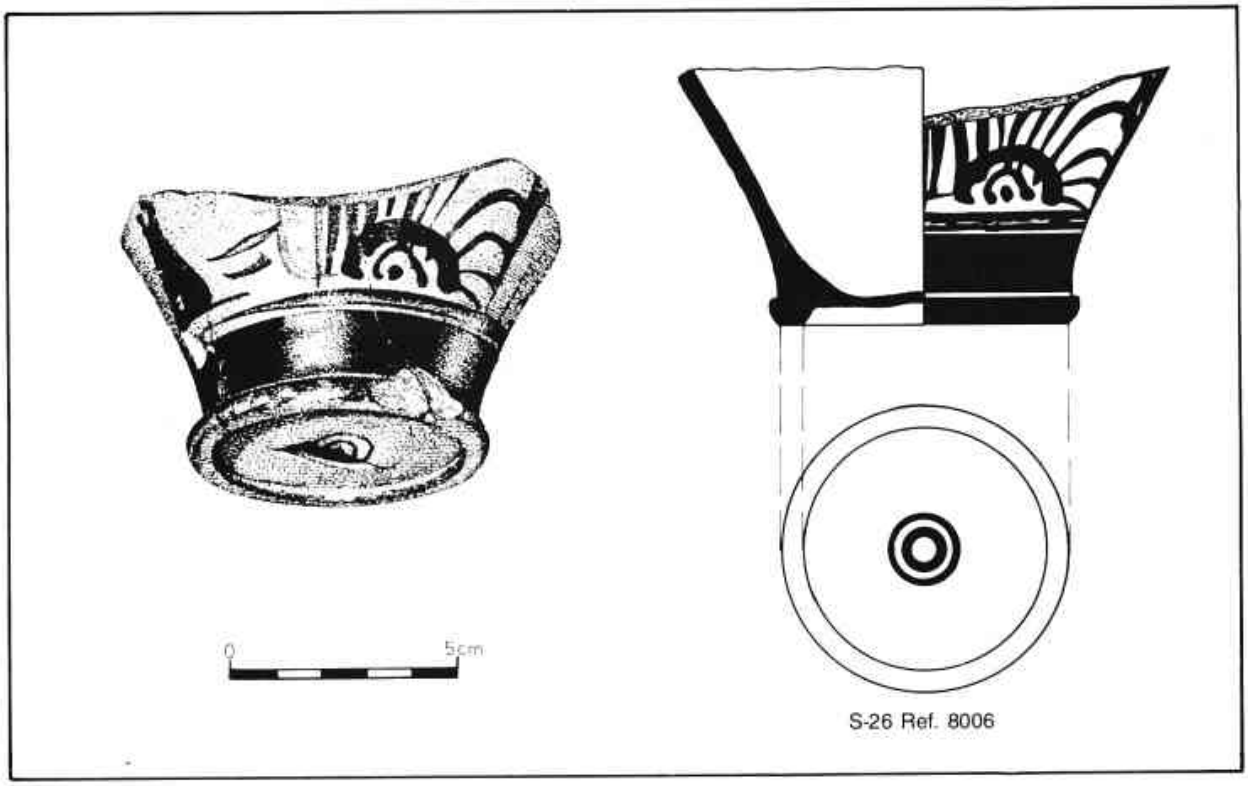

S-26 Ref. 8006

També s'exhumaren en aquesta sitja una quantitat considerable de fragments de ceràmica de forma més o menys arrodonida. En total foren 132. Aquest fet que de per si no és estrany, ja que és bastant freqüent de trobar aquestes peces discoïdals (també conegudes com a «fitxes») tingué la particularitat que en 20 d'aquestes 132 peces hi havia l'arrencament d'una nansa.

La majoria d'aquestes peces eren fragments d'àmfora ibèrica. També n'hi havia algunes d'àmfora púnica i de ceràmica ibèrica feta a torn i només una era de pedra. Aquesta era la que pesava més: 205,86 gr., mentre que la de pes inferior feia: 2,79 gr. Pel que fa als diàmetres, el màxim era de 7,7 cm. i el mínim de 2 cm.

A la vista del gran nombre de peces, el company de la S.A.M.C.M. C. MARTÍ i GARCIA realitzà un estudi estadístic igual a l'efectuat per ell amb un lot de 94 peces discoïdals exhumades en la sitja nº 35 del sector (54), obtenint-se resultats semblants, és a dir, un coeficient de variació molt elevat i una desviació típica superior al pes mig del conjunt. Per tot això creiem ja poder descartar definitivament una de les hipòtesis exposades en el treball abans esmentat: la de què poguessin tenir funció ponderal i ser utilitzades per a pesar.

En relació a altres hipòtesis exposades per Z. CASTRO (55), ens refermem en descartar que siguin taps de recipients o bé pesos de teler vertical pels motius ja comentats en l'estudi de les peces discoïdals de la sitja nº 35. Així mateix, creiem possibles, però de difícil demostració, les hipòtesis sobre si eren peces de joc, o si s'utilitzaven en algun sistema de comptabilitat, o per realitzar votacions.

De tota manera veiem difícil arribar a esbrinar la veritable utilitat que tenien les peces discoïdals si no es té la sort de trobar alguna representació figurada o algun testimoni escrit. Potser, de moment, el més lògic seria intentar buscar una hipòtesi que pogués aplicar-se a les diferents èpoques de les que s'han trobat peces discoïdals, com, per posar un exemple, que servissin per fer cabdells de fils, és a dir, una utilitat que es desenvolupés tant a l'època ibèrica com a la romana o a la medieval. A la Secció Arqueològica del M.C.M. se'n conserven d'època romana i medieval.

També s'exhumaren en aquesta sitja sis petxines, que resultaren ser del tipus PECTUNCULUS GLYCYMERIS, que és comestible.

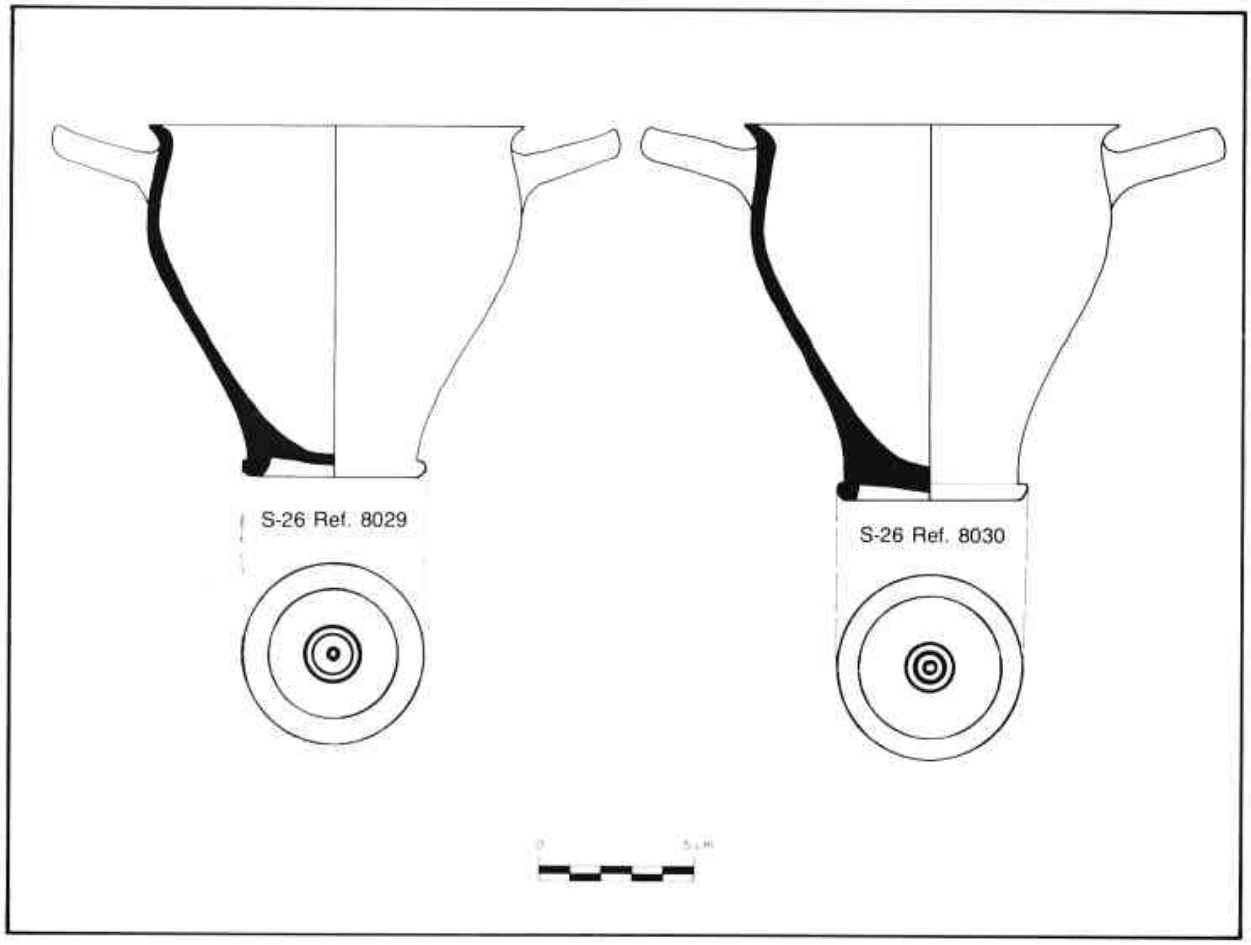

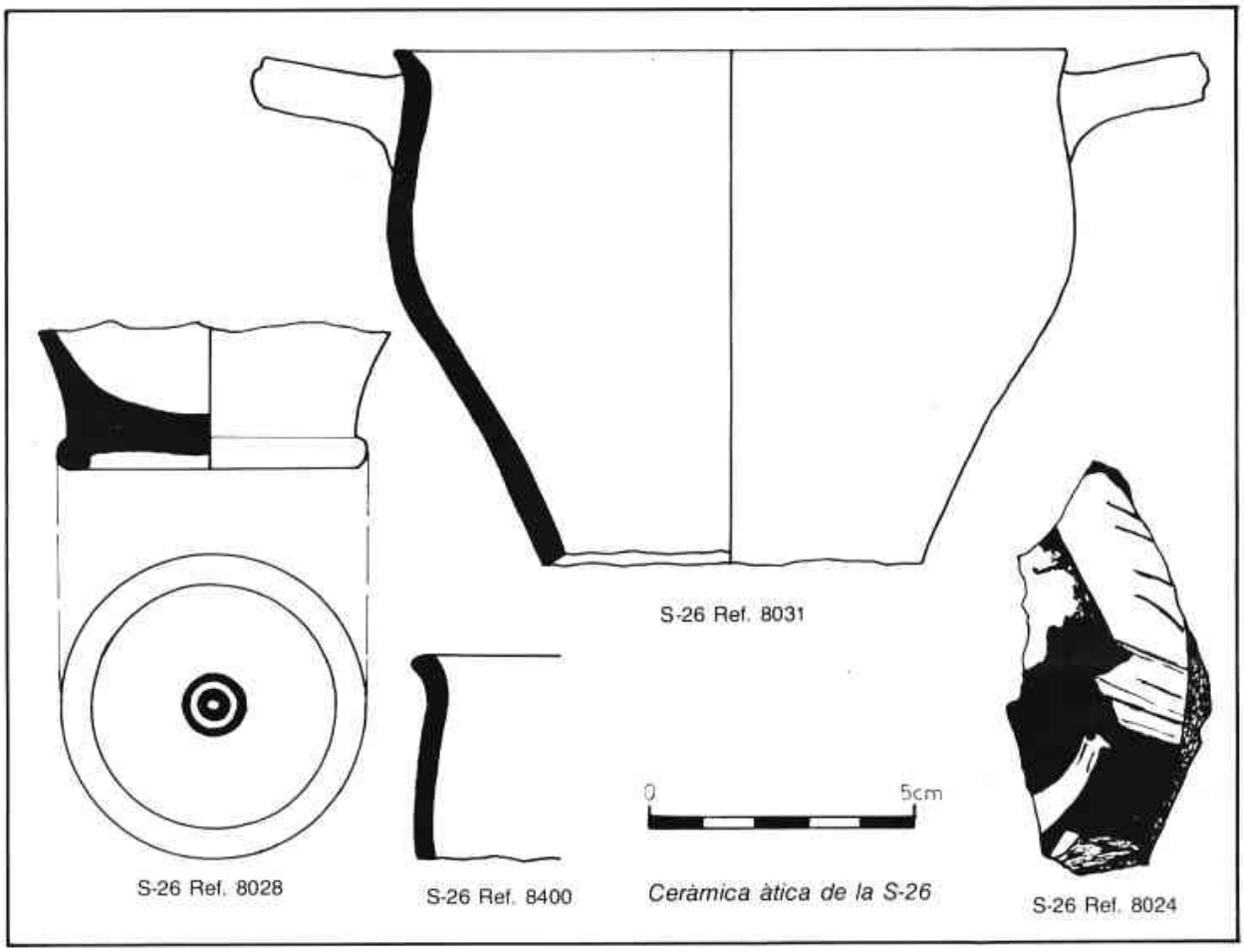

Ceràmica àtica de la S-26

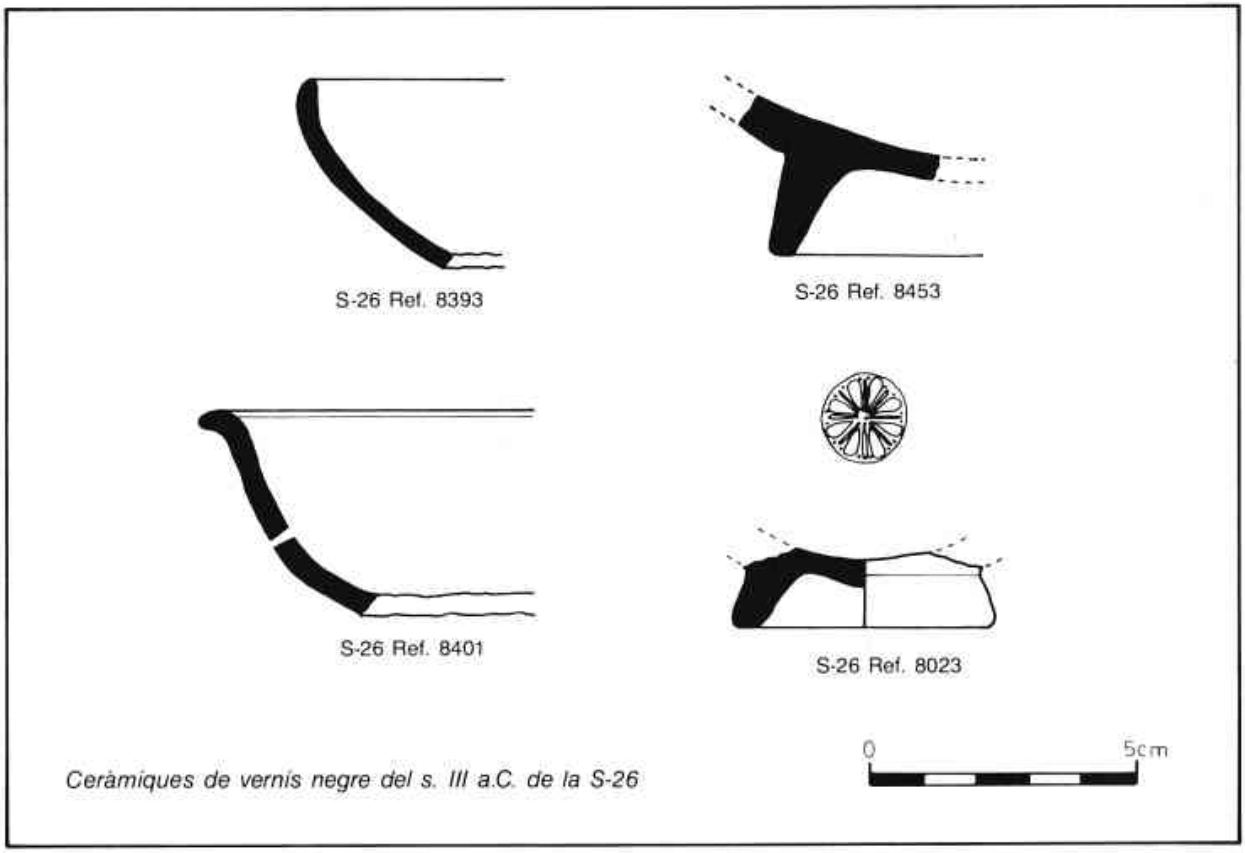

Ceràmiques de vernís negre del s. III a.C. de la S-26

Ref. 8007
Vas ibèric de ceràmica feta a mà. Vora lleugerament exvasada, perfil en S i fons pla. Pasta de color vermellós, grollera i amb desgreixants. Superfícies exteriors allisades, de color gris, negre en alguns punts degut a una exposició directa al foc. Alçària: 11,2 cm.; diàmetre de la vora: 8,2 cm.; diàmetre màxim: 12,2 cm.: diàmetre del fons: 5,8 cm.
Ref. 8036
Part superior fragmentada d'un gerro ibèric de ceràmica feta a mà. Vora vertical lleugerament exvasada i llavi recte, prop de la vora hi ha una nansa massissa en disposició horitzontal. Pasta amarronada, grollera i amb desgreixants. Superfícies externes allisades i ennegrides. A l'alçada de la nansa i voltant tota la peça hi ha una decoració digital impressa. Alçària conservada: 14,2 cm.; diàmetre de la vora: 18,4 cm.
Ref. 8035
Part del cos i vora d'un vas ibèric de ceràmica feta a mà. Vora sense llavi, corbada lleugerament vers l'interior, prop de la mateixa hi ha una nansa massissa en disposició horitzontal. Pasta amarronada i negra en les zones exteriors degut a un excés d'exposició al foc, grollera i amb desgreixants. Superfícies grolleres ennegrides. A l'alçada de la nansa hi ha una decoració digital impresa que volta tota la peça.
El perfil sencer d'aquests vasos correspon a formes més o menys ovoides amb les parets corbades lleugerament cap a l'interior, fons pla, sense coll, amb una o dues nanses. En la tipologia d'aquest tipus de ceràmica d'Ullastret aquestes formes es daten de començaments del segle III a.C. (46)
Ref. 8689
Fragment de cos i vora d'un gerro ibèric fet a mà. Vora exvasada, per sota de la qual hi ha l'arrencament d'una nansa que va a parar damunt del llom de la peça. Pasta de color negre, grollera i amb desgreixants. Superfícies exteriors allisades, de color negre.
Pot correspondre a un vas de perfil en S, de fons pla amb una o dues nanses, que a Ullastret es daten de començaments del segle III a.C. (47).
Ref. 8690
Perfil sencer de tapadora de ceràmica ibèrica feta a mà. Nansa massissa en forma d'astràgal. Pasta vermellosa, negre en les zones interiors, grollera i amb desgreixants. Superfície allisada, d'un color amarronat. Alçària: 7,7 cm.; diàmetre màxim: 15 cm.

Ref. 8695
Part superior d'una gerra ibèrica de tipus globular amb vora exvasada i dues nanses de secció circular disposades verticalment. Pasta tipus sandwich, vermellosa als extrems. Superfície polida. Diàmetre de la vora: 13,2 cm. A part d'un altre exemplar exhumat a la sitja nº 22 (ref. 8711) d'aquest mateix grup de sitges, aquesta forma la trobem en diversos jaciments ibèrics laietans, tals com el Turó del Vent de Llinars del Vallès (inèdita); Can Vadell (Bigues) (48) i la Font de Bril (Sta. Eulàlia de Ronçana) (49).
Ref. 8696
Perfil sense vora de pàtera de ceràmica ibèrica. Peu anular, inclinat. Pasta tipus sandwich, vermellosa als extrems, dura, compacta i ben depurada. Bona cuita. Superfície externa polida, de color vermellós. Diàmetre fons: 6,9 cm.
Aquesta peça correspon a una forma de plat fondo molt coneguda en els jaciments ibèrics, derivada dels models propis de la ceràmica d'importació de vernis negre.
Ref. 8699
Fragment de tapadora de ceràmica ibèrica amb agafador central i arrencament lateral de nansa i sense vora. Prop de l'agafador hi ha un petit forat fet abans de la cuita. Pasta de color gris amb una petita franja vermellosa a la part externa. És dura, fina i ben depurada.
Ref. 8037
Fragment de vas ibèric de forma indeterminable. Pasta tipus sandwich, vermellosa als extrems, depurada i compacta. Bona cuita. Superfície exterior decorada amb pintura de color vinós, bastant degradada. Decoració geomètrica a base de bandes horitzontals i semi-cercles concèntrics, molt freqüent en tots els jaciments ibèrics.
Ref. 8694
Fragment de plat de ceràmica ibèrica amb vora i revora horitzontal dentada. Pasta molt depurada, dura i compacta, de color beix. Bona cuita. Superfície engalbada del mateix color de la pasta i decorada amb pintura d'un color vinós. Decoració indeterminada, possiblement de tipus geomètric, molt degradada.
Només hem trobat paral.lels semblants a aquesta forma en els poblats d'Azaila i Castelillo de Alloza (50). En aquests jaciments aragonesos es data pels volts del segle III a.C.
Ref. 8032
Pes de teler fragmentat de forma trapezial amb orifici a la meitat superior de la peça. Pasta amarronada, molt grollera. Alçària: 11,4 cm.; pes: 665 gr. aprox.
Ref. 8034
Petit pes de teler fragmentat amb les arestes arrodonides i orifici a la part superior de la peça. Pasta amarronada, molt grollera. Alçària: 8,1 cm.; pes: 200 gr. aprox.
Ref. 8025
Fusaiola ibèrica de cos bitroncocònic. Superfície allisada. Bona cuita. Alçària: 2,9 cm.; diàmetre màxim: 3,6 cm.
Correspon al tipus E de la classificació feta per Z. CASTRO (51), encara que el sub-tipus és diferent dels que hi ha en la seva classificació.
Ref. 8026
Fusaiola ibèrica de cos bitroncocònic. Superfícies allisades de color gris. Alçària: 2,2 cm.; diàmetre màxim: 3 cm. Correspon al tipus E, sub-tipus 2 de la classificació abans esmentada.
Ref. 8702
Objecte de fang cuit de forma esférica i utilitat desconeguda. Diàmetre mig: 5,4 cm.
Ref. 8703
Pedra amb una cara aplanada que possiblement era utilitzada per a moldre el gra.
Ref. 8704
Grapa de plom que s'utilitzava en la reparació de peces de ceràmica fragmentades: És el primer exemplar trobat a Cabrera de Mar, no així a Mataró. Ja fa anys en un tempteig efectuat per la S.A.M.M. en una casa del carrer Sta. Maria de Mataró, aparegué una grapa similar a aquesta enganxada en la paret d'una pàtera de campaniana B, forma Lamb. 5 (52). Una altra s'exhumà a la vil.la romana de Can Majoral (53), també a Mataró.

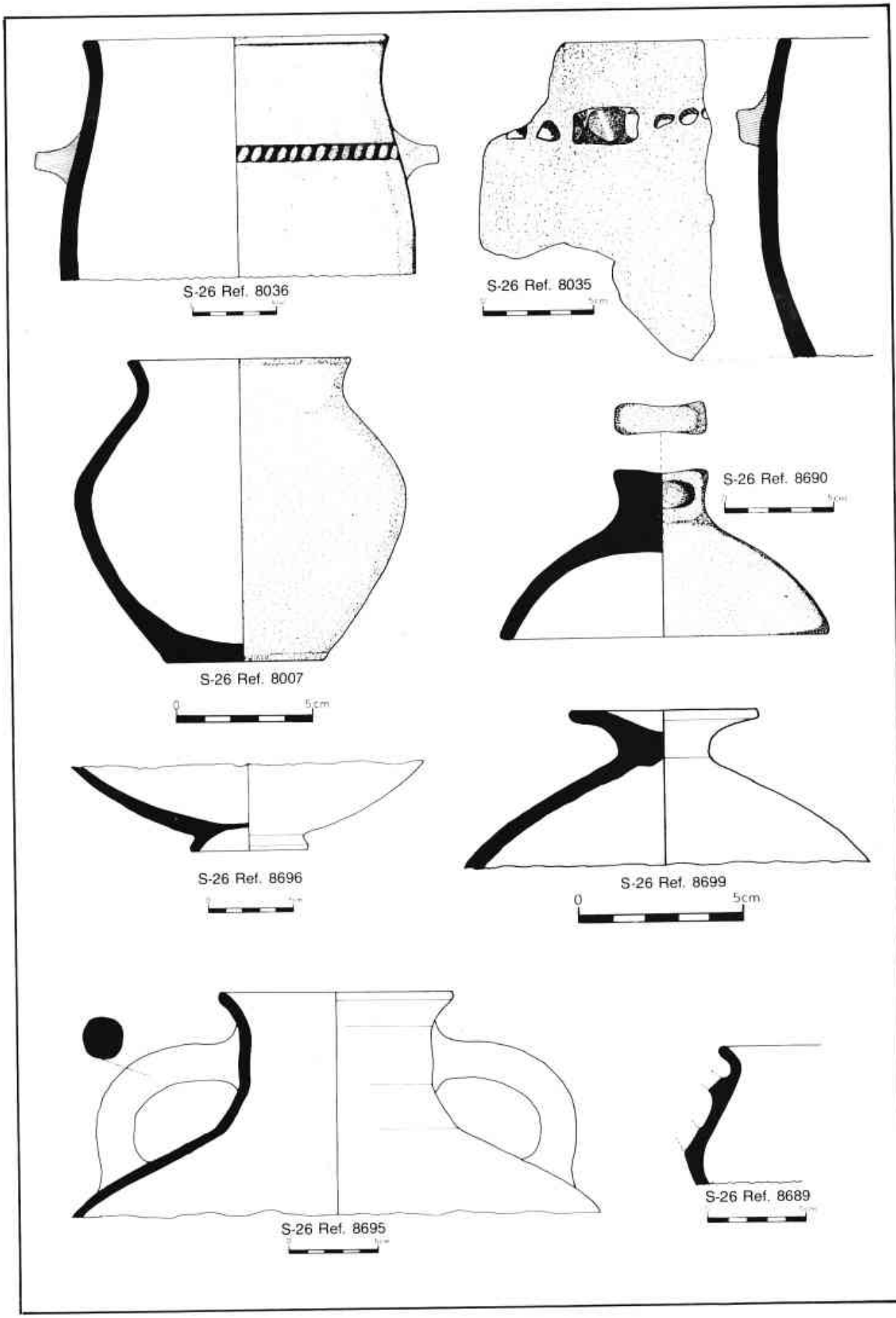
S-26 Ref. 8036
S-26 Ref. 8035
S-26 Ref. 8690
S-26 Ref. 8007
0
5cm
S-26 Ref. 8696
S-26 Ref. 8699
0
5cm
S-26 Ref. 8695
S-26 Ref. 8689

S-26 Ref. 8694

S-26 Ref. 8037

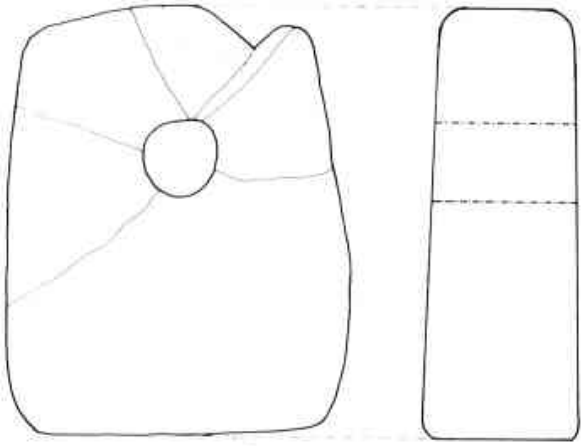

S-26 Ref. 8032

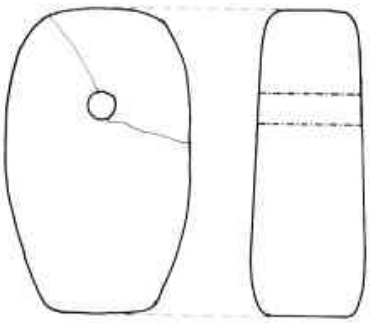

S-26 Ref. 8034

S-26 Ref. 8026

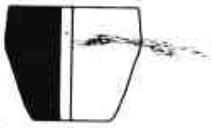

S-26 Ref. 8025

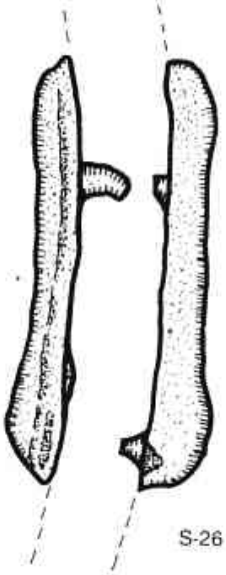

S-26 Ref. 8704

Vas ibèric fet a mà de la sitja nº 26

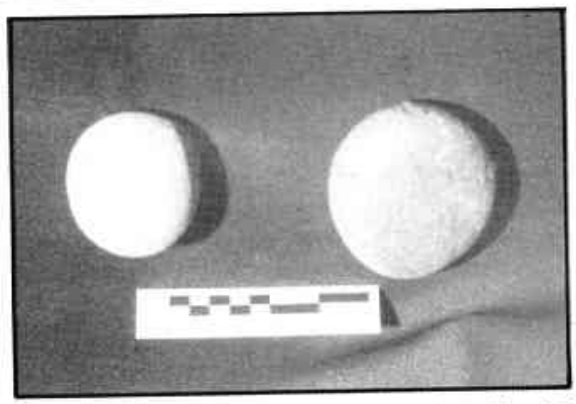

Pedres per a moldre (esquerra sitja nº 22, dreta sitja nº 26)

Ceràmica àtica de la sitja nº 26

SITJA Nº 27

Ref. 8705
Fragment de vora de pàtera de ceràmica àtica de vernís negre. Forma Lamb. 21. Pasta dura, fina, ben depurada, de color rosat. Vernís de color negre, brillant en la superfície externa i lluent en la interna, de tacte molt fi. Està gastat en la vora i ben conservat en la resta de la superfície. Cronologia: segona meitat del segle IV a.C.
Ref. 8009
Cràtera fragmentada, sense la part superior, de ceràmica proto-campaniana. Correspon a la forma Lamb. 40 variant D. En la base del peu hi ha una ungla. Pasta molt depurada, dura, fina i compacta, d'un color ataronjat fosc. La coberta externa, possiblement per accident de cuita, presenta la característica de poca homogeneïtat, observant-se diverses coloracions en el vernís que van des del negre-verdós d'unes zones a altres de verdoses i altres d'ocres; en la superfície interna, tot el peu i part inferior de la panxa el vernís és vermell. El vernís va ser aplicat a pinzell i no es deixà cap zona reservada. La seva tonalitat és lluent i està força ben conservat. No s'observa cap resta de decoració incisa o pintada en el coll, mentre que en la panxa la decoració es composa de gallons, 14 en una cara i 13 en l'altra, quedant lliure l'espai sota de les nanses on hi ha incisos quatre solcs en cada cantó de la cràtera. En el fons extern hi ha un grafit amb alguns signes ibèrics i un altre que sembla ser l'alfa grega. Alçària conservada: 9,7 cm.; amplada màxima: 10 cm.; diàmetre del fons: 5,5 cm.
Creiem que per les característiques tècniques que presenta aquesta peça ha d'ésser atribuïda a un taller proto-campanià occidental, molt possiblement el taller de Rhode que durant la primera meitat del segle III a.C. fabricà cràteres de la forma Lamb. 40 amb els tres tipus de pasta característics d'aquest taller (56). Cronologia: primera meitat del segle III a.C.[6].
Ref. 8706
Nansa, de disposició horitzontal, i fragment d'una olla de ceràmica ibèrica. La secció de la nansa és circular. Pasta tipus sandwich, amarronada pels extrems; dura, fina i ben depurada. Superfície externa polida d'un color similar al de la pasta.

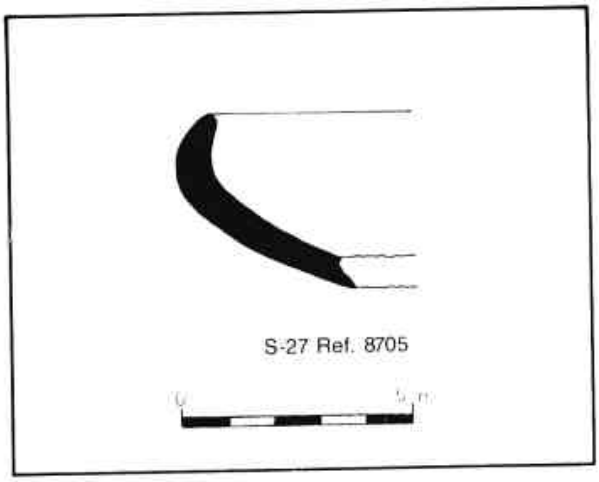

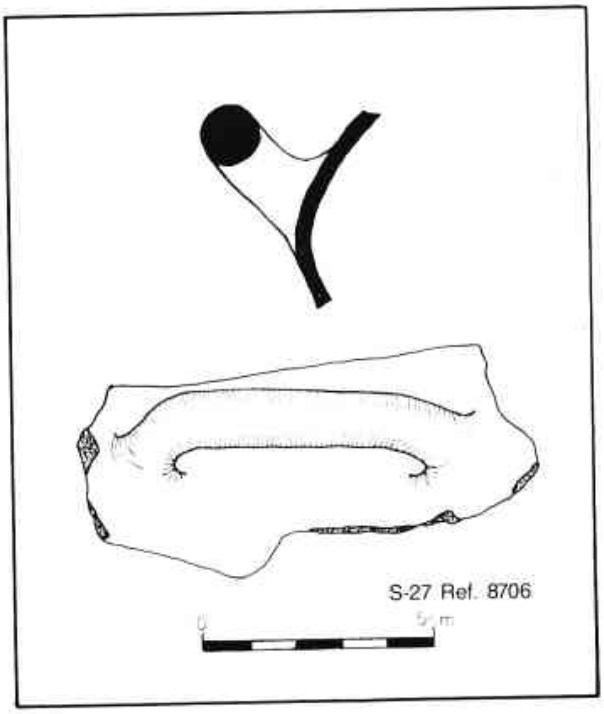

6 J.P.MOREL (57) referint-se a les cràteres de forma Lamb. 40-D les considera probablement àtiques, apuntant una cronologia de cap el 310+-40 anys a.C.

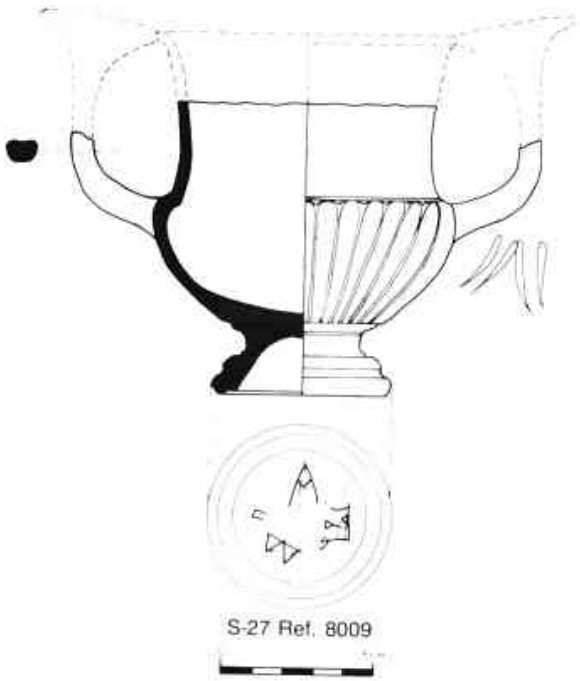

S-27 Ref. 8009

Grafit de la cràtera de la sitja nº 27

Cràtera proto-campaniana de la sitja nº 27

CAMPANYA DE L'ANY 1975

A l'any 1975 i amb motiu d'unes explanacions fetes a l'indret on hi ha els apartaments de Can Modolell, per fer-hi una piscina, en un talús fet artificialment, es posaren al descobert dues sitges que foren visibles a conseqüència de llur seccionament.

Es varen incloure dins de la numeració donada a les sitges ibèriques del poblat de Burriac i rodalies, amb els números 30 i 31.

L'excavació s'efectuà en el mes d'abril del mateix any per alguns membres de la S.A.M.M. Poc temps després, i un cop efectuada l'excavació, les sitges foren taponades, en bastir-hi un mur de contenció. Fins el moment present no s'havia publicat cap dada d'aquestes sitges.

Les dues sitges es trobaren a una distància de 6,50 m. La nº 30 aparegué escapçada i molt seccionada. Tenia forma ovoïdal i la base arrodonida. L'estratigrafia de la sitja mostrà tres nivells. El primer format per terres vegetals i al.luvials. És el superficial i correspon a tot el talús. El material exhumat fou escàs

i rodat. El segon nivell, el de més potència, estava format per sorres. El tercer i darrer, format també per sorres, però més fines. En aquests dos darrers nivells, que formen part del mateix estrat geològic, és on s'exhumà pràcticament la totalitat del material, que es publica junt ja que es tracta del mateix estrat.

La sitja nº 31 es trobà encara més escapçada i seccionada. Era de forma ovoïdal i tenia la base plana. De característiques molt anàlogues a l'anterior, estava bàsicament reomplerta per sorres, amb el material molt barrejat i segurament en un sol nivell (no disposem d'estratigrafia d'aquesta sitja). Cal remarcar la troballa d'un crani, l'estudi del qual es publica en un annex després de la resta de materials de la sitja nº 31.

També dins de l'any 1975 s'excavà la sitja nº 32. Aparegué en el curs de la campanya d'excavació d'aquest any en el jaciment de Can Modolell[7], concretament en el sector est, sector que es caracteritza per estar ple de fosses medievals.

De la sitja tan sols aparegué el fons, conservat en una alçària d'uns 40 cm. És arrodonit, pel que es pot deduir que la sitja tindria una forma ovoïdal. Fou destruïda en l'època en què es varen bastir els murs de les restes romanes i està travessada per una d'aquestes parets (la P-4, segons la nomenclatura de l'equip que estudia aquest jaciment).

L'excavació de la sitja s'efectuà el 2 de novembre de 1975 per l'equip de treball del jaciment romà de Can Modolell i sota la direcció d'en JOAN BONAMUSA i ROURE. Tan sols s'exhumaren tres fragments amorts de ceràmica ibèrica d'ús comú feta a torn.

SITJA Nº 30

Del N-I no s'ha conservat cap material. Dels nivells II i III, en ser de constitució anàloga farem un estudi dels materials en funció dels grups ceràmics i d'altres tipus de materials no ceràmics.

Ref. 8619
Fragment de fons d'un vas de ceràmica proto-campaniana de forma indeterminable, potser una forma Lamb. 26. Pasta dura, fina, essent en algunes zones gris i en altres d'un color amarronat-vermellós. Sembla haver sofert un excés de cuita. Vernís de color negre, espès i lluent; ocupa el fons extern; ben conservat. Peu molt alt de parets quasi verticals, separat del fons per una acusada depressió. S'observen dues petites estries, una al dessota de la unió del peu amb la paret externa del recipient i l'altra al mig de la superfície de repòs, característica que ens fa recordar la ceràmica pre-campaniana. Hi veiem certes similituds entre aquest peu i altres atribuïbles a pàteres de la forma Lamb. 26 del taller de les tres palmetes radials de Rhode, estudiat per E. SANMARTI (58). Decoració a base d'estries decoratives, fetes a rodet, no massa ben marcades. Cronologia: primera meitat del s. III a.C.

Ref. 8624
Fragment d'un vas de ceràmica proto-campaniana. Forma Lamb. 27 b. Pasta dura i fina, de color ataronjat. Vernís espès, de color negre, una mica blavós, mat en la part interna de la peça, lluent a l'externa; ben conservat. Cronologia: 300-225 a.C.

Ref. 8623
Fragment de peu de vas de ceràmica proto-campaniana. Forma indeterminable. Pasta dura, fina, d'un color ataronjat. Vernís de color negre amb taques marronoses, menys a la part interna del peu que és quasi mat. Peu alt, gairebé vertical en la part externa. Segons l'estudi realitzat per E. SANMARTI (59) sobre les formes dels peus de la ceràmica campaniana d'Empúries i Rhode, veiem aquest peu assimilable a altres datats del segle III a.C. Diàmetre aproximat: 8,5 cm.

Ref. 8617
Fragment de vora de copa de ceràmica proto-campaniana. Forma Lamb. 24. Pasta dura, de color ataronjat. Vernís gastat, poc adherent de color negre brillant. Cronologia: 300-225 a.C.

Ref. 8621
Fragment amorf de fons d'un vas de ceràmica proto-campaniana. Pasta dura, porosa, de color ataronjat. Vernís bastant mat, de color negre, una mica agrisat. Palmeta fragmentada a la part interna del fons, de la que no hem trobat cap paral.lel. És possible que correspongui a la mateixa peça que el peu núm. ref. 8623. Cronologia: segle III a.C.

Ref. 8613
Fragment de vora i paret d'un vas de dimensions grosses de ceràmica campaniana A. Forma Lamb. 23. Pasta dura, fina, de color vermell-amarronat. Vernís de color negre, lluent, ben conservat. Àmplia estria en la revora, en la que ha saltat el vernís. Diàmetre de la vora: 28,6 cm.; diàmetre màxim: 29,6 cm. Cronologia: últim quart del segle III a.C. - primer quart del segle II a.C.

Ref. 8620
Petit fragment de vora d'un vas de forma Lamb. 23 de campaniana A. Cronologia: 225-175 a.C.

Ref. 8618
Fragment de fons d'un vas, de difícil determinació, de ceràmica campaniana A. Pasta molt dura, compacta i ben depurada, de color marró amb zones bastant vermelloses. Vernís de color negre lluent en el fons intern i marró mat en el fons extern. Peu alt, quasi vertical, i fons abombat. Decoració d'estries a rodet; les estries ocupen tota la superfície del fons intern, donant-nos la impressió d'estar disposades en espiral. En el mig del fons hi ha una depressió de forma circular, on possi-

7 Jaciment romano-medieval situat a uns 50 m. del nucli principal de les sitges. Es tracta d'un lloc de culte pagà i posteriorment cristià; està demostrat el culte mitraic i l'advocació a Sant Joan. Abasta una cronologia comprovada des d'època augústea fins el s. V i des del s. XI fins el s. XIII encara que existeix documentació fins el s. XVII.

blement, hi hauria una roseta, atípica en un fons d'aquestes dimensions. Diàmetre de la peça: 9 cm. Cronologia: finals del segle III a.C. - primer quart del segle II a.C. Per les seves característiques creiem que es tracta d'una producció bastant antiga dins d'aquest tipus ceràmic, potser una forma Lamb. 26.

Ref. 8616

Fragment de vora d'un vas de ceràmica campaniana A. Forma assimilable a la Lamb. 28. Pasta dura, fina, de color vermell amarronat, amb una franja més fosca al mig, possiblement per excés de cuita. Vernís espès, ben conservat de color negre intens i brillant. Cronologia: 225-150 a.C.

Ref. 8615

Fragment de vora de bol de ceràmica campaniana A. Forma semblant a la Lamb. 27. Pasta dura i fina, de color vermell-amarronat. Vernís de color negre, brillant. Cronologia: 225-150 a.C.

Ref. 8614

Fragment de vora d'un vas de ceràmica campaniana A. Forma indeterminable. Pasta dura i fina, de color vermell-amarronat. Vernís negre brillant. Cronologia: 225-150 a.C.

Ref. 8517 i 8518

Fragments de vora de dues cassoles de ceràmica d'ús comú romana. En la sitja nº 33 aparegué un perfil gairebé sencer d'una peça d'aquest tipus (nº ref. 75145) estudiant-se àmpliament les característiques tècniques i la cronologia que són iguals per aquests dos fragments de la sitja nº 30.

Ref. 8589

Fragment de fons, acanalat en la part externa, d'una àmfora púnica del tipus MAÑA D, variant SOLIER 1-b (60). Pasta de color blanc-groguenc, bastant dura. Porta un engalbat de color groc pàl.lid amb zones rosades. Cronologia: si bé el tipus D de MAÑA sembla que comença a ser important a Occident durant el segle IV a.C. (concretament en la segona meitat), és durant el segle III a.C. que es generalitza la seva importació a la Península, essent el moment àlgid la segona meitat d'aquest segle (61). La seva desaparició segons SOLIER (62) s'ha de situar a principis del segle II a.C.

Ref. 8585

Fragment de vora d'una àmfora púnica del tipus MAÑA D variant 2 de SOLIER. Pasta de color vermellós, dura, una mica porosa i amb desgreixants, bàsicament quars. Porta un engalbat de color groc pàl.lid.

El tipus D segons RAMON (63), va ser produït exclusivament en el Mediterrà central (Tunísia, Sicília i potser Sardenya). La variant D-2, definida per SOLIER, és considerada per aquest autor com molt rara en els jaciments occidentals datant-la del segle III a.C. (64)

Ref. 8586

Fragment de vora d'una àmfora púnica del mateix tipus que l'anterior. Les característiques de la pasta són les mateixes. Presenta com a diferència amb l'anterior fragment el que no porta cap tipus d'engalbat, almenys no s'ha conservat.

Ref. 8587

Fragment de vora d'una àmfora púnica del tipus MAÑA C-1. Pasta d'un color vermellós, amb abundant desgreixant, bàsicament quars, és dura i presenta alguns poros. La peça, per la seva part externa porta un engalbat de color groc clar. Cronologia: segle III a.C. (65). Aquestes àmfores, a l'igual que les MAÑA D, tenen els seus centres de producció a Tunísia, Sicília i potser Malta (Mediterrà central) (66).

Ref. 8590

Fragment de fons acanalat d'una àmfora púnica d'un tipus proper al MAÑA C. Les característiques de la pasta són idèntiques a la dels fragments nº ref. 8585 i 8586. No porta engalbat.

Ref. 8584

Fragment de vora i coll d'una àmfora púnica de llavi arrodonit que correspon possiblement al tipus RAMON PE-16, assimilable a una MAÑA E antiga. Separació entre llavi i coll ben marcada. Pasta de color beix, no massa dura, amb alguns poros i amb partícules brillants possiblement de mica; ben depurada. Cronologia: 220 +- 25 anys a.C.

Altres fragments d'àmfores d'aquest tipus s'exhumaren en les sitges nº 22 (nº ref. 8712) i nº 33 (nº 75189)

Ref. 8519

Nansa de secció gairebé rectangular, de tapadora de ceràmica ibèrica feta a mà. Pasta grollera i amb desgreixant, de color marró-vermellós. Superfície allisada, del mateix color que la pasta.

Ref. 8520

Nansa, de secció circular, de tapadora ibèrica feta a mà. Pasta de color marró fosc. Superfícies grolleres, ennegrides.

Ref. 8524

Fragment de fons pla d'un vas de ceràmica ibèrica feta a mà. Pasta de color vermellós. Superfície grollera, de color marró. Diàmetre de la base: 6,4 cm.

Ref. 8526

Fragment de vora exvasada i part del cos d'un gerro, possiblement de tipus globular, de ceràmica ibèrica feta a mà. Pasta de color negre. Superfícies de color marró, allisades. No hem trobat cap paral.lel d'aquesta forma.

Ref. 8527

Fragment de vora exvasada d'olla de ceràmica ibèrica feta a mà. Pasta de color marró fosc. Superfície allisada i ennegrida.

Ref. 8528

Fragment de vora d'olla, de perfil quasi recte, lleugerament exvasada. Possiblement correspon a una peça de tipus ovoïdal de ceràmica ibèrica feta a mà. Pasta de color marró fosc. Superfícies allisades i ennegrides.

Ref. 8529

Fragment de vora, lleugerament exvasada, d'olla, possiblement de tipus ovoïdal, de ceràmica ibèrica feta a mà. Pasta de color marró-negre. Superfícies allisades i ennegrides.

Ref. 8536

Fragment de vora, de perfil quasi recte, i part del cos, amb arrencament de nansa, d'olla de ceràmica ibèrica feta a mà. Pasta de color negre. Superfícies grolleres de color negre. Prop de la nansa hi ha unes impressions digitals fetes abans de la cuita que possiblement formarien una franja de decoració al voltant de la peça.

Ref. 8531

Fragment de vora, de perfil quasi recte, i part del cos d'una olla de ceràmica ibèrica feta a mà. Nansa plana de secció rectangular. Pasta de color negre. Superfície allisada de color negre. Prop de la nansa hi ha unes incisions verticals i paral.leles entre si fetes abans de la cuita.

Ref. 8533

Fragment amorf, amb part d'una nansa d'orella, de ceràmica ibèrica feta a mà. Pasta de color marró-vermellós. Superfícies grolleres i ennegrides.

Ref. 8543

Fons de gerreta de ceràmica grisa de la costa catalana de parets molt primes. Pasta de color gris. Superfície allisada de color gris. Fons lleugerament concau, molt similar al d'una gerreta gris bitroncocònica exhumada en la tomba nº 3 de la necròpolis de Can Rodon de l'Hort (67). Diàmetre de la base: 4,2 cm.

Ref. 8544
Perfil incomplert de gerreta bitroncocònica de ceràmica gris de la costa catalana. Vora exvasada. Pasta de color gris clar. Superfície polida, d'un color gris més fosc que el de la pasta. Diàmetre de la vora: 8,8 cm.
Ref. 8548
Fragment de vora exvasada de gerreta bitroncocònica de ceràmica gris de la costa catalana de parets molt primes. Pasta de color gris. Superfície polida de color gris. Diàmetre de la vora: 8 cm.
Ref. 8545
Fragment d'un fons d'un plat que imita la forma Lamb. 23 de les ceràmiques d'importació de vernís negre. Pasta compacta, una mica rugosa, de color gris. Superfícies del mateix color que la pasta, finament polides. A la part interna s'observen dues estries ben marcades. Manca el peu per haver-se desenganxat sense fractura. La forma Lamb. 23 va ser molt imitada durant el s. III a.C., si bé no és massa freqüent trobar-la amb la pasta i superfície gris sense vernissar. Coneixem una imitació trobada a la Neàpolis d'Empúries (68). Una altra a Tivissa, exemplar conservat en el M.A.B., i una altra a la Serreta d'Alcoi (69). També en el s. III a.C., un taller d'Eivissa va realitzar imitacions en pasta gris d'aquesta forma (70) (71).
Ref. 8549
Fragment de vora que correspon a un bol que imita les ceràmiques d'importació de vernís negre. Pasta de color gris amb una franja amarronada al mig. Superfície no massa ben polida, de color gris.
Ref. 8546
Part inferior amb peu anular d'una peça tancada de ceràmica grisa de la costa catalana. Pasta de color gris, compacta i depurada. Superfície externa polida i del mateix color que la pasta. El peu és curt i recte. Diàmetre del fons: 6,6 cm.
Ref. 8537
Fragment de vora exvasada plana d'un kalathos ibèric. Pasta tipus sandwich, ocre als extrems. Bona cuita. Superfície decorada amb pintura de color vinós, ben conservada. Decoració de tipus geomètric: bandes, triangle i rectangle. Cronologia: finals del s. III i s. II a.C.
Ref. 8539
Fragment del fons i part del cos d'un kalathos ibèric. Pasta tipus sandwich, amarronada als extrems. Bona cuita. Superfície decorada amb pintura de color vinós, mal conservada. Decoració geomètrica: bandes i semicercles concèntrics. Diàmetre aproximat del fons: 25 cm. Cronologia: finals del s. III i s. II a.C.
Ref. 8540
Fragment amorf de cos de kalathos ibèric. Pasta tipus sandwich, vermellosa als extrems. Bona cuita. Superfície decorada amb pintura de color vinós, ben conservada. Decoració geomètrica: bandes i semi-cercles concèntrics. Cronologia: finals del s. III i s. II a.C.
Ref. 8542
Peça discoïdal de ceràmica ibèrica decorada amb pintura. Pasta tipus sandwich. Decoració: línies ondulades, ben conservada. Diàmetre aproximat: 2,1 cm. De la problemàtica de les peces discoïdals ens remetem a l'estudi fet en la relació de materials de la sitja nº 26, tant sols afegir que aquesta és la primera peça discoïdal que ens hem trobat feta de ceràmica ibèrica pintada.
Ref. 8553
Fons sencer de tassa amb umbo de ceràmica ibèrica. Pasta bicolor, vermellosa i grisa. Bona cuita. Superfícies polides.
Ref. 8557
Fragment de vora de pàtera de «vora alta». Pasta tipus sandwich, vermellosa als extrems. Bona cuita. Superfície externa polida. Hi ha paral.lels d'aquesta forma en la necròpolis ibèrica de Can Rodon de l'Hort (72).
Ref. 8558
Perfil sencer de petit bol de ceràmica ibèrica. Imita les formes de la ceràmica d'importació de vernís negre, potser la forma Lamb. 24 o 25. Pasta bicolor, vermellosa i grisa. Bona cuita. Superfície externa polida. Alçària: 3,7 cm.; diàmetre de la vora: 9 cm.; diàmetre de la base: 3,2 cm.
Ref. 8560
Fragment de vora, inclinada vers l'interior, de vas de ceràmica ibèrica. Imita la forma Lamb. 26 de les ceràmiques d'importació de vernís negre. Pasta vermellosa. Bona cuita.
Ref. 8563
Fragment de vora, exvasada, amb part del coll i nansa d'una gerra ibèrica. Possiblement pertany a una gerra ovoide d'una nansa. Pasta tipus sandwich, vermellosa als extrems. Superfície externa polida.
Ref. 8573
Fragment de vora exvasada de gerra de ceràmica ibèrica. Pasta de color vermellós.
Ref. 8570
Fragment de vora i coll de gran gerra de ceràmica ibèrica. Pasta vermellosa.
Ref. 8575
Fragment de vora exvasada de gerra de ceràmica ibèrica. Pasta de color gris. Cuita defectuosa.
Ref. 8581
Fragment de vora, quasi recta, i part de coll d'una gerra de ceràmica ibèrica. Pasta tipus sandwich, amarronada als extrems.
Ref. 8582
Fragment de vora d'un vas de ceràmica ibèrica. Sembla ser que podria pertànyer a una pàtera de les anomenades de «vora alta», encara que el seu diàmetre és bastant reduït. Pasta tipus sandwich, vermellosa als extrems. Superfície externa finament polida.
Ref. 8525
Fragment de vora exvasada i part del coll d'una gerra de perfil bitroncocònic de ceràmica ibèrica. Pasta poc depurada, una mica grollera, de color marró. Superfícies un xic grolleres.
Ref. 8579
Fragment amorf d'una possible escorredora de ceràmica ibèrica d'ús comú a torn. Els orificis són fets abans de la cuita. Pasta vermellosa. Superfícies allisades.
Ref. 8578
Tapadora incomplerta amb part de la nansa de ceràmica ibèrica. Pasta d'un color vermellós-amarronat. Superfícies un xic grolleres. Prop de la nansa i distribuïts quasi simètricament, hi ha quatre orificis fets abans de la cuita, que deurien tenir per missió deixar sortir el vapor del recipient que tapava.
D'aquest tipus de tapadora, però sense orificis, en coneixem de semblants (73).
Ref. 8561
Fragment de fons de ceràmica ibèrica. Pasta de color vermellós, depurada, dura i compacta.
Ref. 8607
Arrencament de nansa d'àmfora ibèrica amb estampilla. Pasta de color marró. Bona cuita. En l'extrem superior del fragment hi ha una estampilla circular amb una doble creu. Una estampilla idèntica s'exhumà en la sitja nº 35 (74). També al poblat ibèric del Mas Castellà (Els Monjos) (75), en una sitja, aparegué una terracota amb estampilles molt similars.
Ref. 8609
Punta de llança de ferro de fulla de secció quadrada i emmanegament de secció circular. L'estat de conser-

vació, encara que els efectes de l'oxidació són considerables, és acceptable. L'emmenagament és tubular; a l'interior encara conserva restes de la fusta del mànec. Llargada conservada: 14,5 cm.; amplada màxima: 1,7 cm.; amplada mínima: 0,5 cm.; llargada de l'emmenagament: 4,5 cm.

Ref. 8608

Ham de bronze. Té en l'extrem superior la paleta incompleta i li manca l'aleta de l'arponet. L'estat de conservació és molt dolent.

Ref. 8611

Fragment d'agulla d'os, sense punta ni cap. Llargada conservada: 3,6 cm.

Ref. 8610

Fons de recipient de vidre romà, possiblement d'unguentari. Fons concau. Vidre verd. En el fons extern hi ha la marca del puntell. En les parets exteriors hi ha unes estries produïdes per un motlle de fusta. Tot això ens indica que es tracta d'una peça de vidre romà bufada dins d'un motlle de fusta. Alçària conservada: 3,1 cm.; diàmetre de la base: 3,8 cm.

No és segur que aquesta peça procedeixi dels nivells II o III.

En l'excavació també s'exhumaren diversos tipus de petxines:

- 4 fragments de petxina ..... Chione Chione (L)
- 1 fragment de petxina ..... Cardium Norvegiam (Spengl)
- 1 fragment de petxina ..... Pinna Nobilis (L)
- 6 petxines ..... Pectunculus Glycymeris (L)
- 5 fragments de petxines ..... Pectunculus Glycymeris (L)

Totes elles són comestibles.

Dins del conjunt ceràmic exhumat cal fer menció d'un determinat nombre de fragments d'àmfora ibèrica del tipus de la Costa Catalana, que per les seves característiques poc poden aportar a aquest estudi, és per això que no han estat descrites en aquesta relació de materials de la sitja nº 30.

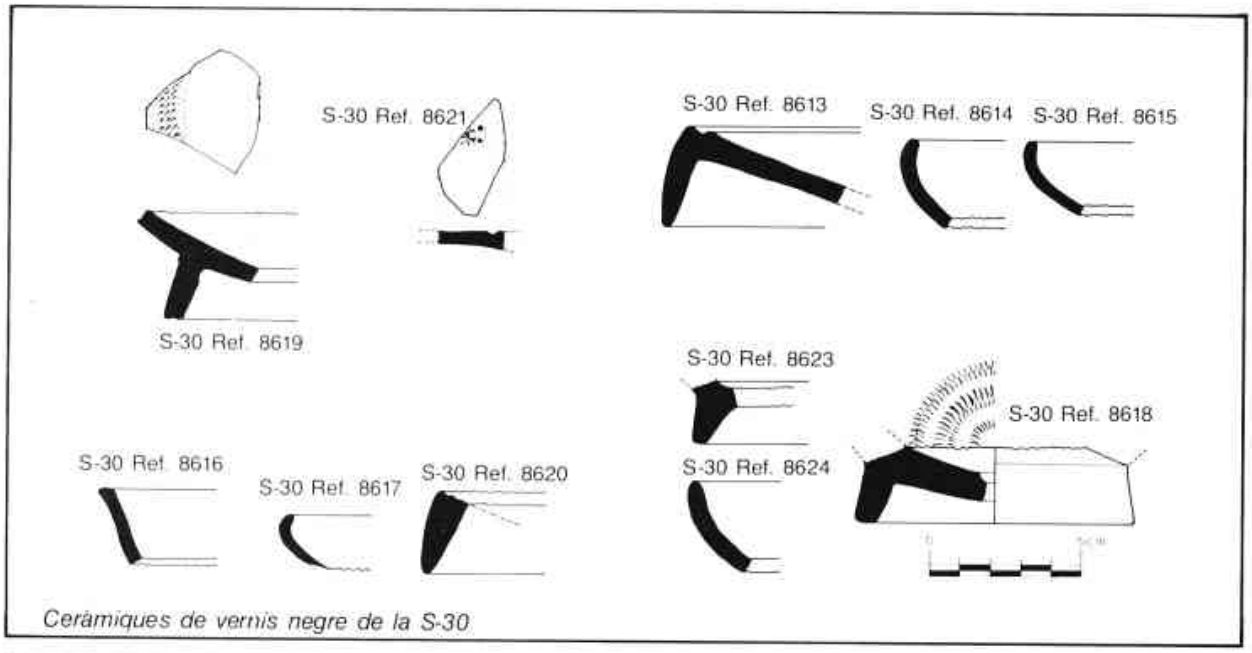

Ceràmiques de vernis negre de la S-30

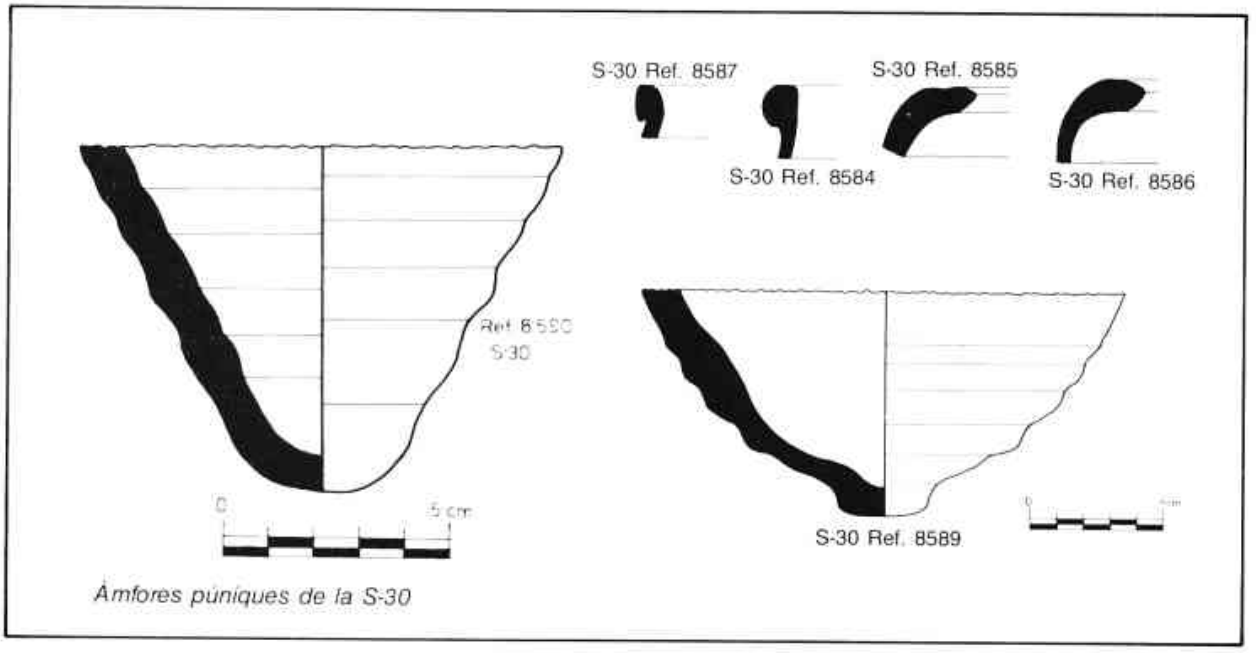

Àmfores púniques de la S-30

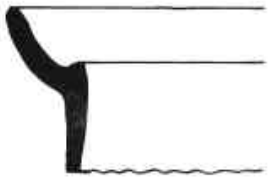

S-30 Ref. 8518

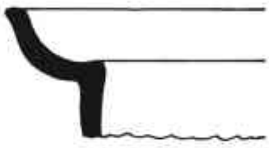

S-30 Ref. 8517

Ceràmica romano-republicana de la S-30

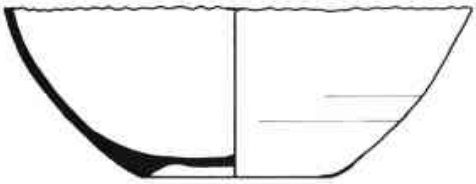

S-30 Ref. 8543

S-30 Ref. 8546

S-30 Ref. 8545

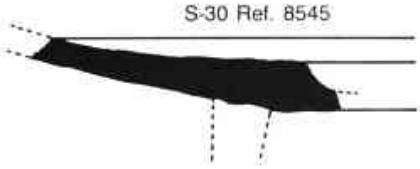

S-30 Ref. 8549

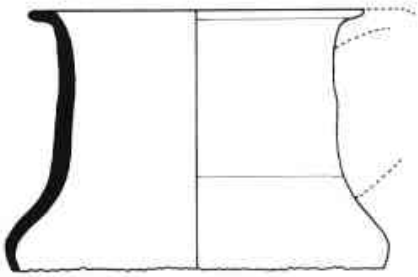

S-30 Ref. 8544

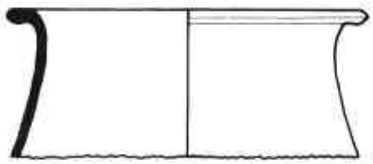

S-30 Ref. 8548

Ceràmiques grises ibèriques de la S-30

S-30 Ref. 8524

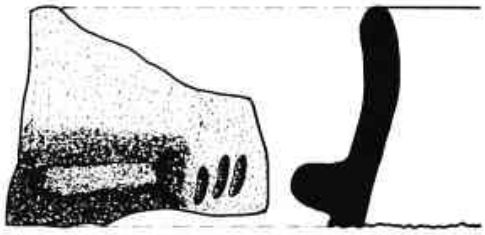

S-30 Ref. 8531

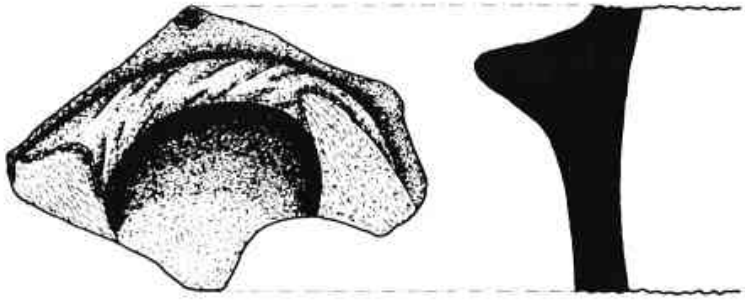

S-30 Ref. 8533

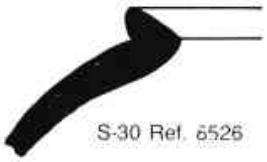

S-30 Ref. 8526

S-30 Ref. 8527

S-30 Ref. 8528

S-30 Ref. 8529

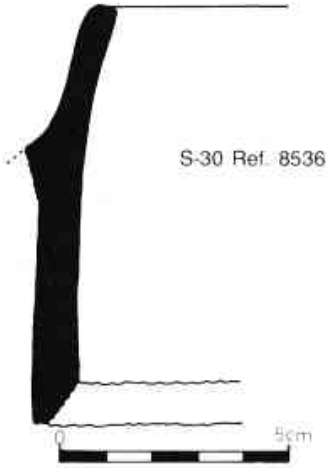

S-30 Ref. 8536

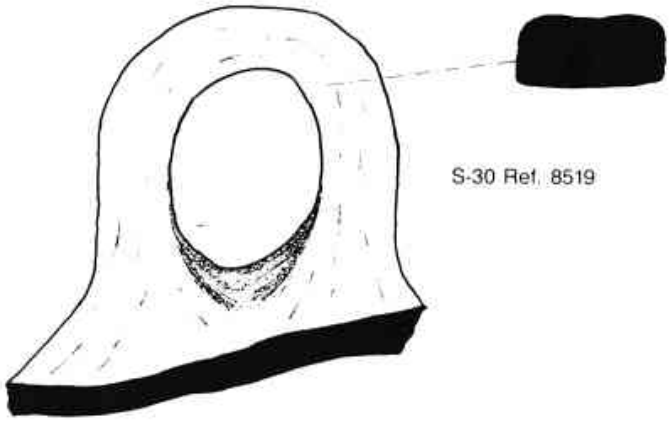

S-30 Ref. 8519

Ceràmiques indigenes fetes a mà de la S-30

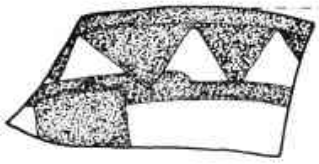

S-30 Ref. 8537

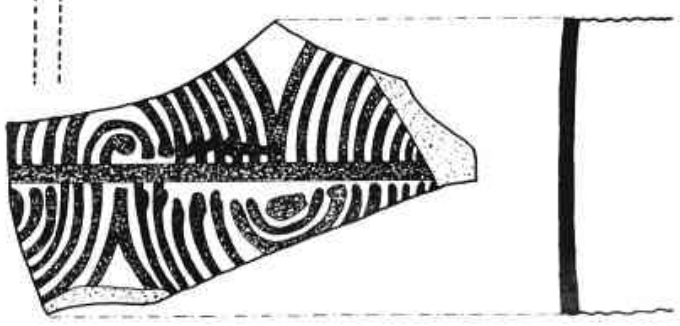

S-30 Ref. 8540

S-30 Ref. 8542

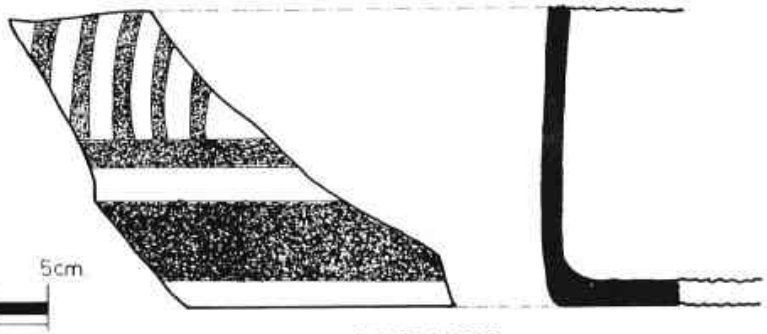

S-30 Ref. 8539

0 5cm

S-30 Ref. 8553

0 5cm

S-30 Ref. 8525

0 5cm

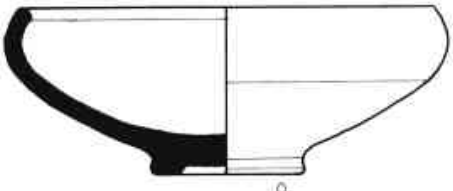

S-30 Ref. 8558

0 5cm

S-30 Ref. 8578

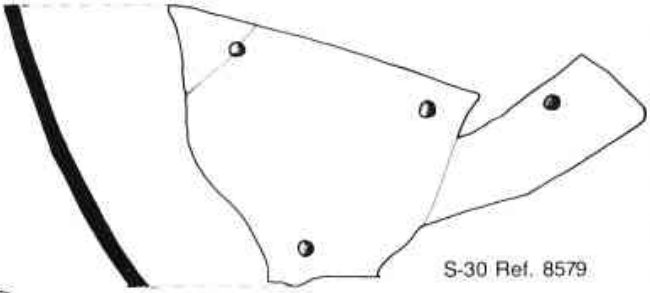

S-30 Ref. 8579

0 5cm

Ceràmiques indigenes fetes a torn de la S-30

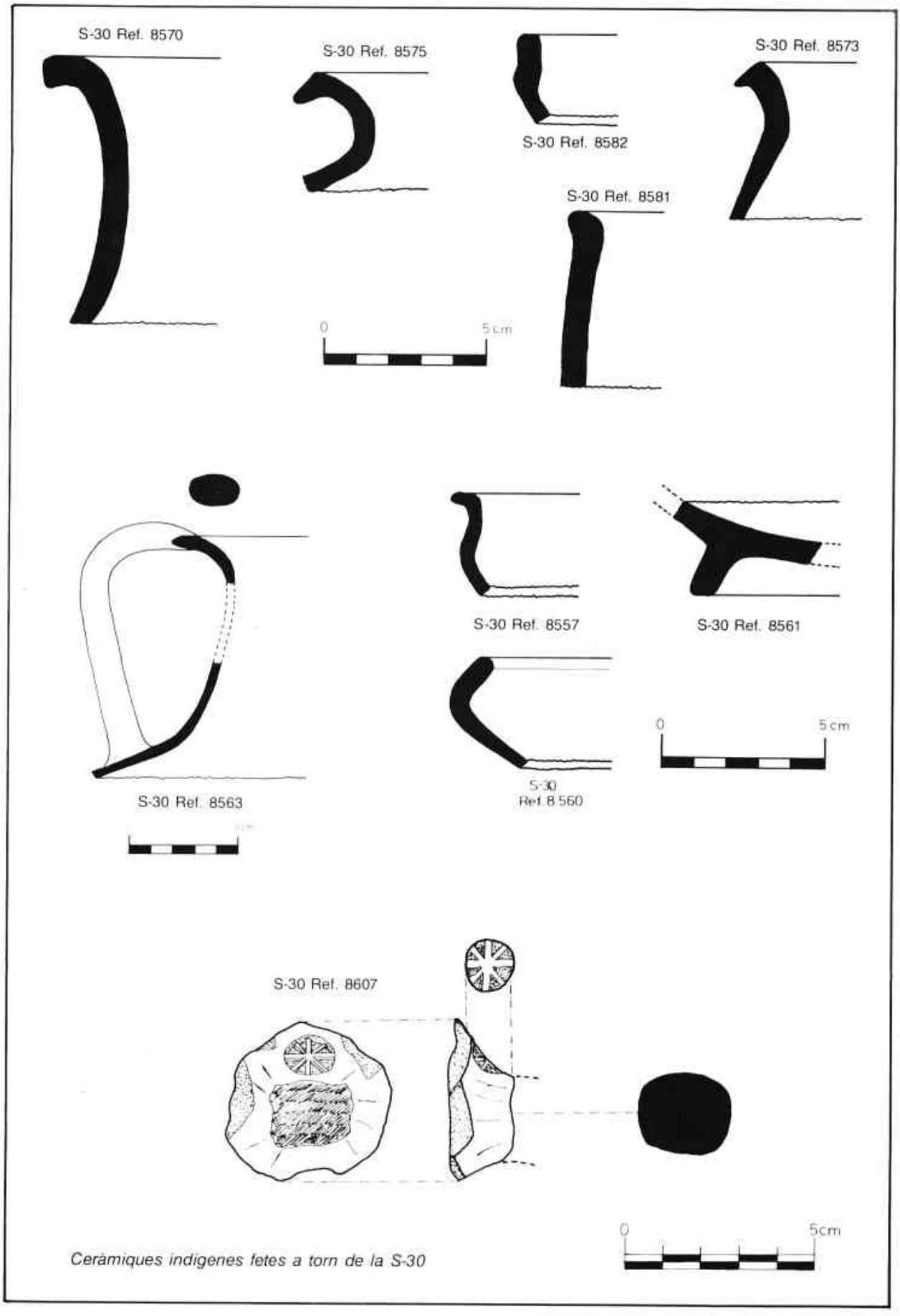

Ceràmiques indígenes fetes a torn de la S-30

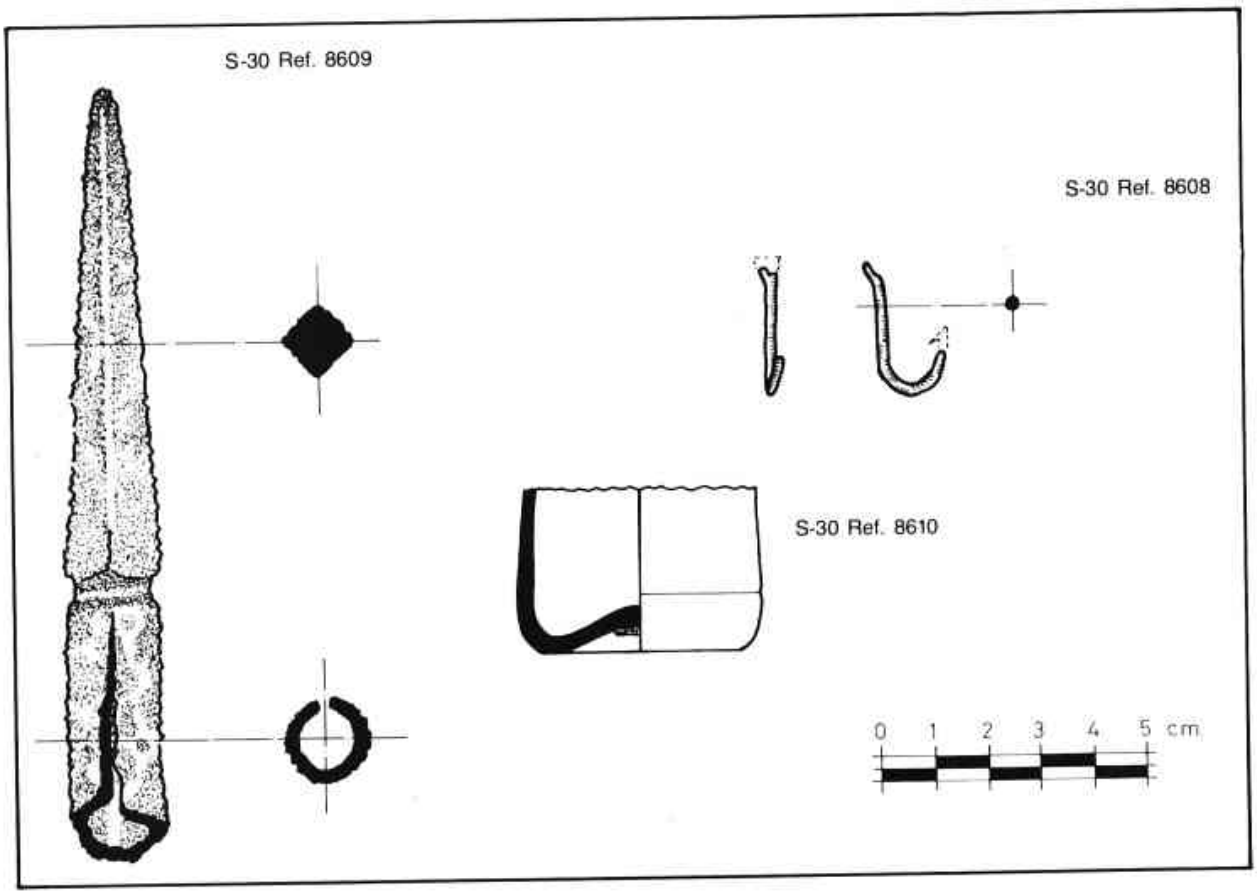

SITJA Nº 31

Els materials exhumats han estat els següents:
Ref. 8628
Fragment de vora d'un bol de ceràmica protocampaniana. Forma Lamb. 27 b. Pasta ben depurada, dura i fina, de color beix clar. Vernís fi, espès, de color negre lluent. Cronologia: 300-225 a.C.
Ref. 8627
Fragment de fons i paret d'un plat de ceràmica campaniana A. Forma Lamb. 23. Pasta dura, fina, un xic porosa de color vermell amarronat. Vernís molt gastat de color negre iridescent. Ocupa el fons extern. Hi ha dos forats en el peu fets després de la cuita. Cronologia: 225-175 a.C. Diàmetre de la base: 9 cm.
Ref. 8629
Fragment de vora d'una copa de ceràmica campaniana A. Possible forma Lamb. 33 b. Pasta dura, fina, de color vermell amarronat. Vernís ben conservat de color negre brillant. Cronologia: segle II a.C. (76), possiblement 1ª meitat.
Ref. 8630
Fragment de vora d'un vas de ceràmica campaniana A. Possible forma Lamb. 27 c. Pasta dura, un xic porosa, de color vermell amarronat. Vernís de color negre, brillant, bastant espès. Cronologia: segle II a.C., possiblement 1ª meitat.
Ref. 8631
Agafador de tapadora de ceràmica ibèrica feta a mà. Pasta poc depurada, dura i porosa, amb desgreixants, de color vermellós. Superfícies allisades, del mateix color que la pasta. Diàmetre de l'agafador: 3,4 cm.
Ref. 8632
Fragment de vora d'olla exvasada de ceràmica ibèrica a torn lent. Pasta poc depurada, dura i compacta, amb desgreixants, de color vermell amarronat. Superfícies allisades i en algunes zones ennegrides.
Ref. 8664
Fragment de vora d'àmfora púnica del tipus MAÑA D variant SOLIER 1 a. Pasta de color vermellós, dura i amb desgreixants de quars, quelcom porosa. Superfície externa amb un engalbat de color groc pàl.lid. La cronologia de la MAÑA D comprèn els segles IV-III a.C., amb un moment àlgid de la segona meitat del segle III a.C.
Ref. 8634
Nansa rodona de tapadora ibèrica de ceràmica feta a mà. Pasta vermellosa. Superfície d'acabat groller i de color ocre, ennegrida en algunes zones.
Ref. 8635
Fragment de vora, cos i principi de nansa de tapadora ibèrica de ceràmica feta a mà. Pasta de color marró-negre. Cuita defectuosa. Superfícies allisades i ennegrides. Diàmetre de la vora: 14,6 cm.
Ref. 8636
Gerro de perfil bitroncocònic de ceràmica feta a mà. En el fragment hi manquen el fons i les nanses. Vora exvasada. Pasta vermellosa, superfícies allisades i ennegrides. En el coll i prop de la vora hi ha una decoració de cordó aplicat amb impressions digitals, disposat en dues direccions. No hem trobat cap paral.lel d'aquesta forma en jaciments de la nostra comarca. Alçària conservada: 21,3 cm.; diàmetre de la vora: 17,4 cm.
Ref. 8637
Fragment de vora de gerro de ceràmica ibèrica feta a mà. Pasta de color marró. Superfícies allisades i ennegrides. La vora és de perfil recte, enganxada al mateix llavi hi ha una decoració de cordó aplicat amb unes incisions obliqües. Trobem peces similars als jaciments de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (77) i al po-

blat de Puig Castellar de Sta. Coloma de Gramanet (78).
Ref. 8645
Gerreta bitroncocònica de ceràmica grisa de la Costa Catalana, sense fons, amb vora exvasada i nansa acanalada. Pasta poc depurada, dura, d'un color amarronat. Superfície externa amb engalbat gris, polida en la meitat superior de la peça. En el coll de la peça hi ha tres motllures. Diàmetre de la vora: 9 cm.
Ref. 8646
Fragment de vora i paret de pàtera la forma de la qual imita la Lamb. 26 de les ceràmiques d'importació de vernís negre. Pasta de color gris, ben depurada. Superfície externa polida, de color gris. Superfície interna allisada.
Ref. 8647
Fons sencer, amb peu, d'un vas de forma indeterminable de ceràmica gris de la Costa Catalana. Pasta de color gris. Superfície allisada de color gris. Diàmetre del fons: 4,4 cm.
Ref. 8648
Nansa i fragment de paret d'una petita copa. Malgrat la petitesa del fragment exhumat, pel tipus de nansa, forma de la paret i mides de la peça, creiem que es tracta d'una copeta similar a una exhumada a la necròpolis de Cabrera de Mar (79), a altres del poblat de Puig Castellar de Santa Coloma de Gramanet (80) i a una altra del poblat de Margalef a Torregrossa (81), que imiten a mida reduïda una forma semblant a la del skyphos-kylix àtic. Pasta de color gris. Superfície externa polida i grisa.
Ref. 8641
Fragment de vora exvasada plana, amb part del cos, d'un kalathos ibèric. Pasta de color taronja. Bona cuita. Superfícies amb engalbat de color ocre i decorades amb pintura de color vinós. Decoració de tipus geomètric: triangles, bandes i rectangles. L'estat de conservació de l'engalbat i la pintura és molt dolent. Cronologia: finals del segle III i segle II a.C.
Ref. 8642
Fragment amorf, de forma indeterminable, d'un vas de ceràmica ibèrica. Pasta tipus sandwich, ataronjada als extrems. Bona cuita. Superfícies amb un engalbat de color ocre clar i decorades amb pintura d'un color vinós. Decoració de tipus geomètric, combinant bandes horitzontals i línies de SSSS. L'estat de conservació és bo.
Ref. 8644
Fragment amorf d'un vas de ceràmica ibèrica. Pasta grisa. Bona cuita. Engalbat de color beix clar i decorat amb pintura de color vinós, un xic fosc. Decoració feta a base de tres petits cercles concèntrics. Quant a la forma, encara que es tracta d'un fragment molt petit, es pot esbrinar una peça més o menys tancada, molt semblant a una altra exhumada en una sitja del poblat ibèric de Mas Castellà (Vilafranca del Penedès), datada entre el 175-100 a.C. (82).
Ref. 8654
Fragment de vora d'un vas de ceràmica ibèrica. Imita els plats d'importació de la forma Lamb. 26. Pasta vermellosa amb una franja amarronada al mig. Bona cuita. Superfícies polides, d'un color amarronat.
Ref. 8656
Fragment de vora i coll de gerreta, possiblement de perfil bitroncocònic, de ceràmica ibèrica. Vora exvasada i parets primes. Pasta de color marró amb una petita franja grisa. Bona cuita. Superfícies polides i amarronades.
Ref. 8663
Fragment de vora i llom d'una àmfora ibèrica que presenta tota la part superior enfonsada per algun accident durant la cuita. Pasta de color gris amb una petita capa amarronada. Diàmetre aproximat de la vora: 12 cm.

Durant l'excavació d'aquesta sitja s'exhumà un crani humà fragmentat, fet bastant infreqüent en aquests tipus de jaciments. Cal dir que descartem totalment la utilització d'aquesta sitja com a un enterrament ibèric, tota vegada que el crani no presenta cap resta d'incineració ni hi ha aixovar funerari. Hem de dir també, que no hi ha cap més resta d'ossam humà. El crani va aparèixer barrejat amb el material fins ara relacionat. Per la qual cosa cal considerar-lo coetani a l'època d'abocament del material de la sitja.

Considerem aquesta troballa de gran importància ja que degut al ritual funerari d'incineració del cadàver emprat pels pobles ibèrics són rarísimes les mostres antropològiques conservades. A part d'alguns enterraments infantils trobats en el subsol de vivendes (83) (84), a Catalunya, i corresponent a aquesta época. només disposem d'un esquelet femení trobat al Coll del Moro de Tivissa (Ribera d'Ebre); una mandíbula i dos cranis apareguts en sitges properes al poblat ibèric de Burriac (85) i un fragment de maxilar inferior del mateix poblat (86); un crani enclavat exhumat al costat de la muralla del poblat ibèric de Puig Castellar (Barcelonès) i els quatre cranis d'Ullastret (Baix Empordà), tres dels quals travessats per claus. Dos es trobaren dins d'una sitja, la 146, al costat de la muralla (87). La troballa d'aquests cranis s'ha relacionat en alguns casos amb execucions i en d'altres amb pràctiques rituals.

El crani va ser referenciat (nº 8665) amb el conjunt del material exhumat i el passàrem al company de la S.A.M.C.M. en JOAN ROLDOS i SANS perquè en realitzés l'estudi, el resultat del qual és el que ara presentem. El text, dibuixos, radiografies i comentari de les mateixes el transcrivim tal com ens va ser lliurat.

Estat de conservació.

Crani en bastant bon estat de conservació. Presenta una deformació póstuma molt pronunciada en l'emicrani dret, vist per la seva norma occipital s'inclina massa cap a l'esquerra, això fa que sigui molt difícil la seva reconstrucció ja que els fragments no coincideixen bé. La paret esquerra del crani es conserva bastant bé, conserva tot el parietal i el temporal. També es conserva el frontal. Hi manca el temporal dret i part de l'occipital, del qual conservem un fragment que no encaixa bé i que formaria la base del crani. Conservem, així mateix, altres restes molt fragmentades. Hi manca, també, tota l'estructura òssia nassal i les dues mandíbules (inferior i superior), tampoc no hi ha cap dent.

La norma occipital presenta un enfonsament de l'os degut a un fort cop d'una arma contundent. Presenta un principi de cicatrització en la paret interna del crani. De l'esmentat enfonsament arrenca una esquerda d'una llargada de 67 mm. que va de l'occipital al parietal dret, està molt tancada i no es veu en l'interior del crani. Per aquest motiu, creiem que va viure algun temps després del cop i morí possiblement a conseqüència d'una hemorràgia cerebral. Les mides de l'enfonsament són 29 mm. de llargada, 13 mm. d'amplada màxima i 5 mm. de fondària.

Edat.

Ens és molt difícil de saber, de l'exemplar que ara estudiem, l'edat en què va morir, ja que ens manquen les mandíbules i les dents, que ens haguessin fet més fácil l'estudi.

Deduïm que es tracta d'un individu que morí en una fase de vida adulta perquè totes les sutures del crani estan molt tancades, tant per fora com per dins, i perquè la sutura frontal ha desaparegut.

Sexe.

Tots els indicis que observem ens porten a la conclusió que es tracta d'un crani de sexe femení. El front és petit i recte, els arcs ciliars són poc prominents i molt arrodonits, l'únic temporal recuperat ens presenta una apòfisi mastoide petita. En resum, es tracta d'un crani petit, fràgil i molt lleuger, dades que ens demostren aquesta conclusió.

Mides.

Llargada màxima	177 mm.
Amplada màxima	134 mm.
Alçària probable	136 mm.
Amplada frontal	77 mm.
Amplada orbital	38 mm.
Gruix de parets	4-2 mm.

Comentari de la radiografia frontal

S'observa tot el frontal. De la part dreta del crani veiem el parietal, hi manca tot el temporal i part de l'occipital. En la part esquerra veiem el parietal i el temporal, que és la part més ben conservada.

Si ens fixem en el punt mig dret del frontal observem, en la part interna de l'occipital, l'esfonsament esmentat en l'estudi del crani, que és conseqüència del cop mortal.

També s'observen els arcs ciliars superiors amb l'arrencament nassal. Hi manca tota la part òssia de la cara. Veiem clarament la deformació pòstuma del parietal dret i de l'occipital que hem esmentat en l'estudi del crani.

Comentari de la radiografia del perfil dret

Tot el que s'ha dit per la radiografia frontal s'observa també en aquesta. A més a més, i seguint tota la línia exterior del crani, s'observa l'enfonsament de l'occipital, com a conseqüència del qual deuria morir la individua.

Comentari de la radiografia interna

Si s'observa detingudament aquesta radiografia podem veure les sutures sagitals i occipitoparietals, que estan molt ben tancades.

També pot veure's la deformació pòstuma del parietal dret i de l'occipital. En la part esquerra del crani també podem observar el mastoide i el panyal, també la manca de l'estructura òssia de la cara i de la part dreta del crani.

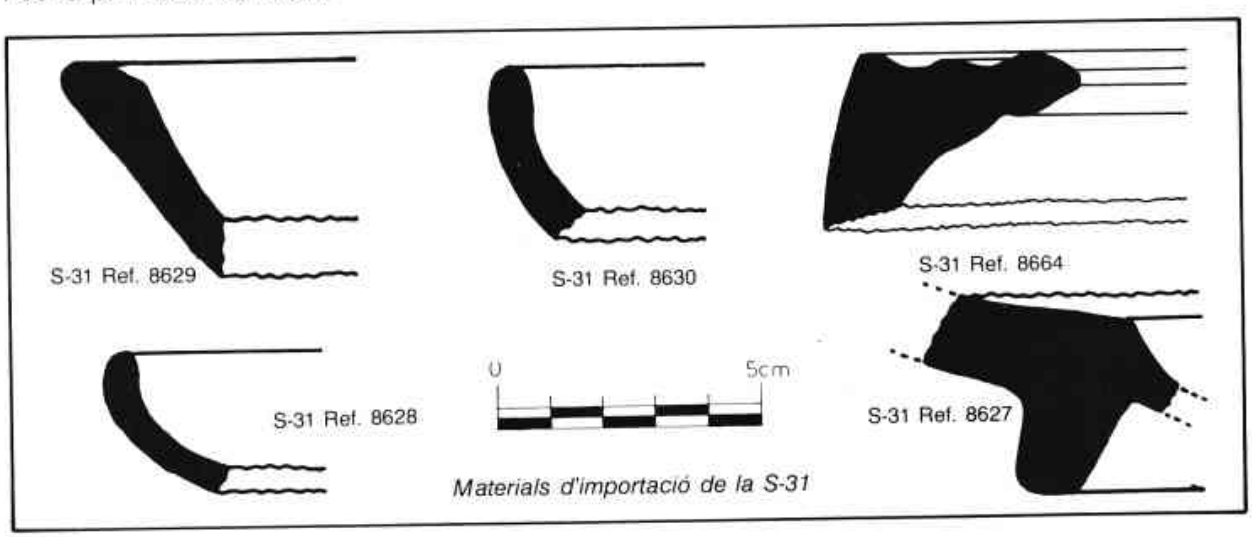

Materials d'importació de la S-31

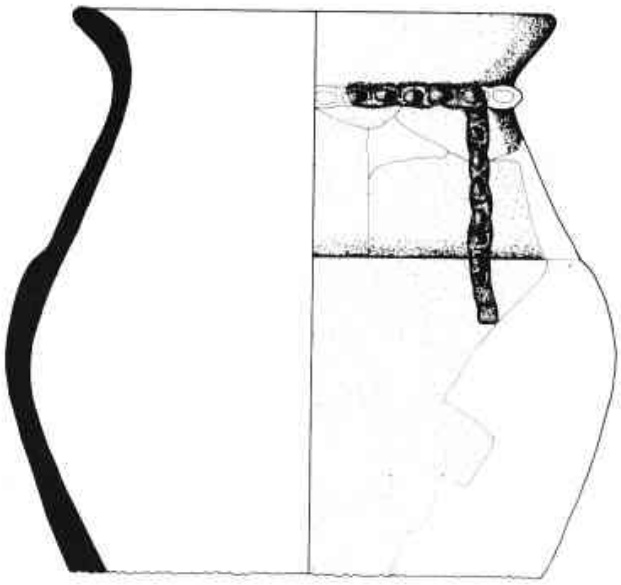

S-31 Ref. 8636

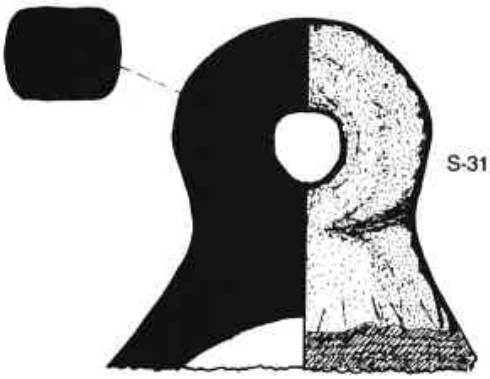

S-31 Ref. 8634

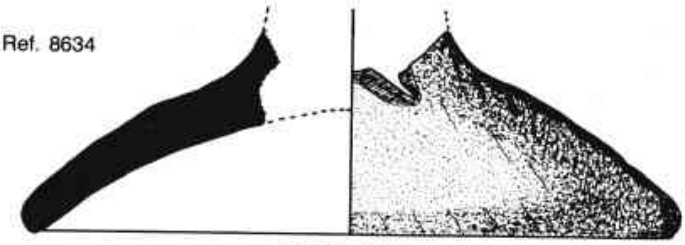

S-31 Ref. 8635

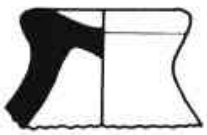

S-31 Ref. 8631

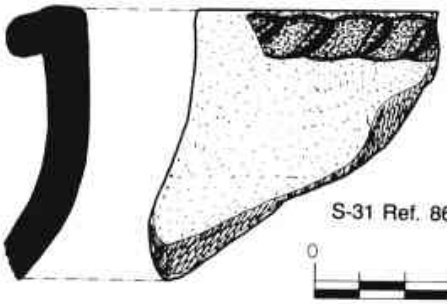

S-31 Ref. 8637

0 5cm

S-31 Ref. 8632

Ceràmica indígena feta a mà de la S-31

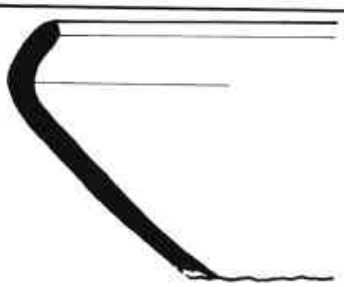

S-31 Ref. 8646

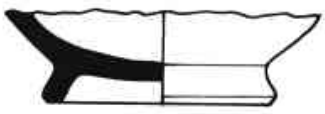

S-31 Ref. 8647

S-31 Ref. 8648

0 5cm

Ceràmiques grises ibèriques de la S-31

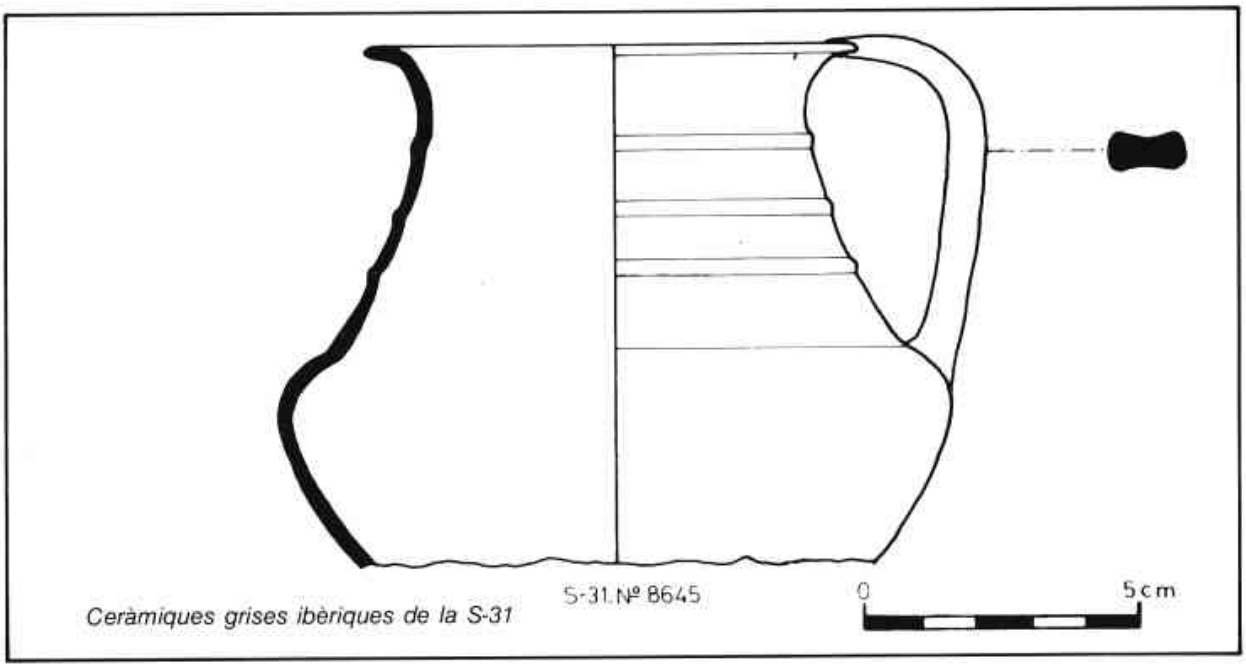

Ceràmiques grises ibèriques de la S-31

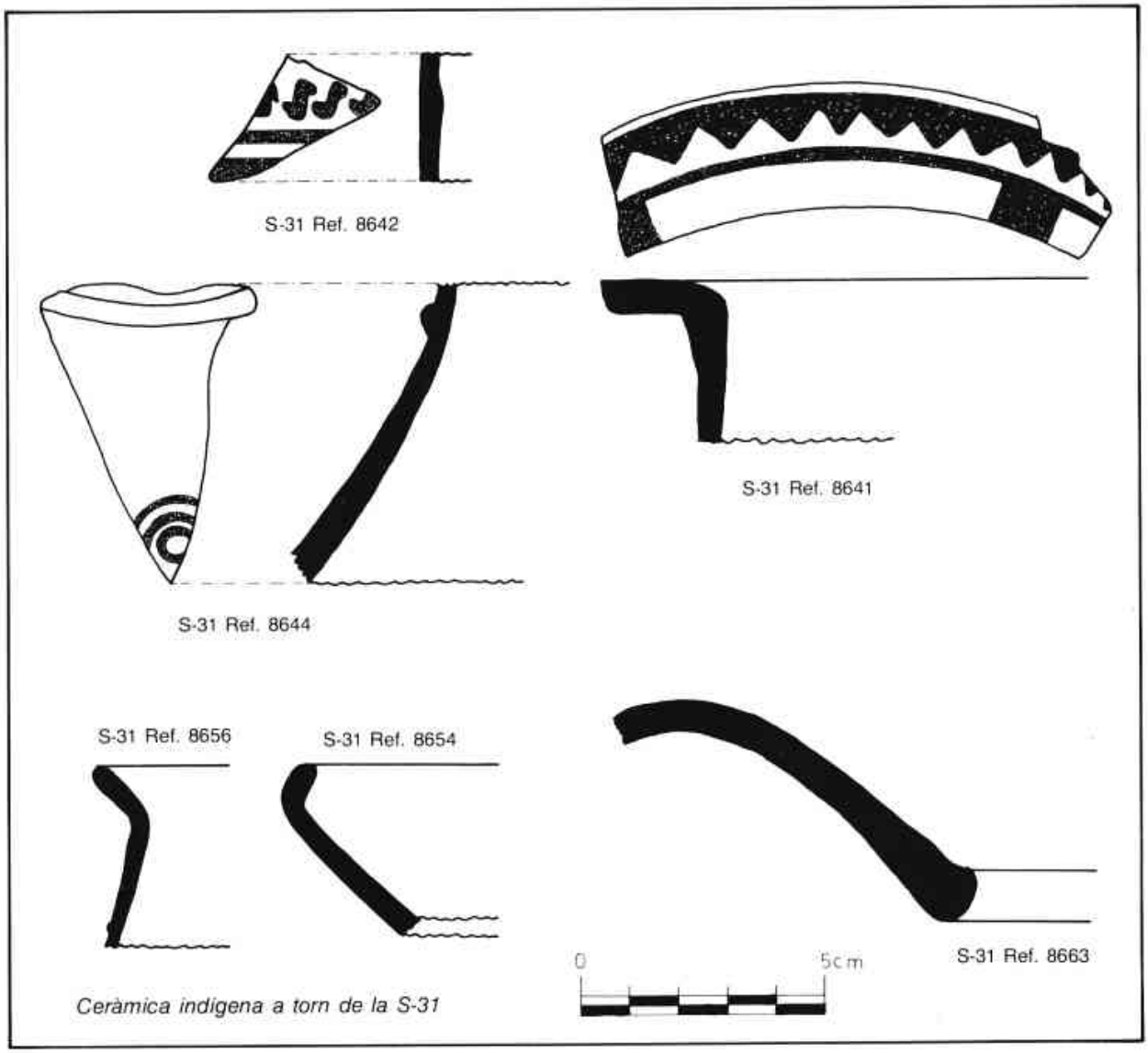

Ceràmica indígena a torn de la S-31

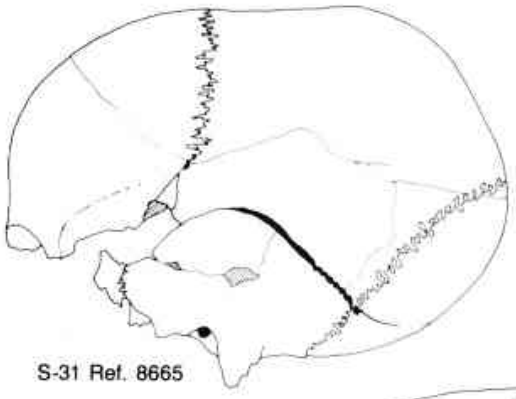

S-31 Ref. 8665

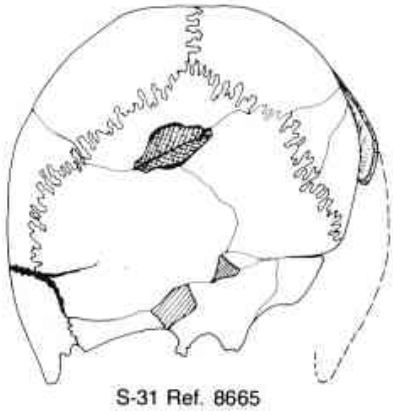

S-31 Ref. 8665

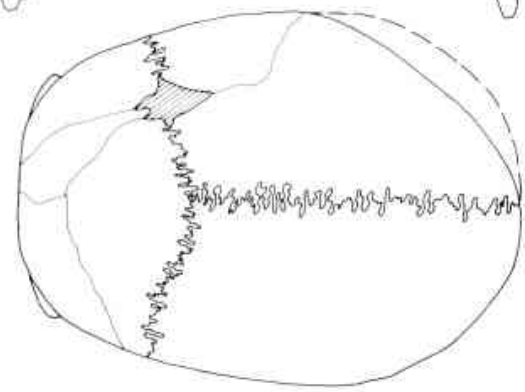

S-31 Ref. 8665

CRANI DE LA S-31

1

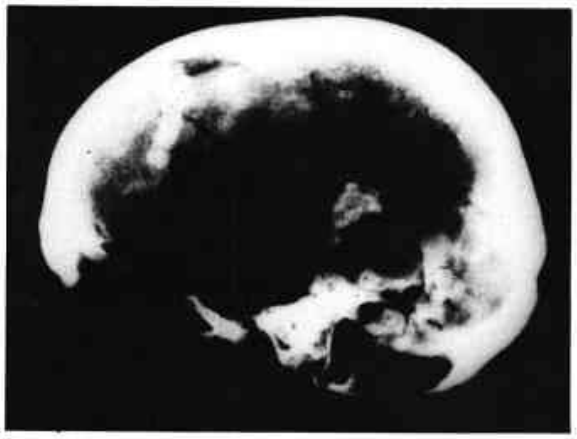

2

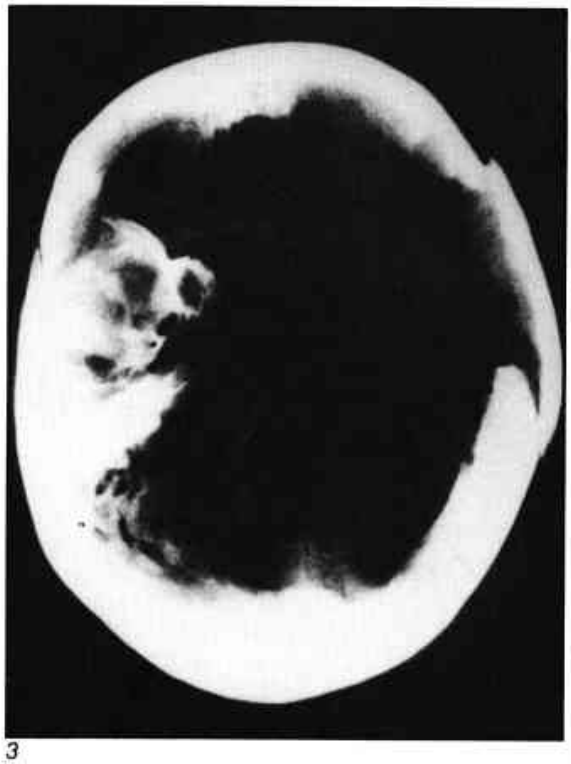

3

1 - Radiografia frontal
2 - Radiografia del perfil dret
3 - Radiografia interna

LA CAMPANYA DE 1979/1980. ÚLTIMA CAMPANYA EN EL SECTOR.

La sitja nº 33, així com la nº 34, varen ser detectades amb motiu d'una explanació de terres realitzades l'any 1979. En excavar-se la nº 34, l'any 1980, s'observà que comunicava interiorment amb una altra de dimensions més grosses, la sitja nº 35.

L'excavació de la sitja nº 33 es realitzà en dues fases. La primera s'inicià en el mes de maig de 1979 quan s'observaren gratades d'excavadors furtius en el fons de la sitja, que havien deixat al descobert fragments de ceràmica ibèrica pintada i de ceràmica campaniana.

Degut a l'imminent perill de destrucció del nivell inferior de la sitja, nivell decisiu per la seva datació, es procedí a un buidat ràpid del fons per part d'alguns membres de la S.A.M.M.

Per diversos motius no es va poder continuar l'excavació sistemàtica de la sitja fins el novembre de l'any 1980, en què també es féu una estratigrafia. Els treballs acabaren tres mesos després, en el gener de l'any 1981.

La sitja nº 33 es trobà seccionada verticalment, gairebé per la seva meitat, com a conseqüència dels rebaixos esmentats de l'any 1979. També, com a totes les sitges d'aquest grup, a excepció de la nº 27, li mancava la part superior. Aquesta sitja pel que s'ha conservat deuria tenir una forma ovoidal. Fins el moment, dels resultats de l'excavació d'aquesta sitja només s'havia publicat un breu comentari (88).

Pel que fa a les sitges nº 34 i 35, les dues foren excavades per la S.A.M.M. durant els mesos de gener a maig de 1980. Els resultats foren publicats l'any 1981 (89).

SITJA Nº 33

Durant l'excavació, i en l'estratigrafia, es pogueren observar tres nivells diferents. El nivell I comú a tot el sector. És el nivell exterior a la sitja; el nivell II, ja dins de la sitja. Format per terres argiloses molt compactes, el que pot indicar un reompliment artificial de la sitja en un moment donat. És possible que aquesta sitja es reomplís amb terres d'una zona, no massa llunyana, on hi havia materials més antics que en el nivell III; i el nivell III, bàsicament sorrent. Es formà per la caiguda de sorres a l'interior de la sitja. El fet que aquestes eren el component bàsic del nivell ens indica que la sitja, un cop abandonada la seva utilització, es deixà oberta (N-III) fins que en un moment indeterminat es reomplí amb terres argiloses (N-II).

Els materials del nivell II són:

Ref. 75141
Fragment de fons i paret d'un bol de ceràmica protocampaniana, de forma indeterminable. Vernís ben conservat, de color negre verdós, poc lluent. Ocupa el fons extern. Hi ha taques marrons en el peu. Pasta dura, fina, molt depurada, color beix clar. Peu bastant alt, amb una estria en la unió amb la paret externa de la peça i una altra en la unió amb el fons extern. La decoració que s'observa en la paret interna es composa de diverses files d'estries a rodet de bona factura. Cronologia: 300-225 a.C.

Ref. 75160
Fragment de vora exvasada plana i part del cos d'un kalathos ibèric. Pasta de color taronja. Bona cuita. Superfície amb un engalbat de color beix clar i decorada amb pintura de color vinós un xic fosc. Decoració geomètrica: bandes, triangles i quadrats. L'estat de l'engalbat i de la pintura és bo. Diàmetre aproximat de la vora: 10,5 cm. Cronologia: finals del segle III a.C.

Ref. 75163
Fragment amorf, d'un vas de forma indeterminable de ceràmica ibèrica. Pasta de color rosat molt pàl.lid. Bona cuita. Superfícies amb un engalbat de color blanquinós i decorades amb pintura de color marró fosc. L'estat de conservació de l'engalbat i la pintura és molt bo. Decoració: línia de tres postes[8] enganxades entre si. La decoració amb línies de postes és molt extensa en tota l'àrea ibèrica. La podem trobar, bé com a motiu central decoratiu, com és el cas d'una peça del Tossal de la Cala (Alacant) (91), o bé, com una decoració secundària com en alguns vasos de Lliria (València). Una posta molt semblant la trobem en la taula de temes decoratius de Lliria, amb el nº 173 (92). Correspon també, al tema nº 11 de la taula de decoracions de NORDSTROM sobre les ceràmiques ibèriques d'Alacant (93), i al tema nº 38 de la taula feta per BELTRAN LLORIS amb peces d'Azaila (94). També la trobem a Sidamon (Segrià) (95). En totes elles la cronologia no és anterior al segle III a.C.
Destaquem el tipus de color de l'engalbat i pintura d'aquesta peça, molt poc freqüents en la nostra comarca.

Ref. 75167
Ungüentari ibèric de cos fusiforme, sense coll ni vora. Fons concau. Pasta de color ataronjat. Bona cuita. Està decorat amb pintura de color marró fosc. Decoració: quatre bandes horitzontals. L'estat de conservció de la pintura és dolent. Diàmetre màxim: 6 cm; diàmetre de la base: 2,2 cm.; alçària conservada: 10,2 cm.
Si bé la manca de coll dificulta la seva classificació, per les característiques del cos i del peu, el podríem incloure dins del grup B, de la tipologia de E. CUADRADO (96), variants B-III o B-IV, ambdues datades en el segle II a.C. En les necròpolis d'Empúries és molt freqüent trobar aquests tipus d'ungüentaris. M. ALMAGRO (97) data els fusiformes des de finals del segle III a.C. fins a l'època de Cèsar (1ª meitat del segle I a.C.) Quant a la de-

8 Per descriure alguns dels motius decoratius d'aquests vasos hem seguit l'intent de normalització en català fet per X. Barral i Altet en mosaics antics (90).

coració amb pintura, i similars al nostre, hi veiem moltes similituds amb els de la inhumació Martí 24; inhumació Martí 80; inhumació Bonjoan 7; inhumació Bonjoan 56 i incineració Les Corts 35, tots exhumats a les necròpolis d'Empúries, així com també amb els exhumats en una sitja del poblat ibèric del Puig Castellar de Pontós (Alt Empordà), jaciment que sembla arribar fins els inicis del segle II a.C. (98).
A Cabrera de Mar, aquests ungüentaris ja estaven representats amb un exemplar trobat al poblat ibèric de Burriac (99).
Ref. 75169
Fragment de vora d'un petit bol de ceràmica grisa ibèrica. Vora corbada vers l'interior. Aquesta peça imita la forma Lamb. 24 o 25 de les ceràmiques d'importació de vernis negre. Pasta de color gris clar. Superfície externa allisada, de color gris.
Ref. 75177
Fragment de tassa amb umbo de ceràmica ibèrica de vora exvasada i parets primes. Pasta de color vermellós amb una franja grisa molt prima. Bona cuita. Superfícies polides. Diàmetre de la vora: 10 cm.
Ref. 75186
Fragment de vora d'olla de ceràmica ibèrica a torn. Vora exvasada. Superfícies de color marró, amb algunes zones ennegrides, senyal d'haver-se utilitzat per anar al foc. Acabat groller i rugós. Pasta de color marró amb moltes impureses, porosa i dura. Diàmetre aproximat de la vora: 16 cm. (100).
Ref. 75193
Fragment d'instrument de bronze. Per la seva característica morfològica incomplerta no podem deduir la seva funció. És de forma calibrada i de secció octogonal en tota la seva llargada, excepte en un extrem on s'observa un lleuger aplanament. L'estat de conservació és òptim. Llargada conservada: 8,8 cm.

Els materials del nivell III són:
Ref. 75135
Fragment de paret i vora d'un plat de ceràmica campaniana A forma Lamb. 23. Vernis de color negre brillant, sòlid. Pasta dura i compacta, de color vermell amarronat. Diàmetre màxim: 24,5 cm.; diàmetre de la vora: 23 cm.
Si bé la cronologia de la forma Lamb. 23 és una mica imprecisa, s'ha de situar dins la producció de la campaniana A de la segona meitat del segle III a.C., arribant, possiblement, al primer quart del segle II a.C. MOREL (101) data aquesta forma cap a finals del segle III i principis del segle II a.C.
Ref. 75142
Fragment de fons i paret d'un bol de ceràmica campaniana A, possiblement de forma Lamb. 31. Vernis de color negre, molt brillant amb iridiscències metàl.liques. Fons extern reservat. Taques marrons en el peu i en la part baixa de la part externa. Pasta de color amarronat, dura, ben depurada. Peu poc alt, arrodonit per la part externa i inclinat per la interna.
La decoració del fons intern es composa d'una roseta central, molt fracturada. Diàmetre aproximat de la base: 4,9 cm.
Ref. 75136
Copa, sense peu, de ceràmica campaniana A. Forma MOREL 68 b o c. Vernis de color negre brillant amb iridiscències metàl.liques. Taques marrons en el peu. Pasta dura, de color vermell amarronat. En la part externa, immediatament sota la vora, hi ha dues estries paral.leles. També s'observa l'arrencament d'una nansa bífida en la seva part superior.
La decoració de la part interna de la copa es composa d'una banda pintada de color blanc al dessota de la vora i d'un cercle, també pintat de blanc, que ocupa el fons intern. Diàmetre de la vora: 9,6 cm. Cronologia: 1ª meitat del s. II a.C., més aviat cap a mitjan.
J.P. MOREL (104) situa el moment àlgid de la producció de la forma 68 entre el segon i tercer quart del segle II a.C. SANMARTI (105), tot i acceptant la datació donada per MOREL, creu per l'associació amb un plat de la forma Lamb. 23 exhumat en un enterrament de la necròpolis de Les Corts (Empúries), que els seus inicis poden remuntar-se a finals del segle III o bé a principis del segle II a.C.
Ref. 75137
Fragment de vora i paret d'una copa, forma MOREL 68 b o c, de ceràmica campaniana A. Vernís de color negre, molt brillant, amb iridiscències metàl.liques. Pasta dura de color vermell amarronat. En la paret externa s'observa l'arrencament d'una nansa. Al dessota de la vora hi ha una estria. La decoració de la part interna es composa de dues bandes pintades paral.leles al dessota de la vora, la superior de color blanc i la inferior d'un color vinós. Cronologia: 1ª meitat del s. II a.C., més aviat cap a mitjan.
Ref. 75140
Fragment de vora d'una copa similar a les dues anteriors de campaniana A. Pasta de color vermell-amarronat. Cronologia: 200-150 a.C.
Ref. 75138
Fragment de vora i paret d'una petita vora carenada de ceràmica campaniana A. Forma Lamb. 34. Vernis de color negre, brillant, espès i ben conservat. Superfície interna una mica rugosa. Taques amarronades en la part externa. Pasta dura de color vermell amarronat. Diàmetre aproximat de la vora: 7 cm. Cronologia: segon quart del s. II a.C.
La forma Lamb. 34 és una de les formes típiques de la ceràmica campaniana del segle II a.C. (106), evolució de la forma Lamb. 25.
Ref. 75139
Fragment de vora d'un vas de forma indeterminable, potser una Lamb. 27 c, de ceràmica campaniana A. Vernís espès, de color negre intens, molt brillant. Pasta dura, compacta, de color vermell amarronat. Cronologia: s. II a.C.

Donat que les variants a i b de la forma Lamb. 27 són pròpies dels bols del taller de les Petites Estampilles (102), o del taller de Rhode (103) (tots dos de la primera meitat del segle III a.C.), i que només molt esporàdicament es troben dins de la campaniana A més antiga, creiem molt possible que el nostre fragment correspongui a la variant c d'aquesta forma, típica de la campaniana A del segle II a.C.
Ref. 75143
Fragment de fons d'un vas, de forma indeterminable, de ceràmica campaniana A. Vernís quasi mat de color negre amarronat. Ocupa el fons extern. Taques marrons en la paret externa del peu. Pasta bastant dura de color vermellós. Peu una mica inclinat, més alt per la part interna. Paret del fons bastant prima. Diàmetre aproximat del fons: 7,2 cm. La decoració conservada es composa d'una palmeta radial fragmentada en el fons intern. Cronologia: segon-tercer quart del s. II a.C.?
Ref. 75189
Fragment de llavi d'àmfora púnica que correspon al ti-

pus RAMON PE-16, assimilable a una MAÑA E antiga. Pasta de color beix, bastant dura i amb algunes partícules brillants, possiblement de mica. Diàmetre de la vora: 12 cm. Cronologia: 220 +- 25 a.C.
Dos fragments de llavi d'àmfora d'aquest tipus s'exhumaren en les sitges nº 22 (ref. 8712) i nº 30 (ref. 8584).

Ref. 75145
Perfil, sense fons, de cassola de ceràmica d'ús comú romano-republicana. Conserva una nansa de disposició horitzontal i secció circular. Paret molt prima, bastant bombada, amb algunes estries en la superfície interna produïdes pel tornejat. Vora còncava en l'interior, amb una rebava allà on s'ajunten la paret i la vora; aquesta rebava sembla ser que servia per aguantar una tapadora. Pasta de color vermellós (similar al de les rajoles), un xic porosa, dura i bastant depurada. Superfícies rugoses. Tot l'exterior de la peça i part de l'interior de la vora presenten una pàtina negrosa. En la part inferior de la paret s'observen zones negres produïdes per la seva utilització com a ceràmica de cuina. Diàmetre de la vora: 18,2 cm.
Pertanyent a aquesta peça també es va exhumar un petit fragment del fons, essent la característica principal d'aquest que és lleugerament estriat en la part externa amb estries fines i molt juntes.
Segons M. VEGAS (107) sembla ser que el prototipus d'aquestes cassoles ha de buscar-se en models d'origen grec, característics del s. II a.C.
A primer cop d'ull la peça en estudi recorda, tipològicament, la forma 6 de M. VEGAS, variants 1 i 2 (108), datades en la segona meitat del s. I d.C. i començaments del s. II d.C., però, en la nostra peça la paret és més bombada i el punt de connexió entre la paret i el fons no és tan accentuat. Una altra forma semblant és la HAYES 194 (109), datada en la segona meitat del s. I a.C., forma aquesta de la que J.W. HAYES diu que pot ser un derivat directe de la HAYES 191 (110) que ja té una cronologia de finals del s. II a.C. i s. I a.C., i que és la mateixa forma que la M. VEGAS 4, variants 1 i 2 (111), datada per aquesta autora en el període tardo-republicà. La nostra peça difereix d'aquestes últimes formes en què no té la vora exvasada. Un altre fet que la diferencia de totes les esmentades és que aquestes no tenen nanses, essent infreqüents en aquests tipus de cassoles.
Una peça semblant a la nostra s'exhumà a Albintimilium, també amb nanses; N. LAMBOGLIA la datà aproximadament en la 2ª meitat del s. I a.C. (112).
Pel context on ha aparegut, amb ceràmica campaniana A, creiem correcte datar aquesta cassola en el segle II a.C., podent tractar-se d'un precedent de les formes HAYES 191 i 194.
Ref. 75146
Tapadora de petites dimensions de ceràmica ibèrica feta a mà. Nansa de botó de secció circular i lleugerament còncava en la part superior. Pasta de color vermell-amarronat. Superfícies allisades i ennegrides. Alçària: 4,8 cm.; diàmetre màxim: 11 cm.
Ref. 75147
Tapadora quasi sencera, sense nansa, de ceràmica ibèrica feta a mà. Pasta de color vermell-amarronat, arribant en algunes zones a ser negre. Superfícies allisades i ennegrides. Diàmetre màxim: 16 cm.
Ref. 75168
Perfil, sense panxa ni fons, de gerreta bitroncocònica de ceràmica grisa de la costa catalana. Vora exvasada i nansa de secció acanalada. Pasta de color gris amb un to lleugerament amarronat en la seva part central. Superficie externa polida, brillant, d'un color una mica més fosc que el de la pasta. En el coll hi ha tres motllures decoratives. Diàmetre de la vora: 10 cm. Cronologia: s. III-II a.C.
Ref. 75175
Fragment de fons, lleugerament concau, de gerreta de ceràmica grisa de la costa catalana. Pasta de color gris una mica amarronada en la part central. Superfície externa allisada, de color gris mat. Diàmetre del fons: 4,5 cm.

Ref. 75161
Fragment amorf que correspon a una part del cos d'un kalathos ibèric. Pasta de color ocre. Bona cuita. Parets molt primes. Per la part interna s'insinua el començament del fons. Superfície engalbada i decorada amb pintura d'un color vinós. Engalbat de color ocre.
La decoració és de tipus aparentment geomètric encara que pot tractar-se d'una barreja de motius geomètrics i florals molt estilitzats. El fragment ens mostra una decoració situada en un sol fris dividit en una mètopa central a base de tres figures més o menys triangulars, que corresponen a una estilització de tres fulles d'heura, emmarcades per una línia vertical a cada cantó i seguides per unes línies verticals ondulades que tanquen la mètopa. En un dels extrems del fragment s'insinuen altra vegada aquestes fulles d'heura voltades per línies ondulades. Prop de l'inici del fons, i emmarcant la part baixa del fris, hi ha tres bandes horitzontals. L'estat de conservació de l'engalbat i de la pintura és bo.
En principi, les característiques tipològiques del fragment ja ens indiquen una cronologia: segona meitat del s. III i s. II a.C., però aquesta cronologia la podrem afinar més pel tipus de decoració. Les fulles d'heura són un motiu molt estès i difós. Les trobem en jaciments del sud-est peninsular (113), encara que aquestes que ara estudiem no figuren en la taula de motius decoratius de la ceràmica de Llíria (València) (114). Veiem que és freqüent, també, trobar aquest motiu decoratiu en jaciments del Baix Aragó (115) i en jaciments catalans (116). No trobem paral.lels en cap dels poblats ibèrics de la nostra comarca.
Aquest tema decoratiu és de procedència llevantina, que experimenta diverses evolucions i variacions, i la seva aparició es pot datar a finals del s. III a.C. Creiem que aquí no arribarien fins ben entrat el s. II a.C., cronologia que ens ve donada per les ceràmiques d'importació del N-III. Cronologia: s. II a.C.
Ref. 75162
Perfil incomplert, sense fons, de vas bitroncocònic de ceràmica ibèrica. Vora exvasada plana, un xic inclinada cap a baix. Pasta de color ataronjat. Bona cuita. Parets primes. La superfície externa presenta un engalbat de color pallós damunt del qual s'hi va aplicar pintura de color vinós.
El cos està format per un sol fris, emmarcat al damunt per dues bandes horitzontals. La part baixa del fris està delimitada per dues bandes horitzontals, la segona més gruixuda, damunt de la qual hi ha una línia amb llengüetes que envolta tota la peça. La decoració del fris és totalment geomètrica. Va combinant semicercles concèntrics amb grups de set línies verticals ondulades i paral.leles entre si i una sèrie de quarts de cercle concèntrics. L'estat de conservació de la pintura és bo malgrat que en algunes zones hi ha una degradació de la mateixa.
Els temes que formen la decoració d'aquesta peça tenen un període cronològic molt ample, ja que els trobem en quasi tot el període que ocupa la ceràmica ibèrica pintada.
Trobem aquests motius decoratius en jaciments del sud-est (117), Llevant (118), Baix Aragó (119) i Catalunya (120). També és freqüent al Maresme (121).

Pel que fa a la forma de la peça, veiem que correspon al grup segon del quadre de formes de LL. PERICOT (122). Veiem perfils molt semblants en peces del sud-est (123), Llevant (124) i Sidamon (125) però no trobem paral.lels en la nostra comarca.
Diàmetre de la vora: 25 cm.; diàmetre màxim de la peça: 25,4 cm. Cronologia: s. II a.C.
Ref. 75164
Fragment amorf d'un vas ibèric. Pasta de color pallós. Bona cuita. La superfície externa presenta un fi engalbat d'un color semblant al de la pasta, un xic més clar. Pintura de color vinós, una mica fosca. Decoració de tipus geomètric: bandes horitzontals i verticals, semicercles concèntrics i línia dentada. La conservació de l'engalbat i de la pintura és bastant bona, encara que un xic desgastats. Aquest tipus de motius són molt freqüents.
Ref. 75165
Fragment amorf d'un vas ibèric. Pasta tipus sandwich, ocre als extrems. Bona cuita. Superfícies decorades amb pintura de color vinós aplicada sobre un fi engalbat de color pallós. Bona conservació. Decoració de tipus geomètric. Bandes horitzontals, línies de SSSS i semicercles concèntrics. Decoració freqüent i molt extesa. Trobem aquest motiu decoratiu, línies de SSSS, en el tema nº 9 del quadre fet per S. NORDSTROM (126) sobre la ceràmica pintada d'Alacant i província. Del quadre de temes de Lliria (València) el que més s'hi assembla és el nº 16, encara que no és ben bé el mateix (127). També el trobem a Azaila (Terol) essent el tema nº 99 segons M. BELTRAN (128). A la zona catalana és freqüent trobar-lo en peces de Sidamon (129) i Fontscaldes (130). Quant al Maresme, s'ha exhumat alguna peça amb aquest tipus de motiu decoratiu al poblat ibèric del Mas Boscà (Badalona) (131).

Un dels fets que més gratament ens ha sorprès en l'excavació d'aquesta sitja és la quantitat i varietat dels fragments ceràmics ibèrics pintats exhumats. Una vegada classificats (comptant els del N-II i N-III) vàrem veure que corresponien a 9 peces diferents. Cap d'aquestes no s'ha pogut restaurar totalment, però en la majoria hem pogut deduir la seva forma originària. Aquest nombre de peces és bastant sorprenent ja que en jaciments de la comarca la ceràmica ibèrica decorada amb pintura no es troba en massa quantitat, si més no de moment.

La forma que es repeteix més és la del kalathos. Aquesta ja la trobem en sitges properes a la que ara estudiem i en habitacions del poblat ibèric de Burriac, així com en altres jaciments de la comarca. No passa el mateix amb la peça nº 75162, essent aquesta la primera vegada que la trobem en el poblat de Burriac i rodalies. De les altres peces, per ser fragments molt petits, no s'ha pogut esbrinar la forma a la qual pertanyen.

Pel que fa a les decoracions podem dir que predominen les de tema geomètric, on es van combinant motius molt freqüents i difosos per tota l'àrea ibèrica peninsular, com semicercles concèntrics, bandes verticals i horitzontals, línies ondulades, línies de SSSS, etc. També trobem motius geomètrics, junt amb altres de decoració floral molt estilitzada. En aquests casos els motius geomètrics passen a un lloc secundari, emmarcant i delimitant els temes florals.

Dels dos tipus de decoració hem trobat paral.lels en altres jaciments de la Península, ja que són temes molt freqüents i difosos. Per això, en l'estudi de cada peça hem tractat de fer una relació d'altres llocs on també apareixen aquests temes, precisament per veure la difusió i la generalització, o no, dels mateixos. Tot això ens pot conduir a observar una sèrie d'influències estilístiques que ens podrien arribar d'altres zones, o bé, intentar esbrinar uns intercanvis comercials, no ja d'influències estilístiques, sinó de les mateixes peces.

Pel que fa a la cronologia d'aquestes ceràmiques, les del N-II són de difícil datació ja que es tracta d'un nivell de reompliment artificial, per la qual cosa es troben barrejats materials de diverses èpoques. Tot i així veiem una conjunció cronològica entre les ceràmiques ibèriques pintades del N-II i les del N-III. Per les del nivell III a part de característiques tipològiques de forma i decoració, ens ajuden a datar-les les ceràmiques d'importació exhumades en el mateix nivell.

L'absència de proto-campanianes del segle III a.C. i la total preponderància de la campaniana A, ja sigui de formes antigues, com pot ser la Lamb. 23, o de formes més modernes, molt més abundants que les antigues, ens dóna una cronologia que comprèn bàsicament la primera meitat del segle II a.C.

Ref. 75178
Fragment de vora de pàtera de «vora alta» de ceràmica ibèrica. Pasta de color marró fosc. Superfícies molt polides. Diàmetre aproximat de la vora: 32,4 cm.
Hi ha peces similars trobades a la necròpolis de Can Rodon de l'Hort (132) i en la sitja nº 35 (133).
Ref. 75179
Fragment de vora exvasada de gran gerra de ceràmica ibèrica. Pasta tipus sandwich, vermellosa als extrems. Bona cuita. Superfícies polides.
Ref. 75180
Fragment de vora exvasada de gran gerra de ceràmica ibèrica. Pasta bicolor, grisa i vermella. Superfície exterior polida.
Ref. 75181
Fragment de vora exvasada de gran gerra de ceràmica ibèrica. Pasta tipus sandwich, vermellosa als extrems. La superfície externa porta un lleuger engalbat de color beix.
Ref. 75191
Fons d'àmfora ibèrica del tipus de la costa catalana (MAÑA B-3). Pasta tipus sandwich, vermellosa als extrems. Alçària conservada: 35 cm.
A la part inferior del fons hi ha un grafit amb forma de X fet abans de la cuita. Un grafit similar a aquest el vàrem trobar en un fragment amorf d'àmfora ibèrica de

la sitja nº 35 (134). També en el poblat ibèric del turó de Can Olivé (Cerdanyola) aparegué una àmfora amb el mateix grafit (135).

Ref. 75194

Instrument de bronze, fragmentat pels dos extrems, quasi idèntic a l'exhumat en el nivell II d'aquesta mateixa sitja, nº ref. 75193. És de forma calibrada i secció octogonal. Un dels extrems de la peça està aplanat, s'hi observen els cops de l'instrument utilitzat per a aplanarlo, mentre que l'altre extrem es troba lleugerament tort. L'estat de conservació és òptim. Desconeixem la utilitat d'aquest tipus de peces. L'únic paral.lel que coneixem és un instrument, que M. ALMAGRO diu es tracta d'un «escoplito», exhumat a la necròpolis de Les Corts d'Empúries (136). Medeix 6,9 cm. de llargada.

Ref. 75195

Fragment d'espasa de ferro ibèrica. Li manca la meitat superior i l'emmanegament. La fulla és recta, del tipus La Tene, de forma cònica i aletes amb nervi central, s'observen possibles restes de la beina, fet difícil d'observar per l'alt grau d'oxidació que presenta la peça. Llargada conservada: 16,9 cm.; amplada màxima: 5 cm.

Ref. 75196

Clau de ferro de cabota rodona convexa i tija de secció quadrada. Estat de conservació bastant dolent. Llargada: 9,2 cm.; diàmetre de la cabota: 2,3 cm.

Ref. 75197

Fragment de punta de ferro de forma piramidal i secció rodona. Té la punta arrodonida i l'extrem oposat fragmentat. L'estat de conservació és regular, tenint en compte l'alt grau d'oxidació. Per la seva forma incomplerta, no podem deduir la seva funció amb seguretat, si bé creiem que es tracta d'un fragment d'una eina de conreu. Llargada conservada: 8,7 cm.; diàmetre màxim: 1,9 cm.

Ref. 75155

Pes de teler de forma trapezoïdal, amb orifici central a la meitat superior. Cuita dolenta. Acabat groller.

Ref. 75156

Peça circular de ceràmica amb orifici central. Pasta de color negre, amarronada a la superfície. Acabat groller. Cuita defectuosa. Diàmetre aproximat màxim: 8 cm.; diàmetre aproximat de l'orifici: 2,2 cm.; pes: 100 gr.

Ref. 75157

Peça circular de ceràmica amb orifici central. Pasta de color negre, essent amarronada en la superfície. Cuita defectuosa. Acabat groller. Diàmetre màxim aproximat: 7,5 cm.; diàmetre aproximat de l'orifici: 2 cm.; pes aproximat: 130 gr.

D'aquestes dues darreres peces ja n'hem trobat de semblants en el poblat ibèric de Burriac i en altres sitges del mateix grup d'aquesta (137). Encara que no es coneixi bé la seva utilitat, podria tractar-se de pesos de teler, pesos de xarxa, etc.

Ref. 75158

Fusaiola ibèrica de ceràmica amb inscripció al con superior: 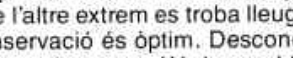 . Pasta de color marró molt fosc. Bona cuita. Superfícies brunyides. La inscripció fou feta amb un instrument punxant després del secat, però abans de la cocció de la peça. Segons la classificació de Z. CASTRO, pertany al tipus E subtipus 2 (138). Diàmetre màxim: 2,8 cm.; diàmetre de l'orifici: 0,7 cm.; alçària: 2,1 cm.; pes: 13,8 gr.

Pel que fa a la llegenda hi ha una part que creiem que s'ha de llegir amb la fusaiola cap per avall i que per tant seria la 2ª part de la llegenda. La 1ª part de la llegenda no té cap problema a l'hora de transcriure-la, per nosaltres seria L-E-S-KE-TI-N. La 2ª part és la que presenta una major dificultat, creiem que el 1er. signe és un nexe ( ), la transcripció que en fem és I-TU-KE-BA-BA-TA-U.

Ref. 75159

Fusaiola ibèrica de ceràmica. Pasta de color gris. Bona cuita. Superfície allisada. Segons la classificació abans esmentada (139) correspon al tipus A subtipus 3. Diàmetre màxim: 3 cm.; diàmetre de l'orifici: 0,8 cm.; alçària: 2,1 cm.; pes: 16,2 gr.

Durant l'excavació aparegueren un seguit de petxines, que degudament classificades i estudiades resultaren ser:

PECTUNCULUS GLYCYMERIS	13 i 9 fragments
MUREX BRANDARIS	1
DENTALIUM	1
CARDIUM TUBERCULATUM	1
CARDIUM OBLONGUM	2 fragments
CHIONE CHIONE	1 fragment

Totes són comestibles, a excepció del DENTALIUM que potser podria haver estat utilitzat com a penjoll. Normalment es troben en la sorra del mar, només el MUREX BRANDARIS té el seu hàbitat a les roques.

Tot seguit, un cop estudiats els materials, intentarem establir una datació dels nivells interiors de la sitja nº 33.

El N-II és de difícil datació, ja que el material que va donar va ser més aviat escàs i a la vegada contenia materials més antics que els del N-III (fons de ceràmica proto-campaniana ref. 75141) i també de més moderns (fragments de vora d'olla de ceràmica de cuina romana ref. 75186). L'altre material majoritàriament correspon al s. II a.C. Destaquem un ungüentari fusiforme amb diverses bandes pintades (ref. 75167); una vora de kalathos pintat (ref. 75160) i un fragment amorf de ceràmica ibèrica pintada (ref. 75163), peça que per les seves característiques considerem importada de zones més meridionals dins de l'àmbit de la cultura ibèrica.

Si bé la datació del N-II no és important en el sentit d'esbrinar l'època aproximada d'abandonament de la sitja, el N-III sí que és decisiu en aquest aspecte ja que és el primer nivell format un cop deixà d'utilitzar-se la sitja. És en aquest nivell on va aparèixer la major part del material, a vegades apilonat, el que suggereix que va ser abocat d'un cop. L'element primordial de datació del N-III és la ceràmica campaniana del tipus A de la que tractarem més endavant.

Entre els materials exhumats en aquest nivell cal destacar la ceràmica ibèrica pintada, de la que n'aparegueren fragments corresponents, com a mínin, a sis peces diferents, una de les quals és un vas (ref. 75162) d'una forma fins ara no detectada a la zona de Cabrera de Mar. La quantitat considerable de ceràmica ibèrica pintada del N-III és un fet interessant, ja que aquesta classe de ceràmica és inexistent en la necròpolis ibèrica de Can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar) (segles IV i III a.C.) i poc freqüent

en el poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar) (segles VI al I a.C.). L'associació en el mateix nivell amb ceràmica campaniana A ens permet datar-la aproximadament cap a finals del s. III i la primera meitat del s. II a.C.

Una altra peça interessant és una cassola de ceràmica romana d'ús comú (ref. 75145) de parets bastant primes, de la qual no hem pogut trobar cap paral.lel exacte pel que fa a la forma. Les nanses no són normals en cassoles d'aquest tipus.

També cal esmentar una fusaiola ibèrica epigrafiada (ref. 75158). Les fusaioles és conegut que s'utilitzaven en la tasca de filar. Certament és molt freqüent de trobar-les en jaciments ibèrics. A vegades es troben decorades, ja sigui amb línies ondulades, figures geomètriques, ratlles, etc., però s'han exhumat molt poques d'epigrafiades. Que nosaltres coneguem, en zones geogràficament properes a la nostra, tenim les de: Palamós (Baix Empordà) i Margalef (Torregrossa, Garrigues), ambdues donades a conèixer en el mateix treball (140); les de Gebut (Soses, Segrià) i Monreal de Ariza (Saragossa) —segons comunicació del Sr. LLUIS GALERA, conservador del Museu d'El Masnou, que agraïm—, i les d'Azaila (Terol) (141) amb grafits d'un o dos signes ibèrics.

Pel que fa a la ceràmica campaniana present en el N-III cal dir que és tota del tipus A i bastant homogènia cronològicament. Les formes clarament detectades són: Lamb. 23; Lamb. 27 c; Lamb. 34; i Morel 68 b o c (com a mínim tres peces diferents). Malgrat que la forma Lamb. 23, en campaniana A, és una forma típica de la 2ª meitat del s. III a.C., no és estrany que pugui arribar fins el primer quart del s. II a.C. (142). Les altres tres formes són típiques de la campaniana A del s. II a.C. Les copes Morel 68 b o c, si bé la seva datació és una mica imprecisa, es situen, normalment, vers la 1ª meitat del s. II a.C. Pel que fa al fons (ref. 75143), decorat amb palmetes, de vernís de no massa qualitat i fons elevat de parets bastant primes, creiem que ha de ser anterior al s. I a.C., tota vegada que LAMBOGLIA (143) així com també MOREL han demostrat que la decoració de palmetes i rosetes amb relleu s'extingueix a finals del s. II a.C. També cal destacar l'absència de ceràmica campaniana B (que apareix a partir del 150 a.C.) Per tot això, considerem que l'abocament d'aquesta ceràmica, així com de la resta de materials del N-III, es produeix dins del període comprès entre el 175 i el 150/140 a.C.

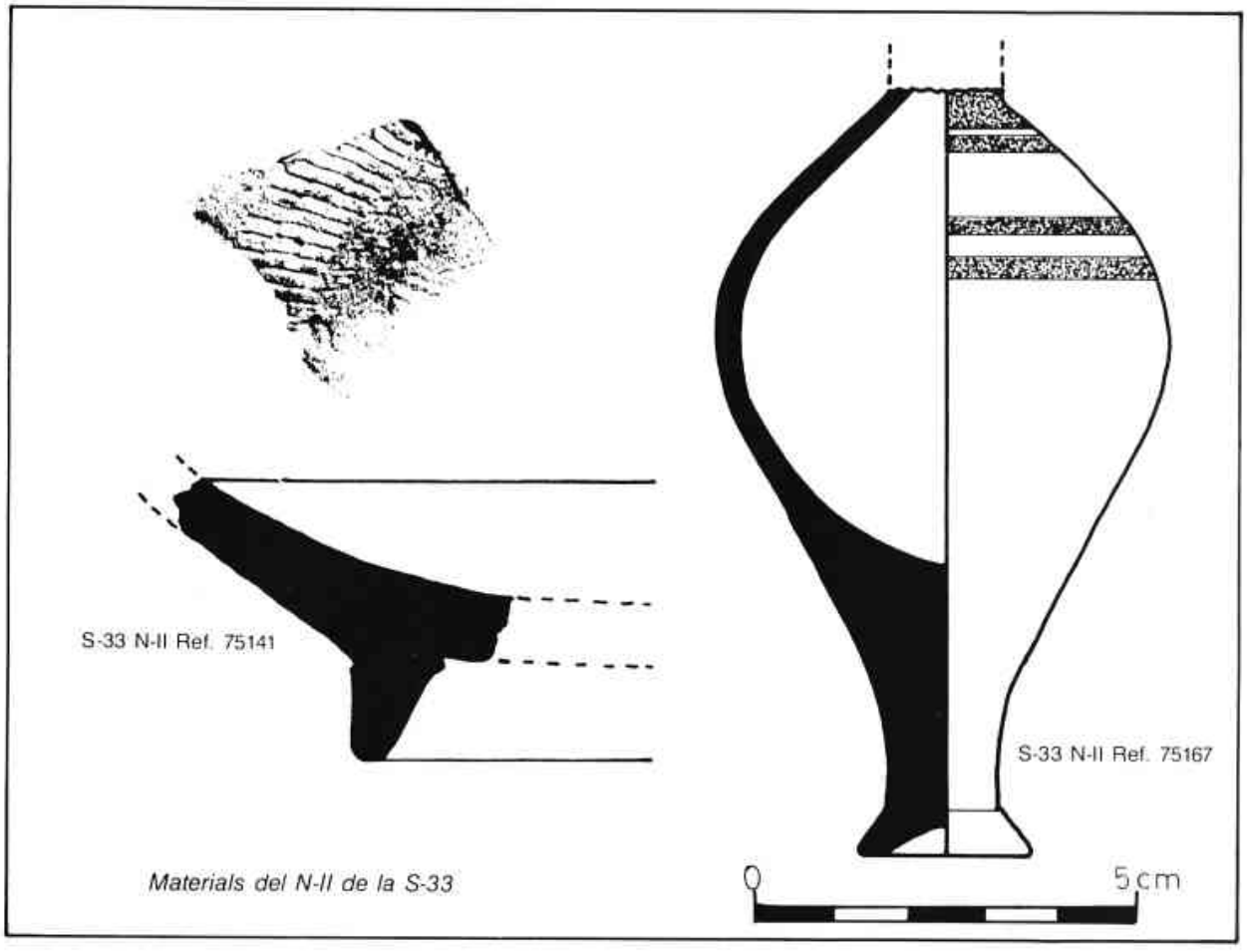

Materials del N-II de la S-33

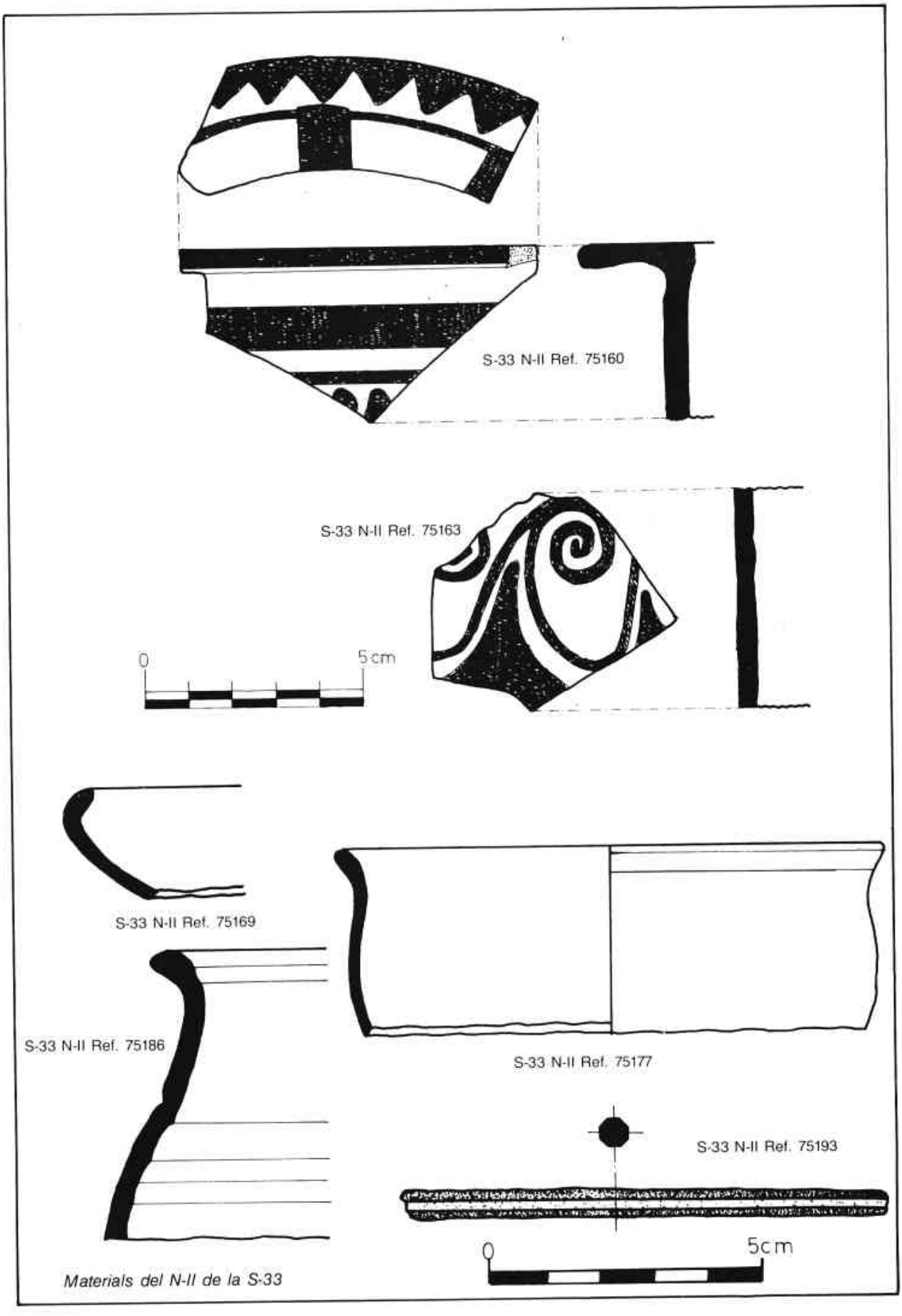

Materials del N-II de la S-33

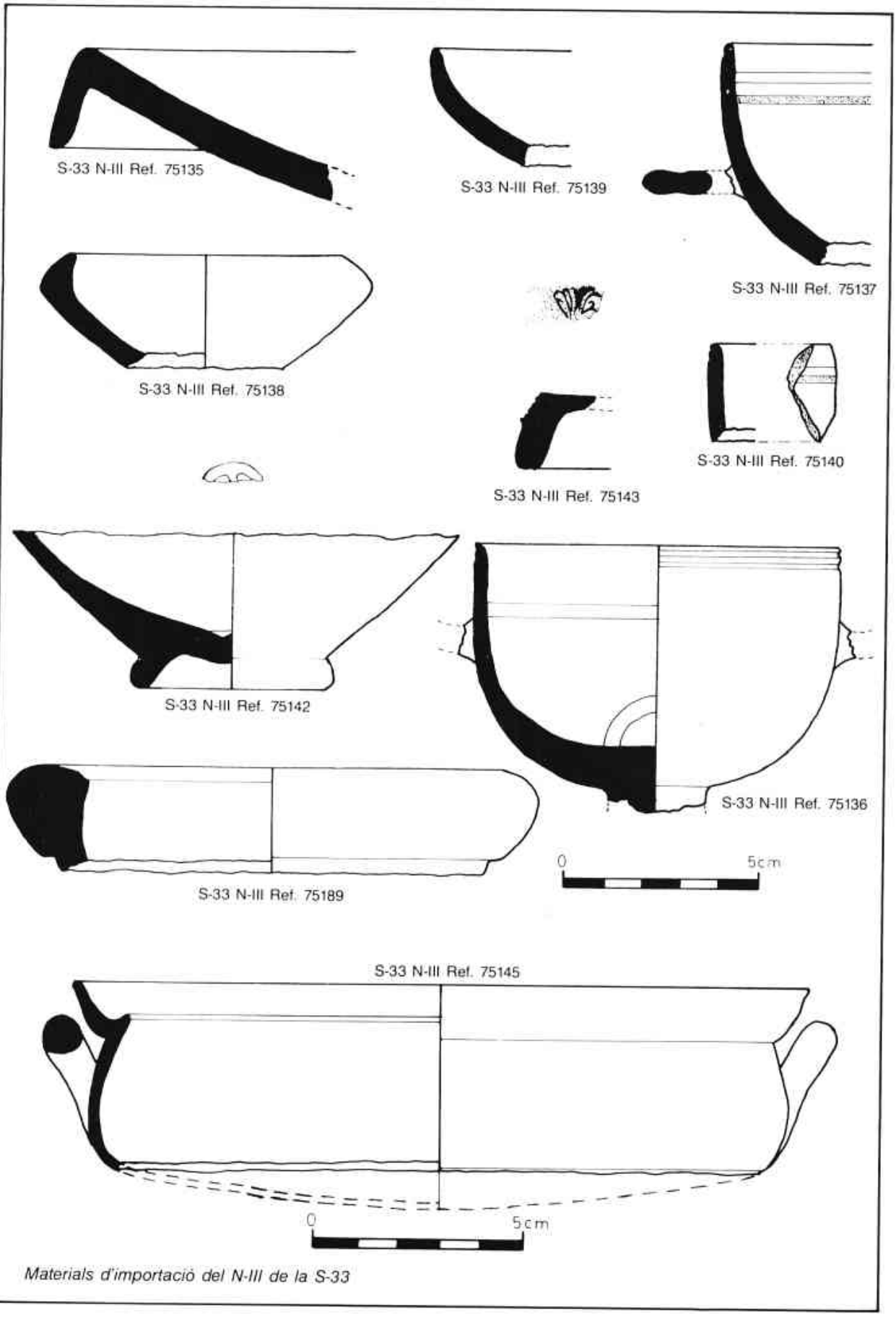

Materials d'importació del N-III de la S-33

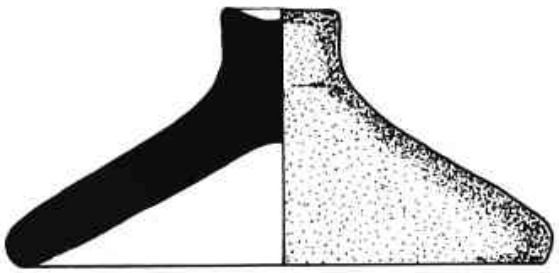

S-33 N-III Ref. 75146

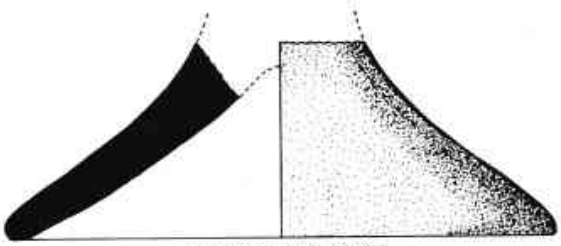

S-33 N-III Ref. 75147

Ceràmica indígena feta a mà

S-33 N-III Ref. 75168

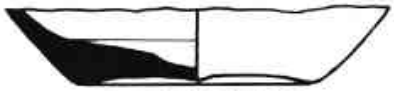

S-33 N-III Ref. 75175

Ceràmiques grises ibèriques

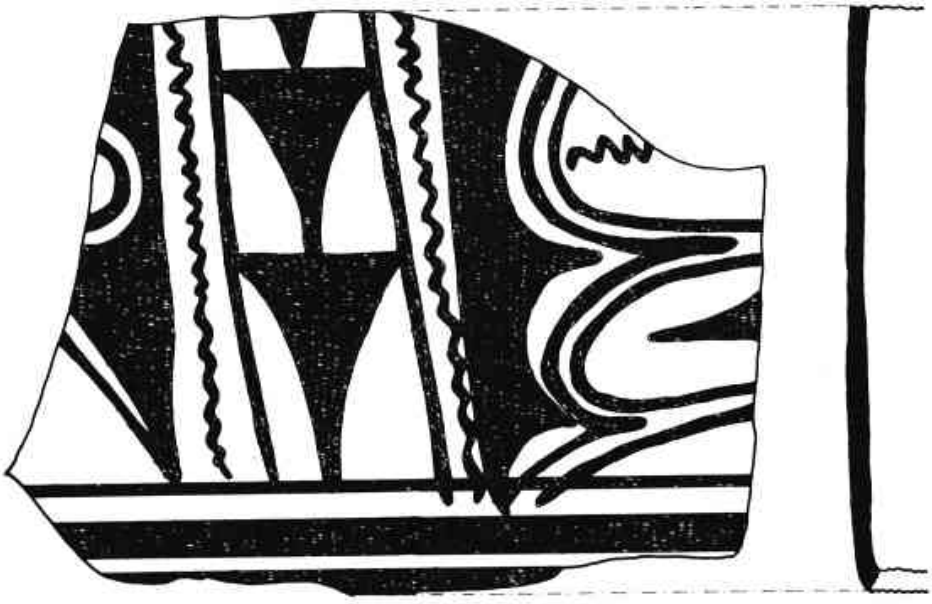

S-33 N-III Ref. 75161

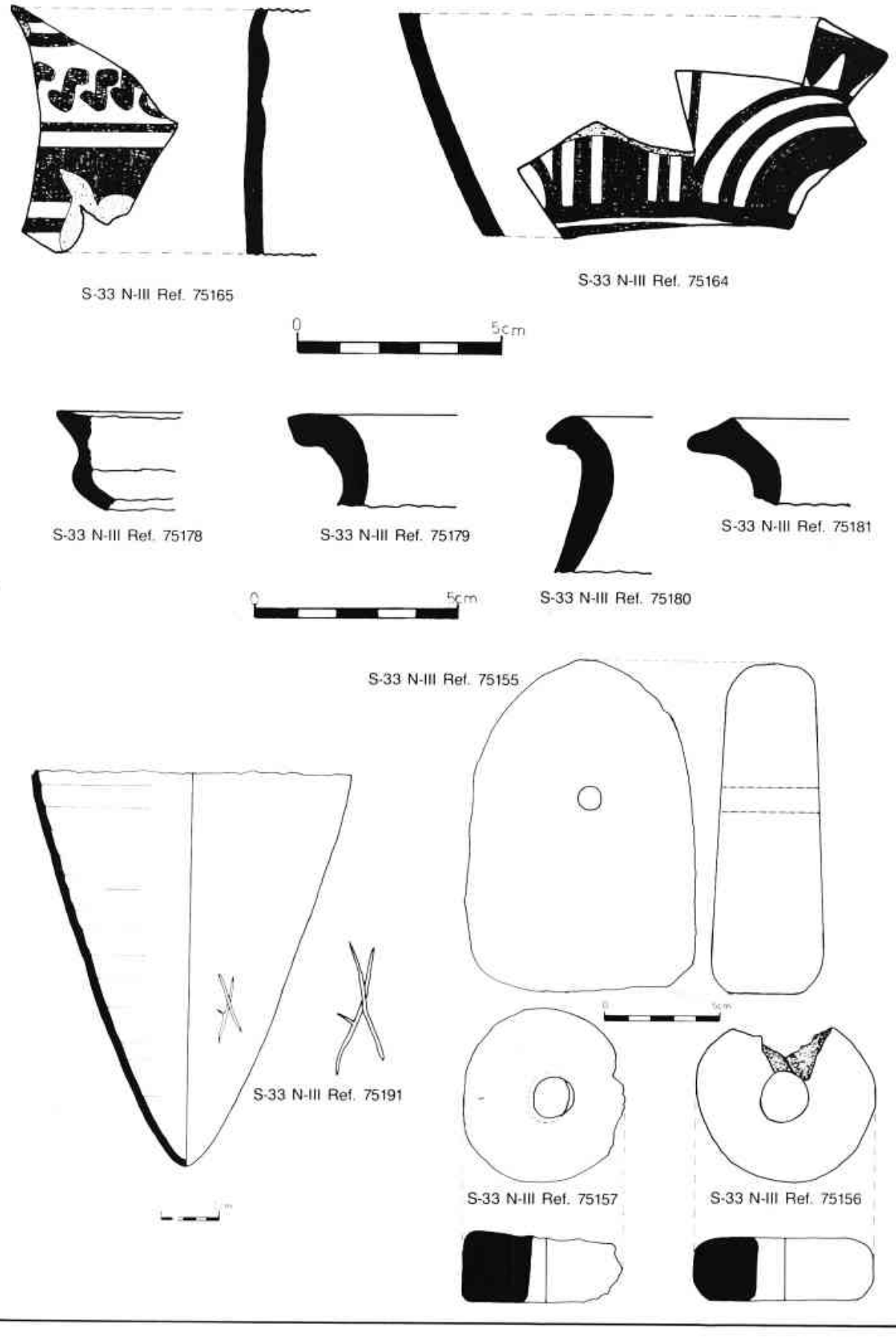
S-33 N-III Ref. 75165
S-33 N-III Ref. 75164
0
5cm
S-33 N-III Ref. 75178
S-33 N-III Ref. 75179
S-33 N-III Ref. 75181
S-33 N-III Ref. 75180
S-33 N-III Ref. 75155
S-33 N-III Ref. 75191
S-33 N-III Ref. 75157
S-33 N-III Ref. 75156

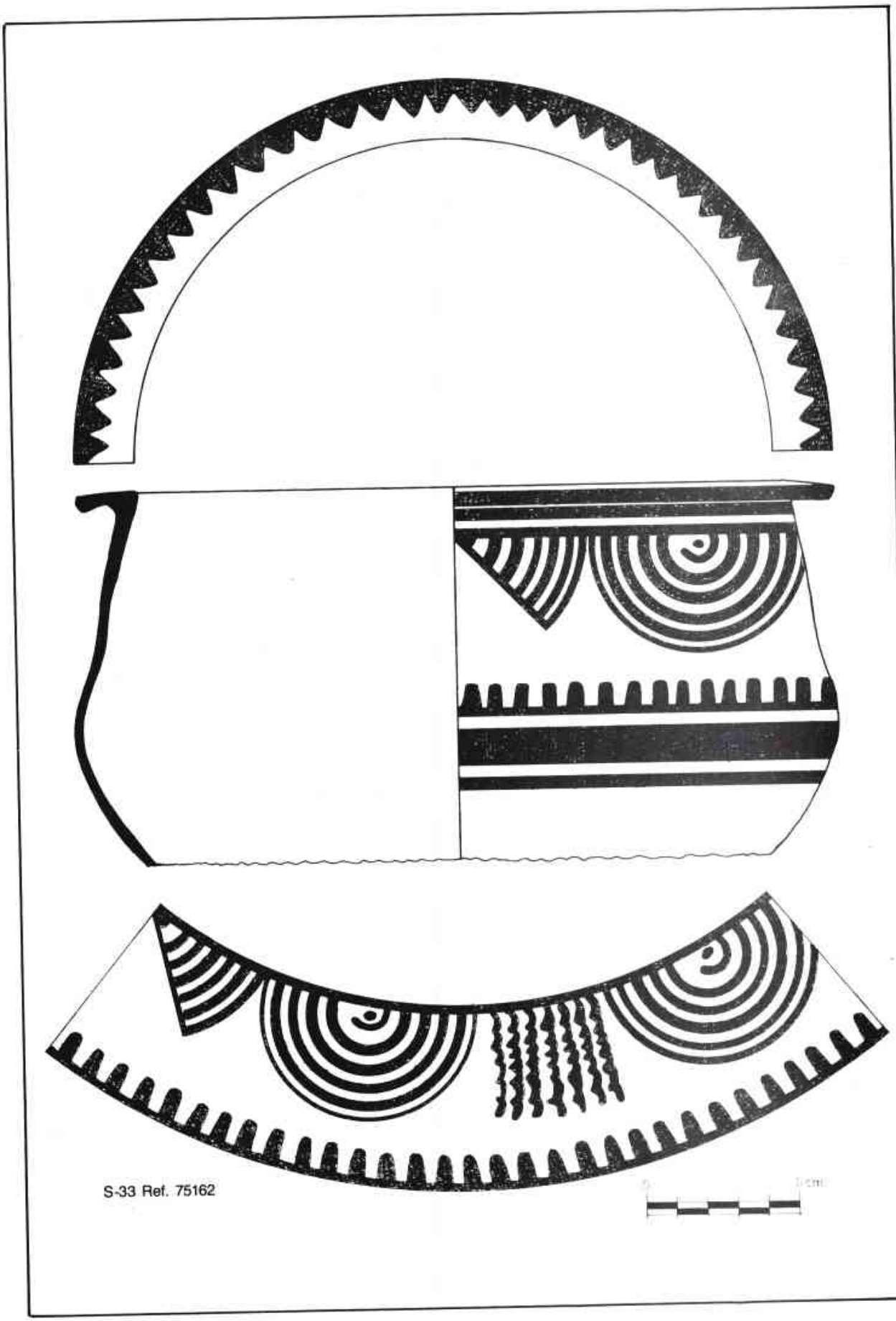

S-33 Ref. 75162

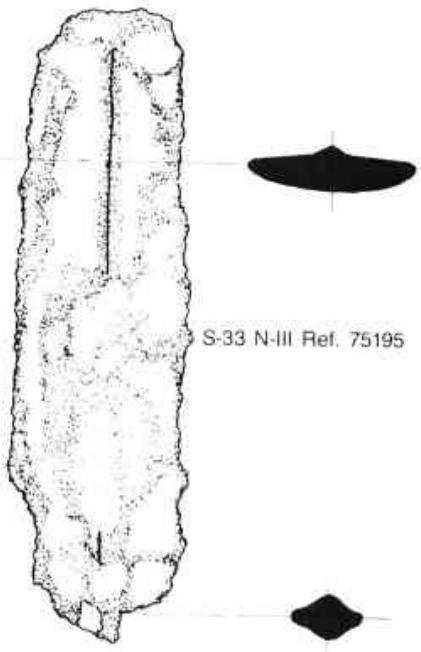

S-33 N-III Ref. 75195

S-33 N-III Ref. 75194

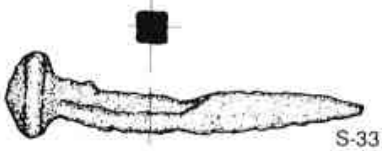

S-33 N-III Ref. 75196

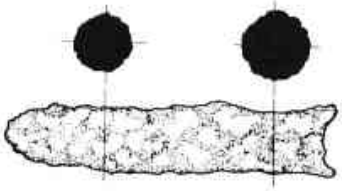

S-33 N-III Ref. 75197

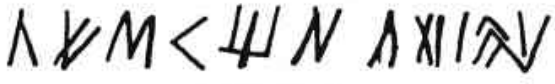

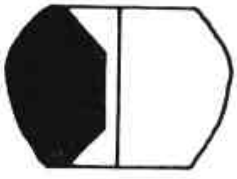

S-33 N-III Ref. 75159

S-33 N-III Ref. 75158

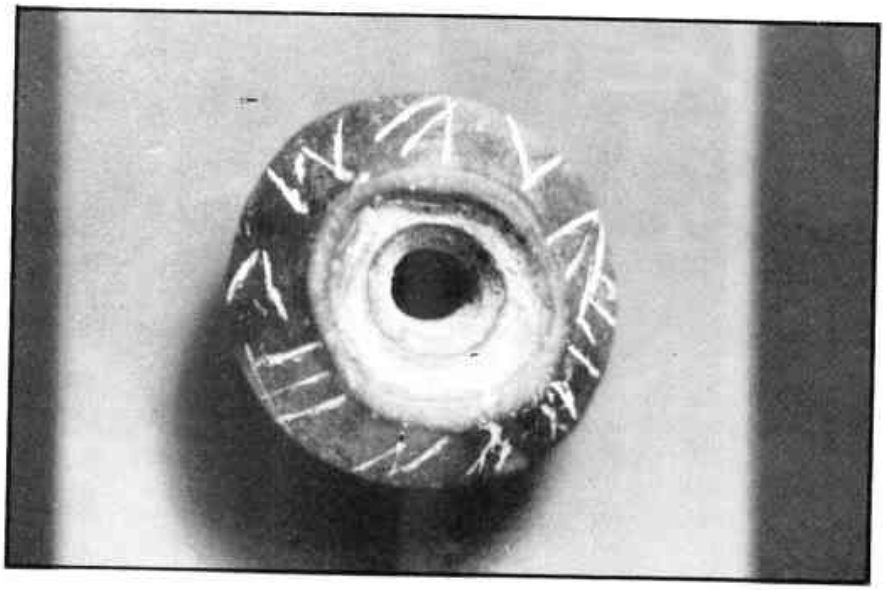

Fusaiola epigrafiada del nivell III de la sitja nº 33

LES SITGES Nº 34 i 35

Hem cregut convenient, ja que el present treball intenta ser un estudi global de tot aquest sector, fer una mica de resum dels resultats obtinguts en l'excavació de les sitges nº 34 i 35 (ja publicades). Pel que fa a la distribució dels nivells arqueològics vegeu el tall en secció en les primeres pàgines d'aquest treball i per una informació molt més exhaustiva vegeu el treball publicat al Laietània nº 1 (144).

SITJA Nº 34

Sitja escapçada per la seva meitat superior i, verticament, en secció per la meitat. Forma ovoidal. Comunica interiorment amb la sitja nº 35.

Mètode d'excavació:

Estratigrafia del tall visible i posterior buidat.

Resultat de l'estratigrafia:

Dos nivells,

N-I. És el superficial i comú a tot el sector. Nivell exterior a la sitja.

N-II. Únic nivell dins de la sitja.

Constitució:

Terres sorrenques amb clapes de terres més compactes i sauló degradat procedent de les parets.

Formació del nivell:

És anàloga a la dels nivells II i IV de la sitja nº 35. (veure aquesta sitja)

Materials:

El material ceràmic fou escàs. Destacariem un fragment de vora de ceràmica campaniana amb evident excés de cuita, pasta de color gris i superfície pràcticament vitrificada, la qual cosa dificulta la seva classificació (nº ref. 75109); ceràmica indígena feta a mà, entre la qual destaquem un fragment de fons amb la superfície brunyida de color negre (nº ref. 75107); una vora i coll d'ungüentari ibèric decorat amb pintura de color vermellós (nº ref. 75110); un fons de ceràmica grisa de la costa catalana (nº ref. 75111) i diversos fragments de peces de ceràmica ibèrica a torn, sense decoració, corresponents a tasses amb umbo i a diverses gerres. També aparegueren tres peces discoïdals.

Més importància tingueren els materials de ferro que corresponen a objectes de tipus bèl.lic, com una llança amb nervi central i emmanegament tubular (nº ref. 75118); un fragment de llança, sense punta, amb nervi central i emmanegament tubular (nº ref. 75119) i un fragment d'espasa de fulla recta conservada dins de la beina també de ferro (nº ref. 75120). Així mateix, s'exhumaren també diverses petxines i ossos. Pel que fa a les primeres cal esmentar un exemplar de Chione Chione i una quinzena de Pectunculus Glycymeris, ambdues classes comestibles. Els ossos corresponen tots a animals domèstics, hi ha restes de gall, cabra, ovella i conill.

Datació del nivell:

Imprecisa, però dins del s. III a.C.

SITJA Nº 35

Sitja de fons pla i forma ovoïdal, escapçada per la boca. Comunica amb la sitja nº 34 per un orifici intern de 26 cm. de diàmetre.

Mètode d'excavació:

Excavació de mitja sitja baixant per nivells fins el fons. En arribar a aquest punt es féu l'estratigrafia i es buidà després l'altra meitat.

Resultat de l'estratigrafia:

Quatre nivells,

N-I. Superficial, exterior a la sitja i comú a tot el sector.

N-II

Constitució:

Terres sorrenques amb sauló i petites clapes de terres amb restes vegetals a la zona superior.

Formació del nivell:

El nivell II, primer de la sitja, es formà de la mateixa manera en què temps enrera s'originà l'últim nivell, per causa de la descomposició de les parets i l'ompliment per terres superficials que queien a dins en estar oberta.

Materials:

L'única peça interessant, pràcticament en el canvi de nivell, és un fons de ceràmica proto-campaniana, decorat amb tres palmetes radials, corresponents a una pàtera (forma Lamb. 26) del taller de Rhode (nº ref. 75025)

N-III

Constitució:

Terres argiloses.

Formació del nivell:

Es formà artificialment amb l'abocament de gran quantitat de materials ceràmics fragmentats, restes de menjar i terres argiloses (en aquest moment la sitja sembla haver-se utilitzat com a escombrera).

Materials:

Gairebé la totalitat dels materials exhumats en aquesta sitja aparegueren en aquest nivell, tot el material es trobà apilonat.

Pel que fa a les ceràmiques d'importació cal esmentar un petit fragment de fons de ceràmica proto-campaniana, amb dues estampilles fragmentades, que correspon a la producció dels taller itàlic de les Petites Estampilles (nº ref. 75024); un fragment d'una peça de ceràmica proto-campaniana, del mateix taller, forma Lamb. 27 a o b (nº ref. 75023); i un bol fragmentat, sense fons, de la forma Lamb. 27 b, també de ceràmica proto-campaniana (nº ref. 75026), possiblement del taller de Rhode.

Fora ja de les ceràmiques d'importació de luxe, tenim tota una sèrie d'envasos ceràmics no indígenes utilitzats per a transportar determinats productes adquirits pels ibers. Aquest seria el cas d'un fons i una vora d'àmfora púnica del tipus Mañà C-1 (nº ref. 75093 i 75094), i de dos fons corresponents a àmfores púniques del tipus Mañà D (nº ref. 75095 i 75096), així com d'un fragment de coll d'àmfora greco-italiota, datada de finals del s. III a.C. (nº ref. 75098).

La ceràmica ibèrica feta a mà està força ben representada amb diversos exemplars: tapadores (nº ref. 75002); diversos fons de gerros i olles (nº ref. 75004, 75005, 75006 i 75007); un vaset de petites dimensions (nº ref. 75003); varis fragments de la part superior de diverses olles, amb decoració incisa (nº ref. 75010 i 75011), de cordó en relleu (nº ref. 75012), amb mugrons (nº ref. 75013), i digital (nº ref. 75014). La peça més excepcional és, sens dubte, una imitació d'un kylix grec de peu alt (nº ref. 75001). També podem incloure dins d'aquest apartat: dos pesos de teler (nº ref. 75017 i 75018), una peça de forma esfèrica, amb orifici central (nº ref. 75020), i una fusaiola bitroncocònica (nº ref. 75019).

La ceràmica ibèrica a torn comprèn pràcticament el 90% de tota l'exhumada. De ceràmica grisa de la costa catalana n'aparegueren fragments corresponents a diverses gerretes bitroncocòniques, un fons de pàtera (nº ref. 75030), i un olpe carenat, sense fons, d'una forma de la qual no hem trobat cap paral.lel dins d'aquestes ceràmiques grises (nº ref. 75032). Pocs foren els fragments de ceràmica ibèrica pintada que s'exhumaren, només dos fragments d'un plat decorat a base de rombes (nº ref. 75022); un fragment amorf decorat amb pintura blanca (nº ref. 75028); i una vora d'ungüentari (nº ref. 75033). La ceràmica a torn, sense cap tipus de decoració, fou en canvi molt abundosa. Se'n trobà de diverses formes: tasses amb umbo (nº ref. 75040); plats, imitació de formes campanianes (nº ref. 75050 i 75053); petits bols, també imitació de formes campanianes (nº ref. 75049 i 75051); gerres ovoides (nº ref. 75067); grans gerres, així com un skyphos de peu alt (nº ref. 75071), una pàtera de «vora alta» (nº ref. 75054) i una gerreta bitroncocònica de «vernis vermell» (nº ref. 75057). Aproximadament un 60% de tots els materials d'aquest nivell corresponen a fragments d'àmfores ibèriques, entre els quals podríem esmentar un d'amorf amb un grafit amb forma de X (nº ref. 75078) i una nansa amb estampilla circular composta de radis (nº ref. 75089). Interessant fou, també, la troballa d'unes 90 peces discoïdals de diferents pesos i diàmetres; es tracta de fragments ceràmics de forma més o menys circular, on s'observa un allisament en els seus cantells.

A més a més s'exhumà la meitat d'una pedra granítica amb orifici central emprada com a molí, i quantitats considerables de petxines, entre les quals destaca la Pectunculus Glycymeris (gairebé un centenar d'exemplars), i diversos ossos d'animals: cabra, ovella, porc, gall o gallina i bou.

Datació del nivell:

La datació d'aquest nivell ens ve donada per les ceràmiques d'importació proto-campanianes. L'abocament es data en la segona meitat del s. III a.C., més aviat cap el darrer quart del segle, per la presència d'alguns fragments amorfs de ceràmica campaniana del tipus A i per un coll d'una àmfora greco-italiota de finals del s. III a.C. Les àmfores púniques del tipus Mañà C-1 i D poden refermar aquesta datació.

N-IV

Constitució:

Terres sorrenques amb petites clapes de terres més compactes, incloent, aquest nivell, una zona molt diferenciada formada per sauló caigut de les parets (N-IV a).

Formació del nivell:

Una vegada abandonada la utilitat pròpia de la sitja, aquesta quedà oberta, s'anà omplint de terres superficials que queien per la boca i junt amb partícules de sauló, conseqüència de la gradual degradació de les parets de la sitja, es formà el nivell IV.

Materials:

Escassíssims, només alguns fragments amorfs d'àmfora ibèrica.

Datació del nivell:

Aquest nivell, per ser el primer que es començà a formar immediatament després de l'abandonament de la sitja, és de gran importància per a poder datar aquest fet. Malauradament no disposem de cap resta de material que ens aporti, per si mateix, una certa precisió cronològica, però, pel tipus de formació ràpida del nivell creiem que no pot ser molt anterior al nivell III.

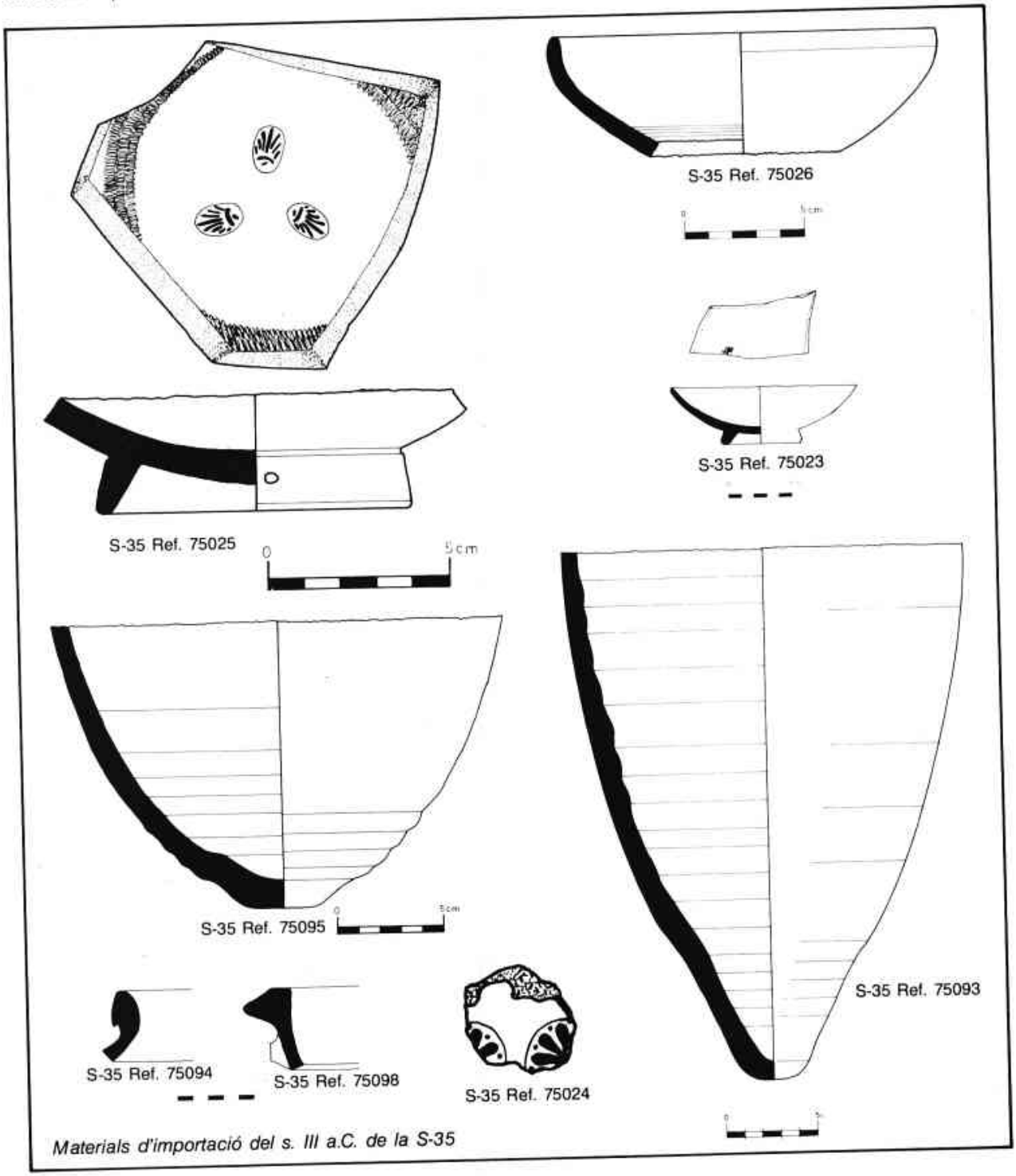

Materials d'importació del s. III a.C. de la S-35

MATERIALS DE PROCEDÈNCIA INDETERMINADA DEL SECTOR

Ref. 8019
Destraleta de basalt de superfícies polides. Llargada: 4,6 cm.; amplada: 3,2 cm.
Ref. 8720
Fragment de vora d'un tipus d'àmfora púnica, no massa freqüent a les nostres contrades, que presenta certes similituds amb la vora de les àmfores ibèriques de la costa catalana (Mañà B-3). Pasta dura, compacta i ben depurada, de color beix. Superfície externa amb engalba de color groc palla.
Ref. 8681
Perifl sencer d'un vas ibèric fet a mà, de vora gairebé recta i fons pla. Pasta sense depurar i amb desgreixants, de color marró amb una franja central de color negre; en algunes parts de la peça la pasta arriba a ser negra en la seva totalitat degut a un excés d'exposició al foc. Superfície allisada de color marró i negre. Aquesta peça ens dóna a conèixer una forma nova dins del conjunt ceràmic d'aquest tipus en aquest grup de sitges. Alçària: 12,7 cm.; diàmetre de la vora: 10,2 cm.; diàmetre del fons: 9,6 cm.
Ref. 8719
Nansa, aixecada sobre el llavi i de secció circular, d'una gerreta de ceràmica grisa de la costa catalana. Pasta dura, compacta, fina i depurada, de color gris. Superfície polida i del mateix color que la pasta. En la sitja nº 35 ja n'havia aparegut una altra (145). Per altra banda, durant la campanya d'excavacions de 1979 a Roses es descobrí un forn i entre els rebuigs de producció s'exhumaren restes de gerretes d'aquest tipus, amb nansa aixecada sobre la vora, similars a la nostra però de pasta ocre clar, es daten en el s. III a.C. (146).
Ref. 8716
Fragment amorf de ceràmica ibèrica. Correspon possiblement a part de la paret d'un kalathos. Pasta dura, compacta i depurada, de color beix. Superfície externa amb engalbat clar i decoració pintada de tipus geomètric, mal conservada.
Ref. 8722
Fragment de fons d'àmfora ibèrica amb un grafit que no correspon a cap signe ibèric. Pasta dura, compacta i depurada, de color gris.
Ref. 8013
Fragment de morter, amb vora i nansa, de marbre de Carrara. La nansa és massissa, de secció rectangular, i s'inicia a l'alçada de la vora. Cronologia: segona meitat del s. I a.C.

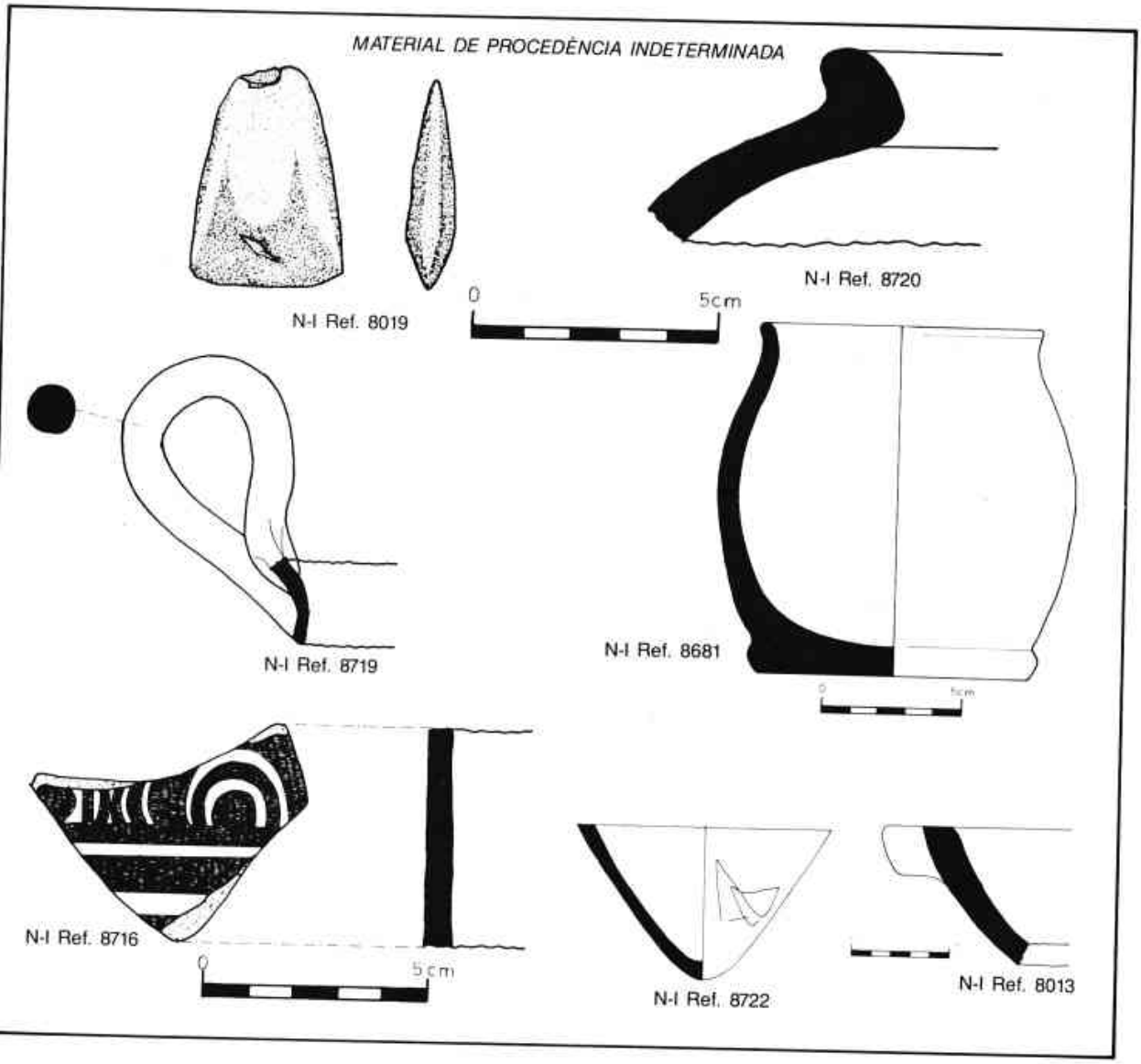

APROXIMACIÓ CRONOLÒGICA A L'ÈPOCA DE L'ABANDONAMENT DE LES SITGES

Un altre dels objectius que ens proposàrem en plantejar-nos aquest treball fou el de la datació del moment en què varen ser abandonades aquestes sitges. Per això decidírem confeccionar un quadre amb totes les ceràmiques d'importació que per les seves característiques ens podien aportar una cronologia més o menys precisa per tal de delimitar l'època d'abandonament.

No s'han tingut en compte petits fragments amorfs de difícil classificació ni altres tipus de ceràmiques, no indígenes, com seria el cas de les àmfores púniques, la cronologia de les quals és menys precisa.

En l'apartat del quadre titulat «CERAMICA» s'han simplificat, per qüestions d'espai, els noms dels diferents grups i s'utilitzen només les inicials que corresponen a:

		ZONA DE PRODUCCIÓ	CRONOLOGIA GENERAL
A.F.R.	Àtica de figures roges	Àtica (Grècia)	530-400 a.C.
A.F.R.T.	Àtica de fig. roges tardanes	Àtica (Grècia)	400-300 a.C.
A.V.N.	Àtica de vernis negre	Àtica (Grècia)	450-300 a.C.
P-C	Proto-campaniana	Penins. Itàlica i Mediterr. Occident.	300-200 a.C.
C-A	Campaniana A	Campània (Itàlia)	250- 50 a.C.

Considerem com a proto-campanianes tots els productes ceràmics de vernís negre que es fabricaren a la Mediterrània occidental i Península Itàlica durant el període comprès entre la desaparició de la ceràmica àtica en els jaciments occidentals, a finals del s. IV a.C., i l'expansió comercial de la ceràmica itàlica campaniana del tipus A, cap a l'últim quart del s. III a.C. Aquest moment és un període de produccions diversificades. Al llarg dels darrers anys s'han anat identificant centres de producció, encara resten, però, molts centres de producció locals sense classificar.

El fet d'haver estat trobats a aquestes sitges, normalment, fragments petits i sense decoració de ceràmiques proto-campanianes, dificulta la seva atribució. És molt possible que moltes d'aquestes peces hagin estat fabricades en els dos tallers, majoritaris en els jaciments de la costa catalana, del s. III a.C.: el taller de Rhode (Roses, Alt Empordà) i el taller de les Petites Estampilles (Roma). En la necròpolis de Can Rodon de l'Hort-Cabrera de Mar, on s'han exhumat vasos sencers, el tant per cent de les ceràmiques proto-campanianes corresponents a aquests dos tallers així com al de Nikia-Ion, encara que en menys escala, és considerable i majoritari.

Per a tota la ceràmica campaniana A, de datació àmplia, hem adoptat el criteri per a la del s. II a.C. de situar-la cronològicament en la primera meitat del segle, per l'absència, en totes aquestes sitges, de ceràmica campaniana B, la qual comença a trobar-se en jaciments catalans pels volts del 150 a.C.

Pel que fa a l'època probable d'abandonament, que s'exposa en el darrer apartat del quadre, s'ha tingut present, sempre que ha estat possible, l'últim nivell de cada sitja. En les sitges que no disposem d'estratigrafia els materials s'han hagut de considerar globalment i per percentatges. També hem tingut present que l'època en què aquestes ceràmiques foren fabricades no és la mateixa en la que varen ser llençades dins la sitja.

Cal dir, també, que quan s'estava ultimant aquest treball aparegué al mercat l'obra «La Céramique Campanienne: Les Formes» d'en J.P. MOREL (147), en què per primera vegada es publica una tipologia exhaustiva de totes les ceràmiques de vernís negre. Si bé considerem aquesta obra com a cabdal dins l'estudi d'aquestes ceràmiques i destinada a què se'n generalitzi l'ús, degut a què el nostre treball era força avançat i a què les cronologies no es veuen afectades, hem decidit mantenir la denominació formal clàssica, és a dir, de la classificació preliminar d'en N. LAMBOGLIA amb posteriors aportacions del mateix MOREL i d'altres investigadors que fins el moment actual ha estat la utilitzada.

APROXIMACIÓ CRONOLÒGICA A L'ÈPOCA D'ABANDONAMENT DE LES SITGES

Sitja	Nivell	Ceràmica	Nº inv.	Forma	Cronologia	Observacions	Època probable d'abandonament
22	Últim nivell	P-C	8018	Pròx. Lamb. 49	225-175 a.C.	En el mateix nivell s'exhumà un kalathos datat en el s. II a.C.	200-175 a.C.
23	—	—	—	—	—	Sitja destruïda sense haver-se pogut recuperar cap material.	—
24	No disposem d'estratigrafia	C-A	8394	Lamb. 25 ?	200-150 a.C.		
		C-A	8022	Indeterm.	200-150 a.C.	Fragment amorf arrodonit (peça discoïdal)	
		C-A	8685	Indeterm.	200-150 a.C.	Sitja reutilitzada com a enterrament, essent molt possible tots els materials part de l'aixovar	200-150 a.C. (enterrament). La sitja s'abandonaria abans.
25	"	—	—	—	—		
26	"	A.V.N.	8030	Skyphos	400-350 a.C.	Cap material susceptible de datació	—
		A.V.N.	8029	Skyphos	400-350 a.C.		
		A.V.N.	8028	Skyphos	400-350 a.C.		
		A.V.N.	8400	Skyphos	400-350 a.C.		
		A.V.N.	8031	Skyphos	400-350 a.C.		
		A.F.R.T.	8006	Skyphos	375-350 a.C.		
		A.F.R.T.	8024	Crátera	375-330 a.C.		
		P-C	8393	Lamb. 27 b	300-250 a.C.		
		P-C	8023	Lamb. 24 o 25?	300-250 a.C.		
		P-C	8401	Lamb. 28	300-250 a.C.	Sitja que comunica amb la nº 27	
27	Últim nivell	A.V.N.	8705	Lamb. 21	350-300 a.C.	Sitja amb materials que corresponen clarament a dos períodes	375-330 a.C. o 300-250 a.C.
		P-C	8009	Lamb. 40 D	300-250 a.C.		
33	N-II	P-C	75141	Indeterm.	300-225 a.C.	Taller proto-campaniá occidental, possiblement taller de Rhode	300-250 a.C.
	N-III (últim)	C-A	75135	Lamb. 23	225-175 a.C.		
	"	C-A	75142	Lamb. 31 b.	175-150 a.C.		
	"	C-A	75138	Lamb. 34	175-150 a.C.		
	"	C-A	75139	Lamb. 27 c?	175-150 a.C.		
	"	C-A	75136	Morel 68 b o c	200-150 a.C.		
	"	C-A	75137	Morel 68 b o c	200-150 a.C.		
	"	C-A	75140	Morel 68 b o c	200-150 a.C.		
	"	C-A	75143	Indeterm.	175-150/140 a.C.		
34	N-II (últim)	P-C?	75109	Lamb. 26?	300-200 a.C.	Sitja que comunica amb la nº 35	175-140 a.C.
35	N-II	P-C	75025	Lamb. 26	300-225 a.C.	Taller de Rhode	250-200 a.C.
	N-III (últim)	A.F.R.	75021	Lekanis	450-350 a.C.	Fragment molt petit de vora	En aquest nivell aparegueren fragments amorfs de ceràmica campaniana del tipus A
	"	P-C	75023	Lamb. 27 a o b	300-225 a.C.	Taller de les Petites Estampilles	
	"	P-C	75024	Lamb. 27 a o b	300-225 a.C.	Taller de les Petites Estampilles	
	"	P-C	75026	Lamb. 27 b	300-225 a.C.		
30	Disposem d'estratigrafia però manquen dades quant al lloc on aparegué el material.	P-C	8619	Lamb. 26 ?	300-250 a.C		250-200 a.C.
		P-C	8617	Lamb. 24	300-225 a.C		
		P-C	8624	Lamb. 27 b	300-225 a.C		
		P-C	8623	Indeterm.	300-225 a.C		
		P-C	8621	Indeterm.	300-225 a.C		
		C-A	8613	Lamb. 23	225-175 a.C		
		C-A	8620	Lamb. 23	225-175 a.C		
		C-A	8618	Indeterm.	225-175 a.C		
		C-A	8615	Indeterm.	225-150 a.C		
		C-A	8614	Indeterm.	225-150 a.C		
		C-A	8616	Pròx. Lamb. 28	225-150 a.C		
31	No disposem d'estratigrafia	P-C	8628	Lamb. 27 b	300-225 a.C.		225-175 a.C.
		C-A	8627	Lamb. 23	225-175 a.C.		
		C-A	8629	Lamb. 33 b	200-150 a.C.		
		C-A	8630	Lamb. 27 c	200-150 a.C.		
32	unic nivell	—	—	—	—	Cap material susceptible de datació	200-175 a.C.
19	No disposem d'estratigrafia	—	—	—	—	Cap material susceptible de datació. (M. Ribas esmenta ceràmiques campanianes sense especificar quines)	—

Nota: l'ordenació de les sitges que s'ha seguit està en funció de la seva proximitat al nucli central constituït per les 9 primeres.

De les 13 sitges conservades que componen aquest grup n'hem hagut de descartar cinc per presentar evidents problemes a l'hora de la datació del moment del seu abandonament, bé per manca de materials (sitges nº 19 i 23), bé perquè els materials exhumats no són susceptibles de datació (sitges nº 25 i 32), o bé perquè la sitja fou reutilitzada posteriorment al seu abandonament, com sembla ser el cas de la sitja nº 24 on s'exhumaren les restes d'un enterrament.

Analitzades globalment les ceràmiques d'importació en les sitges on n'han aparegut, observem que n'hi ha dels segles IV, III i 1ª meitat del II a.C.

Tota la ceràmica del s. IV és àtica i ha aparegut —a excepció de dos fragments petits— en una sola sitja, la nº 26. En les altres, les importacions corresponen a ceràmiques proto-campanianes del s. III a.C. i a ceràmica campaniana A de finals del s. III i 1ª meitat del s. II a.C. Només en una sitja, la nº 33, ha aparegut ceràmica campaniana A que ha de situar-se cap a mitjan del segle II a.C. Pel que fa a la sitja nº 22, tan sols disposem d'un fragment de datació una mica incerta trobat juntament amb un kalathos ibèric pintat del s. II a.C.

Si partíssim de la base d'un abandonament al mateix temps de totes les sitges, s'ha de condicionar la causa d'aquest a una decisió o imposició motivada per un fet decisiu i ràpid i, a més a més, observar una certa coherència cronològica entre els materials exhumats dins de les sitges. Sembla evident que això no fou així, doncs les oscil.lacions cronològiques dels materials són acusades com pot veure's clarament si s'observen els materials de les sitges nº 26 i 27 i els de la sitja nº 33.

Molt més coherent i ajustat a les dades que ens aporten les ceràmiques d'importació ens sembla contemplar l'abandonament de les sitges des d'una perspectiva més àmplia, considerant que el fenomen que s'observa és lent i progressiu, és a dir, que les sitges en estudi es van abandonant dins d'un període de temps, més o menys llarg, que en funció de les datacions que ens donen les ceràmiques d'importació hauria de situar-se entre el 375/330 i el 150/140 a.C. La primera data ens ve donada per ser la més antiga dins de l'apartat corresponent a l'època probable d'abandonament del quadre anterior. La segona data ens la proporciona l'absència de ceràmica campaniana B en tot el grup de sitges en estudi (aquesta ceràmica comença a arribar pels volts del 150 a.C.), en tant que sí que tenim representades algunes formes de la ceràmica campaniana A de la 1ª meitat del s. II a.C. i, fins i tot, de mitjan de segle (sitja nº 33).

Pel que fa a la cronologia més antiga (375-330 a.C.) hem de dir que es basa en la hipòtesi de considerar que en la sitja nº 26 hi havia com a mínim dos nivells, i que la sitja nº 27 trencà la nº 26, un cop ja era abandonada, en el moment de construir-se. En el cas de les sitges nº 26 i nº 27 s'haguessin construït alhora amb la intenció de què es comuniquessin s'hauria d'acceptar, com a data d'abandonament, la que ens ve precisada per la sitja nº 27 on aparegué, al fons, una crátera proto-campaniana occidental de la 1ª meitat del s. III a.C., període del qual també hi ha material en la sitja nº 26.

Dintre de la cronologia general en què datem l'abandonament de les sitges són tres o quatre les fases d'abandonament que s'observen, amb un moment àlgid entre el 225 i el 175 a.C.

Les primeres que deixaren d'utilitzar-se foren les nº 26 i 27, entre el 375/330 i el 250 a.C. Posteriorment, i en una data que situem entre el 225 i el 175 a.C., s'abandonà el nucli principal de sitges del grup, primer les nº 34 i 35, i després les nº 30, 22 i 31. A partir d'aquest moment només quedà en ús una sola sitja, la nº 33, i per poc temps, essent abandonada cap el 160/140 a.C.

De les sitges que d'una manera o altra poden datar-se només ens queda la nº 24 —reutilitzada com a enterrament— per datar. Per a donar una cronologia a l'època d'abandonament d'aquesta sitja haurem de precisar primer la data de l'enterrament. Establir una cronologia per aquest enterrament és difícil. Malauradament, de les ceràmiques d'importació, que són les que més llum cronològica podien aportar-nos, n'han aparegut uns pocs fragments (la major part de peces de ceràmiques d'importació serien destruïdes en obrir-se el caminet que donà peu al descobriment de la sitja en ser seccionada). Aquests corresponen a ceràmica campaniana del tipus A possiblement de la 1ª meitat del s. II a.C.

Amb les lògiques reserves formularem la nostra hipòtesi per intentar datar l'enterrament en funció de tres qüestions:

a) Aquest enterrament no constituiria part d'una nova necròpolis de la zona sinó que seria ocasional aprofitant el forat d'una sitja que ja no estava en funcionament. Prova d'això la tenim en què en cap de les sitges del sector de Can Miralles-Can Modolell no hi ha un altre enterrament.

b) Si aquesta sitja ja no estava en funcionament, va haver de buidar-se en el cas que estés ja reomplerta per a dipositar en ella l'aixovar funerari, per la qual cosa tot el material exhumat o majoritàriament formaria part d'aquest i correspondria a la mateixa època.

c) La propera necròpolis de Can Rodon de l'Hort a Cabrera de Mar va ser utilitzada entre el 375/350 i el 200 a.C., aproximadament, pel que creiem il.lògic o com a mínim improbable que un enterrament dins d'aquest període es realitzés fora de la necròpolis en ús (fins ara no s'ha descobert cap altra), i

tenint en compte també l'aportació cronològica dels escasos fragments de campaniana A, datem per aproximació aquest enterrament, juntament amb tot el material de la sitja nº 24 entre el 200 i el 150 a.C.

Si acceptem aquesta cronologia per l'enterrament, i tenim en compte que la majoria de les sitges d'aquest sector s'abandonen entre el 225 i el 175 a.C., podem acceptar com a molt probable que aquesta cronologia també ens serveixi per a la sitja nº 24 com a època probable d'abandonament.

LES POSSIBLES CAUSES DE L'ABANDONAMENT DE LES SITGES

Per a poder formular una hipòtesi que intenti explicar les possibles causes de l'abandonament de les sitges de Can Miralles-Can Modolell se'ns fa necessari plantejar-nos, abans, tota una sèrie de qüestions prèvies. La primera, i essencial, és tenir situat cronològicament el fet en estudi. La segona, comprovar si l'abandonament és local i només afectà aquestes sitges o si es pot generalitzar a d'altres jaciments ibèrics propers de cronologia similar. En aquest segon cas és possible que els abandonaments fossin contrarrestats per increments de població en altres zones. La tercera qüestió seria observar si en aquests moments, i fins i tot fora del context en estudi, hi ha algun tipus d'esdeveniment polític, militar o social que a nivell general pugui incidir en l'abandonament. És a dir, traslladar el fet en estudi a una perspectiva més àmplia per a observar les interrelacions que pot tenir amb esdeveniments externs que estiguin succeint en aquests moments. Una quarta qüestió la planteja la pèrdua conseqüent, fruit de l'abandonament, d'una capacitat d'emmagatzematge, si no es veu compensada per l'existència o creació de nous llocs d'emmagatzematge, possiblement en una altra zona, mitjançant sitges o mitjançant noves tècniques d'emmagatzematge, com podria ser la utilització de dòlies.

Segons els resultats obtinguts amb l'estudi de les ceràmiques d'importació ja hem deixat clar que l'abandonament d'aquestes sitges no es realitzà en un mateix moment sinó que, al contrari, s'observen tres o quatre fases d'abandonament.

Davant d'aquests períodes —que abasten uns 200 anys aproximadament— sembla coherent pensar que les causes que motivaren l'abandonament no tenen perquè ser les mateixes per a totes les sitges i simplificar el problema a buscar una sola causa que expliqui l'abandonament de totes, pel que intentarem veure els possibles motius en cada una de les fases i concedirem especial atenció al moment àlgid d'abandonament.

Els motius de l'abandonament de les sitges nº 26 i nº 27, que foren les primeres que deixaren de ser utilitzades, primer la nº 26 o bé conjuntament, són molt difícils d'esbrinar ja que no sabem d'altres abandonaments en zones més o menys properes amb el que poder establir algun tipus de comparació, ni tampoc de fets externs importants que hi haguessin pogut incidir. Es tracta d'un abandonament circumstancial que no tingué la trascendència ni les conseqüències ni, possiblement, la mateixa motivació que observarem anys després quan deixà d'utilitzar-se la major part de la resta de sitges del grup. L'abandonament d'aquestes dues sitges sembla no representar una pèrdua de capacitat d'emmagatzematge massa important.

És en el moment àlgid de l'abandonament del grup on hem de centrar més la nostra atenció, ja que és durant aquest període —que datem entre el 225 i el 175 a.C.— quan es materialitzà l'abandonament de pràcticament la totalitat de les sitges de Can Miralles-Can Modolell (si més no de les que s'han pogut datar) amb totes les conseqüències que es poden derivar d'aquest fet.

Aquest abandonament de la majoria de les sitges en el període comprès entre les últimes dècades del s. III i les primeres del s. II a.C., no és un fet aïllat dins del context ibèric de Cabrera de Mar.

Un fenomen semblant, amb una cronologia similar, l'observem en la necròpolis de Can Rodon de l'Hort —jaciment proper situat més al sud, a uns 600 m. d'aquestes sitges i a 1 km. del poblat ibèric de Burriac— després d'haver revisat la datació del seu moment final, que J. BARBERA (148) —autor dels dos treballs bàsics sobre aquesta necròpolis— situa cap el 250 a.C. Avui dia i gràcies a les aportacions dels estudis de J. P. MOREL (149) (150) i E. SANMARTI (151) sobre les ceràmiques de vernís negre, creiem que la datació del seu moment final ha de rebaixar-se, com a mínim, fins el 200 a.C.

La data del 250 a.C. la considerem correcta pel que fa a les quatre tombes excavades per l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació Provincial de Barcelona, sota la direcció del mateix J. Barberà, ja que en elles no aparegué ni una sola peça atribuïble a la ceràmica campaniana A. Totes les ceràmiques d'importació que s'exhumaren corresponien a ceràmiques proto-campanianes de tallers occidentals de la 1ª meitat del s. III a.C. Concretament, 4 peces del taller de Rhode, 1 del taller de Nikia, 1 del taller de les Pàteres de la forma Lamb. 55 i una altra de producció indeterminada (152).

No passa el mateix, en canvi, amb els materials de la col.lecció Rubio de la Serna, procedents d'aquesta necròpolis, que J. BARBERA publicà l'any 1968. Entre els materials d'importació hi ha, com a mínim,

7 peces atribuïdes a la campaniana A, tipus ceràmics fabricat entre el 250 i el 50 a.C.[9]. Si bé és cert que quant a forma i decoració corresponen a produccions antigues, la seva fabricació ha de situar-se sempre dins de la 2ª meitat del s. III a.C. En concret es tracta de 4 pàteres de la forma Lamb. 26 (nº ref. 7159/7209/7210/7212), un plat de forma Lamb. 23 (nº ref. 7216), un guttus de la forma Lamb. 45 (nº ref. 7145) i un plat de la forma Lamb. 36 (nº ref. 7214), que és el que ofereix més dubte pel que fa a la seva atribució al s. III a.C. (154).

En relació a la cronologia exposada per a la ceràmica campaniana A estem totalment d'acord amb J. P. MOREL (155) en assignar una data sempre posterior al 250 a.C. al moment d'aparició d'aquesta ceràmica en els mercats occidentals. A més a més, E. SANMARTI (156) matisa aquesta cronologia i diu que és rarissim de trobar campaniana A en els poblats ibèrics catalans amb anterioritat al 225/218 a.C., pel que creiem adient assignar una data pels voltants del 200 a.C. al moment en què la necròpolis de Can Rodon de l'Hort deixà d'utilitzar-se.

Molt interessant també és l'obtenció d'unes dates d'abandonament similars en una sitja que aparegué no massa lluny del sector de sitges de Can Miralles-Can Modolell i fora del poblat ibèric de Burriac. Ens referimt a la sitja nº 8.

M. RIBAS i R. MARTIN (157) esmenten que aquesta sitja aparegué en el camí que des del poble de Cabrera de Mar va a la Font Picant. Només s'excavà el fons. En el seu interior es trobà ceràmica feta a mà amb decoració de cordó aplicat, fragments de kalathos amb decoració de fulles d'heura estilitzades i dents de llop a la vora exvasada, una cràtera de ceràmica de vernis negre decorada amb petites fulles d'heura allargades, pintades en blanc, i un plat de ceràmica campaniana amb decoració de quatre palmetes en el fons interior.

La datació cronològica del moment del seu abandonament l'obtenim mitjançant les dues peces de vernis negre importades. Pel que fa a la cràtera, es tracta d'un exemplar fabricat en un taller proto-campanià occidental del s. III a.C. Presenta similituds amb una altra cràtera apareguda en la necròpolis de Can Rodon de l'Hort publicada per J. BARBERA (158) amb el nº de ref. 7152 i considerada posteriorment per E. SANMARTI (159) com a pròpia del taller de Rhode (Roses).

Una datació més precisa ens la proporciona el plat de ceràmica campaniana. Es tracta d'un exemplar de la forma Lamb. 26 corresponent al tipus A d'aquesta ceràmica. La decoració de palmetes que porta és típica de finals del s. III o 1er. quart del s. II a.C. (160).

Tot això ens permet donar una datació entre el 200 i el 175 a.C. com a època probable d'abandonament de la sitja nº 8.

Tots aquests abandonaments, detectats en diversos jaciments, presenten dues característiques comunes:

—ser contemporanis, dintre d'un marge d'uns determinats anys.

—correspondre a jaciments situats en zones sempre més meridionals, en direcció a la plana litoral, que el poblat ibèric de Burriac, únic lloc d'habitatge d'una certa importància conegut fins ara, a la vall de Cabrera de Mar, en època ibèrica.

És molt possible que aquests jaciments meridionals estiguessin relacionats, més que pròpiament amb el poblat ibèric de Burriac, amb altres nuclis d'assentament ibèrics situats en la mateixa vall de Cabrera de Mar, els quals, malauradament, encara no han estat localitzats, i que a l'igual que els llocs d'enterrament (necròpolis de Can Rodon de l'Hort) i que els llocs d'emmagatzematge (sitges), anirien també essent abandonats. Tots aquests nuclis, però, tindrien entre ells unes relacions intenses fonamentades principalment amb lligams de tipus tribal i econòmic.

El cas de la necròpolis de Can Rodon de l'Hort és un exponent clar de les dificultats amb què es troben els investigadors a l'hora d'estudiar el poblament dispers ibèric de la vall de Cabrera de Mar. Aquesta necròpolis ha estat considerada per M. RIBAS (161) com a pertanyent al poblat de Burriac, mentre J. BARBERA i R. PASCUAL (162) exposen seriosos dubtes a aquesta atribució. En la nostra opinió, creiem molt difícil avui dia poder afirmar amb seguretat una cosa o l'altra mentre no es localitzi un assentament amb una seqüència cronològica clara, dels s. IV-III a.C., similar a l'observada en la necròpolis. Tot i així ens inclinem més cap a la segona hipòtesi ja que els resultats obtinguts en el present treball semblen anar en aquesta direcció.

En tots aquests jaciments més meridionals, que són abandonats a finals del s. III i principis del s. II a.C. no s'ha trobat cap resta o indici d'una recuperació o reutilització posterior (a excepció de l'enterra-

9 Aquesta cronologia és vàlida només per a la campaniana A que fou exportada i que trobem en els jaciments occidentals, ja que aquesta ceràmica conegué una fase més antiga de producció local sense exportació (153).

ment circumstancial d'un guerrer en la sitja nº 24); en canvi es detecta un fort increment demogràfic i urbanístics progressiu, al llarg del s. II a.C., en el poblat ibèric de Burriac. És a dir, que la possible població ibèrica dispersa que hi degué haver escampada per la vall de Cabrera de Mar en els s. IV-III a.C. la trobem en el s. II a.C. concentrada en un únic jaciment, el poblat ibèric de Burriac.

Malgrat no ser clars encara tots els mecanismes del trasbalsament d'aquesta població, el que ens documenta l'abandonament del nucli principal de les sitges de Can Miralles-Can Modolell —així com també l'abandonament de la necròpolis— és, precisament, el moment en què aquest fet estava succeint i ens suggereix la possibilitat que tots aquests jaciments més meridionals, inclosos els possibles nuclis de població dispersa per la vall, deixaren de ser utilitzats i foren abandonats a mesura que la població s'anava traslladant cap a l'assentament clàssic de la zona del s. II i 1er. quart del s. I a.C., el poblat ibèric de Burriac on s'han exhumat restes arquitectòniques i troballes materials corresponents a aquest període, i on, molt possiblement, s'inicià l'encunyació de moneda amb la llegenda ibèrica: ꟼ∧△◁H (ILDURO o ILTURO), des de la 1ª meitat del s. II a.C. (163). El poblament d'aquest jaciment —ja habitat des de possiblement el s. VI a.C.— arribà a la seva màxima expansió en la 2ª meitat del s. II a.C., moment en què trobem el poblat ibèric de Burriac convertit en un dels més grans de tot Catalunya, possiblement el més gran. Burriac és en aquests moments un veritable macropoblat.

En la nostra opinió aquests moviments de població estarien provocats, o s'han de relacionar, amb els esdeveniments de tipus polític, militar i, fins i tot, econòmic a què es veieren sotmesos els pobles ibèrics a partir de la 2ª meitat del s. III a.C. per part de les dues potències imperialistes del moment: Roma i Cartago. L'enfrontament entre ambdues —2ª Guerra Púnica— convulsionà durant l'últim quart del s. III totes les tribus i beres de la Península, i culminà amb la conquesta militar romana dels territoris ocupats per elles i amb l'expulsió dels cartaginesos de la Península en el 206 a.C.

En aquest conflicte cal pensar que la política d'aliances de les tribus costaneres catalanes amb els romans, enfront de les que mantenien les de l'interior de Catalunya amb els cartaginesos, provocaria tensions i enfrontaments entre ambdós grups tribals, ben diferenciats a Catalunya, i amb les pròpies potències estrangeres; malgrat això no sembla que els laietans —grup tribal al que pertanyia la població ibèrica de la vall de Cabrera de Mar— fossin un grup massa bel.licós ja que en cap moment surten citats en els textos d'autors clàssics que parlen d'aquests fets. Ara bé, tant per la seva situació territorial com per la seva política d'aliances a favor dels romans, és molt probable que es veiessin afectats o immersos dins de tots aquests esdeveniments. També és molt possible la seva participació en la revolta generalitzada del 197 a.C. de la pràctica totalitat de les tribus ibèriques contra l'explotació romana a què es veien sotmeses des que finalitzà la 2ª Guerra Púnica, revolta aixafada militarment dos anys després i que comportà una repressió molt dura.

El conjunt de tots aquests fets, fan totalment comprensible i lògica, dins del context del moment, la recerca d'uns llocs d'assentament amb condicions defensives més favorables per a tots els grups dispersos de zones més desprotegides.

Sembla clar que aquesta època, finals del s. III i inicis del s. II a.C., fou un període de crisi i de canvi dins de les estructures polítiques i socio-econòmiques d'aquests pobles. Els resultats previsibles serien, possiblement, una disminució de la producció agrícola en relació a altres èpoques més tranquil.les i un augment de la taxa de mortalitat —tant per fets militars com per altres factors—, que en conjunt provocarien una disminució del seu nivell de vida. Tot això originaria un cert clima d'inseguretat generalitzada que, al nostre entendre, és el fet bàsic i motor dels moviments de població que s'observen en aquests moments en alguns llocs, com seria el cas de la vall de Cabrera de Mar, amb abandonaments de determinades zones o sectors que correspondrien a nuclis de població dispersa dels s. IV-III a.C. i concentració i reagrupament en altres de condicions defensives i estratègiques més òptimes, com seria el cas del poblat ibèric de Burriac. És a dir, que el fenomen que s'està produint en aquests moments és una reestructuració de la població d'una zona. Ara bé, aquests moviments no es realitzarien en un mateix moment, sinó formant part d'un procés continuat que fins i tot podria durar diverses dècades, fet que explicaria les petites diferències cronològiques que s'observen en els materials exhumats en les sitges de Can Miralles-Can Modolell que són abandonades en la fase 225-175 a.C.

Aquest fenomen de concentració d'una població dispersa en un sol nucli no és un fet aïllat dins el context de les tribus ibèriques catalanes. A més gran escala, el cas més clar i potser més estudiat és el de la zona dels ilergetes, on sembla que aquests fenomens van molt lligats a un cert imperialisme militar i a profunds canvis en l'estructura política i econòmica.

Certament, els dos grups tribals, laietans i ilergetes, són bastant diferenciats com per a establir-se segons quins tipus de comparacions, però precisament la similitud pel que fa als moviments de població ens indica que som davant d'un moment crucial, tant per als uns com per als altres. El que ens sembla molt clar és que si volem aprofundir en el coneixement de la societat ibèrica del s. II a.C., que no és

encara una societat romanitzada, però que tampoc no és la que coneixem del s. III a.C., hem d'estudiar, tant a nivell local com general, amb molta més intensitat els factors, fenòmens i canvis que influïren i es desenvoluparen a finals del s. III i inicis del s. II a.C.

Un altre dels problemes que ens planteja l'abandonament del nucli principal de les sitges de Can Miralles-Can Modolell és la pèrdua d'una capacitat d'emmagatzematge agrícola potser important. La pèrdua d'aquesta capacitat només tindria sentit en casos greus com podria ser el d'un despoblament important d'aquesta zona concreta o un abandonament dels camps de conreu dels voltants.

L'abandonament dels camps de conreu el considerem impensable dins d'una economia com la ibèrica, eminentment agrícola i bàsicament cerealística, malgrat que hi ha indicis d'un cert conreu d'horta amb regadiu a petita escala (164). En les sitges s'emmagatzemaria i conservaria l'abundosa producció de cereals que hi deuria haver. Si tenim en compte que els cereals constituïen la base de la seva subsistència i que, possiblement, eren un dels productes bàsics emprats en l'intercanvi comercial amb el món colonial, subministrador d'uns productes ja indispensables en una societat com la laietana dels s. IV-III a.C., la importància dels camps de conreu és vital. Amb la conquesta militar del territori pels romans, en els últims anys del s. III a.C., la situació evidentment canvià, però el conreu dels cereals continuà essent indispensable, bé per fer front al fort increment demogràfic del s. II a.C., bé per a poder adquirir les importacions provinents del món romà, o bé per a poder satisfer els forts impostos que es pagaven, en part, amb un tant per cent sobre les collites, i que segurament s'incrementaria un cop sufocada la revolta del 197 a.C.

Un possible trasbals important de població agrícola vers un altre sector productiu també creiem poder-lo descartar ja que no hi ha cap inici, en aquests moments, de cap indústria artesanal important, com podria ser la fabricació a gran escala de ceràmica o el treball especialitzat dels metalls.

Pel que fa a un despoblament important de la zona immediata al grup de sitges de Can Miralles-Can Modolell —que no comporta necessàriament un fort increment de la taxa de mortalitat— sembla evident la seva existència ja que així pot interpretar-se en base a la situació de crisi produïda pels esdeveniments ja esmentats (una de les seves manifestacions seria l'abandonament dels llocs d'emmagatzematge). Aquest cas ja hem vist que no és únic a la vall de Cabrera de Mar, ho demostra el fet de l'abandonament en una mateixa època de la necròpolis de Can Rodon de l'Hort i d'altres sitges.

De la zona de la vall de Cabrera de Mar l'únic lloc d'habitatge que perdura i alhora incrementa la seva població és el poblat ibèric de Burriac.

Arribats a aquest punt, sembla bastant clar que l'abandonament del nucli principal de les sitges de Can Miralles-Can Modolell, entre el 225 i el 175 a.C., només té raó de ser si es contempla dins d'una perspectiva d'una simple substitució d'uns llocs d'emmagatzematge per uns altres més propers al poblat ibèric de Burriac, hàbitat principal de la zona durant el s. II a.C., i formant part d'aquest trasbalsament de població de zones meridionals més desprotegides cap aquest poblat. També hi jugarien factors de seguretat i comoditat, doncs cal pensar que les sitges no podien ser massa lluny dels llocs d'habitatge.

La substitució d'aquestes sitges es realitzaria per altres sitges, ja que en aquests moments no existiria a Burriac cap altre sistema d'emmagatzemament a gran escala; la implantació de la dolia l'hem de considerar més tardana.

Amb l'assentament dels romans a la Laietània, després de la conquesta del territori, comencen a arribar a Burriac, al llarg del s. II a.C., tota una sèrie d'innovacions tècniques, com la utilització de material de construcció cuit —tègula i imbrex— o l'ús de la dòlia, atuell de terrissa de gran capacitat emprat per a l'emmagatzematge, amb unes característiques de transportabilitat de les quals les sitges no disposen i amb unes possibilitats de tancament més hermètic que aquestes. L'ús de la dòlia està documentat a Burriac en habitacions on s'han trobat «in situ» (165) (166) però, pel context on han aparegut, l'arribada de la dòlia a Burriac sembla ser sempre posterior al 150 a.C. Igualment en un moment avançat del s. II a.C. es data l'època en què estava en ús un edifici destinat a magatzem, on es tallaren una quinzena de clots en el sauló per tal d'encaixar-hi la part inferior de dòlies o d'atuells similars (167).

Amb tot l'exposat creiem necessari matisar la teoria exposada repetides vegades per M. RIBAS (168) (169) en relació a què el motiu de l'abandonament de les sitges ibèriques és la implantació de la dòlia, referint-la només a determinades sitges, i només a un determinat moment. No seria aplicable al nucli principal de les sitges en estudi que foren abandonades entre el 225 i el 175 a.C., però potser sí a les últimes, com podria ser el cas de la sitja nº 33. De tota manera el que sembla que ha de quedar ben clar és que la utilització de la dòlia, almenys a Burriac, no implica la desaparició de la sitja, la pervivència de la qual sembla segura fins pràcticament els moments finals de la vida en aquest poblat. Fonamentem aquesta opinió en els materials, exhumats en sitges localitzades a dins o en zones més properes al poblat ibèric de Burriac que les de Can Miralles-Can Modolell, que corresponen a aquest moment final.

En aquest sentit hauriem d'esmentar el grup de sitges de Can Grandia, excavades entre els anys 1955 i 1958, i que corresponen als nº 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11 i 12 de la numeració seguida per a totes les aparegudes als entorns de Burriac-Cabrera de Mar (170). Aquest grup es troba situat a uns 300/400 metres, en direcció nord, de les del sector de Can Miralles-Can Modolell, i fora del que tradicionalment ha estat considerat poblat ibèric de Burriac. En aquesta zona hi ha restes d'habitacions. Els seus excavadors, M. RIBAS i R. MARTIN (171), en la publicació que han fet dels resultats donen com a època probable d'abandonament una data que creiem molt antiga. Recentment, C. MARTI (172) ha publicat l'estudi exhaustius dels materials apareguts en les sitges nº 1, 2, 3 i 4, en què veiem molt clarament —dins de les ceràmiques d'importació— un predomini absolut de les formes Lamb. 1 i 5 de la ceràmica campaniana B, fet que ens fa pensar que l'abandonament o amortització d'aquestes sitges es produí ja dins de la 1ª meitat del s. I a.C.

El mateix podriem dir de les sitges aparegudes dins del mateix poblat de Burriac, la majoria en l'interior d'habitacions. Concretament ens referim a les sitges nº 13, 14, 15, 16, 18, 20, 28 i 29, excavades i publicades per M. RIBAS (173), a excepció de les dues últimes que ho foren per M. RIBAS i J. LLADO (174), que, malgrat no quedar massa clara la seva època d'abandonament ni la contemporaneitat o no de l'època en què es construïren les habitacions, sembla segur que estaven en ús durant el s. II a.C. La presència en algunes d'elles, especialment en les nº 14 i 28, de fragments d'àmfores romanes DRESSEL 1 B, de materials de construcció romans i de ceràmica campaniana B ens fa remuntar a finals del s. II o inicis del s. I a.C. l'època probable d'abandonament.

Una data similar l'obtenim en una sitja apareguda en l'anomenat «edifici públic» de Burriac (nº 21 de la numeració seguida). J. BARBERA i R. PASCUAL (175) daten el seu abandonament cap el 100 a.C. per la presència d'una àmfora considerada com una variant del tipus DRESSEL 1 A/B i d'una altra del tipus DRESSEL 2/4.

Més informació ens l'aporten dues sitges, les nº 36 i 37 (en preparació el seu estudi), que foren saquejades i buidades per excavadors clandestins l'any 1981. El seu descobriment (es troben localitzades dins del poblat) quan encara no s'havia acabat de consumar el fet, ens permeté excavar l'últim nivell d'una d'elles, exhumant-se diversos fragments corresponents a un plat i a una tapadora del tipus anomenat vermell pompeià, un ungüentari ibèric de cronologia tardana, un coll d'àmfora DRESSEL 1 B, així com diversos fragments de ceràmica campaniana B, de la forma Lamb. 5, la qual cosa en principi situa ja dins del s. I a.C. el moment del seu abandonament.

Aquests exemples ens semblen suficients per a demostrar la coexistència a Burriac de sitges i dòlies com a tècniques emprades per l'emmagatzematge, i reafirmen la nostra opinió que l'abandonament de les sitges de Can Miralles-Can Modolell no té res a veure amb la seva substitució per dòlies, i que el fenomen en estudi hauria de plantejar-se, més que com a una pèrdua d'una capacitat important d'emmagatzematge o un abandonament per la introducció d'una nova tècnica (dòlies), com a una substitució del lloc de l'emmagatzematge —pels motius ja esmentats— que hauríem de buscar en altres sitges situades més a prop del poblat ibèric de Burriac.

A l'última època d'abandonament (175-140 a.C.) correspon només una sitja, la nº 33, la qual cosa és una prova en el sentit que l'abandonament del sector no es produí tot d'un cop sinó de forma progressiva. Per tant la causa més probable de l'abandonament de la sitja nº 33 no és res més que el final de la fase de trasllat de la població, que comença ja en el periode anterior d'abandonament, cap al poblat de Burriac.

CONSIDERACIONS ECONÒMIQUES A L'ENTORN D'UNA SOCIETAT CAMPEROLA

ASSAIG D'APROXIMACIÓ AL MÓN AGRÍCOLA EN L'ÀMBIT IBÈRIC DE CABRERA DE MAR

Potser el més interessant per a introduir aquest punt seria fer un repàs de les condicions climàtiques que són pròpies de la zona en què es troba el jaciment que ara estudiem, tot pensant que aquestes condicions, malgrat haver passat tants anys, no són gaire diferents ni han canviat tant des de llavors.

Ens trobem en una zona amb un règim climàtic temperat de tipus mediterrani. Com a tal, hi ha alternances de periodes secs i d'altres de major pluviositat. El grau higromètric és elevat, hi ha una humitat relativa entre un 50 i un 60 per cent. La pluviositat és escassa i variable (mitjana per sota dels 600 mm. anuals). Això provoca en molts casos precipitacions de tipus torrencial, la qual cosa determina que els

cursos d'aigua siguin torrencials, així com la formació de rieres i torrenteres en tota la zona. Aquest fet el veiem clarament en la mateixa muntanya de Burriac i en la vall de Cabrera de Mar, que són creuades per diverses rieres i torrenteres.

El paisatge natural és segur que ha canviat des de llavors, però aquest canvi ha estat provocat, principalment, per l'acció de l'home. Típic d'un règim mediterrani és l'alternança de boscos d'alzines i roures amb zones desforestades amb matoll i garriga. Hem de recordar també que el pi és introduït posteriorment, en el cas concret de la muntanya de Burriac la repoblació fou efectuada a finals del segle passat o a començaments de l'actual. Per tant cal suposar que la vegetació de l'època que estudiem fos la que hem descrit com a típica mediterrània.

El clima, entre altres factors, ens pot determinar, ja, un tipus de conreu, el de secà, i en zones molt concretes el de regadiu.

Molts investigadors accepten, ja, que el tipus de conreu bàsic del món ibèric era el dels cereals. Els autors clàssics, encara que donen algunes referències a la nostra comarca, no fan cap descripció dels productes del camp que aquí es conreuaven. ESTRABÓ no relaciona la nostra comarca amb cap tipus de conreu. PLINI tant sols fa una referència a un conreu de la nostra comarca, el de la vinya, de la que en diu que és famosa per la gran quantitat de vi que d'ella s'obté (XIV, 71). PLINI, de forma general, fa una descripció d'alguns productes que es troben a Hispània, de vegades sense especificar l'indret, però que probablement es trobarien també en la Laietània. Fent un repàs d'alguns d'ells, veiem que fa referència al cultiu de l'olivera i a l'obtenció de l'oli, abundós en la Bètica (XV, 8 i XVII, 93) i a la Lusitània (XV, 17); les figues seques d'Eivissa, de gran qualitat (XV, 82). També parla de què la gla era una gran riquesa per molts pobles, quan no hi havia cereals es feia pa d'elles, també s'utilitzava com a postre (XVI, 15); l'alzina petita donava un gra amb el que els pobres d'Hispània cobrien una part dels seus tributs (XVI, 32); i de l'abundància del boix al Pirineu (XVI, 71). Parla del blat de la Bètica (XVIII, 66) i de les Balears (XVIII, 67); de l'ordi de Cartago Nova i de la Celtibèria (XVIII, 80); del lli de la Hispània Citerior (XIX, 10); de l'espart, que no es podia sembrar i que creixia en terrenys àrids (XIX, 26); del comí de la Carpetània (XIX, 161); etc.

Davant de tot això, però, hem de fer algunes puntualitzacions. En aquestes descripcions de productes que fa PLINI, tan sols en relaciona un amb la nostra comarca, però hem de pensar que, en el període cronològic en què ara ens movem, alguns dels altres productes també existirien aquí. El principal problema, vist que les fonts no ens aporten gaire més, és la manca d'anàlisis polínics i de llavors o d'altres tipus de dades al respecte. Pel que fa al conreu de la vinya i de l'olivera, no serà fins la colonització romana quan es generalitzarà la producció i comerç d'aquests productes, la qual cosa no vol dir que abans no hi fossin, però potser destinats només a un autoconsum. El que sí és cert és que aquests dos productes eren importats del món grec —en especial el vi— i possiblement del món púnic. Però tenim també proves de la introducció, sembla ésser que a petita escala, de la vinya en el període colonial grec. En la badia de Mallorca, en el lloc anomenat «el Sec», es descobrí una nau esfonsada on juntament amb ceràmiques àtiques del segle IV a.C. s'arribà a veure que transportava ceps joves per a plantar. El destí de la nau ens és desconegut, però aquest fet demostra que aquest cultiu ja es va introduir a Occident abans de la colonització romana.

En una casa ibèrica del poblat laietà del Mas Bosà (176), la destrucció de la qual es data a finals del segle III a.C., aparegueren un grup d'àmfores ibèriques que en el seu interior, després d'haver fet anàlisis s'esbrinà que havien contingut vi. No sabem si aquest vi era de collita pròpia o era importat, però és interessant de veure que en un període cronològic semblant al que ara estudiem, el vi era un producte de consum pels habitants de la nostra comarca.

Per a completar aquesta informació hem de fer un repàs als estris agrícoles exhumats en jaciments de Cabrera de Mar. Malgrat no disposar de cap resta d'utillatge trobat en aquest grup de sitges, sí que disposem d'algunes eines trobades en el poblat ibèric de Burriac i les seves rodalies, la gran majoria estudiades per Mª Encarna SANAHUJA (177).

Del poblat s'exhumaren dues aixades, una podadera, un podall, un llegó i una serra. De la necròpolis ibèrica de Cabrera de Mar s'exhumà unes tisores a modus de pinça. Si analitzem cada un d'aquests estris veurem la seva utilitat.

Les aixades servien per remoure i cavar terres dures i de consistència, són indispensables pel conreu a la volada del blat i de l'ordi. El podall s'utilitzà per tallar llenya o podar, desbroçar o recollir raïm. El llegó, mena d'aixada amb la pala menys robusta, s'utilitzà en les feines de regar els camps.

Com veiem, de totes aquestes eines, l'única que ens demostra l'existència d'una agricultura de regadiu és el llegó, les altres ens ratifiquen els conreus de cereals i de secà; i no hem d'oblidar la recol.lecció d'alguns fruits i plantes diverses silvestres com la gla, el lli o l'espart. En conclusió, doncs, podem basar l'agricultura d'aquesta zona en concret en cultius de cereals com el blat i l'ordi. També hi hauria

un cultiu de la vinya però només per un autoconsum, l'etapa de comercialització d'aquests vins seria posterior. Aquests camps de conreu de secà estarien situats en zones desforestades i no massa lluny dels nuclis d'habitatge, però si fora d'ells; prop de les rieres i torrenteres, potser d'una manera més esporàdica, hi hauria una incipient agricultura de regadiu.

Una vegada hem intentat veure el que podien cultivar, quin era el tipus d'agricultura, els productes que recollien i amb quins mitjans comptaven per fer-ho, analitzarem ara què és el que feien quan ja havien recollit les collites, on les guardaven i perquè les guardaven. És en aquest punt on veritablement veurem la importància de les sitges.

Com ja hem vist, la major producció agrícola era cerealística i el lloc on es guardaven i es conservaven els grans eren les sitges. Desconeixem, però, els criteris de què se servien per a la repartició de les collites, com era el tipus de propietat i com es feia la distribució dels excedents, aspectes que intentarem analitzar més endavant.

És lògic pensar que, un cop obtinguts els fruits de les collites, una part anava destinada a un ús immediat, essent una part important de la dieta alimentària. Aquesta quantitat de gra per a consumir diàriament o en un curt termini de temps no arribaria a emmagatzemar-se en sitges, sinó que es col.locaria en l'habitatge, envasat en grans gerres o en àmfores. De la resta de la collita, que s'emmagatzemaria en sitges, a continuació analitzarem els diferents usos que en podien fer.

Com a qualsevol societat basada en una economia agrícola cal pensar que part d'aquest gra l'utilitzarien per procurar-se una quantitat suficient de gra per consumir durant el temps que restava entre collita i collita, havien de preveure també èpoques de collites dolentes i tampoc no hem d'oblidar que una quantitat d'aquest gra la farien servir per sembrar les properes collites. Per altra part, sabem que en aquests moments (segle III a.C.), el comerç amb el món colonial està basat per part dels indígenes amb un intercanvi de productes naturals, entre d'altres segurament cereals, tot i sense deixar de banda el comerç que hi deuria haver entre poblats indígenes de la mateixa o de diferent comarca, més si pensem en la inexistència d'una economia monetària, que és posterior. Això ens demostra que en aquesta època hi havia excedents agrícoles.

Més tard, durant la conquesta romana, també hem de comptar que juntament amb uns impostos monetaris hi havia unes contribucions i uns tributs en productes naturals que es devien de pagar als romans.

És impossible comprendre l'economia ibèrica laietana sense tenir en compte aquests excedents, essent tots aquests factors esmentats els que durant aquest període fan indispensable a les sitges com a lloc d'emmagatzemament i de conservació de la collita. Si tenim clara l'existència d'uns excedents, potser caldria ara comentar un xic l'anomenada economia d'autoconsum que s'ha proposat per al món ibèric d'aquesta zona.

Entenem per economia d'autoconsum, aquella que es basa en la producció, distribució i consum d'uns béns per una mateixa comunitat.

En la zona estudiada per nosaltres observem que part de les collites han de servir per l'adquisició de nous béns de consum, hi ha un comerç i uns intercanvis perquè hi ha uns excedents per comerciar i intercanviar. Els productes que importaven els tractarem amb més profunditat en l'apartat de relacions comercials.

Cal tenir en compte, també, la manera en què foren trobades aquestes sitges: en fer uns rebaixos, en obrir un camí, etc. Això ens fa pensar en què hi hauria un nombre bastant més elevat de sitges. De tot això se'n pot deduir que no estem tan sols davant d'una economia d'autoconsum, part dels excedents dipositats en aquestes sitges, en un futur seran fruit d'un intercanvi per aconseguir bens dels que aquesta societat n'és deficitària o bé productes exòtics i de luxe que proporciona el món colonial.

Això ja no és el que s'entén per una economia d'autoconsum, en la societat ibèrica hi ha molts productes que trobem habituals i necessaris, que en alguns casos són molt nombrosos, que els han hagut d'importar. Si bé és clar que els productes bàsics sí són produïts i fabricats per ells mateixos, veiem que altres béns han estat obtinguts mitjançant un intercanvi i un comerç. Aquest fet ja és més complexe que una simple economia d'autoconsum, ja és un tipus d'economia més evolucionada, la qual cosa no fa de la societat ibèrica un món tancat, és una societat que es relaciona, que conviu amb altres cultures i pobles, tot entrant en un món de dependències i interrelacions comercials i culturals, que, per què no, ajuda a formar la seva personalitat.

No volem acabar aquest capítol sense plantejar un seguit d'incògnites i problemes dels que ara, en l'estat actual dels nostres coneixements, no tenim respostes clares i satisfactòries. En el moment d'intentar fer un assaig sobre l'agricultura i l'economia de la societat ibèrica que ara estudiem ens hem trobat amb moltes dificultats i qüestions que hem de deixar sense resposta, tot esperant que excavacions i investigacions posteriors ens puguin aclarir quelcom més del tema.

Podríem fer una llarga llista d'aquests aspectes que ens preocupen, però no creiem que sigui ara el moment d'intentar donar solucions a tots, encara que sigui a manera d'hipòtesi perquè la veritat és que no tenim suficients proves ni suficients treballs d'excavació per a fer-ho. Malgrat això, seran interrogants que ens seguirem fent i els tindrem, com a mínim, com a fites a clarificar en futurs treballs d'excavació i estudi. Intentarem però, tot seguit, esbossar-ne alguns.

Referint-nos concretament a aquesta zona de jaciments ibèrics de Cabrera de Mar, és lògic pensar que els camps de conreu estiguessin fora dels nuclis d'hàbitat, formant un hinterland o un cinturó al voltant dels mateixos, i allò que anomenem camps o grups de sitges, com el que ara estudiem, també estiguessin fora, però no massa lluny, dels nuclis d'hàbitat i en zones properes als camps de conreu. És en aquest punt on ens plantegem la primera incògnita. En tota aquesta zona de Cabrera de Mar, l'únic hàbitat conegut amb seguretat és el poblat ibèric situat a la muntanya de Burriac. El grup de sitges que ara estudiem està situat a uns 500 metres de dit poblat. Aquest grup de sitges pertany realment a l'hàbitat ibèric de la muntanya de Burriac o bé a altres llocs d'assentament humà encara no localitzats?

Si realment aquest grup de sitges pertanyia al poblat de Burriac, no és massa lluny del mateix? Si aquestes sitges guardaven els excedents del poblat, en ser tan lluny d'ell, no estarien massa desprotegides? És que hi havia algun assentament dispers, proper a les sitges, que depenia del poblat de Burriac? O l'assentament dispers era autònom del poblat?

Nosaltres ens inclinem a pensar en què aquest grup de sitges dependrien, més que directament del poblat ibèric de Burriac, d'un altre assentament —més proper a les sitges—, i en la possibilitat que n'hi haguessin d'altres d'aquests assentaments, dispersos per la vall de Cabrera de Mar i muntanyes properes, dels quals, un més en seria el poblat ibèric de Burriac —si més no en els s. IV-III a.C.—.

Malgrat això, tampoc no s'ha de descartar la possibilitat de què ja en aquests moments Burriac comencés a desenvolupar el paper hegemònic que ostentarà durant el s. II a.C. dins de l'àmbit ibèric de la vall de Cabrera de Mar.

És molt possible l'existència de vincles entre totes aquestes comunitats entorn del procés de producció així com l'existència d'una relació d'intercanvi entre totes elles. A part de la proximitat geogràfica, hem de tenir present els lligams de tipus tribal i els interessos mutuus que acabarien de donar una certa cohesió i unitat d'acció, tant a nivell polític com econòmic, a totes aquestes comunitats disperses per la vall de Cabrera de Mar. El que no sabem és el grau de dependència ni la jerarquització entre unes i les altres. És possible que es tractin de cases de camp o de nuclis rurals vinculats a poblats més grans i amb condicions defensives més bones, com podria ser el cas del poblat ibèric de Burriac.

Quan ens formulem aquestes qüestions hem de tenir en compte l'espai cronològic en què ens movem, que és anterior a l'augment demogràfic i a l'eixamplament físic del poblat de Burriac que sembla experimentar en un moment donat del segle II a.C. Quan ocorregué això, què passa amb els terrenys de conreu? Canvia el tipus de propietat? Aquest punt ens dóna peu per plantejar-nos un altre problema, el tipus de propietat de la terra.

La primera impressió que en treiem d'aquest grup de sitges que ara estudiem és que es podia tractar d'un lloc d'emmagatzematge de tipus comunitari, la raó per a pensar això és el nombre de sitges del grup, més si pensem les que es devien de destruir en bastir-hi els apartaments propers i les que devien de desaparèixer per altres motius, i la proximitat en què es troben unes de les altres, fins i tot algunes d'elles es comuniquen. Aquest fet pot reforçar la idea general que la societat ibèrica d'aquesta zona o d'aquesta comarca es basava en uns principis de propietat de tipus comunal. Aquest concepte no és nou i ja ha estat estudiat per altres investigadors.

Nosaltres, però, proposem una altra idea, tot i sense descartar la propietat comunal que en molts casos sembla evident.

D'aquesta proposta que a continuació desenvoluparem en tenim, malauradament, pocs indicis i poques proves per a afermar-la, malgrat tot creiem que pot ser una proposta a tenir en compte en futurs estudis.

La proposta és la possibilitat d'existència d'un tipus de propietat privada petita de caire familiar, en el sentit més ample d'aquest concepte de família. Serien propietats no massa grans ni massa diferents unes de les altres, essent bàsicament destinades a un autoconsum del grup familiar, els fruits de les quals es podrien dipositar en sitges dins de la mateixa propietat. Això potser ens explicaria, en principi, el gran nombre de sitges conegudes que hi ha disperses per tota la zona.

Per esbrinar aquest problema necessitaríem conèixer diversos elements de judici en què basar-nos amb certa seguretat. En primer lloc necessitaríem conèixer d'una zona en concret, si pogués ser bastant àmplia, un nombre de sitges més o menys elevat així com la seva distribució espacial i la relació de proximitat o llunyania entre elles, i el que és més important, la cronologia de cada una d'aquestes sitges. Malauradament, com dèiem abans, aquestes dades encara no les tenim.

Tenim relacionades unes desenes de sitges de situació dispersa, però la seva troballa ha estat casual, s'ha excavat la sitja sense investigar l'entorn de la mateixa. En tractar-se d'excavacions molt antigues s'han perdut les dades de l'excavació i en alguns casos els materials, per tant no coneixem la seva cronologia. Hi ha però alguna excepció (sitja nº 8) però és una mostra molt petita per a poder generalitzar.

Per ara la situació és aquesta, però tenim l'esperança que en un futur no massa llunyà podrem realitzar noves excavacions en aquestes zones on hi ha referenciades aquestes sitges disperses. Serà llavors l'hora d'esbrinar si aquesta proposta que ara fem a manera d'hipòtesi és vàlida o no.

De qualsevol manera creiem que una possibilitat, pel que fa al tipus de possessió de la terra, no exclou a l'altra, és a dir, podia haver-hi una coexistència de les dues possibilitats: un tipus de propietat petita de caire familiar i un tipus de propietat de caire comunal. El que sí descartem totalment és la possibilitat d'existència d'un altre tipus de possessió de terres on es pogués crear un desequilibri social acusat, és a dir, les grans propietats i el latifundisme.

En les restes d'habitacions del poblat de Burriac, excavades fins ara, sembla no haver-hi gaires diferències estructurals que ens puguin portar a veure un desequilibri social o una jerarquització molt acusada dins d'aquesta societat, el que podríem entendre per classes socials. Per altra banda veiem que en la necròpolis no tots els aixovars de les tombes són iguals, n'hi ha de més rics que d'altres. A part d'aquests dos indicis aparents, no en tenim cap més per intentar esbrinar si realment hi havia una diferenciació social. El fet de què no veiem aquesta diferenciació social acusada no vol dir que no hi haguessin grups o sectors, potser minoritaris, de la societat que pel tipus d'activitat que desenvolupaven en la comunitat tinguessin un estatus social diferent al dels altres. Ens referim, per exemple, als guerrers o bé als treballadors especialitzats com els terrissers i els artesans metal.lúrgics entre d'altres.

Aquestes activitats concretes poden fer pensar en una desvinculació d'aquests grups de persones de l'activitat agrícola. En una comunitat basada principalment en l'agricultura, pot ser que aquests grups especialitzats en altres feines quedessin excusats del treball principal en què es basava l'activitat de l'assentament a canvi, però, del seu treball especialitzat. Com hem dit abans, no ens és possible, amb els indicis i la informació que fins ara tenim de la zona en estudi, poder donar respostes en aquest aspecte tan important, però tan difícil d'esbrinar, com és el d'estudiar l'organització social d'aquesta comunitat. Sí volem deixar constància, però, de la possibilitat d'existència de certs estatus, diferents dins d'aquesta comunitat, el que no hem de confondre amb una veritable jerarquització social —per altra banda tan evident en societats ibèriques més meridionals—, i que amb aquest treball artesanal especialista es completava l'estructura socio-econòmica d'una comunitat essencialment agrícola.

ESTUDI DE LA FAUNA DE LES SITGES DE CAN MIRALLES-CAN MODOLELL[10]

Carme Miró i Alaix, i Núria Molist i Capella [11]

El deficient estat de conservació d'aquestes sitges, i el fet que no s'hagin pogut excavar en la seva totalitat per estar seccionades i escapçades és el motiu pel qual el present estudi no pot donar una visió global de la fauna del jaciment.

Hem estudiat cada sitja com a una unitat; cal assenyalar que el nombre de restes òssies de cada sitja és molt reduït, la qual cosa no permet obtenir percentatges globals prou vàlids. És per això que donem el nombre total de restes de cada espècie.

Només l'estudi de diversos jaciments de la mateixa cronologia i àrea podrà oferir una visió objectiva de la fauna salvatge i de la ramaderia, podent-se extreure, aleshores, interpretacions del marc econòmic de l'època.

Sitja nº 22

El número total de restes òssies és de 18, de les quals 6 són no determinables i 12 determinables. Els fragments pertanyen tots a espècies domesticades:

— Bou («Bos Taurus») ..... 2 fragments
— Cavall («Equus Caballus») ..... 1 fragment
— Porc («Sus Scrofa L.») ..... 3 fragments
— Ovi-Càprid ..... 3 fragments
— Ovella («Ovis Aries») ..... 3 fragments

S'ha comprovat que el nombre mínim d'individus és un per espècie.

Hem pogut calcular les edats del bou, 3 anys i mig, i la del porc, 2 anys i mig, mentre que de la resta d'espècies no ha estat possible.

10 La fauna de les sitges nº 34 i 35 fou classificada pel Dr. JORDI ESTEVEZ i ja fou publicada (178).

11 Membres del Laboratori Antropològic del Museu Arqueològic de Barcelona.

Sitja nº 24

Aquesta sitja ha estat reutilitzada com a enterrament, possiblement d'un guerrer; hi ha restes d'estelles calcinades que provenen de la incineració de la persona.

El nombre total de fragments ossis és de 30, 24 dels quals no s'han pogut determinar. La fauna determinada pertany a les espècies següents:

— Bou	1 fragment
— Porc	4 fragments
— Ovi-Càprid	1 fragment

Com a la sitja anterior, el nombre mínim d'individus és 1.

L'única edat que hem pogut determinar és la del porc, que tindria cap a 3 anys.

En aquesta sitja destaca el gran nombre d'ossos cremats i calcinats, 20 fragments. També hi ha una estella bullida i un fèmur de bou treballat i polit.

Sitja nº 26

Les restes de fauna trobades en aquesta sitja consten de 93 fragments, dels quals només n'hem pogut classificar 43.

Les espècies representades són les següents:

— Bou	14 fragments
— Porc	4 fragments
— Ovi-Càprid	1 fragment
— Ovella	8 fragments
— Cabra («Capra Hircus»)	14 fragments
— Gos («Canis Familiaris»)	1 fragment
— Microfauna	1 fragment

El nombre mínim d'individus que hem calculat per a aquesta sitja és el següent:

— Bou	1 NMI
— Porc	1 NMI
— Ovi-Càprid	1 NMI
— Ovella	2 NMI
— Cabra	3 NMI
— Gos	1 NMI
— Microfauna	1 NMI

Hi ha una variació de les edats segons les espècies: el gos tindria de 6 a 12 mesos; el bou aproximadament 3 anys i mig (com el de la sitja nº 22); l'ovi-càprid tindria de dos anys i mig a tres anys. L'edat d'una de les ovelles seria de dos anys i mig, la de l'altra, la de les cabres i la del porc no s'ha pogut calcular.

En aquesta sitja també trobem restes de fauna cremades encara que en nombre inferior a la sitja nº 24, el total de fragments és de 6. També hi ha tres fragments bullits.

Sitja nº 30

El número total de restes òssies és de 58, de les quals 30 no són determinables. Les altres 28 es divideixen en les espècies següents:

— Bou	14 fragments
— Cavall	2 fragments
— Porc	3 fragments
— Ovi-Càprid	3 fragments
— Ovella	3 fragments
— Cabra	2 fragments
— Microfauna	1 fragment

El NMI per totes les espècies representades és 1.

Només hem pogut calcular l'edat de la cabra i l'ovella que oscil.larien entre 3 i 4 anys.

S'han trobat set estelles bullides.

Sitja nº 31

D'un total de 67 fragments de restes òssies n'hem pogut determinar 25, les quals pertanyen a les següents espècies:

— Bou	3 fragments
— Porc	9 fragments
— Ovi-Càprid	4 fragments
— Ovella	1 fragment
— Cabra	1 fragment
— Conill («Orytolagus Cuniculus»)	8 fragments

El NMI seria 1 pel bou, ovi-càprid, ovella i cabra, i 2 pel conill i el porc.

Només s'ha pogut calcular l'edat dels ovicaprins que seria de tres a tres anys i mig. Els altres són animals adults. El bou té més de quatre anys.

En aquesta sitja trobem tres fragments cremats i 14 bullits.

Sitja nº 33

Aquesta sitja és la que s'abandonà més tard, s'ha datat el seu reompliment a mitjans del s. II a.C., també és la sitja que conté menys restes òssies de totes, ja que el nombre total són 14, de les quals onze no són determinables.

De les tres determinables dos pertanyen a Ovi-Càprid i l'altra a una au no determinada.

El NMI seria 1 per espècie.

No s'ha pogut calcular l'edat aproximada de l'ovi-càprid, però s'ha comprovat que era un animal adult.

Hi ha cinc estelles bullides, i un fragment bullit i cremat alhora.

CONCLUSIONS

Un primer aspecte a destacar de la fauna de les sitges de Can Miralles-Can Modolell, és que tota ella pertany a animals domèstics. Només es poden considerar com a animals salvatges, o millor dit no-domesticats el conill i l'au, dels quals només n'han arribat restes d'un individu a una sitja.

Les espècies representades són els ovi-càprids, —aquest terme engloba dues sub-espècies diferents que molt sovint són difícils de diferenciar—, l'ovella i la cabra. Aquesta espècie apareix a totes les sitges i està ben representada. La cabra sembla que predomini sobre l'ovella; la trobem a quasi totes les sitges i hi ha força restes. D'ovella també en trobem força restes, a les úniques sitges que no n'hi ha són la nº 24 i la nº 33, que també són les sitges que tenen menys ossos. El bou és una altra espècie amb molta importància, el nombre de restes és molt alt, més si tenim en compte que la quantitat de carn que dóna un bou en relació als ovi-càprids és molt elevada. A part, el bou pot tenir altres tasques dins la vida d'un poblat, com és l'ajuda al camp com a animal de tir. Les restes de porc han estat considerades com a domèstiques, ja que són abundants, i en aquesta època la criança del porc ja estava ben establerta; és l'única espècie que ens dóna alguna dada respecte al medi ja que la seva presència indica boscos d'alzines propers. El cavall si que és una espècie estranya de trobar; les seves restes són minses, cosa que es contradiria amb les fonts clàssiques: Diodor, Estrabó, Apià, Polibi, Varró, Plini i Marminses, cosa que es contradiria amb les fonts clàssiques: Diodor, Estrabó, Apià, Polibi, Varró, Plini i Marcial ens parlen de l'abundor i categoria dels cavalls de la Península Ibèrica. El cavall té una funció específica com a medi de transport; d'altra banda no sabem si formava part de la dieta alimentària dels indígenes. Finalment, pel que fa al gos, cal dir que aquesta és una de les primeres espècies que trobem

domesticades a la Península Ibèrica, però no podem saber si només tenia una tasca com a acompanyant de l'home o si servia també per a l'alimentació del poblat. El que sabem és que les seves restes apareixen fragmentades i que la seva importància a l'alimentació seria gairebé nul.la, ja que d'un gos es pot aprofitar molt poca carn.

La gran fragmentació dels ossos, la manca d'individus sencers dins la mateixa sitja, així com la presència d'ossos cremats, bullits i amb indicis de descarnament, ens permet suposar que les sitges van ser amortitzades com a dipòsits de deixalles durant la vida d'un hàbitat humà proper, ja que, com hem dit, es tracta de restes alimentàries.

No hem pogut extreure cap conclusió pel que fa al medi ja que totes les espècies són domèstiques i no ens proporcionen cap informació al respecte. Els fragments de microfauna que ens haguessin pogut dir alguna cosa no han pogut ésser identificats per la seva fragmentació.

MESURES

Sitja nº 22

Porc: M_3 dret
- AM ..... 1'40 cm.
- Am ..... 0'80 cm.
- L ..... 2'87 cm.

Porc: P^2 - P^3 dret

P^2
- A ..... 1'30 cm.
- L ..... 1'20 cm.

P^3
- A ..... 0'90 cm.
- L ..... 1'20 cm.

Bou: Radi-Cúbit

RADI
- Proximal: A × AP = 6'90 cm. × 3'60 cm.
- Distal: A × AP = 6'50 cm. × 3'55 cm.
- L total: 29'80 cm.
- AP proximal = 5'5 cm.
- AP medial = 3'8 cm.
- AP distal = 4 cm.

Cavall: metacarp dret
- Proximal: A × Ap = 4 cm. × 2'90 cm.
- A diafisi = 2'60 cm.
- Distal : AM = 3'90 cm.
  Am = 3'5 cm.

Ovi-Càprid: cúbit esquerre
- Proximal AP = 3'60 cm.
- Medial AP = 2'50 cm.
- Distal AP = 2'80 cm.

Ovi-Càprid: metacarp dret
- Proximal A = 1'60 cm.
  L = 2'70 cm.

Ovella: metatars esquerre
- Proximal A × AP = 2'23 cm. × 1'40 cm.
- Distal A × AP = 2'30 cm. × 0'75 cm.

Ovis Aries: F Iª
- L total = 3'70 cm.
- A Prox = 1'10 cm.
- A Dis = 1'11 cm.

Ovella: F IIª, posterior, esquerra
- L total = 2'40 cm.
- A Prox = 1'10 cm.
- A Dis = 0'85 cm.

Bou: F Iª, dreta
- L = 5'5 cm.

Sitja nº 24

Porc: húmer esquerre
- Distal AM = 3'58 cm.
  Am = 2'34 cm.
  AP = 3'80 cm.

Bou: fèmur
- A = 4'62 cm.
- AP = 3'15 cm.

Sitja nº 26

Gos: mandíbula superior amb C^1, Pm^1, Pm^2
- Pm^1 Pm^2 = 1'90 cm.
- C^1 Pm^2 = 3'20 cm.

Bou: húmer esquerre
- L = 1'40 cm.
- AM = 3'35 cm.
- Am = 3 cm.

Bou: cúbit-radi
- AP olecranon = 3'50 cm.
- AP cavitat sigmoide = 2'30 cm.
- AP proximal = 3'20 cm.
- L cavitat sigmoide = 2'25 cm.

Cabra: metacarp dret, cremat
- Distal A × AP = 2'10 × 1'40 cm.
  A = 2 cm.
- Medial AP = 0'67 cm.

Cabra: metacarp dret
- Distal A × AP = 2'50 × 1'50 cm.
  A = 2'45 cm.
- Medial AP = 0'7 cm.

Cabra: metacarp dret
- Distal A × AP = 2'55 × 1'60 cm.
- AP Superfície articular = 0'76 cm.

Ovella: metacarp dret
- Distal A × AP = 2'35 × 1'60 cm.
- AP Superfície articular = 0'80 cm.
- A = 2'30 cm.

Cabra: metatars dret
- Proximal A × AP = 2 × 1'80 cm.

Cabra: metatars esquerre
- Proximal A × AP = 2'05 × 1'80 cm.

Ovella: metatars esquerre
- Proximal A × Ap = 1'70 × 1'72 cm.

Porc: calcani esquerre
- L total = 7'3 cm.
- AP = 2'70 cm.
- A = 1'70 cm.
- LPC = 2'70 cm.

Porc: astràgal esquerre
- L lateral = 3'68 cm.
- L medial = 2'40 cm.
- AP lateral = 1'80 cm.
- A cap = 2'30 cm.
- L = 3'80 cm.
- AM = 2'5 cm.
- L part proximal = 3'40 cm.
- L part distal = 3'50 cm.

Cabra: F1 anterior dreta
- LM = 4 cm.
- AP proximal = 1'60 cm.
- AM = 1'35 cm.
- Am = 1'30 cm.
- AP distal = 1 cm.

Cabra: F1 posterior esquerra
LM = 3'40 cm.
AP proximal = 1'30 cm.
AP distal = 1 cm.
AM = 1'20 cm.
Am = 1'10 cm.
Cabra: F1 posterior esquerra
LM = 2'80 cm.
AP proximal = 1'20 cm.
AP distal = 0'90 cm.
A distal = 1'05 cm.
A proximal = 0'90 cm.
Cabra: F1 posterior dreta
LM = 3'45 cm.
AP proximal = 1'40 cm.
AP distal = 1'10 cm.
A proximal = 1'20 cm.
A distal = 1'20 cm.
Ovella: F1 anterior dreta
LM = 3'60 cm.
AP proximal = 1'40 cm.
AP distal = 0'95 cm.
A proximal = 1'10 cm.
A distal = 1'12 cm.
Porc: F2 posterior dreta
LM = 3'30 cm.
AP proximal = 1'50 cm.
AP distal = 1 cm.
A proximal = 1'5 cm.
A distal = 1'40 cm.
Porc: F1 posterior dreta
LM = 5'90 cm.
A proximal = 0'5 cm.
A distal = 1 cm.
Ovella: F2 anterior esquerra
LM = 2'30 cm.
AP proximal = 1'20 cm.
AP distal = 1'10 cm.
A proximal = 1'30 cm.
A distal = 1 cm.
Ovella: F2 posterior dreta
LM = 2'10 cm.
AP proximal = 1'10 cm.
AP distal = 0'90 cm.
A proximal = 1 cm.
A distal = 0'75 cm.
Ovella: F2 posterior dreta
LM = 2'20 cm.
AP proximal = 1'10 cm.
AP distal = 0'80 cm.
A proximal = 1'10 cm.
A distal = 0'80 cm.
Cabra: F2 posterior dreta
LM = 2'50 cm.
AP proximal = 1'30 cm.
AP distal = 1'20 cm.
A proximal = 1'30 cm.
A distal = 1'10 cm.
Cabra: F2 posterior esquerra
LM = 2'35 cm.
AP proximal = 1'40 cm.
AP distal = 1'20 cm.
A proximal = 1'30 cm.
A distal = 1 cm.

Sitja nº 30

Cabra: epífisi distal de radi esquerre
Distal A × AP = 2'70 cm. × 1'90 cm.
Cabra: epífisi distal de radi esquerre
Distal A × AP = 2'50 cm. × 1'60 cm.
Ovella: epífisi proximal de cúbit dret
Proximal APM = 3'40 cm.
APm = 2'30 cm.
Cavall: metacarp dret
Proximal A × AP = 2'30 cm. × 2'50 cm.
Cavall: metacarp dret
Distal A × AP = 2'70 cm. × 1'90 cm.
AM = 2'90 cm.

Sitja nº 31

Ovella: epífisi distal de tíbia dreta
A = 2'70 cm.
AP = 2'70 cm.
Cabra: F1 posterior dreta
L = 3'60 cm.
A distal = 1'15 cm.
A proximal = 1'20 cm.
Bou: astràgal esquerre
L lateral = 5'55 cm.
L medial = 5'10 cm.
AP lateral = 3'40 cm.
A cap = 3'40 cm.
A total = 6'20 cm.
AM = 3'20 cm.
L proximal = 5'60 cm.
L distal = 5'10 cm.

Abreviatures emprades en les mesures de les restes òssies

A	Amplada
AM	Amplada màxima
Am	Amplada mínima
AP	Antero Posterior
APM	Antero Posterior màxim
APm	Antero Posterior mínim
L	Longitud
LM	Longitud màxima

BIBLIOGRAFIA

ALTUNA, Jesús: **Historia de la domesticación animal en el País Vasco desde sus orígenes hasta la romanización**. a Munibe, vol 32, Fascículos + - «, 1980

LAVOCAT, R.: **Faunes et flores préhistoriques de l'Europe Occidentale**. Atlas de Préhistoire, Tome II, Ed. Boubée et Cie, Paris, 1966

PALES, L; LAMBERT, Ch.: **Atlas Ostéologique des Mamifers**. Tome I, «Les membres hiervivores», Tome II, «Les membres carnivores». C.N.R.S., Paris, 1971

DIVERSOS: **Ciencia en arqueologia**. Ed Fondo de Cultura Económica, Madrid 1980

APORTACIÓ DELS MATERIALS D'IMPORTACIÓ AL CONEIXEMENT DE LES RELACIONS COMERCIALS EXISTENTS A CABRERA DE MAR ENTRE EL S. IV I II A.C.

Les relacions comercials entre els pobles indígenes i el món colonial, en aquests segles en estudi, estaven fonamentades en el bescanvi, normalment, de matèries primes per productes manufacturats. L'economia monetària no s'implantarà fins a les etapes finals de la romanització.

És evident que ens trobem davant un greu problema en intentar estudiar les relacions comercials en el món antic quan s'han d'esbrinar mitjançant les troballes materials d'una part dels productes que eren importats, només els que per les seves característiques s'han conservat —bàsicament ceràmiques i objectes de metall, pedra o vidre—. Tots els productes constituïts per matèries orgàniques se'ns escapen ja que d'ells no n'ha quedat cap rastre. El mateix podríem dir de les exportacions indígenes, que podem deduir que eren productes agrícoles —amb l'excepció del vi i l'oli que almenys en part sembla que s'importaven—, bestiar i els seus derivats, minerals en brut i esclaus, tota vegada que la producció manufacturada indígena era, en la seva major part, pel consum local, ja que no podia competir amb la colonial.

Tot i reconeixent la parcialitat dels resultats, hem considerat interessant intentar contribuir al coneixement de les relacions comercials existents en els entorns de Burriac i de Cabrera de Mar, entre els s. IV i II a.C., analitzant els materials ceràmics d'importació exhumats dins de les sitges de Can Miralles-Can Modolell, no només els de luxe sinó també els recipients utilitzats com a envasos de determinats productes: vi, sal, oli, conserves de peix, etc., com seria el cas de les àmfores. També hem tingut en compte les poques mostres que han aparegut de ceràmiques més grolleres, de cuina, que per les seves característiques tècniques no poden ser considerades ibèriques.

Deixant de banda els contactes comercials amb altres zones de cultura ibèrica, tant septentrionals com meridionals, que de segur existirien, cas d'algunes ceràmiques pintades exhumades a la sitja nº 33 considerades fabricades fora de Catalunya, ens limitarem per aquesta vegada a tractar el tema de les relacions amb el món colonial —grec, púnic i romà— entre els segles IV i la 1ª meitat del s. II a.C.

Els materials d'importació més antics detectats en aquest grup de sitges es remunten al **segle IV a.C.** Es tracta de ceràmiques gregues, concretament àtiques, que amb l'excepció d'un petit fragment de vora de lekanis de la sitja nº 35 i d'un fragment d'un plat de forma Lamb. 21 de la sitja nº 27, s'han exhumat en una sola sitja, la nº 26.

En aquest grup de sitges no ha aparegut cap altre material d'importació que amb seguretat pugui ser atribuït al s. IV a.C., cosa que en principi suggeriria una limitació del comerç existent en aquest segle al realitzat amb el món grec.

Si bé la presència de ceràmica àtica, i fins i tot algun fragment de ceràmica de Grècia de l'est o jònica, està documentada als entorns de Burriac des del s. VI a.C. (179) és durant la 1ª meitat del s. IV quan sembla que es generalitzen les importacions, doncs és en aquests moments quan es detecta l'arribada de quantitats ja considerables de ceràmica àtica. A Ullastret, un dels pocs jaciments ibèrics catalans on s'ha estudiat aquesta ceràmica a nivell global, aquest fet és evident. Segons l'estudi fet per M. PICAZO (180) sobre 1.700 fragments de vasos diferents, s'observa que el 0,59% corresponen a peces fabricades en el s. VI a.C., el 5,54% al s. V a.C., i el 93,85% a peces fabricades durant la 1ª meitat del s. IV a.C.

Pel que fa al conjunt de jaciments ibèrics de la vall de Cabrera de Mar, si tenim present les ceràmiques àtiques de les sitges de Can Miralles-Can Modolell, les del poblat ibèric de Burriac i les de la necròpolis de Can Rodon de l'Hort, el resultat és semblant, potser no tan exagerat pel que fa al tant per cent corresponent al s. IV a.C., doncs cal tenir en compte que en aquest segle Ullastret és un poblat ibèric fortament hel.lenitzat, degut possiblement a la seva proximitat d'Emporion (Empúries).

L'explicació d'aquest fenomen hauríem de buscar-la en el moment àlgid que travessa Empúries, principal centre distribuidor de productes grecs als poblats ibèrics catalans del s. IV a.C. La seva independència respecte a Massàlia sembla ser total. Empúries ja ha deixat de ser una simple factoria distribuidora dels productes que arribaven de Massàlia, i s'ha convertit en una polis amb els seus propis circuïts comercials. Segons J. MALUQUER (181) aquest deslligament econòmic de Massàlia ha de situar-se en algun moment del s. V a.C., i desembocarà en una política pròpia abocada al món ibèric. És en aquest moment —finals del s. V i 1ª meitat del s. IV a.C.— quan apareixen les importacions massives de ceràmiques àtiques. M. PICAZO (182) apunta en aquest sentit que també cal tenir en compte la industrialització progressiva, en el s. IV a.C., dels tallers atenesos productors d'aquestes ceràmiques augmentant-se quantitativament la seva producció de manera considerable amb la consegüent pèrdua en la qualitat dels vasos, pel que, tot i que van continuar essent objectes de luxe pels indígenes, es podien adquirir amb més facilitat.

En el **segle III a.C.** les relacions comercials experimentaren notables canvis, s'intensificaren quantitativament i es diversificaren els centres d'origen de les mercaderies. Ja no es trobaran només productes grecs sinó que també hi ha constància de relacions comercials amb el Laci italià i amb centres púnics.

Amb la desaparició, a finals del s. IV a.C., de les ceràmiques de procedència àtica, el mercat de les ceràmiques de luxe queda cobert per tota una sèrie de produccions diversificades de vernís negre fabricades, en la seva majoria, en tallers grecs occidentals, com seria el cas dels productes fabricats en el taller de Rhode (Roses, Alt Empordà). Això ens fa pensar que el comerç amb el món grec, durant bona part del s. III a.C., es manté de manera intensa amb la diferència, però, que ara els productes importats de l'Atica són substituïts per altres de fabricats en les colònies gregues occidentals: Rhode, Empúries i possiblement d'altres. El cost d'aquests productes es veuria abaratit per la major proximitat dels centres de producció, així com per una industrialització creixent, convertint-se en més assequibles pels indígenes, la qual cosa explicaria que es trobin en major quantitat que les ceràmiques àtiques dels segles anteriors.

Però no totes les ceràmiques de vernís negre d'aquest segle eren d'origen grec. També comencen a arribar a Cabrera de Mar productes itàlics provinents de tallers propers a Roma, concretament del taller de les Petites Estampilles. La seva presència, encara que minoritària en relació a les produccions gregues occidentals —com pot veure's clarament a la necròpolis de Can Rodon de l'Hort (183)— no deixa de ser significativa, tota vegada que ens documenta l'existència de relacions comercials amb els romans amb anterioritat a la conquesta militar del territori que es produirà a finals de segle.

Una altra mostra d'importacions itàliques, però ja de finals del s. III a.C., la tenim en un fragment d'un coll d'una àmfora greco-itàlica aparegut a la sitja nº 35 (184). Aquestes àmfores, destinades al transport de vi, foren les primeres àmfores romanes que arribaren a la Península Ibèrica, normalment associades amb l'expansió militar romana d'aquestes dècades. La seva procedència sembla ser siciliana (185).

La troballa, a les sitges de Can Miralles-Can Modolell, d'una quantitat considerable de ceràmiques de vernís negre del s. III a.C. (proto-campanianes), en proporció molt més elevada que les exhumades al poblat ibèric de Burriac, ens planteja fermament la possibilitat de l'existència —en aquests moments— d'un nucli d'habitatge, encara no localitzat, ubicat en una zona propera a aquestes sitges.

Un altre factor interessant és el notable increment que experimenten, al llarg del s. III a.C., les relacions comercials amb el món púnic, del qual tenim una bona mostra en la quantitat important de fragments d'àmfores púniques que s'exhumaren en les sitges de Can Miralles-Can Modolell. Això ens permet presumir unes relacions amb el món púnic bastant més intenses que les suposades fins el moment present en funció de les troballes d'anteriors excavacions en aquests indrets.

Quins eren els productes que s'envasaven dins d'aquests recipients? Sembla ser que bàsicament oli, sal, conserves de peix i potser també vi. El problema i la discussió se centra en saber quines àmfores transportaven una cosa i quines en transportaven una altra.

Dos han estat les classes d'àmfores púniques —pel que fa a característiques de la pasta i a l'acabat extern— que s'han trobat en aquest grup de sitges:

- les corresponents al tipus MAÑA C-1 i MAÑA D (amb totes les seves variants D 1-a, D 1-b i D-2), amb centres de producció en la Mediterrània central (Cartago, Sicília...).
- les corresponents al tipus MAÑA E, concretament de la variant RAMON PE-16, de procedència eivissenca.

Pel que fa a les del primer grup apareixen sempre associades a ceràmiques proto-campanianes o campaniana A antiga del s. III a.C. Cas de les sitges nº 30, 31 i 35. Ens documenten unes relacions força intenses amb el món púnic del moment. El problema està en què, de moment, no sabem si la seva presència a Cabrera de Mar es deu a contactes amb intermediaris eivissencs o amb zones més meridionals de la Península Ibèrica (en aquests moments sota la influència cartaginesa), o bé, si el comerç es realitzava directament amb els centres productors d'aquests tipus amfòrics, situats en el Mediterrani central, i entre els quals hi havia la mateixa ciutat de Cartago.

En canvi per a les del segon grup, les MAÑA E variant RAMON PE-16, presents en les sitges nº 22, 30 i 33, la seva procedència directa d'Eivissa —on eren fabricades— sembla segura. No són massa freqüents fins un moment avançat del s. III a.C., apareixent normalment associades amb ceràmica campaniana A, per la qual cosa ens estendrem més sobre elles en l'apartat dedicat al s. II a.C. RAMON (186) considera com a molt possible que estiguessin destinades al transport de l'oli produït a Eivissa.

Del comerç amb el món púnic, d'època més o menys antiga, ja en teníem algunes mostres en el poblat ibèric de Burriac. En aquest sentit podríem esmentar diversos fragments corresponents al coll d'una àmfora del tipus MAÑA E, possiblement de les antigues segons J. BARBERA i R. PASCUAL (187), que aparegueren formant part d'un llit de ceràmica en la llar central de l'«edifici públic» de Burriac; alguns fragments de pasta de vidre policromat (188); així com també una moneda de Cartago del s. III

a.C. (189). El problema és que, moltes vegades, en tractar-se d'excavacions antigues, o bé, de troballes superficials, el context no queda massa ben definit. D'aquí la importància dels materials exhumats en les sitges de Can Miralles-Can Modolell.

Una vegada consumada ja la conquesta militar del territori pels romans, les relacions comercials en el **segle II a.C.** adquireixen unes noves característiques que vénen reflectides per l'esfondrament de les relacions comercials amb les colònies gregues en benefici dels productes romans. Aquesta davallada es fa també extensiva a les produccions púniques de la Mediterrània central, però, pel que sembla, no a les eivissenques.

La desaparició de les ceràmiques proto-campanianes occidentals sembla indicar un decaïment comercial de les colònies gregues del nordest de Catalunya —Rhode i Empúries— tradicionals subministradores d'aquest tipus de producte. Aquestes ceràmiques són substituïdes, en les últimes dècades del s. III a.C., per la ceràmica campaniana del tipus A que tenia els seus centres de producció a Itàlia (regió de la Campania i illa d'Ischia). En la sitja nº 30 aparegueren barrejades ceràmiques proto-campanianes i campaniana A antiga, amb algunes de les primeres formes de la campaniana A que foren exportades —aquest seria el cas dels plats de forma Lamb. 23, coneguts com a «plats de peix»— pròpies de la 2ª meitat del s. III i primer quart del s. II a.C. Tres foren en total els plats de campaniana A de forma Lamb. 23 exhumats en aquest conjunt de sitges, la qual cosa ens suggereix una arribada precoç a Cabrera de Mar d'aquest nou tipus ceràmic itàlic.

Durant tot el s. II a.C. la ceràmica campaniana A anirà arribant en quantitats massives, i pel que sembla en condicions molt més assequibles pels indígenes ibers que les antigues ceràmiques àtiques o proto-campanianes. En la sitja nº 33 (N-III) tenim una mostra de com fou majoritària aquesta ceràmica durant la 1ª meitat del s. II a.C. Ja des de començaments d'aquest segle i fins l'abandonament definitiu del poblat ibèric de Burriac —hàbitat principal de la zona durant el s. II i primer quart del s. I a.C.— la vaixella de luxe d'una casa ibèrica serà de procedència itàlica.

Aquest predomini itàlic pel que fa als productes ceràmics, és molt possible que també pugui aplicar-se a molts altres productes, que per desgràcia no s'han conservat. Els romans passaren a desenvolupar en el s. II a.C. el paper que els comerciants grecs i púnics havien desenvolupat al llarg dels s. IV-III a.C.

A part de les importacions de ceràmiques de luxe tenim algunes mostres —poques— de terrissa de cuina romana (sitges nº 31 i 33), la qual cosa suggereix, en principi, la possibilitat d'un assentament bastant ràpid dels romans a la comarca, doncs aquestes ceràmiques creiem que no eren importades pels ibers.

Les àmfores romanes DRESSEL 1, així com també la ceràmica campaniana del tipus B (fabricada) a l'Etrúria), tan freqüents immediatament després, brillen per la seva absència en el jaciment en estudi.

Degut a què els materials corresponents a la 1ª meitat del s. II a.C. no són massa freqüents en aquest grup de sitges (la majoria s'han exhumat en la sitja nº 22, i sobretot en la sitja nº 33, abandonada cap a mitjans de segle), no ens ha estat possible seguir amb molta precisió l'evolució del comerç amb el món púnic d'aquest moment. Però, la troballa d'un fragment de llavi d'una MAÑA E/ PE-16 en la sitja nº 22, junt amb un kalathos ibèric pintat del segle II a.C., i més concretament, l'associació —en la sitja nº 33— de diversos fragments d'una altra àmfora MAÑA E/ PE-16 amb ceràmica campaniana A pròpia de la 1ª meitat del s. II a.C. (formes Lamb. 34 i Morel 68 b o c), ens permet avançar com a hipòtesi que amb posterioritat a la derrota militar cartaginesa a mans dels romans en la Segona Guerra Púnica, les relacions comercials amb el món púnic resten limitades a Eivissa, desapareixent el comerç amb els cartaginesos del Mediterrani central, ja que no es troben produccions amfòriques fabricades en aquesta zona.

Sí es troben, en canvi, les àmfores MAÑA E que segons J. RAMON (190) són de producció exclusivament eivissenca, amb uns inicis de fabricació cap a mitjans del s. III a.C., i una perduració fins el s. I a.C.

D'ara endavant sembla ser que les relacions comercials de Burriac amb el món púnic es realitzaran bàsicament amb Eivissa, ciutat que mantingué durant el s. II a.C., malgrat les derrotes cartagineses en la Segona i Tercera Guerra Púnica, unes relacions gens bel.licoses amb els romans, convertint-se en ciutat federada, la qual cosa li permeté de seguir mantenint unes relacions comercials actives amb les zones costaneres peninsulars.

Una confirmació a la hipòtesi exposada ens l'està aportant l'excavació realitzada l'estiu de 1983 en el poblat ibèric de Burriac, on juntament amb àmfores romanes del tipus DRESSEL 1-B, s'han exhumat bastants fragments d'àmfores púniques eivissenques del tipus MAÑA E, així com també una moneda d'Ebusus (Eivissa), tot en estrats que corresponen a l'última fase del poblat i que es daten cap a finals del s. II a.C., o bé, en el primer quart del s. I a.C.

Altres mostres de la pervivència del comerç púnic a Burriac les podríem tenir en algunes monedes de la seca d'Ebusus, trobades en excavacions antigues de M. RIBAS, que foren encunyades en el s. II a.C. (es conserven en el M.C.M.); en dues marques de terrisser de tipus púnic estampades sobre dòlia

(191) (192); i en un exemplar, exhumat sencer d'una àmfora púnica del tipus MAÑA C-2b, publicat ja fa anys per M. RIBAS (193), i datat per J. RAMON (194) cap a finals del s. II i s. I a.C.[12].

LA CERÀMICA IBÈRICA. TAULA DE FORMES

Sempre és interessant de veure el conjunt de formes ceràmiques exhumat en un jaciment, més quan es tracta d'un jaciment ibèric, ja que encara manca per fer una tipologia de la ceràmica ibèrica, tan abundant però tan difícil a l'hora d'estudiar-la.

Amb aquest quadre que ara presentem l'únic que pretenem és veure en conjunt totes les formes de ceràmiques ibèriques, més o menys senceres, que ens han aparegut en aquest grup de sitges, en cap moment no hem pretès fer una classificació tipològica però sí agrupar-les segons unes característiques que, en certa forma i en aquesta ocasió, poden fer vàlid el quadre.

L'estudi de la ceràmica ibèrica és relativament recent i, fins ara, fet a base de jaciments excavats o d'àrees culturals molt concretes, en tot cas mai no s'ha fet un estudi general i global de la ceràmica ibèrica. És per això que creiem important la confecció d'aquests quadres de formes en jaciments concrets per allò que puguin aportar als estudiosos en el moment d'emprendre un treball general de classificació de la ceràmica ibèrica.

A l'hora de fer aquest quadre hem cregut escaient dividir aquest conjunt ceràmic en tres grans famílies que per les seves característiques són bastant significatives i fan que es diferenciïn unes de les altres. Hem de dir també que aquest quadre no va acompanyat per unes cronologies específiques a cada grup ceràmic o a cada peça en concret. La cronologia bàsica que en un principi es pot acceptar per aquestes formes és la cronologia de l'època del reompliment artificial de cada una de les sitges, podent-se datar també en un moment anterior a dit reompliment.

La primera família la formarien el conjunt ceràmic fet a mà, sense torn o amb torn lent. Aquestes peces són de tradició antiga tant per la tècnica com per les formes i decoració, trobant-se els seus antecedents en moments culturals anteriors a l'època ibèrica quan encara no es feia servir el torn. Aquestes tècniques són heretades per la cultura ibèrica, essent les peces de cuina del món ibèric. Hem dividit aquest conjunt ceràmic en tres grups:

Grup I. Gerres i olles.
Són de diversos tipus i formes, essent les més freqüents les ovoides de perfil en S, fons pla i llavi lleugerament exvasat (B i C), o de llavi més exvasat (A i D). Solen tenir unes decoracions molt senzilles prop de la vora, a base de cordó aplicat amb impressions digitals (A i B) o també unes incisions fetes amb algun tipus de punxó (no representades en el quadre, encara que han aparegut fragments en aquest grup de sitges[13] (195). Totes presenten les seves parets exteriors així com el fons totalment ennegrits, el que prova la seva utilitat com a ceràmica de cuina.

Grup II. Petits vasos.
No tenen llavi i són de fons pla, podent tenir un perfil troncocònic (A) o un perfil quasi recte (B). No presenten ennegriment de superfícies degut a l'exposició directa al foc, la qual cosa ens fa pensar en vasos que formarien part de la vaixella de cuina però que no foren utilitzats per a cuinar. També poden tractar-se de joguines (B) o, com un cas únic, d'una imitació d'un vas d'importació (C) (196).

Grup III. Tapadores.
Són de diverses formes i mides. Encara que la forma sol ser la mateixa, cònica (A i C) o bé hemisfèrica (B), l'element que les diferencia és l'agafador, amb orifici (A), en forma d'astràgal (B) o de botó (C). Quasi bé totes solen presentar un ennegriment en les seves parets.

Un altre grup el formarien les ceràmiques denominades grises de la Costa Catalana, grisa emporitana o grisa monocroma[14]. Són ceràmiques fetes a torn, de parets primes, bona cuita, superfícies polides i de color gris. Hem dividit aquest conjunt en tres grups.

---

12 Malgrat tenir aquest tipus amfòric els centres de producció a la zona de l'estret de Gibraltar, creiem com a més possible que la seva presència a Burriac ha d'atribuir-se concretament a les relacions existents amb Eivissa, més que a un contacte directe amb els centres púnics de la zona de l'estret.

13 En el quadre que ara presentem, tan sols, hem cregut escaient, posar les peces exhumades en aquest grup de sitges amb un perfil sencer o el suficientment representatiu com per endevinar de quina forma es tracta. A part d'aquestes formes han aparegut fragments que pertanyen a altres formes, i que es relacionen en l'estudi de la sitja a on s'exhumaren.

14 Creiem que no és ara el moment de tractar la problemàtica sobre aquest tipus de ceràmica, per més informació veure el treball de C. Aranegui «La Cerámica gris monocroma», a Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia nº 11. Pàgs. 333-379. Valencia, 1975.

Grup I. Gerretes bitroncocòniques.
Poden presentar al coll, molt freqüentment, motllures a manera de decoració, generalment tres (A).

Grup II. Petits bols.
Imiten les formes de les ceràmiques d'importació de vernis negre. No porten decoració.

Grup III. Altres formes.
Incloem en aquest apartat formes que no són tan freqüents com les dels grups anteriors, en aquest cas es tracta d'un olpe carenat. En aquest grup de sitges hem exhumat també algun fragment que correspondria a aquest grup[15].

D'aquest tipus ceràmic caldria fer un altre grup, que no hem representat gràficament en el quadre de formes per no tenir un perfil sencer, que correspondria a les pàteres, la majoria imitant les ceràmiques d'importació de vernis negre.

La darrera família estaria constituïda per les ceràmiques ibèriques fetes a torn, amb l'excepció de les ceràmiques grises de la Costa Catalana que les considerem a part. Aquesta darrera família presenta una gran quantitat de formes i tipus i la seva funció és diversa. Són ceràmiques amb una tècnica de fabricació molt bona i en alguns casos poden presentar una decoració pintada. Hem fet set grups amb aquests materials.

Grup I. Pàteres.
Peça fonamental de la vaixella de taula, si bé els perfils són molt semblants es poden diferenciar pel tipus de vora: inclinada vers l'interior, imitant les formes de les ceràmiques d'importació de vernis negre (A); de doble vora (B) una mica més rares que l'anterior; de vora alta (no representada en el quadre) (197); de vora exvasada (no representada en el quadre) (198). Algunes les podem trobar decorades amb pintura (B).

Grup II. Petits vasos de boca ampla.
Peces que també formarien part de la vaixella de taula. Aquí incloem els petits blocs que imiten formes de peces d'importació de vernis negre (A); tasses amb umbo (B); imitacions de skyphos de peu alt (C).

Grup III. Grans vasos de boca ampla.
Destinats possiblement a barrejar líquids o altres productes. En aquest cas incloem el kalathos (A) i els vasos bitroncocònics de cos i vora de diàmetre molt ample (B). En aquest cas ambdos estan decorats amb pintura però poden trobar-se sense decorar.

Grup IV. Recipients allargats.
Peces d'utilitat diversa, bé com a vaixella de taula per contenir líquids (B), bé com a recipients per contenir productes per l'ús personal, com pot ser l'ungüentari (A).

Grup V. Tapadores.
Pertanyen a aquest grup peces destinades a tapar altres recipients. Si bé la forma sol ser molt semblant, hemiesférica (A) o una mica més aplanada (B), el que les diferencia són els agafadors: de botó (A) o en forma de pivot (B). En alguns casos podem trobar-les amb un seguit d'orificis per facilitar la sortida de vapors del recipient que tapaven (B).

Grup VI. Gerros i gerretes.
Possiblement destinats a contenir líquids. Són de mida no massa gran i presenten formes diverses: bitroncocòniques (A); ovoides amb dues nanses trilobades (B); ovoides amb una sola nansa (C). Poden presentar una decoració a base de motllures que envolten el coll de la peça (B i C).

Grup VII. Grans gerres.
Per la seva mida possiblement foren destinades a l'emmagatzemament. Hi ha formes diverses però totes són de gran capacitat. Hi trobem les gerres anomenades de «coll de lliri» (A); ovoides de «coll de cigne» (B); les gerres de cos globular amb dues nanses (C); les amforetes (D); les àmfores típiques ibèriques dites de la Costa Catalana (E).

De la majoria d'aquestes formes ceràmiques hem trobat paral.lels en jaciments molt propers, també en el mateix àmbit cultural ibèric de Cabrera de Mar, tant al poblat de Burriac (199) com a la necròpolis de Can Rodon de l'Hort [16]. En els estudis ja publicats sobre aquests jaciments podem veure formes que ara repetim en aquest quadre, però també en trobem algunes de les quals no teniem cap paral.lel, tan sols per aquest fet creiem que ja ha valgut la pena fer aquest quadre de formes, quadre que es pot anar ampliant amb properes excavacions al poblat ibèric de Burriac o en altres indrets relacionats amb la zona. Llavors serà l'hora de replantejar l'estudi de la ceràmica ibèrica d'aquesta zona i preparar una classificació amb moltes més dades i criteris més tècnics i científics per ajudar a contribuir una mica més en l'estudi de la ceràmica ibèrica del nostre país.

15 Veure peça nº ref. 8648 de la sitja nº 31.

16 Veure els dos treballs publicats sobre el tema:
Barberà, J. «La Necrópolis ibérica...». Ampurias XXX. pp. 97-150.
Barberà, J. «La Necrópolis ibérica...». Ampurias XXXI-XXXII. pp. 169-189.

GRUP I

(A)

(B)

GRUP II

(A)

(B)

(C)

GRUP III

(A)

(B)

GRUP IV

(A)

(B)

GRUP V

(A)

(B)

GRUP VI

(A)

(B)

(C)

GRUP VII

(A)

(B)

(C)

(D)

(E)

CERÀMICA IBÈRICA FETA A TORN

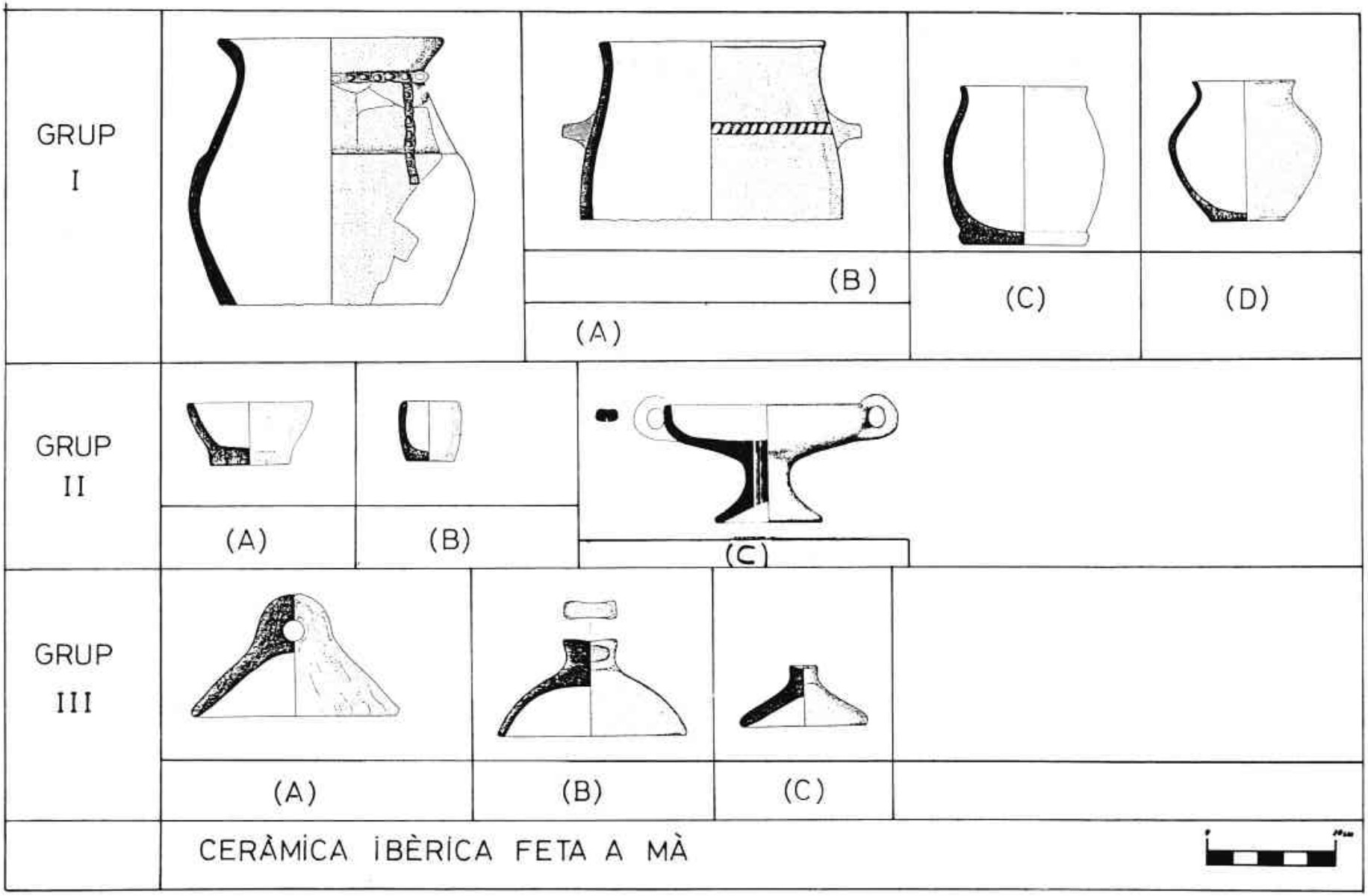
GRUP I
(A)
(B)
(C)
(D)
GRUP II
(A)
(B)
(C)
GRUP III
(A)
(B)
(C)
CERÀMICA IBÈRICA FETA A MÀ

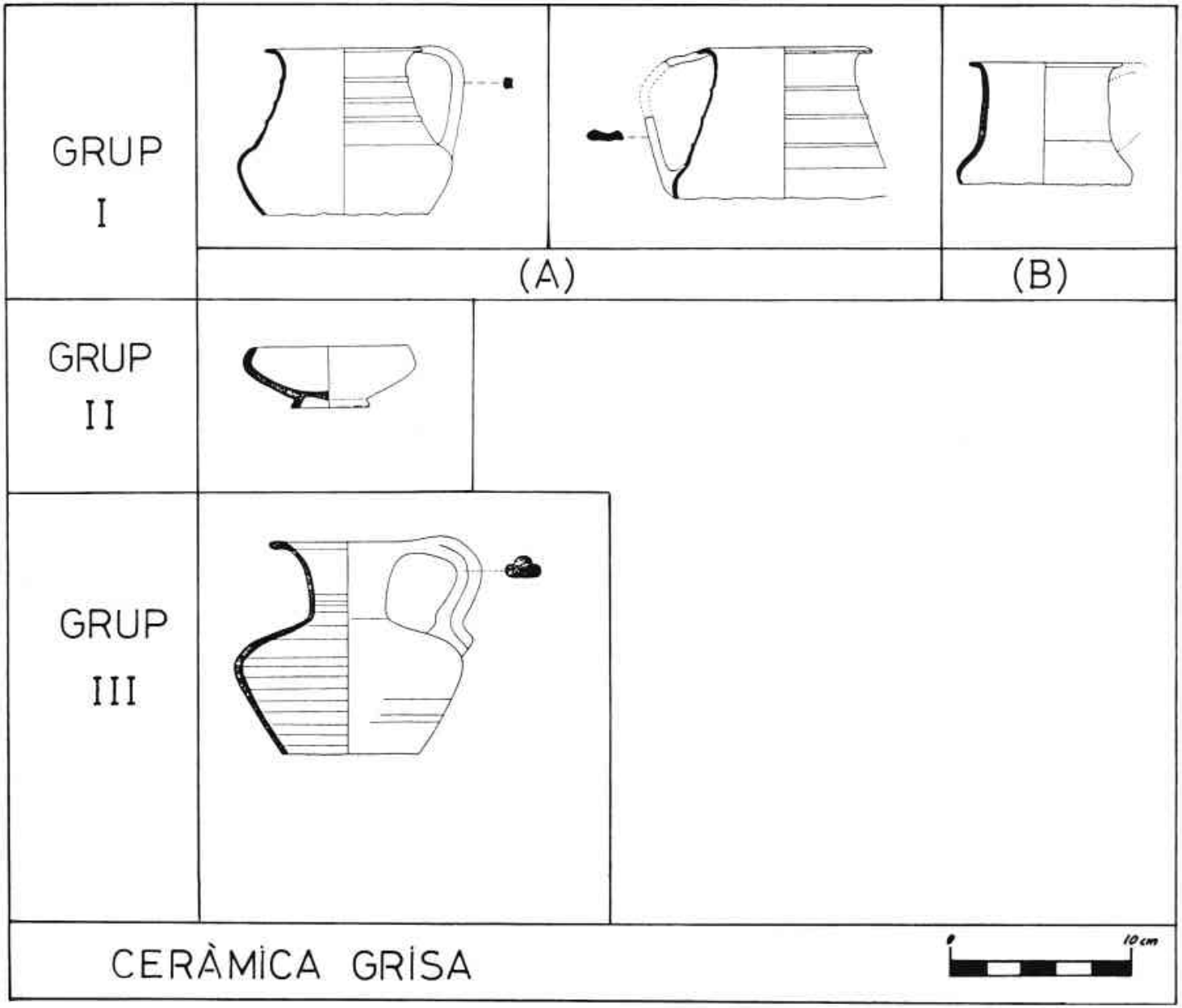
GRUP
I
(A)
(B)
GRUP
II
GRUP
III
CERÀMICA GRISA
10 cm

CONCLUSIONS

Abans d'endinsar-nos a intentar sintetitzar en poques línies els resultats obtinguts amb aquest estudi, voldríem deixar clar que les conclusions que hem extret no són, ni molt menys, definitives. Poden ser modificades en qualsevol moment segons que es vagi disposant d'informació utilitzable. Malauradament encara són moltes les excavacions i estudis que ens falten per a poder començar a solucionar amb efectivitat la problemàtica que presenten els jaciments ibèrics de la vall de Cabrera de Mar. Per altra banda es tracta, evidentment, d'unes conclusions condicionades a la informació de què hem pogut disposar per a realitzar el treball i a l'estat actual dels nostres coneixements.

I) El tipus de jaciment estudiat correspon a un conjunt de sitges d'època ibèrica aparegudes a uns 500 m. del poblat ibèric de Burriac. Pels seus voltants no ha estat localitzada cap resta d'habitació d'aquesta època. La capacitat d'emmagatzematge possible seria bastant considerable, ja que es tracta d'un grup de 13 sitges —essent possible que n'hi haguessin bastants més— amb un diàmetre mig d'uns 2 metres i una alçària mitja estimada entre 2,5 i 3 metres, la qual cosa ens fa pensar que els productes agrícoles conservats en elles, a part de per a l'autoconsum serien emprats per alguna altra finalitat.

II) Aquestes sitges no són les úniques aparegudes en la vall de Cabrera de Mar, sinó que, altrament, se'n coneixen d'altres (que en total són unes 40)[17], extenent-se per una àmplia àrea de la vall, fins i tot dins del poblat ibèric de Burriac. Si a més es té en compte que la major part de les localitzades ho ha estat en funció de troballes circumstancials, el seu nombre real pot ser molt més considerable. A Ullastret, jaciment ibèric empordanès molt més excavat que Burriac, el seu nombre sobrepassa actualment les 250.

La gran quantitat de sitges que es troben disperses per la vall de Cabrera de Mar ens pot documentar, en principi, l'existència d'un poblament dispers. En la nostra opinió aquestes sitges, així com la necròpolis de Can Rodon de l'Hort (dins del poble de Cabrera de Mar), formarien part o estarien prop de diversos nuclis dispersos de població, més o menys grans, que en els s. IV-III a.C. ocuparien gran part de la vall. Tots aquests nuclis, però, tindrien entre ells unes relacions intenses fonamentades principalment en lligams de tipus tribal i econòmic.

D'aquest poblament dispers, mal conegut, en tenim alguns indicis en:

- Unes habitacions aparegudes quan s'excavaren les sitges nº 1, 2, 3 i 4, prop de Can Grandia (200). La seva datació és impossible per no disposar de cap referència del material exhumat en elles.
- Unes habitacions aparegudes sota de Can Borras, excavades pel grup de col.laboradors de Cabrera de Mar del Museu Arqueològic de Barcelona, inèdites (a la S.A.M.C.M. hi ha una memòria).
- Unes altres habitacions localitzades en una zona més meridional que le anteriors i excavades per no se sap qui. Es troben situades al final del carrer Cerdanya, a l'entrada d'una casa de construcció moderna[18].

Tres són els factors —un de seguretat i dos en funció de les troballes efectuades en l'interior de les sitges— que ens fan plantejar fermament la possibilitat de l'existència d'un hàbitat proper al grup de sitges de Can Miralles-Can Modolell:

— distància d'aquestes sitges al poblat ibèric de Burriac (uns 500 m.)

— percentatge considerable de determinats materials (restes de menjar, ceràmiques indígenes de cuina fetes a mà i ceràmiques d'importació de luxe, principalment) que suggereixen la presència d'un hàbitat proper. La seva presència dins de les sitges es fa difícil d'explicar si no s'admet l'existència d'un nucli habitat a no massa distància d'on provindrien la major part dels materials exhumats.

— alguns tipus de materials del s. III a.C., tals com les ceràmiques proto-campanianes i les àmfores púniques de la Mediterrània central, apareguts en una proporció molt més considerable que els exhumats, fins ara, en el poblat ibèric de Burriac.

Per altra banda la distància una mica considerable, uns 1.100 m., de la necròpolis de Can Rodon de l'Hort al poblat ibèric de Burriac, així com la manca d'una seqüència cronològica clara dels s. IV-III a.C. (època d'ús de la necròpolis) en el poblat, posen en dubte la seva tradicional atribució a aquest poblat. M. RIBAS (201) comenta l'existència d'habitacions en la part baixa del Mont Cabrer, últim turó de la Serralada Litoral que tanca la vall de Cabrera de Mar pel sudoest. Podria ser una dada interessant

---

17 Per a més informació en aquest aspecte veure el treball referenciat en la nota bibliogràfica (1). A més a més s'han de tenir en compte les últimes sitges que han anat apareixent i que no estan publicades.

18 És possible, però, que alguns d'aquests grups d'habitacions esmentats corresponguin a l'última fase d'ocupació ibèrica de la zona, és a dir, que siguin posteriors a la conquesta romana.

ja que la seva distància a la necròpolis és molt inferior que la del poblat ibèric de Burriac, no havent-se realitzat, fins el moment, cap tipus d'excavació. També podria ser interessant en aquest sentit el suposat nucli proper a les sitges de Can Miralles-Can Modolell.

El poblament dispers, en zones més o menys planes, davant la tradicional teoria del poblament ibèric sempre dalt de turons emmurallats, és una de les idees que s'estan obrint pas entre els investigadors actuals, si més no pel que fa a determinades zones de la cultura ibèrica catalana. La seva existència sembla indiscutible, el que passa és que moltes vegades és difícil de detectar, ja que aquestes zones han sofert durant molts més anys l'acció demoledora combinada de la urbanització i de l'agricultura. També cal tenir present que aquests nuclis rurals de poblament dispers podien ser —o no— de mida reduïda, la qual cosa també dificultaria la seva localització, podent estar formats per poques cases, fins i tot per una de sola.

III) Saber el moment en què foren construïdes les sitges en estudi és realment problemàtic, ja que ens falten estructures d'habitacles amb què poder-les relacionar. Els materials exhumats en el seu interior tampoc no ens poden donar cap pista en aquest sentit, ja que han de ser contemporanis o posteriors al moment de l'abandonament de les sitges. Evidentment sempre hi haurà filtracions de materials que no corresponen a aquest moment i que per x motius hagin anat a parar a dins. La qüestió és que, fins el moment, aquest problema està sense solució. Proposem la idea que aquestes sitges estiguessin en funcionament, si no totes, algunes, en el s. IV a.C. ja que en aquests moments aquest sistema d'emmagatzematge ja era utilitzat pels ibers laietans, i potser apunten en aquest sentit les mostres més antigues de material trobades en aquest sector (ceràmiques àtiques del s. IV a.C.).

IV) L'abandonament de les sitges de Can Miralles-Can Modolell no es realitzà en el mateix moment, sinó que, mitjançant l'estudi de les ceràmiques d'importació, s'han pogut detectar tres o quatre fases diferents d'abandonament:

a)[19]	375-330 a.C.	1 sitja	Nº 26
	300-250 a.C.	2 sitges	Nº 26 i 27
b)	225-175 a.C.	6 sitges	Nº 22, 24, 30, 31, 34 i 35
c)	160-140 a.C.	1 sitja	Nº 33

Les quatre sitges del sector que manquen no les hem inclòs pels problemes que presenten a l'hora de la seva datació en no haver-se exhumat ceràmiques d'importació que puguin aportar-nos una cronologia fiable. Malgrat això es veu clarament que el moment àlgid de l'abandonament de les sitges d'aquest grup correspon als anys 225-175 a.C.

V) L'abandonament de la major part de les sitges de Can Miralles-Can Modolell durant uns anys determinats (225-175 a.C.) no és un fet aïllat dins del context ibèric de Cabrera de Mar. Altres abandonaments els tenim documentats en diversos jaciments situats fora del poblat ibèric de Burriac de la següent manera:

—moment final de la necròpolis de Can Rodon de l'Hort (cap el 200 a.C.)
—abandonament d'altres sitges, com seria el cas de la sitja nº 8 (cap el 200-175 a.C.).

Com a contrapartida trobem durant el s. II a.C. una fase d'expansió demogràfica i urbanística en el poblat ibèric de Burriac. És cert, però, que de moment, encara no estan ben datats els inicis d'aquesta fase.

L'abandonament de les sitges de Can Miralles-Can Modolell no representaria una pèrdua d'una capacitat d'emmagatzematge, tota vegada que aquesta pèrdua es veuria compensada en un altre sector diferent per altres sitges que realitzarien la mateixa funció. Aquestes segurament estarien situades en una zona més propera a l'hàbitat principal de la zona en els s. II i 1er. quart del s. I a.C., documentat clarament en el poblat ibèric de Burriac. En aquest sentit és interessant el conjunt de 12 sitges donat a conèixer per M. RIBAS i R. MARTIN (202).

Les sitges s'anirien abandonant, a l'igual que els llocs d'enterrament situats més cap a la plana litoral, conforme la població de la vall s'anava traslladant i agrupant en el poblat ibèric de Burriac, fenomen que sembla tenir els seus inicis durant l'últim quart del s. III a.C. i que perdurà durant bona part de la 1ª meitat del s. II a.C.

El motor bàsic d'aquests moviments de població s'hauria de buscar, molt possiblement, en els esdeveniments de tipus polític i militar amb un transfons de delimitació de zones d'influència econòmica, ocorreguts a partir de la 2ª meitat del s. III a.C. i que arriben al seu punt més àlgid amb l'enfrontament directe de les dues grans potències imperialistes del moment, Roma i Cartago, en la Segona

19 Veure l'apartat «Aproximació cronològica a l'època de l'abandonament de les sitges», dins d'aquest mateix treball.

Guerra Púnica (del 219 al 202 a.C.). La situació posterior originada durant les primeres dècades de la conquesta militar romana del territori, possiblement, també contribuí a aquest trasbalsament de la població indígena.

Tots aquests esdeveniments convulsionaren la Península i truncaren brutalment el procés evolutiu ascendent en què, tant a un nivell polític com sòcio-econòmic, estava immersa la societat ibèrica del s. III a.C. La inestabilitat i la inseguretat generalitzada del període serien factors decisius a l'hora d'intentar comprendre els moviments de població indígena cap a llocs amb condicions defensives més favorables, com seria el cas del poblat ibèric de Burriac, en relació a altres assentaments, més cap el pla, que serien abandonats a finals del s. III a.C. o inicis del s. II a.C.

VI) Per a finalitzar aquest treball voldríem esmentar que l'estudi d'aquest grup de sitges ens ha aportat interessants informacions complementàries sobre determinats aspectes, com podrien ser, una mostra d'escriptura ibèrica sobre una fusaiola, la constatació d'un enterrament d'incineració d'un guerrer —amb tot el seu armament— dins d'una sitja reutilitzada, o la troballa d'un crani —sense cap més resta òssia humana— en una altra. També sobre certs aspectes econòmics, bàsicament relacionats amb l'agricultura, la ramaderia i les relacions comercials.

La principal activitat dels assentaments ibèrics que ara estudiem, situats en una zona climàtica temperada de tipus mediterrani, estaria basada, fonamentalment, en una agricultura de secà que es desenvoluparia en zones obertes prop dels nuclis d'habitatge, en primer lloc de cereals (blat, ordi, etc.), en menor escala un cultiu de la vinya per a l'autoconsum i potser també de l'olivera; també hi hauria una incipient agricultura de regadiu prop de les torrenteres i rieres. Aquest tipus d'agricultura aniria acompanyada per la recol.lecció de fruits i plantes en estat salvatge, així com per una ramaderia basada en els ovi-càprids, el porc i el bou.

Aquesta és una agricultura que produïa excedents, els quals es guardaven en sitges a l'espera d'utilitzar-los per a diferents usos de la comunitat o bé per a comerciar amb el món colonial o amb altres comunitats indígenes més deficitàries en aquest tipus de productes. Es tracta, doncs, de comunitats no autàrquiques, on part de la producció era destinada a l'autoconsum i l'altra part constituïa l'excedent.

La conseqüència lògica d'aquest agrupament de sitges, com seria el cas del sector de sitges de Can Miralles-Can Modolell, és que estem davant d'un tipus de propietat comunal de la terra, amb llocs d'emmagatzematge, també comunitaris, destinats principalment, a part de a l'autoconsum, a la conservació de l'excedent de producció que seria emprat en benefici de la comunitat.

La presència de sitges disperses en una àmplia àrea de la vall pot suggerir, nogensmenys, l'existència d'un cert tipus de propietat de la terra de caire familiar, encaminada bàsicament a satisfer l'autoconsum familiar, i que estaria constituïda per petites propietats, no massa desiguals, al voltant dels nuclis d'habitatge.

Tot això configura un tipus de societat sense grans desequilibris socials dins de les comunitats camperoles; no descartem, però, l'existència d'altres estatus socials, com podrien tenir per exemple alguns artesans especialitzats, o bé els guerrers.

El nostre coneixement de la ramaderia i de la caça existent en aquestes comunitats, bàsicament camperoles, es limita al que ens pugui aportar l'estudi de les restes òssies conservades. Per a qualsevol tipus de conclusió en aquest aspecte ens remetem a l'estudi realitzat sobre la fauna per C. MIRÓ i N. MOLIST, advertint però, que per a contemplar-la globalment s'ha de tenir en compte la fauna de les sitges nº 34 i 35, que fou classificada pel Dr. J. ESTEVEZ, molt similar a la de la resta de les sitges, però amb la diferència d'haver-se exhumat dins d'aquestes dues restes de diversos exemplars de «Gallus Domesticus». A destacar en el sector la troballa de restes de cavall.

El comerç amb el món colonial l'hem hagut d'intentar deduir en funció, bàsicament, de les ceràmiques d'importació. Les relacions comercials en el s. IV a.C. semblen estar limitades a les existents amb el món grec. No és fins el s. III a.C. que es diversifiquen les importacions, havent-se detectat contactes bastant intensos amb el món púnic i possiblement amb el Laci italià, mentre que per altra banda els productes grecs queden reduïts als de les seves colònies occidentals. La 1ª meitat del s. II a.C. contempla un clar predomini de les importacions romanes, desapareixent el comerç grec i la major part del comerç púnic, amb l'excepció del mantingut amb Eivissa[20].

Novembre de 1983

---

20 Quan el present treball ja estava a la impremta, arribà a les nostres mans la publicació dels resultats obtinguts en les dues campanyes realitzades, els anys 1980 i 1981, en el poblat laietà proper del Turó del Vent, també conegut com El Far, (Llinars del Vallès) (203). En aquest metòdic treball els autors centren la cronologia del jaciment entre el s. IV i els inicis del s. II a.C. Les dates provisionals obtingudes sobre el seu moment final constitueixen una nova aportació per l'estudi de la dinàmica dels poblats ibèrics de la zona durant el període comprès entre els finals del s. III i la 1ª meitat del s. II a.C., dinàmica que va tenir la seva manifestació externa en l'abandonament de determinats assentaments —com seria el cas del Turó del Vent— i la potenciació d'altres —dels quals el poblat ibèric de Bur-

Abreviatures emprades en el text:

S.A.M.M.	Secció Arqueològica del Museu (Municipal) de Mataró (fins l'any 1983)
M.C.M.	Museu Comarcal del Maresme
S.A.M.C.M.	Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme

BIBLIOGRAFIA

(1) GARCIA i ROSELLÓ, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat Ibéric de Burriac (II) (Cabrera de Mar)», a Laietània nº 1, Pàgs. 15-63. Mataró, 1981

(2) GONZALEZ ECHEGARAY, J.: «Orígenes del Neolítico Sirio-Palestino», a Cuadernos de Arqueologia de Deusto nº 6. Universidad de Deusto. Bilbao, 1978.

(3) GONZALEZ ECHEGARAY, J.: «Orígenes del Neol i tico...». Op. cit.

(4) FORT FORNAS, A.: «Notas para un Estudio de la Vida en la Catalunya Ibérica», a Problemas de la Prehistoria y de la Arqueologia Catalanas. II Symposium de Prehistoria Peninsular. Universitat de Barcelona. Pàgs. 89-100. Barcelona, 1963.

(5) ARRIBAS i PALAU, A.: «L'Economia i les Estructures Socio-Polítiques dels Ibers», a Història de Catalunya Ed. Salvat. Vol. 1. Pàgs. 197-206. Barcelona, 1978.

(6) COLOMINAS ROCA, J.: «El Poblado Ibérico del Turó de la Rovira», a Ampurias nº VII-VIII. Págs. 203-214. Barcelona, 1946.

(7) BARBERA, J.; PASCUAL, R.: «Resultados de una Prospección en la Estación Preromana de la Font de Bril, en Santa Eulàlia de Ronçana (Barcelona)», a Ampurias nº XXV. Págs. 205-210. Barcelona, 1963.

(8) GIRO ROMEU, P.: «El Poblado Preromano del Mas Castellá (Monjos, Villafranca del Penedés)», a Ampurias nº XXII-XXIII. Págs. 159-182. Barcelona, 1960-61.

(9) PLINI: «Naturalis Historia». Llibre XVIII, 306.

(10) MARTIN i ORTEGA, A.: «Mas Castellá o Puig Castellar, Pontós», a Les Excavacions Arqueològiques a Catalunya en els darrers anys. Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Pàgs. 193-194. Barcelona, 1982.

(11) BONAMUSA i ROURE, J.: «Excavacions en Sitges Ibériques a Cabrera de Mar» a Setmanari El Maresme nº 6. Pàg. 13. Mataró, 9-1-1970.

(12) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit.

(13) BARBERA i FARRAS, J.: «La Necrópolis Ibérica de Cabrera de Mar (Colección Rubio de la Serna)», a Ampurias nº XXX. Pàgs. 139. Barcelona, 1968.

(14) BARBERA i FARRAS, J.: «La Necrópolis Ibérica de Cabrera de Mar (Excavación 1968-1969)», a Ampurias nº XXXI-XXXII. Pág. 183. Barcelona, 1969-1970.

(15) RIBAS i BERTRAN, M.: «Excavación de un Silo Ibérico», a Ampurias nº XXVIII. Pàg. 237. Barcelona, 1966.

(16) BONAMUSA i ROURE, J.: «Excavacions en Sitges...». Op. cit.

(17) RIBAS i BERTRAN, M.: «Els Orígens de Mataró». Premi Iluro 1963. Pàg. 76. Mataró, 1964.

(18) RIBAS i BERTRAN, M.: «Excavación de un Silo...». Op. cit.

(19) RAMON, J.: «La Producción Anfórica Púnico-Ebusitana». Delegación del Ministerio de Cultura. Congrés de Cultura Pitiusa. Pàg. 105. Eivissa, 1981.

(20) JUNYENT, E.; BALDELLOU, V.: «Una Vivienda Ibérica de Mas Boscá». Inst. Arqueol. Prehist. Universitat de Barcelona. Pàg. 32. Barcelona, 1972.

(21) PONS BRUN, E.; TOLEDO MUR, A.; LLORENS RAMS, J.M.: «El Recinte Fortificat Ibèric de Puig Castellet». Diput. Provinc. Girona. Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques nº 3. Série Monográfica. Pàg. 225. Girona, 1981.

(22) JUNYENT, E.; BALDELLOU, V.: «Una Vivienda Ibérica...». Op. cit. Pàg. 42.

(23) BARBERA i FARRAS, J.: «La Necrópolis Ibérica...». Op. cit. a Ampurias nº XXX. Pàg. 139, i a Ampurias XXXI-XXXII. Pàg. 183.

(24) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Pàg. 41.

(25) Veure en la sitja nº 26 el nº de ref. 8695.

(26) BONAMUSA i ROURE, J.: «Excavacions en Sitges...». Op. cit.

(27) BARBERA i FARRAS, J.: «La Necrópolis Ibérica...». Op. cit. a Ampurias nº XXX. Pàg. 127.

(28) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Pàg. 41.

(29) ALMAGRO, M.: «Las Necrópolis de Ampurias». Volum I. Barcelona, 1953.: Incineració Les Corts nº 7 (pàg. 280), nº 31 (pàg. 300), nº 110 (pàg. 354); Volum II. Barcelona, 1955.: Incineració Muralla N.E. nº 9 (pàg. 387), nº 13 (pàg. 393) i nº 17 (pàg. 396).

(30) PICAZO, M.: «Guerra Púnica i Conquesta Romana», a Història de Catalunya Ed. Salvat. Volum I. Pàg. 215. Barcelona, 1978.

(31) COLOMINAS ROCA, J.: «Cascos Etruscos de la Tene en Mallorca», a Ampurias nº XI. Pàg. 197. Barcelona, 1949.

(32) QUIRINO GIGLIOLI, G.: «L'Arte Etrusca», Milano MCMXXXV-XIII, tar. CCCV, nº 5. Pàg. 57.

(33) COLOMINAS ROCA, J.: «Cascos Etruscos...». Op. cit. Pàg. 198.

(34) CASTRO, Z.: «Fusayolas Ibéricas, Antecedentes y Empleo», a Cypsela nº III. Pàg. 138. Girona, 1980.

(35) RIBAS, M.; LLADÓ, J.: «Excavacions d'unes Habitacions Pre-Romanes a Burriac», a Pyrenae nº 13-14. Pàgs. 159 i 173. Barcelona, 1977-78.

(36) SPARKES, B.; TALCOTT, L.: «Black and Plain Pottery of the 6th., 5th. amb 4th Centuries B.C.». The Athenian Agora, XII. Pàgs. 84-85. Princeton, 1970.

(37) ROUILLARD, P.: «La Céramique Grecque de Burriac (Cabrera de Mar, Barcelona) Conservée au Museu de Mataró», a Laietània nº 1. Pàgs. 7-14. Mataró, 1981.

(38) ROUILLARD, P.: «La Céramique Grecque...». Op. cit. Pàg. 8.

(39) TRIAS DE ARRIBAS, G.: «Cerámicas Griegas de la Península Ibérica». Tomo I. Pàgs. 247-250. València, 1967; Tomo II. Làms. CXXXVI i CXXXVII. València, 1968.

(40) PICAZO, M.: «La Cerámica Atica de Ullastret». Universitat de Barcelona. Institut d'Arqueologia i Prehistòria. Pàgs. 72-76. Barcelona, 1977.

(41) BEAZLEY, J.D.: «Attic Red-Figure Vase Painters». Pàg. 1484 ss. Oxford, 1968.

(42) SANMARTI i GRECO, E.: «La Cerámica Campaniense de Emporion y Rhode». Volum I. Pàg. 95 nº 157 i pàg. 115 nº 224. Barcelona, 1978.

(43) BARBERA, J.; PASCUAL, R.: «Resultados de una Prospección...» Op. cit. Pàg. 207.

(44) SANMARTI i GREGO, E.: «La Cerámica Campaniense...». Op. cit. Pàg. 688, Volum II.

riac en seria un— que experimentaran, al llarg del s. II a.C., forts augments tant en extensió com en població i que semblen actuar com elements aglutinadors de la població indígena un cop acabada la 2ª Guerra Púnica. Molt interessant també és el paral.lelisme que observem en les dates d'amortització de les sitges del poblat del Turó del Vent —cap a finals del s. III a.C.— i el grup principal de les estudiades per nosaltres. Els autors relacionen l'abandonament de les sitges amb les turbulències entre les dues grans potències mediterrànies del moment i la seva influència en les poblacions indígenes, la qual cosa, molt probablement, motivaria una recessió de la producció agrícola que aniria associada a un estancament demogràfic i a unes superiors dificultats en el comerç.

Un altre dels paral.lelismes observats és la proporció relativament elevada de materials púnics, entre els que destaquen molt majoritàriament les produccions amfòriques púnico-ebusitanes i dintre d'aquestes el tipus Mañà E/Ramon PE-16, també present amb diversos exemplars a les sitges de Can Miralles-Can Modolell

(45) SANMARTI i GREGO, E.: «La Cerámica Campaniense...» Op. cit. Volum II, pàgs. 557-558.
(46) RIERA i CODINA, M.C.: «La Ceràmica a Mà d'Ullastret», a Cypsela nº III. Servei d'Investigacions Arqueològiques. Diputació de Girona. Pàgs. 117-126. Girona, 1980.
(47) RIERA i CODINA, M.C.: «La Ceràmica a Mà...». Op. cit. Pàgs. 117-126.
(48) HERNANDEZ YLLAN, M.: «Nuevos Yacimientos Ibéricos en el Vallès Oriental (Bigues-Riells del Fai)», a Informació Arqueològica nº 36-37. Pàg. 178. Barcelona, 1981.
(49) BARBERA, J.; PASCUAL, R.: «Resultados de una Prospección...». Op. cit. Pàg. 210.
(50) BELTRAN LLORIS, M.: «Arqueología e Historia de las Ciudades Antiguas del Cabezo de Alcalá de Azaila (Teruel)». Saragossa, 1976.
(51) CASTRO, Z.: «Fusayolas Ibéricas...». Op. cit. Pàgs. 127-146.
(52) BONAMUSA, J i altres: «Tempteig a la Plaça de Santa Maria (Mataró)», a Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró i el Maresme nº 1. Pàgs. 9-10. Mataró, 1977.
(53) CLARIANA i ROIG, J.F.: «Sondatge Estratigràfic a la Vil.la Romana de Can Majoral (Mataró)», a Laietània nº 1. Pàgs. 107 i 172, làm. 81. Mataró, 1981.
(54) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Pàgs. 48 i 49.
(55) CASTRO, Z.: «Piezas Discoidales en Yacimientos del N.E. de Catalunya», a Cypsela nº II. Pàgs. 173-195. Girona, 1978.
(56) SANMARTI i GREGO, E.: «La Cerámica Campaniense...». Op. cit. Vol. II. Pàgs. 557 i 568.
(57) MOREL, J.P.: «Céramique Campanienne: Les Formes». École Française de Rome. Pàg. 268. Roma, 1981.
(58) SANMARTI i GREGO, E.: «La Cerámica Campaniense...». Op. cit. Vol. II. Pàgs. 555-556.
(59) SANMARTI i GREGO, E.: «La Cerámica Campaniense...». Op. cit. Vol II. Pàg. 596 i làm. 100.
(60) SOLIER, Y.: «Céramiques Puniques et Ibero-Puniques sur le Littoral du Languedoc du VIème Siècle au Debut du IIème Siècle avant J.C.», a Hommage a Fernand Benoit, tom II. Institut International d'Études Ligures. Pàg. 139. Bordighera, 1972.
(61) RAMON, J.: «Ibiza y la Circulación de Ánforas Fenicias y Púnicas en el Mediterráneo Occidental». Museu Arqueològic d'Eivissa. Pàg. 12. Eivissa, 1981.
(62) SOLIER, Y.: «Céramiques Puniques et...». Op. cit. Pàg. 140.
(63) RAMON, J.: «Ibiza y la Circulación...». Op. cit. Pàg. 12.
(64) SOLIER, Y.: «Céramiques Puniques et...» Op. cit. Pàg. 143.
(65) RAMON, J.: «Ibiza y la Circulación...» Op. cit. Pàg. 10.
(66) RAMON, J.: «Ibiza y la Circulación...» Op. cit. Pàg. 10.
(67) BARBERA i FARRAS, J.: «La Necrópolis Ibérica...» Op. cit. a Ampurias nº XXXI-XXXII. Pàg. 183.
(68) SANMARTI i GREGO, E.: «La Cerámica Campaniense...». Op. cit. Vol. I. Pàg. 101 (nº 172)
(69) ARANEGUI, C.: «La Cerámica Gris Monocroma. Puntualizaciones para su Estudio», a Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia nº 11. Pàg. 363. Valencia, 1975.
(70) AMO DE LA HERA, M.: «La Cerámica Campaniense de Importación y las Imitaciones Campanienses en Ibiza», a Trabajos de Prehistoria nº 27. Madrid, 1970.
(71) GUERRERO, V.M.: «Las Cerámicas Pseudo-Campanienses Ebusitanas en Mallorca», a Archeologie en Languedoc nº 3. Revue de la Federation Archeologique de l'Herault. Pàgs. 172-174. 1980.
(72) BARBERA i FARRAS, J.: «La Necrópolis Ibérica...». Op. cit., a Ampurias nº XXX. Pàg. 129 i làm. 21.
(73) OLIVA i PRAT, J.: «Excavaciones Arqueológicas en la Ciudad Ibérica de Ullastret (Girona)». Undécima Campaña de Trabajos. Diputación Provincial de Girona. Pàg. 69, fig. 7. Girona, 1960.
(74) GARCIA i ROSELLÓ, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del poblat...» Op. cit. Pàg. 56.
(75) GIRÓ i ROMEU, P.: «El Poblado Preromano...» Op. cit. Pàg. 182
(76) SANMARTI i GREGO, E.: «La Cerámica Campaniense...». Op. cit. Vol. I. Pàgs. 54-55 (nº 24).
(77) BARBERA, J.; MORRAL, E.; SANMARTI, E.: «La Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelona)», a Quaderns de Treball nº 1. Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació Provincial de Barcelona. Pàg. 49. Làm. XII (nº 48). Barcelona, 1979.
(78) MARTINEZ HUALDE, A.; VICENTE CASTELLS, J.: «El Poblat Ibèric de Puig Castellar. Excavació 1954-1958». Institut d'Estudis Catalans. Fig. 4 nº 1. Barcelona, 1966.
(79) BARBERA i FARRAS, J.: «La Necrópolis Ibérica...». Op. cit., a Ampurias nº XXX. Pàg. 122.
(80) BARBERA i FARRAS, J.: «La Necrópolis Ibérica...». Op. cit., a Ampurias nº XXX. Pàg. 126.
(81) JUNYENT, E.: «Los Materiales del Poblado Ibérico de Margalef en Torregrossa (Lleida)», a Pyrenae nº 8. Pàg. 105. Barcelona, 1972.
(82) GIRO i ROMEU, P.: «El Poblado Preromano...». Op. cit. Pàg. 182.
(83) TARRADELL, M.: «Enterramientos Infantiles en el Interior de Habitaciones Ibéricas», a Pyrenae nº 1. Pàgs. 174-175. Barcelona, 1965.
(84) GUSI, F.: «Enterramientos Infantiles Ibéricos en Vivienda», a Pyrenae nº 6. Pàgs. 65-70. Barcelona, 1970.
(85) RIBAS, M.; MARTIN, R.: «Hallazgo de Silos Ibéricos en Burriac (Cabrera de Mar)», a Ampurias XXII-XXIII. Pàg. 299. Barcelona, 1960-61.
(86) BARBERA, J.; PASCUAL, R.: «Burriac, un Yacimiento Protohistórico de la Costa Catalana (Cabrera de Mar, Barcelona)», a Ampurias nº 41-42. Pàg. 232. Barcelona, 1979-1980.
(87) PUJOL PUIGVEHI, A.: «Los Cráneos de Ullastret y su Posible Significado», a Pyrenae nº 15-16. Pàg. 268. Barcelona, 1979-80.
(88) S.A.M.M.: «Can Modolell i Can Miralles (Cabrera de Mar)», a Les Excavacions Arqueològiques a Catalunya en els darrers anys. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Pàg. 185. Barcelona, 1982.
(89) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Pàgs. 15-63.
(90) BARRAL i ALTET, X.: «Repertori Gràfic en Catalá dels Mosaics Antics», a Fonaments nº 2. Pàg. 162. Fig. 190. Barcelona, 1980.
(91) PERICOT, LL.: «La Cerámica Ibérica». Ed. Polografia. Pàg. 54. Barcelona, 1979.
(92) BALLESTER, I i altres: «Cerámica del Cerro de San Miguel de Liria», a C.V.H. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Pàgs. 105. Madrid, 1954.
(93) NORDSTROM, S.: «La Céramique Peinte Iberique de la Province d'Alicante». Vol II. Estocolmo, 1973.
(94) BELTRAN, M.: «Arqueología e Historia de...». Op. cit. Fig. 70.
(95) SERRA i RAFOLS, J.; COLOMINAS i ROCA, J.: «Musee Archeologique de Barcelone. Espagne», a C.V.H. Fascicle II. Institut d'Estudis Catalans. Làm. 10 nº 5. Barcelona, 1958/1965.
(96) CUADRADO, E.: «Ungüentarios Cerámicos en el Mundo Ibérico. Aportación Cronológica», a Archivo Español de Arqueología nº 50-51. C.S.I.C. Madrid, 1977-78.
(97) ALMAGRO, M.: «Las Necrópolis de Ampurias...». Op. cit. Vol I. Ed. Seix i Barral. Pàg. 40. Barcelona, 1953.
(98) MARTIN, A.; LLAVANERAS, N.: «Un conjunt de Timateris de Terrecuita amb Representació de Demeter, Procedent del Mas Castellà de Pontós», a Cypsela nº III. Pàg. 155. Girona, 1980.
(99) RIBAS i BERTRAN, M.: «Els Orígens de Mataró...». Op. cit. Làm. XIII.
(100) GARCIA I ROSELLÓ, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les sitges del Poblat...» Op. cit. Pàg. 42. Referència 75064.
(101) MOREL, J.P.: «Céramiques d'Hippone», a Bulletin d'Archéologie Algérienne, I. Pàg. 114, nota 2. 1962-1965.
(102) MOREL, J.P.: «Études de Céramique Campanienne, I. L'Atelier des Petites Estampilles», a Mélanges de l'Ecole Française de Rome LXXXI. Pàg. 62. Roma, 1969.
(103) SANMARTI i GREGO, E.: «La Cerámica Campaniense...». Op. cit. Vol. II. Pàgs. 565 i 678.
(104) MOREL, J.P.: «Céramique a Vernis Noir de Pompei». Rei Cretariae Romanae Fantorum, acta VII. Pàgs. 87-88, nota 36. 1965.

(105) SANMARTI i GREGO, E.: «La Cerámica Campaniense...». Op. cit. Vol. I. Pág. 64, nº 51.
(106) LAMBOGLIA, N.: «Per una Classificazione Preliminare della Ceramica Campana», a Atti del 1 Congresso Internazionale di Studi Liguri. Pág. 182. Bordighera, 1952.
(107) VEGAS, M.: «Cerámica Común Romana...». Op. cit. Pág. 20.
(108) VEGAS, M.: «Cerámica Común Romana...». Op. cit. Pág. 27.
(109) HAYES, J.W.: «Late Roman Pottery. A Catalogue of Roman Fine Wares». The British School al Rome. Pág. 207. London, 1972.
(110) HAYES, J.W.: «Late Roman Pottery...». Op. cit. Pág. 205.
(111) VEGAS, M.: «Cerámica Común Romana...». Op. cit. Pág. 21.
(112) LAMBOGLIA, N.: «Gli Scavi di Albitinium e la Cronologia della Ceramica Romana». Campagne di Scavo 1938-1940. Instituto Internazionale di Studi Liguri. Págs. 100-101. Bordighera, 1950.
(113) PERICOT, LL.: «Cerámica Ibérica...». Op. cit. Pág. 27.
(114) BALLESTER, I i altres: «Cerámica del Cerro...». Op. cit. Pág. 104.
(115) BELTRAN, M.: «Arqueologia e Historia...». Op. cit. Fig. 72 i 73.
(116) SERRA i RAFOLS, J.; COLOMINAS i ROCA, J.: «Musee Archeologique...». Op. cit. Làms. 6 i 7.
(117) PERICOT, LL.: «La Cerámica Ibérica...». Op. cit. Pág. 52, fig. 52.
(118) BALLESTER, I i altres: «Cerámica del Cerro...». Op. cit. Pág. 104.
(119) PALLARES, F.: «El Poblado Ibérico de San Antonio de Calaceite». Instituto Internacional de Estudios Ligures. Colección de Monografias Prehistóricas y Arqueológicas V. Págs. 74-75. Bordighera-Barcelona 1956.
(120) SERRA i RAFOLS, J.; COLOMINAS i ROCA, J.: «Musee Archeologique...». Op. cit. Làm. 17, nº 1.
(121) JUNYENT, E.; BALDELLOU, V.: «Una Vivienda Ibérica...». Op. cit. Pág. 16, fig. 6 i pág. 43.
(122) PERICOT, LL.: «La Cerámica Ibérica...». Op. cit. Págs. 78-79.
(123) PERICOT, LL.: «La Cerámica Ibérica...». Op. cit. Pág. 12, fig. 4.
(124) BALLESTER, I i altres: «Cerámica del Cerro...». Op. cit. Làm. 57.
(125) SERRA, J.; COLOMINAS, J.: «Musee Archeologique...». Op. cit. Làm. 10, fig. 7-8.
(126) NORDSTROM, S.: «La Céramique Peinte...». Op. cit. Vol. II.
(127) BALLESTER, I i altres: «Cerámica del Cerro...». Op. cit. Pág. 105.
(128) BELTRAN, M.: «Arqueologia e Historia...». Op. cit. Fig. 70.
(129) SERRA, J.; COLOMINAS, J.: «Musee Archeologique...». Op. cit. Làm. 6.
(130) SERRA, J.; COLOMINAS, J.: «Musee Archeologique...». Op. cit. Làm. 24.
(131) JUNYENT, E.; BALDELLOU, V.: «Una Vivienda Ibérica...». Op. cit. Pág. 16. Fig. 6.
(132) BARBERA i FARRAS, J.: «La Necrópolis Ibérica...». Op. cit., a Ampurias nº XXX. Pág. 130.
(133) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Pág. 43.
(134) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Pág. 53.
(135) BARBERA, J.; PASCUAL, R.; CABALLE, M.; ROVIRA, J.: «El Poblado Preromano del Turó de Can Olivé de Cerdanyola (Barcelona)», a Ampurias nº XXIV. Pág. 150. Barcelona, 1962.
(136) ALMAGRO, M.: «Las Necrópolis de Ampurias...». Op. cit. Vol I. Pág. 382.
(137) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Pág. 35.
(138) CASTRO, Z.: «Fusayolas Ibéricas...». Op. cit. Págs. 127-146.
(139) CASTRO, Z.: «Fusayolas Ibéricas...». Op. cit.
(140) PRESCOT, A.E.: «Estudio de la Inscripción Inédita de la Fusayola del Poblado Ibérico del Castell de Palamós (Girona) y sus Relaciones con otros Contextos», a Cypsela nº III. Págs. 147-152. Girona, 1980.
(141) BELTRAN, M.: «Arqueologia e Historia...». Op. cit. Págs. 248-252.
(142) SANMARTI i GREGO, E.: «La Cerámica Campaniense...». Op. cit. Vol. I. Págs. 75-76, nº 86.
(143) LAMBOGLIA, N.: «Polemiche Campane», a Rivista di Studi Liguri nº XXVI, 1-4. Pág. 303. 1960.
(144) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Págs. 15-63.
(145) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Págs. 45 i 46.
(146) MARTIN i ORTEGA, A.: «Aportació de les Excavacions de Roses a l'Estudi del Comerç Massaliota de l'Alt Empordà, en els Segles IV-III a.C.», a Cypsela IV. Págs. 116 i 119. Girona, 1982.
(147) MOREL, J.P.: «La Céramique Campanienne...». Op. cit.
(148) BARBERA i FARRAS, J.: «La Necrópolis Ibérica...». Op. cit., a Ampurias nº 31-32. Págs. 189.
(149) MOREL, J.P.: «Etudes de Céramique Campanienne I...». Op. cit. Págs. 59-117.
(150) MOREL, J.P.: «La Céramique Campanienne...». Op. cit.
(151) SANMARTÍ i GREGO, E.: «La Cerámica Campaniense...» Op. cit. Vol. I i II
(152) BARBERA i FARRAS, J.: «La Necrópolis Ibérica...». Op. cit., a Ampurias nº 31-32. Págs. 178 i 184.
(153) MOREL, J.P.: «La Céramique Campanienne...». Op. cit. Pág. 47.
(154) BARBERA i FARRAS, J.: «La Necrópolis Ibérica...». Op. cit., a Ampurias nº XXX. Págs. 111, 113, 116 i 109.
(155) MOREL, J.P.: «Etudes de Céramique Campanienne I...». Op. cit. Pág. 116.
(156) SANMARTI i GREGO, E.: «La Cerámica Campaniense...». Op. cit. Vol. II. Pág. 576.
(157) RIBAS, M.; MARTIN, R.: «Hallazgos de Silos...». Op. cit. Pág. 302.
(158) BARBERA i FARRAS, J.: «La Necrópolis Ibérica...». Op. cit., a Ampurias nº XXX. Pág. 109.
(159) SANMARTI i GREGO, E.: «La Cerámica Campaniense...». Op. cit. Vol. II. Pág. 568.
(160) SANMARTI i GREGO, E.: «La Cerámica Campaniense...». Op. cit. Vol. I. Págs. 317 (nº 5) i 326 (nº 131), i págs. 48-49 i 89.
(161) RIBAS i BERTRAN, M.: «El Poblament d'Ilduro». Institut d'Estudis Catalans. Pág. 44. Barcelona, 1952.
(162) BARBERA, J.; PASCUAL, R.: «Burriac, un Yacimiento...». Op. cit. Págs. 204 i 207.
(163) VILLARONGA, L.: «Numismática Antigua de Hispania». Ed. Cymys. Pág. 129. Barcelona, 1979.
(164) SANAHUJA i YLL, M.E.: «Instrumental de Hierro Agricola e Industrial de la Epoca Ibero-Romana en Catalunya», a Pyrenae nº 7. Págs. 63, 67, 87 i 103. Barcelona, 1971.
(165) RIBAS i BERTRAN, M.: «Els origens de Mataró...». Op. cit. Págs. 56 i 68.
(166) RIBAS, M.; LLADO, J.: «Excavació d'Habitacions...», Op. cit. Pág. 156.
(167) BARBERA, J.; PASCUAL, R.: «Burriac, un Yacimiento...». Op. cit. Págs. 232-236.
(168) RIBAS i BERTRAN, M.: «Els Origens de Mataró...». Op. cit. Pág. 70.
(169) RIBAS, M.; LLADO, J.: «Excavació d'Habitacions...». Op. cit. Pág. 180.
(170) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Págs. 15-18.
(171) RIBAS, M.; MARTIN, R.: «Hallazgo de Silos...». Op. cit. Pág. 304.
(172) MARTI i GARCIA, C.: «Les Sitges del Poblat Ibèric de Burriac (I) (Cabrera de Mar)», a Quaderns de Prehistória i Arqueologia del Maresme nº 5-6. Pág. 128. Mataró, 1978.
(173) RIBAS i BERTRAN, M.: «Els Origens de Mataró...». Op. cit. Págs. 70-71 (les sis primeres corresponen a les nº 3, 2, 4, 5, 6, 1 de la numeració que aquí utilitzà M. Ribas).
(174) RIBAS, M.; LLADO, J.: «Excavació d'Habitacions...». Op. cit. Págs. 167, 171, 172 i 176.
(175) BARBERA, J.; PASCUAL, R.: «Burriac, un Yacimiento...». Op. cit. Págs. 222-225.
(176) JUNYENT, E.; BALDELLOU, V.: «Una Vivienda Ibérica...». Op. cit. Pág. 34.

(177) SANAHUJA i YLL, M.E.: «Instrumental de Hierro...». Op. cit. Pàg. 61-110.
(178) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Pàgs. 57 i 61.
(179) ROUILLARD, P.: «La Céramique Grecque...». Op. cit. Pàg. 7. Nº ref. 8194 i 8157.
(180) PICAZO, M.: «La Cerámica Atica de Ullastret...». Op. cit. Pàg. 139.
(181) MALUQUER DE MOTES, J.: «El Comerç Mediterrani: Grecs, Fenicis i Etruscs», a Història de Catalunya Ed. Salvat. Vol I. Pàgs. 158-166. Barcelona, 1978.
(182) PICAZO, M.: «La Cerámica Atica de Ullastret...». Op. cit. Pàg. 133.
(183) BARBERA i FARRAS, J.: «La Necrópolis Ibérica...». Op. cit., a Ampurias nº 31-32. Pàgs. 178 i 184.
(184) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Pàgs. 51 i 57.
(185) BELTRAN LLORIS, M.: «Cerámica Romana. Tipologia y Clasificación». Ed. Pórtico. Pàgs. 167-168. Zaragoza, 1978.
(186) RAMON, J.: «La Producción Anfórica...». Op. cit. Pàg. 129.
(187) BARBERA, J.; PASCUAL, R.: «Burriac, un Yacimiento...». Op. cit. Pàg. 220.
(188) RIBAS i BERTRAN, M.: «Els Orígens de Mataró...». Op. cit. Pàg. 39.
(189) RIBAS i BERTRAN, M.: «Els Orígens de Mataró...». Op. cit. Pàg. 44.
(190) RAMON, J.: «Ibiza y la Circulación...». Op. cit. Pàg. 13.
(191) RIBAS i BERTRAN, M.: «Els Orígens de Mataró...». Op. cit. Pàg. 43.
(192) RIBAS, M.; LLADO, J.: «Excavació d'Habitacions...». Op. cit. Pàg. 177.
(193) RIBAS i BERTRAN, M.: «Els Orígens de Mataró...». Op. cit. Pàgs. 66 i 80.
(194) RAMON, J.: «Ibiza y la Circulación...». Op. cit. Pàg. 27.
(195) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Pàg. 32, làm. 8.
(196) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Pàg. 25, làm. 6.
(197) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Pàg. 45 nº ref. 75054, làm. 16.
(198) GARCIA i ROSELLO, J.; PUJOL, J.; ESTEBAN, R.: «Les Sitges del Poblat...». Op. cit. Pàg. 33 nº ref. 75022, làm. 11.
(199) RIBAS, M.; LLADO, J.: «Excavacions d'Habitacions...». Op. cit. Pàgs. 153-180.
(200) RIBAS, M.; MARTIN, R.: «Hallazgo de Silos...». Op. cit. Pàgs. 299-301.
(201) RIBAS i BERTRAN, M.: «El Poblament d'Ilduro...». Op. cit. Pàg. 47.
(202) RIBAS, M.; MARTIN, R.: «Hallazgos de Silos...». Op. cit., a Ampurias nº XXII-XXIII.
(203) LOPEZ, A.; ROVIRA, J.; SANMARTI, E.: «Excavaciones en el Poblado Layetano del Turó del Vent. Llinars del Vallès. Campañas 1980-81», a Monografies Arqueológiques nº 3. Diputació de Barcelona. Institut de Prehistòria i Arqueologia. Barcelona, 1982.

UN PARAL.LEL REMOT DE L'EDIFICI PÚBLIC DE BURRIAC (CABRERA DE MAR)

Josep Barberà i Farràs

A la memòria de Jaume Soler i Jubinyà

En el mes d'abril de 1972 vam cloure la nostra tasca a Cabrera de Mar, després d'esmerçar-hi quatre campanyes (1968 a 1972), una a la necròpolis i tres en el poblat de Burriac. Tot i que vam lliurar la memòria de l'excavació el mes d'octubre de 1974, no la vam veure publicada fins l'any 1982, essent aquesta la raó per la qual aparegué en castellà (1).

Deixàvem la Muntanya de Burriac amb recança per les amistats que hi havíem fet i també perquè, com sol passar en qualsevol recerca científica, cada solució que es troba per a una incògnita genera un seguit de nous problemes per resoldre. No havíem après encara que es cerca el que es troba i no es troba el que es cerca, com diu Carandini.

Per sobre de tot ens quedava el rosec de no saber quina fou la funció del que vam batejar com a «edifici públic», fugint de la temptació de dir-ne temple. En la memòria escriviem: «L'ambigüitat de la denominació que donem a aquest àmbit és intencionada, ja que no tenim prou elements de judici per a assignar-li una funció determinada, excepte la dada negativa que no servi com a habitació».

Si deixàvem Burriac era perquè ens esperava una altra excavació, la Penya del Moro de Sant Just Desvern, en el Barcelonès, on hem treballat durant els dotze anys que s'han escolat des d'aleshores; un jaciment ben diferent de Burriac per la seva evolució i cronologia, de tal manera que poc podíem sospitar que fos justament l'edifici públic el que ens permetés relacionar-los.

En una excavació, si és suficientment llarga en el temps i prou extensa pel que fa a l'àrea descoberta, s'hi destrien dues fases: la primera dominada pel desig de situar històricament el jaciment, recollint el màxim de dades de tot tipus, que s'analitzen en si mateixes però encara sense lligar-les; en la segona etapa, sembla com si fos la mateixa excavació que demanés un eixamplament de la visió i orientació de la recerca. A la Penya del Moro hem arribat en aquest moment i estem afrontant la investigació de la construcció i estructura de la casa ibèrica i de l'articulació del poblat i ha estat en aquesta tasca quan hem topat amb el que l'arqueòleg que el publica anomena el «temple geomètric de Dreros».

Ja d'avançada fem l'advertiment que no intentem establir uns vincles de relació directa entre ambdues construccions, sinó assenyalar unes semblances colpidores, l'explicació de les quals, o la inexistència de relacions entre ambdues, només s'escatiran quan progressi la tasca tot just començada. O sigui que aquesta nota és una simple primícia.

Per ara, en els poblats ibèrics no s'observen diferències ostensibles en les seves construccions d'us civil, amb l'única excepció d'una casa del Molí de l'Espígol de Tornabous, que presenta dues bases de col.lumna en la seva façana. Per aquesta causa, l'edifici públic de Burriac és remarcable sobre dues bases de granit encastades en alvèols tallats a la roca; també cridà l'atenció el mur nord de l'edificació, amb els seus grans ortostats i el seu acabat molt acurat, que subratlla l'excepcionalitat de l'obra; la banqueta de poca altura que recórre el peu del mur oposat al possible accés, oferia un nou element de difícil atribució.

EL TEMPLE DE DREROS

El lloc de Dreros es troba al departament de Lassithi, a la banda oriental de Creta i la construcció de que parlarem és molt coneguda perquè dins d'ella s'hi va trobar, l'any 1935, tres estàtues d'estil dedàlic, les més antigues que es coneixen fetes amb la tècnica del *sphyrelaton*, que consisteix en una placa de bronze batut que forra una ànima de fusta. Les escultures representaven la tríada apol.línia: Apol.ló, Leto i Àrtemis (2). S'anomena «dedàlica» la primera escultura grega posterior a la fase geomètrica, i aquesta primer mostra s'ha datat en els segles VII o VI aC.

El conjunt es va trobar quan s'anivellava un camp per a fer-lo conreable i l'any següent, o sigui el 1936, Sp. Marinatos va fer una excavació de la construcció, publicant-ne tot seguit els resultats (3).

Com ja hem advertit, som tot just als inicis de la investigació i no ens ha estat possible encara aprofundir-la. Penseu que estem parlant d'un treball fet fa gairebé cinquanta anys i que ens caldrà aconseguir una informació més extensa sobre l'excavador i sobre el jaciment, així com també sobre les altres construccions semblants de què parla Marinatos, col.locant-los tots dins d'un horitzó que permeti veure si poden haver uns corrents que autoritzin l'establiment d'unes relacions entre la llunyana illa de Creta i la costa catalana, directament o indirectament.

Recordem però, per evitar confusions, que estem parlant de la Creta hel.lènica de les èpoques orientalitzant i arcaica (segles VII-VI aC), quan ja s'havia esvaït, fins i tot entre els cretencs, la memòria de la brillant història dels temps minoics.

Els doris havien envaït l'illa pels volts de l'any 1000 aC i en el període 725-650 aC, Creta va tenir una revifada en intensificar-se el comerç amb l'Orient i la resta del món hel.lènic, per la qual cosa va servir de pont.

El que sí cal subratllar és que aquest moment coincideix amb l'augment de les expedicions llunyanes dels pobles de la Mediterrània oriental (fenicis i hel.lènics), sobretot dels primers, que funden Útica i Motya entre el 750 i el 700 i Eivissa el 654 aC. Per tot això no és gens atrevida la suposició que Creta fou una escala i també un centre de recepció i distribució important dins de la xarxa complexa d'aquest tràfic cap a Ponent.

Tornant a Dreros, cal dir d'antuvi que Marinatos maneja amb facilitat la bibliografia, essent pintoresca i significativa la notícia que ens dóna d'haver consultat Plutarc a la biblioteca del bisbe de Neàpolis (de Creta) el mateix vespre del dia en què va començar l'excavació; pel que ell mateix ens diu, va realitzar la seva tasca amb l'ajut de nombrosos obrers —tal com ho feia contemporàniament Evans— i no es planteja en cap moment la qüestió de com i perquè s'havien mantingut al seu lloc les estatuetes i l'altar, ni es proposa esbrinar quan va durar el culte en el suposat temple.

L'edifici se situava dins d'un poblat no gaire important, assentat sobre les estribacions d'una muntanya alta i abrupta, Timios Stavros (La Santa Creu).

Anotem de passada que a Creta els llocs d'habitatge se situen en el vessant nord per a evitar la forta insolació que rep la banda oposada en aquell país meridional, cosa que cal tenir en compte en fer comparances amb edificacions de latituds diferents.

La construcció és de planta rectangular, orientat de nord a sud, amb la porta que s'obre al nord. Per a bastir-la s'hagué de retallar la roca per aconseguir una plataforma plana complementada amb un terraplenat a la banda de la porta, de manera que el mur del fons s'encasta fins a un metre d'altura al pendent de la muntanya. Per aquesta causa, els murs es conservaven fins a una altura de 2,5 m. a l'angle SO i només en restaven unes poques filades a la part de la façana.

L'espai delimitat per les parets medeix interiorment 9,3 per 5,7 m. i dins d'aquesta àrea s'hi conserven els elements que permeteren suposar-ne la funció i dels quals parlarem tot seguit.

Al racó SO, o sigui en el mur oposat a la porta, s'hi aixecava una banqueta de blocs de pedra, mesurant 1,3 m. de llarg, per 0,7 m. d'ample i 0,9 d'alt, al costat de la qual sembla que s'hi dreçava una mena de taula de lloses que sostenia les estatuetes a que ens hem referit abans. Seguint l'eix principal de la construcció hi havia una llar de foc centrada per les bases de dues col.lumnes.

Segons explica l'excavador, sobre la banqueta s'hi va trobar els trossos d'alguns vasos ceràmics i de figuretes de terracotta, un *gorgoneion* de bronze i alguns ossos; a terra i davant de la banqueta hi havien molts més ossos (dents de bou i banyes de cabra entre altres), barrejats amb la terra ennegrida i restes de carbons; a sota i al voltant de la taula-altar, aparegueren més ossos i sobretot moltes banyes de cabrit.

Anotem literalment una observació que fa Marinatos: «De totes maneres, els volts del temple han donat molts més objectes que l'interior», perquè coincideix amb el fet constatat per nosaltres a Burriac, on l'escassetat de troballes dins del recinte va dificultar la seva datació. Entre els objectes trobats pels voltants, l'arqueòleg cretenc assenyala moltes figuretes de terracota representant caps de be, ocells i bous.

DISCUSSIÓ DE LA FINALITAT DE L'EDIFICI DE DRERÓS

La primera impressió de Marinatos és que es troba davant d'un temple a causa de la seva semblança amb els dos temples de Prinias, també a Creta, però d'antuvi dubta amb la possibiltat que sigui un pritaneu a causa de la seva disposició interior i de la situació a l'àgora. Finalment s'inclina decididament per l'opció de temple, interpretant-lo com un temple arcaic, «conservant tots els records de l'època minoïca», però ens temem que en aquesta decisió no hi hagi influït el pes de la fama de Sir A. Evans, el qual acabava de publicar dos articles sobre la qüestió, no res menys que al «Times» (20 de novembre i 10 de desembre de 1935).

L'excavador de Dreros cita un dels temples de Prinias, al peu del Mont Ida, les mesures del qual són de 9,7 per 5,9 m., comptant amb dues columnes, el temple d'Asiné, també cretenc, el de Vroulia a Rodes, de 8,4 per 4,7 m., i l'anomenada «capella» de Cnossos. Aquests dos darrers exemples ofereixen la característica comuna d'una banqueta que abasta tot el llarg del mur del fons, sobre de la qual s'hi trobaren imatges de culte.

Una publicació recent (4) ens fa adonar de la superfluïtat d'una polèmica sobre aquest tema; com diu Canciani «És difícil reconèixer els edificis destinats al culte ja que en diversos casos, per exemple en els temples d'Apol.ló a Termos (*mègaron* B) i a Dreros, així com també el de Hera Limenia a Perachora, l'altar se situa a l'interior de l'edifici en el qual, a més dels sacrificis, s'hi celebraven els banquets dels membres de la comunitat». Ja hem vist com el mateix Marinatos sospesa la possibilitat que es trobi davant d'un pritaneu, és a dir, de l'edifici públic proper a l'Àgora i centre espiritural de la ciutat, amb l'altar d'Hèstia i el fogar perpetu de la comunitat, on els magistrats es reunien per a menjar en comú. És evident doncs, que hi ha una fase en la qual encara no s'han destriat les funcions pròpies del santuari de les de lloc de reunió dels notables que regeixen la comunitat i estan obligats per llur funció a complir els deures envers la divinitat.

Ara bé, el que sí cal retenir de la copiosa argumentació de Marinatos en defensa de la tesi que es tracta d'un temple, és el fet que la quasi totalitat de troballes òssies es composen de banyes de cabrit de menys d'un any.

COMPARACIÓ DE LES ESTRUCTURES DELS DOS EDIFICIS

No farem esment de l'orientació perquè ja hem vist com l'excavador de Dreros assenyala expressament que a Creta les construccions s'obren al nord per evitar l'abrusador sol de Migdia. A Burriac l'entrada només podia ser a migdia o a ponent, però justament ací la plataforma tallada a la roca s'acabava i es reemplaçava amb un terraplenat que ha desaparegut a la vegada que la construcció que suportava. Quelcom semblant passava amb la porció de la planta propera a la porta de Dreros i per aquest motiu hem assenyalat aquests sectors amb trama en la planta d'ambdós edificis (fig. 1). Les plantes rectangulars d'aquests, mesuren en llur interior 9,3 per 5,7 m. en el temple cretenc i 8,7 per 5 m. en el de Cabrera de Mar, mentre que el temple de Vroulia a Rodes, s'aproxima més a les proporcions del nostre amb 8,38 per 4,7 m., a la vegada que presenta la característica anàloga d'una banqueta baixa al peu del mur fronter a l'entrada.

Hem de posar un èmfasi especial en els elements interiors: la llar centrada per les columnes i la banqueta.

La llar de Dreros —delimitada per pedres— mesura 1,47 per 0,94 m., essent les mides del de Burriac de 1,6 per 1,4 m., sense altra delimitació que el ressalt del fang del paviment, degut a la capa de preparació de testos ceràmics col.locats entre la roca i el fang. La vora de la llar més propera a la capçalera ho està a 2,85 m. a Creta i a 2,5 m. a Burriac.

En el paral.lel cretenc, la distància d'una de les columnes a la llar és dubtosa i l'altra certa, situant-se a 0,9 m. de la que correspon a la banda interior, mesura que coincideix amb el nostre cas.

La separació de les dues columnes se suposa de 3,3 m. allí i de 3,8 m. ací. Cal dir, però, que si les nostres columnes tenen llur basament encaixat en un clot tallat a la roca, les bases de la construcció cretenca reposen directament sobre la roca, sense cap encaix de recolzament. Aquesta diferència és important perquè suposa un sostre més pesant a Burriac.

Potser seguint l'exemple d'Evans a Cnossos, Marinatos s'arrisca a donar una reconstrucció ideal del seu edifici, prenent com exemple una miniatura de fang cuita trobada al *Heraion* d'Argos (fig. 2), datada cap al segle VII a.C., en el qual es combinen el sostre pla amb la teulada de dos vessants (5) i justifica la coberta mixta per a donar una sortida al fum de la llar, fonamentant el terrat horitzontal en l'arquitectu-

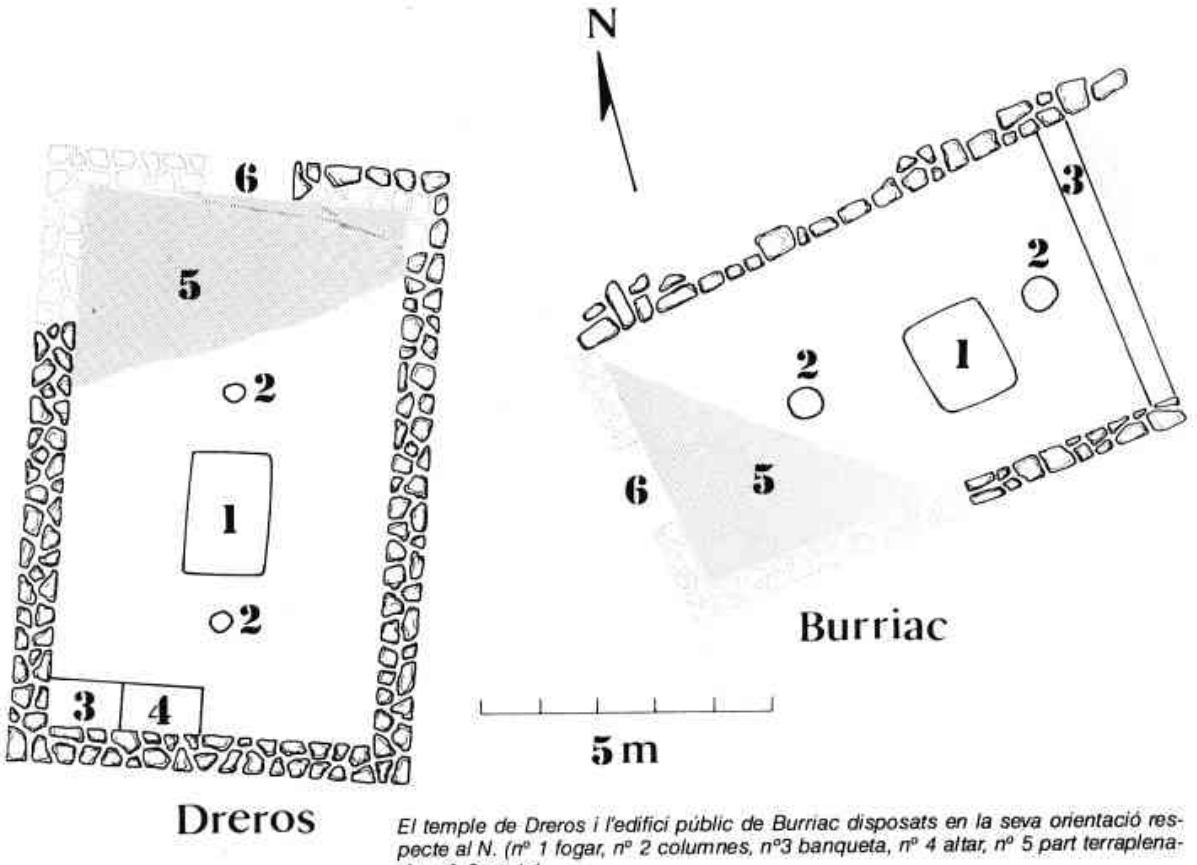

El temple de Dreros i l'edifici públic de Burriac disposats en la seva orientació respecte al N. (nº 1 fogar, nº 2 columnes, nº3 banqueta, nº 4 altar, nº 5 part terraplenada, nº 6 porta)

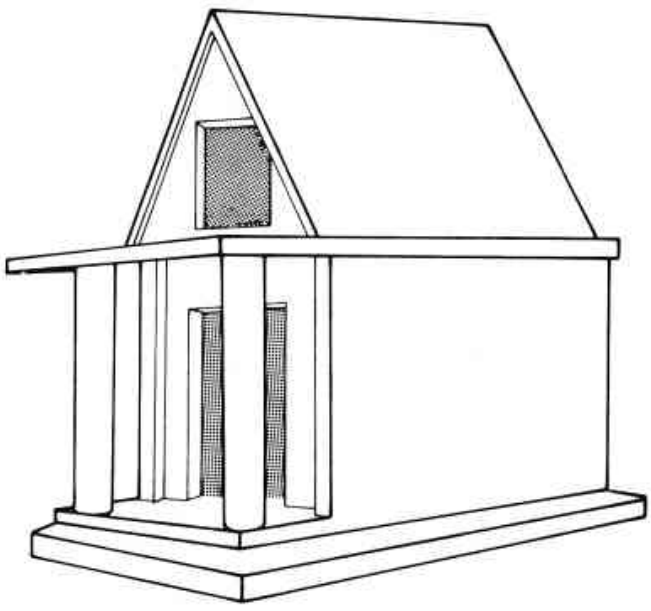

*Terracuita representant un temple, trobat a l'***Heraion** *d'Argos.*

ra tradicional cretenca, afegint-hi l'observació que els terrats plans d'avui dia allí són fets de terra i lleugerament enfonsats en el centre, de manera que després de cada pluja hi resti aigua estancada durant un cert lapse de temps per a mantenir l'elasticitat del fang i privar que s'esquerdi o que s'erosioni.

En el cas de Burriac no tenim uns models tan propers ni tan il.lustratius, però l'existència de sostres plans —composts per troncs mitjans, lligats amb fang i complementats amb lloses— és una solució que explicaria els potents estrats argilosos que trobem dins de les cambres de la Penya del Moro; per altra banda hi ha una vella tradició mediterrània de les cobertes d'aquest tipus, que es conserva encara avui dia en algunes contrades com les Alpujarres. És obvi que a Burriac el sostre era prou pesant com per a exigir un apuntalament excepcionalment sòlid, sense que, com ja s'ha dit, ens atrevim a fer una reconstrucció ideal de l'edificació.

L'AIXOVAR I LES OFRENES

A Dreros, per circumstàncies ignorades i no escatides pel seu excavador, s'hi van conservar les imatges de culte, els vasos ceràmics i les ofrenes pròpies del ritual. En canvi, el nostre edifici públic només va oferir escasses i heterogènies troballes que feren difícil una determinació cronològica afinada, però volem cridar l'atenció sobre un aplic ceràmic (6) pertanyent a una figureta del tipus púnico-ebussità de la «Dama d'Eivissa» del Puig des Molins (7), cosa que fa suposar que en aquell lloc hi hagué o una imatge de culte o un ex-vot.

Però a l'edifici cretenc, s'hi troben a més, com hem dit, figures de terracotta representant figures d'ocells i de bous i una gran quantitat de banyes de cabrit de menys d'un any, animal que se sacrificava especialment a Apol.ló, segons diu Marinatos.

Aquest aspecte és el que ens dóna una claricia i un paral.lel també remot, amb el poblat paleo-ibèric de la Penya del Moro de Sant Just Desvern, on hem trobat el que fins ara interpretem com unes ofrenes de fundació, que consisteixen en el cap i les potes anteriors de cabrits, dipositats en uns clots retallats expressament a la roca, a l'interior de les construccions i segellats per llur paviment de fang (8). A més a més, en aquest poblat no hi manquen les figuretes de terracuita representant bous, trobades en diversos punts de l'àrea habitada i dins d'un horitzó dels segles V i IV aC. (9).

PRIMERES CONCLUSIONS

Hem de repetir que la notícia que donem només és un avançament que necessita una anàlisi aprofundida, però creiem que publicant-la, de la mateixa manera que nosaltres hem trobat uns possibles indicis per a la interpretació de les ofrenes de la Penya del Moro, també hi poden haver altres recerques a les quals sigui profitosa aquesta informació.

Per ara i gràcies a l'edifici públic de Burriac, podem pensar que en els poblats ibèrics de l'inici del Període Ibèric Ple —segles V i IV aC— hi podia haver una organització política que no se centrava en un cap invidual, sinó en una assemblea que es reunia al voltant d'un fogar i possiblement sota la protecció d'unes divinitats. Sembla també possible que a aquestes divinitats se'ls sacrificava i oferien les primícies dels remats, sobretot dels ovicàprids, espècie bàsica de l'alimentació de carn, com es veu a la Penya del Moro (10).

Secundàriament, cal remarcar un fons comú mediterrani en el tipus de construcció —ús de columnes, llar central i coberta sòlida— i en la representació en figuretes de fang d'animals, com el bou, que si no tenien una gran importància en l'alimentació, podien representar un gran ajut per a les feines agrícoles i, per aquest mateix motiu, ésser un símbol d'una força que calia propiciar.

BIBLIOGRAFIA

(1) José Barberà y Ricardo Pascual, Burriac, un yacimiento protohistórico de la costa catalana (Cabrera de Mar, Barcelona), a «Ampurias», t. 41-42, 1979-1980, pàgs. 203-242.

(2) Pierre Demargne, *Il mondo de la figura, Arte Egea*, Milano 1964, pàg. 347, figs. 452 a 455.

(3) Sp. Marinatos, *Le temple geométrique de Dréros*, a *Bulletin de Correspondance Hellénique*, LX, Paris 1936, pàgs. 214-256.

(4) Fulvio Canciani, La crisis de la cultura geomética, a Historia y Civilización de los Griegos, Barcelona 1982, vol. I, pàg. 328.

(5) Fulvio Canciani, La crisis de la cultura..., obra citada, vol. I, pàg. 329, fig. 12.

(6) J. Barberà y R. Pascual, Burriac, un yacimiento protohistórico... obra citada, fig. 7, nº 1.

(7) M. Tarradell, Terracotas púnicas de Ibiza, Barcelona, 1974, pàgs. 52 i 65, figs. 1 i 7.

(8) Josep Barberà, Eulàlia Morral i Enric Sanmartí, La Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelona), a Quaderns de Treball I, Barcelona 1982, làm. LXIV nº 1.

(9) J. Barbera i E. Sanmartí, Excavaciones al poblat ibèric de la Penya del Moro de Sant Just Desvern, Barcelona 1982, làm. LXIV nº 1.

(10) J. Barberà i E. Sanmartí, Excavacions al poblat ibèric..., obra citada, pàgs. 123 i següents.

LA CIRCULACIÓ MONETÀRIA DEL POBLAT IBÈRIC DE BURRIAC I EL SEU HINTERLAND A LA LLUM DE LES ÚLTIMES TROBALLES DE LA CAMPANYA D'EXCAVACIONS DE 1983

Carles Martí i Garcia
Fotos: **Toni Canal**

INTRODUCCIÓ

És objecte del present treball l'anàlisi i l'estudi de les últimes troballes monetàries realitzades al Poblat Ibèric de Burriac (Cabrera de Mar) i la seva integració en el conjunt de troballes monetàries d'aquest Poblat i el seu hinterland.

Aquest treball s'ha estructurat en tres parts ben diferenciades. En la primera part s'analitzarà el conjunt de monedes exhumat en l'última campanya d'excavacions realitzada al Poblat Ibèric de Burriac, durant l'any 1983, dirigida pels Srs. Jordi Miró i Jaume Pujol; constitueix, doncs, un avenç de l'estudi definitiu que actualment s'està realitzant. En la segona part es descriuran, per primera vegada en la majoria dels casos, totes les monedes procedents d'anteriors excavacions i de troballes superficials que es conserven en les dependències del Museu Comarcal del Maresme-Mataró; totes aquestes monedes han estat revisades i d'algunes he canviat l'atribució de la seca que tenien. En la tercera i última part s'analitza tot el conjunt de monedes que se sap que han aparegut al Poblat Ibèric de Burriac i el seu hinterland tot estudiant la circulació monetària del mateix.

I—LES ÚLTIMES TROBALLES MONETÀRIES REALITZADES A BURRIAC

L'any 1983 es realitzà la que fins ara és l'última campanya d'excavacions al Poblat Ibèric de Burriac. Aquesta campanya es començà en la part inferior del poblat, concretament en la part posterior de les habitacions recentment publicades pels Srs. Josep Barberà i Ricard Pascual (1); aquestes excavacions s'hagueren d'abandonar de seguida com a conseqüència de l'acció furtiva intensa desenvolupada en un altre sector del Poblat.

En aquest altre sector, que s'ha anomenat «Sector Ametlloners», s'excavà una petita habitació on aparegué escàs material arqueològic, s'excavà parcialment una altra habitació (quadre 2) on també aparegué escàs material arqueològic —entre aquest una moneda— i s'excavà un gran quadre de 6x5 m. (quadre 1) al lloc més afectat per l'acció furtiva, on aparegué una gran quantitat de material arqueo-

lògic, entre el qual 31 monedes. L'estratigrafia d'aquest últim quadre és del màxim interès per tal com té una potència no usual al Poblat de Burriac, de 2 a 2'5 m., es compon d'un seguit d'estrats de sorra i argila intercalats al dessota del nivell superficial o nivell I.

Tot seguit, i abans d'analitzar la troballa en conjunt, es descriuran totes les monedes una a una, indicant el quadre i estrat on s'exhumà cada una d'elles.

A.- Moneda de l'habitació parcialment escavada (Q.2):

Ref.: 75.123
Seca: BAITOLO (Badalona)
Pes: 9,00 gr. Diàm.: 26,65 mm. Gruix: 3,15 mm. E.: 7 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera s'hi perfila el símbol timó.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta. No hi ha restes de la llegenda.
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Deficient.
Villaronga 3B, Vives XXIX-1,2.

B.- Monedes del quadre de 6×5 m. (Q.1):

a) - Nivell I:

Ref.: 75.124
Seca: ILTURO (Poblat de Burriac)
Pes: 16,60 gr. Diàm.: 31,65 mm. Gruix: 3,85 mm. E.: 1 h.
Anvers: Cap baronívol diademat vers la dreta, al darrera símbol orella.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança, casc i clàmide. A l'exerg la llegenda ⋀ ... (ILTUR...).
Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Força dolenta.
Villaronga 5, Vives XXIV-8.

Ref.: 75.199
Seca: KESE (Tarragona)
Pes: 4,46 gr. Diàm.: 20,80 mm. Gruix: 2,50 mm. E.:12,30 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera sembla haver-hi el símbol epigràfic ⏃ (TU).
Revers: Cavall vers la dreta. A l'exerg la llegenda ... ⏀ ... (...S...).
Metrologia: Semis.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 29a, Vives XXXV-6.

Ref.:75.200
Seca: IKALKUNSKEN (vora Almansa-Ayora)
Pes: 10,84 gr. Diàm.: 26,10 mm. Gruix: 3,65 mm. E.: ?
Anvers: Gastat.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers l'esquerra, el genet amb prou feines es veu, del cavall sols es veu el cos i les potes del darrera.
Metrologia: As.
Cronologia: 125-109/100 a.C.
Conservació: Pèssima.
Villaronga 6-8 ?, Vives LXVI-10/12

b) - Estrat IIb:

Ref.:75.201
Seca: Roma
Pes: 2,64 gr. Diàm.: 21,10 mm. Gruix: 1,95 mm. E.: 6 h.
Anvers: Cap amb casc del déu Mart vers l'esquerra.
Revers: Soldat romà que mata un soldat bàrbar per a protegir un company caigut. A l'exerg llegenda ... THERM MF
Metrologia: Denari, sembla d'argent de lliga baixa.
Cronologia: 103 a.C.
Conservació: Dolenta.
Crawford 319,1

Ref.: 75.202
Seca: ROMA
Pes: 2,66 gr. Diàm.: 17,60 mm. Gruix: 2,35 mm. E.: 1 h.
Anvers: Cap amb casc de la deessa Roma vers la dreta.
Revers: Molt malmès, s'hi perfila una biga vers la dreta.
Metrologia: Denari folrat.
Cronologia: 77 a.C.
Conservació: Deficient.
Sembla Crawford 387,1.

Ref.:75.203
Seca: Mòbil amb Sul.la.
Pes: 3,14 gr. Diàm.: 17,60 mm. Gruix: 2,90 mm. E.: 1,30 h.
Anvers: Cap amb casc de la deessa Roma vers la dreta. Al davant llegenda ...NLI; al darrera llegenda ...Q
Revers: Quàdriga vers la dreta. A l'exerg llegenda L SVLLA IMP
Metrologia: Denari folrat.
Cronologia: 82 a.C.
Conservació: Dolenta.
Crawford 367,3

Ref.: 75.204
Seca: ROMA
Pes: 2,78 gr. Diàm.: 18,10mm. Gruix: 2,25mm. E.: 6 h.
Anvers: Cap llorejat del déu Saturn vers l'esquerra. Al darrera una arpa, davant la cara la marca de control V· i sota el coll llegenda E...
Revers: Venus que condueix una biga vers la dreta, en la mà esquerra porta un ceptre; pel dessobre sembla veure's un Cupido que vola. A l'exerg llegenda L. C. MEMIES. L.F. GAL en dues línies.
Metrologia: Denari
Cronologia: 87 a.C.
Conservació: Regular
Crawford 349,1

Ref.:75.208
Seca:ROMA
Pes: 20,90 gr. Diàm.: 32,90 mm. Gruix: 3,65 mm. E.: ? h.
Anvers: Gastat.
Revers: Molt gastat, s'hi perfilen restes d'una proa de nau.
Metrologia: As.
Cronologia: Possiblement 150-125 a.C.
Conservació: Pèssima.

Ref.: 75.205
Seca: KESE (Tarragona)
Pes: 8,26 gr. Diàm.: 26,80 mm. Gruix: 2,85 mm. E.: 4,30 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol epigràfic ⏃ (TU).
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma.
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 29, Vives XXXV-5

Ref.: 75.211
Seca: KESSE (Tarragona)
Pes: 11,08 gr. Diàm.: 26,55 mm. Gruix: 3,55 mm. E.: 9,30 h.
Anvers: Cap baronívol diademat vers la dreta, al darrera símbol epigràfic ♀ (BE).
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma. A l'exerg llegenda ... 𐌄𐌔𐌔𐌄 (...ESSE)
Metrologia: As.
Cronologia: Començaments del segle Ir. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 33, Vives XXXVI-4

Ref.: 75.215
Seca: KESE (Tarragona)
Pes: 12,35 gr. Diàm.: 27,05 mm. Gruix: 3,70 mm. E.: 6h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol epigràfic △ (TU).
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma.
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 29, Vives XXXV-5

Ref.: 75.206
Seca: IKALKUNSKEN (vora Almansa-Ayora)
Pes: 19,36 gr. Diàm.: 31,85 mm. Gruix: 3,70 mm. E.: 6 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers l'esquerra, el genet porta llança i escut. A l'exerg llegenda 𐌉𐌀𐌋𐌊𐌖𐌍𐌉 ... (IKALKUN...)
Metrologia: As.
Cronologia: 140-125 a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 3, Vives LXVI-9.

Ref.: 75.209
Seca: GADIR (Cadis)
Pes: 15,68 gr. Diàm.: 27,60 mm. Gruix: 4,70 mm. E.: 6 h.?
Anvers: Cap d'Hèrcules vers l'esquerra, té el cap cobert amb una pell de lleó.
Revers: Dues tonyines vers l'esquerra.
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Vives LXXIV-1 ó 3-4

Ref.: 75.210
Seca: ARSE/SAGVNTINV (Sagunt)
Pes: 17,93 gr. Diàm.: 29,65 mm. Gruix: 3,95 mm. E.: 11,30h.
Anvers: Cap de la deessa Pal.las vers la dreta. Llegenda SAGVNTINV
Revers: Proa de nau vers la dreta, al davant un caduceu i al dessobre una Victòria que vola vers la dreta i que porta una corona de llorer. A l'exerg llegenda 𐌀𐌓𐌔𐌄 (ARSE)
Metrologia: As.
Cronologia: 120-85 a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga IX-II-84c, Vives XVII-3.

Ref.: 75.212
Seca: UNTIKESKEN (Empúries)
Pes: 19,36 gr. Diàm.: 30,35 mm. Gruix: 4,70 mm. E.: 1,30h.
Anvers: S'hi perfila el cap amb casc de la deessa Pal.las vers la dreta.
Revers: S'hi perfila un pegàs vers la dreta. A l'exerg es veuen restes il.legibles de la llegenda.
Metrologia: As.
Cronologia: Possiblement últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Deficient.

Ref.: 75.213
Seca: NERONKEN (Narbona)
Pes: 11,34 gr. Diàm.: 26,55 mm. Gruix: 3,60 mm. E.: 3 h.
Anvers: Cap amb vel vers la dreta.
Revers: S'hi perfila un brau vers la dreta.
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C. - Començaments del Ir. a.C.

Ref.: 75.214
Seca: ILTURO (Poblat de Burriac)
Pes: 11,37 gr. Diàm.: 30,65 mm. Gruix: 3,25 mm. E.: 7 h.
Anvers: Cap baronívol diademat vers la dreta, al darrera símbol orella.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança, casc i clàmide. A l'exerg llegenda 𐌉 ... (I...).
Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Deficient.
Villaronga 5, Vives XXIV-8.

Ref.: 75.216
Seca: BELIGIOM (Belchite ?)
Pes: 10,53 gr. Diàm.: 24,80 mm. Gruix: 3,55 mm. E.: 6 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol epigràfic ♀ (BE).
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança. A l'exerg llegenda 𐌁𐌉𐌋𐌉𐌂𐌉𐌌 (BELIGIOM).
Metrologia: As.
Cronologia: Ultim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Domínguez 5-85, Vives XLIV-1/3

Ref.: 75.217
Seca: BAITOLO (Badalona)
Pes: 14,69 gr. Diàm.: 27,60 mm. Gruix: 4,40 mm. E.: 6,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol timó.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma. A l'exerg la llegenda ... 𐌋𐌄 ... (...LO)
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 3B, Vives XXIX-1/2

Ref.: 75.207
Seca: ?
Pes: 8,27 gr. Diàm.: 24,70 mm. Gruix: 2,90 mm. E.: ? h.
Anvers: Gastat.
Revers: Gastat.
Metrologia: As ?
Cronologia: 2a. meitat del segle IIn. a.C.?
Conservació: Pèssima.

c) - Estrat IIC1:

Ref.: 75.220
Seca: EBUSUS (Eivissa)
Pes: 5,99 gr. Diàm.: 22,10 mm. Gruix: 3,00 mm. E.: 6,30h.
Anvers: Déu Bes dret, de front, al cap hi duu un plomall, amb la mà dreta aguanta una maça i amb l'esquerra una serp. Al costat esquerre símbol epigràfic 𐌀 (aleph).
Revers: Llegenda 𐌗𐌖𐌔𐌇𐌌 ('YBSHM) i marca de valor 𐌒𐌄𐌄 (50) al dessota.
Metrologia: Semis.
Cronologia: 125-75 a.C.

Conservació: Regular.
Campo XIX nº 87-2, Vives LXXX-4

Ref.: 75.221
Seca: ROMA
Pes: 3,07 gr. Diàm.: 19,90 mm. Gruix: 2,65 mm. E.: 11 h.
Anvers: Cap llorejat i amb barba del déu Júpiter vers la dreta; al darrera llegenda S·C
Revers: Victòria que condueix una quàdriga vers la dreta, porta una palma i una corona de llorer. A l'exerg llegenda Q.ANTO.B...
Metrologia: Denari.
Cronologia: 83-82 a.C.
Conservació: Força bona.
Crawford 364,1a.

d) - Estrat IIC2:

Ref.: 75.222
Seca: GADIR (Cadis)
Pes: 2,61 gr. Diàm.: 17,00 mm. Gruix: 2,50 mm. E.: 12 h.
Anvers: Cara del déu Helios de front.
Revers: Dofí vers l'esquerra. Al dessobre llegenda h...)Ψ ... , al dessota llegenda ... 1†
Metrologia: Petit Ae.
Cronologia: Començaments del segle Ir. a.C.
Conservació: Regular.
Vives X-26

e) - Estrat IID1:

Ref.: 75.223
Seca: AUSESKEN (Vic)
Pes: 17,10 gr. Diàm.: 32,00 mm. Gruix: 4,00 mm. E.: 12,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol porc.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma.
Metrologia: As.
Cronologia: 1ª meitat del segle IIn. a.C.
Conservació: Deficient.
Villaronga 1 ?, Vives XXII-3/5

Ref.: 75.226
Seca: AUSESKEN (Vic)
Pes: 11,47 gr. Diàm.: 25,55 mm. Gruix: 3,65 mm. E.: 3 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol porc.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma, que quasi no es veu. A l'exerg llegenda ᐅ↑M ᛒ⋟< ... (AUSESKE...).
Metrologia: As.
Cronologia: 2n. terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 5, Vives XXII-9

Ref.: 75.224
Seca: ILTURO (Poblat de Burriac)
Pes: 9,72 gr. Diàm.: 30,85 mm. Gruix: 2,95 mm. E.: 1 h.
Anvers: Cap baronívol llorejat vers la dreta.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança, casc i clàmide. A l'exerg llegenda ᴺΛΔ◁H (ILTURO)
Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Força dolenta.
Villaronga 5A, Vives XXIV-8.

Ref.: 75.225
Seca: ILTURO (Poblat de Burriac)
Pes: 13,09 gr. Diàm.: 32,15 mm. Gruix: 3,55 mm. E.: 2 h.
Anvers: S'hi perfila un cap baronívol vers la dreta.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet gairebé no es veu.
Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Deficient.
Villaronga 5B, Vives XXIV-8

Ref.: 75.227
Seca: KESE (Tarragona)
Pes: 11,25 gr. Diàm.: 25,30 mm. Gruix: 3,50 mm. E.: 8 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol epigràfic X (TA).
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma. A l'exerg llegenda <⋟ᛒ (KESE).
Metrologia: As.
Cronologia: Últim quart del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 27, Vives XXXIV-12.

Ref.: 75.228
Seca: BAETARRAE (Beziers)
Pes: 12,83 gr. Diàm.: 26,10 mm. Gruix: 4,45 mm. E.: 1 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, del davant del pit li surt un braç.
Revers: Lleó que corre vers la dreta, té la cua aixecada i en forma de esa. Entre la cua i el llom el símbol epigràfic K . A l'exerg llegenda ...TAPPAT... (...TARRAT...)
Metrologia: As.
Cronologia: Primer terç del segle Ir. a.C.
Conservació: Regular.
Hill IV-8

f) - Estrat IID2:

Ref.: 75.218
Seca: BAITOLO (Badalona)
Pes: 10,04 gr. Diàm.: 26,80 mm. Gruix: 3,25 mm. E.: 7 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol timó.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma.
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 3, Vives XXIX-1/2

Ref.: 75.219
Seca: UNTIKESKEN (Empúries)
Pes: 14,17 gr. Diàm.: 30,30 mm. Gruix: 3,75 mm. E.: 2,30h.
Anvers: Cap amb casc de la deesa Pal.las vers la dreta. Davant la cara marca de valor ᛒ| (15).
Revers: Pegàs vers la dreta.
Metrologia: As.
Cronologia: 124-92 a.C.
Conservació: Deficient.
Villaronga 20

MONEDES DE LA CAMPANYA D'EXCAVACIONS

75.124

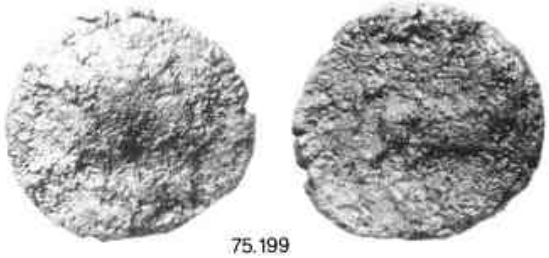

75.199

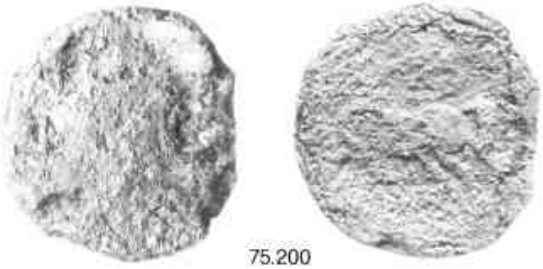

75.200

75.201

75.202

75.203

75.204

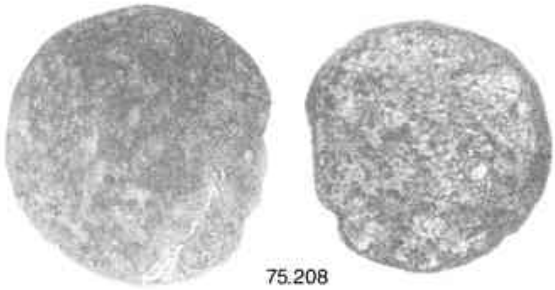

75.208

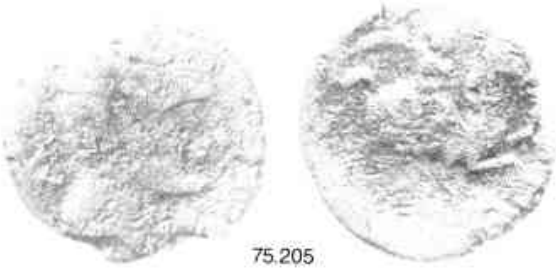

75.205

75.211

LÀMINA 2

75.215

75.206

75.209

75.210

75.212

75.213

75.214

75.216

75.217

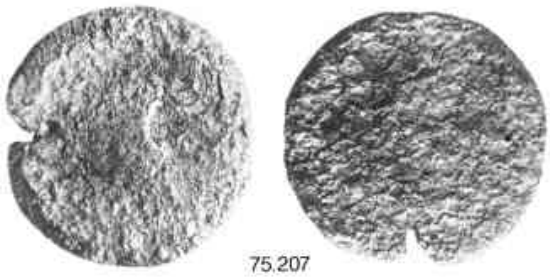

75.207

LÁMINA 3

75.220

75.221

75.222

75.223

75.226

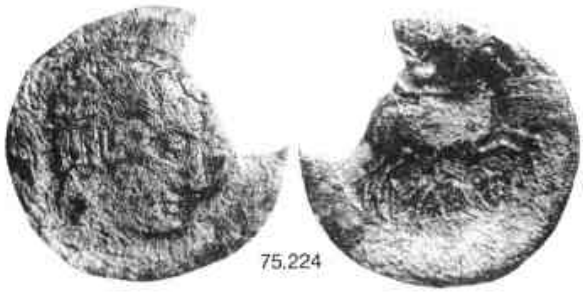

75.224

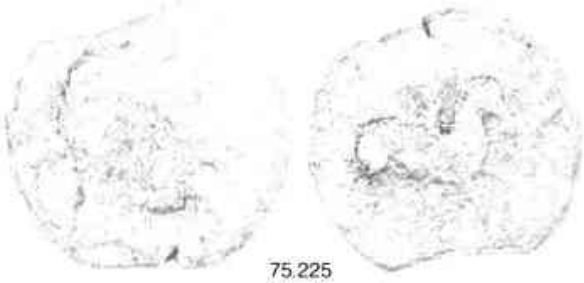

75.225

75.227

75.228

75.218

75.219

De la moneda apareguda en el quadre 2 ben poca cosa pot dir-se ja que, a part de correspondre a una habitació parcialment excavada, s'exhumà fora de l'habitació.

El lot més important per a aquesta part de l'estudi és, sens dubte, l'exhumat en el quadre de 6×5 m. (Q. 1). Pel que fa a la cronologia dels nivells i estrats de l'excavació, és el següent:

1.- Estrat IID$_2$:
Corresponen a aquest estrat dues monedes, una de Baitolo i l'altra d'Untikesken, ambdues de cronologia molt semblant, bàsicament corresponen a l'últim terç del segle IIn. a.C. Tenint en compte el seu desgast la cronologia de l'estrat ha de situar-se molt a finals del segle IIn. a.C., potser en els primers anys del segle Ir. a.C.

2.- Estrat IID$_1$:
Corresponen a aquest estrat 6 monedes, dues d'Ausesken, dues d'Ilturo, una de Kese i una de Baetarrae. La cronologia d'aquest estrat l'han de donar les monedes d'Ilturo i la de Baetarrae així com la consideració que aquest estrat, lògicament ha de ser posterior o, com a molt, contemporani de l'anteriorment descrit. Tenint en compte que la cronologia que s'atribueix a les monedes d'Ilturo d'aquest estrat és de vers el 104 a.C., que la moneda de Baetarrae correspon bàsicament al primer terç del segle Ir. a.C. i la cronologia atribuïda a l'estrat anterior, la cronologia que correspon a aquest estrat ha d'estar pels volts dels anys 100-90 a.C.

3.- Estrat IIC$_2$:
Correspon a aquest estrat una sola moneda, de la seca de Gades, de començaments del segle Ir. a.C. Tenint en compte la cronologia assenyalada per l'estrat anterior i la que haurem d'assenyalar al següent, tenint en compte aixi mateix l'estat de conservació de la moneda, la cronologia d'aquest estrat sembla que s'ha d'establir pels volts dels anys 95-85 a.C.

4.- Estrat IIC$_1$:
Corresponen a aquest estrat dues monedes, una de la seca de Roma i l'altra d'Ebusus; pel que fa a la moneda d'Ebusus la seva cronologia se situa entre els anys 125-75 a.C., la moneda de Roma és un denari datat entre els anys 83-82 a.C. Aquesta última moneda és la que ens ha de servir per a datar l'estrat, tenint en compte la seva conservació la cronologia d'aquest estrat s'ha de situar a l'entorn de l'any 80 a.C.

5.- Estrat IIB:
Corresponen a aquest estrat el major nombre de monedes exhumat, en total 17, cinc de Roma, tres de Kese i una de cada una de les seques Ikalkunsken, Gades, Arse, Untikesken, Neronken, Ilturo, Beligiom i Baitolo a més a més d'una moneda il.legible. Com en l'estrat anterior, les monedes de la seca de Roma són les que amb més precisió ens daten l'estrat, aquestes monedes són un as molt gastat i quatre denaris, els denaris tenen una cronologia que va des de l'any 103 a.C. al 77 a.C., l'as és una mica anterior. El denari més modern, doncs, ens donarà la cronologia de l'estrat, tenint en compte el seu estat de conservació l'estrat ha de datar-se pels volts dels anys 75-70 a.C.

6.- Nivell II:
Corresponen a aquest nivell les 28 monedes fins ara comentades. Com pot observar-se, la cronologia que es desprèn de les monedes és força concreta i s'enquadra entre els límits màxims dels anys 100-75/70 a.C.; s'ha de tenir present, però, que en el nivell II hi ha dos estrats (IIA i IIE) on no ha aparegut cap moneda i podria ser una mica anterior al 100 a.C. i també s'ha de tenir present que un cop estudiat tot el material també podria modificar-se una mica la cronologia, encara que la impressió és que en qualsevol cas no serà una modificació substancial.

7.- Estrat Ia:
Corresponen a aquest estrat 3 monedes, una d'Ilturo, una de Kese i una altra d'Ikalkunsken, totes tres de cronologia semblant. La cronologia d'aquest estrat, tenint en compte la cronologia assignada al Nivell II i a l'estat de conservació de les monedes ha de situar-se a l'entorn de l'any 70 a.C. Malgrat tot, la cronologia assenyalada per a aquest estrat pot estar falsejada pel fet que és l'estrat més afectat per l'acció furtiva i pel fet que sembla que estava més o menys remogut com a conseqüència de ser el nivell de conreu.

La conclusió immediata que pot extreure's de les 31 monedes exhumades al quadre de 6×5 m. (Q. 1) és que són una mostra de la circulació monetària d'un moment força concret que convé analitzat més a fons. (Veure taula 1 i mapa 1)

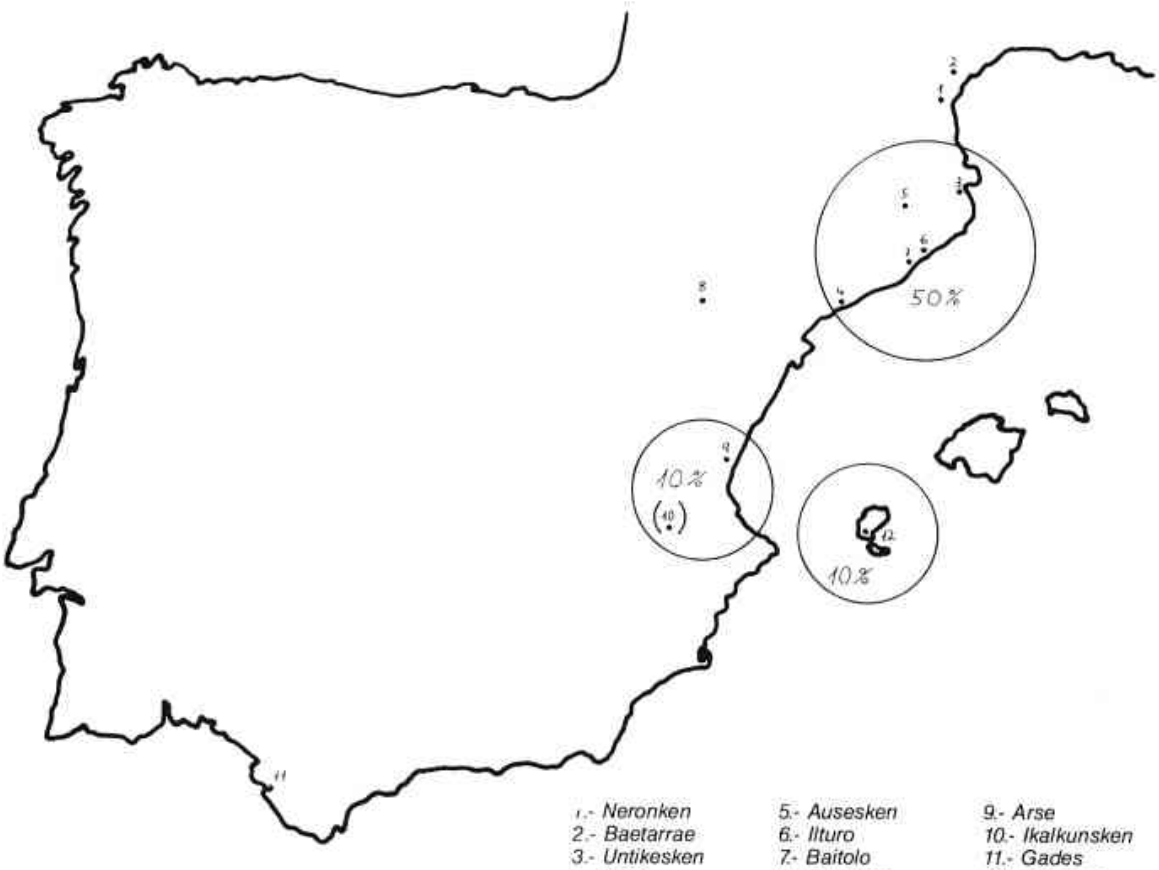

Nota: Entre parèntesi seques de localització dubtosa

Mapa 1: distribució i procedència de les monedes trobades en l'última campanya d'excavacions

ROMA	5 (16,66%)			
MÒBIL	1 (3,33%)	6 (20,00%)		
NERONKEN	1 (3,33%)			
BAETARRAE	1 (3,33%)	2 (6,66%)	8 (26,66%)	8 (26,66%)
UNTIKESKEN	2 (6,66%)	2 (6,66%)		
KESE	5 (16,66%)	5 (16,66%)		
AUSESKEN	2 (6,66%)	2 (6,66%)		
ILTURO	4 (13,33%)			
BAITOLO	2 (6,66%)	6 (20,00%)	15 (50,00%)	
BELIGIOM	1 (3,33%)	1 (3,33%)	1 (3,33%)	
ARSE	1 (3,33%)			
IKALKUNSKEN	2 (6,66%)	3 (10,00%)	3 (10,00%)	
GADES	2 (6,66%)			
EBUSUS	1 (3,33%)	3 (10,00%)	3 (10,00%)	22 (73,33%)

Taula 1: Circulació monetària del període 100-75/70 a.C.

Tenint en compte la cronologia que es desprèn de les monedes, la primera observació que cal fer és l'estranyesa que pot produir el fet que entre 31 monedes no n'hagi aparegut cap de la seca de Bolscan, més tenint en compte que entre finals del segle IIn. a.C. i el primer terç del segle Ir. a.C. és el moment en què la seca té el màxim d'activitat. També cal fer notar l'aparició de dues monedes d'una seca

peninsular tan allunyada del Poblat Ibèric de Burriac com és Gades, l'explicació d'aquest fenomen crec que s'ha de cercar en el més o menys intens comerç existent entre el poblat que estudiem i Eivissa, a través d'on deuen haver arribat aquestes dues monedes de Gades. És sorprenent, també, l'aparició d'una moneda d'una seca tan rara com Baetarrae —és l'única que conec apareguda a la península—: crec que només té una explicació possible, i és que aquesta moneda ha arribat a aquest poblat a través de les relacions comercials amb Empúries. També s'ha de destacar el fet que de la seca d'Iltirta tampoc no ha aparegut cap moneda en aquest nombrós lot exhumat.

En segon lloc convé destacar que entre tres seques (Ilturo, Kese i Roma) s'emporten quasi la meitat de les monedes en circulació en aquest moment (46,66%); també convé destacar ara que el conjunt de seques de l'àrea catalana, és a dir, Untikesken, Kese, Ausesken, Ilturo i Baitolo, s'emporten el 50% exacte de les monedes en circulació en aquest moment, percentatge una mica baix si es compara amb el que més endavant apareixerà pel període cronològic 133-72 a.C., s'ha de tenir present, però, que molt possiblement vers el 80-70 a.C. les seques d'Ilturo i Baitolo ja havien deixat d'encunyar.

Cal destacar, també, que la suma de les monedes de les seques d'Ebusus i Gades s'emporten el 10% de la circulació monetària del moment, la qual cosa dóna una petita idea del comerç que hi havia entre el Poblat Ibèric de Burriac i l'àrea d'influència púnica, comerç ben testimoniat per les troballes arqueològiques del poblat.

Així mateix cal destacar que les seques de l'àrea valenciana, Arse i Ikalkunsken, s'emporten també un 10% de la circulació monetària del poblat en aquest moment, indici d'un cert tipus de relació comercial que fins ara les troballes arqueològiques encara no han testimoniat. També cal destacar que les monedes del sud de la gàl.lia representen un 6'66% del total de la circulació monetària, això crec que més que demostrar un cert tipus de relació comercial entre aquest poblat i l'àrea del sud de la gàl.lia demostra unes relacions comercials més o menys intenses amb Empúries, a través d'on crec que han arribat aquestes monedes al Poblat Ibèric de Burriac; les relacions comercials entre el sud de la gàl.lia i Empúries estan ja suficientment testimoniades.

Pel que fa a l'àrea de la Vall de l'Ebre cal destacar la mínima participació d'aquestes seques en la circulació monetària d'aquest moment malgrat que aquest és el període de màxima activitat de les seques d'aquesta zona. Potser caldrà posar en relació aquest fet amb les guerres sertorianes que es desenvolupen en la Vall de l'Ebre en aquest període.

Per últim cal destacar dos aspectes:

a) - Que la circulació monetària del període 100-75/70 a.C., malgrat la relativa importància en la circulació monetària del moment de la seca de Roma (20%), és eminentment local.

b) - Que el nombre de monedes per any, considerant el període màxim de 30 anys que de moment s'ha establert per a l'excavació, és de 1'03 monedes/any.

II—LES MONEDES CONSERVADES AL MUSEU COMARCAL DEL MARESME - MATARÓ TROBADES AL POBLAT IBÈRIC DE BURRIAC

En aquest apartat descriuré, per primera vegada en la majoria dels casos, totes les monedes que es conserven al Museu Comarcal del Maresme-Mataró que han estat trobades al Poblat Ibèric de Burriac i el seu hinterland. En total descriuré 106 monedes, de les quals:

— 4 monedes corresponen a l'antiga col.lecció Miralles, actualment adquirides i conservades al Museu Comarcal del Maresme-Mataró; excepte els triens de la segona emissió d'Ilturo, aquestes monedes són inèdites.

— 7 monedes corresponen a la seca de Bolscan i crec que són les que publicà el Sr. Mateu Llopis (2).

— 6 monedes de la seca d'Ilturo adquirides pel Museu l'any 1982 a una casa dedicada a la compra venda de monedes; considero que s'han d'incloure en aquest treball pel fet que en aquesta època les activitats furtives al Poblat Ibèric de Burriac estaven en un dels moments més àlgids, totes aquestes monedes són inèdites.

— 8 monedes corresponen a troballes superficials fetes per un particular i cedides al Museu Comarcal del Maresme-Mataró, totes inèdites.

— 1 moneda correspon a una recollida superficial de materials realitzada com a conseqüència d'haver-se obert un camí d'accés a un xalet de nova construcció, publicada per Bonamusa (3).

— La resta de monedes corresponen a les escavacions realitzades a Burriac pel Sr. Marià Ribas, la majoria donades a conèixer per ell mateix (4). Corresponen també a la relació que publica Ripollès (5) com a una relació facilitada pel Sr. Ribas al Sr. Villaronga.

Per a cada moneda que m'ha estat possible indicaré el lloc concret de la troballa i la publicació concreta en la qual apareix.

1.- Seca de Carthago:

Ref.: MCM 3.677
Pes: 17,60 gr. Diàm.: 29,00 mm. Gruix: 3,80 mm. E.: 12 h.
Anvers: Cap diademat de la deessa Tanit vers l'esquerra.
Revers: Cavall caminant vers la dreta.
Metrologia: Ae.
Cronologia: Finals del segle IIIr. a.C.
Conservació: Deficient.
Müller II, 99 nº 242-244
Exhumada a l'Habitació 4, publicada per Ribas (6) i Villaronga (7).

2.- Seca de Roma:

Ref.: MCM 7.315
Pes: 3,70 gr. Diàm.: 19,10 mm. Gruix: 2,30 mm. E.: 2 h.
Anvers: Cap amb casc de la deessa Roma vers l'esquerra.
Revers: Victòria que condueix una biga vers l'esquerra. A l'exerg llegenda CALD ·H en dues línies.
Metrologia: Denari.
Cronologia: 104 a.C.
Conservació: Bona.
Crawford 318-1b.
Exhumada a les habitacions 34-55, inèdita.

Ref.: 1.558
Pes: 1,50 gr. Diàm.: 15,45 mm. Gruix: 1,75 mm. E.: ? h.
Anvers: Cap llorejat del déu Júpiter vers la dreta.
Revers: Cap llorejat del déu Júpiter vers l'esquerra, en baix relleu.
Metrologia: Mig victoriat, folrat i incús.
Cronologia: 211-179/170 a.C.
Conservació: Bona, sols es conserva l'ànima de bronze.
Inèdita.

Ref.: 1.559
Pes: 6,44 gr. Diàm.: 26,85 mm. Gruix: 4,60 mm. E.: 1,30h.
Anvers: Gastat.
Revers: Restes de proa de nau. A l'exerg les lletres ...VS
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Deficient, sols es conserva aproximadament un terç.
Troballa superficial, inèdita.

Ref.: MCM 3.698
Pes: 88,38 gr. Diàm.: 45,00 mm. Gruix: 12,90 mm. E.: 12,30h.
Anvers: Cap amb casc de la deessa Minerva vers l'esquerra, al darrera quatre punts.
Revers: Proa de nau vers la dreta, al dessota quatre punts.
Metrologia: Triens.
Cronologia: 225-217 a.C.
Conservació: Bona.
Crawford 35-3a.
Exhumada a l'habitació 11, publicada per Ribas (8) i Mateu Llopis (9).

3.- Seca de Massalia (Marsella):

Ref.: MCM 7.314
Pes: 2,59 gr. Diàm.: 16,30 mm. Gruix: 2,40 mm. E.: 7 h.
Anvers: Cap llorejat del déu Apol.lo vers la dreta.
Revers: Brau vers la dreta. Llegenda partida, al dessobre MAΣ ... i al dessota Δ IA (MASSALIA).
Metrologia: Petit bronze.
Cronologia: 100-70 a.C.
Conservació: Regular.
Sembla Py II-A-2 (10).
Exhumada a l'habitació III, publicada per Ribas-Lladó (11).

Ref.: 1.563
Pes: 2,99 gr. Diàm.: 16,50 mm. Gruix: 2,95 mm. E.: ?h.
Anvers: Gastat, sembla perfilar-se un cap vers la dreta.
Revers: Gastat.
Metrologia: Petit bronze.
Cronologia: 100-70/50 a.C.
Conservació: Deficient.
Troballa superficial, inèdita.

4.- Seca de Neronken (Narbona):

Ref.: MCM 3.696
Pes: 13,65 gr. Diàm.: 27,60 mm. Gruix: 3,80 mm. E.: 7 h.
Anvers: S'hi perfila un cap vers la dreta.
Revers: Sembla perfilar-se un brau vers la dreta.
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C. - Començaments del Ir. a.C.
Conservació: Deficient.
Exhumada possiblement a l'habitació 16, publicada per Ribas (12)

5.- Seca de Treveri:

Ref.: MCM 7.317
Pes: 3,20 gr. Diàm.: 17,10 mm. Gruix: 2,20 mm. E.: 12 h.
Anvers: Cap d'August vers la dreta.
Revers: Brau embestint vers l'esquerra. A l'exerg llegenda GERMANI INDVTI...
Metrologia: Quadrant.
Cronologia: 15 a.C. ?
Conservació: Regular.
La Tour 9.248

6.- Seca d'Untikesken (Empúries):

Ref.: MCM 3.697
Pes: 20,60 gr. Diàm.: 33,00 mm. Gruix: 3,70 mm. E.: 7 h.
Anvers: Cap amb casc de la deessa Pal.las vers la dreta. Davant la cara marca de valor 𐤂𐤉 (EBA = 15).
Revers: Pegàs vers la dreta. Al dessobre, entre l'ala i el cap, una corona de llorer. A l'exerg llegenda 𐤀𐤍𐤕𐤉𐤊𐤔𐤊𐤍 (UNTIKESKEN).
Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 123 a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 16, Vives XIV-5
Exhumada a l'habitació 10 o a l'habitació X, publicada per Ribas (13) o Ribas-Lladó (14)

Ref.: 1.547
Pes: 27,90 gr. Diàm.: 34,60 mm. Gruix: 4,75 mm. E.: 2 h.
Anvers: Cap amb casc de la deesa Pal.las vers la dreta. Davant la cara la marca de valor 𐤂𐤉 (EBA = 15)
Revers: Pegàs vers la dreta. A l'exerg llegenda 𐤀𐤍𐤔𐤉𐤊𐤔𐤊𐤍(UNTIKESKEN)
Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 123 a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 17, Vives XV-4.
Exhumada a l'habitació XIII, publicada per Ribas-Lladó (15).

Ref.: MCM 3.694
Pes: 23,58 gr. Diàm.: 33,90 mm. Gruix: 4,00 mm. E.: 11 h.
Anvers: Cap amb casc de la deessa Pal.las vers la dreta. Davant la cara les marques de valor 𐤂𐤉 (EBA = 15) i XV
Revers: Pegàs vers la dreta. Al dessobre, entre l'ala i el cap, una corona de llorer. A l'exerg llegenda ... 𐤍𐤕𐤉𐤊𐤔 ... (...NTIKES...).
Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 123 a.C.

Conservació: Dolenta.
Villaronga 18, Vives XV-7
Exhumada a l'habitació 10 o a l'habitació X, publicada per Ribas o Ribas-Lladó (16).

Ref.: 1.548
Pes: 16,03 gr. Diàm.: 31,45 mm. Gruix: 3,15 mm. E.: 4,30h.
Anvers: Cap amb casc de la deessa Pal.las vers la dreta.
Revers: Pegàs vers la dreta. A l'exerg llegenda ↑ᛞᛉᚲᛋᚲᛞ (UNTIKESKEN)
Metrologia: As.
Cronologia: 124-92 a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 21A, Vives XIII-1.
Exhumada a les habitacions 34-35, inèdita.

7.- Seca d'Illtirta (Lleida):

Ref.: MCM 3.675
Pes: 11,57 gr. Diàm.: 27,50 mm. Gruix: 3,10 mm. E.: 12 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta envoltat per tres dofins, porta el coll vestit.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc, palma i clàmide. A l'exerg llegenda ᛞᚢᛘᛜᚷ (ILTIRTA)
Metrologia: As.
Cronologia: 104-80/72 a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 6-23E, Vives XXVIII-1.
Publicada per Ribas (17) i Villaronga (18), exhumada a l'habitació 1 o a l'habitació 11.

Ref.: MCM 3.671
Pes: 11,88 gr. Diàm.: 25,90 mm. Gruix: 3,50 mm. E.: 12 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta envoltat per tres dofins.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc, palma i clàmide. A l'exerg llegenda ᛞ ... ᛜᚷ (I...RTA).
Metrologia: As.
Cronologia: 104-80/72 a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 6-28C.
Exhumada a l'habitació 1 o a l'habitació 11, publicada per Ribas (19) i Villaronga (20)

Ref.: MCM 3.668
Pes: 8,37 gr. Diàm.: 26,20 mm. Gruix: 3,10 mm. E.: 2,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta envoltat per tres dofins.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma. A l'exerg llegenda ᛞᚢᛘᛜᚷ (ILTIRTA).
Metrologia: As.
Cronologia: 104-80/72 a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 6-34F, Hill IX-11
Exhumada a les habitacions 1 ó 11, publicada per Ribas (21) i Villaronga (22).

Ref.: MCM 3.667
Pes: 5,02 gr. Diàm.: 19,70 mm. Gruix: 3,00 mm. E.: 1,30 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta.
Revers: Cavall caminant vers la dreta. A l'exerg llegenda ᛞ ... (I...).
Metrologia: Semis.
Cronologia: 104-80/72 a.C.
Conservació: Deficient.
Villaronga 6
Exhumada a l'habitació 1, publicada per Ribas (23)

Ref.: MCM 7.322
Pes: 3,46 gr. Diàm.: 15,70 mm. Gruix: 2,90 mm. E.: 9 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta envoltat per tres dofins.
Revers: Cavall, amb la regna a l'aire, vers la dreta; al dessobre, entre la regna i el coll una estrella de cinc puntes. A l'exerg llegenda ᛞᚢᛘᛜᚷ (ILTIRTA).
Metrologia: Quadrant.
Cronologia: 104-80/72 a.C.
Conservació: Bona.
Villaronga 6-25, Vives XXVIII-5,6
Exhumada a les habitacions 34-35, publicada per Villaronga (24)

8.- Seca de Kese (Tarragona):

Ref.: MCM 3.666
Pes: 10,25 gr. Diàm.: 25,60 mm. Gruix: 3,10 mm. E.:. 2 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol casc.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta. A l'exerg llegenda ᚲᛋᛒ (KESE).
Metrologia: As.
Cronologia: Vers 158/137 a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 17, vives XXXIII-15.
Publicada per Ribas o Ribas-Lladó (25) i Villaronga (26).

Ref.: 1.553
Pes: 8,18 gr. Diàm.: 24,25 mm. Gruix: 2,75 mm. E.: 11,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera sembla haver-hi el símbol ceptre.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma. A l'exerg llegenda ᚲᛋᛒ (KESE).
Metrologia: As.
Cronologia: 2n. terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 18, Vives XXXIV-11
Exhumada a les habitacions 34-35, inèdita.

Ref.: MCM 3.657
Pes: 10,43 gr. Diàm.: 27,30 mm. Gruix: 2,90 mm. E.: 11,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera sembla haver-hi el símbol cràtera.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers al dreta. A l'exerg llegenda ᚲᛋᛒ (KESE).
Metrologia: As.
Cronologia: 2n. terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 21, Vives XXXV-15.
Publicada per Ribas o Ribas-Lladó (27).

Ref.: MCM 3.661
Pes: 12,37 gr. Diàm.: 25,90 mm. Gruix: 3,50 mm. E.: 8 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, porta el coll vestit, al darrera símbol epigràfic ᚷ (TA).
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma. A l'exerg llegenda ᚲᛋᛒ (KESE).
Metrologia: As.
Cronologia: Últim quart del segle IIn. a.C.
Conservació: Bona.
Villaronga 27, Vives XXXIV-12
Publicada per Ribas o Ribas-Lladó (28) i Villaronga (29)

Ref.: MCM 3.665
Pes: 8,80 gr. Diàm.: 24,70 mm. Gruix: 2,80 mm. E.: 1,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol epigràfic ᚤ (TU).
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma. A l'exerg llegenda ᚲᛋᛒ (KESE).

Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 29, Vives XXXV-5.
Publicada per Ribas o Ribas-Lladó (30) i Villaronga (31)

Ref.: 7.318
Pes: 9,81 gr. Diàm.: 25,70 mm. Gruix: 2,90 mm. E.: 11,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, porta un collar al coll, al darrera símbol epigràfic ◇ (CU).
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma. A l'exerg llegenda <ʃ𐌚 (KESE).
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Bona.
Villaronga 30, Vives XXXV-1
Exhumada a la sitja de l'habitació XII, publicada per Ribas-Lladó (32) i Villaronga (33).

Ref.: MCM 7.320
Pes: 12,08 gr. Diàm.: 27,70 mm. Gruix: 2,90 mm. E.: 11 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, porta un mantell i una fíbula al coll, al darrera símbol epigràfic 𐌁 (BE).
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma. A l'exerg llegenda <𐌚ʃʃ𐌚 (KESSE).
Metrologia: As.
Cronologia: Començaments del segle Ir. a.C.
Conservació: Bona.
Villaronga 33, Vives XXXVI-4
Exhumada a les habitacions 34-35, publicada per Villaronga (34).

Ref.: MCM 3.670
Pes: 6,68 gr. Diàm.: 22,50 mm. Gruix: 2,70 mm. E.: 12 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol epigràfic 𐌌𐌀 (IL), al davant restes del símbol epigràfic 𐌌 (S).
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma. A l'exerg llegenda <ʃ𐌚 (KESE).
Metrologia: As.
Cronologia: 1ª meitat del segle Ir. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 35, Vives XXXV-7.
Publicada per Ribas o Ribas-Lladó (35) i Villaronga (36).

Ref.: MCM 7.321
Pes: 4,36 gr. Diàm.: 18,40 mm. Gruix: 3,00 mm. E.: 12 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol epigràfic 𐌗 (TA).
Revers: Cavall cavalcant vers la dreta. A l'exerg llegenda <ʃ𐌚 (KESE).
Metrologia: Semis.
Cronologia: Últim quart del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 27a, Vives XXXIV-13.
Exhumada a les habitacions 34-35, publicada per Villaronga (37).

Ref.: MCM 3.664
Pes: 5,04 gr. Diàm.: 19,70 mm. Gruix: 3,00 mm. E.: 9,30 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, porta el coll vestit, al darrera símbol epigràfic 𐌁 (BE).
Revers: Cavall vers la dreta. A l'exerg llegenda <𐌚ʃʃ𐌚 (KESSE).
Metrologia: Semis.
Cronologia: Començaments del segle Ir. a.C.
Conservació: Bona.
Villaronga 33a, Vives XXXVI-5
Publicada per Ribas o Ribas-Lladó (38) i Villaronga (39).

Ref.: 1.554
Pes: 2,13 gr. Diàm.: 15,45 mm. Gruix: 2,10 mm. E.: 9,30 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera semblen haver-hi restes del símbol palma.
Revers: Mig pegàs vers la dreta, al dessobre tres punts. A l'exerg llegenda <ʃ𐌚 (KESE).
Metrologia: Quadrant.
Cronologia: Segon quart del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 15b, Vives XXXIV-7.
Exhumada a les habitacions 34-35, publicada per Villaronga (40).

Ref.: MCM 3.674
Pes: 3,13 gr. Diàm.: 17,40 mm. Gruix: 2,50 mm. E.: 9 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, porta el coll vestit, al darrera símbol epigràfic ◇ (TE).
Revers: Mig pegàs vers la dreta, al dessobre dos dels tres punts que hi duia. A l'exerg llegenda <𐌚ʃ ... (KES...).
Metrologia: Triens.
Cronologia: Primer quart del segle Ir. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 34b, Vives XXXVI-3.
Publicada per Ribas o Ribas-Lladó (41) i Villaronga (42).

Ref.: MCM 6.141
Pes: 10,82 gr. Diàm.: 30,70 mm. Gruix: 2,80 mm. E.: 9 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma. A l'exerg llegenda <ʃ𐌚 (KESE).
Metrologia: As.
Cronologia: Possiblement últim quart del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Pertany a l'antiga col.lecció Miralles, inèdita.

9.- Seca d'Ausesken (Vic):

Ref.: MCM 3.654
Pes: 11,94 gr. Diàm.: 25,20 mm. Gruix: 4,10 mm. E.: 5 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta; al darrera símbol porc.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta.
Metrologia: As.
Cronologia: Segon terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 4, Vives XXII-2.
Pot ser una de les dues exhumades a l'habitació 5, publicada per Ribas (43).

Ref.: 8.297
Pes: 9,89 gr. Diàm.: 25,45 mm. Gruix: 2,70 mm. E.: 1,30 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera semblen haver-hi restes del símbol porc.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma. A l'exerg llegenda 𐌓↑M𐌚ʃ ... (AUSES...).
Metrologia: As.
Cronologia: Segon terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 4 ó 5, Vives XXII-2 o XXII-9.
Troballa superficial, publicada per Bonamusa (44).

Ref.: MCM 3.658
Pes: 6,98 gr. Diàm.: 24,80 mm. Gruix: 2,60 mm. E.: 3 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, porta el coll vestit, al darrera símbol porc.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma. A l'exerg llegenda ... ↑M𐌚ʃ<𐌚N (...USESKEN).
Metrologia: As.
Cronologia: Mitjans del segle IIn. a.C.

Conservació: Regular.
Villaronga 5, Vives XXII-9.
Pot ser una de les dues monedes exhumades a l'habitació 5, publicada per Ribas (45).

Ref.: MCM 3.662
Pes: 10,38 gr. Diàm.: 25,40 mm. Gruix: 3,20 mm. E.: 12 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, prota el coll vestit, al darrera hi ha restes del símbol porc.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers al dreta, el genet porta casc i palma. A l'exerg la llegenda ... (AUSES...).
Metrologia: As.
Cronologia: Mitjan segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 5, Vives XXII-9.
Pot ser una de les dues monedes exhumades a l'habitació 5, publicada per Ribas (46).

Ref.: MCM 3.655
Pes: 8,07 gr. Diàm.: 24,10 mm. Gruix: 3,20 mm. E.: 9,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, porta el coll vestit, al darrera símbol porc.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma.
Metrologia: As.
Cronologia: Mitjan segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 6.
Pot ser una de les dues monedes exhumades a l'habitació 5, publicada per Ribas (47).

10.- Seca d'Eusti (Caldes de Montbui?):

Ref.: MCM 3.693
Pes: 9,79 gr. Diàm.: 25,90 mm. Gruix: 2,90 mm. E.: 12 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta.
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Deficient.
Villaronga 3, Vives XXIII-4.
Exhumada a l'habitació 11, publicada per Ribas (48).

Ref.: 1.564
Pes: 9,51 gr. Diàm.: 25,30 mm. Gruix: 3,25 mm. E.: 12,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera restes del símbol.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta.
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Deficient.
Villaronga 3 ?, Vives XXIII-4 ?
Exhumada a les habitacions 34-35, inèdita.

11.- Seca d'Ore:

Ref.: MCM 3.691
Pes: 11,17 gr. Diàm.: 26,60 mm. Gruix: 3,10 mm. E.: 12 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta.
Revers: S'hi perfila el genet i el cavall cavalcant vers la dreta.
Metrologia: As.
Cronologia: Segon terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Deficient.
Villaronga 1, Vives XXIII-1.
Exhumada a l'habitació 12, publicada per Ribas (49).

Ref.: 1.563
Pes: 10,12 gr. Diàm.: 24,15 mm. Gruix: 3,35 mm. E.: 6,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera semblen haver-hi restes del símbol porc.
Revers: S'hi perfila el genet i el cavall cavalcant vers la dreta.
Metrologia: As.
Cronologia: Segon terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Deficient.
Villaronga 1, Vives XXIII-1
Troballa superficial, inèdita.

12.- Seca d'Ilturo (Poblat de Burriac):

Ref.: MCM 7.325
Pes: 10,47 gr. Diàm.: 25,10 mm. Gruix: 3,20 mm. E.: 6,30h.
Anvers: Cap baronívol diademat vers l'esquerra.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança. A l'exerg llegenda ...(ILTUR...).
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Bona.
Villaronga 3B, Vives XXIV-10
Exhumada a les habitacions 34-35, inèdita.

Ref.: MCM 3.678
Pes: 11,63 gr. Diàm.: 25,50 mm. Gruix: 3,70 mm. E.: 7,30h.
Anvers: Cap baronívol diademat vers l'esquerra.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i llança. A l'exerg llegenda (ILTURO).
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Bona.
Villaronga 3C, Vives XXIV-10.
Publicada per Ribas o Ribas Lladó (50) i Villaronga (51).

Ref.: MCM 3.686
Pes: 10,79 gr. Diàm.: 26,00 mm. Gruix: 3,30 mm. E.: 9,30h.
Anvers: Cap baronívol diademat vers l'esquerra.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i llança. A l'exerg llegenda (ILTURO).
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 3E, Vives XXIV-10.
Publicada per Ribas o Ribas-Lladó (52).

Ref.: 6.140
Pes: 8,05 gr. Diàm.: 24,60 mm. Gruix: 2,60 mm. E.: 2,30h.
Anvers: Cap baronívol vers l'esquerra.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança. A l'exerg llegenda (ILTURO).
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 3, Vives XXIV-10.
Pertany a l'antiga col.lecció Miralles, inèdita.

Ref.: MCM 4.629
Pes: 13,95 gr. Diàm.: 25,80 mm. Gruix: 4,10 mm. E.: 2 h.
Anvers: Cap baronívol vers l'esquerra.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i llança. A l'exerg llegenda ... (I...).
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 3 ó 4, Vives XXIV-10.
Adquirida pel Museu l'any 1982, inèdita.

Ref.: 1.544
Pes: 10,58 gr. Diàm.: 25,40 mm. Gruix: 3,10 mm. E.: 12 h.
Anvers: Cap baronívol diademat vers l'esquerra, al coll hi duu un mantell i una fíbula.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i llança. A l'exerg llegenda 𐌉𐌉𐌀𐌃𐌋𐌄 (ILTURO).
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Bona.
Villaronga 4B.
Exhumada a les habitacions 34-35, inèdita.

Ref.: MCM 7.324
Pes: 7,80 gr. Diàm.: 24,20 mm. Gruix: 2,50 mm. E.: 12 h.
Anvers: Cap baronívol vers l'esquerra.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança. A l'exerg llegenda 𐌉𐌉𐌀 ...𐌋𐌄 (IL...RO).
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 4B.
Exhumada a l'habitació XIII o a la canalització existent entre les habitacions XII i XIII, publicada per Ribas-Lladó (53).

Ref.: MCM 3.679
Pes: 8,10 gr. Diàm.: 25,70 mm. Gruix: 3,30 mm. E.: 12,30h.
Anvers: Cap baronívol vers l'esquerra.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta. A l'exerg llegenda 𐌉𐌉𐌀𐌃𐌋 ... (ILTUR...).
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 4B.
Publicada per Ribas o Ribas-Lladó (54).

Ref.: MCM 3.682
Pes: 9,19 gr. Diàm.: 23,80 mm. Gruix: 3,20 mm. E.: 12 h.
Anvers: Cap baronívol vers l'esquerra, diademat.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança.
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 4.
Publicada per Ribas o Ribas-Lladó (55)

Ref.: MCM 3.683
Pes: 14,95 gr. Diàm.: 31,50 mm. Gruix: 3,60 mm. E.: 8,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol orella.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança. A l'exerg llegenda 𐌉𐌉𐌀𐌃𐌋𐌄 (ILTURO).
Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Regular.
Exhumada a l'habitació 4, publicada per Ribas (56).
Villaronga 5A, Vives XXIV-8.

Ref.: MCM 3.687
Pes: 16,22 gr. Diàm.: 28,60 mm. Gruix: 3,80 mm. E.: 2,30h.
Anvers: Cap baronívol diademat vers la dreta, al darrera símbol orella.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i llança. A l'exerg la llegenda 𐌉𐌉𐌀𐌃𐌋𐌄 (ILTURO).
Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 5B, Vives XXIV-8.
Publicada per Ribas o Ribas-Lladó (57).

Ref.: MCM 7.323
Pes: 13,91 gr. Diàm.: 29,60 mm. Gruix: 2,90 mm. E.: 2 h.
Anvers: Cap baronívol diademat vers la dreta, al darrera símbol orella.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc, llança i clàmide. A l'exerg llegenda 𐌉𐌉𐌀𐌃𐌋 ... (ILTUR...).
Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Bona.
Villaronga, 5B, Vives XXIV-8.
Exhumada a les habitacions 34-35, inèdita.

Ref.: 1.542
Pes: 15,15 gr. Diàm.: 30,30 mm. Gruix: 3,20 mm. E.: 3,30h.
Anvers: Cap baronívol, potser llorejat, vers la dreta, al darrera símbol orella.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc, llança i clàmide. A l'exerg llegenda 𐌉𐌉𐌀𐌃𐌋𐌄 (ILTURO).
Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 5B, Vives XXIV-8.
Pot ser una de les tres monedes exhumades a la sitja de l'habitació XI, publicada per Ribas-Lladó (58).

Ref.: 1.570
Pes: 10,19 gr. Diàm.: 31,35 mm. Gruix: 2,55 mm. E.: 3,30h.
Anvers: Cap baronívol llorejat vers la dreta, al darrera símbol orella.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc, llança i clàmide. A l'exerg llegenda 𐌉𐌉𐌀𐌃𐌋 (ILTUR...).
Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 5C, Vives XXIV-8.
Pot ser una de les tres monedes exhumades a la sitja de l'habitació XI, publicada per Ribas-Lladó (59).

Ref.: 1.541
Pes: 10,87 gr. Diàm.: 28,35 mm. Gruix: 2,90 mm. E... 1,30h.
Anvers: Cap baronívol diademat vers la dreta, al darrera símbol orella.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança i clàmide.
Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 5, Vives XXIV-8.
Pot ser una de les tres monedes exhumades a la sitja de l'habitació XI, publicada per Ribas-Lladó (60).

Ref.: 1.543
Pes: 11,35 gr. Diàm.: 30,70 mm. Gruix: 3,00 mm. E.: 2 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança, casc i clàmide. A l'exerg llegenda ... (I...).
Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 5, Vives XXIV-8.
Pot ser una de les tres monedes exhumades en la sitja de l'habitació XI, publicada per Ribas-Lladó (61).

Ref.: MCM 6.143
Pes: 14,44 gr. Diàm.: 31,60 mm. Gruix: 2,90 mm. E.: 12 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc, llança i clàmide. A l'exerg llegenda ΛΔ4H (ILTURO).

Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 5, Vives XXIV-8.
Pertany a l'antiga col.lecció Miralles, inèdita.

Ref.: MCM 4.630
Pes: 13,63 gr. Diàm.: 32,70 mm. Gruix: 3,20 mm. E.: 2,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta. A l'exerg llegenda ΛΔ4H (ILTURO).
Metrologia: As.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 5, Vives XXIV-8.
Adquirida pel Museu l'any 1982, inèdita.

Ref.: MCM 6.142
Pes: 7,04 gr. Diàm.: 21,70 mm. Gruix: 3,60 mm. E.: 9,30 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta.
Revers: Dos dofins. Entre els dos dofins llegenda ΛΔ4H (ILTURO).
Metrologia: Triens.
Cronologia: Mitjan segle IIn. a.C.
Conservació: Força bona.
Villaronga 2t, Vives XXIV-6.
Pertany a l'antiga col.lecció Miralles, publicada per Villaronga (62).

Ref.: 1.545
Pes: 3,71 gr. Diàm.: 17,10 mm. Gruix: 2,90 mm. E.: 11,30h.
Anvers: Cap baronívol diademat vers la dreta, al darrera símbol orella.
Revers: Mig pegàs vers la dreta, al dessobre tres punts.
Metrologia: Quadrant.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 5b, Vives XXIV-9.
Exhumada a les habitacions 34-35, inèdita.

Ref.: MCM 4.627
Pes: 3,56 gr. Diàm.: 18,40 mm. Gruix: 2,60 mm. E.: 12,30h.
Anvers: Cap baronívol diademat vers la dreta, al darrera símbol orella.
Revers: Mig pegàs vers la dreta, al dessobre tres punts. A l'exerg llegenda ΛΔ4H (ILTURO).
Metrologia: Quadrant.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Bona.
Villaronga 5b, Vives XXIV-9.
Adquirida pel Museu l'any 1982, inèdita.

Ref.: MCM 4.628
Pes: 3,67 gr. Diàm.: 18,60 mm. Gruix: 2,80 mm. E.: 9 h.
Anvers: Cap baronívol diademat vers la dreta, al darrera símbol orella.
Revers: Mig pegàs vers la dreta, al dessobre tres punts. A l'exerg llegenda ... ΛΔ4H (...LTURO).
Metrologia: Quadrant.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 5b, Vives XXIV-9.
Adquirida pel Museu l'any 1982, inèdita.

Ref.: MCM 4.631
Pes: 3,10 gr. Diàm.: 17,20 mm. Gruix: 2,70 mm. E.: 5 h.
Anvers: Cap baronívol diademat vers la dreta, al darrera símbol orella.
Revers: Mig pegàs vers la dreta, al dessobre tres punts. A l'exerg llegenda ΛΔ4H (ILTURO).
Metrologia: Quadrant.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 5b, Vives XXIV-9.
Adquirida pel Museu l'any 1982, inèdita.

Ref.: MCM 4.632
Pes: 4,35 gr. Diàm.: 18,30 mm. Gruix: 3,00 mm. E.: 2,30h.
Anvers: Cap baronívol diademat vers la dreta, al darrera símbol orella.
Revers: Mig pegàs vers la dreta, al dessobre dos dels tres punts que hi duia. A l'exerg llegenda ΛΔ4H (ILTURO).
Metrologia: Quadrant.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 5b, Vives XXIV-9.
Adquirida pel Museu l'any 1982, inèdita.

Ref.: 1.546
Pes: 1,58 gr. Diàm.: 15,90 mm. Gruix: 2,85 mm. E.: 2 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol orella.
Revers: Mig pegàs vers la dreta. A l'exerg llegenda ... H (...O).
Metrologia: Quadrant.
Cronologia: Vers el 104 a.C.
Conservació: Regular, partida.
Villaronga 5b, Vives XXIV-9.
Troballa superficial, inèdita.

13.- Seca de Baitolo (Badalona):

Ref.: MCM 7.319
Pes: 13,06 gr. Diàm.: 26,70 mm. Gruix: 3,40 mm. E.: 3 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al coll hi porta un mantell i una fíbula, al darrera símbol timó.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma. A l'exerg llegenda IΛ4H (BAITOLO).
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Bona.
Villaronga 3A, Vives XXIX-1/2.
Exhumada a l'habitació XIII, publicada per Ribas-Lladó (63).

Ref.: MCM 3.656
Pes: 12,79 gr. Diàm.: 27,20 mm. Gruix: 3,80 mm. E.: 9,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol timó.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma. A l'exerg llegenda IΛ4H (BAITOLO)
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 3, Vives XXIX-1/2.
Pot ser l'exhumada a l'habitació 11, publicada per Ribas (64).

Ref.: MCM 3.660
Pes: 14,79 gr. Diàm.: 27,50 mm. Gruix: 3,80 mm. E.: 1 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol timó.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma i casc. A l'exerg llegenda 𐌁𐌀 ... 𐌋𐌄 (BAI...LO)
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 3, Vives XXIX-1/2.
Pot ser l'exhumada a l'habitació 11, publicada per Ribas (65).

Ref.: 1.557
Pes: 2,89 gr. Diàm.: 17,25 mm. Gruix: 2,55 mm. E.: 6,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol timó.
Revers: Mig pegàs vers la dreta. A l'exerg llegenda 𐌁𐌀𐌉 (BAITO...)
Metrologia: Quadrant.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 3b, Vives XXIX-3.
Exhumada a les habitacions 34-35, inèdita.

14.- Seca d'Iltirkesken (Vora Solsona ?) (66):

Ref.: 1.555
Pes: 13,86 gr. Diàm.: 29,00 mm. Gruix: 3,25 mm. E.: 1,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma. A l'exerg llegenda 𐌉 ... (I...).
Metrologia: As.
Cronologia: Segon quart del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Villaronga 1, Vives XXVI-1.
Exhumada a les habitacions 34-35, inèdita.

Ref.: MCM 3.672
Pes: 13,99 gr. Diàm.: 28,50 mm. Gruix: 3,50 mm. E.: 11,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta.
Metrologia: As.
Cronologia: Segon quart del segle IIn. a.C.
Conservació: Deficient.
Villaronga 1, Vives XXVI-1.

Ref.: 1.556
Pes: 7,68 gr. Diàm.: 24,85 mm. Gruix: 2,95 mm. E.: 5,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera sembla veure's el símbol palma.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma.
Metrologia: As.
Cronologia: Mitjan segle IIn. a.C.
Conservació: Deficient.
Villaronga 2 o 3, Vives XXVI-11-1.
Troballa superficial, inèdita.

Ref.: MCM 3.673
Pes: 9,64 gr. Diàm.: 23,90 mm. Gruix: 3,30 mm. E.: 2,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol palma.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta. A l'exerg llegenda 𐌉𐌉𐌋𐌄𐌊𐌔 (ILTIRKES)
Metrologia: As
Cronologia: Segon terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 4.

Ref.: MCM 3.680
Pes: 9,15 gr. Diàm.: 24,50 mm. Gruix: 3,20 mm. E.: 5,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol palma.
Revers: Sols es veu el cavall cavalcant vers la dreta. A l'exerg llegenda ... 𐌔 𐌊 𐌍 (...SKEN).
Metrologia: Semis.
Cronologia: Segon quart del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Villronga 1a, Vives XXVI-10-2.

Ref.: MCM 3.669
Pes: 5,51 gr. Diàm.: 19,20 mm. Gruix: 3,10 mm. E.: 4h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol palma.
Revers: Cavall cavalcant vers la dreta, regna a l'aire. A l'exerg llegenda 𐌉𐌉𐌋𐌄 ...(ILTIR...)
Metrologia: Semis.
Cronologia: Mitjan segle IIn. a.C.
Conservació: Bona.
Villaronga 3a, Vives XXVI-10-5.

Ref.: MCM 3.676
Pes: 4,90 gr. Diàm.: 18,70 mm. Gruix: 3,00 mm. E.: 7,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, porta el coll vestit, al darrera símbol palma.
Revers: Cavall cavalcant vers la dreta. A l'exerg llegenda 𐌉𐌉𐌋𐌄𐌊 ... (ILTIRKE...)
Metrologia: Semis.
Cronologia: Mitjan segle IIn. a.C.
Conservació: Bona.
Villaronga 3a, Vives XXVI-10-5.

15.- Seca de Laiesken (Vora Barcelona ?):

Ref.: MCM 3.681
Pes: 11,68 gr. Diàm.: 25,90 mm. Gruix: 3,20 mm. E.: 2,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol ferro de llança.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma. A l'exerg llegenda 𐌉𐌃𐌉 𐌋 𐌌𐌊 ... (LAIESKE...).
Metrologia: As.
Cronologia: Segon terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga 3, Vives XXV-7.
Exhumada a les habitacions 5, 10 ó 11, publicada per Ribas (67).

Ref.: MCM 3.688
Pes: 10,77 gr. Diàm.: 26,80 mm. Gruix: 3,10 mm. E.: 1h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta. A l'exerg llegenda ... 𐌋 𐌌 ... (...ES...)
Metrologia: As.
Cronologia: Segon terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Deficient.
Villaronga 4, Vives XXV-4.
Exhumada a les habitacions 5, 10 ó 11, publicada per Ribas (68).

16.- Seca d'Ieso (Guissona):

Ref.: 1.549
Pes: 12,04 gr. Diàm.: 29,10 mm. Gruix: 3,25 mm. E.: 8,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera sembla haver-hi el símbol maça.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet sembla portar palma. A l'exerg la llegenda ... (IE...) molt esborrada.
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.

Conservació: Deficient.
Exhumada a les habitacions 34-35, inèdita.

17.- Seca d'Abariltur:

Ref.: MCM 3.659
Pes: 1,54 gr. Diàm.: 13,50 mm. Gruix: 2,00 mm. E.: 6h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera sembla veure's clarament un punt (símbol de l'Unça)
Revers: Mig cavall vers la dreta. Al darrera la llegenda ▷IÔ⋀△◁ (ABARILTUR).
Metrologia: Unça ?
Cronologia: Segon quart del segle IIn. a.C.
Conservació: Bona.
Campo III-D, Villaronga 5b.
Exhumada a l'habitació 11, publicada per Ribas (69), Campo (70) i Villaronga (71).

18.- Seca de Bolscan (Osca):

Ref.: MCM 3.337
Pes: 4,00 gr. Diàm.: 17,70 mm. Gruix: 2,00 mm. E.: 12,30h.
Anvers: Cap baronívol barbat vers la dreta, al darrera símbol epigràfic ✳ ⋀ (BON).
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i llança. A l'exerg llegenda ✳⋀MÂ⋀ (BOLSCAN)
Metrologia: Denari.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Bona.
Domínguez 7-E-107.
Publicada per Mateu Llopis (72).

Ref.: MCM 3.406
Pes: 3,67 gr. Diàm.: 18,90 mm. Gruix: 2,00 mm. E.: 12h.
Anvers: Cap baronívol barbat vers la dreta, al darrera símbol epigràfic (BON). ✳ ⋀
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i llança. A l'exerg llegenda ✳⋀MÂ⋀ (BOLSCAN)
Metrologia: Denari.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Domínguez 7-G-111.
Publicada per Mateu Llopis (73).

Ref.: MCM 3.414
Pes: 4,04 gr. Diàm.: 18,90 mm. Gruix: 2,20 mm. E.: 11,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol epigràfic ✳ ⋀ (BON).
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i llança. A l'exerg llegenda ✳⋀MÂ⋀ (BOLSCAN)
Metrologia: Denari.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Domínguez 7-E-107.
Publicada per Mateu Llopis (74).

Ref.: MCM 3.395
Pes: 5,62 gr. Diàm.: 24,20 mm. Gruix: 1,80 mm. E.: 4h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol dofí.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança; entre l'esquena del genet i la cua de la llança hi ha una estrella de cinc puntes. A l'exerg llegenda ✳⋀MÂ⋀ (BOLSCAN)
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Domínguez 7-C-124/126.
Publicada per Mateu Llopis (75).

Ref.: MCM 3.396
Pes: 5,77 gr. Diàm.: 21,40 mm. Gruix: 2,30 mm. E.: 7h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol dofí.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança; entre l'esquena del genet i la cua de la llança hi ha una estrella de cinc puntes. A l'exerg llegenda ✳⋀MÂ⋀ (BOLSCAN).
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Domínguez 7-C-124.
Publicada per Mateu Llopis (76).

Ref.: MCM 3.405
Pes: 6,10 gr. Diàm.: 22,10 mm. Gruix: 2,50 mm. E.: 12h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol dofí.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança. A l'exerg llegenda ✳⋀MÂ⋀ (BOLSCAN).
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Domínguez 7-C-124/126.
Publicada per Mateu Llopis (77).

Ref.: MCM 3.412
Pes: 6,31 gr. Diàm.: 23,30 mm. Gruix: 2,10 mm. E.: 11,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera dofí.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança. A l'exerg llegenda ✳⋀MÂ⋀ (BOLSCAN)
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Dolenta.
Domínguez 7-B-121.
Publicada per Mateu Llopis (78).

Ref.: MCM 3.663
Pes: 5,62 gr. Diàm.: 21,30 mm. Gruix: 2,30 mm. E.: 8h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol dofí.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta. A l'exerg llegenda ✳⋀MÂ⋀ (BOLSCAN)
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Deficient.
Domínguez 7-117/126.
Exhumada a l'habitació X, publicada per Ribas-Lladó (79) com si fos un denari.

19.- Seca de Kelse (Velilla d'Ebre):

Ref.: 1.552
Pes: 10,46 gr. Diàm.: 26,60 mm. Gruix: 3,50 mm. E.: 9h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol dofí.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i llança. A l'exerg llegenda ◁⋀ϟ⊱ (KELSE).
Metrologia: As.
Cronologia: Mitjans del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Domínguez 12-1-A.
Exhumada a l'habitació 34-35, inèdita.

Ref.: MCM 7.313
Pes: 16,62 gr. Diàm.: 29,80 mm. Gruix: 4,00 mm. E.: 5,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta envoltat per tres dofins.

Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma. A l'exerg llegenda <ΛSE (KELSE).
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Domínguez 12-2-A-170.
Exhumada a les habitacions 34-35, inèdita.

20.- Seca de Seteisken (Sàstago):

Ref.: MCM 7.316
Pes: 9,90 gr. Diàm.: 24,40 mm. Gruix: 2,90 mm. E.: 2,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta envoltat per tres dofins.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta palma. A l'exerg llegenda SEIONSKN (SETEISKEN).
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Domínguez 18-3-A.
Exhumada a les habitacions 34-35, inèdita.

21.- Seca de Kaiskata (Cascante):

Ref.: MCM 3.685
Pes: 11,73 gr. Diàm.: 25,40 mm. Gruix: 3,70 mm. E.: 1h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol arada. Davant la cara lletra A (KA).
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança. A l'exerg llegenda ANMAX (KAISKATA)
Metrologia: As.
Cronologia:Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Domínguez 9-1-A-147.
Publicada per Mateu Llopis (80).

22.- Seca de Sekaisa (Vora Calataiud):

Ref.: MCM 3.692
Pes: 6,64 gr. Diàm.: 25,30 mm. Gruix: 2,80 mm. E.: 8h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta envoltat per tres dofins.
Revers: Genet i cavall cavalcant vers la dreta, el genet porta llança. A l'exerg llegenda MEANS ... (SEKAIS...)
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle IIn. a.C. - començaments del Ir. a.C.
Conservació: Dolenta.
Vives LXV-6/7 ó 11.
Publicada per Mateu Llopis (81).

23.- Seca d'Arse (Sagunt):

Ref.: 1.562
Pes: 2,61 gr. Diàm.: 16,00 mm. Gruix: 2,25 mm. E.: 10h.
Anvers: Petxina.
Revers: Dofí en forma d'esa vers la dreta, al dessobre un creixent. Al dessota la lletra D (A) seguida de tres punts.
Metrologia: Quadrant.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga VIII-III-III-80.
Troballa superficial, publicada per Villaronga (82).

Ref.: MCM 7.312
Pes: 3,11 gr. Diàm.: 16,60 mm. Gruix: 3,00 mm. E.: 6h.
Anvers: Petxina.
Revers: Dofí en forma d'esa vers la dreta, al dessobre creixent, al dessota la lletra D (A) seguida de tres punts.
Metrologia: Quadrant.
Cronologia: Últim terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Regular.
Villaronga VIII-III-III-80.
Exhumada a les habitacions 34-35, inèdita.

24.- Seca de Castulo (Vora Linares):

Ref.: MCM 3.689
Pes: 6,64 gr. Diàm.: 22,60 mm. Gruix: 2,70 mm. E.: 5,30h.
Anvers: Cap baronívol vers l'esquerra. Davant la cara llegenda M.BAL F
Revers: Brau caminant vers la dreta. Al dessobre llegenda M Q F
Metrologia: Semis.
Cronologia: 1ª meitat del segle Ir. a.C.
Conservació: Dolenta.
Vives LXXI-9.

25.- Seca d'Ebusus (Eivissa):

Ref.: MCM 3.690
Pes: 2,14 gr. Diàm.: 15,90 mm. Gruix: 2,30 mm. E.: 7h.
Anvers: Déu Bes de front.
Revers: Brau embestint vers l'esquerra.
Metrologia: Ae.
Cronologia: 214-150 a.C.
Conservació: Regular.
Campo XII-15, Vives XI-12.
Troballa superficial, publicada per Ribas (83) i Campo (84).

Ref.: 1.560
Pes: 3,84 gr. Diàm.: 18,05 mm. Gruix: 2,70 mm. E.: 4h.
Anvers: Déu Bes de front.
Revers: Brau embestint vers l'esquerra.
Metrologia: Ae.
Cronologia: 214-150 a.C.
Conservació: Dolenta.
Campo XII-15, Vives XI-12.

Ref.: 1.561
Pes: 1,77 gr. Diàm.: 14,55 mm. Gruix: 2,30 mm. E.: 11,30h.
Anvers: Déu Bes de front.
Revers: Brau embestint vers l'esquerra.
Metrologia: Sembla mig ae.
Cronologia: 214-150 a.C.
Conservació: Dolenta.
Sembla Campo XIII, Vives XI-14.

26.- Monedes d'atribució dubtosa o il.legibles:

Ref.: 1.568
Pes: 3,58 gr. Diàm.: 17,60 mm. Gruix: 3,15 mm. E.: ?h.
Anvers: Gastat.
Revers: Gastat.
Metrologia: Ae.
Cronologia: Possiblement molt a finals del segle IIn. a.C. o començaments del Ir. a.C.
Conservació: Pèssima.
Per la tècnica d'encunyació podria tractar-se d'un petit bronze de Massalia (Marsella). Troballa superficial, inèdita.

Ref.: 1.565
Pes: 2,76 gr. Diàm.: 18,30 mm. Gruix: 2,10 mm. E.: 6,30h.
Anvers: S'hi insinua un cap vers la dreta.
Revers: S'hi insinua un cavall vers la dreta. Al dessota llegenda ... < ... (...KE...).
Metrologia: Semis.
Cronologia: Possiblement mitjans del segle IIn. a.C. o segon terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Pèssima.

Podria tractar-se d'un semis d'Ausesken. Troballa superficial, inèdita.

Ref.: 1.569
Pes: 3,07 gr. Diàm.: 22,75 mm. Gruix: 2,55 mm. E.: 6,30h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta.
Revers: S'hi perfila el genet i el cavall cavalcant vers la dreta.
Metrologia: As.
Cronologia: Possiblement segon terç del segle IIn. a.C.
Conservació: Deficient, partida.
Podria tractar-se d'un as de les seques d'Ausesken (Vic) o Iltirkesken (vora Solsona). Troballa superficial, inèdita.

Ref.: MCM 3.684
Pes: 9,47 gr. Diàm.: 26,00 mm. Gruix: 2,70 mm. E.: 12h.
Anvers: S'hi perfila un cap baronívol vers la dreta.
Revers: S'hi perfila el genet i el cavall cavalcant vers la dreta.
Metrologia: As.
Cronologia: Molt possiblement segona meitat del segle IIn. a.C.
Conservació: Deficient.
Podria tractar-se de la moneda exhumada a la construcció indeterminada, publicada per Ribas (85).

Ref.: 1.566
Pes: 14,93 gr. Diàm.: 26,60 mm. Gruix: 3,70 mm. E.: 6,30h.
Anvers: S'hi perfila un cap baronívol vers la dreta.
Revers: S'hi perfila el genet i el cavall cavalcant vers la dreta.
Metrologia: As.
Cronologia: Possiblement mitjans del segle IIn. a.C., també podria ser de finals del segle IIn. a.C.
Conservació: Pèssima.
Troballa superficial, inèdita.

Ref.: 1.567
Pes: 19,89 gr. Diàm.: 31,10 mm. Gruix: 5,00 mm. E.: 6h.
Anvers: Semblen perfilar-se restes del cap baronívol vers la dreta.
Revers: S'hi perfilen restes del genet i el cavall cavalcant vers la dreta.
Metrologia: As.
Cronologia: 1ª meitat del segle IIn. a.C.
Conservació: Pèssima.
Troballa superficial, inèdita.

27.- Moneda de l'Alt Imperi:

Ref.: MCM 3.695
Pes: 9,26 gr. Diàm.: 27,60 mm. Gruix: 3,5 mm. E.: 6h.
Anvers: Cap llorejat de l'emperador Antoni Piadós vers la dreta. Llegenda ANTONINVS AVG ...P TR P COS III
Revers: La Lloba donant de mamar Ròmul i Rem; al darrera hi ha una figuera. Llegenda S C
Metrologia: As.
Cronologia: 139 d.C.
Conservació: Dolenta.
Cohen vol. II, pàg. 346, nº 769.
Exhumada a l'habitació 12, publicada per Ribas (86).

III—LA CIRCULACIÓ MONETÀRIA DEL POBLAT DE BURRIAC I EL SEU HINTERLAND

Per a estudiar la circulació monetària del Poblat ibèric de Burriac, a més a més del que fins ara hem exposat, s'han de tenir en compte les següents consideracions:

A) Al total de monedes fins ara descrites, les de l'última campanya d'excavacions al poblat i les que es conserven en les dependències del Museu Comarcal del Maresme-Mataró procedents del mateix poblat, s'hi han d'afegir les següents:

1.- Les monedes publicades per Ribas (87), concretament es tracta de 28 monedes d'Ilturo de diverses col.leccions; sembla ser que actualment la majoria són perdudes.
2.- Les monedes publicades per Bonamusa (88), concretament es tracta de tres monedes d'Ilturo que cal afegir tant a les fins aquí descrites com a les publicades per Ribas en l'article abans esmentat; dues són de la col.lecció Villaronga i una de la col.lecció Vidal.
3.- Les monedes publicades per Bonamusa (89), concretament dues de Kese i una d'Ilturo.
4.- Les monedes publicades per Bonamusa (90), concretament cinc monedes d'Ilturo, 1 de Kese, 1 de Bolscan, 1 de Lauro, 1 divissor emporità, 1 de Claudi Ir, 1 de revers Securitas Reip, i 1 d'il.legible.
5.- Les monedes publicades per Barberà-Pascual (91), concretament 3 d'Ilturo, 2 d'Ausesken, 1 de Bolscan, 1 de Mauritània, 1 de Roma, 1 de Lauro i 1 d'il.legible.
6.- La moneda de Saitabi publicada per Nuix (92).
7.- Dues monedes de Bolscan, diferència entre les publicades per Mateu Llopis (93) i les realment conservades al Museu Comarcal del Maresme-Mataró.
8.- Una moneda hispano-romana d'August encunyada a Tarraco publicada per Mateu Llopis (94). Actualment es desconeix el seu estatge.
9.- 20 monedes exhumades en la campanya d'excavacions que s'està duent a terme gràcies al pla de l'atur de la Generalitat. (94 bis). Corresponen 8 a Ilturo, 3 a Ausesken, 2 a Lauro i 1 a les seques de Kese, Ore, Arse, Roma, Ilirta, Corduba i una altra d'il.legible.

B) Excepte les dues publicacions de Mateu Llopis esmentades en l'anterior apartat, no n'utilitzo cap més

ja que corresponen a troballes de monedes realitzades pel Sr. Ribas en les seves excavacions i ja han estat descrites totes.

C) Tampoc no utilitzo el treball de Ribas (95), que fa referència a les monedes d'Ilturo, ja que d'una forma o altra totes estan ja recollides en aquest treball.

Tenint en compte aquestes consideracions, es compta amb 218 monedes per a realitzar l'estudi de la circulació monetària del Poblat Ibèric de Burriac, d'elles 167 amb cronologia coneguda.

Per a la realització de l'estudi de la circulació monetària del poblat he utilitzat la mateixa divisió cronològica que ha utilitzat el Sr. Ripollès (96) en l'estudi recentment aparegut. Malgrat tot, a l'hora de fer el resum he adaptat el període general de 195-27 a.C. a les circumstàncies especials que revela l'estudi de la circulació monetària del Poblat Ibèric de Burriac.

Per últim, i abans d'entrar de ple en l'estudi de la circulació monetària, convé destacar que pel que fa a l'atribució cronològica de les diferents seques i emissions ibèriques he seguit els criteris més moderns establerts per Villaronga, Campo i Domínguez (97), la qual cosa s'ha concretat en el següent quadre:

EMISSIONS DEL PERÍODE 195-133 a.C.:

Seca	Emissió
Arse	III-VII
Ausesken	1-6
Ebusus	XII-XVIII
Eusti	1-2
Ikalkunsken	1-5
Iltirkesken	1-7
Iltirta	2-4
Ilturo	1-2
Kelse	1
Kese	4-22
Laiesken	1-4
Ore	1
Seteisken	1
Untikesken	1-13

EMISSIONS DEL PERÍODE 133-72 a.C.:

Seca	Emissió
Arse	VIII-IX
Baitolo	1-4
Beligiom	1
Bolscan	totes
Ebusus	XIX
Eusti	3-4
Ieso	1-3
Ikalkunsken	6-8
Iltirkesken	8
Iltirta	5-7
Ilturo	3-5
Kaiskata	1-2
Kelse	2
Kese	23-34
Laiesken	5
Lauro	1-10
Seteisken	2-3
Untikesken	14-25

EMISSIONS DEL PERÍODE 72-27 a.C.:

Seca	Emissió
Kese	35-39

1.- La circulació monetària anterior al 195 a.C.:

Per a aquest període disposem tan sols de tres monedes, un divisor emporità la cronologia del qual no és precisa, un triens romà datat entre 225-217 a.C. i un bronze de Carthago de finals del segle IIIr. a.C.

Com pot observar-se, la circulació monetària d'aquesta època és insignificant, gairebé nul.la En aquest període, a més a més, gairebé no hi havia cap seca ibèrica activa i les que hi havia, Kese per exemple, havia començat a encunyar coetàniament o quasi amb la segona guerra púnica i en un volum insignificant com perquè n'haguessin pogut arribar gaires al poblat.

Per a aquest període, també s'ha de tenir present la proposta de poblament dispers que es fa en l'estudi «Les sitges ibèriques del Sector de Can Miralles-Can Modolell (Cabrera de Mar)» de Joaquim Garcia i Jaume Pujol, publicat en aquest mateix Laietània.

Si aquesta hipòtesi fos certa, i pel fet que totes les campanyes d'excavació s'han desenvolupat a l'àrea estricta del Poblat Ibèric de Burriac, els resultats de la circulació monetària d'aquest període que es posen de manifest podria ser que fossin falsejats.

2.- La circulació monetària del període 195-133 a.C. (Veure taula II i mapa 2):

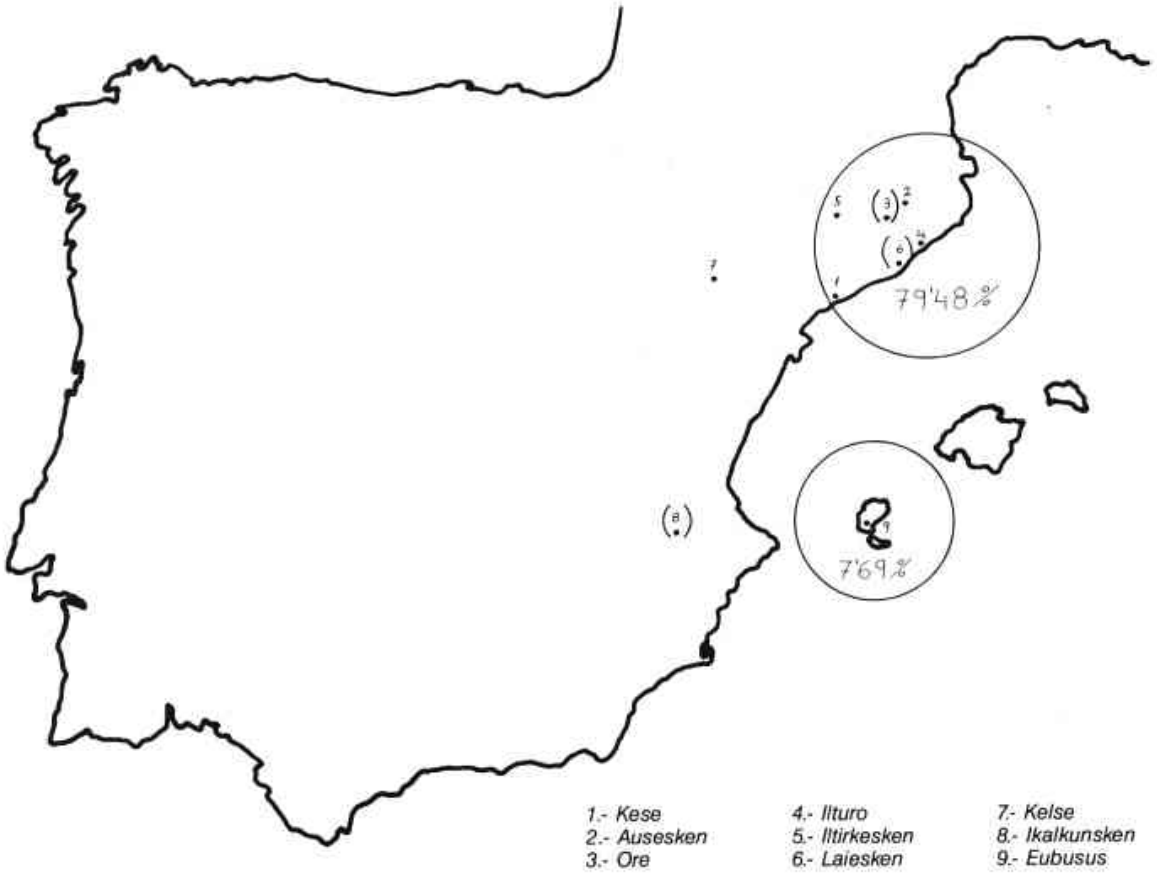

Nota: Entre parèntesi seques de localització dubtosa

Mapa 2: distribució i procedència de les monedes del període 195/133 a.C.

	Mig Vic	As	Sem	Tri	Quad	Sext	Unça	Ae	Mig ae	Total	Percentatges		
MAURITANIA								1		1	2'56	2'56	
ROMA	1	1								2	5'12	5'12	7'69
KESE		4			1	1				6	15'38	15'38	
AUSESKEN		10								10	25'64		
ORE		3								3	7'69	33'33	
ILTURO				1						1	2'56		
ILTIRKESKEN		3	4							7	17'95		
LAIESKEN		2								2	5'12		
ABARILTUR							1			1	2'56	28'20	
IL.LEGIBLE		1								1	2'56	2'56	79'48
KELSE		1								1	2'56	2'56	2'56
IKALKUNSKEN		1								1	2'56	2'56	2'56
EBUSUS								2	1	3	7'69	7'69	7'69
TOTALS	1	26	4	1	1	1	1	3	1	39			

TAULA II: Circulació monetària del període 195-133 a.C.

En aquest període entren en funcionament, ja, un nombre important de seques ibèriques: gairebé totes les de l'àrea catalana, alguna de l'àrea de la Vall de l'Ebre i alguna de l'àrea valenciana. Aquest fet es deixa sentir en la circulació monetària del poblat, el nombre de monedes per anys se situa en 0'629 (98).

L'aspecte que cal destacar en primer lloc és la mínima participació de la seca pròpia del poblat (Ilturo) en la circulació monetària del període analitzat (2'56%); s'ha de tenir en compte, però, que les dues emissions d'aquesta seca que corresponen a aquest període van tenir pel que sembla un volum d'emissió reduidíssim segons el nombre de monedes conegudes, 21 entre asos i divisors (99).

Cal destacar també l'alt percentatge de participació en la circulació monetària d'aquest període de dues seques catalanes, Ausesken i Iltirkesken, amb el 25'64% i el 17'95% respectivament, el volum d'emissió de les quals és força més alt. Immediatament al darrera se situa la seca de Kese amb el 15'38%, és aquesta una de les seques més importants de l'àrea catalana i una de les de més volum d'emissió. Cal remarcar aquí l'absència de monedes de dues seques catalanes tan importants com Iltirta i Untikesken. Tot això ve a demostrar l'alt grau de localitat de la circulació monetària.

Com pot veure's en la taula II, el pes de la circulació monetària d'aquest període el porten, de lluny les monedes pertanyents a les seques de l'àrea catalana amb el 79'48%: en primer lloc el grup ausetà amb el 33'33%, seguit molt a prop pel propi grup de la seca pròpia del poblat (grup centre-català) amb el 28'20%. Molt lluny ja, se situa la seca d'Ebusus amb el 7'69%, que puja al 10'25% si hi afegim la moneda de Mauritania, que molt probablement arribà al Poblat Ibèric de Burriac a través d'Ebusus; aquest percentatge ja ens demostra unes certes relacions comercials del poblat amb l'àrea d'influència púnica, comerç que també demostren la resta de troballes arqueològiques que s'han fet a Burriac.

Per últim cal destacar la minsa participació de la seca de Roma en la circulació monetària del període, tan sols el 5'12% del total.

3.- La circulació monetària del període 133-72 a.C. (taula III i mapa 3):

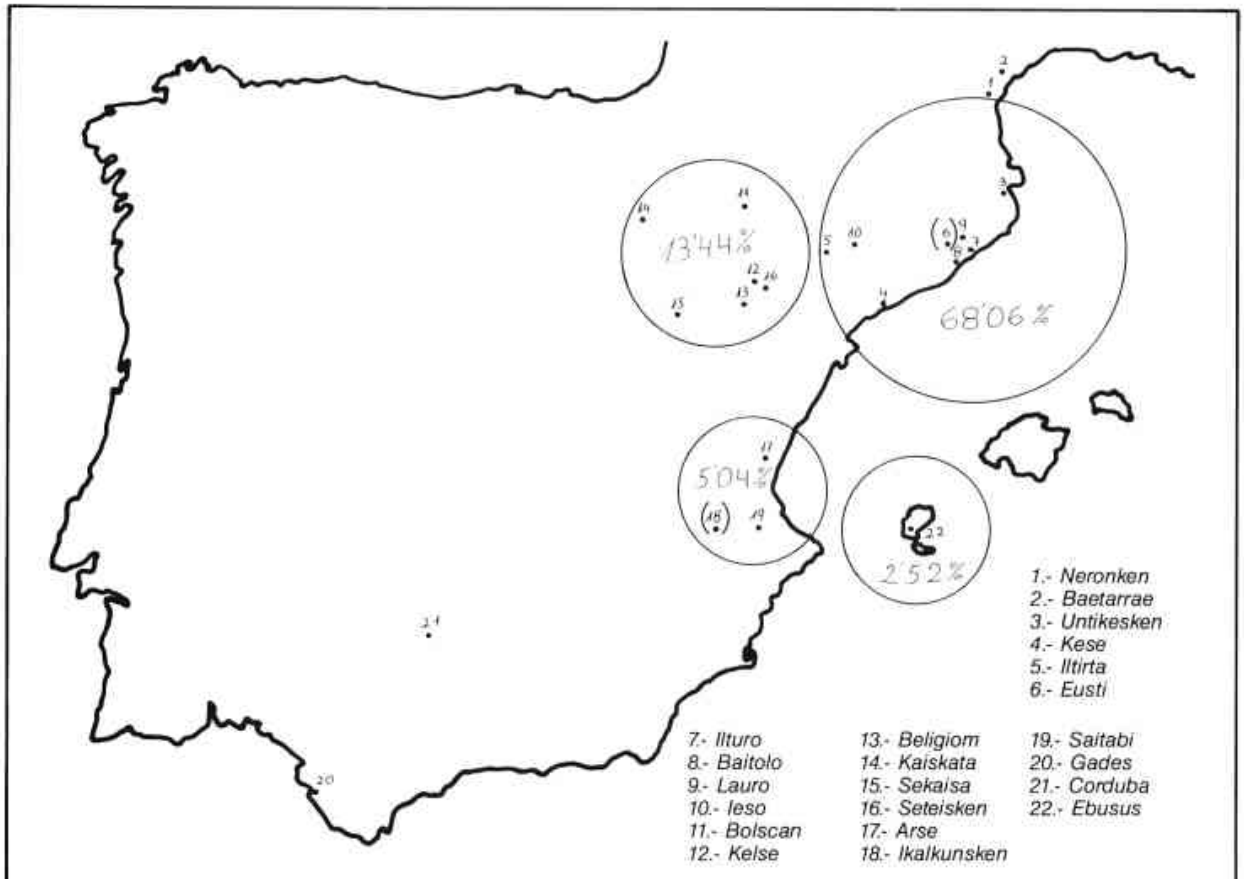

Mapa 3: distribució i procedència de les monedes del període 133/72 a.C.

	Den	As	Sem	Tri	Quad	P. Ae	Total	Percentatges			
ROMA	5	2					7	5'88	5'88		
MASSALIA						2	2	1'68			
NERONKEN		2					2	1'68			
BAETARRAE		1					1	0'84	4'20	10'08	10'08
UNTIKESKEN		5					5	4'20	4'20		
KESE		9	3	1			13	10'92	10,92		
ILTIRTA		3	2		1		6	5'04	5'04		
EUSTI		1					1	0'84	0'84		
ILTURO		37			8		45	37'81			
BAITOLO		6			1		7	5'88			
LAURO		3					3	2'52			
IESO		1					1	0'84	47'06	68'06	
BOLSCAN	4	7					11	9'24			
KELSE		1					1	0'84			
BELIGIOM		1					1	0'84			
KAISKATA		1					1	0'84			
SEKAISA		1					1	0'84			
SETEISKEN		1					1	0'84	13'44	13'44	
ARSE		2			2		4	3'36			
IKALKUNSKEN		1					1	0'84			
SAITABI		1					1	0'84	5'04	5'04	
CORDUBA					1		1	0'84	0'84	0'84	
GADES		1				1	2	1'68			
EBUSUS			1				1	0'84	2'52	2'52	89'91
TOTALS	9	87	6	1	13	3	119				

Taula III: Circulació monetària del període 133-72 a.C.

En aquest període estan en funcionament la totalitat de les seques ibèriques: han entrat la resta de seques de l'àrea catalana i de l'àrea valenciana i la major part de les de l'àrea de la Vall de l'Ebre. Això es nota, com en el període anterior, en el fort increment de la circulació monetària d'aquest període, ara el nombre de monedes per any se situa en 1'95, és el moment àlgid del poblat.

Si analitzem la circulació monetària seca per seca podrem veure com en aquest període la seca pròpia del poblat (Ilturo) és la que té el pes relatiu major amb el 37'81%; també amb un percentatge relativament alt apareixen les seques de Kese i Bolscan amb el 10'92% i el 9'24% respectivament; la resta de seques tenen ja una participació molt inferior i poc representativa. A remarcar la poca participació de la seca de Roma, com en el període anterior, amb el 5'88%; també cal remarcar que en aquest període ja apareixen les seques d'Iltirta i Untikesken, malgrat que la seva participació és mínima.

Convé destacar aquí l'aparició de dues monedes d'una seca hispana tan allunyada com Gades, com ja hem dit deuen d'haver arribat al Poblat Ibèric de Burriac a través d'Ebusus; l'aparició d'una moneda de Corduba, seca també allunyada i que només té explicació si considerem que ha arribat a través de Gades i Ebusus; i l'aparició d'una moneda de la seca gal.la de Baetarrae (Beziers) que, com també s'ha comentat anteriorment, ha hagut d'arribar a través d'Empúries.

Com en el període anterior, però ara amb una importància relativa inferior com a conseqüència de l'abundància de seques actives en aquest període, es constata que el pes de la circulació monetària del període el mantenen les seques de l'àrea catalana amb el 68'06%: a diferència del període anterior, ara és el grup centre-català el que està en primer lloc amb el 47'06%, a continuació se situa Kese amb el 10'92% i després, ja molt lluny, Iltirta i Untikexken, l'últim lloc l'ocupa el grup ausetà com a conseqüència que la seca més important (Ausesken) ha deixat d'encunyar. Molt al darrera però amb un percentatge encara representatiu (13'44%), figuren les seques de la Vall de l'Ebre. La resta de grups tenen una participació mínima. En el cas concret de l'àrea púnica aquesta participació mínima no s'adiu amb les relacions comercials que demostren la resta de troballes arqueològiques.

Per últim destacar la participació majoritària de les seques hispanes amb el 89'91% i que en aquest període, si bé la circulació monetària continua essent eminentment local, s'aprecia una relativa obertura del poblat envers altres mercats.

4.- La circulació monetària del període 72-27 a.C.:

Pertanyen a aquest període tan sols dues monedes, una de Kese i una altra de Castulo, cap d'elles però no supera pel que sembla la barrera del 50 a.C. La circulació monetària és tan baixa en comparació amb el període anterior que dóna la impressió que en aquests moments el Poblat Ibèric de Burriac ja està abandonat o està en els últims moments de la seva existència. Si a això hi afegim que fins el moment no s'ha exhumat cap resta arqueològica datable de la 2ª meitat del segle Ir. a.C., la conclusió lògica sembla ser que el poblat ja havia deixat d'existir el 50 a.C.; vista la mínima circulació monetària d'aquest període potser caldrà pensar que pels volts dels anys 70/60 a.C. gairebé ja no quedava ningú vivint en el poblat.

5.- La resta de monedes datades, cinc (una de Tarraco, una de Treveri, una de Claudi Ir., una d'Antoni Piadós i una altra de revers Secvritas Reip.), crec que no tenen res a veure ja amb el Poblat Ibèric de Burriac, com a molt ens indicaran que per algun motiu o altre la gent sempre ha anat a aquesta muntanya, igual com passa ara.

6.- La circulació monetària del període 195-50 a.C. (Veure taula IV i mapa 4) i conclusions:

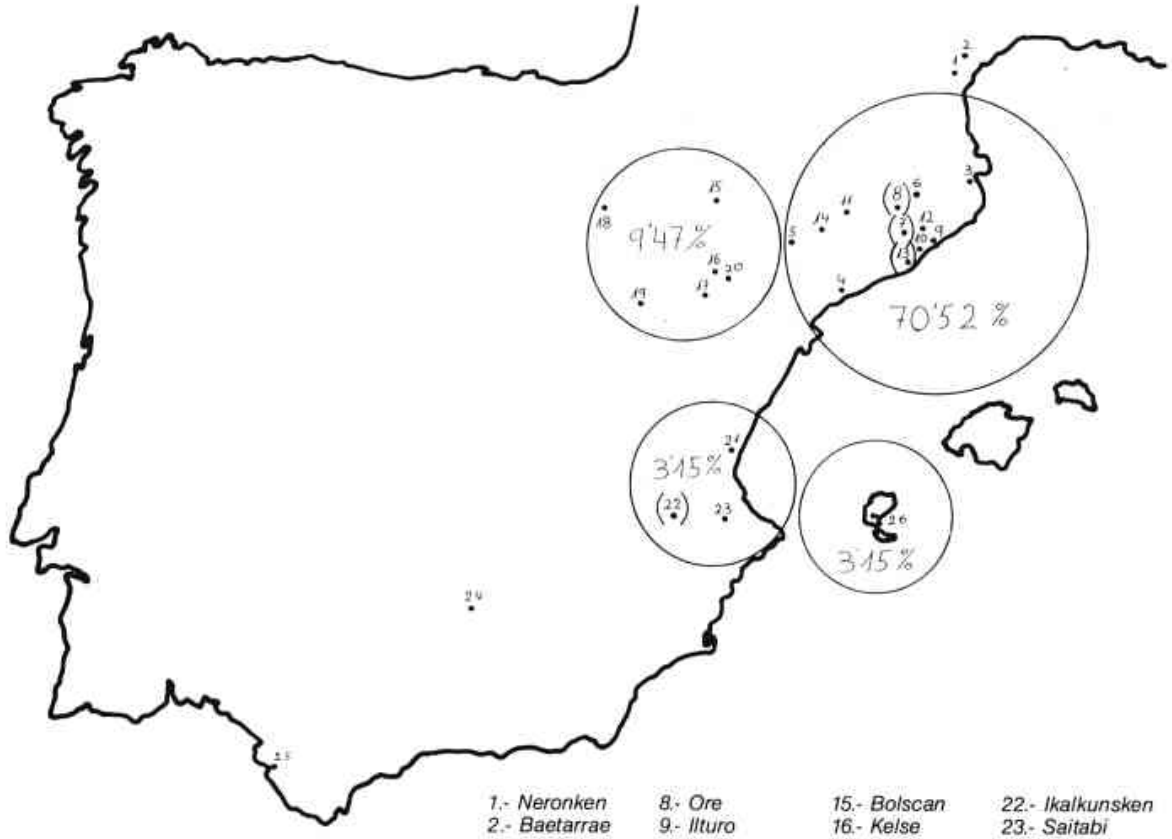

1.- Neronken
2.- Baetarrae
3.- Untikesken
4.- Kese
5.- Iltirta
6.- Ausesken
7.- Eusti
8.- Ore
9.- Ilturo
10.- Baitolo
11.- Iltirkesken
12.- Lauro
13.- Laiesken
14.- Ieso
15.- Bolscan
16.- Kelse
17.- Beligiom
18.- Kaiskata
19.- Sekaisa
20.- Seteisken
21.- Arse
22.- Ikalkunsken
23.- Saitabi
24.- Castulo
25.- Gades
26.- Ebusus

Nota: Entre parèntesi seques de localització dubtosa

Mapa 4: distribució i procedència del conjunt de monedes del període 195/50 a.C.

	Denari	M. Vict	As	Semis	Triens	Quadrans	Sextans	Unça	Ae	P. Ae	Desconegudes	TOTAL	PERCENTATGES			
MAURITANIA										1		1	0,47	0,47		
ROMA	7	1	3									11	5,24	5,24		
MASSALIA										2		2	0,95			
NERONKEN			2									2	0,95			
BAETARRAE			1									1	0,47	2,38	8,09	8,09
UNTIKESKEN			6									6	2,86	2,86		
KESE			16	3	1	1	1					22	10,47	10,47		
ILTIRTA			3	2		1						6	2,86	2,86		
AUSESKEN			12									12	5,71			
EUSTI			2									2	0,95			
ORE			3									3	1,43	8,09		
ILTURO			37		1	8					31	77	36,66			
BAITOLO			6			1						7	3,33			
ILTIRKESKEN			3	4								7	3,33			
LAURO			4									4	1,90			
LAIESKEN			2									2	0,95			
IESO			1									1	0,47			
ABARILTUR								1				1	0,47	47,14	71,43	
BOLSCAN	4		8									12	5,71			
KELSE			2									2	0,95			
BELIGIOM			1									1	0,47			
KAISKATA			1									1	0,47			
SEKAISA			1									1	0,47			
SETEISKEN			1									1	0,47	8,57	8,57	
ARSE			2			2						4	1,90			
IKALKUNSKEN			2									2	0,95			
SAITABI			1									1	0,47	3,33	3,33	
CASTULO				1								1	0,47			
CORDUNA						1						1	0,47	0,95	0,95	
GADES			1							1		2	0,95			
EUBUSUS				1					2	1		4	1,90	2,86	2,86	
IL.LEGIBLES			8	1						1		10	4,76	4,76	4,76	91,90
TOTALS	11	1	129	12	2	14	1	1	2	6	31	210				

Taula IV: Circulació monetària del període 195-50 a.C.

De l'estudi conjunt de la circulació monetària del Poblat Ibèric de Burriac es desprèn en primer lloc que, si bé abans del 195 a.C. la moneda no era del tot desconeguda en el poblat, no era d'ús corrent ni molt menys.

Pel que fa al període 195-133 a.C. pot observar-se com el mercat d'intercanvi és bàsicament local encara que té una relativa importància el mercat de l'àrea púnica. En els últims anys d'aquest període semblen encetar-se dues línies de penetració envers dos mercats més, la Vall de l'Ebre i l'àrea valenciana, mercats que tindran una relativa importància en el període següent.

En el període 133-72 a.C. s'emmarca el moment àlgid de la vida del Poblat Ibèric de Burriac. Per a aquest període disposem de l'estudi general i de l'estudi particular que hem fet en analitzar les últimes troballes monetàries del poblat. En aquest període, malgrat que el mercat continua essent fortament local, trobem el màxim de diversificació ja que el mercat de la Vall de l'Ebre ja hem vist que adquireix una importància relativa així com també el púnic, el qual si bé monetàriament no està gaire ben representat, les troballes arqueològiques el demostren. També adquireix una certa importància el mercat de l'àrea valenciana, que si bé en el còmput general no apareix, sí que ho fa en el parcial i que hem datat en els anys 100-75/70 a.C. Aquí convé dir que analitzant els dos resultats que hem obtingut, el general i el parcial, sembla que les relacions comercials amb la Vall de l'Ebre se situen entre els anys 133-100 a.C. i que aquestes se substitueixen per les valencianes entre els anys 100-75/70 a.C., aquest aspecte caldrà estudiar-lo més a fons en el moment en què es disposi d'un nombre força més elevat de monedes

i la datació de les monedes ibèriques sigui més precisa que no pas ara.

Per últim, pel que fa al període posterior al 72 a.C., ja hem vist com és aquí on hem de situar la fi de la vida en el Poblat Ibèric de Burriac, la circulació monetària d'aquesta època és totalment residual pel que sembla.

Com a conclusions generals es poden extreure les següents:

1.- Malgrat la intensa romanització que s'observa en el Poblat Ibèric de Burriac el percentatge de participació de la seca de Roma en la circulació monetària del poblat és molt baix, malgrat tot és força regular: el 5'12% en el període 195-133 a.C., el 5'88% en el període 133-72 a.C.

2.- La circulació monetària del Poblat Ibèric de Burriac és bàsicament local, com ho demostra el fet que le monedes de l'àrea catalana representin sempre més del 65% del total.

3.- Semblen destacar-se, a part del mercat local, tres mercats més: El de l'àrea púnica que es mantindrà des del 195 a.C. fins que el poblat deixi d'existir, el de la Vall de l'Ebre a partir més o menys del 133 a.C. i el de l'àrea valenciana a partir del 100 a.C.

4.- Les possibles relacions comercials entre el Poblat Ibèric de Burriac i el sud de la Gàl.lia que semblen voler indicar les monedes de Massalia, Neronken i Baetarrae crec que de moment no poden tenir-se en compte atesa la minsa participació en la circulació monetària del poblat que representen, crec més encertada la hipòtesi que aquestes monedes han arribat al poblat com a conseqüència de les relacions d'intercanvi amb Empúries malgrat que aquestes semblen també prou febles. Les relacions comercials entre Empúries i el sud de la Gàl.lia estan força ben testimoniades.

5.- El Poblat Ibèric de Burriac ja no existia pels volts dels anys 70/60 a.C., aquest fet caldrà però comprovar-lo mitjançant noves excavacions i estudis.

BIBLIOGRAFIA UTILITZADA

BARBERÀ, José i PASCUAL, Ricardo: «Burriac, un Yacimiento Protohistórico de la Costa Catalana (Cabrera de Mar, Barcelona)» a Ampurias 41-42, Barcelona 1979-1980.

BONAMUSA I ROURE, Joan: «El Problema del Solar de la Ilduro Monetal, a través de los Hallazgos Numismáticos» a Miscel.lànies Arqueològiques de Mataró i el Maresme. Mataró 1976.

BONAMUSA I ROURE, Joan: «Noves Troballes en el Poblat Ibèric de Burriac (Cabrera de Mar)» a Miscel.lànies Arqueològiques de Mataró i el Maresme. Mataró 1976.

BONAMUSA I ROURE, Joan: «Troballes Numismàtiques a Cabrera de Mar» a Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme 7. Mataró gener-maig 1979.

BONAMUSA I ROURE, Joan: «Numismàtica de Cabrera de Mar» a Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme 8-9. Mataró juny-desembre 1979.

CAMPO, Marta: «La Ceca de Abarildur y un Nuevo Tipo de Moneda Anepígrafa» a Miscelánea Arqueológica I. Barcelona 1974.

CAMPO, Marta: «Las Monedas de Ebusus» Barcelona 1976.

CRAWFORD, Michael H.: «Roman Republican Coinage» Cambridge 1974.

DOMINGUEZ ARRANZ, Almudena: «Las Cecas Ibéricas del Valle del Ebro» Zaragoza 1979.

HILL, G.F.: «On the Coins of the Narbonensis with Iberian Inscriptions» New York 1930.

HILL, G.F.: «Notes on the Ancient Coinage of the Hispania Citerior» New York 1931.

MATEU LLOPIS, Felipe: «Hallazgos Monetarios, VI» a Ampurias XIII Barcelona 1951.

MATEU LLOPIS, Felipe: «Hallazgos Monetarios, VII» a Numario Hispanico I, 1-2 Madrid 1953.

MATEU LLOPIS, Felipe: «Hallazgos Monetarios, XXIII» a Numisma 132-137 Madrid 1975.

NUIX ESPINOSA, José Mª: «Notas de Arqueologia de Cataluña y Baleares. Cabrera de Mar» a Ampurias XXVI-XXVII Barcelona 1964-1965.

PY, Michel: «Etude des Trouvailles Monetaires Effectuées sur l'Oppidum de Nages (Gard) de 1958 à 1968» a Acta Numismática IV Barcelona 1974.

RIBAS I BERTRAN, Mariá: «El Poblament d'Ilduro» Barcelona 1952.

RIBAS I BERTRAN, Mariá: «Els Orígens de Mataró» Mataró 1964.

RIBAS I BERTRAN, Mariá: «Algunos Datos Interesantes sobre las Monedas de Ilduro» a Pyrenae 9. Barcelona 1973.

RIBAS I BERTRAN, Mariá i LLADÓ I FONT, Jaume: «Excavació d'unes Habitacions Pre-romanes a Burriac (Cabrera de Mataró)» a Pyrenae 13-14. Barcelona 1977-1978.

DE LA TOUR, Henri: «Atlas de Monnaies Gauloises» París 1892.

VILLARONGA GARRIGA, Leandro: «Las Monedas de Arse-Sagvntvm» Barcelona 1967.

VILLARONGA GARRIGA, Leandro: «Sistematización del Bronce Ibérico Emporitano» a Acta Numismatica II. Barcelona 1972.

VILLARONGA GARRIGA, Leandro: «Las Monedas Hispano-Cartaginesas» Barcelona 1973.

VILLARONGA GARRIGA, Leandro: «Sistematización del Numerario Ibérico del Grupo Ausetano» a Acta Numismática III. Barcelona 1973.

VILLARONGA GARRIGA, Leandro: «Sistematización del Numerario Ibérico (II). Grupo Centro Catalán» a Acta Numismática IV. Barcelona 1974.

VILLARONGA GARRIGA, Leandro: «Las Monedas Ibéricas de Ilerda». Barcelona 1978.

VILLARONGA GARRIGA, Leandre: «Sistematització de les Monedes de Bronze d'Ikalkusken, Kelin i Urkesken» a Acta Numismatica X. Barcelona 1980.

VILLARONGA I GARRIGA, Leandre: «Les Monedes Ibèriques de Tàrraco» Tarragona 1983.

VIVES Y ESCUDERO, Antonio: «La Moneda Hispánica». Madrid 1926. (Reedició Madrid 1980).

MONEDES DEL FONS DEL MUSEU

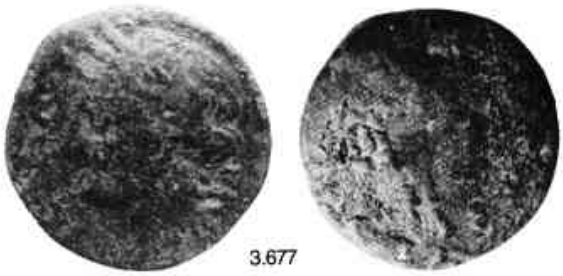

3.677

7.315

1.558

3.698

7.314

7.317

1.547

3.694

1.548

3.675

LÀMINA 5

3.671

3.668

7.322

3.666

3.661

1.553

3.665

7.318

7.320

3.670

1.554

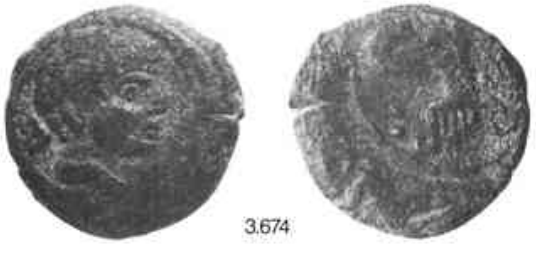

3.674

LÀMINA 6

3.662

3.655

3.693

3.678

1.544

7.323

6.142

4.627

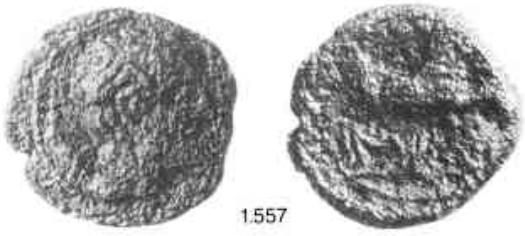

1.557

7.319

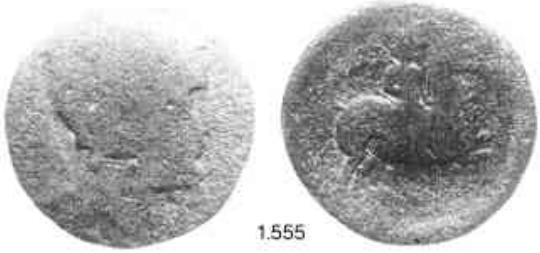

1.555

3.673

LÀMINA 7

3.669

3.681

3.659

3.337

3.396

1.552

7.313

7.316

3.685

3.692

7.312

3.689

LÀMINA 8

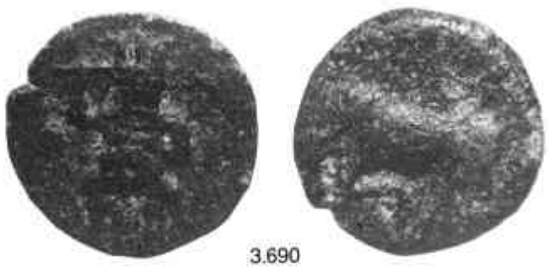

3.690

3.695

NOTES

(1) Barberà, José i Pascual, Ricardo: «Burriac, Yacimiento Protohistórico de la Costa Catalana (Cabrera de Mar, Barcelona)» a Ampurias 41-42, pàg. 203-242. Barcelona 1979-1980.
(2) Mateu Llopis, F.: «Hallazgos Monetarios, VI» a Ampurias XIII, pàg. 225. Barcelona 1951. (H.M. nº 345).
(3) Bonamusa i Roure, Joan: «Noves Troballes en el Poblat Ibèric de Burriac (Cabrera de Mar)» a Miscel.lànies Arqueològiques de Mataró i el Maresme. Mataró 1976.
(4) Ribas i Bertran, Marià: «Els orígens de Mataró» Mataró 1964. Veure també Ribas i Bertran, Marià i Lladó i Font, Jaume: «Excavació d'unes habitacions Preromanes a Burriac (Cabrera de Mataró)» a Pyrenae 13-14. Barcelona 1977-1978.
(5) Ripollès Alegre, Pere Pau: «La Circulación Monetaria en la Tarraconense Mediterránea» a Trabajos Varios 77, València 1983.
(6) Op. cit. en nota 4, pàg. 43-44 i 55
(7) Villaronga Garriga, Leandro: «Las Monedas Hispano-Cartaginesas», Barcelona 1973, pàg. 85.
(8) Op. cit. en nota 4, pàg. 66.
(9) Mateu Llopis, F.: «Hallazgos Monetarios, XXIII» a Numisma 132-137, Madrid 1975 (H.M. nº 1510).
(10) Py, Michel: «Etude des Trouvailles Monetaires Effectuées sur l'Oppidum de Nages (Gard) de 1958 à 1968» a Acta Numismática IV, Barcelona 1974, pàgs. 97-153.
(11) Op. cit. en nota 4, pàg. 162.
(12) Op. cit. en nota 4, pàg. 68.
(13) Op. cit. en nota 4, pàg. 62.
(14) Op. cit. en nota 4, pàg. 165.
(15) Op. cit. en nota 4, pàg. 176.
(16) Veure notes 13 i 14.
(17) Op. cit. en nota 4, pàg. 53 ó 66.
(18) Villaronga Garriga, Leandro: «Las Monedas Ibéricas de Ilerda» Barcelona 1978, pàg. 81.
(19) Veure nota 17.
(20) Op. cit. en nota 18, pàg. 85.
(21) Veure nota 17.
(22) Op. cit. en nota 18, pàg. 92.
(23) Op. cit. en nota 4, pàg. 53.
(24) Op. cit. en nota 18, pàg. 83.
(25) Veure op. cit. en nota 4.
(26) Villaronga i Garriga, Leandre: «Les Monedes Ibèriques de Tarraco» Tarragona 1983, pàg. 160.
(27) Veure op. cit. en nota 4.
(28) Veure op. cit. en nota 4.
(29) Op. cit. en nota 26, pàg. 167.
(30) Veure op. cit. en nota 4.
(31) Op. cit. en nota 26, pàg. 169.
(32) Op. cit. en nota 4, pàg. 176.
(33) Op. cit. en nota 26, pàg. 170.
(34) Op. cit. en nota 26, pàg. 171 i làms. XVI nº 82-1 i XXIII nº 11.
(35) Veure op. cit. en nota 4.
(36) Op. cit. en nota 26, pàg. 173 i làms. XVII nº 88-1 i XXIV nº 13.
(37) Op. cit. en nota 26, pàg. 168.
(38) Veure op. cit. en nota 4.
(39) Op. cit. en nota 26, pàg. 172.
(40) Op. cit. en nota 26, pàg. 158 i làm. X nº 46.
(41) Veure op. cit. en nota 4.
(42) Op. cit. en nota 26, pàg. 173 i làm. XVI nº 87-1.
(43) Op. cit. en nota 4, pàg. 56.
(44) Op. cit. en nota 3, pàg. 20-21.
(45) Veure nota 43.
(46) Veure nota 43.
(47) Veure nota 43.
(48) Op. cit. en nota 4, pàg. 66.
(49) Op. cit. en nota 4, pàg. 68.
(50) Veure op. cit. en nota 4.
(51) Villaronga Garriga, Leandro: «Sistematización del Numerario Ibérico (II). Grupo Centro Catalán» a Acta Numismática IV Barcelona 1974, pàg. 34.
(52) Veure op. cit. en nota 4.
(53) Op. cit. en nota 4, pàg. 176 ó 174.
(54) Veure op. cit. en nota 4.
(55) Veure op. cit. en nota 4.
(56) Op. cit. en nota 4, pàg. 55.
(57) Veure op. cit. en nota 4.
(58) Op. cit. en nota 4, pàg. 172.
(59) Veure nota 58.
(60) Veure nota 58.
(61) Veure nota 58.
(62) Op. cit. en nota 51, pàg. 34.
(63) Op. cit. en nota 4, pàg. 176.
(64) Op. cit. en nota 4, pàg. 66.
(65) Veure nota 64.
(66) Una de les monedes que no porten indicació de procedència ha de ser l'exhumada a la construcció indeterminada publicada per Ribas: op. cit. en nota 4, pàg. 63.
(67) Op. cit. en nota 4, pàg. 56, 62 ó 66.
(68) Veure nota 67.
(69) Op. cit. en nota 4, pàg. 66.
(70) Campo, Marta: «La Ceca de Abarildur y un Nuevo Tipo de Moneda Anepígrafa» a Misceláneas Arqueológicas I Barcelona 1974, pàg. 228.
(71) Op. cit. en nota 51, pàg. 57.
(72) Op. cit. en nota 2.
(73) Op. cit. en nota 2.
(74) Op. cit. en nota 2.
(75) Op. cit. en nota 2.
(76) Op. cit. en nota 2.
(77) Op. cit. en nota 2.
(78) Op. cit. en nota 2.
(79) Op. cit. en nota 4, pàg. 165.
(80) Mateu Llopis, F.: «Hallazgos Monetarios, VII» a Numario Hispánico I, 1-2, Madrid 1953 (H.M. nº 502).
(81) Veure nota 80.
(82) Villaronga Garriga, Leandro: «Las Monedas de Arse-Sagvntvm» Barcelona, 1967, pàg. 159.
(83) Op. cit. en nota 4, pàg. 43.
(84) Campo, Marta: «Las Monedas de Ebusus» Barcelona 1976, pàg. 68 i 124.
(85) Op. cit. en nota 4, pàg. 63.
(86) Op. cit. en nota 4, pàg. 68.
(87) Ribas i Bertran, Marià: «El Poblament d'Ilduro» Barcelona 1952, pàgs. 42-43.
(88) Bonamusa i Roure, Joan: «El Problema del Solar de la Ilduro Monetal, a través de los Hallazgos Numismáticos» a Miscel.lànies Arqueològiques de Mataró i el Maresme, Mataró 1976, pàg. 32.
(89) Bonamusa i Roure, Joan: «Troballes Numismàtiques a Cabrera de Mar» a Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme 7, Mataró gener-maig 1979, pàgs. 181-182.
(90) Bonamusa i Roure, Joan: «Numismàtica de Cabrera de Mar» a Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme 8-9, Mataró juny-desembre 1979, pàgs. 281-282.
(91) Op. cit. en nota 1.
(92) Nuix Espinosa, José Mª: «Notas de Arqueologia de Cataluña y Baleares. Cabrera de Mataró» a Ampurias XXVI-XXVII, Barcelona 1964-1965, pàg. 265.
(93) Veure nota 2.
(94) Veure nota 80.
(94b) He d'agrair les facilitats que m'han donat els arqueòlegs que porten la direcció de la campanya d'excavació per a veure i classificar les monedes que han exhumat.
(95) Ribas i Bertran, Marià: «Algunos Datos Interesantes sobre las Monedas de Ilduro» a Pyrenae 9, Barcelona 1973, pàgs. 165-171.
(96) Op. cit. en nota 5.
(97) Veure els estudis i treballs respectius a la Bibliografia.
(98) En el període anterior, i suposant que totes les monedes fossin del 225 a.C. o posteriors, el nombre de monedes per any se situaria en 0,1.
(99) Op. cit. en nota 51, pàgs. 32-34.

ACERCA DE UNOS HORNOS IBÉRICOS EN LA RIERA DE SANT SIMÓ (MATARÓ)*

Esther Pons Mellado

INTRODUCCIÓN

El presente trabajo es el estudio de los resultados de unas excavaciones llevadas a cabo en el año 1973, en la riera de Sant Simó (Mataró) por miembros de la Sección Arqueológica del entonces Museo Municipal de Mataró.

Durante años, el material y el estudio de esta excavación ha permanecido almacenado y casi olvidado, es por esta razón que nos decidimos a realizar el trabajo, pretendiendo de esta forma dar a conocer un yacimiento que se realizó hace años y que consideramos de gran importancia por tratarse de hornos de cerámica ibérica.

Desde un principio encontramos serias dificultades, pues se disponía de poca información escrita recogida durante la excavación. Actualmente existen dos noticias realizadas por Joan Bonamusa i Roure, una en el año 1973 (1), la cual no fue publicada y la otra en el año 1977, que sí fue publicada (2), alguna información oral procedente de las personas que excavaron el horno y un montón de material sin clasificar. Por otro lado, personalmente, no había participado en dicha excavación y los hornos están, hoy en día, enterrados bajo tierra, por lo que ha sido imposible examinar dicho yacimiento. Solo disponíamos del dibujo de la planta del único horno que se destapó y del dibujo de las secciones estratigráficas efectuadas por el compañero de la S.A.M.M. Robert Lleonart i Casadevall (3), (4).

Poco a poco fuimos seleccionando el material, y ayudándonos de los datos escritos y de las informaciones orales, se empezó el trabajo.

El método a seguir en este trabajo ha sido el siguiente: Campañas de excavación, situación de los hornos y descripción de éstos; estudio de los materiales; consideraciones finales.

CAMPAÑAS DE EXCAVACIÓN

Los datos que se tienen sobre las campañas de excavación provienen de las dos noticias antes mencionadas. Según éstas, en el año 1968, un grupo de personas que pertenecían a la Delegación local de Excavaciones Arqueológicas de Mataró, descubrieron en la Riera de Sant Simó unas siluetas amarronadas, de forma elíptica, de arcilla, que resultaron ser tres hornos ibéricos, las paredes de los cuales sobresalían del lecho de dicha riera. Este importante descubrimiento fue notificado al entonces delegado local, Sr. Marià Ribas, el cual se hizo cargo de él. Al poco tiempo de empezar las excavaciones descubrieron que cerca de los hornos se encontraba un vertedero que contenía numerosas piezas rotas y defectuosas de cerámica. La gran cantidad de material extraído ya hizo pensar entonces que se trataba de una antigua explotación de cerámica (5).

Entonces no se llevó a cabo ningún tipo de estudio. Este descubrimiento se olvidó pero los hornos, continuaron en parte, estando al descubierto. Años más tarde, en el mes de abril de 1973, la Sección Arqueológica del Museo de Mataró volvió a interesarse por estos hornos, ya que un movimiento de tie-

* Estando ya en imprenta el presente artículo, ha aparecido un artículo de Marià Ribas, sobre un tanteo efectuado en el año 1967 en dichos hornos. M. Ribas i Bertran «Un taller d'àmfores a Mataró» a Pyrenae 19-20. Universitat de Barcelona 1983-1984, pp. 281-285.

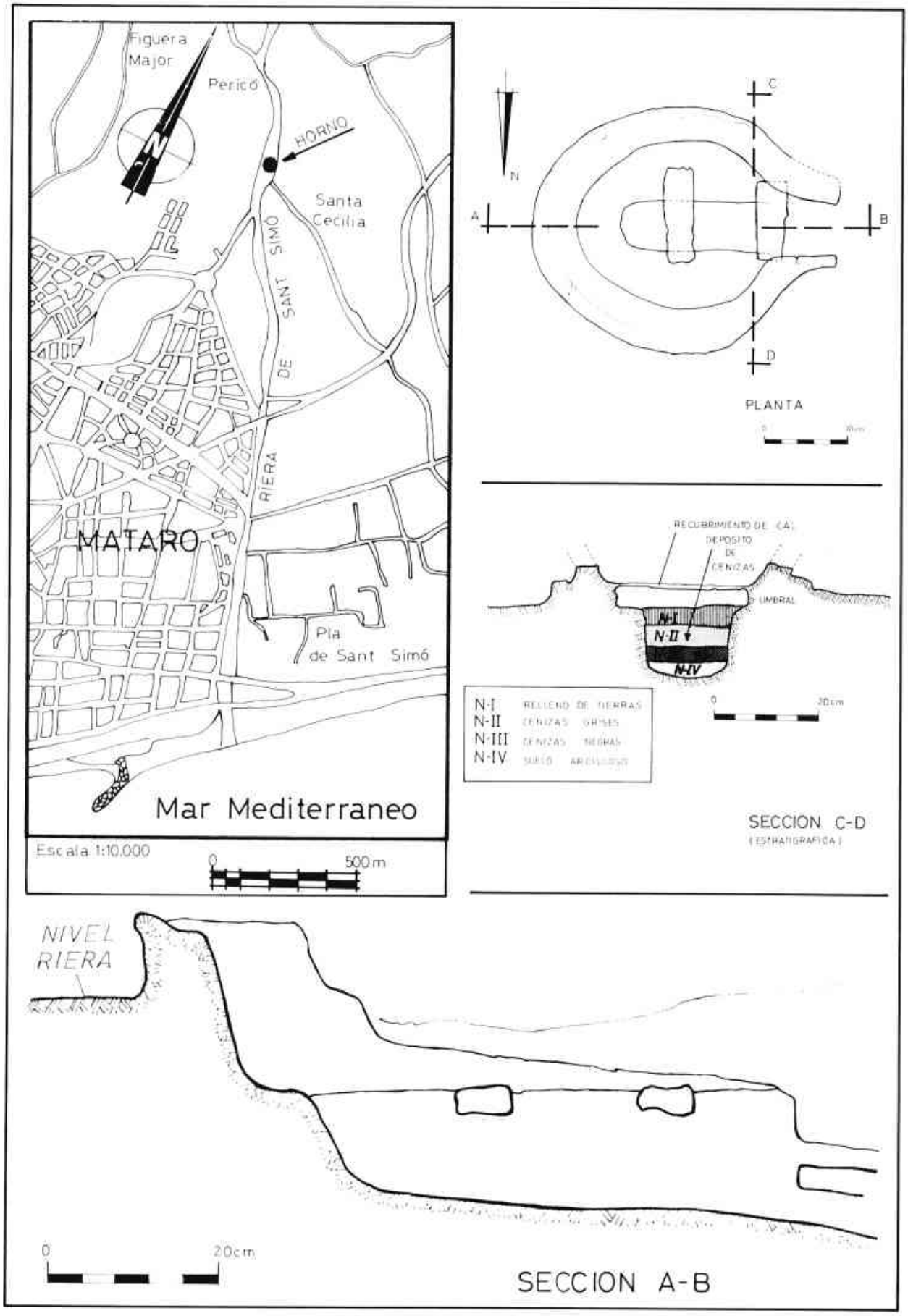
Figuera Major
Pericó
HORNO
Santa Cecilia
SANT SIMÓ
DE
RIERA
MATARO
Pla de Sant Simó
Mar Mediterraneo
Escala 1:10.000
0
500m
N
A
B
C
D
PLANTA
RECUBRIMIENTO DE CA.
DEPOSITO DE CENIZAS
UMBRAL
N-I
N-II
N-IV
0
20cm
N-I RELLENO DE TIERRAS
N-II CENIZAS GRISES
N-III CENIZAS NEGRAS
N-IV SUELO ARCILLOSO
SECCION C-D
(ESTRATIGRAFICA)
NIVEL RIERA
0
20cm
SECCION A-B

rras amenazaba con enterrarlos (6). Creyeron entonces, que lo mejor era excavar los hornos, pero, decidieron destapar tan solo uno, el tercero, con el fin de ver su estructura. Los demás hornos no se excavaron ya que se pensó que debían tener la misma estructura, también se excavó el vertedero. En esta excavación se encontró gran cantidad de material, bastante fragmentado, pero por desgracia, gran parte de él fue abandonado allí mismo cuando finalizó la excavación. Actualmente no es posible ver estos hornos, ya que como antes se ha dicho, se encuentran bajo tierra.

SITUACIÓN

La riera de Sant Simó se encuentra situada en el noroeste de Mataró, y aunque hace tiempo llevaba agua, ahora baja generalmente seca. Según los datos sacados de las dos noticias antes mencionadas (7) (8), los tres hornos se encuentran en el lecho de dicha riera, en el lado derecho. Parece ser que en la época en que funcionaron los hornos, la riera estaba un poco más desplazada hacia la izquierda. el lugar exacto donde están en la actualidad, se puede apreciar claramente en el plano de situación (Lám. 1)

DESCRIPCIÓN DEL HORNO DESTAPADO

Según J. Bonamusa (9) (10), los tres hornos se encuentran aproximadamente a unos tres metros uno del otro, siguiendo el curso de la riera. El único horno que se excavó era el más septentrional de todos. Era de forma elíptica y conservaba, más o menos intactas dos partes, la cámara de fuego y la cámara de cocción, lugar donde se depositaban las piezas de cerámica para su cocción.

La cámara de fuego era de forma paralelopípeda y media 2,60 m. de largo, incluída la boca, de anchura hacía unos 0,90 m. Por otra parte la cámara de cocción medía 0,70 m. Las medidas máxima del horno eran: largada con pared y boca incluída 3,55 m.; anchura 2,80 m.

La boca del hogar estaba orientada hacia el poniente y de su interior tan sólo se pudieron extraer restos de cenizas, restos que, hoy en dia no se conservan. El suelo era de arcilla requemada a causa del fuego y las paredes estaban recubiertas de una gran parte de revestimiento de piedras (Lám. 2).

Del enrejado tan sólo se conservan dos dinteles de piedra granítica aproximadamente de un 1,20m. de largo, 0,40 m. de ancho y 0,10 m. de altura. Se encontraban colocados de forma horizontal sobre el hogar y en sentido transversal.

La parte superior, que era la cámara de cocción, estaba envuelta por una pared de arcilla y estaba un tanto inclinada hacia el interior. También estaba requemada por efecto del fuego. En esta parte se hallaron algunas zonas de tierra compacta, verdosa y vidriada, la cual adquirió estas características debido a la acción del fuego (Lám. 3) (Lám. 10).

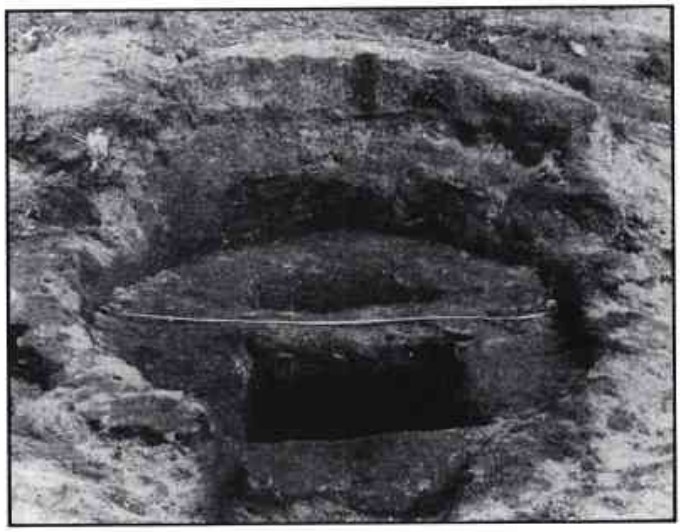

LOS MATERIALES

Todo el material que se conserva de la excavación llevada a cabo en el año 1973 corresponde a cerámica ibérica común, a torno, a excepción de un fragmento de ánfora greco-italiota de gran importancia para la datación de dicho horno.

Una vez hecha la selección de la cerámica ibérica se pueden distinguir dos tipos: por un lado, la cerámica de uso cotidiano, ollas, páteras, jarras, etc. y por otro lado la cerámica destinada al transporte y conservación de alimentos, las ánforas.

En general, hay un predominio de este segundo grupo sobre el primero, tal y como se puede apreciar en el cuadro de relación de materiales (CUADRO DE RELACIÓN).

Según las personas que realizaron la excavación, tales como José Garrido, Joan Bonamusa, Robert Lleonart y Rafael Esteban, entre otras, se halló gran cantidad de material, pero parte de él fue abandonado allí cuando éstas terminaron.

ÁNFORA IBÉRICA

De todo el material de que hoy disponemos, la mayor parte corresponde a fragmentos de ánfora ibérica del tipo denominado de la «costa catalana». Con la selección del material se aprecia un predominio notable de ésta con la característica de poseer el labio más alto de lo que es corriente en este tipo de ánforas, alrededor de un 62%, sobre ánforas ibéricas con un tipo de labio más bajo. Aunque ahora ya no podemos saber si dentro del material que se abandonó en el año 1973 había también un predominio de este primer tipo de labio sobre el segundo, lo cierto es que con el material de que disponemos, podríamos pensar en la hipótesis de un gusto o especialización del alfarero o alfareros del lugar con respecto a este tipo de labio.

Al analizar el material, podemos ver como éste se caracteriza por ser de paredes muy finas, entre 5 y 10 mm de grosor. Su pasta es predominantemente de color gris oscuro y amarronada, muy dura, bien depurada y de buena cocción debido a que la cerámica ibérica era cocida a más de 900ºC. Los fragmentos conservados no tienen ningún tipo de decoración ni restos de algún grafito.

En las ánforas se guardaba seguramente el grano y algún tipo de líquido, como el vino, y que más tarde podían ser objeto de comercialización. También es conocido el uso del ánfora ibérica como urna cineraria en determinados casos, como vemos en las necrópolis ibéricas de Cabrera de Mar (11).

De este material cabe destacar:

Ref. 8728-8729
Dos fragmentos de borde de ánfora ibérica. Labio alto. Pasta de color gris y naranja. Superficie amarronada y alisada.

Ref. 8730
Fragmento de borde de ánfora ibérica. Labio bajo. Pasta de un color anaranjado. Superficie alisada de color anaranjado, algo más oscura.

Ref. 8731
Fragmento de borde de ánfora ibérica. Labio bajo. Pasta tipo «sandwich», de color gris oscuro en los extremos. superficie alisada y de color amarronado.

Ref. 8732
Fragmento de borde de ánfora ibérica. Labio bajo. La pasta es de color gris y anaranjada. La superficie es amarronada y alisada. En el lomo de la pieza se observa un defecto de torneado.

Ref. 8733
Fragmento de borde y parte del cuerpo de una ánfora ibérica. Labio bajo. Se observa el principio de una asa. la pasta es alisada y de color marrón.

Ref. 8734
Perfil de la parte superior de una ánfora ibérica. Es de labio alto y conserva una asa. La pasta es de color amarronada y la superficie es alisada, de color marrón algo más oscura que la pasta. Diámetro de la boca: 11,3 cms.

Ref. 8735
Asa de ánfora ibérica. La pasta es depurada, algo porosa y de color amarronada. La superficie está engalbada de un color algo más claro que la pasta. Este tipo de asa no es frecuente en las ánforas ibéricas.

Ref. 8737
Asa de ánfora ibérica. La forma de ésta es acanalada y la pasta es de color gris y marrón. La superficie es alisada, de un color gris oscuro. Este tipo de asa no es de las más frecuentes en las ánforas ibéricas.

Ref. 8756
Fondo de ánfora ibérica. Pasta bicolor, gris y marrón. Superficie de color marrón-anaranjado, alisada. (Lám. 4-5) (Lám. 11).

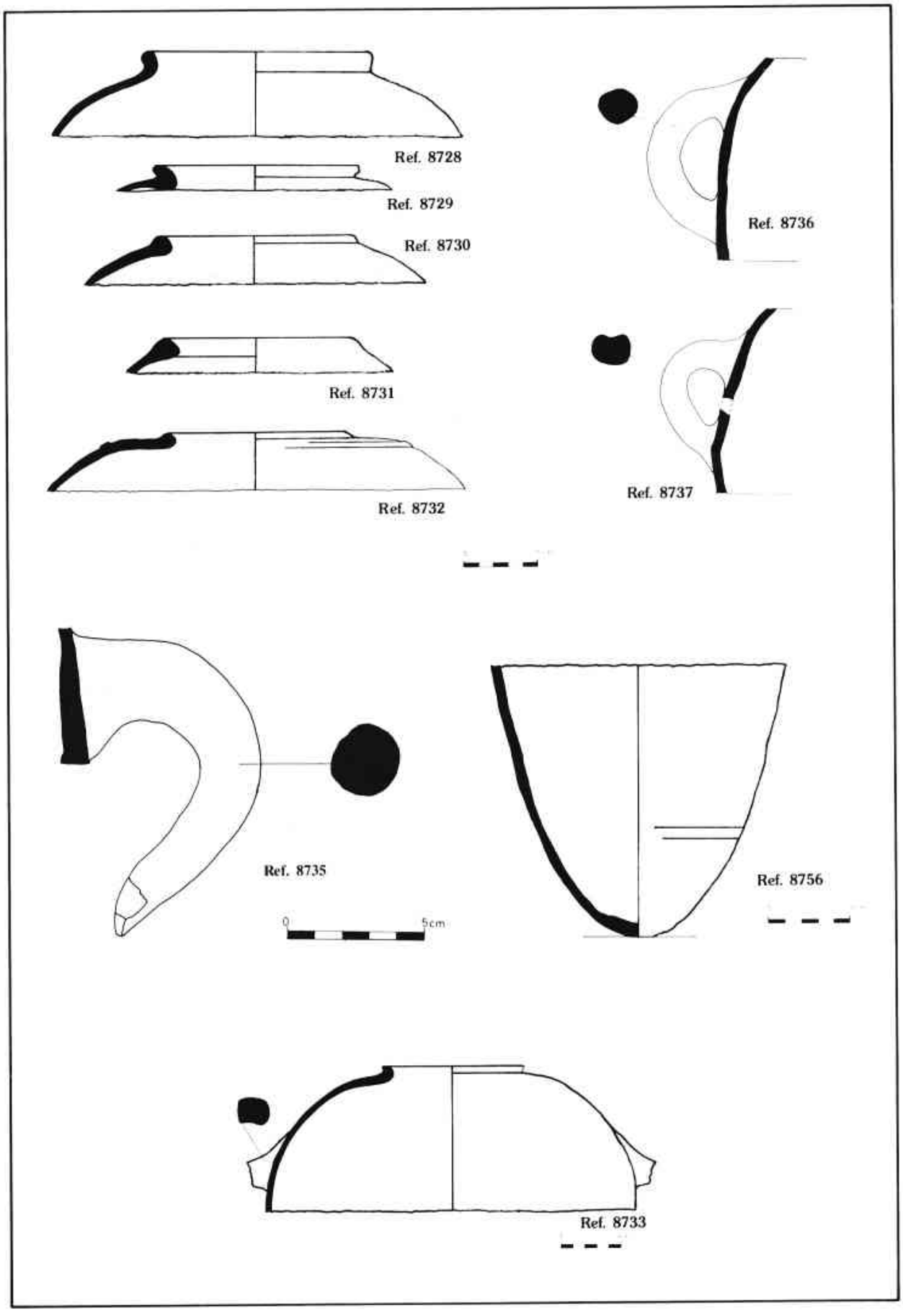
Ref. 8728
Ref. 8729
Ref. 8730
Ref. 8731
Ref. 8732
Ref. 8736
Ref. 8737
Ref. 8735
0
5cm
Ref. 8756
Ref. 8733

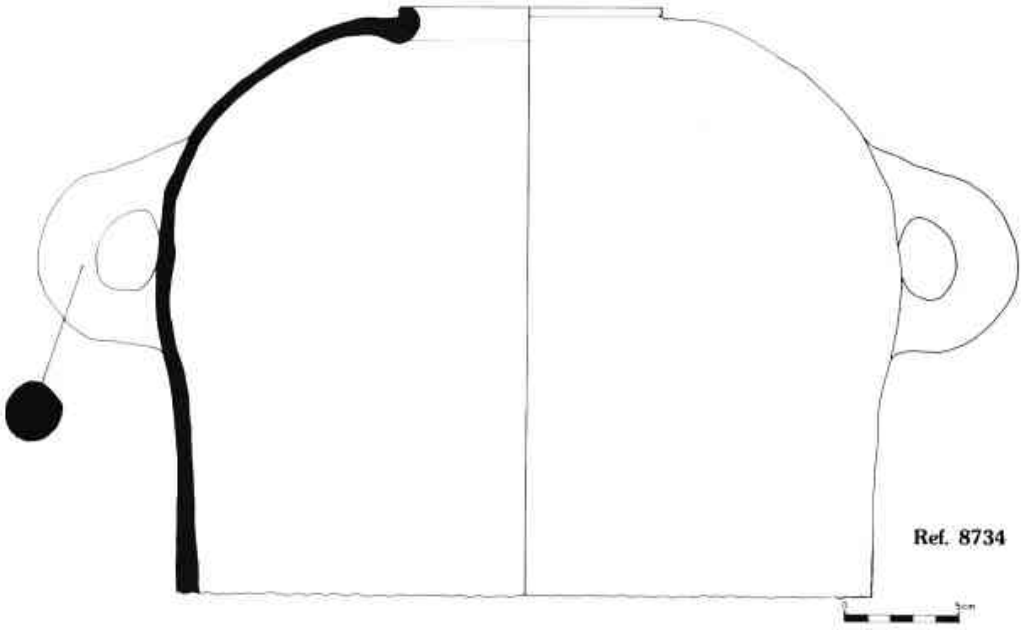
Ref. 8734

CERÁMICA COMÚN HECHA A TORNO

Este tipo de cerámica serviría generalmente para el uso doméstico, lo que hoy en día llamaríamos cotidiana. Aunque la cerámica que se conserva tiene cada una sus propias características, que son descritas más adelante, tienen también alguna en común. Todos los materiales de este tipo cerámico carecen de cualquier tipo de decoración.

Las pastas son de las llamadas de tipo «sandwich», siendo los extremos amarronados y el interior de un color grisáceo. Las pastas son depuradas, duras y de buena cocción. No se exhumó ni un sólo fragmento de cerámica de importación, este hecho nos dificultará la cronología del yacimiento a la hora de datarlo. (También puede indicarnos que en este centro alfarero no se fabricaran imitaciones de piezas de importación).

Del material conservado cabe destacar:

Ref. 8738
Perfil entero de pátera ibérica de uso común. Labio recto y pie algo inclinado hacia el exterior. Superfícies pulidas de color gris y rojizas formando franjas. Diámetro de la boca: 23 cm; diámetro del pie: 6,2 cm.
Esta pieza es una imitación en cuanto a forma de los vasos de importación de barniz negro, posiblemente una forma Lamb. 27. (12).
Esta forma de pátera es muy abundante en todo el ámbito cultural ibérico catalán, habiéndose encontrado formas muy parecidas en la necrópolis de Cabrera de Mar (13) y en el grupo de silos de Can Miralles-Can Modolell (14), así como en una vivienda ibérica del poblado del Mas Boscà (15), como lugares más cercanos de la comarca.
Ref. 8739
Fragmento de borde, labio y parte del cuerpo de una vasija de cerámica ibérica, de uso común, a torno. El labio es recto, cerca del borde se puede apreciar una franja en relieve que rodea toda la pieza. La superfície es alisada y de un color amarronado. Diámetro de la boca: 28,3 cm. Se desconoce la forma.
Ref. 8740
Fragmento de borde de jarra de cerámica ibérica de uso común, a torno. El labio está ligeramente exvasado, apreciándose el principio de una asa de sección circular. La superfície está alisada y es de un color amarronado. Diámetro de la boca: 15 cm.
El perfil conservado corresponde a un tipo de jarra ovoide de dos asas. Estas formas se conocen en lugares cercanos del mundo ibérico catalán, pero es desconocida en la necrópolis de Cabrera de Mar. Encontramos paralelos en el grupo de silos de Can Miralles-Can Modolell (16).
Hay también una jarra entera de estas características en Bigues-Riells del Fai (Vallès Oriental), encontrada en un silo cercano a dos hornos (17).
Ref. 8741
Fragmento de borde y parte del cuerpo de una vasija de gran tamaño de cerámica ibérica de uso común, a torno. El labio es de forma exvasada y plano. La pasta es amarronada y la superfície es pulida y de igual color que la pasta, aunque algo más oscura. Se desconoce la forma.
Ref. 8742
Fragmento de borde de cerámica ibérica de uso común. Labio recto, en su interior se aprecia una especie de escalón. La pasta es amarronada y la superficie es pulida y del mismo color que la pasta. Diámetro de la boca: 11 cm.
De este tipo de jarra se han encontrado formas parecidas en la necrópolis de Cabrera de Mar (18). También ha sido hallada una forma similar en una vivienda ibérica en el poblado del Mas Boscà (Badalona) (19).
Por tratarse de un fragmento relativamente pequeño, desconocemos si pertenecía a jarras con o sin asas. Este tipo de jarras, a pesar de tener formas parecidas en zonas cercanas, es poco frecuente en el ámbito cultural ibérico catalán.
Ref. 8743
Fragmento de asa de jarra de cerámica ibérica de uso común, a torno. Está formada por dos cuerpos de sección circular y que se encuentran unidos entre sí. La pasta es de color amarronada y la superfície, pulida, es de un color rojizo-amarronado. Se desconoce la forma.
Ref. 8744
Fragmento de borde con asa entera de forma acanalada, de jarra de cerámica ibérica de uso común, a torno. La pasta está poco depurada y es algo porosa, características éstas, poco frecuentes en la cerámica ibérica de la zona. La superfície es pulida y de un color amarronado. Se desconoce la forma.
Ref. 8745
Fragmento de borde, parte del cuerpo y principio de asa de una jarra de cerámica ibérica de uso común, a torno. El labio es exvasado y plano. La pasta está poco depurada, es algo porosa y blanda, de un color amarronado. La superfície es amarronada y pulida. Diámetro de la boca: 15,1 cm.
Se trata de una jarra de forma ovoide y hay formas parecidas a ésta en el grupo de silos de Can Miralles-Can Modolell (20).
Ref. 8746
Fragmento de borde y parte del cuerpo de un vaso de cerámica ibérica de uso común, a torno, de tipo globular. El labio es exvasado. La pasta es de un color amarronado y algo porosa. La superfície es alisada y de color marrón. Diámetro de la boca: 15 cm.
Este tipo de vaso es poco frecuente en los poblados ibéricos de la costa catalana, aunque se han encontrado formas bastante parecidas en la necrópolis de Cabrera de Mar (21).

A continuación describiremos 3 elementos cerámicos denominados normalmente ajustadores cuya función sería unir las secciones de tubería entre si, y éstas con los soportes.

El alfarero o alfareros ponían arcilla fresca en las juntas con el fin de impedir la filtración. Cuando el horno funcionaba la arcilla se secaba quedando una forma característica. Al finalizar la operación de cocción, los ajustadores al no servir ya eran tirados al vertedero. (22)

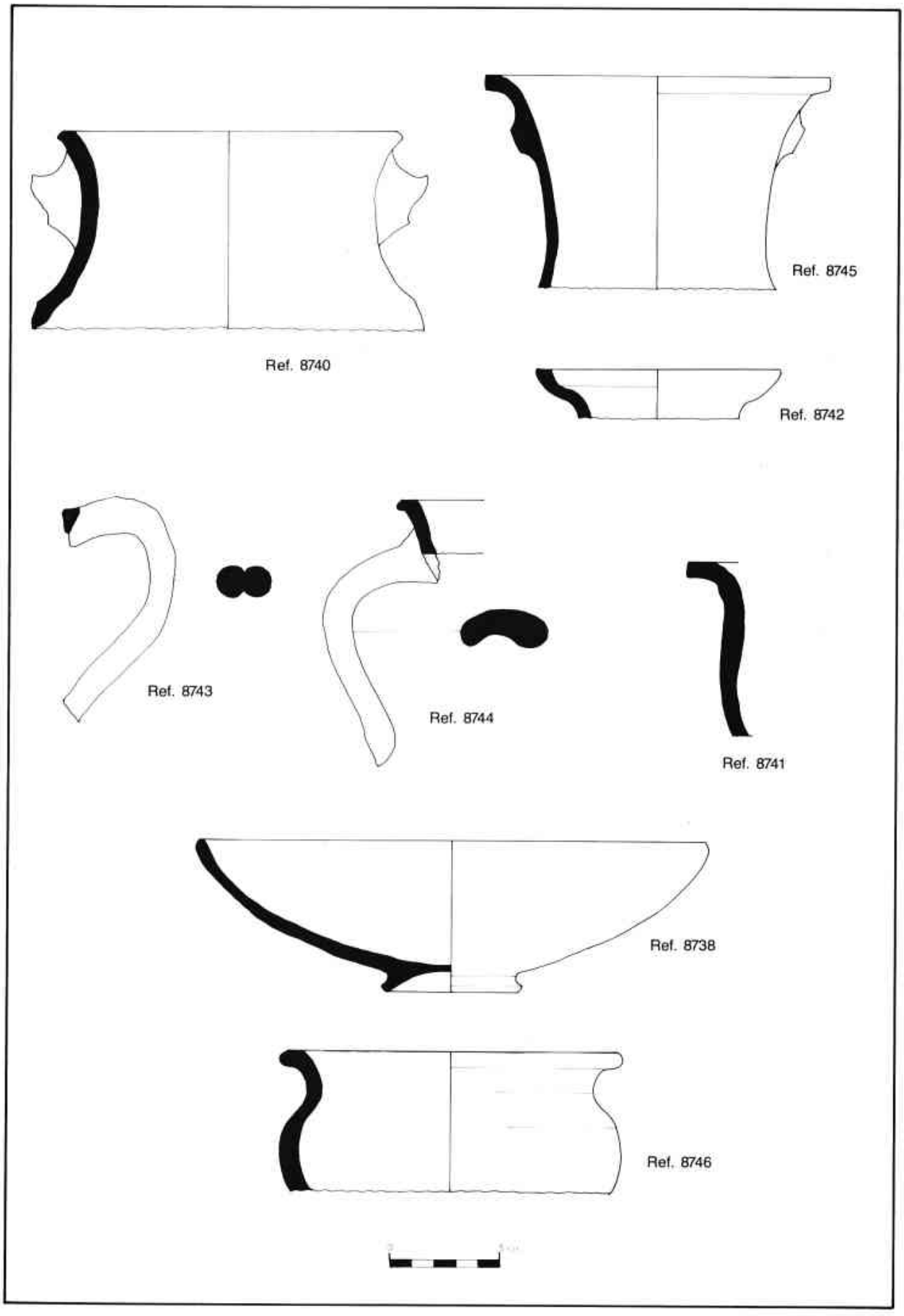
Ref. 8740
Ref. 8745
Ref. 8742
Ref. 8743
Ref. 8744
Ref. 8741
Ref. 8738
Ref. 8746

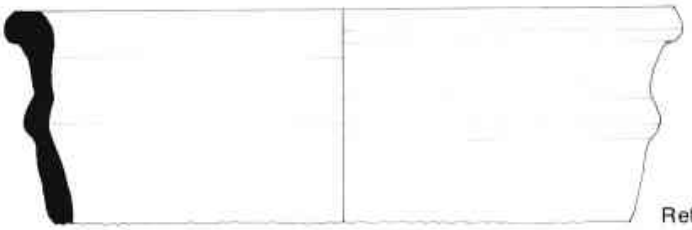

Ref. 8739

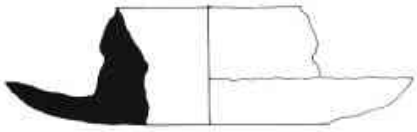

Ref. 8752

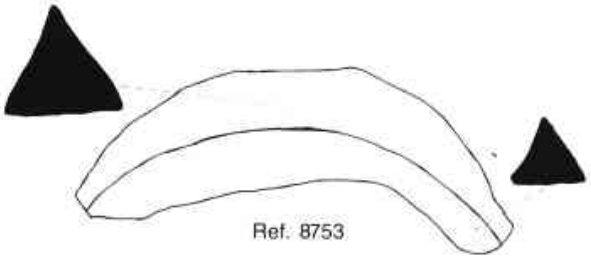

Ref. 8753

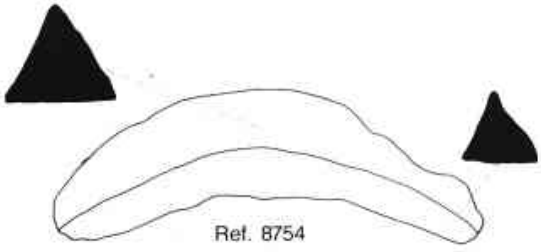

Ref. 8754

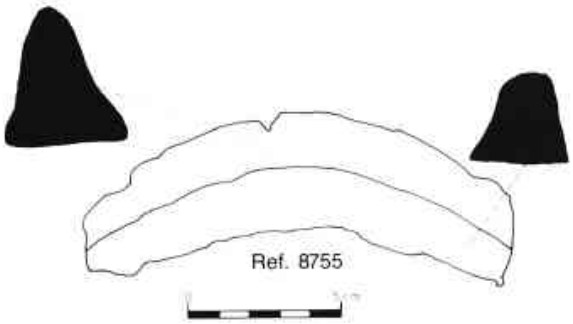

Ref. 8755

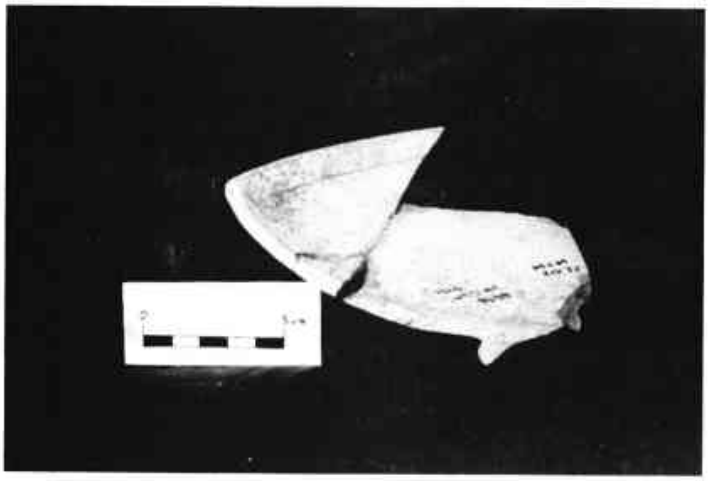

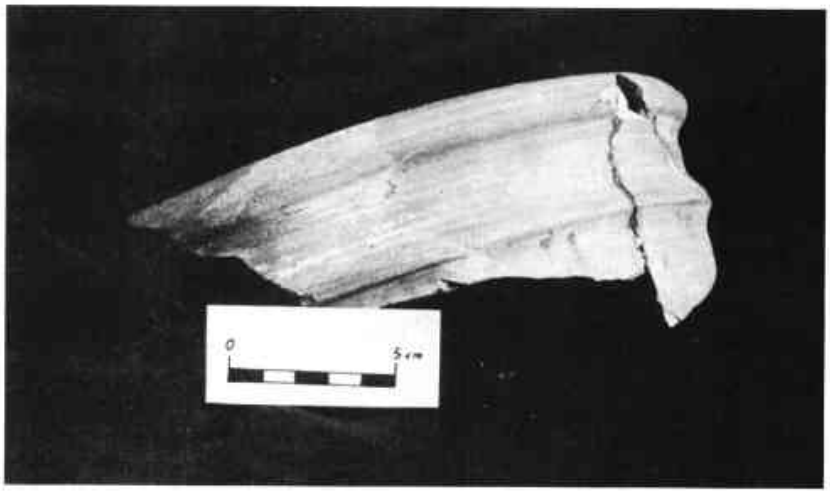
0
5 cm

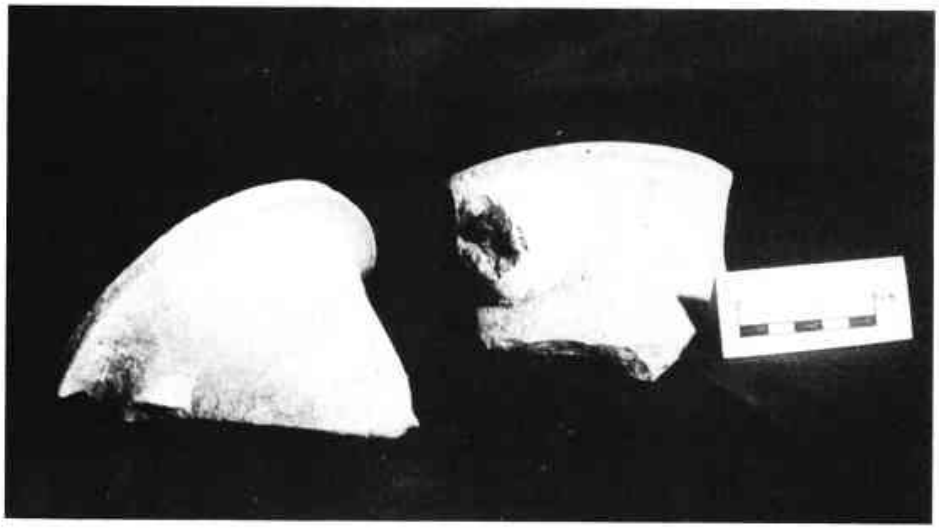

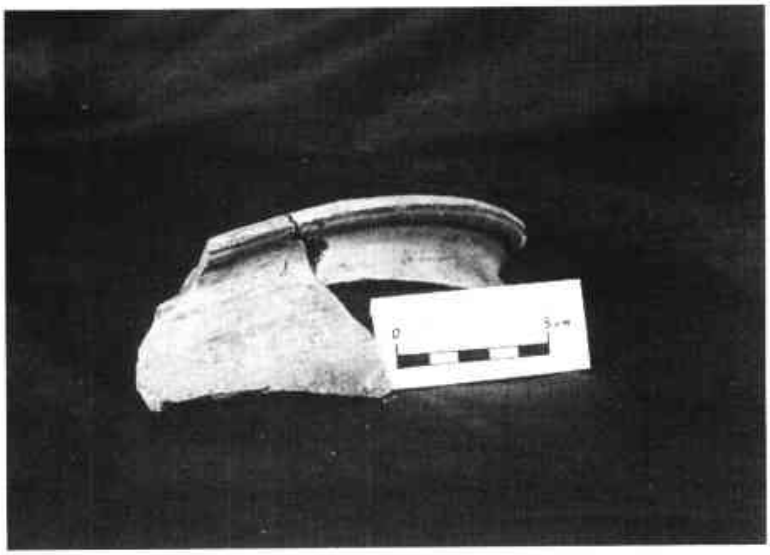

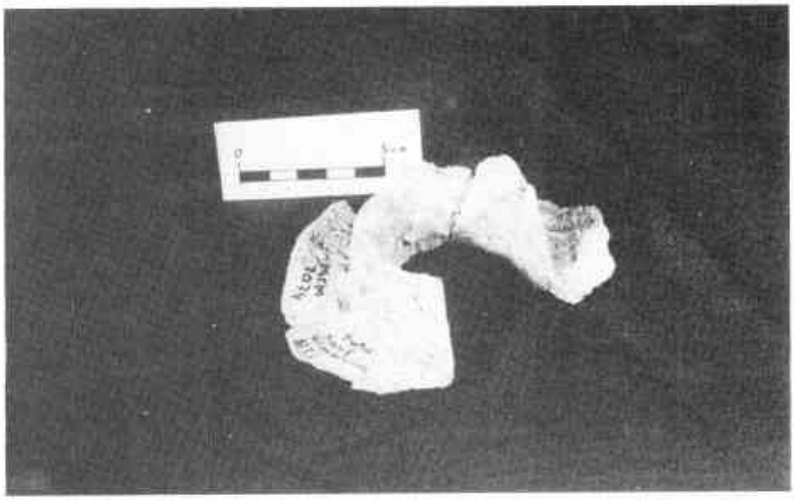

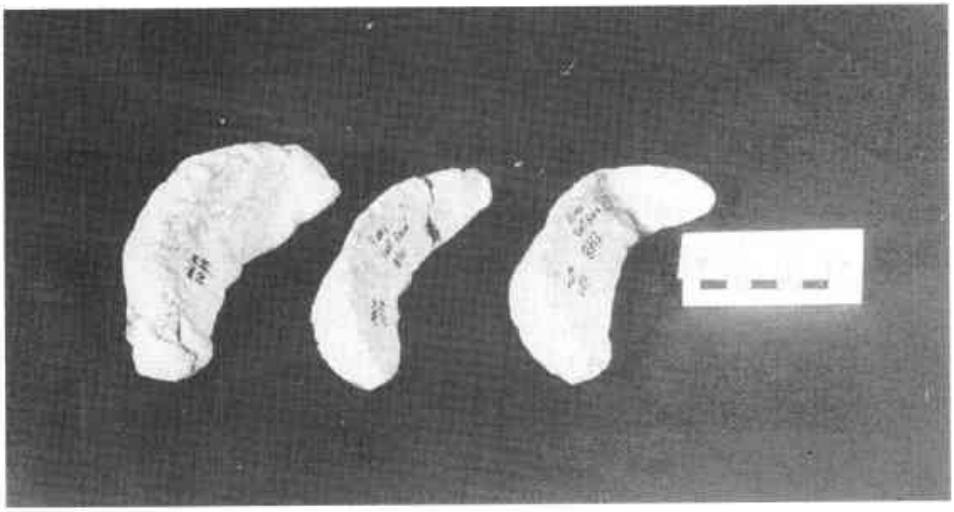

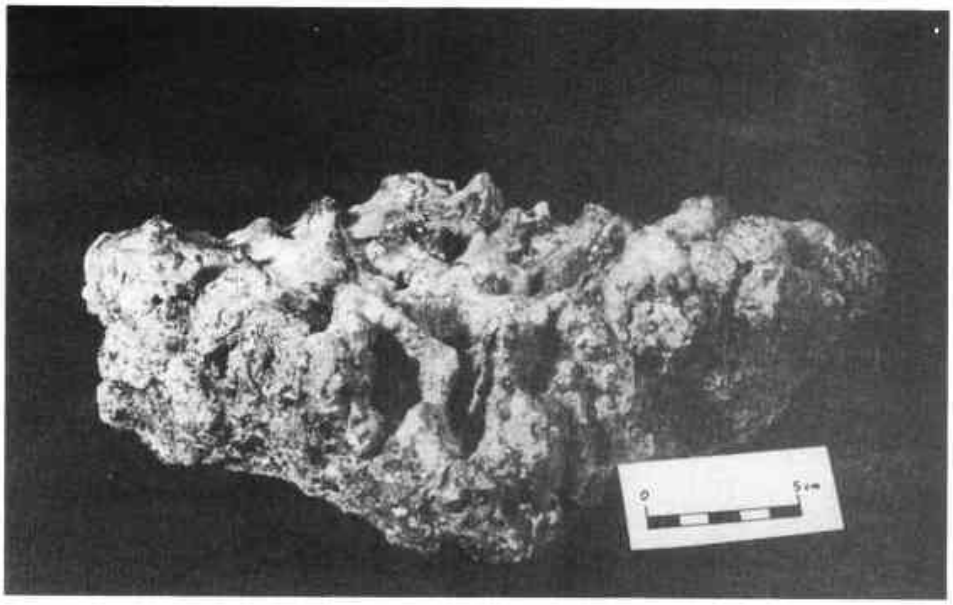
0
5cm

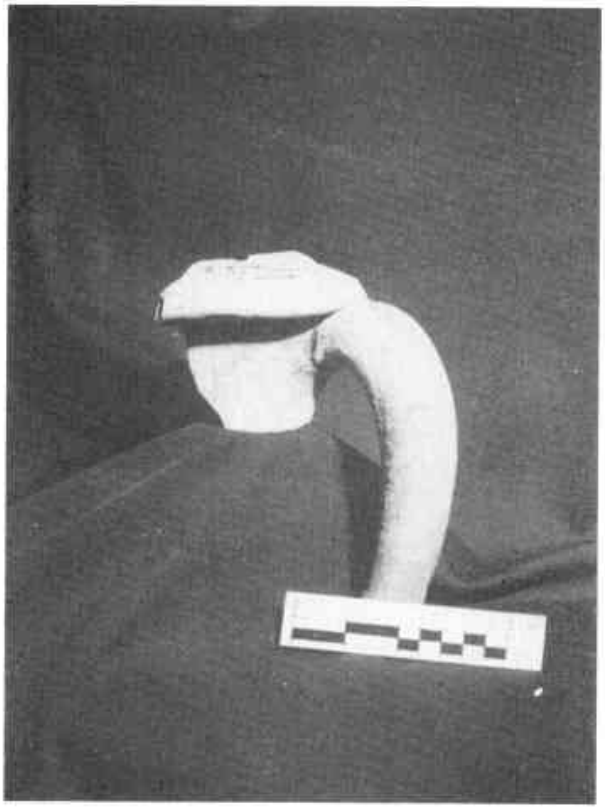

Ref. 8752
Pieza en forma de tubo que posiblemente pertenecía a la estructura misma del horno, siendo probable que sirviera para la salida y entrada del aire en el horno. Pasta tipo «sandwich» amarronada en los extremos, depurada, dura y de buena cocción. La superfície es muy rugosa y de color gris. No hemos encontrado ninguna pieza parecida en otros yacimientos de estas características.
Ref. 8753
Pieza semicircular de sección triangular. Pasta poco depurada, bastante dura, de tipo «sandwich», siendo amarronada en los extremos. La superfície es rugosa, porosa y con desengrasantes. Color amarronado.
Ref. 8754
Pieza semicircular de sección triangular. La pasta y superfícies son de características análogas a la anterior.
Ref. 8755
Pieza semicircular de sección triangular. La pasta y superfícies son amarronadas y de características análogas a las anteriores.
Ref. 8755
Pieza semicircular de sección triangular. La pasta y superfície son amarronadas y de características análogas a las anteriores.

MATERIALES DE IMPORTACIÓN

En cuanto a los materiales de importación, la excavación ha proporcionado una muestra muy escasa. En primer lugar cabe destacar la ausencia de cerámica de importación de barniz negro. Tan sólo se ha conservado un fragmento de parte de un borde con asa de ánfora Greco-italiota.

Ref. 8748
Fragmento de borde y asa de ánfora Greco-italiota. El labio es exvasado y de sección triangular. El asa parte directamente de la zona baja del labio. La pasta es de color beige, es dura y contiene desengrasantes, aunque no con exceso. La cocción es muy buena.
No se han encontrado formas parecidas en lugares cercanos a éste, pero, sí ha sido posible hallar ciertas similitudes en cuanto a la forma del borde y del asa con otras ánforas encontradas en los restos del barco «Le Grand Congloué» en Marsella. Dichas ánforas son según Fernand Benoît (23) de origen Greco-italiota, pertenecientes seguramente al siglo IIIa.J.C. Posteriormente J.P. Morel apunta la idea que se trata de dos barcos diferentes. Para él la cronología del primero, basándose en los materiales de barniz negro, sería del 190 a.C. También encontramos ánforas análogas en los Museos del Sur de Italia (Tarento, Paestum, Ischia), en Argelia, en Túnez y en Francia en el Museo de Nimes (24). Este tipo de ánfora apareció con toda seguridad en el Mediterráneo Occidental y Oriental a principios del siglo III a. J.C. y se prolongó hasta el siglo II a. J.C. apareciendo entonces y en contraste con ésta la Dressel I.

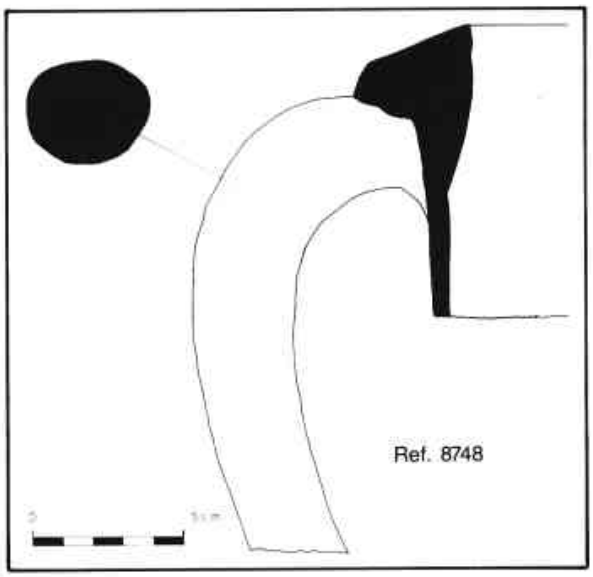

CONCLUSIONES

El estudio de los hornos ibéricos ha traido siempre una clara problemática debido a que se han descubierto y estudiado muy pocos. Ésto además ha dificultado el poder hacer comparaciones entre ellos, aunque, se conocen sin embargo algunos hornos ibéricos de cerámica en Catalunya:

- El de FONTSCALDES en Tarragona. Aquí el horno está excavado en la misma tierra. Las piezas de cerámica eran depositadas en una plataforma y ésta descansaba a su vez sobre cuatro arcos. En la cámara de cocción se puede apreciar claramente unos orificios y una especie de respiradero por donde pasaba el fuego.

Además, junto a este horno, fueron descubiertos los talleres de torneado, los de amasado, y decantación de la arcilla y los vertederos donde eran depositadas las piezas rotas o defectuosas debido sin duda alguna a la mala cocción (25) (26).

- El de CAN SEGOL DE SANT MARTÍ DE SARROCA. Debido al gran tamaño de este horno, se supone que era destinado casi exclusivamente a cocer tejas y en general, piezas de grandes dimensiones (27).
- El de SABADELL. Este horno fue el primero encontrado en Catalunya y se supone que su forma era debida a la necesidad de facilitar la cocida y que ésta fuera mejor. Los arcos, eran de doble arcada, dejan orificios para que el fuego pase con mayor facilidad (28).

Hacia el año 1978, fue excavado un yacimiento en el Vallès Oriental (Bigues-Riells del Fai). Allí fue-

ron encontrados primeramente dos hornos a unos 10 metros de distancia uno del otro. El primer horno disponía tan sólo de una cámara y era de forma rectangular. El otro disponía de dos cámaras rectangulares. Más adelante y durante los trabajos de excavación fue descubierto otro horno a unos 3 metros de los anteriores. Éste era también de dos cámaras y con la bóveda en forma de arco. En las excavaciones de dicho horno fue hallada gran cantidad de material ibérico.

En cuanto a los hornos de la riera de Sant Simó es importante señalar el hecho de que estos hornos están actualmente enterrados bajo tierra y que tan sólo se disponga de fragmentos de cerámica y ánfora como única información ha dificultado el estudio de dicho trabajo.

Por otro lado, no hay datos que confirmen o hagan pensar en la posibilidad de que cercano a estos hornos hubiera una o más comunidades.

Sin embargo, no lejos de estos hornos, a unos 200 metros, aproximadamente en el paraje de Santa Cecilia, fueron hallados hace ya años dos silos ibérico-romanos en los que fue encontrada gran cantidad de material perteneciente en su mayoría a fragmentos de cerámica ibérica (31).

Todo el material conservado corresponde a cerámica hecha a torno y esto hace suponer que el alfarero o alfareros que intervinieron en la fabricación y cocida de ésta, estuvieran especializados en este tipo de cerámica, además hay que añadir que se ha encontrado mucha más ánfora que cerámica común, por lo que la especialización sería posiblemente de ánfora ibérica.

Es importante señalar que no ha sido posible la reconstrucción entera de una pieza de cerámica o ánfora, ya que los fragmentos de que disponemos son bastante pequeños y además quedaron muchos abandonados en la excavación del año 1973. Ésto ha dificultado en numerosos casos la tarea de identificar la forma que pudieron tener dichas piezas y hacer paralelos con otros yacimientos ya descubiertos.

Pero, sin embargo, la gran cantidad de material ha hecho pensar en la posible existencia de un comercio local aunque no podemos saber si los alfareros participaban directamente en esta clase de comercio o bien, si ellos se dedicaban exclusivamente a la tarea de cocer las piezas, habiendo por lo tanto; otras personas encargadas de ello.

Ya en el siglo IV a J.C. se había producido en el mundo ibérico catalán una expansión demográfica y económica de gran importancia, que continuaría durante todo el siglo III a. J.C. La producción económica ibérica había pasado de ser un puro autoabastecimiento a convertirse en una producción dedicada al comercio interno y posiblemente externo, debido probablemente a cambios sociales de diversa índole.

Pero, a finales del siglo III a. J.C. y durante el siglo II a. J.C. se producen cambios a todos los niveles en el mundo ibérico. Algunos asentamientos sufren transformaciones importantes, sus habitantes se trasladan a zonas llanas y empiezan a aparecer en las zonas rurales numerosos asentamientos. Aparece, por lo tanto, una nueva forma de vivir, nuevos sistemas de supervivencia y adaptación y a partir de ahora empieza a notarse la influencia romana que más tarde se convertiría en uno de los fenómenos más importantes y trascendentales de la Historia de la Península Ibérica: La Romanización.

En cuanto a la datación de dicho horno, ésta ha traido serios problemas, ya que a pesar de la gran cantidad de material conservado de cerámica ibérica, no ha servido en su mayoría para datarlo con la suficiente exactitud, bien es cierto que lo que nos puede dar una pista cronológica son sus formas, con un amplio margen cronológico, teniendo en cuenta paralelos cercanos. Quizá la pieza más indicativa es la pátera (8738) que podría fecharse entre los siglos III-II a.J.C.

Otras dos piezas (8740-8745) pertenecen a la misma forma de ollas globulares con asas, que encontramos paralelos en Cabrera de Mar (32) y en el yacimiento de Can Badell (Bigues Riells del Fai) (33). Este tipo de piezas parece tener su origen en el siglo III a. J.C.

Por lo que se refiere a la pieza (8742) por tratarse sólo del borde es difícil afirmar a qué forma pertenece pero, probablemente se podría encuadrar en el grupo formado por las jarras globulares con una o dos asas, típicas del siglo III a. J.C. y que parece que desaparecen en la segunda mitad del siglo II a.J.C.

En resumen, podríamos decir que la cerámica ibérica encontrada se podría encuadrar entre la segunda mitad del siglo III a.J.C. y la primera mitad del siglo II a.J.C.

Pero, sin duda alguna, el fragmento más importante y significativo para la datación, es uno de ánfora de origen greco-italiota, perteneciente a finales del siglo III a.J.C. o a principios del s. II a.C.

Una vez analizado todo el material, podemos intuir, con ciertas reservas, que estos hornos funcionaban durante el siglo III a.J.C. y la primera mitad del siglo II a.J.C. habiendo sin duda alguna en esta zona un comercio más o menos intenso, pero, sea como fuere, lo cierto es que no es posible saber ni precisar durante cuanto tiempo estuvieron funcionando, ni por qué dejaron de hacerlo, ya que cuando en el año 1973 se hizo la excavación y se destapó el horno no se encontraron huellas de destrucción violenta. Tampoco es posible averiguar cuando empezaron a funcionar y si los tres funcionaron siempre al mismo tiempo, pero, lo más probable es que si en el año 1973, se hubiera llevado a cabo la excavación de los

tres hornos y no de uno como así se hizo, ahora se tendrían más datos que pudieran afirmar con mayor exactitud todas las hipótesis y respuestas sin contestar a lo largo de este trabajo.

Actualmente todos los materiales conservados se encuentran depositados en la Sección Arqueológica del Museo Comarcal de Mataró.

Agradecimientos

A Francesc Navarro i Bonamusa por su ayuda en el trabajo fotográfico. A Jordi Miró i Canal y a Joaquim Garcia i Roselló per su colaboración a lo largo del trabajo.

Noviembre 1983

BIBLIOGRAFIA

(1) Bonamusa i Roure, J. «FORNS DE CERÀMICA IBERO-ROMANA A LA RIERA DE SANT SIMÓ (MATARÓ)». Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró. Memória d'Activitats 1973. pp. 32-33. No publicado.

(2) S.A.M.M. «CARTA DELS VESTIGIS ARQUEOLÒGICS DEL TERME MUNICIPAL DE MATARÓ». Museu Municipal de Mataró. Mataró 1977. pp. 91-92.

(3) Bonamus i Roure, J. «FORNS DE CERÀMICA...». pp. 34-35.

(4) S.A.M.M. «CARTA DELS VESTIGIS...». pp. 92.

(5) Bonamusa i Roure, J. «FORNS DE CERÀMICA...». pp. 35.

(6) S.A.M.M. «CARTA DELS VESTIGIS...». pp. 92.

(7) Bonamusa i Roure, J. «FORNS DE CERÀMICA...». pp. 35.

(8) S.A.M.M. «CARTA DELS VESTIGIS...». pp. 93.

(9) Bonamusa i Roure, J. «FORNS DE CERÀMICA...». pp. 35

(10) S.A.M.M. «CARTA DELS VESTIGIS...». pp. 93.

(11) Ver los dos trabajos:

Barbera Farras, J. «LA NECRÓPOLIS IBÉRICA DE CABRERA DE MAR (COLECCIÓN RUBIO DE LA SERNA)». Ampurias XXX. Barcelona 1968. pp. 97-150.

Barbera Farras, J. «LA NECRÓPOLIS IBÉRICA DE CABRERA DE MAR (EXCAVACIÓN 1968-1969)». Ampurias XXXI-XXXII. Barcelona 1969-1970. pp. 169-189.

(12) Lamboglia, N. «PER UNA CLASSIFICAZIONE PRELIMINARE DELLA CERAMICA CAMPANA». Atti del I Congresso Internacionale di Studi Liguri. Bordighera 1952. pp. 139-206.

(13) Barbera Farras, J. «LA NECRÓPOLIS IBÉRICA...» Ampurias XXX. pp. 106-118, 130-136.

Barbera Farras, J. «LA NECRÓPOLIS IBÉRICA...» Ampurias XXXI-XXXII. pp. 177-179, 183-187.

(14) Garcia i Roselló, J. i Pujol, J. «EL GRUP DE SITGES DE CAN MIRALLES-CAN MODOLELL (CABRERA DE MAR). Laietania II

(15) Junyent, E. y Baldellou, V. «UNA VIVIENDA IBÉRICA DEL MAS BOSCÀ». Universidad de Barcelona. Barcelona 1972. pp. 36-41.

(16) Garcia i Roselló, J. i Pujol, J. «EL GRUP DE SITGES DE CAN MIRALLES-CAN MODOLELL (CABRERA DE MAR). Laietania II

(17) Hernández Yllán, M. «NUEVOS YACIMIENTOS IBÉRICOS EN EL VALLÉS ORIENTAL (BIGUES-RIELLS DEL FAI)». Rev. Información Arqueológica nº 36-37. Barcelona 1978. pp. 176-179.

(18) Barbera Farras, J. «LA NECRÓPOLIS IBÉRIA...». pp. 14-19.

(19) Junyent, E. i Baldellou, V. «UNA VIVIENDA IBÉRICA...». pp. 14-19.

(20) Garcia i Roselló, J. i Pujol, J. «EL GRUP DE SITGES DE CAN MIRALLES-CAN MODOLELL (CABRERA DE MAR). Laietania II

(21) Barbera Farras, J. «LA NECRÓPOLIS IBÉRICA...». Ampurias XXX. pp. 121-123, 128.

(22) Tovar, Juan «LOS ALFARES DE CERÁMICA SIGILLATA EN LA PENÍNSULA IBÉRICA (y II)» en Revista de Arqueologia nº 45. Año VI. Enero 1985. Pág. 33-45.

(23) Benoît Fernand. «LE GRAND CONGLOUE DE MARSEILLE». 1975. pp. 7.

(24) Benoît Fernand. «LE GRAND CONGLOUE DE MARSEILLE». 1975. pp. 9.

(25) Colominas, J. «EL FORN IBÈRIC DE FONTSCALDES». A.I.E.C. 1915-20. Barcelona. pp. 602-604.

(26) «LOS IBEROS». Ministerio de Cultura. Madrid, 1983. pp. 110-13.

(27) Puig i Cadafalch. «EL FORN IBÈRIC DE SANT MARTÍ DE SARROCAL». A.I.E.C. 1915-20. pp. 721-23.

(28) Arribas «LOS IBEROS». Barcelona 1965. Ed. Ayma S.A. pp. 75.

(29) Hernández Yllán, Manuel. «YACIMIENTO IBÉRICO. CAN BADELL (BIGUES-RIELLES DEL FAY)». Instituto de Prehistoria y Arqueologia. 1983. Barcelona. pp. 13-81.

(30) Hernández Yllán, Manuel. «UN HORNO IBÉRICO. CAN BADELL. (BIGUES-RIELLS DEL FAY)». Instituto de Prehistoria y Arqueologia. 1983. Barcelona. pp. 1-19.

(31) Joan Bonamusa i Roure. «CARTA DELS VESTIGIS...». pp. 32-35.

(32) Garcia i Roselló, J. i Pujol, J. «EL GRUP DE SITGES DE CAN MIRALLES-CAN MODOLELL (CABRERA DE MAR). Laietania II.

(33) Hernández Yllán, Manuel. «YACIMIENTO IBÉRICO DE CAN BADELL (BIGUES-RIELLS DEL FAY)». Instituto de Prehistoria y Arqueologia. 1983. Barcelona. pp. 23-30.

(34) Morel, J.P.: «CERAMIQUE CAMPANIENNE. LES FORMES». École Française de Rome. Roma, 1981. Vol. I. pp. 62-63.

DESCRIPCIÓN DE MATERIALES	NÚMERO DE EJEMPLARES	TOTAL	NÚMERO DE REFERENCIA	OBSERVACIONES
ÁNFORA IBÉRICA				
Fragmentos amorfos	72		S/N	
Bordes	22		S/N	Labio alto
Bordes	12		S/N	Labio bajo
Fragmento de borde de labio alto	1		8728	
Fragmento de borde de labio alto	1		8729	
Fragmento de borde de labio bajo	1		8730	
Fragmento de borde de labio bajo	1		8731	
Fragmento de borde de labio bajo	1		8732	
Borde y parte del cuerpo con principio de asa	3		8733	
Parte superior con borde, cuerpo y asa	5		8734	
Fragmentos de asas	8		S/N	
Asas	42		S/N	
Asas	4		S/N	Acanaladas
Asa	1		8735	
Asa	1		8736	
Asa	1		8737	Acanalada
Fondo de ánfora	1	177	8756	
CERÁMICA IBÉRICA A TORNO				
Fragmentos amorfos	1		S/N	
Asas de diversos tipos de jarras	12		S/N	Acanaladas
Perfil entero de pátera	2		8738	Posible imitación de una forma lamb. 27
Fragmento de borde de jarra	1		8740	
Fragmento de borde de vaso	3		8739	
Fragmento de borde de vaso	1		8741	
Fragmento de borde de jarra	1		8742	
Asa de jarra	1		8743	
Fragmento de borde y asa	1		8744	
Fragmento de borde de jarra	1		8745	
Fragmento de borde de olla	2	26	8746	
ÁNFORA GRECO-ITALIOTA				
Fragmento de borde y asa	2	2	8748	
OTROS MATERIALES				
Pieza cerámica en forma de tubo	1		8752	Posiblemente perteneciente a las
Pieza semicircular de cerámica, de sección triangular	1		8753	estructuras del horno
Pieza semicircular de cerámica, de sección triangular	1		8754	
Pieza semicircular de cerámica, de sección triangular	1		8755	
Pieza de cerámica de deshecho, de cocción defectuosa	1	5	8756	

MEMÒRIA: L' AQÜEDUCTE ROMÀ DE PINEDA DE MAR (EL MARESME)

Albert Soler i Casellas

I/ DADES GENERALS SOBRE L'AQÜEDUCTE

EMPLAÇAMENT

L'aqüeducte romà de Pineda de Mar, està situat a la riera (1), i en el congost on hi ha la finca anomenada «Can Cua» al front de Can Cànoves. En el cadastre parcel.lari ocupa la parcel.la 134 del polígon 8 i té la longitud 6°22'5" i la latitud 41°38'30". Vegeu al respecte els plànols números 1 i 2 (2).

RECORREGUT

L'aqüeducte tenia el seu orígen en el congost d'un xic més amunt de Can Bofí (en un altre temps més tancat) que era on estaria emplaçada la resclosa que tenia per objecte desviar l'aigua vers el canal ultra clarificar-la i regularitzar la deu.

L'aqüeducte (consulteu plànol 2, corresponent al topogràfic de F. Prat i Puig) passava per les masies de Can Terrades, Can Vert, Can Marques, Can Farré, Can Cua, Can Palau, Can Valeri i Rectoria Vella per finalitzar el seu recorregut a 200 m. de la masia de Can Roig (el lacus tenia la direcció SW envers Can Roig).

LLARGÀRIA. DESNIVELL

Segons F. Prat i Puig (3) tenia una llargària de 3'5 km. i un desnivell entre les masies de Can Bofí i Can Roig de 40 m., corresponent per tant un desnivell mitjà de 11'5 mm. per cada metre de llargada.

FINALITAT. CRONOLOGIA

Per la situació que es trobà «el lacus» de Can Roig, tot fa pensar que la finalitat de l'aqüeducte era la de subministrar aigua pels conreus que devien envoltar la vil.la rural romana situada en l'actual Can Roig.

Hi ha indicis que fan pensar, segons alguns autors, que ultra l'aprofitament per part de la vil.la de l'aigua corrent, aquesta també seria emprada pel nucli que al voltant de la Via Augusta i prop de Can Roig hi hauria, possiblement un «vicus».

Un altre afer prou important és el cronològic. A part d'algunes interpretacions, per cert molt personals, sembla ser que els estudis arqueològics, a més dels arquitectònics, vénen a confirmar unes dades del segle segon i tercer després de J.C. que una excavació, de les encara existents restes arqueològiques de Can Roig, podria acabar per continuar, tenint en compte, és clar la interrelació que entre la vida econòmica de la vil.la i la construcció de l'aqüeducte hi ha.

II/ DESCRIPCIÓ

A Can Cua s'hi localitzen aquestes restes. Sembla ser que la llargària és de: «29'30 m. (...) constituïda per 9 m. de mur adaptat al terreny de la riba del torrent i 20'30 m. fent (4) 4 arcades i el començament d'una cinquena que és trencada. (...) L'orientació única d'aquest tros d'obra és N-NE-S-SE» i té

la sigla M dins del pla topogràfic general (número dos), que marca el seu recorregut. (5)

La distància entre una riba i l'altra del torrent de Can Cua permet afirmar que aquí el desnivell era salvat per un nombre total de 7 arcades. Com diu F. Prat i Puig «pot dir-se que l'aqüeducte s'adaptava als accidents del terreny sempre que no s'oposessin a la brevetat del recorregut, i aquest a la idea de construir sense fer grans obres de sosteniment» i per aquestes raons s'explica que el canal faci una entrada voltant part de la muntanya de la Guàrdia, evitant així, la construcció d'un major nombre d'arcades.

Tot seguit transcriurem totes les dades que l'autor inclou en el capítol corresponent a «Els arcs»:

«Pel cantó Nord les arcades estreben en un mur d'uns 7 m. de llarg per un d'alt en el seu començament i 1'05 d'ample, mur que porta la conducció sobre les arcades que tenen llur suport sobre un terreny de 3 o 4 m. de fondària, respecte al del començament del dit mur.

Les arcades tenen llur rasament sobre uns pilars de secció rectangular o lleugerament trapezoïdal en algun cas que amiden 1'79 m. de llarg, cara a ponent, i 1'75 m. cara a llevant, per 1'21 d'ample, la base de la 1ª pilastra del cantó N, i 1'80 m. la 2ª (6), 1'80 la 3ª i 1'75 la quarta, de llarg de les dues cares per 1'21-22 mm. d'ample en la respectiva secció de les bases, i 1'77, 1'76, 1'78 i 1'70 de llarg respectiu en la 1ª, 2ª, 3ª i 4ª pilastra de la cara ponent, i 1'75, 1'74, 1'72 i 1'68 m. de llarg respectiu, també per la cara de llevant, per 1'21-22 m. d'ample de les pilastres en llur part més alta.

L'alçada sobre el terreny actual és de 2'32 m. en la 1ª, 2'35 la 2ª, 2'77 la 3ª i 3'10 m. la 4ª pilastra. La distància entre les pilastres és de 3'03 m. entre el mur i la 1ª pilastra, 3'24 m. entre la 2ª i la 1ª, 3'50 entre la 2ª i 3ª, i 3'71 entre la 3ª i 4ª.

Com es pot veure, les pilastres tenen un petit talús i una lleugera disminució de la superfície de la paret del cantó E, que és la del cantó on envesteix el corrent del torrent respecte a la de W.

El pla superior de les pilastres és horitzontal.

L'obra de les arcades que és muntada sobre les pilastres i la del mur d'enllaç té 1'05 m. de gruix i la seva superfície ve a plom.

Les arcades tenen un diàmetre (7) de 3'42 m. la 1ª, 3'44 m. la 2ª, 3'70 m. la 3ª i 3'85 m. la 4ª, però la fletxa de l'arcada és de 1'69 m., 1'70 m., 1'75 m. i 1'80 m. respectivament (8) a la 1ª, 2ª, 3ª i 4ª arcada que no corresponen als radis que, segons el diàmetre, haurien de tenir els arcs, sinó que manquen 4 cm., 2 cm., 10 cm. d'alçada d'arc respectivament per a donar el radi; per tant, els arcs són quasi de mig punt els dos primers, i rebaixats els altres dos.

La distància que separa el punt més alt de l'arc fins a l'anivellament de les lloses que, com en els murs, hi ha sobre de les arcades, és de 0'98 m. el primer arc, de 0'92 m. el segon, 0'75 el tercer i 0'60 el quart. Totes aquestes dades em permeten deduir que la distància entre les pilastres i l'amplada de les arcades va en augment mentre s'acosten al llit del torrent: que les pilastres en el cantó d'on ve el corrent són més estretes i que les de més aprop del llit del torrent són menys amples; tot això es fa per oferir menys resistència a l'aigua que pugui portar el torrent.

L'eixamplament progressiu fa que, donada l'alçada de les pilastres i el forçat pendent del llit del canal, s'hagin de rebaixar els arcs, puix que si no fos així sobrepassarien el fons del canal.

Aquestes arcades semblen fetes per a un lloc diferent d'aquell en què estan situades, ja que les aigües que passen pel torrent mai no són tan abundoses (9) com per a necessitar que les amplades dels arcs s'engrandeixin i les llargades de les pilastres s'empetiteixin per a deixar-les transcórrer sense obstacle. Probablement llur construcció fou dirigida per un arquitecte avesat a aquestes mides de precaució o que devia seguir les normes de tècnica que ho aconsellaven.

L'aparell està compost de pedres de diferents colors, groguenc, rogenc i negre, i de diferents grandàries (de 7 a 20 cm. d'alçada), tallades a cops de martell amb angle força perfecte les dels cantons, que, lligades amb morter, són disposades horitzontalment en el sentit de llur llargada (10).

Ultra la disposició horitzontal, l'obra presenta uns rasaments cada 53 cm. en les pilastres i cada 0'60 cm. en les arcades assenyalades a l'exterior per mitjà de palets i pissarres que fan una filada perfecta amb la línia superior ben horitzontal, arrasaments que afecten tota l'obra menys la pilastra primera. Al bell sobre de l'arrasament hi ha uns forats rodons de 4 cm. de diàmetre que travessen el mur d'un cantó a l'altre (11).

També cal fer notar que a les arcades en lloc de dovelles no hi ha sinó estrets trossos pissarrosos que no serven forma radiada respecte al centre de l'arcada.

Crec convenient fer una descripció més detallada de la disposició de les pedres:

El començament de les pilastres és fet amb filades perfectament regulars d'uns 15 a 20 cm. d'alt que fan com un fonament de 1'50 a 2 m. La pilastra quarta, deixa veure, pel cantó del torrent, les filades soterrades pels altres cantons amb una fondària de 1'20 sota de la qual pilastra hi ha una gran pedra a la qual sembla estar lligada.

Sobre d'aquesta fonamentació hi ha un arrasament que després es repeteix tres vegades cada 53 cm. i una 4ª vegada a 50 cm., 45 cm. i 55 cm. del 4rt. arrasament a la 2ª, 3ª i 4ª pilastra, respectivament. Sobre de cada arrasament hi ha un forat rodó de 4 cm. de diàmetre menys a la 5ª arrasada, que és a sota.

Aquesta disposició afecta les pilastres 2ª, 3ª i 4ª. La pilastra 1ª té les pedres grosses com en la part inferior de les altres (20 o 30 cm. de llarg per 15 o 20 cm. d'alt) disposades en filades molt regulars. Aquesta pilastra, contràriament a les altres, no té cap forat i només un arrasament a 32 cm. de dalt. És de notar que no presenta una superfície tan plana com les altres. (12)

A 60 cm. sobre les pilastres hi ha un primer arrasament i les pedres compreses entre les pilastres i l'arrasament són totes disposades horitzontalment en el sentit de llur llargada, fins i tot les de la part de l'arcada, les quals, per tant, no serven forma radiada. En aquest espai hi ha, al bell començament de cada arcada, un petit forat de 3'40 cm. Després les arrasades es repeteixen quatre vegades més cada 60 cm.; tenen 2 forats de 4 cm., un a cada extrem i a sobre de l'arrasada, i un de 8 cm. a sota i al mig. En l'espai corresponent, entre la 1ª i la 2ª arrasada, a la part de l'arcada, hi ha dues fileres de palets sobreposats inclinats tots en el mateix sentit, imitant així, encara que imperfectament, la forma radiada. Al tercer espai ocorre igual, però els seus palets són més inclinats i el quart es fa un gros pa d'unes 4 rengleres de palets sobreposats que van

des de l'arc fins al quart arrasament; la seva inclinació és accentuada. Entre les lloses de cada cantó de l'arcada de l'espai quart, queda un espai en forma de triangle invertit que és omplert amb lloses disposades en forma d'espiga, disposició que arriba fins al cinquè arrasament.

El mur d'enllaç amb el terreny no té fonaments, i el seu gruix és de 1'05 m. Té quatre arrasades que disten 53 cm. l'una de l'altra i, a més, forats com els dels espais entre les arcades (13).

III/ ANTECEDENTS BIBLIOGRÀFICS

Tot seguit relacionarem per ordre cronològic de publicació, aquells estudis bé arqueològics, bé arquitectònics, que tenen per objecte l'aqüeducte:

L'any 1934 i d'acord amb les notícies facilitades per F. Prat i Puig (14), Josep Puig i Cadafalch, A. de Falguera i J. Goday, publicaven «L'arquitectura romana a Catalunya» (Bibliografia número 1) que es referia a l'aqüeducte de Pineda en els següents termes: «com a proveïdor d'aigua d'una vil.la rural romana».

El mateix Institut d'Estudis Catalans, editava l'any 1936 el meritori estudi de Francesc Prat i Puig, «L'Aqüeducte romà de Pineda» (Bib 2). Aquesta monografia, és encara avui la base principal de tots els estudis que s'hi refereixen, i constitueix, val a dir-ho, el nucli tècnico-descriptiu d'aquesta *Memòria*. L'obra comença amb una descripció del país, per passar tot seguit amb el recorregut, basament, murs, arcs, el canal, el lacus, i finalment l'època de construcció, la llargada, desnivell, deu i finalitat.

L'any 1939 (Bib 3)el Servei d'Excavacions i Arqueologia de Catalunya, depenent de la Generalitat de Catalunya, publicava la Memòria, en la qual, i en l'apartat III, es relacionava, l'Inventari Provisional d'Estacions i Monuments Arqueològics del Patrimoni Històrico-Artístic-Cultural (HAC). Entre diversos monuments, s'hi cita l'aqüeducte de Pineda, en una meritòria tasca del Servei, que es veié estroncada per la guerra civil.

L'any 1943, Josep Mª Pons i Guri, publicava en «Ampurias» número V, l'estudi «Hallazgos romanos en las proximidades del acueducto romano de Pineda» on cita la troballa d'una sivella visigòtica al bell costat de l'aqüeducte romà. (Bib 4)

L'any 1945 J. de C. Serra-Ràfols, M. Almagro i J. Colominas, editen la «Carta arqueológica de España» (Bib 5), en la qual s'ofereix un resum de l'obra de F. Prat i Puig.

L.'any 197? (Bib 6) del «Instituto Eduardo Torroja» i a cura del senyor Fernández Casado, fa una comparança entre el nostre i el de València d'Alcantara i el d'Alcanadre.

L'any 1976 Joan Francesc Clariana i Roig, (Bib 7) publica a la revista «Cingles» de Mataró, un breu resum, pel coneixement i difusió entre els afeccionats. El mateix estudi és publicat també en la revista «LAIETANIA» I del Museu de Mataró (Secció Arqueològica) (Bib 8).

Altres llibres, hi fan nombroses cites, amb interpretacions, molt personals, que no aporten cap dada.

Tot i que no relacionat directament amb l'aqüeducte, per bé que sí amb la vil.la rural romana que fou la causa-efecte del mateix, Can Roig, l'any 1978, Albert Soler i Casellas (Bib 9) publica la primera part d'un estudi sobre les «Troballes romanes a Can Roig», estudi que continuarà l'any 1980 i proposarà unes hipòtesis cronològiques sobre la vil.la rural que de retruc afecten l'aqüeducte.

IV/ ESTAT ACTUAL DE L'AQÜEDUCTE

L'any 1933, Francesc Prat i Puig, era premiat per la monografia sobre l'aqüeducte romà de Pineda (Bib 2). L'any 1982, quasi mig segle després d'estudiar-lo, l'aqüeducte ha vist canviat el seu entorn, i el que és pitjor, s'ha destruït o acabat d'enrunar tres dels quatre punts més importants, restant dempeus, sols, les quatre arcades de Can Cua que són l'objecte d'aquesta *Memòria*.

Efectivament, consultant el pla topogràfic (veure pla número 2) hom pot comprovar que els punts que senyala com G, N i R, ja han desaparegut, a part és clar, de la deterioració que ha patit el punt M (Can Cua).

Anem, però, a citar en detall, què ens diuen les fonts bibliogràfiques sobre aquests punts, per establir el procés de degradació i destrucció:

PUNT G. CAN MARQUES

L'autor de la monografia diu: «fins al peu de Can Marquès, on, per tal de construir la quantitat més reduïda d'obra per a saltar el torrent que ve de la Font del Ferro, l'aqüeducte s'endinsa fins a passar-lo quasi a peu pla, i es separa bon xic de la línia NW-SE, que el regia. En aquest lloc hi ha un tros d'obra de 15 m. de llarg constituït per un mur a ambdós cantons d'una arcada de 3'12 m. de diàmetre (única per a saltar el torrent). A sobre hi ha el llit del canal amb «opus testaceum» i l'arrencament de les parets. L'orientació és NW-SE». Correspon al punt G, del pla topogràfic de Prat i Puig (pla nº 2). (15).

Segueix dient (16): «La superfície poc plana de la paret de l'obra, la no existència de cap forat ni anivellament i la regularitat en la disposició de les dovelles són notes diferencials entre aquesta arcada i les abans estudiades (17), que cal tenir molt en compte, puix que suposen una manera molt diferent de construir».

F. Casado (bib 6), cita en el seu estudi: «de un solo arco, hoy arruinado, en el barranco de la Font del Ferro...»

Amb tot, ja tenim el procés d'aquest punt G, l'any 1970 és documentada la ruïna de l'arcada de Can Marquès (o punt G).

PUNT N. CAN PALAU.

A la pàgina 29, el senyor F. Prat i Puig senyala: «Els trossos de Can Palau (N), constitueixen un nombre més gran d'arcades, puix que la vall que travessen és molt ampla; pot calcular-se que devien ésser de 17 a 20» (18).

«Uns 375 m. en direcció SE a la riba esquerra del torrent que passa pel peu de Can Palau, hi ha sis trossos d'arcades caigudes N (19) i el començament de les arcades per dita riba constituït per un tros d'arc enllaçat amb 3'60 m. de mur dret, però somogut, orientat NW-SE (N2). Al bell peu d'aquest mur, pel cantó SE hi ha un tros d'un mur caigut de 7 m. de llarg, que dóna al fons del canal (N3), mur complementari de l'altre per a arribar la conducció a peu pla del terreny».

«Els trossos caiguts, en nombre de sis, corresponents a arcades, i un a un mur, confirma el que diem» (20).

Els autors de la Carta Arqueológica de España, ens citen «existen arcos en todos ellos, en número de cerca de 20 (bastantes de ellos desaparecidos)» (21).

Fernández Casado ens comenta: «Can Palau, del cual quedan restos de seis pilares de un lado y el arranque de la bóveda correspondiente en el lado opuesto». (22)

Com a comentari final, cal destacar que les restes citades per l'estudiós Sr. Prat i Puig, siguin dempeu, siguin a terra, ja no hi són presents, segons, és clar, la visita que hi efectuàrem, i també, segons les declaracions del propietari de Can Palau.

PUNT R. CAN ROIG

En aquest punt R, s'hi localitza el lacus, que tal i com diu F. Prat i Puig: «el lacus (R) que, per les seves característiques, és ben segur que pertany a l'obra de l'aqüeducte. La paret de migjorn, que té 13 m. és orientada NE-E-SW-W, i s'enllaça als seus extrems amb dues d'altres en angle recte. L'alçada màxima de la paret interior del lacus és avui d'uns 50 cm. (...) A 200 m. de lacus, en sentit SW hi ha la casa de Can Roig als volts de la qual hi havia la major part de les habitacions de la vil.la que es devia servir de les aigües subministrades...» (23).

Per acabar aquest punt R, val la pena comentar que els autors de la Carta Arqueológica de España, citen l'existència del «lacus», i ço era abans del 1945 (ignorem és clar si visitaren personalment Can Roig). És presumible que la dècada dels 60 o principis del 70 fent-hi uns rebaixos de més de 2 m. es destruí el «lacus», així com alguna de les dependències de la vil.la romana.

PUNT M. CAN CUA

Can Cua, on hi resten les úniques quatre arcades existents de les 25 que l'obra tindria com a màxim, és l'objecte principal d'aquesta *Memòria*, i cal primer veure en quina situació estava abans del 1933, el 1970 fins als nostres dies:

L'any 1933, la monografia sobre l'aqüeducte remarcava: «i 20'30 m. fent 4 arcades i el començament d'una cinquena que és trencada. (...) Al llit del torrent hi ha trossos d'arcades caigudes que devien enllaçar amb la riba esquerra» (24).

L'any 1970, Fernández Casado comentava: «Hoy dia siguen las cuatro arcadas, aunque, más deterioradas. Se han perdido piedras en el intrados de las arcadas y justamente en el plano axial como si estuviera construido en dos mitades, faltando en zona central a todo lo largo. Han desaparecido los restos de la quinta arcada que aparece derribada en las fotos antiguas y también ha quedado enrasada la coronación, no descubriéndose restos de la caja» (25)

L'any 1976, el company de la Secció Arqueològica, Joan Francesc Clariana i Roig, publicava a la revista «Cingles» de Mataró, un estudi (26) que l'any 1981 tornaria a ser publicat, aquesta vegada però a la revista Laietana I, del Museu Municipal de Mataró. Aquest estudi intitulat «L'aqüeducte romà de Pineda de Mar», esmenta: «En aquests moments, l'aqüeducte es veu precisat d'una efectiva consolidació, per tal com l'estat que presenta és de ruïna pregona. Aquesta consolidació és urgent i per consegüent no admet cap mena de demora». Com a nota, la Redacció hi inclou el següent paràgraf: «A la vista del seu deficient estat físic, en risc imminent d'esfondrament, la Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró ha fet diverses gestions prop dels organismes pertinents, dissortadament infructuoses fins ara» (27).

L'any 1976 (28) la Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró, trameté una carta a l'Ajuntament de Pineda, que insta la conservació i la restauració de l'aqüeducte, i s'ofereí per a fer les gestions oportunes.

L'esmentat ens local, contestà, tot informant que el citat aqüeducte es troba situat en terreny particular, i a aquest li correspon exercir qualsevol acció tot i haver declarat, la seva intenció d'assumir les despeses. Ignorem els motius que estroncarien aquestes bones intencions inicials i formals, el que sí podem manifestar és que el projecte quedà arraconat fins als nostres dies.

NOTA FINAL

Les conclusions són la fita d'aquesta *Memòria*, i som del parer, que són prou clares: les restes romanes de Can Cua tenen dos problemes molt específics, la necessitat d'una consolidació i restauració, i per altra banda la protecció legal i oficial que com a única obra d'aquest tipus, al Maresme, necessita. No és científic esperar que el temps i la fins ara bona voluntat del propietari, perpetuïn la continuïtat de les restes, i és per això, que d'acord amb aquesta problemàtica, el Museu Comarcal del Maresme-Mataró, ha impulsat aquesta *Memòria*, conscient de l'afermament que suposaria la solventació d'aquest problema, per a la conservació i dignificació del Patrimoni Històrico-Arqueològic del Maresme i de Catalunya. (28)

A proposta de la Secció Arqueològica, el Patronat del Museu Comarcal del Maresme aprovà el 26 de març de 1982 la tramesa de la sol.licitud (a la qual aquesta memòria servi de base documental) d'incoació d'expedient per la Declaració de Monument d'interès arqueològic. El Diari Oficial de la Generalitat (D.O.G. 296) de 21-1-83, publicà la Resolució de 9-12-82 de la Direcció General del Patrimoni Cultural, aprovant la suara esmentada incoació.

Un any i mig després hem de constatar (Maig-1984), atès que no hi ha hagut cap intervenció, que l'estat de l'aqüeducte és lamentable i s'ha agreujat el perill de caiguda de la quarta arcada, per la qual cosa hem de renovar que ara que hi ha l'adequada protecció legal caldria completar-la amb **la consolidació** que preservaria aquesta resta de tan interès històric.

El mateix Patronat aprovà el 30 de juny de 1984 la tramesa de la sol.licitud de consolidació de l'aqüeducte a la Direcció General del Patrimoni Cultural, que ha demanat informes tècnics sobre la qüestió...

El mes de gener, oficiosament, se'ns ha comunicat que el pressupost 1985 de la D.G.P.C. preveu una actuació al respecte...

NOTES

(1) Ens referim lògicament, a la riera de Pineda de Mar, situada en l'anomenada «Vall de Riu».
(2) Pel plànol 2 veure F. Prat i Puig, «L'aqüeducte romà de Pineda», IEC. Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, VII, Barcelona 1936. Pàgina 9.
(3) F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 40.
(4) Cal fer constar que en les transcripcions, ens atenim als criteris de l'autor.
(5) F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 12, 2/ pàg. 17, 3/ pàg. 24.
(6) F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 24.
(7) Llums de l'arcada.
(8) F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 25.
(9) F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 26.
(10) «En aquesta part hi ha alguna pedra de les anomenades d'ull de serp». F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 18.
(11) F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 27.
(12) F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 28.
(13) F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 29.
(14) Cal tenir present que l'obra citada de F. Prat i Puig fou publicada l'any 1936, per bé que fou premiada per la Secció Històrico-Arqueològica l'any 1933, i lògicament elaborada abans de la data esmentada suara.
(15) F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 10.
(16) F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 31.
(17) Es refereix a la diferència entre els trossos G i els de Can Cua i Can Palau, M i N respectivament.
(18) F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 29.
(19) F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 12.
(20) F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 30.
(21) J. de C. Serra-Ràfols, M. Almagro, i J. Colominas, ob. cit. pàg. 156.
(22) F. Casado, ob. cit. bib. 6.
Addenda: noti's la diferència de numeracions en el punt N, així és N1, N2 i N3.
(23) F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 13.
(24) F. Prat i Puig, ob. cit. pàg. 12.
(25) Fernández Casado, ob. cit. bib. 6.
Cal destacar que aquesta és la primera relació de la situació arquitectònica de l'aqüeducte.
(26-27) J. Francesc Clariana i Roig, bib n. 7 i 8.
(28) Pineda de Mar, 19 de Març de 1982

BIBLIOGRAFIA

(1) J. Puig i Cadafalch, A. de Falguera i J. Goday, «L'arquitectura romana a Catalunya», IEC, Barcelona 1934. Pàgina 263.
(2) Francesc Prat i Puig, «L'aqüeducte romà de Pineda», IEC, Memòries de la Secció Històrico-Arqueológica VII, Barcelona 1936.
(3) Servei d'Excavacions i Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Memòria del Servei, apartat III (Inventaci Provisional d'Estacions i Monuments Arqueològics del Patrimoni Històrico-Artstic de Catalunya, Barcelona 1937.
(4) Josep Mª Pons i Guri, «Noticiari Arqueològic» en Ampurias V, CSIC. Barcelona 1943. Pàgina 252-255.
(5) J. de C. Serra-Ràfols, M. Almagro i J. Colominas, «Carta arqueológica de España». Madrid 1945. Pagina 156.
(6) Fernández Casado, «Acueductos romanos en España», Instituto Eduardo Torroja, Madrid.
(7) J. Francesc Clariana i Roig, «L'aqüeducte romà de Pineda» a Cingles XXIX, pàg. 543, Mataró 1976, i a la
(8) revista LAIETANIA I, Mataró 1981, pàgina 185-186.
(9) Albert Soler i Casellas, «Estudi preliminar de les troballes romanes a Can Roig (I)», «Troballes romanes a Can Roig (II)» i «Troballes romanes a Can Roig (III)» en Quaderns de prehistòria i arqueologia del Maresme nos. 5-6, 10 i 11-12 respectivament. Mataró 1980 i 1981. Pàgines 157-166, i 335-339, i 359-371 respectivament.

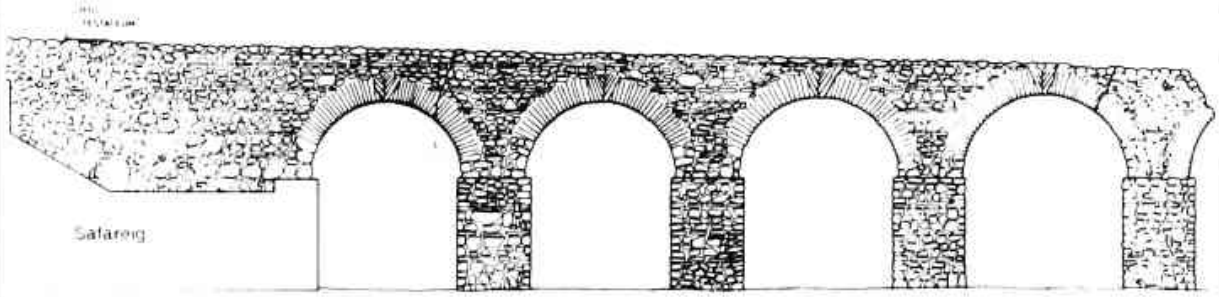

5 m

AQÜEDUCTE ROMÀ DE PINEDA DE MAR.

ESTUDI D'UNES RESTES ROMANES APAREGUDES AL CARRER DE LA FONT DE CANET DE MAR

Joaquim Pera i Isern

LA TROBALLA

En el mes d'Agost i Setembre de 1983, amb motiu de la construcció d'un bloc de vivendes, en el solar situat al Carrer de la Font, nº 14 de Canet de Mar, s'efectuaren uns considerables rebaixos de terres; és en el transcurs dels mateixos i a una fondària de 5 metres, que aparegueren gran quantitat de fragments de terrissa romana. Els fragments més visibles foren recollits pels manobres, a mida que la pala excavadora els anava posant al descobert; seguidament i per mediació de l'estudiós local Sr. Rovira (1) la troballa es posà en coneixement de la S.A.M.C., que hi efectuà una visita merament informativa per tal d'avaluar «in situ» la descoberta de la qual se'n deriva la iniciativa d'aquest estudi (2).

ELS MATERIALS

És important ressenyar que en produir-se la descoberta de la manera abans referida, és a dir sense portar a terme una excavació més seriosa de l'indret que ens hagués donat una estratigrafia indispensable a l'hora d'establir una ordenació i unes conclusions, ens trobem amb uns fragments ceràmics que trets del seu context estratigràfic, ens donen una informació limitada i merament referencial.

1. CERÀMIQUES FINES:

Aquests fragments foren recuperats posteriorment a la visita, en un munt de runes.

TERRA SIGIL.LATA ITÀLICA

Ref. 100
Fragment de vora de pàtera. Cronologia 20-40 d. JC.
Ref. 101
Fragment del peu d'un recipient ceràmic, d'aproximadament 15 cm. de diàmetre; la pasta és de color beige molt clar; el vernís és de color amarronat i es conserva molt deteriorat. Segle I d. JC.

TERRA SIGIL.LATA SUD-GÀL.LICA

Ref. 102
Fragment de vora i paret, forma Drag. 29, amb decoració a rodet en la part alta de la vora, amb un motiu circular encerclant una roseta, una flor de llis, i la figura molt estilitzada d'un cavall, decorant la paret. És de pasta rosada i de vernis vermellós molt ben conservat. Cronologia de finals S. I. - S. II
Ref. 103
Fragment de vora i paret, forma Drag. 29, amb decoració a rodet a la part alta de la vora; la pasta és rosada i el vernis vermellós molt ben conservat. Finals S. I - S. II d. JC.
Ref. 104
Fragment de vora.
Ref. 105
Fragment de carena forma Drag. 15/17.
Ref. 106
Fragment de paret amb decoració a rodet, en la part superior i amb un motiu romboïdal, de puntes de sageta a l'inferior; pasta rosada i vernis vermell molt deteriorat.
Ref. 107
Fragment amorf, sense decoració.

Ref. 108
Fragment amorf, molt pròxim al fons de la peça, amb decoració vegetal molt estilitzada en la part superior, i a l'inferior la figura estilitzada d'un animal en cursa vers la dreta; és de pasta rosada i el vernis està molt deteriorat.
Ref. 109
Fragment amorf, molt pròxim al fons de la peça, amb decoració de motius vegetals estilitzats i ratlles diagonals amb zig-zag; la pasta és rosada, ben depurada, i de vernis vermell molt ben conservat.

TERRA SIGIL.LATA HISPÀNICA

Ref. 110
Fragment de vora de la forma Hispànica 2, que pertany a una gerreta; la pasta és rosada i el vernis vermellós. Finals S. I - S. II.
Ref. 112
Fragment de vora que correspon segurament a una forma Drag. 18, sense poder-ho precisar degut al seu estat; la pasta és de color palla i el vernis presenta un vermellós-amarronat.
Ref. 111
Fragment de vora de la forma Drag. 18.
Ref. 113
Fragment amorf, molt pròxim al fons de la peça, decorat amb la figura encerclada d'un ànec molt estilitzat i als costats del mateix per les dues bandes una sèrie de ratlles verticals amb zig-zag; la pasta és rosada amb alguna impuresa i el vernis és vermell molt ben conservat.

TERRA SIGI.ILATA CLARA «A»

Ref. 114
Fragment d'una vora forma 4/36, amb un indici de decoració; la pasta és beige i el vernis color taronja. Cronologia S. II - S. III.

CERÀMICA DE PARETS FINES

Ref. 115
Fragment de fons, amb vernis taronja amb reflexos metàl.lics. Segle I abans època Flàvia, s'hi aprecia un principi de decoració.
Ref. 116
Fragment de vora amb decoració a «perletes». Època Flàvia segle I.

2. ÀMFORES:

Ref. 350
Fragment del coll d'una àmfora, amb una marca de terrisser, on es pot llegir MAX; la pasta és d'un color taronja amb moltes partícules de desgreixant de quars; al costat del segell, s'hi observa una incisió lleugerament circular feta abans de la cocció.
Ref. 351
Pivot d'àmfora escapçat a la part inferior, amb una marca de terrisser de segell circular, i de difícil lectura per estar les lletres molt gastades. En el punt de fractura amb la part inferior s'hi aprecia l'inici d'una marca o grafit feta abans de coure. La pasta és d'argila rogenca, amb moltes partícules de quars; també s'observa un excés de cocció de la peça.
Ref. 352
Pivot d'àmfora escapçat per la seva part inferior, amb una marca de terrisser totalment il.legible; en el lloc de fractura amb la seva part inferior s'hi aprecia l'inici d'un grafit que correspon a una marca de pre-cocció; també s'hi troba una lleugera incisió circular al costat del segell (a mode de satèl.lit) semblant a la que trobem en la Ref. 350; la pasta és d'argila rogenca, amb molt de quars i està molt cuita.
Ref. 353
Pivot escapçat per la seva part inferior; amb marca de terrisser de segell circular, pel desgast de les lletres és totalment il.legible. Té una incisió o grafit superficial, compost d'un semicercle amb una altra incisió recta feta al mig, abans de la cocció; és de pasta ataronjada amb molt de desgreixant de quars.
Ref. 354
Pivot d'àmfora corresponent a la seva part inferior amb marca, el segell és de cartel.la circular i no s'hi distingeix cap lletra; tocant el segell per la seva part superior s'observa l'existència d'un grafit fet abans de coure la peça i que consisteix en una ratlla corba d'incisió molt superficial. La pasta és d'argila marró amb molt de quars i està molt cuita.
Ref. 355
Pivot d'àmfora corresponent a la seva part inferior, sense marca, però amb un grafit fet abans de coure, consistent en una incisió profunda amb forma de V (veure figura) en sentit vertical. La pasta és d'argila marró amb molts de granets de quars en la seva composició, la peça també,presenta una lleugera deformació cap un costat.
Ref. 323
Fragment d'àmfora de la qual no es pot precisar el tipus, consistent amb la part del coll i part de la carena amb l'inici de l'arrencament de l'ansa, la pasta és de color taronja amb moltes partícules de desgreixant de quars.
Ref. 200
Fons d'una àmfora de base plana, la pasta és d'argila de color beige-cru amb granets molt grossos de quars.
Refs. 301/309 i 311/318
Aquestes referències corresponen a vores d'àmfora laietana d'imitació dels tipus amfòrics Dressel formes 2-4. El tipus d'argila amb el que està feta la pasta correspon així mateix al típic dels forns laietans, és a dir, el fang ve barrejat amb molts grans de quars que fan aleshores de desgreixant; el color de la pasta varia, segons la cocció i predomina el color taronja i també el rogencbeige. La seva cronologia es pot situar en els segles I i II d. JC.
Ref. 319
Vora d'àmfora, possiblement del tipus Dressel 1, la pasta és amarronada amb poc desgreixant i pols de mica en la seva composició.
Ref. 310
Vora d'àmfora del tipus Dressel 1 Pascual 1. La pasta és de color taronja amb partícules de quars molt fines, així com de mica. La seva utilitat sembla ésser era la de transportar vi. Segle I - II.
Refs. 321 i 322
Vores d'àmfora que conserven la vora i un tros de paret amb la part corresponent a l'arrencament de l'ansa; és del tipus amfòric Dressel 3-4. La pasta és de color taronja amb molt de quars. Són d'origen laietà.
I també:
— 161 fragments d'àmfora sense forma.
— 25 fragments de paret d'àmfora amb la base de l'arrencament de l'ansa.
— 32 fragments d'ansa d'àmfora.
— 15 fragments de coll d'àmfora.
— 13 fragments de carena d'àmfora.

3. CERÀMICA D'ÚS COMÚ:

Ref. 201
Fragment que correspon a l'ansa d'una tapadora d'algun recipient ceràmic indeterminat (una olla?). La pas-

ta és d'argila color taronja amb molt de quars de clara factura laietana.
Ref. 202
Fons d'una gerra; la pasta és de color beige-taronja amb grans de quars en la seva composició i de pasta molt cuita.
Ref. 203
Fragment de fons d'una gerra; la pasta és de color taronja amb grans molt grossos de quars.
Ref. 204
Fragment de gerra, corresponent a la part de la vora i amb part de l'ansa, formant un sol cos; l'ansa és d'acanaladura central. La pasta és d'argila marró amb quars.
Ref. 230
Fragment de vora de gerra; la pasta és de color taronja, amb quars i mica en la seva composició.

4. DÒLIA:

Ref. 220
Fragment de vora de dòlia i 3 fragments amorfs de dòlia. La pasta està molt cuita i té quars en la seva composició.

5. MATERIALS DE CONSTRUCCIÓ:

36 fragments de tègula amb vora. 2 fragments de pica-dís o paviment del tipus «opus testaceum»; un d'ells presenta forma arrodonida en un costat.

6. ALTRES MATERIALS:

LLÀNTIA
Ref. 117
Fragment amorf de llàntia de volutes, segle I d. JC.
VIDRE
Ref. 130
Broc de llacrimatori o ungüentari de vidre.
Ref. 131
Fragment discoïdal que correspon a la base d'un objecte
BRONZE
Ref. 150
Clau de bronze, de cabota semi-esfèrica d'1'3 cm. de diàmetre. secció quadrada i 5'6 cm. de llargada.
OS
Diversos ossos d'animals domèstics i també és destacable el crani d'un porc senglar.
CERÀMICA MEDIEVAL
Ref. 700
Fragment corresponent al fons d'una escudelleta, motiu decoratiu en blau, al centre de la base. Probablement es tracta d'una peça fabricada a Barcelona en el segle XV.

CONCLUSIONS RESULTANTS DE L'ESTUDI DELS MATERIALS

El fet que junt amb les restes no hagi sortit cap tipus d'estructura, ni de parets, ni de paviments, ens descarta de moment la hipòtesi que el lloc es tractés d'un habitacle o possible vil.la, encara més tenint en compte que just a 150 metres del lloc estudiat, en l'antigament anomenat Turó d'en Bigues (3) just on avui es troba la casa nº 14 del pati de l'Església, aparegué en el transcurs d'unes obres, un tros de paviment romà, el qual ens suggereix l'existència allí d'un habitacle, possiblement d'una vil.la, doncs la seva situació enlairada és òptima per al desenvolupament d'aquests tipus d'hàbitats romans de què tants exemples tenim a la comarca.

La gran quantitat de fragments d'àmfora —cap a 250— ens proposen la hipòtesi d'un possible forn d'àmfores o d'un abocador del mateix. Però la inexistència tant d'estructures constructives, com de trossos de terrissa deformats o recremats per un excés de cocció (4) que trobem en quasibé tots els forns i abocadors estudiats, així com també la inexistència de cendres amb una quantitat considerable (5) pròpia d'un forn, ens la fan rebutjar de moment, a falta de més indicis.

El bon estat de conservació que presenta la majoria de les peces trobades fan suposar que en el moment de la seva exhumació encara es trobaven «in situ», és a dir, en el mateix lloc on les havien dipositat expressament, ja que en elles no s'aprecia cap indici de rodament per l'erosió, ans al contrari, doncs el punt de trencament de les peces es presenta molt net i escairat.

Una altra dada que ens permet explicar l'existència d'un abocador, tot relacionant-lo amb la vil.la pròxima, és la gran barreja de diferents materials trobats: ceràmiques fines, d'ús comú, àmfores, ossos, vidre, dòlia, teules, etc, que tenen tot l'aspecte d'unes escombraries pròpies d'una vil.la romana.

Les ceràmiques fines d'importació estrangera com són les sigil.lates Sud-gàl.lica, la S. Itàlica i la S. Hispànica, ens donen una idea de la relativa prosperitat dels seus beneficiaris, així com dels contactes comercials, en aquest cas importadors, que mantenien.

El gros del conjunt ceràmic recuperat correspon a les àmfores; després de l'anàlisi de la pasta, dels fragments recollits, es pot afirmar que són peces fabricades aquí a la comarca, doncs presenten en la seva composició, a més d'argila, els granets de quars característics que fan de desgreixant de la pasta, i que trobem com un element típic dels forns laietans.

Per les dades que ens aporten alguns dels grafits estudiats, sembla possible relacionar-los amb els grafits d'àmfora de Torre Llauder així com també amb els materials apareguts a Calella en el jaciment del Mujal o del Roser (6) així com del forn annex a ell; recordem el que ens diu Pascual Guasch (Bib. 3) en referir-se al jaciment de Calella: «Los pivotes presentan, casi sin excepción, una incisión semicircular en forma de C, trazada a mano antes de la cochura y que suponemos una marca de fábrica»; aquesta descripció guarda un cert paral.lelisme amb la Ref. 353.

La peça més interessant de tot l'estudi és el coll d'àmfora amb la marca de segell circular MAX, de la qual trobem un exemplar també en el mateix jaciment del Roser de Calella i del que Pascual Guasch en fa la següent descripció: «Se han recogido estampillas cuadrangulares... y otra circular en el pivote MAX (con la M y la A ligadas)», segueix parlant Pascual sobre el possible origen de les altres marques, però després diu: «Quizá la marca MAX cuenta con algunas probabilidades, pero como es un caso único nada podemos afirmar». Es refereix a la probabilitat de l'origen de la marca en els forns de Calella. S'ha de precisar que la marca trobada a Canet presenta el segell estampat a sobre el coll de l'àmfora, a diferència de la de Calella que ho està sobre el pivot.

El fet que quasibé tots els fragments trobats corresponguin a àmfores de fabricació laietana, ens dóna la idea que les activitats comercials de la suposada vil.la es feien majoritàriament dins de l'àmbit mateix de la comarca, tret d'algun fragment d'altres ceràmiques de procedència forània.

A la vista del marc cronològic, que ens donen els materials estudiats, es pot precisar que la vida de la suposada vil.la es desenvolupà en un període que va del segle I d. de C. (7), fins a finals del segle II, no trobant-se ja cap material característic del segle III (8), el que fa pensar amb un abandonament de la vil.la. Hem d'assenyalar, però, la relativitat d'aquestes hipòtesi a la vista del mode com es recuperaren les restes.

El fons de ceràmica més moderna que també trobem referenciat en aquest estudi, pertany, junt amb d'altres fragments no tant representantius, a uns estrats superiors que se situen en el segle XV i que deixen constància també d'un nucli de població indeterminat, a la zona, en els temps del Canet medieval i modern.

NOTES

(1) El nostre agraïment al senyor Rovira, que fou qui identificà i recollí els materials que estudiem, i que d'altra manera s'haurien perdut per manca de coneixement dels mateixos.

(2) La visita, s'efectuà el 12 de Setembre, un cop ja els estrats fèrtils havien estat segellats amb el formigó del paviment.

(3) En aquest Turó és on avui s'hi aixeca l'església i tot el perímetre del seu pati. La romanitat del paviment la donà l'arquitecte Sr. Danès Torras.

(4) Hi ha dos fragments molt recremats possiblement d'àmfora i un dels pivots estudiats presenta una lleugera deformació vers un costat, però no són peces gaire representatives ni aclaridores.

(5) Se'ns referí oralment que aparegueren alguns carbons, que jo no he vist en cap moment.

(6) Aquest jaciment ha estat destruït quasi totalment, fa pocs dies en el transcurs d'unes obres de remodelació de la carretera N-II en el seu pas per Calella, just al costat de l'hospital.

(7) No s'ha trobat cap material anterior al canvi d'Era.

(8) El fragment de material més modern romà correspon a una vora de T.S. Clara «A».

* El material estudiat es troba dipositat en el Museu-Arxiu Parroquial de Canet de Mar.

* Els números de referència corresponen a l'ordre intern del referit Museu-Arxiu.

* Aquest treball ha estat portat a terme en els mesos de setembre i octubre de 1983.

* Agraeixo als companys de la Secció Arqueològica del Museu Comarcal el seu inestimable ajut a l'hora de realitzar aquest estudi.

BIBLIOGRAFIA

OSWALD, Felix. «Index of Figure - Tipes on a Terra Sigillata (Samian Ware)». The University Press of Liverpool 1936-1937.

PASCUAL GUASCH, Ricardo. «Las Anforas de la Layetania» a Méthodes Classiques et Méthodes Formelles dans l'Etude des Amphores (Actes du Colloque de Rome, 27-29 Mai 1974). École Francaise de Roma, Palais Farnèse 1977.

PASQUAL GUASCH, Ricardo. «Centros de producción y difusión de un tipo de ánfora». VII Congreso Nacional de Arqueología, Barcelona 1960

MEZQUIRIZ DE CATALAN, Mª Angeles. «Terra Sigillata Hispánica» Vol. I i II. Monografías sobre cerámicas hispánicas. The William L. Bryant Foundation. Valencia 1961.

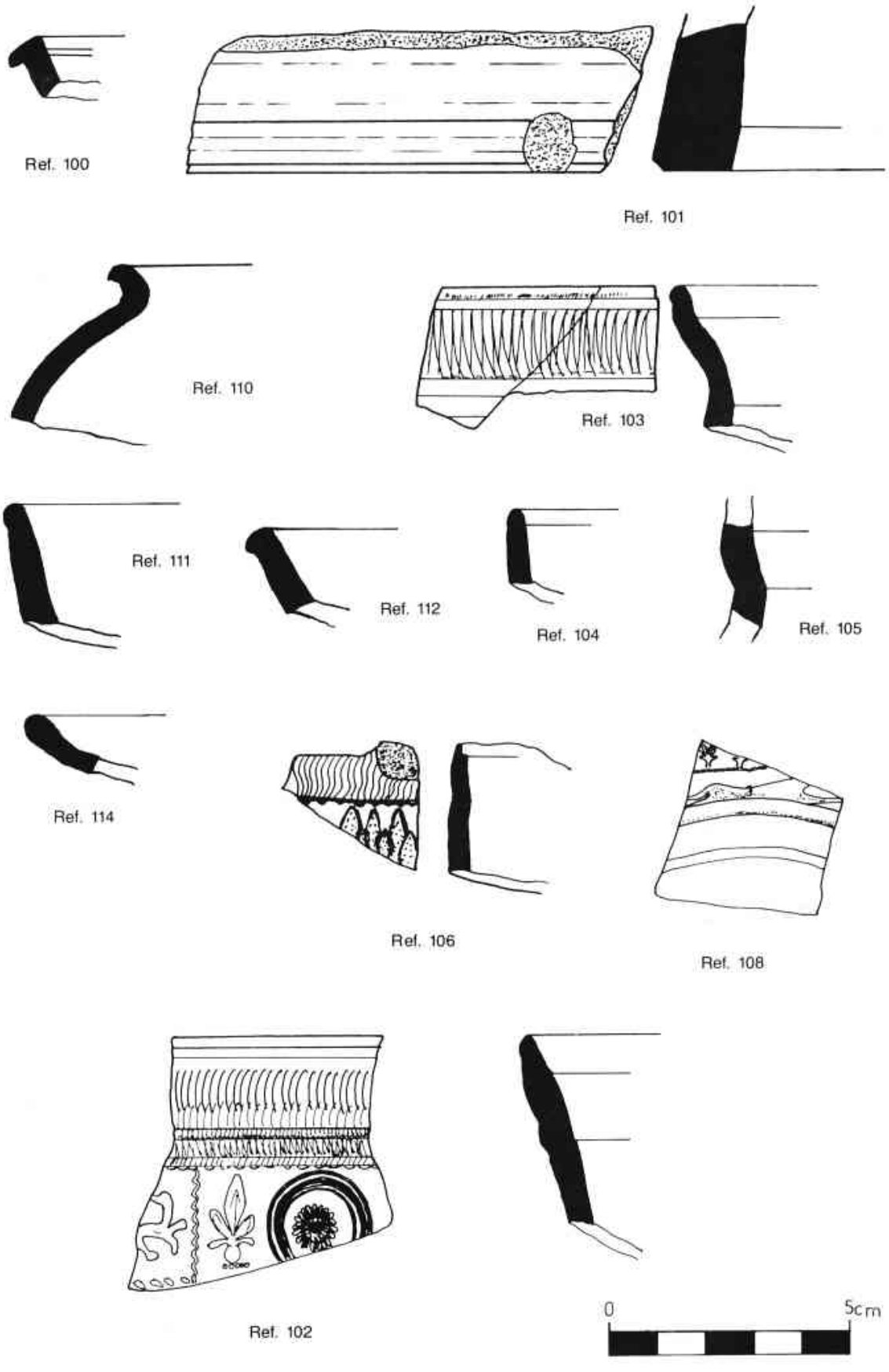
Ref. 100
Ref. 101
Ref. 110
Ref. 103
Ref. 111
Ref. 112
Ref. 104
Ref. 105
Ref. 114
Ref. 106
Ref. 108
Ref. 102
0
5cm

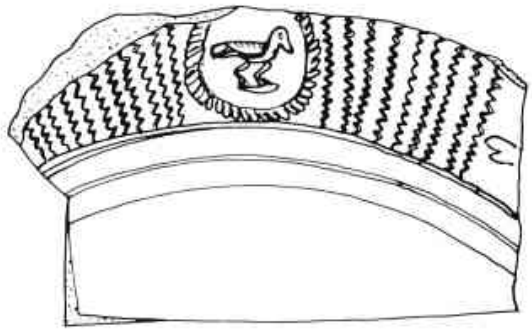

Ref. 113

Ref. 109

Ref. 117

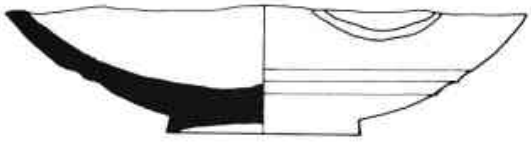

Ref. 115

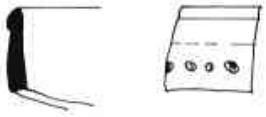

Ref. 116

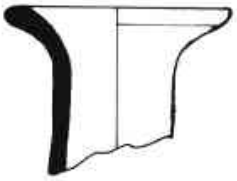

Ref. 130

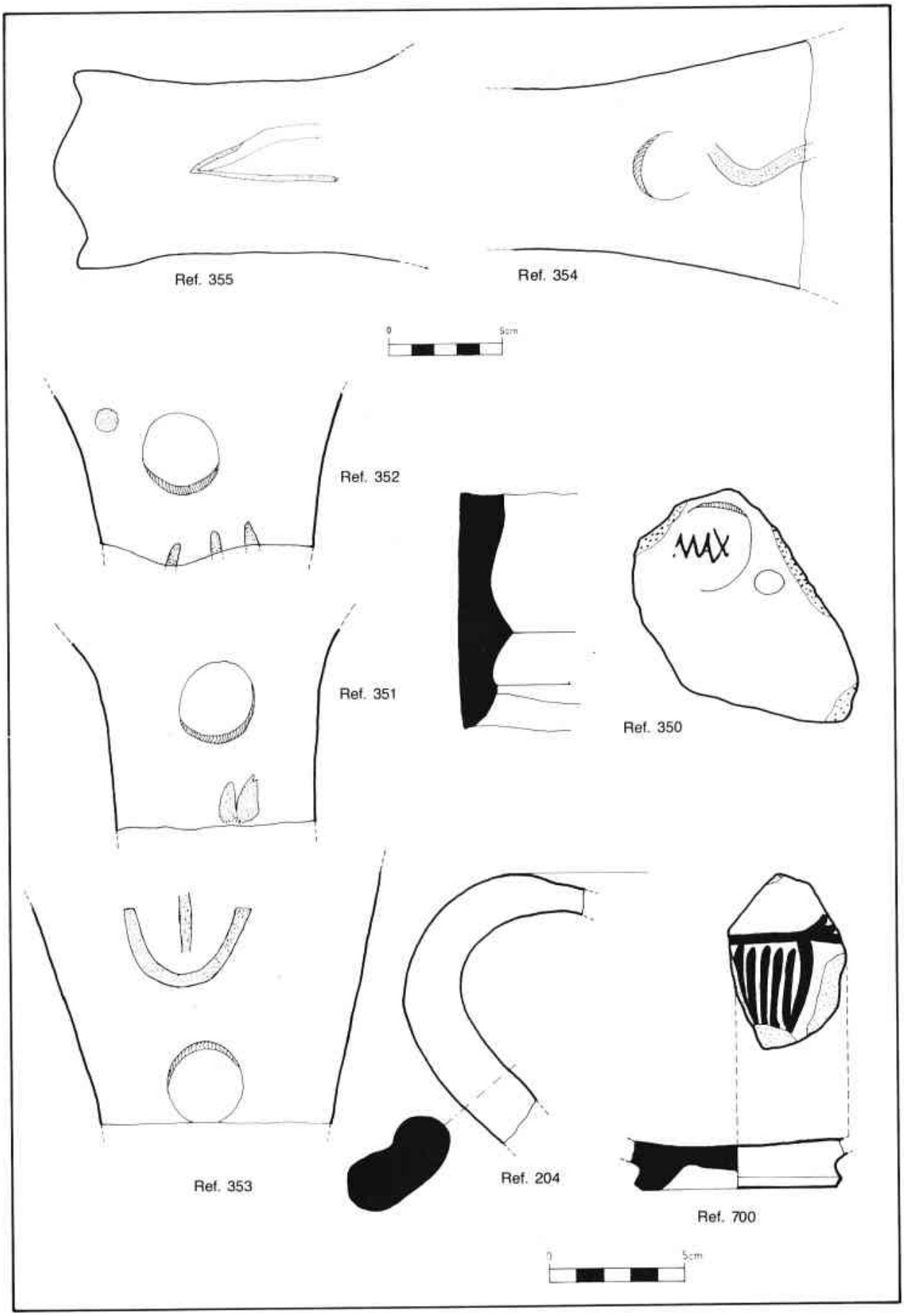
Ref. 355
Ref. 354
0
5cm
Ref. 352
Ref. 351
Ref. 350
Ref. 353
Ref. 204
Ref. 700
0
5cm

SOBRE UN NOU CURSUS EQÜESTRE A MATARÓ

G. Fabre - M. Mayer

El mes de març de 1963 es trobà a la part alta de Mataró un fragment de placa de marbre blanc (1) que fou recollit per M. Ribas en el seu llibre ja clàssic *Els orígens de Mataró* (2).

La placa de dimensions considerables (34 x 40,4 x 5,5) correspon a la part central inferior d'una inscripció (làmina I) que proposem de llegir en la següent forma:

[———]++[———]
[AED(ili) · II VIR(o) · FLAMI]NI · ROMAE · ET · A[VG(usti) o (ustorum)]
[PRAEF(ECTO) FABRVM · IN GERMANIA
[PRAEF (ecto) COH (ortis) ———GA]LLORVM EQVITATAE
[TRIB(uno) MIL(itum) LEG(ionis) · III ·] MACEDONIC(ae)

A... edil, duumvir, flamen de Roma i de l'August (o dels Augusts) prefecte dels obrers, a Germània, prefecte de la cohort... muntada dels gals, tribú militar de la legió IV Macedònica.

La perfecció de les lletres i la regularitat d'alçades i espaiaments n'és la característica dominant. La mida de les lletres, molt lleugerament decreixent als tres primers rengles, per a estabilitzar-se al quart, fa veure com destacaven els càrrecs municipals del personatge per a nosaltres desconegut i fa suposar que els caràcters més grans s'haurien emprat per als noms, tribu i filiació de l'homenatjat que es disposarien a la primera ratlla que creiem que és l'única que manca i de la qual només hom observa petites restes de dos bisells, un horitzontal i l'altre corbat que potser podrien correspondre a una M o una O respectivament.

Tindríem així una placa amb un total de cinc línies. El text s'hauria inscrit pràcticament per extens i tindria uns marges prou generosos si jutgem l'amplada de l'inferior que fa pensar que potser el text quedaria desplaçat cap amunt. En constatar una compressió de les lletres cap al marge dret, pensem que és deguda al fet que era pròxim el fi dels rengles i sembla que no hi hauria més lletres que les suplertes a la reconstrucció que oferim, de tal manera que a la darrera línia el nom de la legió s'hauria d'abreujar en mancar l'espai per l'AE finals.

Amb això quedarien uns rengles d'unes 25 lletres aproximadament i unes dimensions de la placa d'uns 44-45 x 69-70 cm. seguint la tònica de l'alçada 2/3 de l'amplada de les altres plaques d'aquesta zona.

Per tot el que acabem de dir atribuiríem a aquesta làpida una cronologia dins la segona meitat del segle I que vindrà reforçada en comentar la carrera de l'anònim personatge.

La reconstrucció de la carrera té molts punts comuns amb la de Marci Optat puix que sembla que als càrrecs municipals succeeixen les milícies eqüestres. No parlarem dels primers càrrecs municipals que podem imaginar fàcilment en la gradació habitual (edils, duumvir, per arribar després al flaminat), però si cal fer constar que es tracta del primer i únic cas que coneixem a *Iluro* d'un *flamen Romae et Aug.* (3) i que l'associació de Roma i de l'emperador apareix a la fi del segle I per als *flamines* provincials (4), mentre que aquesta associació sembla més antiga en el cas dels municipis (5).

Ja dins la carrera eqüestre, hem de suposar d'acord amb les característiques d'un *cursus* molt regular, que exerciria una prefectura dels *fabri* com a primera milícia per a passar a continuació a una prefectura de cohort, una prefectura d'ala i a continuació seguir una carrera potser pel camí de les procurateles que no ens és donat reconstruir. Un *cursus* semblant amb la indicació *in Britannia* el tenim a CIL II 1086= ILER 6033 d'Alcalà del Río datable d'època de Trajà-Adrià.

La prefectura de cohort fou exercida *in Germania* i concretament en una cohort de Gals; en aquest destí desenvolupà també el tribunat militar a la legió IV Macedònica que era allà estacionada, tenint per tant *in Germania* valor tant per a la prefectura com per al tribunat. Cal aleshores identificar quina entre les possibles *cohortes Gallorum* pogué residir a Germània fins l'any 70-71, *terminus ante quem* del tribunat militar car és la data en què fou dissolta la legió IV Macedònica. Hi ha diverses possibilitats versemblants:

La primera d'elles és la *cohors III Gallorum* que tenim documentada a Germània l'any 74 i que passà el 78 a la Mèsia, si bé cal recordar que no porta el cognom d'*equitata*.

La segona hipòtesi fóra que la *cohors IV Gallorum*, estacionada a Hispània fins l'època de Claudi i coneguda a Mauritània des del regnat de Domicià (6), hagués romàs a Germània un temps amb el qual la inscripció que comentem ompliria el buit d'informació que separen ambdós destins i donaria així una solució al hiatus de documentació patent fins ara, bé que tampoc en aquest cas cap testimoni no ens indiqui que es tractés d'una *cohors equitata*. Amb un risc evident d'encavalcar hipòtesis, potser podríem arribar a una solució més complexa però evidentment més satisfactòria, tot utilitzant les dades de Cichorius (7) que planteja la possibilitat d'identificar la *cohors III Gallorum* d'Hispània en època augustea amb la coneguda més tard a *Britannia*, el 146, ja amb el nom de *cohors IIII Gallorum equitata*; l'hiatus sense dades, molt important en aquest cas, permetria de suposar que potser entretemps, en època flavia, estacionà a la *Germania* com *equitata*, apel.latiu que no apareix a la documentació hispànica.

Amb el propòsit d'ésser exhaustius, tot i pensant però que en el nostre cas tenen molt poques possibilitats podríem esmentar les altres *cohortes Gallorum equitatae* conegudes: la *II Gallorum equitata* era a Britània l'any 146 segons un testimoni d'Hispània (CIL II 3230) que Cichorius (8) identifica amb una altra cohort, la *II Gallorum Macedonica equitata* sense que això es desprengui de la inscripció que no esmenta el qualificatiu de Macedònica i situa el començament del personatge a la *Dacia*, si bé la *cohors II Gallorum Macedonica equitata* és documentada a Mèsia Superir el 93.

No podem, doncs, treure'n res per a la cronologia que ens interessa. De la *cohors V Gallorum equitata* no sabem res del seu destí i es dubta del caràcter d'equitata de la *XI Gallorum* de la qual solament se sap que residí en data indeterminada a Dalmàcia.

El panorama no és gens clar com es pot veure i fa lamentar més encara la fragmentació de la làpida mataronina que, de ser una mica més sencera, donaria una dada molt valuosa sobre els desplaçaments

d'una d'aquestes unitats muntades de gals.

Només podem afegir una altra possibilitat més remota, la *cohors I Gallica equitata civium Romanorum* documentada a la *Tarraconensis* entre la segona meitat del segle II i el segle IV amb destins als districtes miners (9) i de la història anterior de la qual no en sabem res.

Tot això considerant que no es tracti d'una cohort *Gallorum equitata* fins ara desconeguda i que l'absència de l'ordinal pel trencament de la placa deixa a la foscúria.

Sobre la legió IV Macedònica cal dir molt poca cosa més del que hem indicat més amunt puix que fou dissolta al seu estacionament de Mainz l'any 70-71, després d'haver pres partit per Vitel.li el 68-69. Queden restes del seu estacionament a Hispània a causa de les guerres càntabres (10) d'on sortí sota Claudi o Calígula per retrobar-la com hem dit a Mainz on encara militaven soldats hispans.

Si acceptéssim la legió IV Macedònica, que no s'oposa a les dades paleogràfiques i als paral.lels possibles a la Tarraconense (CIL II 4251 i 4616, referent a la carrera de Marci Optat), podriem situar la placa fragmentària de Mataró cap a la fi dels anys 60 o bé a l'inici del regnat de Vespasià.

L'altra possibilitat de datació d'aquesta inscripció ha estat proposada sobre la lectura de M. Ribas per H. Devijver (11) que reconstruiria: [-flami]ni Romae et A[ugusti] et [praef.coh.-] in Germania, et [praef. coh.-]ilorum evuitatae (sic) [--trib. mil. leg V] Macedonic[ae---]. A tall d'exemple proposa que hauria pogut ésser prefecte a cohort a Germània i després potser prefecte de la cohort *II Gallorum Equitatae* a Dàcia per ésser a continuació tribú militar de la legió V Macedònica a *Moesia*. Naturalment la datació que es desprén d'aquesta reconstrucció seria el segle II.

Ben recentment nosaltres mateixos recollírem (12) la possibilitat suggerida per G. Alföldy d'una datació més alta per la placa de Marci Optat que no coincidiria així tan exactament amb la cronologia que proposem en principi pel cavaller que ara estudiem.

La clau de tota manera radica en la reconstrucció de l'ordinal de la legió -IV o V- que produeix un desplaçament considerable de la cronologia dins la qual s'ha de situar aquesta peça bé sigui a l'inici de l'època flàvia o a la primera part del segle II, per més que l'aspecte formal de la inscripció ens inclini a la cronologia més alta. No farem tampoc esment del problema entre reconstruir dues prefectures de cohort o bé una prefectura *fabrum* i una de cohort car ambdues formes són pròpies d'un *cursus* regular, fins i tot quan arrenca de magistratures municipals (13).

Cal per cloure aquesta breu exposició destacar el fet que es tracta del tercer cavaller homenatjat a Mataró (els altres dos són Mari Emilià i Marci Optat), ordre no massa ben representat als nuclis veïns, car a Barcelona en trobem altres tres i un altre a Terrassa; a Badalona hi ha testimoni de senadors però no pas de cavallers. A la resta de Catalunya no són tampoc massa abundosos, tret de la capital provincial *Tarraco*, car només es tornen a localitzar a la zona interior un a Els Prats de Rei, tres a Isona i un a Lleida.

És, doncs, significativa aquesta relativa densitat de cavallers a Mataró que ve a posar de manifest una vegada més la importància d'aquesta zona del Maresme com a establiment de nuclis socials influents.

NOTES

(1) Veure les circumstàncies de la troballa a SAMM (=Secció Arqueològica del Museu Municipal), *Carta dels vestigis arqueològics del terme municipal de Mataró*, Mataró 1977, p. 94; G. FABRE-M. MAYER-I. RODÀ, *Inscripcions romanes de Mataró i la seva àrea*, núm. 9.

(2) M. RIBAS, *Els Orígens de Mataró*, Mataró 1964, pp. 186-188 i pl. XLIII.

(3) Sobre el desenvolupament *Aug(ustorum)*, cf. G. ALFÖLDY, *Die römischen Inschriften von Tarraco* (=RIT). Berlin 1975, 173=CIL II 6097 d'època flàvia-començaments del segle II. D'una manera més general v. D. FISCHWICK, «*Flamen Augustorum*», HSPH LXXIV (1970), pp. 299, 302, 303 i 306; ID., «*Numina Augustorum*», Cq XX (1970), p. 194 i n. 2.

(4) G. ALFÖLDY, *Flamines Provinciae Hispaniae Citerioris*, Anejos de Archivo Español de Arqueologia VI, Madrid 1973, pp. 47-48.

(5) R. ETIENNE, *Le culte impérial dans la Péninsule Ibérique d'Auguste à Dioclétien*, Paris 1974 (reimpr. 1ª ed. 1958), p. 205.

(6) J.M. ROLDÁN HERVAS, *Hispania y el ejército romano*, Salamanca 1974, pp. 220-221.

(7) CICHORIUS, s.v. «*Cohors*», RE IV1, cols. 288-292.

(8) CICHORIUS, s.v. «*Cohors*», cols. 288-289.

(9) J.M. ROLDÁN HERVAS, *Hispania y el ejército romano*, pp. 216-219.

(10) J.M. ROLDÁN HERVAS, *Hispania y el ejército romano*, pp. 194-198.

(11) H. DEVIJVER, *Prosopographia Militiarum equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum*, vol. II, Lovaina 1977, p. 897 núm. 9.

(12) G. FABRE-M. MAYER- I. RODÀ, *Inscripcions romanes de Mataró i la seva àrea*, p. 41 nota 42.

(13) Cf. per exemple els *cursus* recollits per P. Le Roux, *L'Armée romaine et l'organisation des provinces ibériques d'Auguste à l'invasion de 409*, Paris 1982, pp. 304-305.

NOTA SOBRE L'EXCAVACIÓ DE SALVAMENT REALITZADA A LA ZONA DE L' ABOCADOR D'ESCOMBRARIES DE LA VIL.LA ROMANA DE TORRE LLAUDER (MATARÓ). (*)

Marta Prevosti i Monclús

Joan-Francesc Clariana i Roig

Després dels rebaixos de terres realitzats el 1970 per la urbanització del Polígon Torre Llauder per part del Ministeri de l'Habitatge en què es varen destruir una bona part dels vestigis de la vil.la romana, es creia que les úniques restes que en quedaven eren les que actualmen són visibles dins el «Clos Arqueològic».

No obstant, fa poc temps, ens havia cridat l'atenció la troballa superficial de fragments de ceràmica de factura romana en la zona de l'abocador, el que ens va fer sospitar de l'existència «in situ» d'una part d'aquest abocador. Fet que es veié confirmat en el moment en-què es procedí a la fonamentació i col.locació de la valla per tancar el solar, a finals d'octubre de 1982, en què aparegueren diversos fragments de ceràmica romana, sobretot d'àmfora.

Amb el perill imminent de rebaixos en el solar i la necessitat que fos prospeccionat urgentment, ens posàrem en contacte amb el Servei d'Arqueologia de la Generalitat, a fi de portar a terme els tràmits oportuns per realitzar l'excavació de salvament. A partir d'aquí, es feren les cales de situació (a cura de Joaquim Arxé) i una vegada delimitada la zona arqueològica es procedí a l'excavació dels sectors:

Sc. nº 1 ABOCADOR D'ESCOMBRARIES

Ocupava una superfície aproximada de 15 x 15 m. Format per unes terres de gran duresa, a base de llot endurit, color sèpia, i un gruix de promig d'uns 50 cm. aproximadament, que seria la part més fonda de l'abocador romà.

Com a elements característics, podem citar la troballa de dos nuclis o borses de farcit, compost en la totalitat per runes procedents de l'enderroc d'un revestiment o arrebossat d'«Opus signinum». En molts dels fragments de Signinum, s'hi apreciava una capa de cendres i calç d'un gruix de 5 mm. per impermeabilitzar-lo. La capa de cendres i calç havia estat prèviament ratllada, fent un dibuix reticulat, per aguantar millor la capa de morter del signinum.

També aparegueren dos nuclis d'apilonaments de pedres i fragments de tègules, de bipedals i d'àmfores.

Els materials apareguts són, en la seva major part, d'època tardana, el més modern és un fragment

de Terra Sigil.lata gris paleo-cristiana estampat. Cal també fer constar la presència de diversos fragments de Terra Sigil.lata Clara «D» pertanyents a pàteres nord-africanes amb decoració estampada, així també com de Terra Sigil.lata Hispànica-tardana decorada en relleu i una gran quantitat de fragments pertanyents a materials de factura gruixuda, tals com fragments de tègules, d'imbrix, d'àmfores i dolies.

Cal remarcar la troballa d'elements escultòrics en marbre blanc tals com un fragment de fris decorat amb un motiu vegetal estilitzat i un fragment de cama d'una estàtua.

Sc. nº 2

Franja de 4 m. de longitud per 1 m. de costat.

Aparexia el nivell en forma semblant al Sc. nº 3, però amb materials d'igual cronologia (o del mateix moment) que el Sc. nº 1. Format per terres argiloses de llots, color marró. Es pot interpretar com un lloc de dispersió de materials.

Cal esmentar la troballa d'un fragment de tegula amb el segell L.HÈR.OPT, de Lucius Herennius Optatus. Terrisser originari de «Forum Iuli Frejus» (França).

Sc. nº 3

Franja situada en el costat Sud-Oest del solar, de 6'30 m. de longitud per 2 m. d'amplada, en la que aproximadament a uns 20 cm. de fondària apareixia el nivell d'època romana que tenia un gruix desigual que anava dels 20 als 40 cm. de potència segons el lloc.

Les terres d'aquest nivell, estaven compostes per llod de tonalitat marró-verd sorrenc.

Els materials exhumats, donen una datació cronològica de conjunt força precisa: que va des del darrer quart del segle Ier. d.C. fins finals del segle IIn. d.C. i potser principis del IIIr.

Destaquen la Terra Sigil.lata Sud-gàl.lica amb diversos fragments decorats (un pertanyent a l'estil de Germanus) i formes llises.

Es pot interpretar com un lloc de dispersió de materials acumulats majorment en borsades.

Possiblement formaria part del mateix abocador excavat per Marià Ribas l'any 1969.

Sc. nº 4 POU

Nivells: Superficial i farciment.

Descripció: Pou de planta rectangular, d'un sol parament treballat per la cara interna, fet a base d'aparell de pedres i calç, buscant la cara plana i aprofitant elements de terra cuita de rebuig d'anteriors construccions, com poden ser rajols bipedals, fragments de tègules, fragments de paviment «Opus signinum», responent el conjunt a la tècnica de l'«Opus incertum».

En les cares Sud i Nord, s'hi aprecien diversos forats, que en principi podien servir per aguantar els bastiments i travessers de la construcció, i més tard, una vegada extretes les fustes, quedarien els forats que potser serien emprats per filtrar l'aigua i al mateix temps servirien d'escala per baixar-hi.

En el farciment, els materials que s'hi han trobat, són en la seva major part tardo-romans, essent-ne el més modern, un fragment de Terra Sigil.lata gris paleocristiana, datable del segle Vè. També cal destacar la troballa de diversos fragments de ceràmica d'ús comú, sobretot de gerres, i una vora d'àmfora nord-africana tardana, amb el grafit «IANV», a més de diversos fragments de Terra Sigil.lata Aretina, Sud-gàl.lica, Hispànica i Clares A, C i D, i un fragment de morter de marbre blanc decorat amb una voluta esculturada, damunt la vora.

Ha estat excavat fins una fondària de 3'80 m. (des de superfície).

Sc. nº 5

Cala de prospecció situada al Nord-oest del solar.

En el costat Est de la cala, s'hi copsava un nivell de dispersió de materials, d'un gruix desigual entre 15 i 20 cm., que apareixia a 50 cm. de fondària de la superficie.

Consistia en un nivell de terres de tonalitat negrosa o fosca.

Cronologia com la del Sc. nº 1.

CONCLUSIONS

La importància que ha tingut poder excavar aquesta zona ha estat cabdal perquè ens ajuda a completar els pocs coneixements que fins aquest moment teníem de la fase tardo-romana de la vil.la de Torre Llauder.

Els sectors 1, 2 i 5 pertanyen a un abocador pròxim al que s'havia excavat el 1969 i que fins ara no es coneixia, ja que els materials trobats llavors donaven una cronologia de finals del segle Ier. fins el IIn. Havia quedat resguardat degut al canvi topogràfic que tenia respecte el nivell molt més alt de la vil.la. Això ens porta a reconsiderar les destruccions del 1970 i la urgent necessitat de realitzar noves prospeccions en tota l'àrea exterior al voltant del jaciment.

Finalment, aprofitem per fer constar el nostre agraïment al Dr. Josep Guitart i Duran, aleshores Subdirector General de Museus, Arts Plàstiques i Arqueologia, a la Sra. Núria Rafel i Fontanals, aleshores Cap de la Secció d'Inspecció Tècnica i Programació del Servei d'Arqueologia, al Sr. Joaquim Arxé i Galvez, Arqueòleg Territorial del Servei d'Arqueologia i al Sr. Joan Bonamusa i Roure, aleshores President-Delegat del Patronat del Museu Comarcal del Maresme, que amb l'eficàcia de les seves gestions varen fer possible que es portés a terme la realització de l'excavació. També a l'empresa OBRASCON, S.A., concessionària de l'obra, per les facilitats i bona predisposició que en tot moment varen mostrar.

BIBLIOGRAFIA

— Ribas i Bertran, Marià. *LA VILLA ROMANA DE LA TORRE LLAUDER DE MATARÓ* a Noticiario Arqueológico Hispánico, nº 1, pág. 115 a 181. Madrid 1972.

— S.A.M.M. *CARTA DELS VESTIGIS ARQUEOLÒGICS DEL TERME MUNICIPAL DE MATARÓ*. Fitxa 64, pág. 71 a 75. Mataró 1977.

— Prevosti i Monclús, Marta. *CRONOLOGIA I POBLAMENT A L'ÀREA RURAL D'ILURO*. Vol. I, nº 243, pág. 251 a 315. Premi Iluro 1980. Mataró 1981.

— Anònim. «*...DE LA NOSTRA HISTÒRIA*» (punt 4) dins «El Tot Mataró» nº 73. Del 25 al 31 d'octubre. Mataró 1982.

(*) Excavació realitzada durant la primera quinzena de novembre de 1982, amb l'ajut del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya - Servei d'Arqueologia.

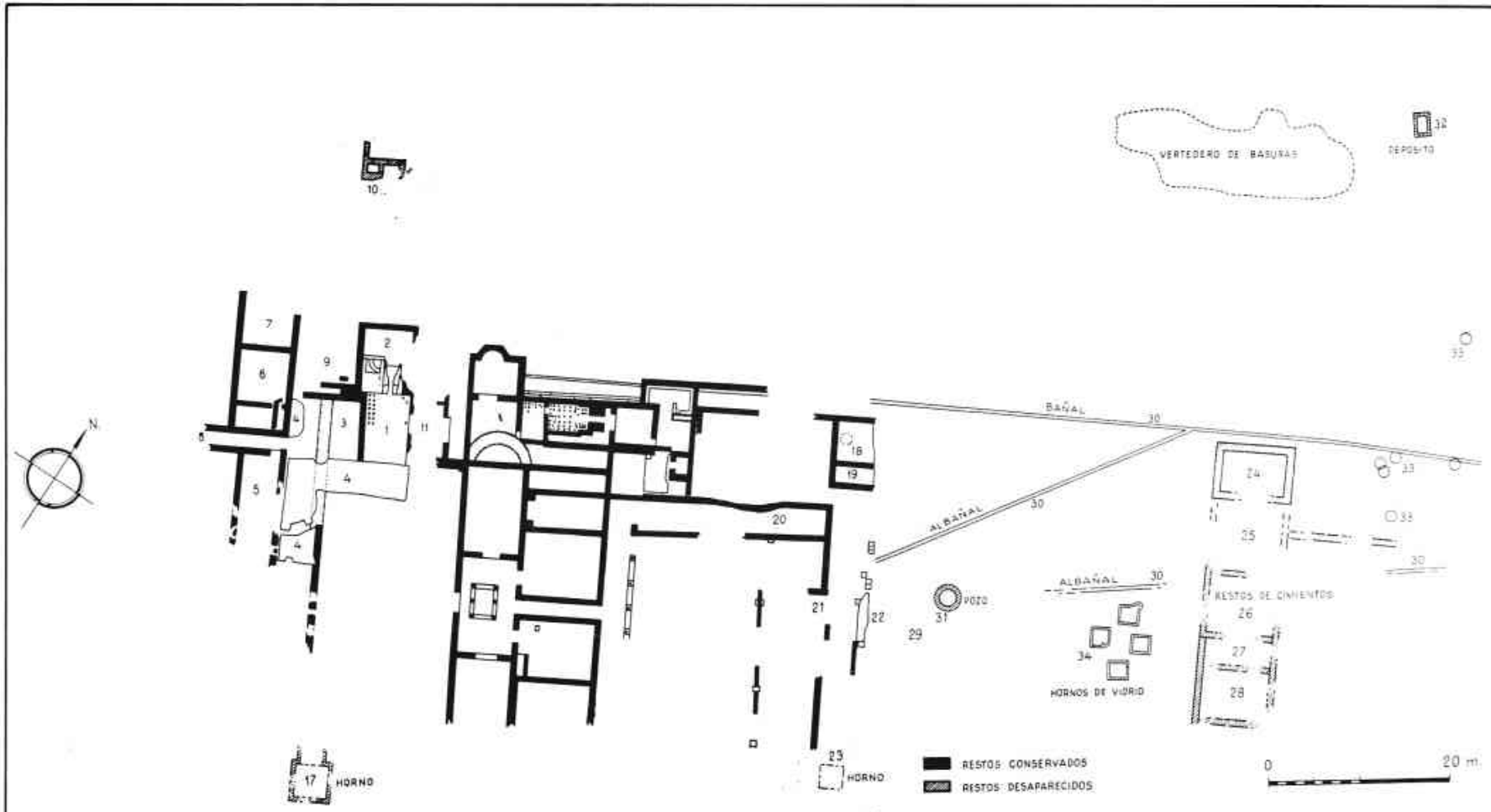

Planta de la vil.la romana de Torre Llauder, amb la situació de l'abocador d'escombraries excavat el 1969 (per Marià Ribas i Bertran).

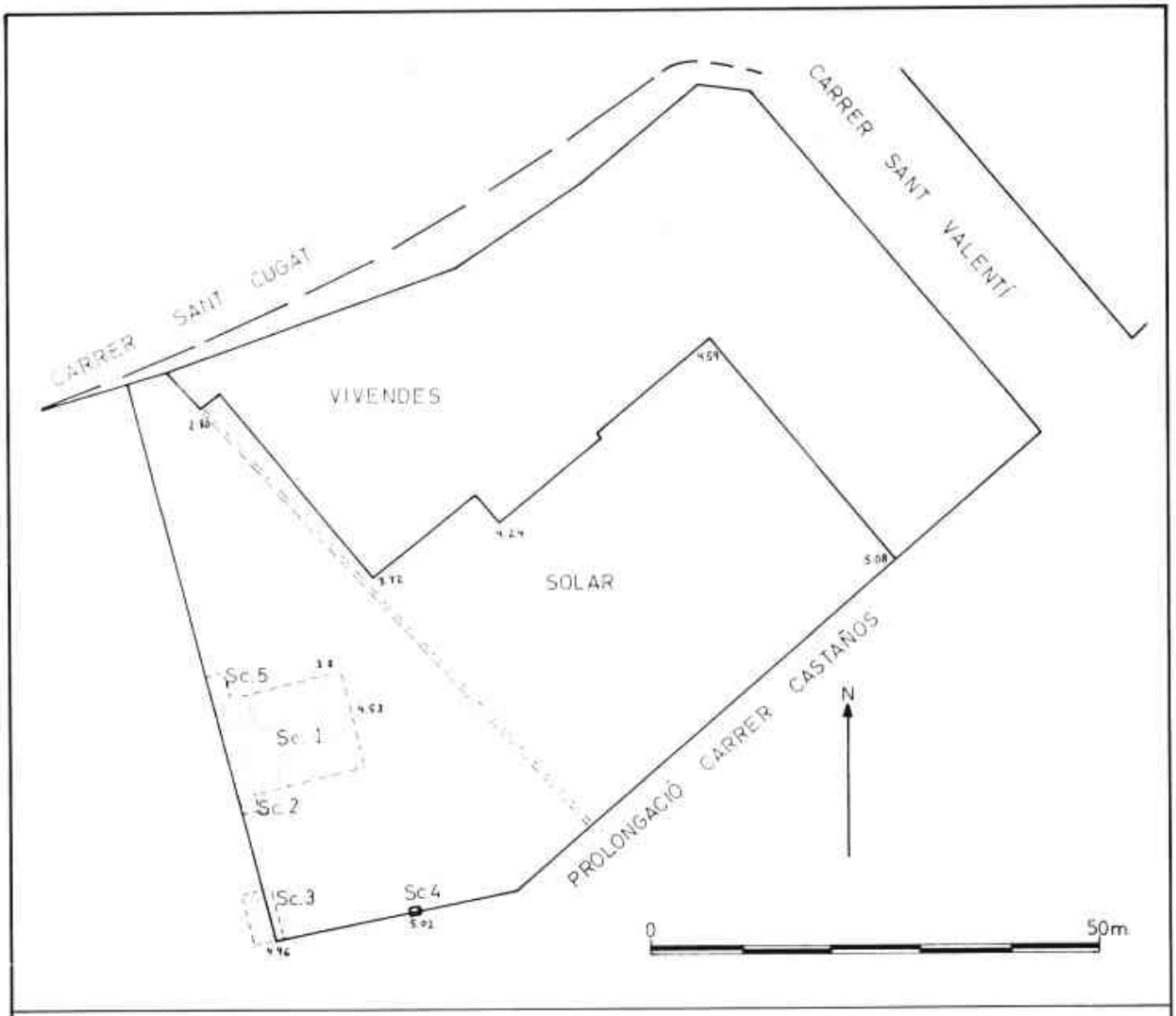

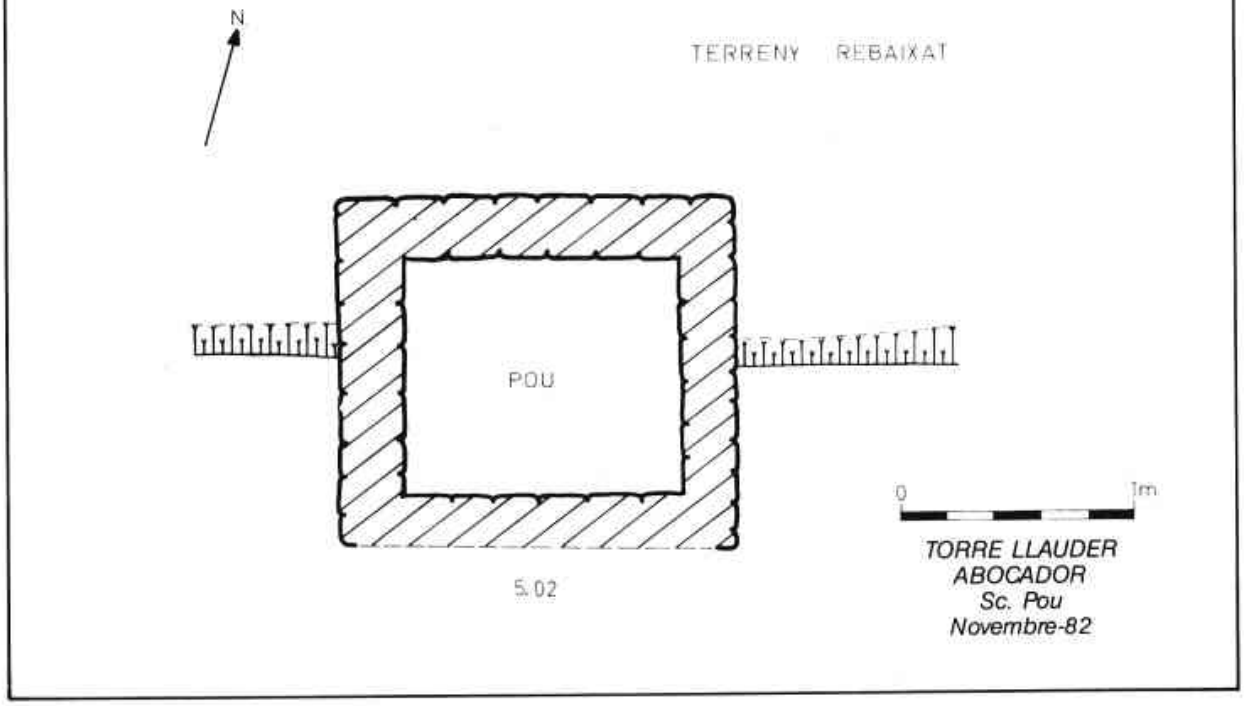

TORRE LLAUDER
ABOCADOR
Sc. Pou
Novembre-82

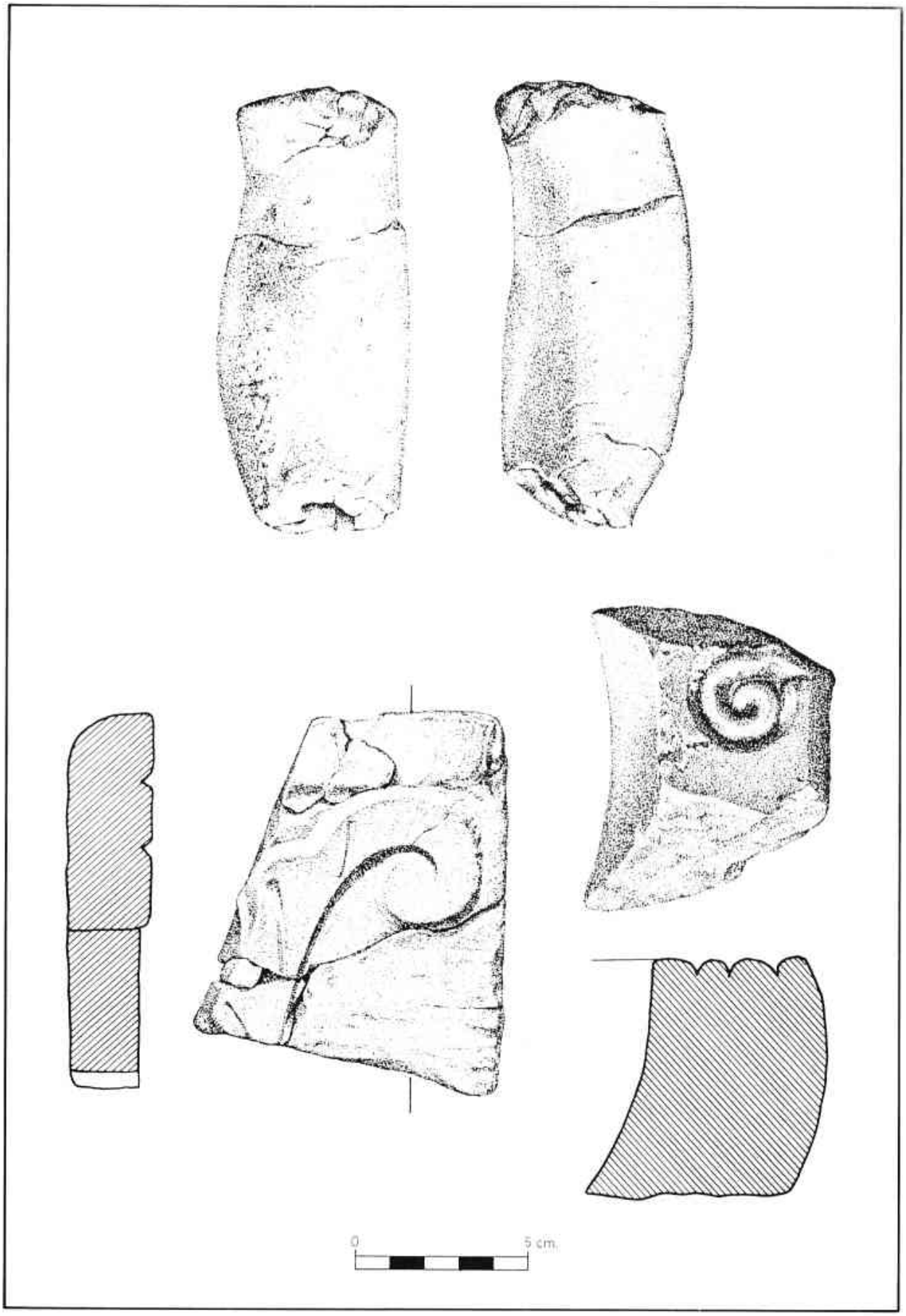
0
5 cm

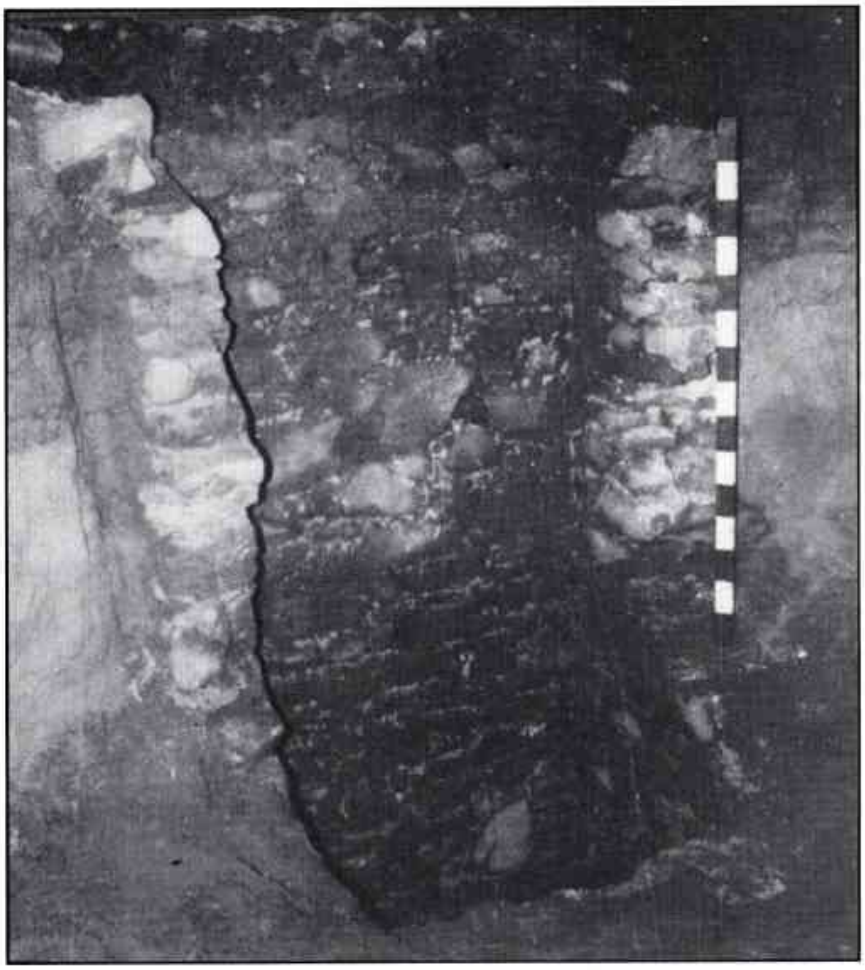

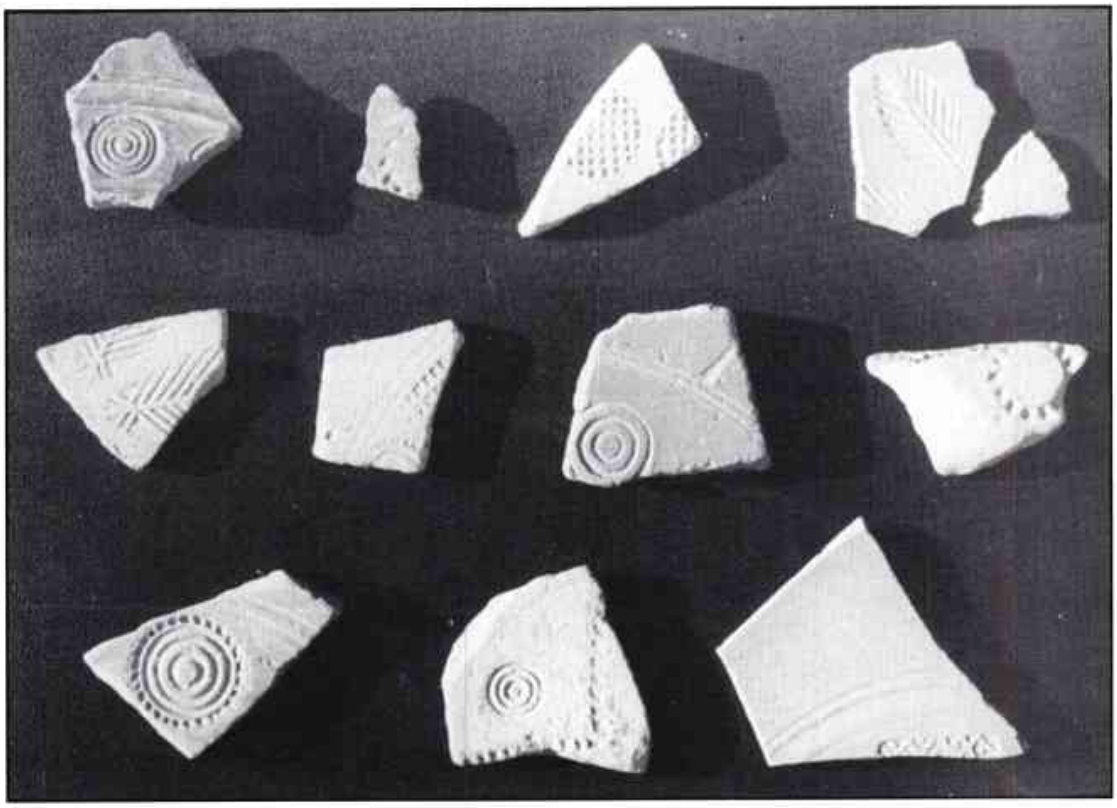

ESTUDI DELS FRAGMENTS DE PREMSA ROMANA TROBATS AL VEÏNAT DE CAN SANS DE LLAVANERES

Joan Noè i Pedragosa

A l'any 1949 la Secció d'Història i Arqueologia del Museu de Mataró portà a terme una excavació dirigida pel Sr. Marià Ribas en una vil.la romana al veïnat de Can Sans de Sant Andreu de Llavaneres. Entre els materials exhumats figuren dues grosses pedres de granit del país, les quals varen ésser classificades hipotèticament com a peces procedents d'una premsa d'oli; actualment aquestes pedres estan dipositades al «Clos Arqueològic de Torre Llauder».

La més gran d'aquestes pedres té forma de cub i pesa uns 1527 quilograms, medeix 85 x 82,5 centímetres i 46 d'alçada, en la cara superior té un buidat rodó de forma semi-esfèrica amb una mesura de 25 centímetres de diàmetre per 12 de fondària, a dos costats oposats té uns buidats en forma d'entalladura cònica que permeten d'encaixar-hi i fixar-hi resistents puntals de fusta.

L'altra pedra té forma cilíndrica quelcom aixafada pel seu diàmetre de sentit vertical, amb un pes d'uns 718 quilògrams, fa 112 centímetres de llargada i té un promig de diàmetre de 59 centímetres, en la part superior central té un pla poc definit, als costats més distants uns encaixos semblants als de l'altra pedra i destinats també a fixar-hi puntals de fusta.

Estudiant les dues pedres, comparant-les o bé relacionant-les amb tota mena de premses d'oli o de vi antigues, considerant les descripcions del jaciment fetes pel Sr. Marià Ribas (I), el posterior estudi fet pel Sr. Jaume Pujol (2) les ressenyes sobre la vil.la de la Sra. Marta Prevosti (3), tenint en compte també, l'estudi fet per la Sra. Pilar Pascual i el Sr. José Moreno, referent a les premses d'oli romanes (4), s'ha portat a terme una reconstrucció hipotètica però molt acurada de la premsa en qüestió.

En primer lloc s'ha tingut en compte la planta i les dimensions de l'habitació on se suposa que tingué lloc l'emplaçament de la premsa, sobretot l'estudi del seu paviment que és d'opus testaceum, amb un cos sobreposat de planta en forma de ferradura i dos pilars quadrats fets de maons que medeixen 48 x 48 centímebres, que de molt segur tindrien relació amb la premsa o en formaven part.

Considerant la base de la pedra quadrada com a plat de la premsa o zona de pressió, hem de situar aquesta al centre de l'àrea en forma de ferradura del paviment sobreposat, però hem de tenir en compte que en realitat aquest lloc podria haver tingut forma circular per a recollir el most de la premsada, com una cubeta. (fig. I)

El Sr. Marià Ribas diu que per entremig dels dos pilars de maons passava una conducció feta amb pedres escairades, conducció que podria servir molt bé per a escórrer el most recollit en la cubeta.

És evident que la premsa en qüestió funcionava mitjançant un torn, per transmetre la força d'aquest a l'extrem de la biga en sentit ascendent, no sols servien els dos pilars de maó sinó que eren imprescindibles per a sortenir el corró o corriola que ha de transmetre el moviment en aquest sentit, ja que la corriola no podria ésser sostinguda des del sostre.

La distància des del centre de la ferradura que forma el paviment fins als dos pilars pot donar la longitud que tindria el braç curt de la biga, mentre que la paret de l'altre extrem de l'habitació pot donar la longitud màxima de l'altre braç, el resultat és igual a una palanca de relació 1 x 2.

La pedra cilíndrica penjada d'un extrem de la biga, segurament anava conduïda dintre un clot de dimensions apropiades del qual no podia sortir mai del tot, condicionant així l'excés de desplaçament lateral d'aquest extrem.

Tant una pedra com l'altra, penjant o no de la biga, caldrà que tinguin a l'extrem dels seus respectius puntuals de fusta on contacten amb la biga, un petit marge de moviment basculant per no perdre verticalitat quan la biga s'inclina en un o altre costat.

El buidat rodó que té enmig de la cara de sobre la pedra quadrada és on engalza i es mou un apèndix de fusta solidari amb la biga, així, sigui quina sigui la inclinació d'aquesta, sempre premerà la pedra pel seu costat, mantenint-la en sentit horitzontal evitant així pressions desiguals; cal remarcar que aquest detall tècnic demostra la perfecció de la premsa.

La conclusió és que es tracta d'una monumental premsa de vi més que d'una premsa d'oli, així ho fa suposar entre altres coses, la construcció rectangular situada prop de la premsa, (fig. nº 1) que segurament pot ésser un cup destinat a l'obtenció del primer most, mitjançant el trepig i per altra part no hem d'oblidar que la regió de la Laietània era eminentment viticultora.

És quasi segur que aquesta premsa és del tipus anomenat de lliura o de biga, com igualment pot denominar-se premsa de Cató, pels perfeccionaments per ell introduïts. Els romans solien utilitzar aquest tipus de premsa en la vinificació de grans veremes.

La peça més important d'una premsa d'aquest tipus és la biga «prelum» la qual tècnicament funciona com a palanca a fi de multiplicar l'esforç humà per exprémer més fort o més ràpidament la brisa procedent del trepig de la rapa.

TÈCNICA I FUNCIONAMENT DE LA PREMSA

Ja hem dit que la biga és una palanca, i com totes les palanques està composta per un punt suport, un punt de resistència i un altre de potència, com també les palanques es classifiquen en tres ordres ben coneguts per tothom, tenint en compte aquests principis compendrem millor el funcionament de la premsa.

Quan la premsa no treballa és una palanca de segon ordre, (fig. 2), a l'extrem del braç més llarg se situa el punt de suport, que és on col.locarem la pedra cilíndrica recolzant-se a terra, sevint així de sosteniment; com que la relació de la palanca és 1 x 2, a dues terceres parts del punt de suport col.locarem, suspesa, la pedra quadrada que formarà el punt de resistència; en l'altre extrem tindrem situat el punt de potència que és on actua la força del torn que mou la palanca. Per fer la premsada, el torn ha de baixar el punt de potència, (fig. 3), quan la base de la pedra quadrada es posa en contacte amb la matèria que ha de premsar es recolza sobre ella convertint-se així en punt de suport, mentre aixeca la pedra cilíndrica que passa a ésser sols un contrapès, convertint aquest extrem en el punt de resistència, la palanca que abans era de segon ordre passa ara a ésser de primer ordre.

Aquesta enginyosa disposició proporciona a la premsa cinc avantatges molt importants.

1.- Seguretat; no es pot trencar la biga per un excés d'esforç.

2.- Regularitat; no es pot sobrepassar de la pressió prevista.

3.- Constància; mentre s'exprem la brisa perd en volum, però la pressió és sempre constant degut a què la pedra cilíndrica (contrapès) pot anar baixant durant el procés.

4.- Operabilitat; en menys esforç s'aconsegueix igual pressió.

5.- Simplificació; la biga s'ha d'inclinar poc per aconseguir gran recorregut del plat de la premsa.

És de remarcar que aquesta disposició o sistema no l'hem trobat ressenyat en cap lloc, per altra part, Pere Giró en el seu article «Una premsa ibèrica al Penedès» (4) ens diu que Cató remarcava l'inconvenient que tenien les premses romanes de trencar-se sovint la biga principal (prelum) i que encomanava de tenir-ne sempre de recanvi, per a no haver d'interrompre les veremes en hora peremptòria. Segurament es feia esment a unes premses no tan perfeccionades com l'estudiada.

Ja hem dit que la relació de la palanca és de 1 x 2, això vol dir que si posem la pedra cilíndrica que pesa 718 quilògrams a l'extrem del braç més llarg, per equilibrar la palanca hauríem d'aplicar doble pes al braç curt, llavors tindrem en el punt de suport 2.154 quilograms, si en aquest resultat hi sumem el pes de la pedra quadrada (1.527 q.) i el pes de la biga (220 q.) arribarem als 3.901 quilograms en total sobre el punt de suport o zona de pressió.

Per altra part, si considerem una àrea de pressió que sigui un cercle màxim en la base de la pedra

quadrada, aquest cercle tindrà 5.539 centímetres quadrats de superfície, per tant la potència de la premsa serà en números rodons; 3.901÷5.539=0,70 quilograms per cada centímetre quadrat, pressió suficient i sobrant per a qualsevol premsa de vi.

No cal dir que per augmentar aquesta pressió sols cal situar la pedra cilíndrica més a l'extrem de la biga o bé disminuir l'àrea de treball o de pressió.

També podria donar-se el cas que aquesta premsa hagués servit tant per al vi com per a l'elaboració de l'oli, a l'igual que moltes premses de l'actualitat.

BIBLIOGRAFIA

(1) Marià Ribas. Circular, MUSEU maig de 1949, pàg. 52.

(2) Jaume Pujol. QUADERNS DE PREHISTÒRIA I ARQUEOLOGIA DEL MARESME 11-12, pàg. 393.

(3) Marta Prevosti. CRONOLOGIA I POBLAMENT A L'ÀREA RURAL D'ILURO, tom I, pàg. 504 i tom II, fig. 97 i 98.

(4) P. Pilar i J. Moreno. ARCHIVO ESPAÑOL DE ARQUEOLOGIA, vol. 53, pàg. 199.

(5) Pere Giró. Circular, MUSEU maig de 1949, pàg. 62.

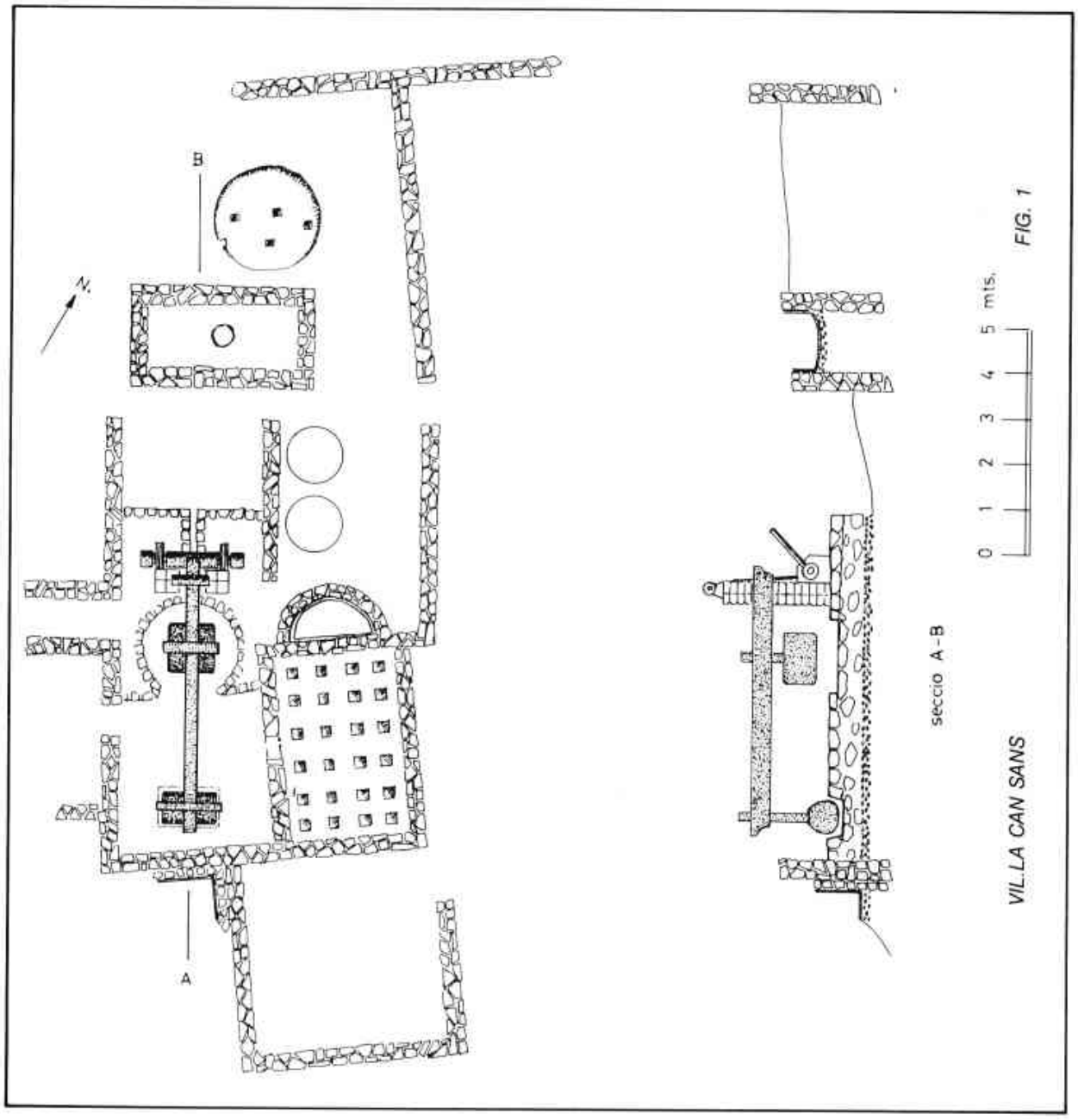

FIG. 1

ESQUEMES

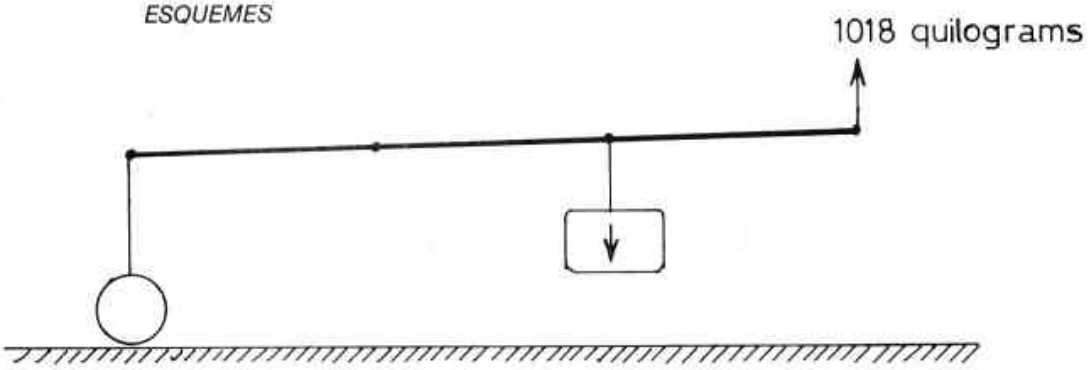

FIG. 2

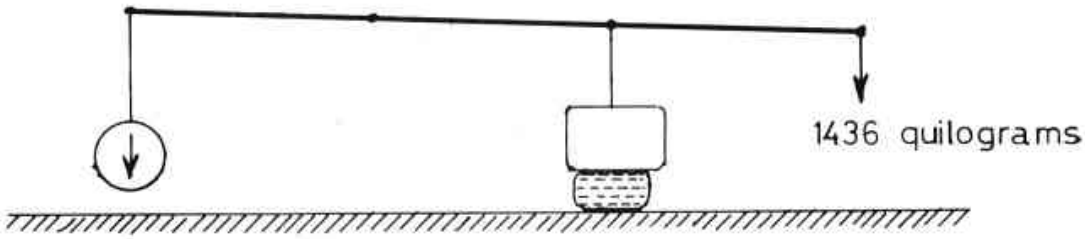

FIG. 3

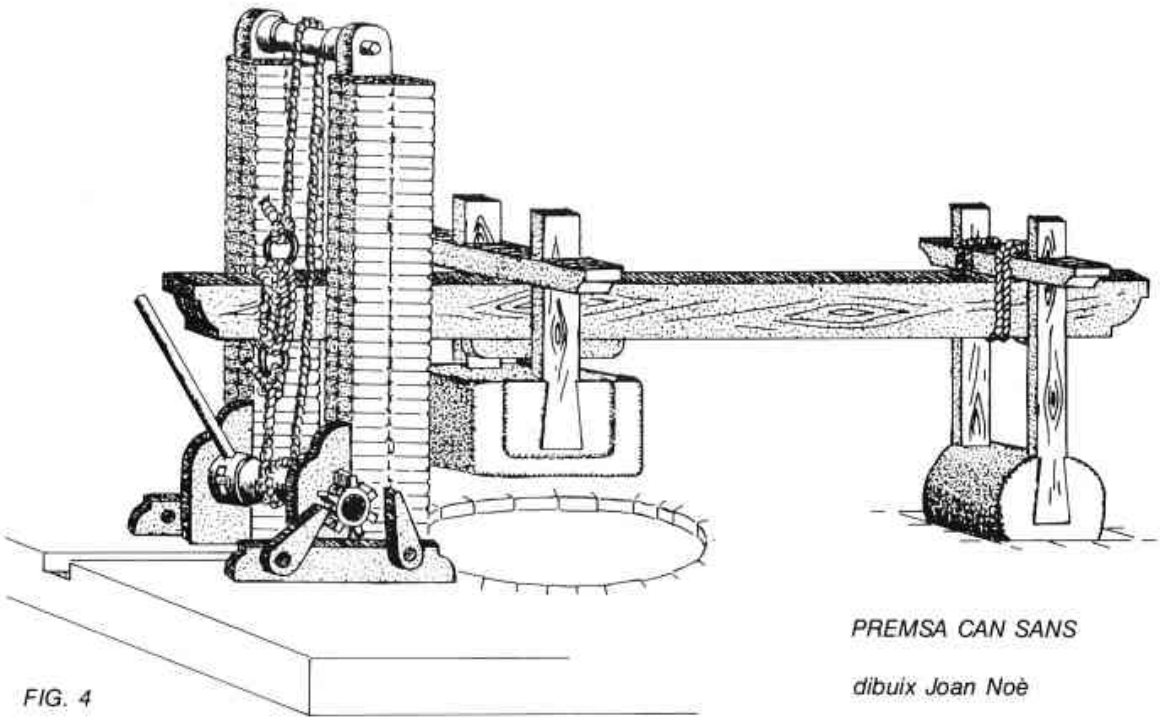

FIG. 4

PREMSA CAN SANS

dibuix Joan Noè

LA PRODUCCIÓ D'ÀMFORES AL MARESME: UNA SÍNTESI

Jordi Miró i Canals

El Maresme fou, junt amb el Barcelonès, el Baix Llobregat, i el Vallès, una comarca productora d'àmfores vinàries durant l'Alt Imperi. Ens referim a les Pascual 1 i Dressel 2/4 (làm. 1, núm. 2 i 3), prou conegudes i estudiades, sobretot per R. Pascual i A. Tchernia (1). A les pàgines que segueixen intentarem fer una síntesi dels coneixements actuals sobre la producció i l'exportació de vi laietà al Maresme, tot afegint les recents dades de M. Prevosti (2).

Sortosament, el Maresme està relativament ben estudiat arqueològicament, la qual cosa ens permetrà d'obtenir unes conclusions més difícils d'aconseguir en altres contrades. Per citar només un estudi recent, Maluquer i els seus col.laboradors citen al Maresme un total de 50 poblats ibèrics, xifra només superada pel Segrià (92 poblats), el Vallès Oriental (80) i l'Alt Penedès (67), i el segon pel que fa a la densitat de poblats (3). Per altra banda, M. Prevosti dóna la xifra de 69 vil.les romanes segures i 195 de possibles entre el Besòs i Caldes d'Estrac (4), una quantitat força important.

Per totes aquestes raons, comptem amb una sèrie de dades que ens permeten d'efectuar un estudi global, i el que és més important, d'extreure'n unes conclusions comercials.

I) ELS FORNS D'ÀMFORES AL MARESME.

En una comunicació presentada l'any 1974 R. Pascual citava 4 forns segurs (Torre Llauder, el Sot del Camp, el Morrell i el Mujal) i un altre de probable, o millor dit, un centre de recepció i embarcament d'àmfores laietanes (Badalona). D'ençà, i en base especialment als estudis de M. Prevosti citats, documentem actualment una quinzena de probables forns.

A la llista que segueix, ordenada de S a N, incloem les estampilles trobades en els mateixos i que eren fabricades, amb certa seguretat, en el lloc i presentem una difusió més ampla. Es tracta, excepte en un cas, de marques amb un mínim de 2 lletres i per tant amb més garanties d'identificació, deixant de banda les d'una sola lletra.

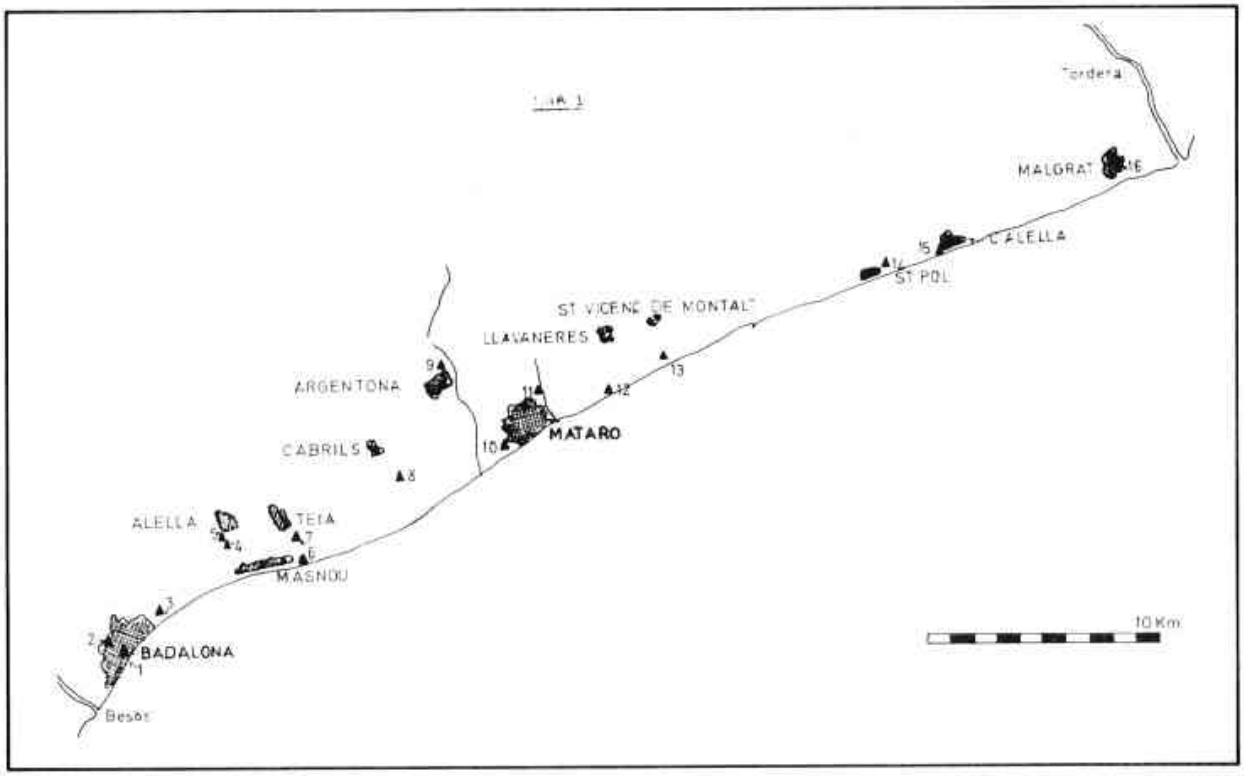

1. BADALONA

En el municipi romà de Baetulo segons J.M. Cuyàs hi havia restes de forns ceràmics, dels quals no queden vestigis ni documentació, raó per la qual no en podem dir res de segur. Al seu Museu Municipal, però, s'hi troben moltes àmfores de diversos tipus, entre les quals figuren les Pascual 1 amb variants, essent-hi escasses les Dressel 2/4. Tanmateix, resta per demostrar que es fabriquessin en el lloc. Per la seva situació geogràfica, i per comptar amb una gran quantitat de fragments estampillats (Cuyàs n'ha catalogat 72), Pascual pensa que, si més no, Baetulo seria centre receptor d'àmfores laietanes de la comarca, i potser també del Vallès, des d'on serien embarcades.

En general, aquestes estampilles es troben en el pivot, característica freqüent de les àmfores laietanes. D'entre les de Baetulo, destaquem les que segueixen: VAS (3 exemplars), CLV (3), F(?) (2), NP (1), PTE (1) i A (1). Les conegudes (CLV, PTE) es troben sobre Dressel 2/3. Si bé en principi la repetició d'una mateixa marca en el mateix lloc pot indicar que s'hi fabricava, per les característiques citades de Baetulo podem fer notar tan sols la seva presència (5).

2. CAN VALLS I CAN CABANYES (Llefià, Badalona)

El forn formaria part d'una vil.la romana, situada a uns 250 m. de la riera de Sant Jeroni, a la banda del mar de l'autopista.

Cuyàs hi trobà restes d'àmfores amb cuita defectuosa, sense especificar-ne el tipus, si bé en 2 fragments hi figurava la marca A a la nansa, la qual cosa no és corrent en els envasos laietans. No tenim doncs, la seguretat que fossin dels nostres tipus. Nogenysmenys, en el lloc, s'hi fabricarien probablement àmfores (6).

3. CAN RIVIÈRE (Badalona)

Davant del km. 636 de la carretera N-II Cuyàs explorà les restes d'una vil.la romana en una extensió de 100 × 80 m., a uns 400 del mar.

D'entre les troballes, el mateix autor esmenta un fragment d'àmfora defectuosa (7).

4. ALELLA-AUTOPISTA

Probable vil.la romana, on Ll. Galera exhumà d'una sitja fragments de Dressel 1 mal cuits (Pascual 1 ?). Localitzà un forn i una cisterna plena de tègules, «imbrex» i àmfores, entre les quals hi havia 2 pivots amb les marques B i MON o MOM. La cronologia del material va de mitjan segle I d.C. a la 1ª meitat del II (8).

5. TORRENT DE SISTRES (Alella)

A prop d'aquest torrent i de l'autopista fou descoberta una sitja amb molts fragments de desferra de forn, dels quals se'n guarda un al Museu de Masnou, de forma semblant a la Dressel 1 (Pascual 1 ?). A uns 10-20 m. foren descobertes les restes d'un forn, i en el paratge anomenat «La Serreta» fragments d'àmfora amb marca al pivot. Jaciment a relacionar amb l'anterior, molt proper (9).

6. RIERA DE TEIÀ (Masnou)

En el Camí del Mig, davant del mar i prop de la carretera l'Agrupació d'Estudis Científics i Culturals de Premià de Mar hi féu unes recerques l'any 1975, trobant-hi entre d'altres, 6 fragments de vora Pascual 1 i Dressel 2/4, a més de 5 peces cremades (2 d'àmfora), i escòria de forn.

Podem concloure dient que es tractaria, basant-nos en altre material exhumat, d'una vil.la romana i un possible forn (10).

7. CLUB DE TENNIS BARCELONA (Teià)

Restes d'una vil.la romana, situada al vessant esquerre de la riera de Teià, a uns 75 m. sobre el nivell del mar. La citada Agrupació hi recollí material que va

des d'August a principis del III d.C.

Prevosti relaciona aquest jaciment amb la nota de M. Beltrán Lloris, segons la qual s'hi havia destruït un forn d'àmfores (11).

8. VEÏNAT DE SANT CRIST (Cabrils)

Prop de l'autopista, a uns 60 m. sobre el nivell del mar, sobre una elevació entre dues rieres. Són restes d'una vil.la romana i d'un forn de forma rectangular que ens descriu M. Ribas, quan hi efectuà l'any 1968 treballs de salvament, si bé el jaciment ja era conegut abans. La cronologia aniria del s. I a.C. o potser el II fins a època medieval, amb nivells importants dels s. I i II d.C.

En els escombralls del forn hi havia abundants trossos d'àmfora i de ceràmica. D'entre els primers, abundava la marca PTE, de la qual al Museu Comarcal del Maresme se'n conserva una en un pivot, amb defectes de cocció, de pasta laietana. També hi fou trobada la marca OA (12).

9. SANT SEBASTIÀ D'ARGENTONA

Entre la capella de Sant Sebastià i la riera d'Argentona, sobre un turó a uns 100 m. sobre el nivell del mar i a 5 de fondària, s'exhumaren restes d'àmfora amb cuita defectuosa, així com restes d'un forn, el qual formaria part d'una vil.la romana. El context la situa entre els s. I a V d.C., amb perduració posterior.

M. Ribas hi trobà 4 marques: POL, ASC, S i CL. La presència a la Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme d'un pivot d'àmfora laietana amb l'estampilla ASCL, procedent d'Argentona, i els dibuixos de Ribas de les citades marques, les quals en dos casos semblen imcompletes (ASC..., ...CL) ens fan pensar que es tracti d'una sola, ASCL (13).

10. TORRE LLAUDER (Mataró)

Aquesta vil.la fabricava ceràmica, de la qual ens interessa ací les àmfores. Situada a la plana a l'Oest de Mataró, davant del mar, del qual es troba a uns 450 m.

Ribas ens parla de recuperacions d'àmfores amb estampilles, que en la seva majoria s'han perdut, si bé n'existeixen dibuixos. Els envasos són els habituals Pascual 1 i Dressel 2/4. R. Pascual pensa, en base a la presència del forn i la repetició de les marques, que en el lloc funcionaven diversos forns. El mateix autor efectuà un estudi de les marques, actualment dipositades a la Secció Arqueològica del MCM, que a vegades no coincidien amb les citades per Ribas. En tenim unes 40, comptant els grafits, 34 exactament segons Prevosti. D'elles, incloent grafits, unes 8-10 és possible que hagin estat fetes en el lloc, i la resta procediria dels voltants, actuant la vil.la com a receptora d'envasos, com Badalona.

Normalment sobre pivot, i en principi pròpies de la Torre Llauder, són les següents:

— BP: 10 exemplars. Rectangular, retrògrada.
— AS: 6 exemplars. Circular. Pasta diferent a la resta.
— SEC: 6 exemplars. Circular, S retrògrada.
— AT: circular, i B, quadrangular, 3 de cada una.
— L HER OPT: interessant marca d'àmplia difusió en el Mediterrani occidental sobre tègula, des d'Alacant a Albintimilium. Segons Ribas s'hi troba en nombrosos exemplars, sobre el coll d'àmfora, sense requadrar. Tanmateix, no han estat localitzades per Pascual. Es possible que s'hagin perdut o que es degui a una apreciació equivocada de M. Ribas.
— NP, en negatiu, associada a un grafit, el qual segons Pascual procediria d'una àmfora de la Torre Llauder, raó per la qual potser es fabricaria en el lloc.
— Destaquem igualment la CLV (6 exemplars, circular) que si bé en principi, degut a la seva quantitat podriem creure que era fabricada en aquests forns, molt probablement procedeix del Morrell, com veurem més endavant. La qual cosa ens indica que la repetida presència d'una marca no sempre és indicatiu de la seva fabricació en el lloc.

La cronologia del jaciment va del s. I al V-VI d.C., essent el II i III d.C. els més importants. És, sens dubte, la vil.la romana més important del Maresme, i que d'estudiar-se i publicar-se amb profunditat, ens oferiria, pel que fa a les àmfores, molta més informació (14).

11. RIERA DE SANT SIMÓ

(Paratge de Santa Cecília, Mataró)

Aquest conjunt de forns és objecte d'estudi en aquest mateix número de «Laietània», raó per la qual ací només n'assenyalarem els trets fonamentals.

Durant unes prospeccions dutes a terme l'any 1973 per la Secció Arqueològica del MCM s'estudiaren 3 forns i un abocador, en especial un dels forns. D'entre el material, destaquem la nombrosa presència de fragments d'àmfora ibèrica o de boca plana, del tipus B-3 de la classificació de J.M. Mañà (làm. 1, núm. 1). Si bé no foren recollits els fragments amb cuita defectuosa podem pensar que aquest és l'envàs fabricat.

Es tracta, pel que sabem, del primer forn descobert al Maresme i del segon en tota la Laietània (el primer es trobà a Bigues, Vallès Occidental). Seria la prova, tan suposada, de que aquest tipus d'àmfora tan corrent en els poblats ibèrics catalans es fabricava a la Laietània. Intuïm que dins d'una àrea que potser coincideix amb la mateixa on segles més tard es fabricaran le Pascual 1 i Dressel 2/4. Qüestió que ens introdueix en una problemàtica que ja hem tractat en un altre lloc (15).

No està clara la cronologia, tan sols tenim alguns fragments d'àmfora romana i de ceràmica ibèrica per la datació. Amb tot, proposem, com a hipòtesi els segles III-II a.C.

12. EL MORRELL (Sant Andreu de Llavaneres)

Vil.la romana amb forns de ceràmica, vidre i àmfores Dressel 2/4. Situada a la petita punta tocant a la carretera, al vessant dret del torrent de les Bruixes, davant del mar. A l'altre costat del torrent, a uns 50 m. està situat el forn.

Segons informacions de l'any 1934, del forn en quedava la fogaina, i l'escombrera estava a prop, consistint en grans trossos d'àmfora Dressel 2/4 de 85-110 cm. d'alta, i d'altres més petites de 60-70 cm. També hi havia restes de vasos i teules.

El context situa la vil.la en l'Alt Imperi, amb una llarga vida.

El més interessant és la presència de l'estampilla CLV, rectangular, en pivot, de la qual, segons Ribas, en foren trobats unes dues dotzenes d'exemplars, sobre àmfora i algunes teules. Existia una variant de la mateixa, amb les lletres dins d'un cercle refós. Amb tota probabilitat és el lloc on es marcaven les àmfores amb aquesta estampilla (16).

13. EL SOT DEL CAMP (Sant Vicenç de Montalt)

Vil.la romana i forn d'àmfores. Conjunt situat en un sector del barranc d'aquest nom, en un pendent a uns 25-30 m. sobre el nivell del mar, del qual es troba a uns 500 m. A prop hi ha el torrent dels Germans.

El jaciment fou descobert l'any 1970 per R. Coll. La cronologia està centrada en l'Alt Imperi si bé existiria des del s. I a.C.

La particularitat més important és que a més dels tipus amfòrics habituals se'n fabricaven un o dos més:

—la majoria de les restes consisteixen en Pascual 1 amb un llavi més baix del normal, amb totes les nanses estriades només externament. En segon lloc figuren les Dressel 2/4. La resta també era diferent, d'un vermell intens, fina, granulat de menor tamany i menys desgreixant.

—Dressel 28 (varietat Oberaden 74) amb l'estampilla puntejada PHILOD (amus). Recipient que Pascual i Tchernia creuen d'origen català. Pasta ocre, però de composició semblant a les altres (Làm. 1, núm. 4).

—una àmfora encara no ben classificada del derelicte de Palamós duia en el coll la marca L VOLTEIL, que com veurem tot seguit, és la pròpia del forn. Semblant als tipus d'àmfora d'Apúlia, recentes exploracions del jaciment submarí citat (agost 1983) indiquen que estaven cobertes interiorment de reïna, característica habitual de les àmfores vinàries i de conserves de peix. Resta per confirmar, però que aquesta àmfora estampillada, única en el derelicte, pertany realment al conjunt, o es tracti d'una intrusió.

Les dues marques que ens interessen són:

— L VOLTEIL: «in planta pedis», en el coll. Se'n trobaren unes 30, que marcaven les Dressel 2/4 i probablement les Pascual 1.

— PHILOD (amus): puntejada, en el coll d'una Dressel 28 (Oberaden 74), potser a relacionar amb la PHIL, sobre un llavi Pascual 1.

— Finalment, citem la REO, en llavi Pascual 1, rectangular, de pasta semblant a la L Volteil.

Totes elles, en especial les dues primeres, es fabricarien en el lloc. (17).

14. EL MORÈ (Sant Pol de Mar)

A la riera d'aquest nom, en el lloc d'unió de dues torrenteres, sobre un turó, se situa un possible forn d'àmfores. El propietari del terreny efectuà una recollida superficial de material (sigil.lata sudgàl.lica, clara A, aretina) i alguns fragments d'àmfora amb defectes de cocció. En un pivot hi figurava l'estampilla CHR, circular, la AC, també circular. Posteriorment fou trobada la marca AGI, rectangular, en pivot.

La cronologia estaria centrada en el s. I d.C. (18).

15. EL ROSER O EL MUJAL (Calella de la Costa)

En un turó al SO del nucli urbà es documenta una vil.la romana i un possible forn. Les primeres restes aparegueren l'any 1947 en construir la carretera N-II. Posteriorment hi foren recollits fragments d'àmfora mal cuits, que s'han perdut. L'any 1980 tingué lloc una prospecció a cura del Museu de Calella recollint un miler de fragments amfòrics, i l'any següent tingué lloc la 1ª campanya d'excavacions, continuada l'any 1982.

D'entre les àmfores destaquem uns 50 fragments de llavis Dressel 2/4 i 2 de Pascual 1. Cronologia centrada des del 2on. decenni a.C. al 60-70 d.C. Segons A. López es tractaria d'una vil.la especialitzada en la producció de vi, on era envasat i exportat en les àmfores que ens ocupen.

Citem també la presència segura del forn, encara no excavat, el qual fabricava igualment teules, maons, peses de teler i ceràmica comuna.

No tenim dades quantitatives de les marques. Citem només la HILARI, AEMVLI (o FAMULI), MAX, ACASTI, entre d'altres menys conegudes (19).

16. CAN VIADER (Malgrat de Mar)

Han estat estudiades recentment les restes d'un forn situat dins de la població. El sector explorat, segons els seus excavadors, pot consistir en un camí pavimentat d'àmfores o en un abocador en forma de camí.

Predominen les Dressel 2/4, amb dues variants segons el tamany, i alguna vora de Pascual 1, una de les quals presentava les nanses estriades per ambdós cantons, característica típica de les 2/4. Els pivots estaven motllurats.

Les marques són la LMO i la AMET, sobre pivot, sovint juntes (20).

II) ELS TIPUS AMFÒRICS FABRICATS

Deixant apart l'àmfora de Palamós amb la marca L Volteil, tenim 3 tipus d'àmfora de tradició greco-itàlica, i un quart de tradició fenici-púnica:

- Ibèrica Mañà B-3.

El tipus més antic, si bé per manca de dades no podem situar exactament, probablement, tal com ja hem dit, dins el S. III-II a.C.

En tot cas, resulta curiós que el primer recipient d'aquesta classe fabricat a Catalunya, pel que sabem, fos imitat de models púnics i no greco-romans. La seva presència a les necròpolis d'Empúries en el S. V, o potser abans, ens indica que fou un recipient molt emprat i que sofrí poques variacions morfològiques.

No sabem què transportaven, en tot cas, cal diferenciar l'ús primitiu de l'amortització, molt corrent. Potser cereals (21).

- Pascual 1.

Envàs imitat de la Dressel 1 itàlica durant els últims decennis del S. I a.C. i principis del següent. Tinguda en un principi com a típica àmfora de la Laietània, recents estudis han demostrat que un tipus molt semblant es produïa, a més de l'Aumedina (Tivissa, Ribera d'Ebre) i Adarró (Vilanova i la Geltrú), a la Narbonesa: Corneilhan i Aspiran (Hérault) (22).

- Dressel 2/4.

El prototipus grec de l'illa de Cos fou imitat en el S. I a.C. a Itàlia, i posteriorment a la Tarraconense i les Gàl.lies. Un estudi de conjunt sobre aquest envàs, emprant dades arqueològiques i la informàtica per a objectivar la seva tipologia ha estat realitzat recentment per A. Hesnard. Aquesta autora dóna per Itàlia un total de 8 regions on es fabricava, altres 4 per la Tarraconsense (Laietània, Tivissa, Oliva i el Grau Vell, a Sagunt), dues per la Narbonesa (Corneilhan, Vélaux) i una altra per la Gàl.lia interior.

Com veiem, és un recipient que degué tenir molt d'èxit, i aquesta mateixa diversificació en dificulta l'estudi de l'origen, a menys que es disposin d'estudis de la pasta (23).

- Dressel 28/Oberaden 74

Àmfora de peu pla, de poca grandària, produida molt probablement a El Sot del Camp [marca PHILOD (amus)]. Sota aquesta denominació genèrica s'agrupen tota una sèrie d'envasos semblants, produïts en diverses àrees des de final de l'època republicana i el primer segle de l'era.

La varietat que més ens interessa aquí és la Oberaden 74 (llavi amb doble motllura, peu aixecat en umbo, nanses en semi-cercle), present igualment a Ensérune (Làm. 1, nº 4). Sembla apuntar-se una difusió paral.lela a les anteriors, si bé potser en menor quantitat. El contingut és desconegut, probablement fou el vi. A Catalunya era fabricada igualment a Tivissa, (amb la marca SEX DOMITI), i als citats forns de Vélaux, Corneilhan, Aspiran i Marsella (24).

Resumint, observem clarament com des de finals del s. I a.C. i durant el següent, els forns ceràmics de la Tarraconense i de la Narbonense es dediquen a fabricar 3 tipus amfòrics molt concrets, si bé amb variants, per a envasar vi, el qual és exportat, com veurem més endavant, a Roma, part de la Gàl.lia, «limes» i potser Anglaterra i Cartago. Sembla dibuixar-se una certa «unitat» comercial vinària a ambdues bandes del Pirineu evidenciant unes relacions comercials molt concretes.

Una gran part d'aquest tràfic es realitzà per mar i via fluvial. L'arqueologia submarina demostra clarament aquest fet indiscutible, i els millors jaciments que fan referència a aquest fenomen són precisament submarins, són restes de vaixells que efectuaven aquest comerç. I també les millors tipologies amfòriques han estat tretes de troballes submarines, tota vegada que és bastant corrent que es conservin peces senceres, la qual cosa és més difícil de trobar en jaciments de terra. El mar degué de facilitar aquesta «unitat» comercial i cultural entre aquestes províncies de l'Imperi (25).

Finalment, resta per esmentar un quart tipus amfòric, que si bé, de moment no hem documentat al Maresme, sabem que es fabricava dins del territori laietà, a Santa Maria de les Feixes (Cerdanyola). Ens referim a les Dressel 30 (o Pélichet 47), també de fons plà. Detectada igualment al Sud de França on ha estat objecte d'un acurat estudi de pastes per mètodes físico-químics (Activació neutrònica). Com a resultat, diversos tipus agrupats dins de la terminologia de Gauloise (sobretot la 4) eren fabricats als mateixos indrets: Vélaux (Bouches-du-Rhône), Sallèles (Aude), Sauvegarde (Gard), Aspiran (Hérault), Marsella i Pauvadou (Fréjus). La cronologia i el contingut és semblant: segle I de l'era, perllongant-se probablement més que els anteriors, i el vi, respectivament (26).

Hem dit més amunt que aquestes activitats es feien per mar. Per aquesta raó hem de buscar al Maresme possibles embarcadors, on es carregaven les àmfores. Aquests punts devien d'estar repartits per tot el litoral, i els canvis geològics del mateix en els últims 20 segles han modificat sensiblement l'aspecte de la costa. En general, al Maresme el mar ha guanyat terreny, raó per la qual els ports i els fondejadors es troben actualment submergits, a certa distància de la costa (27). Les dades arqueològiques, però, ens donen alguns indicis: les localitats més importants foren, en el s. I de l'era, els municipis de Baetulo i Iluro. Ens hem referit més amunt al paper que jugaria la primera com a receptora i distribuidora del vi del Maresme i potser del del Vallès. Iluro, a través de l'important centre productor de la Torre Llauder, jugaria una funció semblant. De fet, les troballes submarines detecten aquest fet, en un dels fondejadors que existirien als voltants del municipi, entre Mataró i Llavaneres (28).

III) DIFUSIO

Aquest és un important aspecte per valorar la importància real d'aquest tràfic. Hem vist que la imitació d'aquests envasos eren corrents, raó per la qual és difícil de precisar l'adscripció d'una determinada peça a una procedència determinada. Estudis més objectius (pasta, anàlisi matemàtic, activació neutrònica) tot just han començat a desenvolupar-se, sobretot a França. Així doncs, haurem de recórrer a d'altres informacions, d'entre les quals destaquen les que ens donen les estampilles.

Coneixem una gran quantitat de marques amfòriques laietanes, unes 150. Gran part d'elles procedeixen del Maresme. En parlar dels forns hem citat les principals. Veurem tot seguit llur distribució geogràfica, i amb elles, la de les àmfores.

Un primer bloc el constitueixen les estampilles d'una o dues lletres, i per tant més insegures, que es fabricarien a la comarca i que trobem en altres àrees. Sense donar per segur que es tracti sempre de les mateixes, podem citar les següents:

- A, circular: Badalona, Mataró, Dax (Laudes, Sud de França) i derelicte Cavallo I (estret de Bonifaci).
- AC, circular: el Morè i derelicte Chrétienne H (Saint Raphaël, Var)
- AT, circular: Torre Llauder, Alaior (Menorca)
- H, quadrada: Torre Llauder (sobre coll), derelictes de Els Ullastres (Llafranc) i Cap del Vol (Port de la Selva),

Empúries i Port-la-Nautique (Narbona).
- De 3 lletres tenim la LMO de Malgrat, que es troba al Cap Drammont (Saint-Raphaël, Var), la REO del Solt del Camp, documentada, sobre llavi d'àmfora, a Pollentia (època augústea). La marca MON d'Alella és citada per Callender (nº 1152, datant-la, amb reserves, del 40 al 90 d.C.) a Newstead (Escòcia) i Vetera, en el peu d'àmfora de forma no citada, és a dir, pel que fa a la segona localitat, en el «limes» germànic, més concretament prop d'Oberaden. Finalment, la SEC de la Torre Llauder (3 exemplars) la tenim a Roma, circular, sobre pivot, associada a l'EVD. Estampilla que potser caldria relacionar amb la CN (eus) FVL (vius) SEC (vndvs) de Port-la-Nautique (29).

El segon bloc a considerar, més important i segur, és el de noms sencers o d'un mínim de 3 lletres. Per excepció, la NP, identificable per les raons que esmentarem i la F, que també es troba en forma retrògrada:

- L VOLTEIL (ius?).

(Callender nº 989, Almagro nº 207 i 215, Beltrán nº 258 i Pascual nº 118) (30). Amb i sense unió entre la T i la E.

La principal característica és la forma, «in planta pedis», la qual cosa no és gaire corrent. Amb ella es marcaven les àmfores del Sot del Camp, essent probablement la principal marca de la terrisseria. Sobre la cronologia, Tchernia indica que en el gentilici Volteilius es troba la grafia arcaica «ei», i que la situaria en una època no posterior al principi de la dinastia Julia-Claudia. Pascual no hi troba paral.lels, creient que podia ser una derivació del «nomen» «Volteio», no molt freqüent, però testimoniat en el S. I a.C. (Ciceró, Floro).

Sobre àmfora, les troballes són:
- Mataró: Tchernia examinà, amb M. Ribas, 3 fragments de llavis procedents de jaciments d'aquest indret.
- Llavaneres; en troballa submarina, en el coll d'un fragment no identificat, potser Pascual 1, que es troba al Museu Comarcal del Maresme.
- Derelicte de les Formigues o de Palamós: d'entre la trentena d'àmfores anepígrafes, aparegué, en el coll d'una d'aquestes marques, en una peça encara no ben classificada. Resta per confirmar, per altra banda, i tal com ja ha estat dit, que la peça pertany al derelicte.
- Empúries: Almagro publicà dues d'aquestes estampilles, i un tercer exemplar, sense procedència concreta dins de la ciutat, ha estat publicat per J.M. Nolla en un coll de Pascual 1.
- Port-la-Nautique: 2 exemplars en el coll de fragments Pascual 1.
- Museu de Narbona: segons Callender citant a Dressel (CIL, XII, 5683, 315b) 2 cops en el coll de Dressel 2/4 (Lamour, Mayot nº 30 i 31).
- Cayla de Mailhac: VOLTEILI en un fragment no identificat, per les característiques de la pasta potser Pascual 1 (vermella, dura, fina, mica daurada).
- Baeterra (Béziers): Callender esmenta la inscripció I. VOLTEI, procedent del CIL XII, 5683, 315a.
- Auterive: segons J. Nicolás. (31).

- PHILODAMVS.

(Callender 1325b, Beltrán 372, Pascual 121) (Mapa nº 3).

Documentada a la mateixa terrisseria del Sot del Camp, és l'única que en comptes de ser de traç seguit les seves lletres són puntejades. Es trobava, en un sol exemplar, sobre un coll Dressel 28 (Oberaden 74).

La distribució, sobre àmfora, és la següent:
- Museu de Tarragona: segons Tchernia, el qual cita a G. Claustres.
- Cayla de Mailhac: en dos colls de fragment no identificat: PHI (sencera) i P(?)HILC(o D): PHILO?.
- Ensérune: en el coll d'una Dressel 28, sencera (làm. 1 nº 4). Entre les nanses, puntejada, impresa en relleu, i altres 3 marques semblants, sobre coll: PHILO..., ILODAM... En el mateix context (100 a.C. a canvi d'era) aparegué una Pascual 1.
- Magalas (Hérault): 4 exemplars, segons Tchernia, el qual cita a M. Clavel.
- Laudun (Gard): segons Callender, en el coll: PHILODA... (CIL, XII, 5683, 221).

Pel que fa al seu origen, ja Callender apuntava Hispània, datant-la abans del 50 d.c.

Cal destacar, en tot cas, que la seva difusió és semblant a la de les àmfores laietanes, i que apareix, sembla ser, només sobre Dressel 28. Altres marques a associar amb aquest mateix tipus amfòric, de probable origen tarraconense, són la SEX DOMITI de Tivissa i la C MVSSIDI NEPOTIS d'Oberaden (32).

Potser s'ha de relacionar amb la PHILO (Callender nº 1325 a), per la qual aquest autor esmenta 17 troballes, entre elles Londres, Roma, Ausgt, Hofheim, Nyon, etc. En definitiva, la mateixa ruta que documentem per les nostres àmfores.

- PTE.

(Pascual 31, 66, 117) (Mapa nº 4).
- Al Veïnat del Sant Crist (Cabrils) hi foren trobats nombrosos fragments. No podem assegurar que sigui el lloc de fabricació, en tot cas és una dada a tenir en compte. Si més no, podria ser, com Badalona, un punt de recepció i embarcament.
- Caldes de Montbui: 5 exemplars al Museu, sense procedència exacta coneguda, i una altra procedent del Carrer de Balmes. Sobre peces laietanes, probablement variants Dressel 2/3. Existeix la possiblitat que es tracti del lloc de producció, transportant-se a Cabrils, des d'on serien embarcades les àmfores amb aquesta marca:
- Badalona: sobre pivot Dressel 2/3, segons Pascual.
- Torre Llauder: sense posició coneguda.
- Can Tintorer (Papiol, Baix Llobregat); PT... Es tracta d'un forn d'àmfores laietanes.
- Derelicte de Diano Marina (Ligúria): sobre Dressel 2/4 de la Tarraconense, segons F. Pallarès.
- Derelicte Cavallo I (Bonifaci): carregament de Dressel 2/4, època neroniana, amb dues variants d'àmfora 2/4: a la de pasta vermella a la part alta del pivot, foren trobades 5 d'aquestes marques, tres d'elles amb un punt de separació entre la P i la T.
- Ostia: a la part alta d'un pivot 2/4 de pasta vermella i punts blancs.
- Cartago: del segon mur d'àmfores Tchernia il.lustra una marca que llegeix PLIE, seguida d'un grafit amb la inscripció LAVR (lauronense), segurament referit al vi de Lauro. És possible que es tracti d'una interpretació errònia de la nostra marca.

Sembla dibuixar-se una ruta en direcció a Roma per les illes, possiblement el més emprat des de la Tarraconense i la Bètica. De confirmar-se, la troballa de Cartago ens indicaria una altra ruta de difusió dels productes laietans, ja indicada per Pascual (33).

- CLV.

Objecte d'un recent estudi de Pascual, junt amb la CHR. A més de les dues dotzenes d'exemplars d'El Morrell, aquest autor esmenta les que segueixen:
- Torre Llauder: 6 pivots, rectangular.
- Museu de Badalona: 2 pivots, més una àmfora sencera Dressel 2/3, al revés i circular a l'espatlla (34).

- **CHR.**

(mapa nº 5).

No tenim una evidència clara del lloc de fabricació. Un sol pivot a El Morè no és índex que ho fos. És tan sols un indici que cal tenir en compte. Segons, Pascual, tenim altres troballes:

- Museu de Caldes de Montbui: 1 exemplar.
- Empúries. Un pivot de pasta vermella, circular (Almagro nº 235).
- Ostia: publicades per Tchernia i Zevi, en tenim 2 exemplars, un circular, semblants als anteriors, i un segon, rectangular, sobre pivot, si bé diferent dels anteriors, probablement Dr. 2/4.
- Roma: procedent del Castro Pretorio, sobre pivot, segons Dressel (CIL, XV, 3428). Un indici cronològic: el jaciment fou format a mitjan S. I d.C. (35).

- **NP.**

(mapa nº 6).

Aquesta marca presenta algunes particularitats: a la Torre Llauder és sense cartela, en negatiu, associada a un grafit (Pascual nº 95) (potser lloc de procedència), i a Badalona es troba amb lletres gravades amb punxó en positiu, i no en relleu, igualment associada a una altra marca impresa (Pascual nº 65). En constatem la presència també a:

- Roma: 2 cops segons Dressel sobre una Dressel 4. Una d'elles procedeix del Castro Pretorio, impresa en buit, sense cartela, a dalt de la panxa.
- Ostia: a l'espatlla, en lletres buides, incompleta, que Tchernia i Zevi llegeixen amb la P oberta.
- Herculà: lletres buides, en posició oblíqua, invertida, a l'espatlla. Segons els autors anteriors, amb argila característica de la Tarraconense.
- Cartago: en un pivot, acompanyada de l'estampilla RP (P retrògrada). Procedeix del segon mur d'àmfores (36).

- **VAS.**

(mapa nº 7).

Senyalada per Pascual (nº 68) a Badalona (3 cops) en pivot potser de Pascual 1, de forma rectangular. Detectada en els següents indrets:

- Can Genissans (Mataró): Possible abocador amb molt material de diversa cronologia (Tardo-República a mitjan S. I. d.C.) Abundància d'àmfores Pascual 1 i Dressel 2/4. Trobada 1 cop, en pivot.
- Carrer Onofre Arnau (Mataró): en un pivot, junt amb la marca OE.
- Derelicte del Cap del Vol (Port de la Selva): en el pivot de Pascual 1, Jaciment ric en marques laietanes, destaquem les M PORCI, QFS i IVLI THEOPHIL.
- Torralba d'en Salord (Alaior, Menorca): en pivot Pascual i o Dressel 2/4. Rectangular, invertida.
- Port-la-Nautique (Narbona): en un pivot de tipus indeterminat, forma rectangular.
- Montravel (Hérault), a la panxa de Pascual 1.
- Guildhall Museum (Londres): segons Callender (nº 1765).
- Roma: segons el mateix autor, citant el CIL (XV, 3451) (37)
- Auterive (Ariège): segons Bouscaras, el qual cita al L. Latour, sota la panxa de potser una Pascual 1.

El més curiós és la presència de la marca a Londres, si bé no sabem si es va trobar a la mateixa ciutat o bé procedeix d'un altre lloc, dipositant-se en aquest museu de la capital. Tanmateix, no té res d'estrany, tota vegada que constatem la troballa d'altres estampilles laietanes i d'àmfores d'aquesta procedència a Anglaterra, un dels llocs d'arribada del vi tarraconí.

- **HILARI.**

(mapa nº 8)

Trobada en el forn d'El Mujal, a Calella. No en tenim dades quantitatives, tan sols podem fer notar la seva presència. (Pascual nº 131).

Callender la cita a Estrasbourg, Londres i Roma (nº 295 i 707). Finalment, segons Pallarès es troba al derelicte italià de Diano Marina sobre Dressel 2/4, datat a mitjan S. I d.C. (38).

- **F.**

(mapa nº 9).

Procedeix de Badalona, on fou trobada també en la forma retrògrada, en 3 exemplars (Pascual nº 71). La trobem també (o almenys en una forma molt semblant a:

- El Cap del Vol: en pivots Pascual 1, normal i retrògrada.
- Port-la-Nautique: en un pivot d'àmfora no determinada.
- Auterive: retrògrada, segons Bouscaras.
- Chrétienne H: retrògrada.
- Alaior: també retrògrada, segons Nicolàs, associada a la marca TH, sobre potser una Dressel 2/4.

No és segur que totes elles siguin de la mateixa procedència, i fins i tot que es tracti en tots els casos de la lletra F, és possible que sigui un signe o dibuix convencional, una Pi grega o una Ke ibèrica, segons Pascual (39).

- **ASCL.**

(mapa nº 10)

La marca dipositada al Museu Comarcal del Maresme procedent d'Argentona caldria associar-la a les ASC i CL de Ribas, i per tant, al forn de Sant Sebastià:

- Roma: segons Callender (nº 134), en forma circular a prop del pivot d'una Dressel 3 (CIL, XV, 3045).
- Vercelli (Nord d'Itàlia): ASC... II VOM... (Call. 134 b) (CIL, V, 8112, 138).
- Derelicte de Diano Marina (mitjan S. I d.C.), sobre Dressel 2/4.

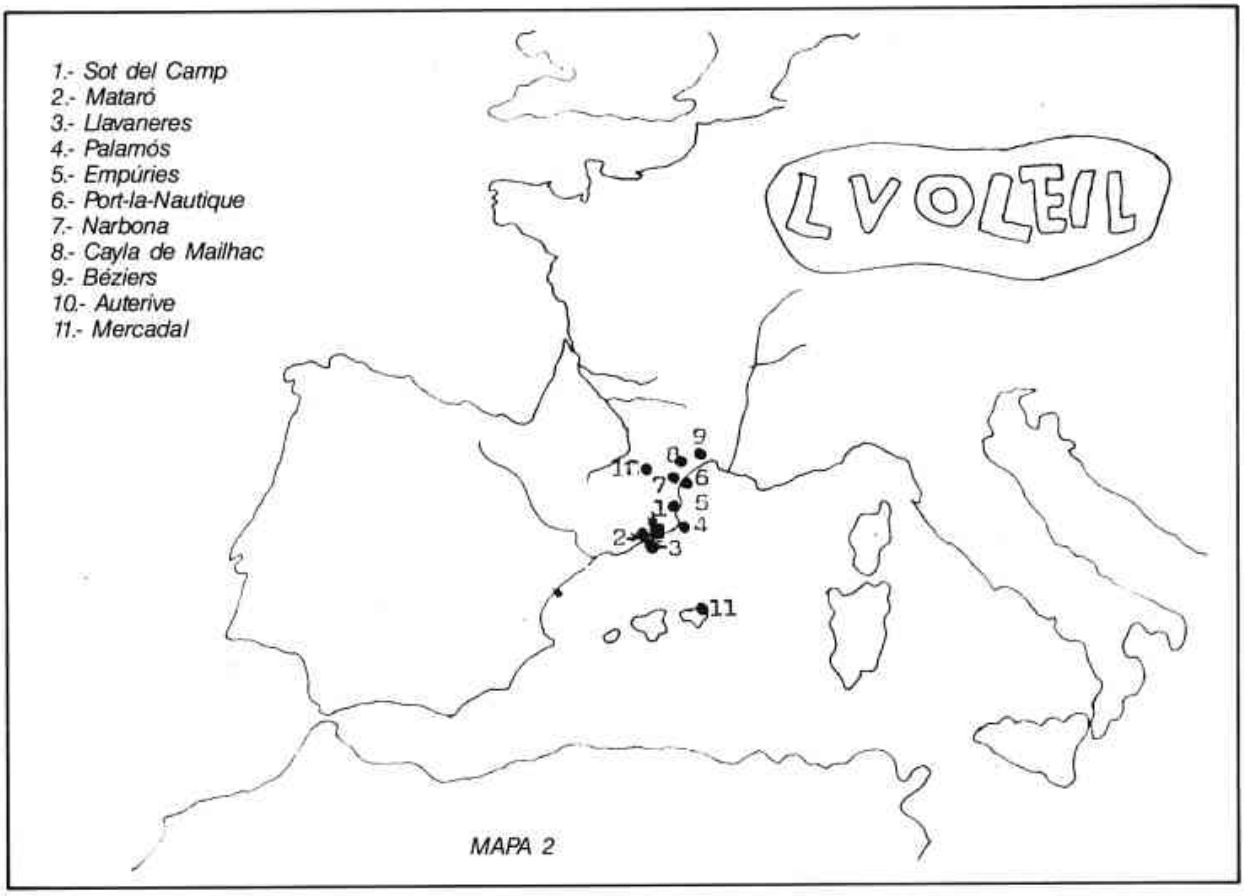
1.- Sot del Camp
2.- Mataró
3.- Llavaneres
4.- Palamós
5.- Empúries
6.- Port-la-Nautique
7.- Narbona
8.- Cayla de Mailhac
9.- Béziers
10.- Auterive
11.- Mercadal
L V OLEIL
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11

MAPA 2

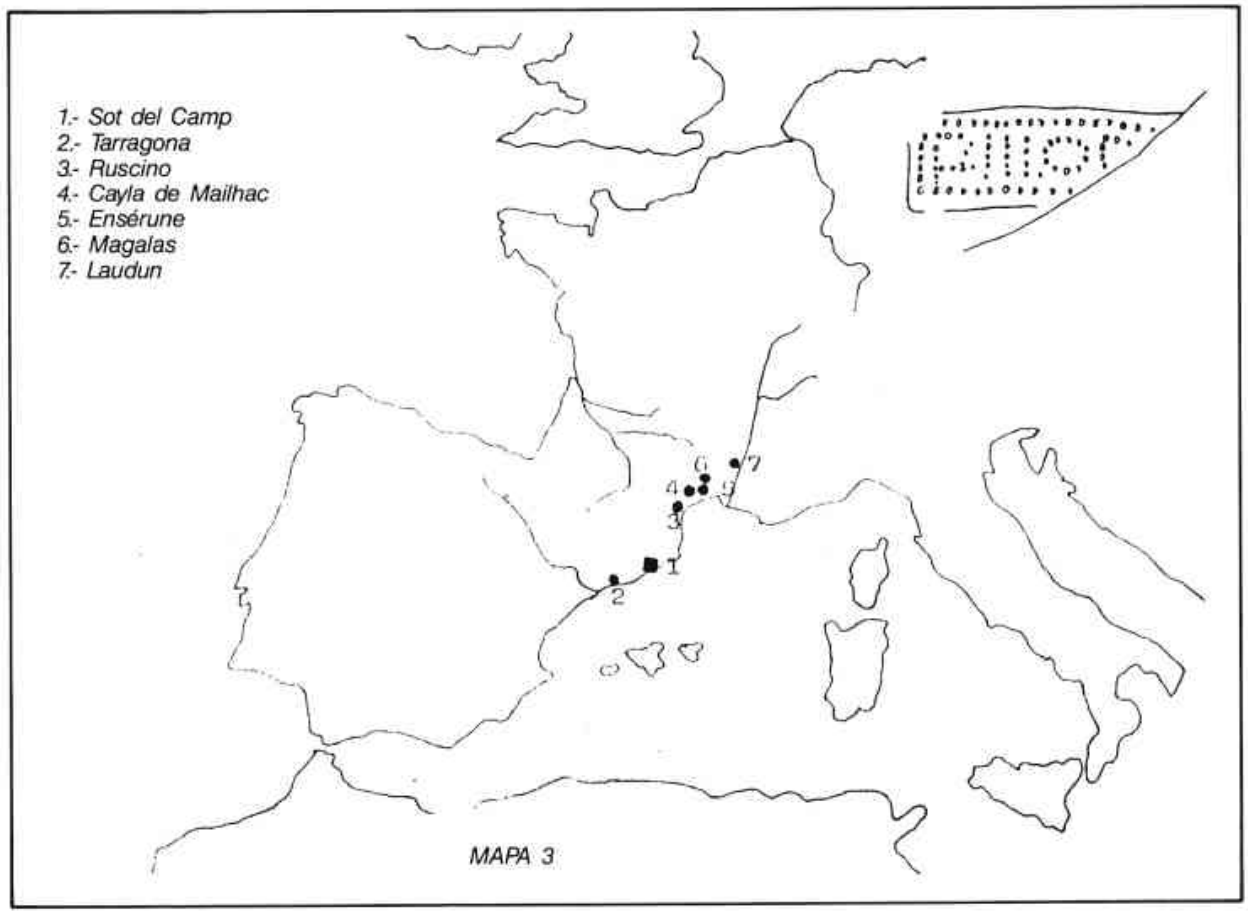
1.- Sot del Camp
2.- Tarragona
3.- Ruscino
4.- Cayla de Mailhac
5.- Ensérune
6.- Magalas
7.- Laudun
1
2
3
4
5
6
7

MAPA 3

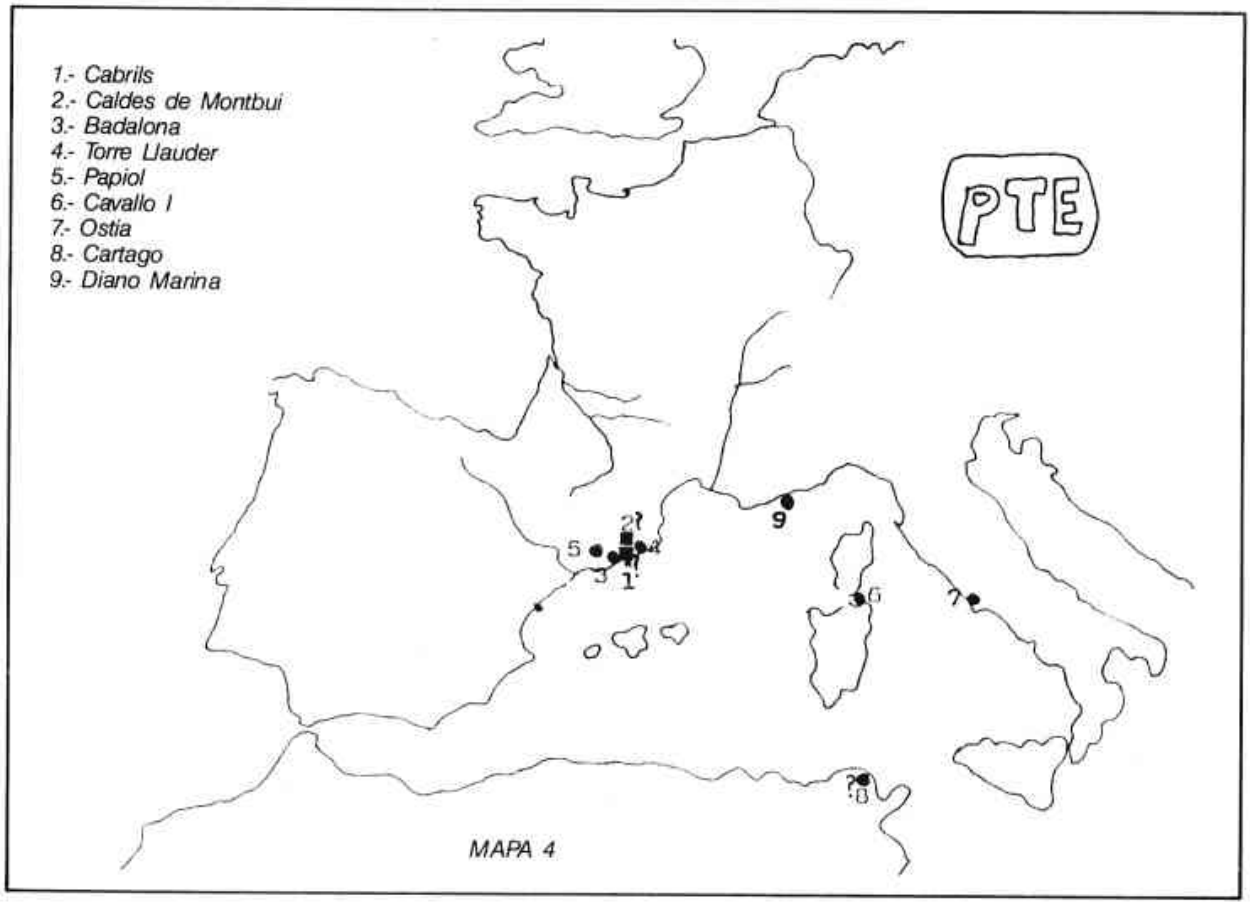
1.- Cabrils
2.- Caldes de Montbui
3.- Badalona
4.- Torre Llauder
5.- Papiol
6.- Cavallo I
7.- Ostia
8.- Cartago
9.- Diano Marina
PTE

MAPA 4

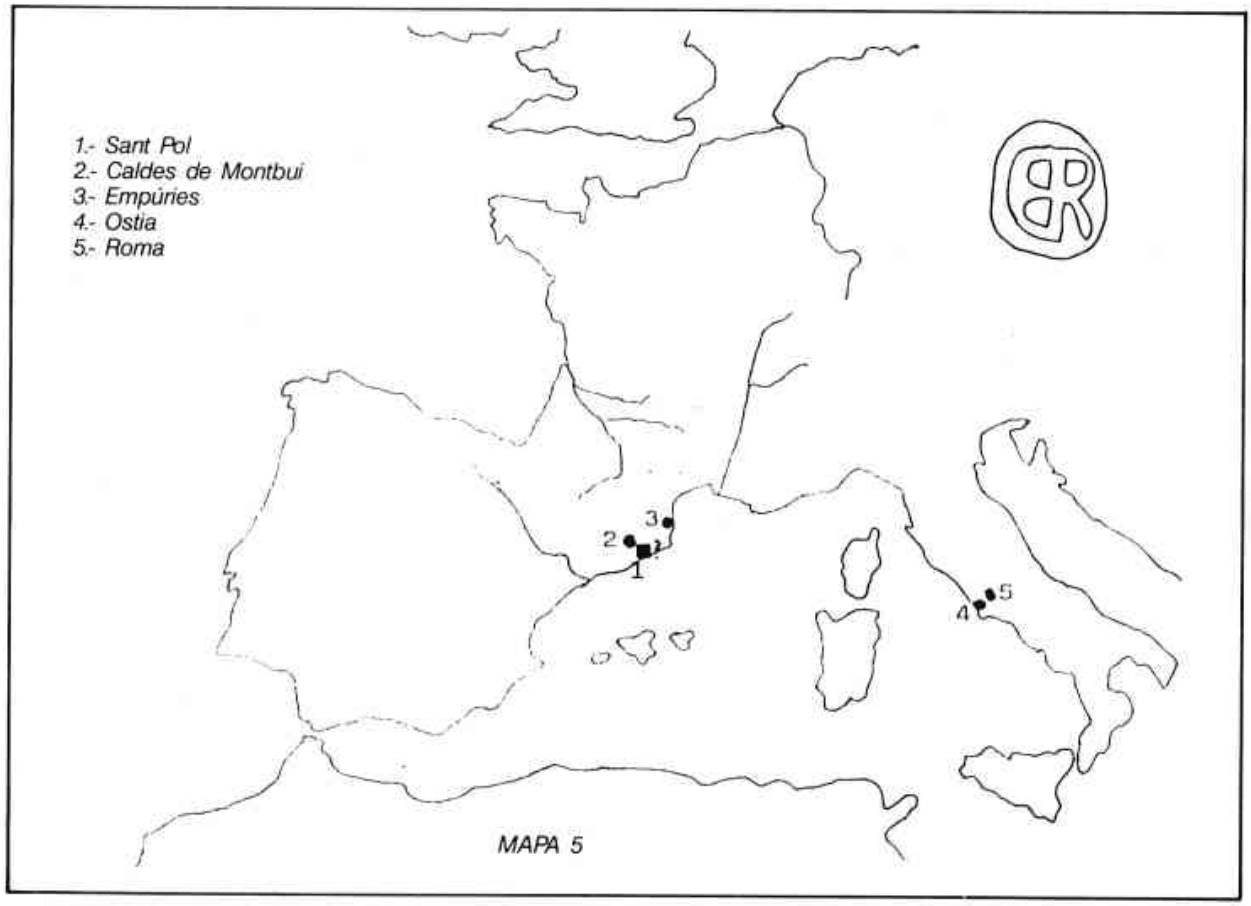
1.- Sant Pol
2.- Caldes de Montbui
3.- Empúries
4.- Ostia
5.- Roma

MAPA 5

1.- Torre Llauder
2.- Badalona
3.- Ostia
4.- Roma
5.- Herculà
6.- Cartago

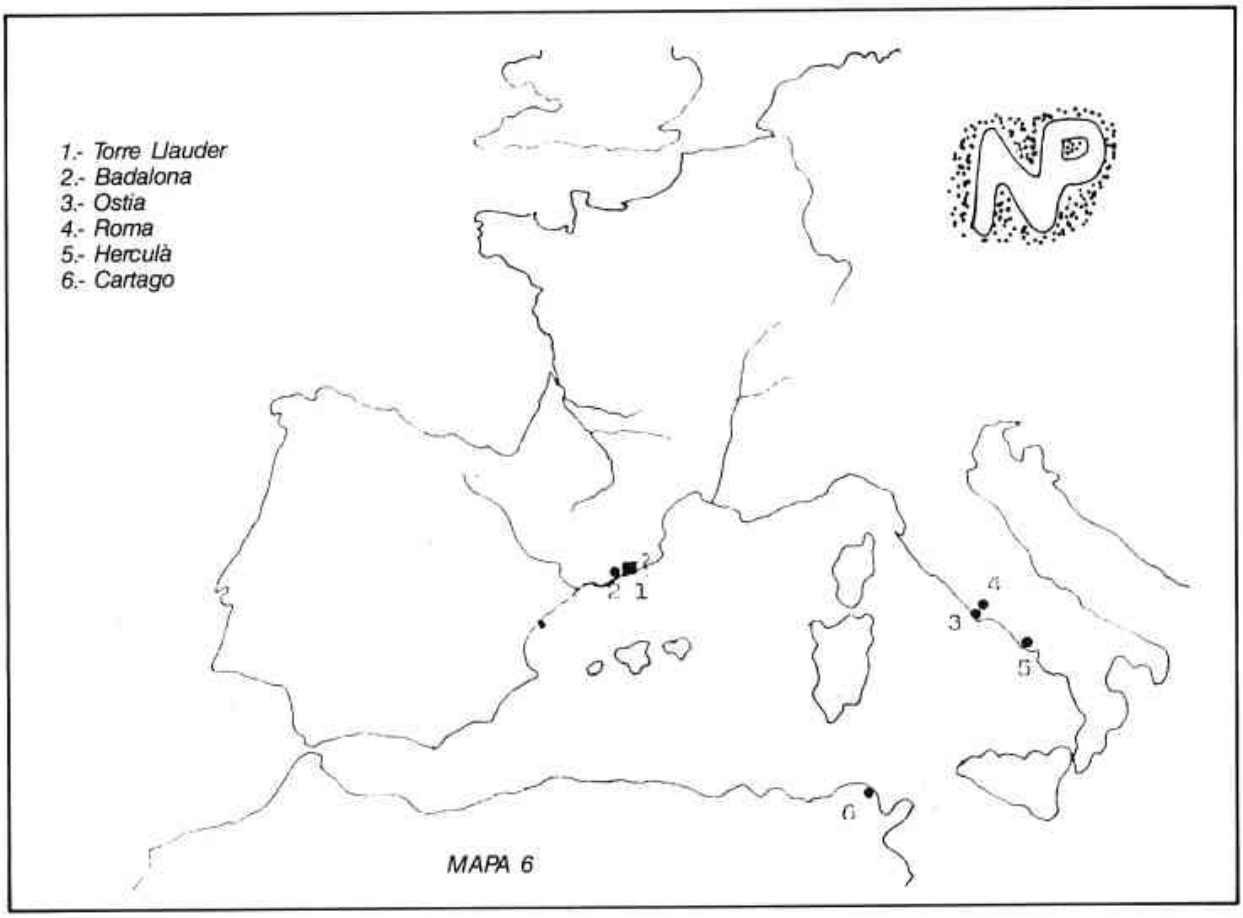

MAPA 6

1.- Badalona
2.- Camp del Vol
3.- Port-la-Nautique
4.- Auterive
5.- Alaior
6.- Roma
7.- Londres
8.- Mataró
9.- Montravel

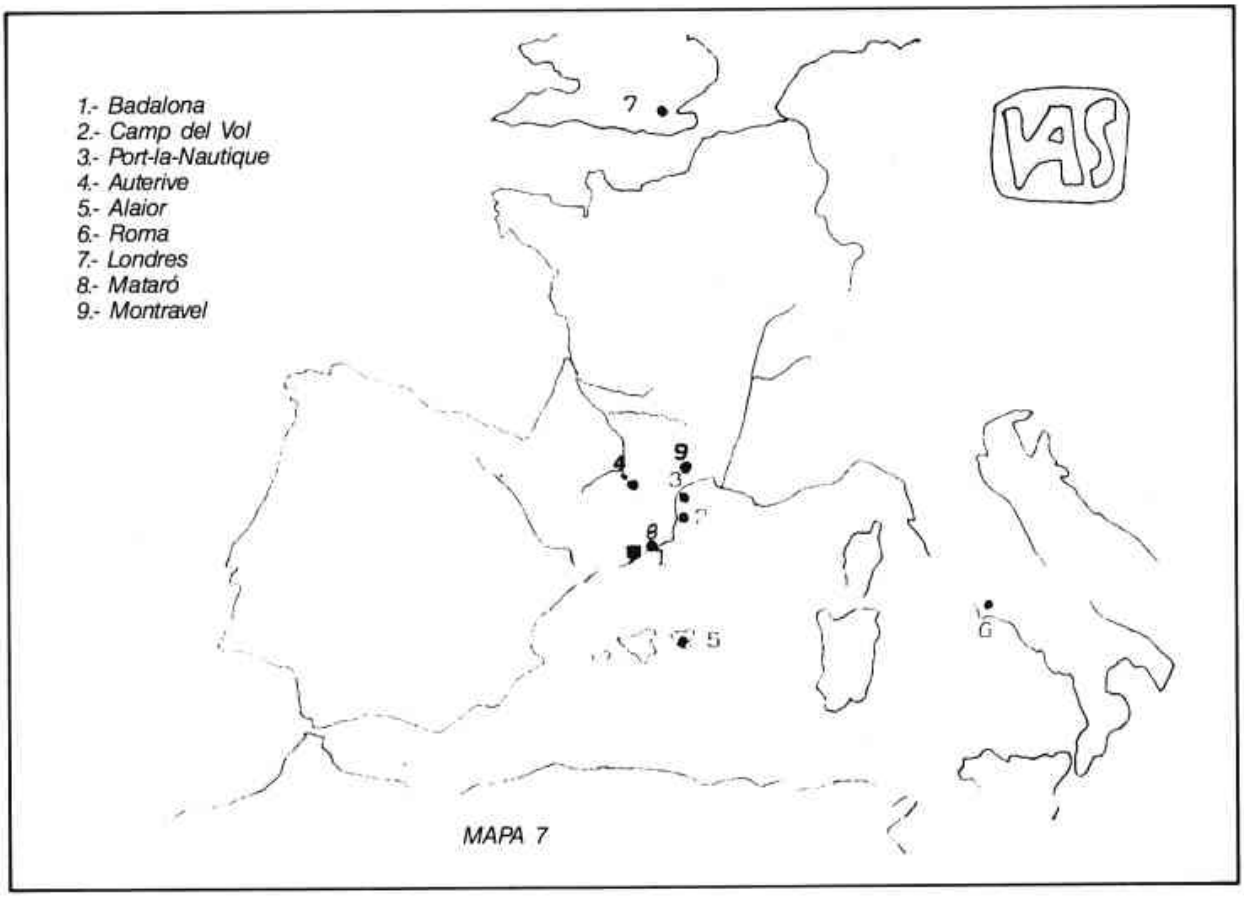

MAPA 7

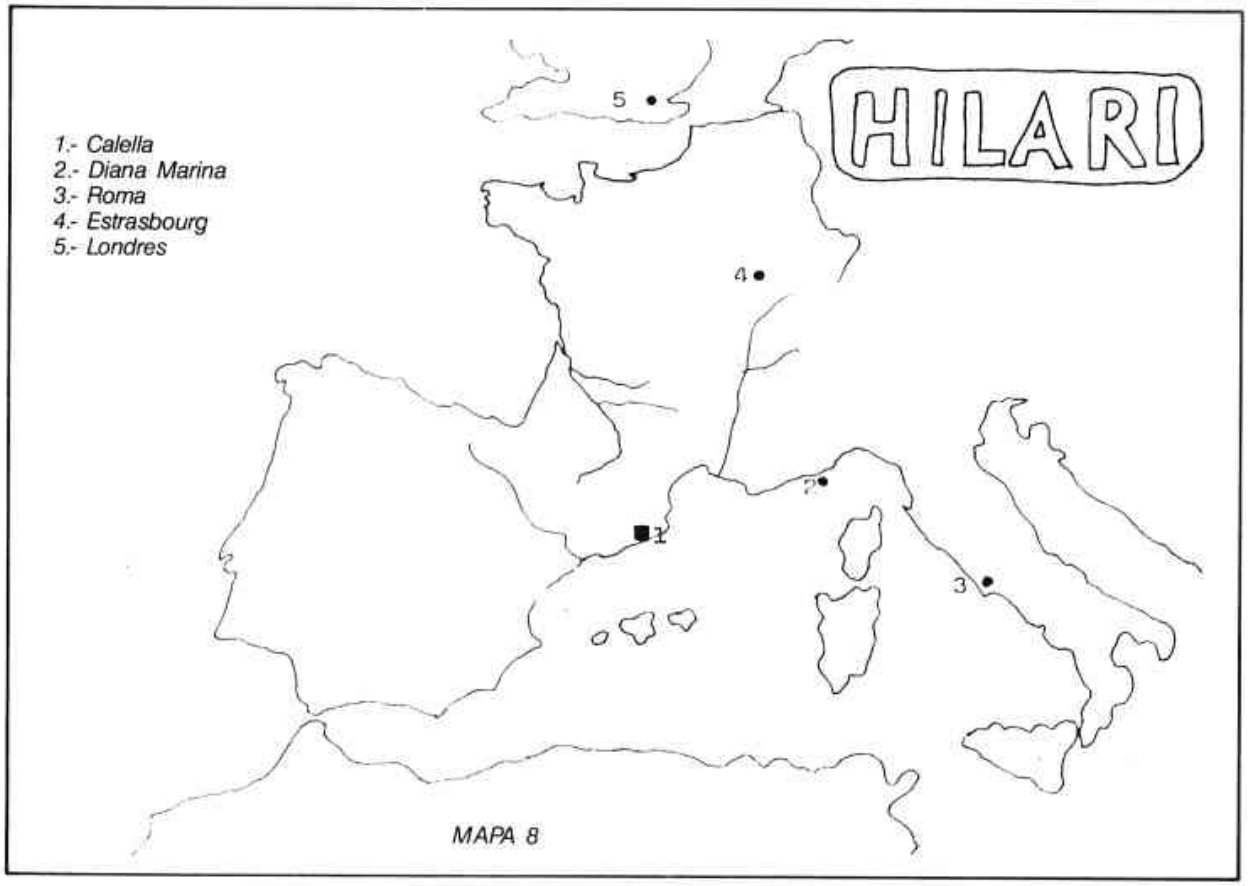
1.- Calella
2.- Diana Marina
3.- Roma
4.- Estrasbourg
5.- Londres
HILARI
5
4
1
2
3

MAPA 8

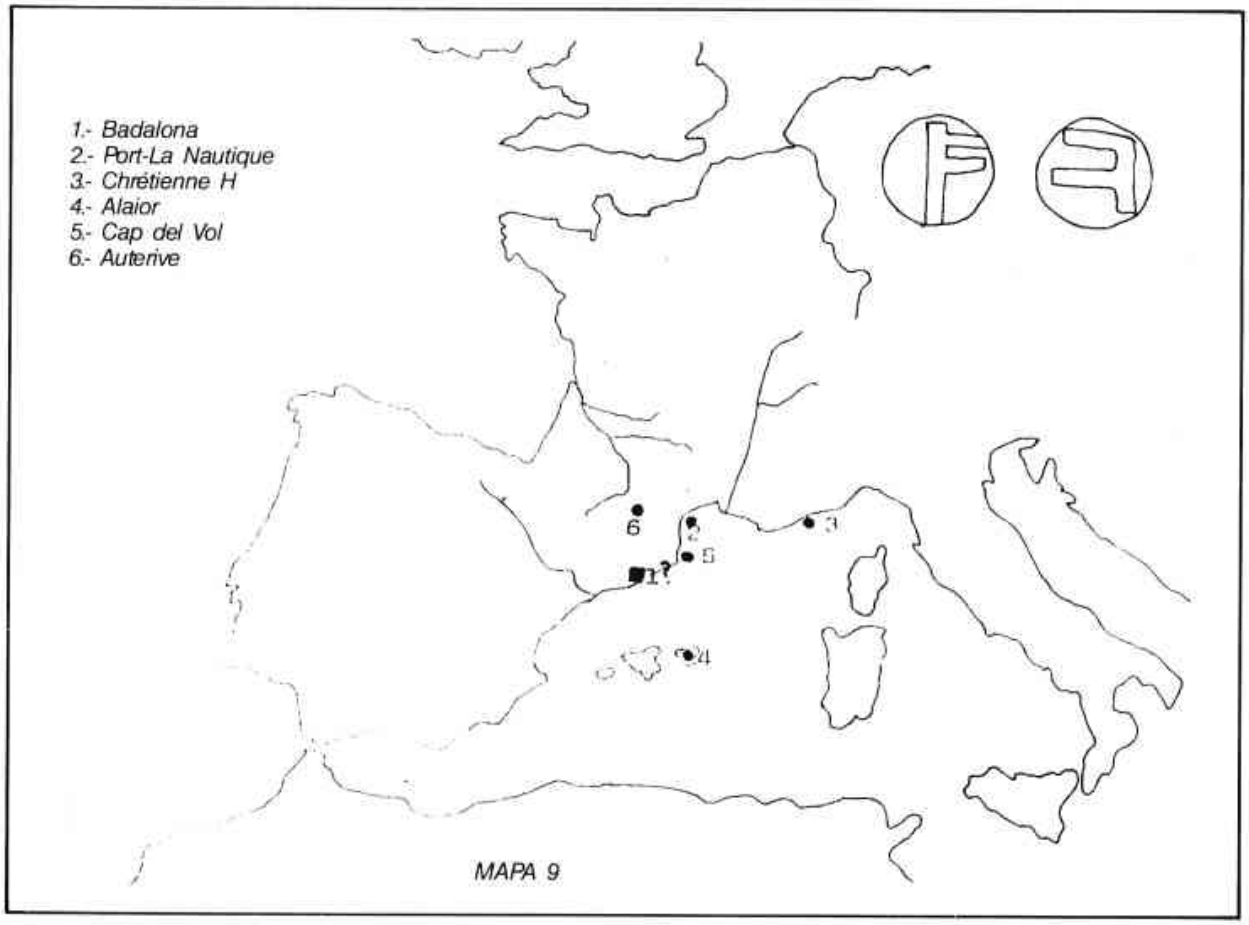
1.- Badalona
2.- Port-La Nautique
3.- Chrétienne H
4.- Alaior
5.- Cap del Vol
6.- Auterive
6
2
5
1
4
3

MAPA 9

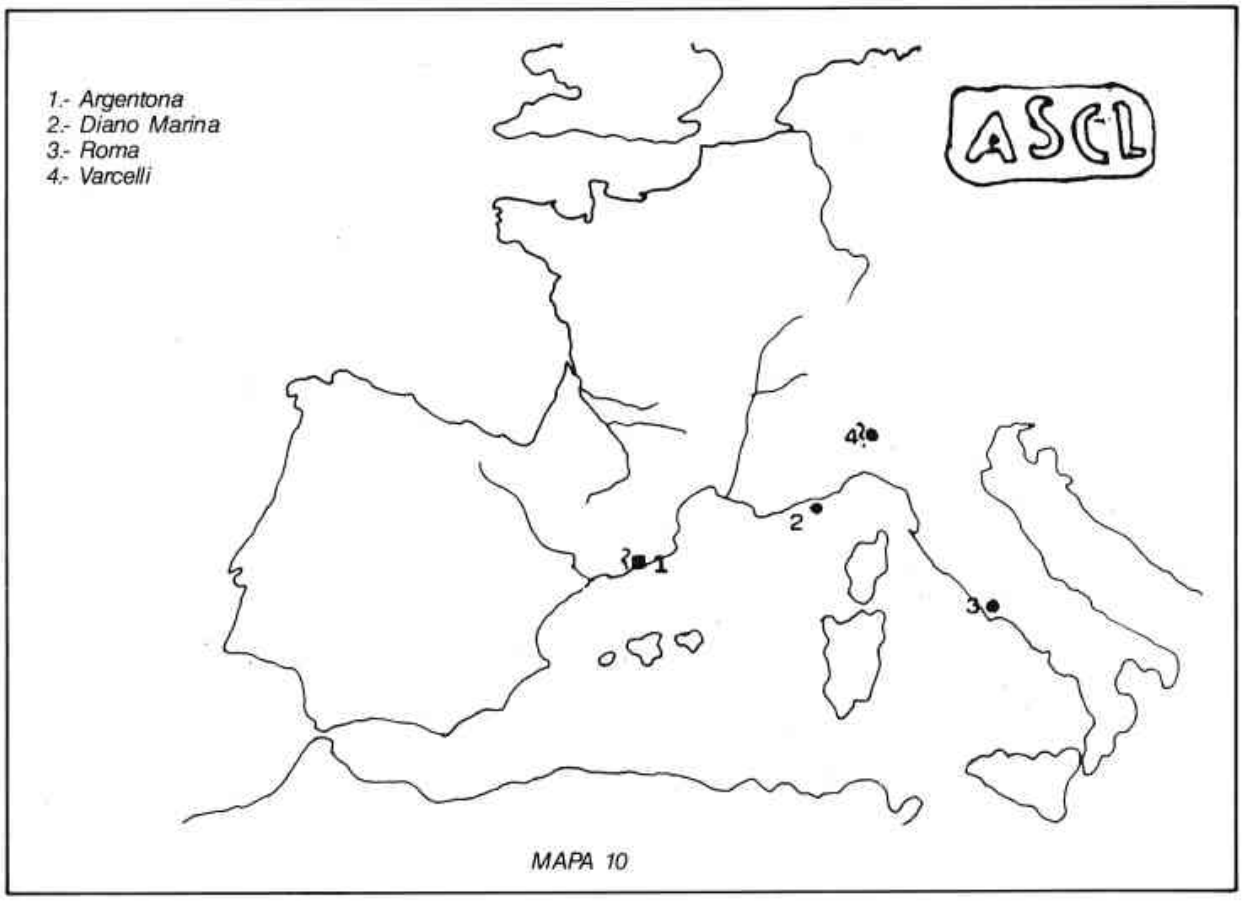

MAPA 10

CONCLUSIÓ

Les estampilles fabricades al Maresme, o més ben dit, les àmfores que les duien, mostren una difusió semblant a la del conjunt dels envasos laietans, si bé semblen mostrar una preferència pel Sud de França, al mateix temps la zona millor estudiada. R. Pascual ha establert 6 vies de difusió marítima que interessen el vi laietà en el seu conjunt:

—cap al sud de la península, seguint la costa, fins a Cartagena.

—cap a l'interior via Ebre.

—Sud de França pel Garona per dirigir-se a Anglaterra.

—meitat oriental de França, pel Roine, en direcció al «limes».

—Cartago, amb escala a Menorca, la sola illa balear que, pel que sabem, registra troballes d'àmfores laietanes en quantitat apreciable.

—Roma per la ruta de les illes Balears i l'estret de Bonifaci.

Les rutes dibuixades coincideixen amb les mostrades per les àmfores laietanes. Observem desequilibris en les troballes. Així, mentre que al Sud de França són relativament abundants (zona ben estudiada, on el fenomen és conegut des de fa temps), n'existeixen d'altres puntuals, com Ostia o Pompeia, on especialistes en àmfores hi han dedicat estudis. Altres, on aquest tràfic és menys conegut, com Anglaterra, el «limes» o Cartago registren buits en la informació que probablement desapareixerien d'estudiar-se més acuradament el material amfòric de museus i magatzems (40).

IV) CRONOLOGIA

Diverses vegades hem esmentat la cronologia aproximada que ocupen aquestes activitats: des de finals del s. I a.C. a l'I d.C. Els forns estudiats coincideixen amb aquestes dades, però no en podem extreure més precisions. Convindrà acudir a d'altres informacions:

— Un coll Pascual 1, del SO francès, en un context sense aretina, va dur a G. Fouet a datar el jaciment,

un pou funerari, d'abans de l'últim quart de l'I a.C. L'autor considera el reompliment del decenni preaugusteà (41).

— A Ostia fou estudiat un dipòsit molt ben datat, dins dels 12 primers anys de l'era. D'entre les 200 àmfores, hi havia 15 Pascual 1 i 11 Dressel 2/4 de la Tarraconsense. Així doncs, en època augústea el vi laeità ja era consumit a Roma. Un parell de decennis, potser tres, després de les primeres informacions el SO francès, que marcarien les primeres exportacions conegudes, aquest vi es portava a la capital de l'Imperi. Les troballes de la Dressel 28 al «limes» germànic ens indiquen, d'altra banda, que el producte d'aquest envàs també era exportat sota August a Novaesium i Holsterhausen (12 a.C. - 16 d.C.). Els jaciments de la Vall de l'Ebre (Caesaraugusta, Celsa) indiquen aquesta mateixa data. La primera meitat del s. I d.C. és, sens dubte, el moment àlgid d'aquest tràfic (42).

— Les Pascual 1 van aparèixer abans que les 2/4, i al mateix temps van desaparèixer abans. La troballa d'ambdós tipus en els abocadors no implica, necessàriament, que siguin contemporanis. Podem pensar, doncs, que les darreres àmfores laietanes van ser les 2/4. Ara bé, en els nivells més moderns d'Ostia, aquest tipus és escàs: probablement desapareixen, en aquest jaciment, sota Trajà (98-117 d.C.) (43).

— De confirmar-se la hipòtesi anterior (desaparició de les 2/4 a principis del II d.C.), ens trobem davant d'un fet: l'estudi de M. Prevosti citat anteriorment (44) indica que el s. II va ser el de màxim esplendor de les vil.les del Maresme. Si aquesta indicació és generalitzable pel conjunt de la Laietània i suposem el fi de les exportacions vinàries a principis del II (almenys a Roma) ens trobem amb la següent dicotomia:

—el vi fou la principal indústria en el s. I. d.C. (al Maresme almenys) però no així en el II, que es veié substituït per altres produccions. O en tot cas, de continuar la producció vinària, ja no s'exportava.

—si la causa de l'esplet comercial de la comarca en el s. II continuà essent el vi, el qual era exportat, hem d'admetre que els envasos no han estat detectats o valorats, ni tampoc els llocs de destinació de les produccions.

V) ASPECTES SOCIALS DE LA PRODUCCIÓ AMFÒRICA

M. Prevosti, tal com ja ha estat indicat, arribà a la conclusió que al Maresme la indústria amfòrica fou la més destacable. Les altres (tègules, altres ceràmiques, ferro, vidre, os, teixit) estan molt per sota. La quizena de forns estudiats i les 56 marques diferents sobre àmfora en són la prova arqueològica. En resum, la producció i la comercialització del vi seria la base de l'economia agrícola de la comarca en els s. I i II d.C. (45). En els mateixos termes s'expressa aquesta autora en l'estudi sobre l'àrea rural de Baetulo, tot dient que «el vi fou la causa de l'esplet imperial a la costa de Llevant» (46).

La cinquantena llarga de marques indica que la producció estava molt descentralitzada. Si admetem que aquestes indicaven el nom o la marca del propietari de l'explotació (i no del terrissaire), ens podem adonar que existien moltes petites o mitjanes propietats d'explotació agrícola. Salvant les diferències d'època, Prevosti ens dóna una imatge de com degué de ser aquesta activitat, exemplificant-ho en la de Can Sentromà, a Tiana, que ha pogut ser molt ben estudiada: el propietari actual resideix a Barcelona (com ho degueren fer els d'època romana a Barcino, Iluro o Baetulo), anant només a la vil.la els caps de setmana i l'estiu. Uns masovers cultiven la terra, d'extensió mitjana (no hi ha latifundis), els quals viuen a la vil.la durant tot l'any. La casa consta doncs de dues parts, la rica del propietari i l'altra, petita, per als masovers i altres dependències agrícoles. En essència, segueix dient l'autora, aquesta imatge no s'allunya gaire del model Alt Imperial. Ni el tipus de propietat, el sistema d'explotació o els centres no sembla que hagin canviat substancialment (47).

Aquests petits o mitjans propietaris agrícoles estarien en relació amb una vil.la que posseïa forns per fabricar àmfores, marcant el vi de la seva propietat amb una estampilla o grafit d'una o dues lletres, si bé alguns hi posaven el nom sencer (praenomen i nomen). Les àmfores es concentraven en determinats embarcadors, on eren carregades en vaixells per a la seva exportació, comercialitzant un sol vaixell vi de diversos propietaris, com ho demostren les troballes submarines, en les quals abunden diverses marques (El Cap del Vol, Els Ullastres, Chrétienne H). Imatge que s'aparta del latifundisme d'altres llocs («l'ager cosanus» italià, per exemple) on predominen poques marques amfòriques.

Sobre la identitat d'aquests personatges, les estampilles amb nom sencer ens donen alguna informació: Pel conjunt de la Laietània destaquen les que segueixen: HILARI, IVLI ANICETI (Pascual núm. 1, de Sant Boi de Llobregat), IVLI THEOPHIL (Cap del Vol, el forn no ha estat localitzat), L VOLTEIL, PHILODAMVS, M. PORCI i L(ucius) HER(ennius) OPT(atus) (segons Ribas, marcava àmfores, i la coneixem sobre tègula). Són noms d'origen grec o itàlic i possiblement membres de l'aristocràcia municipal i homes lliures d'origen no hispànic. Més concretament, Pascual pensa que el nom representat a les marques sigui el del propietari del producte envasat a l'àmfora, com a colliter, negociant o exportador (49). Herennius Optatus podria estar en relació, segons Aranegui i Mariner, amb la família Herennia Op-

tata de Barcino, aspecte a relacionar igualment amb el citat absentisme del propietari. El gentilici Porci és molt conegut a Hispània: 72 vegades, i en concret 13 cops es tracta de M. Porcii o M Porciae, dels quals 10 estan a la Tarraconense (4 a Barcino). Per contra, només són coneguts 4 Porcii a la Cisalpina i 20 a la Narbonense (50). Fins i tot, en darrer terme, es podria relacionar amb M. Porci Cató.

VI) CONCLUSIONS

—des de finals del s. I a.C. i el següent la principal indústria del Maresme (i tota vegada la de la Laietània) fou la del vi. Gran part del litoral català (de Tivissa a la Costa Brava) i zones properes formava part d'una «koiné», en expressió de Jully, que a ambdues bandes del Pirineu, junt amb la Narbonense, es dedicà en aquesta època a l'exportació de vi en gran quantitat. Pel Sud, aquest límit es perd (o el que és el mateix, no és conegut per manca d'estudis) si bé Oliva i Sagunt pogueren ser-ne els focus més importants, o si més no, alguns dels punts de fabricació d'àmfores de tipus semblants als que es feien a la Laietània i a la Narbonense.

—aquesta «unitat» es manifesta en la fabricació de 4 tipus amfòrics molt concrets, si bé amb lògiques variants locals: Pascual 1, Dressel 2/4, Dressel 30 (o Gauloise), i potser la Dressel 28.

—gran part de la producció laietana es destinava a Roma (les fonts escrites ho confirmen: Marcial, I, 26-9, VII, 53-6) on era molt conegut: Plini, XIV-71, Silius Itàlic, III-369, Floro 186, 1-2), Sud de França (zones del Garona i el Roine), «limes» i Anglaterra. Roma es transforma doncs, en època alt imperial, bàsicament en receptora de vi provincial, si bé això no implica una crisi en la vinya itàlica. Vol dir, simplement, i com ha expressat Tchernia, que els romans bevien més vi, i d'altres procedències.

—aquest tràfic vinari desapareix, sembla ser, a principis del II d.C. o abans. Fenomen general, no tan sols pels envasos laietans. O almenys, les àmfores o recipients vinaris posteriors resten per identificar, el que és més probable.

—pel conjunt de la Laietània, el Maresme és la comarca millor estudiada, uns quinze forns, unes 50 marques i un parell de centre receptors-distribuidors importants: Badalona i Mataró. Informacions a relacionar amb les que ens proporcionen els jaciments submarins, atesa la importància de la ruta marítima.

—el règim d'explotació de la vinya es feia en petites o mitjanes propietats, d'un caire descentralitzat. Explotació a relacionar amb les vil.les, on es fabricaven les àmfores. Els propietaris serien membres de l'aristocràcia municipal o d'origen no hispànic, probablement absentistes.

NOTES

(1) R. Pascual: *Las ánforas de la Layetania*. Méthodes Classiques et Méthodes Formelles dans l'étude des amphores, Roma, 1977, p. 47-96; A. Tchernia: *Les amphores vinaires de Tarraconaise et leur exportation au début de l'Empire*, Arch. Esp. Arqu., 44, 1971, p. 38-85.

(2) M. Prevosti: *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*, Mataró, 1981 i *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*, Badalona, 1981.

(3) J. Maluquer de Motes i altres: *Catàleg provisional dels poblats ibèrics del Principat de Catalunya*, Barcelona, 1982, p. 20-21.

(4) M. Prevosti: *Iluro*... cit., p. 529.

(5) R. Pascual: *Las ánforas*... cit., p. 60-61.

(6) M. Prevosti: *Baetulo*... cit., núm. 23, p. 125-28.

(7) ídem, núm. 54, p. 168-75.

(8) ídem, núm. 84, p. 220-31.

(9) ídem, núm. 85, p. 231-32.

(10) M. Prevosti:: *Iluro*..., cit., núm. 104, p. 85-99.

(11) ídem, núm. 111, p. 107-08. M. Beltrán Lloris: *Las ánforas romanas en España*, Zaragoza, 1970, p. 332.

(12) ídem, núm. 164, p. 158-72.

(13) ídem, núm. 228, p. 229-30. Reproducció de les marques ASC i CL a la fig. 58.

(14) ídem, núm. 243, p. 283-84; Pascual: *Las ánforas*... cit., p. 61-4.; A. Tchernia: *Les amphores*..., p. 61-3; *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, Barcelona, 1982, p. 310-13.

(15) M. Prevosti: *Iluro*..., núm. 299, p. 466-69; M. Hernández Yllan: *Un horno ibérico: Can Badell* (Bigues-Riells del Fay, Vallès Occidental), Barcelona, 1983.; J. Miró: «*Algunas consideraciones sobre las ánforas ibéricas Mañá B-3*» Pyrenae 19 (en premsa)

(16) M. Prevosti: *Iluro*..., núm. 334, p. 501-03; Pascual: *Las ánforas*..., p. 67; ídem, nota núm. 34.

(17) ídem, núm. 343, p. 517-22; ídem, p. 64-66.

(18) A. Soler: *Noves troballes al Morè*, Quad. Preh. Arqu. Maresme, 8-9, 1979, p. 269-73. La informació sobre la marca AGI ha estat proporcionada pel mateix autor i company de la Secció Arqueològica del MCM. Veure també nota 34.

(19) R. Pascual: *Las ánforas*..., p. 67-68; J. Llobet: *Una vil.la romana a la muntanya del Roser*, Quad. Preh. Arqu. Mar., 10, 1980, p. 332-34; A. López: *Les excavacions*..., p. 305-07; ídem: *L'Arqueologia i la nostra Història*, Barcelona, 1983, p. 54-56.

(20) F. Burjachs i altres: *Les excavacions*..., p. 308-09. Recentment (agost 1984) hem pogut visitar les excavacions d'urgència realitzades a Fanals (Lloret de Mar), localitat que si bé es troba fora de l'estricte marc del Maresme és evident que formava part d'una mateixa unitat. Es tracta d'una terrisseria d'àmfores Dressel 2/4, Pascual 1; la qual es conserven, a més de l'abocador i restes de forn, dependències i estructures annexes a la terrisseria, aspecte documentat per primera vegada. Agraïm a en Ramon Buxó, director de les excavacions, les atencions i informacions proporcionades.

(21) J.M. Mañà: *Sobre tipología de las ánforas púnicas*, VI Congr. Arqu. Sudeste Español, 1950, p. 203-10; posta al dia de R. Pascual a Información Arqueológica 14, 1974, p. 41-46; J. Miró: *Algunas*...

(22) *Tivisa: A. Tchernia: Les amphores*..., p. 63-64; ídem: *L'atelier d'amphores de Tivissa et la marque Sex Domiti*, Mélanges offerts à J. Heurgon, Roma, 1976, p. 973-79; J.M. Nolla i altres: *Algunes consideracions sobre el forn d'àmfores de Tivissa*, Informac. Arqueol., Barcelona, 30, 1979, p. 151-53; ídem: *Exploració preliminar del forn d'àmfores de Tivissa*, Cypsela, 3, 1980, p. 193-218.
Adarró: A. López i A. Ferrer: *Hallazgos anfóricos en el establecimiento ibérico y romano de Darró*, Informac.

Arqueol., 39, 1982, p. 82-89.
Narbonesa: F. Laubenheimer i F. Wideman: *L'atelier d'amphores de Corneilhan (Hérault). Typologie et analyse*, Rev. d'Archéometrie, 1, 1977, p. 59-82; P.Y. Genty i J.L. Fiches: *L'atelier de potiers gallo-romains d'Aspiran (Hérault)*, Figlina, 3, 1978, p. 76 fig. 1.

(23) A. Hesnard: *Le Dressel 2/4, amphores à vin de la fin de la République et du début de l'Empire. Un essai de construction typologique*, thèse de doctorat, Université de Provence, 1981; C. Aranegui i R. Enguix: *Taller de ánforas romanas en Oliva, Valencia*, Valencia, 1977; C. Aranegui: *Anotaciones sobre las ánforas del nivel de relleno del Grau Vell (Sagunto)*, Saguntum, 13, 1978, p. 307-26; idem: *La producción de ánforas romanas en el País Valenciano: estado de la cuestión*, Arch. Preh. Levant. 16, 1981, p. 529-34 (l'autora indica, com a llocs de fabricació de la Dre. 2/4: Orleyl (Vall d'Uxó, Castelló), Sagunt, Oliva, i probablement Daimús (València)); A. Tchernia i J.P. Villa: *Note sur le matériel reccueilli dans la fouille d'un atelier d'amphores à Vélaux (Bouches-du-Rhône)*, Méthod, Class et Form., cit. p. 231-39. Per Tivissa i Corneilhan, vegi's la nota anterior.

(24) M. Beltrán Lloris: *Las ánforas...*, p. 497-502; idem: *Las relaciones económicas de Bursan (Borja) a través del comercio de las ánforas romanas*, Cuadernos de Estudios Borjanos, III, 1979, p. 11-15; A. Tchernia: *L'atelier d'amphores...*; J. Miró: *Les marques C Mussidi Nepotis i Philodamus i la producció d'àmfores Dressel 28 i Dressel 7/11 a Catalunya*, Pyrenae, 17-18, 1981-82, p. 335-42; per Marsella: G. Bertucchi: *Les amphores de Marseille*, Nature et Tradition, Septèmes-les-Vallons 1983, p. 25-31 i del mateix autor: *Les amphores de Marseille grecque (600-200 aC)*, Thèse de 3ème cycle, Aix, 1979.

(25) La difusió litoral d'altres ceràmiques, sobretot de les campanianes, no és casual; el mitjà habitual de transport era el mar. Fins i tot per la ceràmica comuna assenyala M. Vegas una unitat comercial durant l'Alt Imperi, explicada pel tràfic marítim: M. Vegas: *Cerámica común romana del Mediterráneo Occidental*, 1973, p. 157-58.

(26) Per Vélaux, Aspiran i Marsella, vegi's la bibliografia citada; Sallèlse: P. Bouisset i G. Rancoule: *L'atelier de fabrication de Sallèles d'Aude*, Bull. Comm. Arch. Narbonne, 31, 1969, p. 65-72; Fréjus: D. Brentchaloff: *La zone industrielle des potiers de Fréjus* Dossiers Anchéologia, 57, 1981, p. 40-43.

(27) L. Solé Sabaris: *Oscilaciones del Mediterráneo español durante el cuaternario*, 1961; idem: *Geografia de Catalunya*, Ed. Aedos, 1958, t. I, p. 140-42.

(28) Fragments amfòrics han estat extrets davant de Mataró i Llavaneres, a uns 400 m. de la costa, lloc d'un probable fondejador en època antiga. Sobre les recuperacions submarines al Maresme i en especial a l'àrea mataronina, així com sobre els canvis de la línia de la costa en temps històrics, vegi's: R. Pascual: *Anforas en Mataró*, CRIS, revista de la mar, 60, 1964, p. 4-7; idem: *Exploración submarina entre Llavaneres y Mataró*, Ampurias, 43, 1981, p. 217-51; F. Villaubí i Ll. Torroja: *Operación anfibia en Cabrera de Mar* (1970-71), CRIS, revista de la mar, 131, 1970, p. 24-29; J. Miró: *Els materials de procedència submarina del Museu Comarcal de Mataró*, Quad. Preh. Arqu. Maresme, 11-12, 1980, p. 381-92.

(29) A: R. Pascual: *Las ánforas*, núm. 62. AT: idem núm. 79; H: idem, núm. 86. Cavallo I: W. Bebko: *Les épaves antiques du Sud de la Corse*, Bastia, 1971, p. 15 núm. 47; Alaior: J.C. Nicolàs: *Epigrafia anforaria en Menorca*, Rev. de Menorca, primer sem. 1979, p. 34 núm. 33; Cap del Vol: F. Foerster i R. Pascual: *El Pecio del Cap del Volt*, Vida Submarina, Barcelona, 5, 1982, p. 54 núm. 7 i 8; Empúries: M. Almagro: *Ls inscripciones ampuritanas, griegas, ibéricas y latinas*, 1952, núm. 183; Port-la-Nautique: A. Bouscaras: *Marques sur amphores de Port-la-Nautique*, Cah. d'Archéologie Subaquatique, III, 1974, p. 127; Cap Drammont: C. Santamaria: *Etude d'un site archéologique sous-marin situé a l'Est du Cap Drammont (Saint-Raphaël)*, Cah. D'Arch. Suacqu., I, 1972, p. 70, núm. 12; Pollentia: M. Vegas: *Cerámica común...*, fig. 43, 6; SEC: R. Pascual: *Sobre algunas marcas anfóricas catalanas*, Riv. Studi Liguri, XLVI, 1980, p. 267. La resta de referències prové de la ja citada, o és inèdita (Dax, Chrétienne), facilitada per R. Pascual, al qual agraïm, un cop més, les informacions citades.

(30) Ens referim a la numeració donada per aquests autors a les obres citades. La de M.H. Callender és: *Roman Amphorae*, London, 1965. D'elles provenen algunes de les referències, a més de les de A. Tchernia a *Les amphores...* i de R. Pascual: *Sobre algunas...*

(31) J.C. Nicolàs: *Epigrafia...*, núm. 38; C. Lamour i F. Mayet: *Glanes amphoriques: région de Béziers et Narbonne*, Etudes sur Pézenas et l'Hérault, XI, 1980, p. 3-16; R. Pascual: *Sobre algunas...*, p. 176-78.

(32) A. Tchernia: *L'atelier...*, p. 974-75; J. Miró: *Les marques...*; p. 336 i 338-39; on indiquem la difusió d'aquestes estampilles: per la Sex Domiti: Cébazan (Hérault), Vivios (Hérault), Carpentras (Vauclouse), Rodez (Aveyron), Saint-Paulien (Haute-Loire), Hery (Yonne), Nyon, Lugano, Basilea i Oberaden (Callender núm. 4602 i R. Pascual: *Sobre algunas...* p. 266-67); per la C Mussidi Nepotis: Roma, Rouen, Fos (sobre Dressel 9), La Longarina, Ostia (Pascual 1), Haltern (Dressel 28-Oberaden 74); posteriorment, ha estat publicada la de Vinaroz-Benicarló (Castelló de la Plana) sobre un coll Pascual 1: A. Fernández: *Estudio de los restos arqueológicos submarinos en las costas de Castellón*, Quad. Preh. Arqu. Castellonenses, 7, 1980, p. 157 fig. 4 núm. 7.

(33) Cavallo I: W. Bebko: *Les épaves...*, p. 15 núm. 36 a 40; Ostia: A. Tchernia i F. Zevi: *Amphores vinaires de Campanie et de Tarraconaise à Ostie*, Recherches sur les amphores romaines, Roma, 1972, p. 63, núm. 10; F. Pallarès: *La nave romana del golfo di Diano Marina. Relazione preliminare dalla campagna 1981*, Forma Maris Antiqui, XI-XII, 1975-81, p. 89, núm. 11 (la P no es distingeix bé).

(34) R. Pascual: *Les marques amfòriques CLV i CHR*, Laietània 1, 1981, p. 197-99.

(35) idem, i A. Soler: *Noves troballes...*

(36) Roma, Ostia, Herculà i Cartago: A. Tchernia i F. Zevi: *Amphores vinaires...* p. 65 i fig. 5 núm. 14.

(37) Cap del Volt: F. Foerster i R. Pascual: *El pecio...*, p. 54 núm. 14; Alaior: J.C. Nicolàs: *Epigrafia...* núm. 51; Port-la-Nautique i Auterive: A. Bouscaras, *Marques...*, p. 128; Montravel: C. Lamour i F. Mayet: *Glanes...* núm. 28; Mataró: dades facilitades per J.A. Cerdà i J.F. Clariana, de la Secció Arqueològica del MCM.

(38) Diano Marina: F. Pallarès: *La nave...*, p. 89, núm. 8.

(39) Cap del Volt: F. Foerster i R. Pascual: *El pecio...*, p. 54, núm. 4 i 5; Chrétienne H: informació de R. Pascual.

(40) Sobre les rutes marítimes, comunicació de R. Pascual al VI Congrés Internacional d'Arqueologia Submarina (Cartagena, 1982); Ostia: A. Tchernia i F. Zevi: *Amphores vinaires...*; Pompeia: D. Manacorda: *Anfore spagnole a Pompei*, dins: «L'instrumentum domesticum di Ercolano e Pompei», Roma, 1973, p. 121-33.

(41) A. Tchernia: *Les amphores...* p. 54.

(42) A. Hernard: *Un dépôt d'amphores à la Longarina, Ostie*, Mem. Americ. Acad. Rome, 36, 1980, p. 141-56. E. Ettlinger: *Aspectes of amphora typology seen from the North*, Méthod. Classiques et Méth. Form. Etude Amphores, p. 9-16; M. Beltrán Lloris: *El comercio vinario tarraconense en el valle del Ebro: bases para su conocimiento*, Homenaje a C. Fernández Chicarro, 1982, p. 325.

(43) A. Tchernia: *Quelques remarques sur le commerce du vin et les amphores*; Mem. Americ. Acad. Rome, 36, 1980, p. 307.

(44) M. Prevosti: *Iluro...* p. 556.

(45) idem, p. 538.

(46) M. Prevosti: *Baetulo...* p. 295.

(47) idem: *Iluro...* p. 561.

(48) Si bé no coneixem el lloc de fabricació de les àmfores de M. Porcius, per les característiques de la pasta de les marques conegudes (groc-ocre i vermella), i la presència de les mateixes al Maresme, creiem interessant de citar la seva difusió: quan és conegut l'envàs, es tracta de Pascual 1: Museu Arqueològic de Tarragona, procedent del forum petit, camí de Can Boscà i Museu de Badalona, Can Xammar (Mataró), Llavaneres (troballa

submarina), derelicte del Cap del Volt (Port de la Selva), Torralba d'en Salord (Menorca), i Sud de França, especialment l'Occitània: Port-la-Nautique, Ensérune, Auterive (Aude), Cébazan (Hérault), Vieille Toulouse i Toulouse (Haute Garonne), Sant-Jean-de-Castes (Gers), Albias (Tarn-et-Garonne), Agen i Mas d'Agenais (Lot-et-Garonne), Bordeaux i Canet (Gironde), i potser Pompeia (Callender núm. 1160, R. Pascual sobre *Algunas marcas...* p. 272-74, A. Tchernia: *Les amphores...* p. 47) C. Lamour i F. Mayet: Glanes... núm. 27).

(47) S. J. Keay: *The Conventus Tarraconensis in the third century A.D.: crisis or change?*, dins: A. King i M. Henig (ed.): «The Roman West in the third century», Oxford, 1981, p. 456. R. Pascual: *Sobre algunas...* p. 262.

(50) A. Tchernia: *Les amphores...* p. 50 nota 28; R. Pascual: *Sobre algunas... p. 269-70; A. Balil: Barcino*, 1964, p. 79-80.

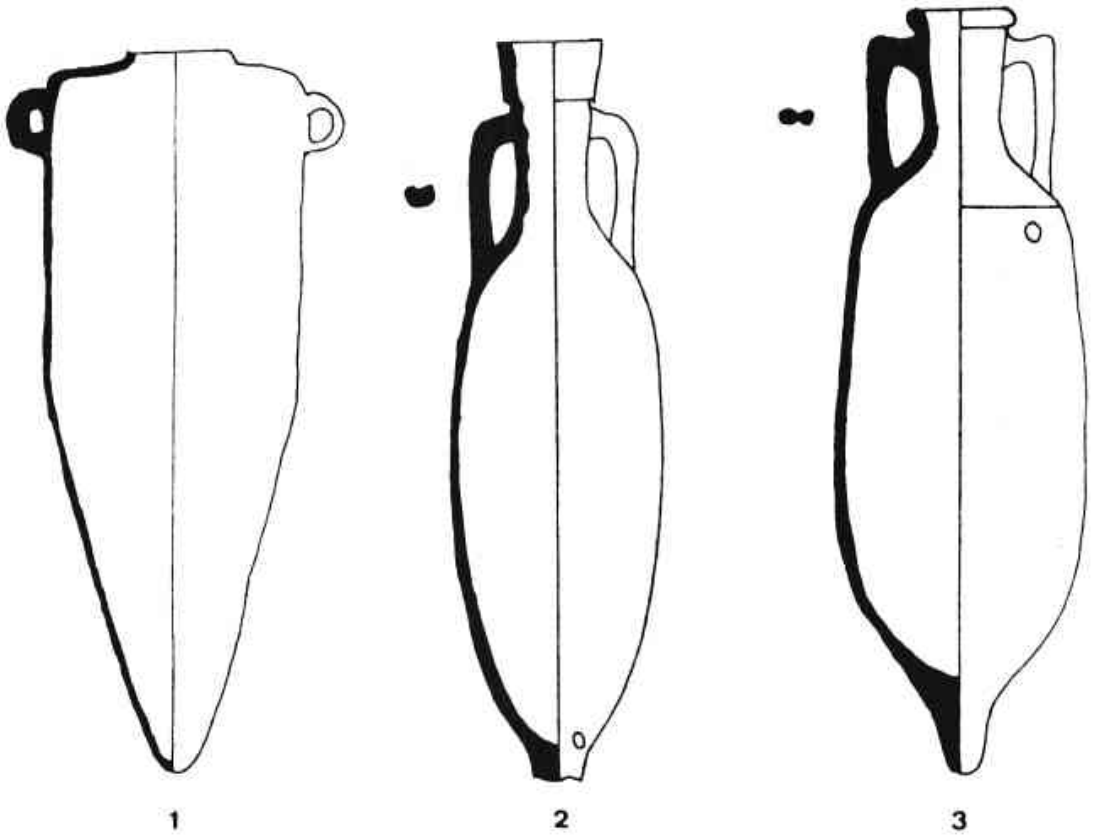

1:10

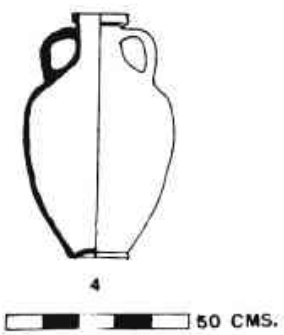

1: àmfora ibèrica Mañà B-3. Burriac (segons M. Ribas: «Els orígens de Mataró», p. 80).
2: Pascual 1. Museu de Badalona (segons R. Pascual: «Las ánforas de la Layetania» fig. 13 núm. 1)
3: Dressel 2/4. Museu de Badalona (segons R. Pascual, op. cit. fig 13 núm. 2).
4: Dressel 28 (Oberaden 74). Ensérune. Amb l'estampilla PHILODAMVS (segons M. Beltrán Lloris: «Las ánforas romanas en España», fig. 200 núm. 4 p. 498).

LAMINA 1

ADDENDA

D'ençà la redacció d'aquest estudi han aparegut diversos treballs, hem pogut consultar més bibliografia i tingut accés a algunes novetats, que val la pena d'esmentar.

J.M. Nolla ha publicat les excavacions realitzades al forn ceràmic de Llafranc (**Ampurias**, 44, 1982). D'una banda, els límits de producció de les àmfores queden ampliades cap al Nord, on ja en teníem indicis (Platja d'Aro, Lloret), i de l'altra ens proporciona uns elements cronològics molt valuosos: a Llafranc es fabricaven, en primer lloc, les Pascual 1, escasses, potser fins a la 2ª dècada del s. I d.C., quan són substituïdes per les Dressel 2/4, majoritàries en el jaciment al costat de les Dressel 30. En menor proporció hi trobem les Dressel 7/11. El forn funcionà almenys fins a la 2ª meitat del III d.C., i tal vegada en aquests segles (II-III) hi hem de veure els substituts dels envasos vinaris Dressel 2/4 representats per les Dressel 30 de fons pla si aquestes exportacions encara existien.

Al mateix temps hem pogut ampliar considerablement la difusió de les marques, en base als treballs de J.L. Tobie i F. Mayet sobre les àmfores de M. Porci (**Annales du Midi**, nº 156, 1982), de Y. Roman (**De Narbonne à Bordeaux. Un axe économique au Ier siècle avant J.C.**, Lyon, 1983), de C. Lamour i F. Mayet (**Etudes sur Pézénas et l'Hérault**, 12, 1981), i de les excavacions, encara inèdites, de Lyon (rue de la Favorite, informacions proporcionades per A. Desbat). Pel que fa a les marques relacionades amb el Maresme, podem esmentar el que segueix:

- L. VOLTEIL: Ensérune, Ruscino, Sainte-Foy-la-Grande (Gironde), Cintegabelle (Hte. Garonne), Tramesayges (Hte. Garonne), Saint Jean le Vieux (Pyren. Atl.). Sobre Pascual 1 i Dressel 2/4.
- M. PORCI: Els Caputxins (Mataró), Ruscino, Bram (Aude), Saint Michel du Touch (Hte. Garonne), Périgueux (Dordogne), Poitiers (Vienne), Saintes (Charente Mar.), Lamothe-Capdeville (Tarn-et-Garonne), Ussubium (Tarn-et-Gar), Lescar (Pyren. Atl.) i Novaesium (Neuss). Sempre sobre Pascual 1. Finalment, la presència de 8 estampilles a Badalona (M. Comas: **Les àmfores romanes de Baetulo**, tesina de grau, Univ. Barcelona, 1984) deixa pocs dubtes sobre la procedència laietana de la marca, es tracti del Maresme o del Vallès (no oblidem la funció receptora de mercaderies de Badalona, procedents del Vallès via Besòs). D'altra banda, diverses anàlisis de pasta efectuades a mostres de M. Porci i de L. Volteil indiquen certes semblances de composició i que dues coloracions observades (vermell maó i groc-ocre) són degudes a diferències de cocció (Tobie-Mayet, cit.).
- PHILODAMVS: Vieille-Toulouse.
- SEX DOMITI: Saint Paulien (Hte. Loire), Lyon.
- PTE: derelicte de Île Rousse (Còrsega) sobre Dressel 2/4 (1ª meitat del s. I d.C.).
— CHR: Lyon (sobre Pascual 1, època d'August).
- POL: Cazères (Hte. Garonne), Cartago (associada a AE).
- NP: Ile Rousse, Cartago (1er. mur), Châlon-sur-Seine (Saône-et-loire). Quan es coneix, sobre 2/4.
- VAS: Mataró, Montlauvès, Montravel (Hérault). Sobre Pascual 1.
- HILARI: derelictes de la Chrétienne H (Saint Raphael) i Perdut I (Bonifaci), sobre 2/4. (informacions de M. Corsi).
- F: Ullastres (Pascual 1), Els Caputxins (Mataró), Lyon (Pascual 1), Chrétienne H (Dressel 2/4).

Sobre l'aparició de les Pascual 1, tenim dos pivots estampillats H dels «oppida» de la Vayède (Bouches-du-Rhône) (**Documents d'Archéologie Méridionale**, 1981) i de l'Hermitage (Gard) (**Ecole antique de Nîmes**, 1981). El primer, segons P. Arcelin de pasta comparable a la de la Torre Llauder, es data als voltants de la meitat del S. I a.C., abans del 50-30 a.C., i al segon entre mitjans i tercer quart del s. I a.C. Pel que sabem és la data més antiga per les exportacions de vi laietà, que ens acosta sensiblement a les del vi itàlic envasat en les Dressel 1 (vegi's obra de Y. Roman, cit. sobre llur distribució al Sud de França i l'inici de la comercialització de productes hispànics a la regió). Amb August, les Dressel 2/4 substitueixen les Pascual 1, a vegades transportades en carregaments mixtes amb «dolia» (derelictes d'Ille Rousse, Diano Marina, Petit Congloué, amb Dressel 2/4 laietanes, i de la Garoupe, Grand Ribaud i Ladispoli amb 2/4 itàliques) amb una cronologia molt precisa: 1ª meitat del s. I d.C. (informació de M. Corsi). Tràfic de considerables dimensions, a relacionar amb les vil.les laietanes alt-imperials.

Finalment, comencem a conèixer altres tipus amfòrics fabricats a Catalunya. Les Dressel 7/11 (Tivissa i Llafranc), Dressel 30 de fons pla (Santa Maria de les Feixes, Llafranc) en les que tal vegada cal veure les àmfores vinàries dels s. II. Més recentment, cal incorporar l'àmfora de Palamós, no ben classificada, i amb paral.lels a Empúries (J.M. Nolla, **Ampurias**, 1974-75) i Ostia (A. Hesnard, **Mem. Amer. Acad. Rome**, 1980, tipus Longarina 2, i informacions inèdites de l'autora). La pasta és del mateix tipus que les laietanes. Qüestió que aquí només esmentem, i que pot estar en relació amb el Sot del Camp (L. Volteil de Palamós), i sobre la qual caldrà tornar-hi.

NOVES TROBALLES D'ÈPOCA ROMANA A CANET DE MAR

Joaquim Pera i Isern

La descoberta d'aquestes restes es produí a començaments de la dècada dels anys 70, però fins avui no hem tingut coneixement de la seva existència. Els fragments de terrissa estudiats, foren recollits pel senyor Joan Bassas a les obres de construcció d'una piscina a la finca nº 27-29 del Carrer de Sant Jaume, d'altra banda el constructor també va recollir alguns fragments que igualment vénen comptabilitzats en el present estudi.

Convé precisar que en aquest trasbalsament de terres s'exhumaren, segons ens referí el propi constructor, una quantitat considerable de fragments ceràmics i d'ossos que es llençaren, només foren recollits els fragments que pel seu volum físic considerable semblaven més importants, és per això que només s'han conservat els fragments d'àmfora més voluminosos; la qual cosa ens situa, igual com va passar amb les restes del Carrer de la Font, davant d'una fragments ceràmics aïllats del seu context estratigràfic cosa que rebaixa el seu valor arqueològic en ésser merament testimonials, amb una informació limitada en si mateixa. També constatem la pèrdua irreparable d'altres materials que pel seu poc volum físic van ésser menyspreats.

ESTUDI DELS MATERIALS

A.- Base completa d'un recipient ceràmic que segurament correspon a una gerra; la pasta és de color beige clar i amb desgreixant de quars i mica. (Fig. A.1)
En la seva part interna, on comença la paret de la peça presenta un grafit o marca, realitzat abans de coure, consistent en una ratlla d'aproximadament 7 mm. d'amplada i amb una incisió molt superficial, és de forma ondulada amb tres meandres. (Fig. A.2)

B.- Fragment d'àmfora corresponent a la boca, conservada íntegrament, i part del coll amb la base de l'arrencament de les dues nanses. És del tipus Dressel 2-4. La pasta és de color marró-rogenc amb desgreixant de quars i mica en la seva composició. El diàmetre interior de la boca és de 8,6 cm. (Fig. B.1)
A la part del coll que es troba situada entre els dos arrencaments de les nanses i a 3,5 cm. del començament del llavi, trobem una marca de terrisser de segell oblong (Fig. B.2) i de lectura horitzontal en què s'aprecia les següents lletres: (I)VLI THE Ø Transcripció: Juli Teòfil; la primera lletra degut a l'estat de deteriorament de la pasta no s'aprecia, però per context només pot ésser una I; així com també l'última lletra que presenta un fort desgast que dificulta la seva correcta lectura, però que per peces anàlogues hem classificat com la lletra FI de l'alfabet grec. Malgrat ésser una marca amb una difusió molt restringida tenim exemplars en els següents jaciments: en el peci de Cap de Volt (Girona) (Bib.1), Port la Nautique (AUDE-França), Narbona (França) en els tres casos la marca ve estampada sobre el llavi de l'àmfora i són del tipus Dressel 1- Pascual 1; un altre exemplar el trobem a Vieille Tolouse (França) del mateix tipus Dressel 1- Pasqual 1 però que porta l'estampació del segell sobre el coll; i l'últim exemplar el trobem a Saragossa, sobre el llavi d'una Dressel 22.

A més es varen recollir:
- 10 pivots d'àmfora amb la punta arrodonida, que no presenten cap marca.
- 10 fragments de nanses de canal exterior, tots d'àmfora.
- 3 fragments d'àmfora de la part corresponent al coll, part de la carena i l'inici de l'arrencament de les nanses, sense poder precisar el tipus.

- 1 fragment de coll d'àmfora amb la part del llavi i que conserva les nanses és del tipus Dressel 2-4.
- 3 fragments d'àmfora corresponents al coll i que conserven part del llavi que s'identifiquen com del tipus Dressel 1 Pasqual 1.

Aquestes peces es troben molt ben conservades sense que s'observi en elles senyals d'erosió; l'argila és de color rogenc-marró amb desgreixant de quars, i la pasta està ben cuita.

ESTUDI DEL NOM DEL TERRISSER: JULI TEÒFIL

El nom «IULI» correspon al gentilici donat per la Família IULIA alhora de concedir una Ciutadania, aleshores el nou Ciutadà romà passava a formar part de la «GENS IULIA» quedant així ben reflectit en el seu nom el tronc familiar a què pertanyia.

El nom de «THEOPHIL», que en aquest cas correspon al «cognomen», és un antropònim grec, rarísim en el món romà occidental, només el trobem referenciat a Hispalis (Sevilla) i a Narbona (França). La seva presència, doncs, en el Mediterrani Occidental dóna lloc a dues hipòtesis recollides per Pasqual Guasch (Bib. 2), que són les dues igual de vàlides i suggestives:

La primera hipòtesi suggereix que devia tractar-se d'un soldat romà oriental (originari de Grècia o d'Àsia Menor) que després d'haver servit amb Juli Cèsar, se li concedí la ciutadania romana i amb ella el gentilici «IULI», i que s'instal.là a la Mediterrània Occidental (per l'època pot tractar-se del mateix o d'un avantpassat seu).

La segona hipòtesi apunta cap a un llibert grec, que fou manumitit per algun membre de la família «IULIA», adoptant per tant el gentilici en el seu nom.

Respecte a les dues interpretacions convé precisar però que malgrat ésser una marca d'àmfora que presenta una difusió molt restringida en tot el món romà, és la costa catalana un dels llocs on apareixen més marques d'àmfora que presenten el «cognomen» del terrisser d'arrel grega com Teòfil, cosa que suggereix la hipòtesi d'un flux migratori de grecs vers la nostra terra a les dècades abans del canvi d'era.

CONCLUSIONS

Aquest segell de Juli Teòfil és l'únic que coneixem de moment estampat sobre el coll d'una àmfora del tipus Dressel 2-4. La pasta, tot i sense haver-ne fet una anàlisi química, presenta desgreixant de quars i mica, l'argila és marró-rogenc; per la seva factura la podem considerar com un producte típic dels forns laietans.

La cronologia que ens dóna el segell del terrisser, segons l'estratigrafia que presenta la marca apareguda a Port la Nautique (AUDE, França), ens queda situada entre els anys 40-20 abans de la nostra Era. (Bib. 2).

La hipòtesi que presentàvem en l'anterior treball de la possible existència d'un habitacle romà —probablement per la situació era una vil.la— a l'antigament nomenat Turó d'en Bigues (avui s'hi aixeca l'església parroquial i el seu pati) se'ns reafirma encara més si tenim en compte que la finca on s'exhumaren les restes estudiades es troba situada justament al costat de la casa que en els anys vint s'hi localitzà un paviment romà, que de moment representa l'única resta arquitectònica coneguda «in situ» que ens permet situar concretament un dels llocs d'habitació.

Caldrà doncs estar alerta a les futures obres que es realitzin a la zona i que comportin una excavació del subsòl; aquesta zona comprèn topogràficament el Turó d'en Bigues i les seves vessants, limitades pels dos torrents: Lladoners i Buscarons.

Nota: Les peces referenciades amb les lletres A i B són propietat del Sr. Joan Bassas de Canet de Mar.

BIBLIOGRAFIA

(1) NIETO, Fco. Javier i FOERSTER, Federico: «El pecio romano del Cap del Vol». (Campañas de 1978-1979) a Cypsela III. Servei d'investigacions arqueològiques, conservació i catalogació de monuments. Diputació de Girona 1980.

(2) PASCUAL GUASCH, Ricard: «Sobre algunas marcas anfóricas catalanas» a Rivista di Studi Liguri, Anno XLVI Numero 1-3. Genaro-Dicembre 1980. Instituto internazionale di studi Liguri Museu Bicknell - Bordiguera.

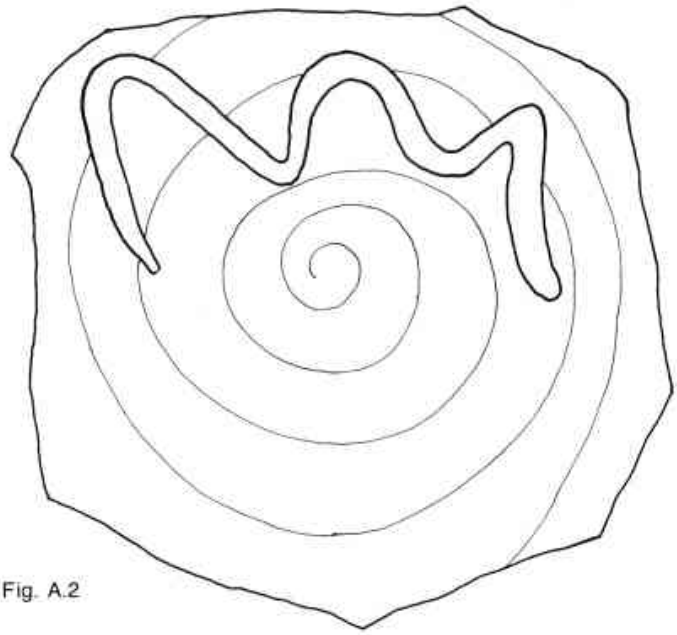

Fig. A.2

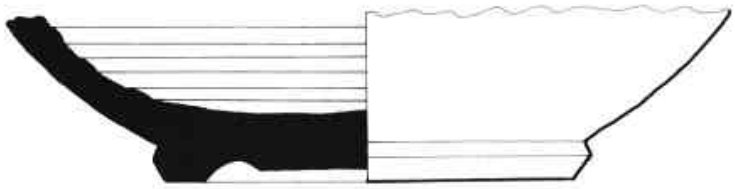

Fig. A.1

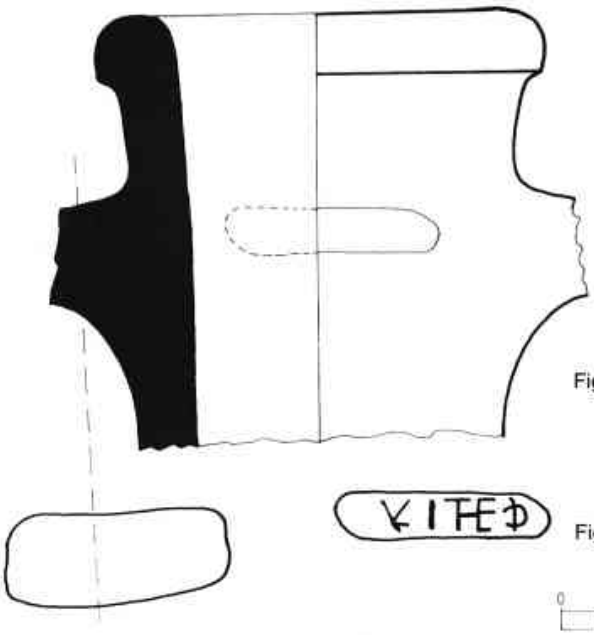

Fig. B.1

Fig. B.2

ELS TESTIMONIS MITRAICS ILURONESOS DINS EL CONTEXT DE LA TARRACONENSE (1)

Texte: **Joan Bonamusa i Roure**
Dibuixos: **Jordi Arenas i Clavell**

PREÀMBUL

El culte a la divinitat oriental Mitra, dins l'àmbit del món romà, hi tingué una forta implantació en els primers segles de la nostra era, coetàniament amb el Cristianisme.

No obstant això, el seu coneixement, pel que fa referència a l'occident de la Mediterrània, pot dir-se que és més aviat recent, ja que els testimonis físics, fins ara, no són gaires i la majoria són d'exhumació moderna. Quan a l'any 1896-1898, el pare dels estudis mitràics, el belga Franz Cumont, va publicar la primera gran obra, amb rigor científic, sobre el tema, l'antic territori de la Tarraconense hi tenia un protagonisme molt migrat, que aniria creixent al llarg d'aquest segle, amb noves descobertes, aportades per la Laietània litoral, concretament per l'antiga colònia Barcino i pels antics municipis de Baètulo i Iluro.

Precisament al territori iluronès li corresponen les troballes més recents, fetes en les excavacions arqueològiques, al possible santuari mitraic de Can Modolell, dins el terme municipal de Cabrera de Mar.

L'ORIGEN I L'EXPANSIÓ MITRAICA

Els orígens de Mitra cal cercar-los en les remotes religions orientals indo-iranies, anteriors a la reforma de Zaratustra (s. VII-VI a.C.).

La seva expansió devers el món romà va ser tardana, es va produir en el darrer segle de la República. La seva presència s'observa en el sepulcre d'Antioc I (69-34 a.C.), la llegenda del qual ja està impresa en caràcters grecs.

L'autor conegut més antic, que en dóna testimoni des d'una perspectiva greco-romana, va ser l'historiador grec Plutarc, el qual en la biografia del militar i polític romà Pompeu, narra les guerres d'aquest general amb els pirates cílicis, i en descriure llurs hàbits, entre altres coses diu que «Ells celebraven estranys sacrificis a Olimp i acomplien certs ritus secrets, dels quals s'ha conservat fins avui el de Mitra, que ells van fer conèixer per primera vegada». Això esdevenia a l'any 67 a.C.

El gran difusor del culte de Mitra va ser l'exèrcit de Roma, dins el qual hi havia nombrosos adeptes i més després d'incorporar als seus rengles legionaris procedents de les conquerides Capadòcia i Comagene (s. I d.C.), llocs on el culte mitraic s'hi trobava molt arrelat. Els mercaders iniciats en el culte;

(1) Ponència presentada a la «1ª SESSIÓ D'ESTUDIS MATARONINS» que tingué lloc el 17 de març del 1984, a la Capella dels Dolors de la Basílica de Santa Maria de Mataró.

per la naturalesa de la seva activitat, també en foren actius propagadors. No cal dir que aquesta difusió, moltes vegades va entrar en col.lisió amb el Cristianisme, el qual trobaria en aquells temps, en el culte de Mitra el seu principal oponent.

Hom coneix emperadors que s'iniciaren en els rituals mitraics, com Comodore (180-192 d.C.), o Dioclecià (284-305 d.C.) que va exaltar el culte al Sol a rang de religió oficial.

A Hispània, allà on es coneixen més testimonis físics és a la Bètica i a la Lusitània, principalment a Mèrida l'antiga Emèrita Augusta, el mitreu de la qual ja es troba documentat a l'any 155 d.C.

El culte mitràic entrà en regressió en el segle IV a.C., sent proscrit, a l'igual que els altres cultes gentils, per l'edicte de Salònica (381 d.C.), en virtut del qual l'emperador Teodosi va convertir el Cristianisme en religió oficial i única de l'Imperi.

EL CULTE MITRÀIC

Malgrat aquest origen oriental, el culte de Mitra que ens ha arribat és el greco-romà, difós a través d'una abundant iconografia; de diverses cites en textos dels autors clàssics coetanis, particularment cristians, i d'una variada epigrafia exhumada arreu de l'Imperi romà.

Mitra era un deu solar, monoteista, expressió màxima de la divinitat, déu triomfant, INVICTE, així ho palesen les inscripcions: SOLI DEO (Baètulo), INVICTO MITHRAE (Tarraco), aquestes expressions es veuen condensades en un ara trobada a Spoleto (Itàlia) on hom llegeix: SOLI / INVICTO MITHRAE / SACRVM.

En la iconografia mitraica, hi sovinteja la representació del déu degollant el BRAU SOLAR o còsmic (tauròcton), el qual morint donava origen a la vida, de la seva sang, en sortien els símbols de la fecunditat, la fertilitat, la llum i tot allò que és bo per als homes.

Solen acompanyar a Mitra dos personatges, ambdós l'encarnació del déu, l'un Cautes o **déu sol ixent**, i l'altre Cautopates o **déu sol post**. La representació iconogràfica de Mitra com a protagonista principal de la divinitat, equival a la plenitud o a **sol zenit**, amb aquesta triologia hom plasmava tota la concepció còsmica del deu Mitra o Cronos, com a concepte absolut del temps i de l'espai, per la qual cosa, moltes vegades, aquesta iconografia, compta també, amb l'acompanyament esculturat del **sol i la lluna** amb faccions humanes.

El Cristianisme, per tal de desplaçar la forta implantació del culte mitraic en la societat romana, va incorporar al propi ritual diverses manifestacions del culte de Mitra, de les quals, potser, la més important és la del NATALIS INVICTI, que el ritual mitraic celebrava el 25 de desembre de cada any, per això actualment el cristianisme compta amb dues commemoracions equivalents: el Nadal i l'Epifania.

Referent al ritus mitraic, hom disposa de bastant informació, no obstant, encara no es coneix amb prou precisió degut al seu caràcter mistèric.

Hom sap que la comunitat mitraica es dividia en set graus jeràrquics, que de menor a major eren: CORAX, NYMPHUS, MILES, LEO, PERSES, HELIODROMUS i PATER, cadascun amb el seu distintiu en el vestit, o bé amb una màscara.

Els santuaris mitraics, tenien una estructura pròpia d'un culte mistèric, una gruta a una construcción críptica, en ambdós casos al costat d'un doll d'aigua. La planta normalment era rectangular, amb un banc a cada costat on seien els iniciats; al fons s'hi trobava el MITRA TAUROCTON, plasmat en un fresc, en un baix o alt relleu, o en un grup escultòric segons el lloc.

En el mitreu tenien lloc els actes litúrgics propis del culte, el més important dels quals era el **banquet sagrat**, on els fidels prenien el pa i el vi en representació de la carn i la sang del brau sacrificat per Mitra. En el mitreu de l'Aventí (Itàlia), encara es conserven gravades les paraules pronunciades pel PATER en aquesta cerimònia «Vares salvar als homes amb la sang eterna que per a ells vares vessar».

ELS VESTIGIS DE LA TARRACONENSE

D'entrada crida l'atenció el fet, de què fins ara, els vestigis coneguts de l'antic «CONVENTVS IVRIDICVS TARRACONENSIS», han aparegut sols en la línia de la costa, potser com a conseqüència de ser la part amb un contacte més intens amb el món romà de l'època, el comerç, el tràfic de tropes i persones en general, tant per la via marítima com per la terrestre de la Via Augusta.

Els materials que hom disposa fins avui, són els següents:

TARRAGONA

Fundada pels germans Scipió, després de llur desembarc a Empúries a l'any 218 a.C. Juli Cèsar la va elevar al rang de COLONIA IVLIA VRBS TRIVNPHALIS TARRACONENSIS.

S'hi va trobar una ara a l'any 1800, en el nucli urbà, actualment perduda. Hom hi llegia:

(INVI) CTO MITHRA (E) / ...(DUO) VI(R) / ...CIME / ...NN XV

(Hübner C.I.L. suppl. nº 4086 - F.Cumont I, inscrip. nº 515 - Garcia Bellido, inscrip. nº 17)

Segons Garcia Bellido pot tractar-se d'algun ex-vot dels soldats de la Legió VII Gèmina.

BARCELONA

Fundada en l'època d'August com a COLONIA IVLIA AVGVSTA PATERNA FAVENTIA BARCINO.

A l'any 1962 Serra Ràfols va donar a conèixer la troballa d'un pedestal d'arenisca a l'interior de la torre nº 16 de la muralla romana de la ciutat. Actualment es troba estatjada al Museu Arqueològic de Barcelona (nº inv. 7821).

Al camp epigràfic s'hi llegeix:

K. DEO
L. VELER. MONEIVS
V.S.L.M.

Lectura: K(AUTI) o K(AUTOPATI) DEO L(UCIUS) VALER(IUS) MONEIUS V(OTUM) S(OLVIT) L(IBENS) M(ERITO)

Traducció: Al déu Cautes? o Cautopates? Lucio Valerio Moneius cumplí en justícia i de bon grat el seu vot.

(S. Mariner «Insc. romanas en Barcelona» nº 14)

BADALONA

Antigua «oppida civium romanorum» de BAETULO, de fundació republicana.

Una inscripció que es trobava gravada en una roca al cim de Monteaguilar, prop de Barcelona. Actualment es troba dipositada en el Museu Arqueològic de Barcelona. S'hi llegeix:

SOLI D SACRVM
A P ABASCANTVS

Lectura: SOLI D(EO) SACRVM A P ABASCANTVS

Traducció: A P Abascantus dedica al deu sol aquest altar? sagrat.

J. Guitart és de l'opinió que es tracta d'una inscripció mitraica, tenint en compte la seva orientació en el cimal devers llevant o sol ixent, així com per la seva dedicació al sol. Hom la data del s. II d.C.

MATARÓ

En el subsòl del Centre Històric de l'actual Mataró, s'hi troben els vestigis de l'antiga «oppida civium romanorum» d'ILURO, eixida durant l'etapa republicana, possiblement en el tomb dels segles II-I a.C.

El tema mitraic a Mataró el va encetar M. Ribas en el «Diario de Barcelona» el 17 de gener del 1957, en base a una mena de capitell publicat per J. Mª Pellicer el 1887 en la seva obra «Iluro», on en una cara figura en baix-relleu la testa d'un brau, indiscutible element mitraic, i que Pellicer va atribuir a Isis Baaltida, però Ribas, coneixedor ja de l'obra de F. Cumont, el va relacionar amb el déu Mitra.

Pensem que és un tema que cal contemplar-lo amb reserves, pel fet de desconèixer les circumstàncies de la troballa de la peça en qüestió, però que no deixa de tenir el seu interès pel fet d'introduir un element, que anys més tard agafaria relleu amb les troballes «in situ» de Can Modolell a Cabrera de Mar.

L'actual terme municipal de Cabrera de Mar en l'època romana, probablement es trobava dins el territori del «municipium» iluronès.

El jaciment de Can Modolell, actualment es troba en procés d'excavació i estudi. Està situat al nord de l'actual nucli urbà, en el Camí de Can Segarra, en la mateixa cruïlla on es bifurquen els camins de la deu d'aigua picant i del poblat ibèric de Burriac.

Les excavacions varen començar a l'any 1974, i malgrat restar encara per a resoldre moltes incògnites, sí que ja es poden avançar algunes dades.

La construcció més antiga correspon a l'època augústea, però al llarg de l'Imperi s'hi feren profundes remodelacions. Durant l'Edat Mitjana, a l'indret hi va haver el temple de Sant Joan sufragani de la parròquia de Sant Feliu de Cabrera.

Diversos elements que s'hi han exhumat donen a entendre que la construcció romana correspon a un lloc de culte.

D'entre aquests elements cal destacar:

- Una ara sencera amb restes d'inscripció (inv. 50660).
- Una mesa d'ara esculturada en alt-relleu, amb iconografia mitraica (inv. 50216)
- Una àrula o ex-vot epigrafiat, amb llegenda mitrea (inv. 50001).
- Una àrula o ex-vot anepigraf (50279).
- Una petita cama de bronze o ex-vot (inv. 50313).
- Uns frag. plans, amb inscripció al canto «STIPE» (inv. 50587).
- Una placa de bronze en forma d'«ansata» epigrafiada (inv. 50081).
- Una placa de bronze en forma d'«ansata» (en curs d'estudi).
- Una pàtera d'ofrena de terra sigil.lata aretina de 66 cms. de diàmetre, del taller RASINIVS (inv. 50257).
- Una possible coronació de pedestal amb epigrafia mitraica (en curs d'estudi).
- Etc.

Tots aquests materials es troben dipositats en el Museu Comarcal del Maresme. Mataró.

El detall dels elements que hom considera inequívocament mitraics són els següents:

Mesa d'ara esculturada en alt-relleu, amb iconografia mitràica (50216)

Dels diferents components de la motllura cal remarcar:

Dos bustos: Cautes o Cautopates?
Una roda solar
Un brau
Un lleó

Arula o ex-vot epigrafiat amb llegenda mitrea (50001)

Fou trobada a l'any 1974 i motivà l'excavació del jaciment de Can Modolell.

El text epigrafiat és com segueix:

K. D.
L. PETRE
IVS. VIC
TOR. ALI
ARIVS
D. K. M.
V. S. L. M.

Lectura: K(AUTI) o K(AUTOPATI) D(EO) / L(UCIUS) PETRE / IUS VIC / TOR ALI / ARIUS / D(EO) K(AUTI) o K(AUTOPATI) M(ITHRAE) / V(OTUM) S(OLVIT) L(IBENS) M(ERITO)

Traducció: Hi ha diferents criteris d'interpretació; per Mariner el dendrófor l'atribueix a **Kautopati**, mentre que Fabre-Mayer-Rodà a **Kauti**, però allà on hi ha més discrepàncies és en el **victor aliarius**. Mariner amb moltes reserves llegeix «guanyador als daus», i Fabre-Mayer-Rodà interpreten **victor** com a cognom de **Luci Petrei** i **aliarius** com a aller (activitat econòmica).

L'àrula és del segle II d.C.

(S. Mariner «Nuevos testimonios..» a Actes «C.I.E.C.M.O.» pàgs. 79-84 i a «Q.P.A.M.» pàgs. 274-276 - G.Fabre/M.Mayer/I.Rodà «Inscripcions romanes..» insc. nº 32.

Possible coronació de pedestal amb epigrafia mitraica (en curs d'estudi)

Es tracta d'un fragment de marbre, possiblement pertanyent a la part superior d'un pedestal per a suport d'algun element escultòric. Tenia forma circular, per la corba hom dedueix que havia de tenir un diàmetre considerable.

Al frontis o cantó, s'hi llegeix la inscripció:

K. V. S. L. M.

Lectura: K(AUTI) o K(AUTOPATI) V(OTUM) S(OLVIT) L(IBENS) M(ERITO)

Traducció: Cautes o Cautepates complí en justícia i de bon grat el seu vot.

La inscripció continuava, però el fragment precisament es troba fracturat en la lletra M. Sembla correspondre al segle II d.C.

EPÍLEG

Dels testimonis físics mitraics de la Tarraconense hom desprèn un culte fortament romanitzat, tant pel que fa referència a la seva manifestació cultural com a la seva inserció a la societat romana. Els llocs on han aparegut aquests testimonis, precisament corresponen, a nuclis urbans amb vestigis urbanístics ben definits i encara persistents, així com ben documentats a través dels textos clàssics i de l'epigrafia.

Dins la geografia mitraica, tal com abans ja hem exposat, s'hi troben dues COLÒNIES del país: TARRACO i BARCINO, així com dos MUNICIPIS dels més importants: BAETULO i ILURO. Totes aquestes ciutats tenien com a característica comuna la de trobar-se a la costa, situació que les posava, per via marítima, en contacte amb el món romà, i la d'estar connectades entre si per la gran calçada que travessava longitudinalment el país, la VIA AUGUSTA, que de Roma anava fins a Cadis.

També cal remarcar el fet de què tres de les quatre estacions mitraiques, conegudes i esmentades en aquest treball, es trobaven en la LAIETANIA litoral, la qual cosa ens porta a meditar de si es tractava de la zona més romanitzada del «conventus» o simplement si es tracta d'una casualitat circumstancial, que es pot modificar amb noves troballes.

Un altre element a destacar és la coetaneïtat del mitraisme i el cristianisme, ambdues religions procedents de l'orient, en llur desenvolupament a Hispània. És interessant observar la poca o la nul.la documentació que de les dues religions hom té en el segle I d.C. No serà fins el II, concretament a partir de la segona meitat, que hom comença a datar la presència mitraica a Mèrida, precisament és a partir d'aci que hom copsa el seu expandiment, el qual tindrà el màxim esclat en el s. III, per extingir-se en el s. IV. El Cristianisme per la seva banda no se'l documenta bé fins el s. III, principalment a través de les persecucions, a l'any 259 es va produir el martiri de Fructuós bisbe de Tarragona i dels seus diaques Auguri i Eulogi; anys més tard el poeta cristià Aureli Prudenci va dedicar una sèrie d'himnes a màrtirs cristians, d'entre els quals cal esmentar a Feliu de Girona i Cugat de Barcelona, ambdós morts en les persecucions de l'any 303. El segle IV va ser el de la definitiva implantació del Cristianisme, a l'any 313 l'emperador Constantí va promulgar un edicte de tolerància, i anys més tard seria Teodosi que el consagraria com a religió oficial i única.

Aquest és el procés que hom observa també en el mitraisme iluronès, tant pel que respecta a la seva implantació cronològica com per la seva evolució en relació amb el Cristianisme.

Els elements epigràfics de Can Modolell corresponen a finals del s. II o principis del s. III, coincideixen amb una gran i qualitativa remodelació de les estructures arquitectòniques del lloc de culte, fet que sembla també coincidir amb un relatiu desenvolupament econòmic i cultural de l'Imperi, donat en l'etapa de la dinastia Severa (193-235 d.C.), aquest esclat, en la Laietània litoral també s'observa en altres jaciments, com són les remodelacions que comportaren la construcció dels paviments «opus tesellatum» encara existents en les vil.les sub-urbanes de Torre Llauder (Mataró) i Cal Ros de les Cabres (El Masnou).

En el segle IV possiblement, a Iluro es va consolidar definitivament el Cristianisme, testimoni del qual són els vestigis paleocristians que ens han arribat fins als nostres dies: la darrera fase de la necròpolis de la Riera; la necròpolis amb manifestació cristiana explícita al voltant de l'actual temple de Santa Maria, possible temple gentil transformat a la nova religió triomfant, i l'habilitació del «tablinum» de la vil.la de Torre Llauder per al culte cristià.

BIBLIOGRAFIA

ALVAR EZQUERRA, Jaime: «Un culto enfrentado al Cristianismo: Mitra» a «Arqueologia» nº 13, any II. Madrid.
«El culto a Mitra en Hispania» a «Memorias de Historia Antigua» vol V, págs. 51-72. Universitat d'Oviedo 1981.

ALVAREZ DE MIRANDA, A.: «Las Religiones Mistéricas» a «Revista de Occidente». Madrid 1961.

CAMPBELL: «Mithraic Iconography and Idiology» E. J. Brill. Leiden 1968.

CUMONT, Franz: «Textes et monuments figurés relatifs aux mysteres de Mithra» dos volums. Brussel.les 1896-1898.
«Die Mysterien des Mithra». Leipzig 1923.
«Les religions orientales dans le paganisme roman». Paris, Greuthner 1929.

FABRE, G.; MAYER, M.; RODÀ, I.: «Inscripcions romanes de Mataró i de la seva àrea», accésit Premi Iluro 1980. Mataró 1983.
«Inscriptions romzines de Catalogne. 1. Barcelone (sauf Barcino)» Diffussion de Boccard, págs. 129-132 i plan-xa nº 30. Paris 1984.

GARCIA BELLIDO, Antonio: «Les religions orientals dans l'Espagne Romaine» E.J. Brill. Leiden 1967.
«El culto a Mithras en la Península Ibérica» a «Boletín Real Academia de la Historia» nº 122, págs. 283-349. Madrid 1948.

GUITART DURAN, José: «Baetulo-Topografia Arqueològica, Urbanismo e Historia». Museu Municipal de Badalona, pàgs. 41-42. Badalona 1976.

MARINER BIGORRA, Sebastian: «Inscripciones romanas de Barcelona», págs. 22-23. Barcelona 1973.
«Nuevos testimonios de culto mitraico en el litoral de la Tarraconense» a «Actes» del segón Congrés Internacional d'Estudis sobre les cultures de la Mediterrània Occidental, págs. 79-84; i a «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme», Museu Municipal de Mataró, págs. 274-276. Mataró 1977-1980.

PELLICER, José Mª: «Iluro» pág. 152. Mataró 1987.

PIJOAN, José: «Summa Artis» vol V, págs. 513-516. Madrid 1960.

PLUTARC: «Vides paral.leles - Pompeu» XXIV, 7.

RIBAS I BERTRAN, Mariá: «Sobre el culto a Mithra en Iluro» a «Diario de Barcelona» 17 gener 1957.

DIVERSOS: «Mithraic Studies» ed. John R. Hinnells, vols. I-II. Manchester University Press 1975.
«Mysteria Mithrae» E. J. Brill. Leiden 1979.

VERMASEREN, M.: «Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithraicae», vols. I-II, M. Nijhoff. La Haia 1955-1960.
«Mithra ce dieu mysterieux» Sequoia, Paris-Brussel.les 1960.

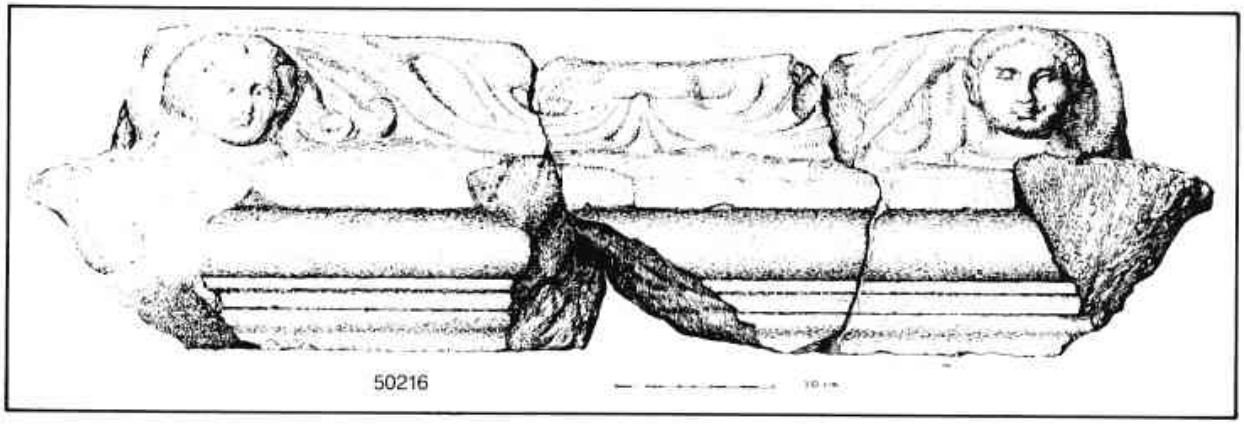

50216

0 1 2 3 4 5 cm.

50001

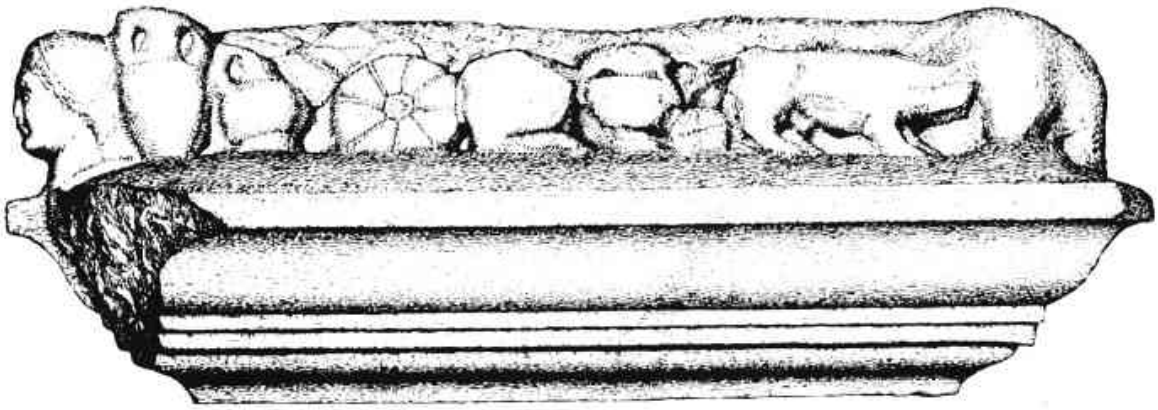

50216

LA COL.LECCIÓ DE TERRA SIGIL.LATA DEL MUSEU DEL MARESME (4)

Joan Francesc Clariana i Roig

a) TALLER DE LA GRAUFESENQUE

La peça que presentem en aquest estudi, és un curiós exemplar pertanyent a la forma Knorr 78. Forma que prové de l'evolució directa de la Drag. 30 d'època Claudi-Neró.

La peça en qüestió, és un fragment de vora de vas de parets rectes, lleugerament inclinades cap enfora i vora mitjanament engruixida. La decoració està composta d'un sol fris, a base de metopes en les quals s'alternen requadres amb imbricacions de disposició rectangular i figures humanes. La part superior del fris està emmarcat per una sanefa d'imbricacions de disposició horitzontal i les metopes estan tancades per línies ondulades amb excepció de la part baixa en la qual hi ha una línia de perletes de disposició horitzontal entre dues ratlles. (fig. 1 i 2)

Les característiques de «Glanztonfilm» i pasta són les pròpies de La Graufesenque. «Glanztonfilm» de tonalitat semi-brillant, de color vermell-grana, superfície amb trencadissos i en la cara interna de la peça fa unes pinzellades de disposició horitzontal. La pasta és ben cuita, rosada i de fractura lleugerament ondulada.

El relleu, és de qualitat força deficient, pel que la peça provindria d'un motlle o uns punxons molt desgastats per l'ús.

Els punxons, en nombre de set, a continuació els passem a descriure:

A) Figura humana vers la dreta, togada, amb el braç esquerra en actitud de salutació (1) i el dret en angle recolzat a la cintura. És un punxó relativament poc freqüent. Correspon al nº 938-A d'Oswald (2) i al nº 131 d'Hermet (3), ha estat trobat també a Asciburgium (4) i a Novaesium. (5). Originari de la Graufesenque i datat en l'època de Vespasià.

B) Figura humana vers l'esquerra, portant una torxa (?). Al contrari de l'anterior, aquest és bastant freqüent, correspon al nº 977 d'Oswald (6) molt semblant al nº 976, i té el seu precedent o inspiració en una de les figures del fris Est del Partenó d'Atenes (7), ha estat trobat bàsicament a Centre Europa, al Limes Germànic i a Pompeia (8). Originari de La Graufesenque i datat en l'època Flàvia.

Per llur importància, cal ressenyar que aquests punxons, A i B conjuntament, són presents en una peça de Pompeia amb la signatura «MOM» (Mommonis) i en una altra conservada al Guildhall Museum de London, ambdues en la forma Drag. 37 i datades en temps de Vespasià (9).

C) Sanefa d'imbricacions de disposició horitzontal. És força infreqüent trobar les imbricacions en aquesta disposició, és un detall decoratiu que podria ésser inspirat en sanefes que apareixen en els vasos d'Aco, del taller de Lyon, datats en época de Tiberi (10). En la sigil.lata sud-gàl.lica la trobem en una peça de Pompeia amb la signatura de Rvfinvs (11) i en una altra de Vechten (12).

D) Imbricació que apareix en les metopes dels extrems de la peça.

Fig. 1

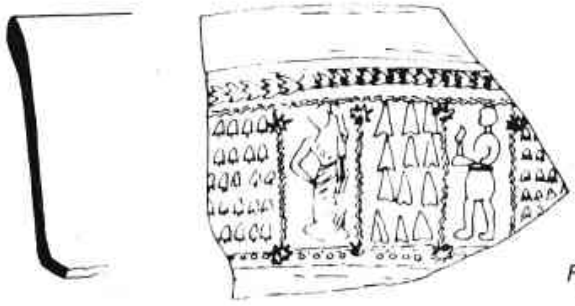

Fig. 2

E) Imbricació que apareix en la metopa central de la peça.
F) Roseta de petit tamany, semblant a la d'Hermet Pl. 15, nº 17.
G) Línia de perletes, molt freqüent, que s'obtenia mitjançant un punxó discoïdal.
H) Línia ondulada, molt freqüent, de separació entre metopes, a l'igual que l'anterior, s'obtenia amb un punxó discoïdal.

Per tot el que hem vist fins ara, podríem situar la peça dins la fase tardana de l'estil de transició. Amb l'anàlisi dels punxons veiem la troballa reiterada dels més significatius a Pompeia, fet que ajuda en sobremanera a donar-li una datació molt precisa: cap a l'entorn de l'any 79 d.C.

Per últim, sols cal referenciar que la peça va ésser trobada en una vil.la romana de Cirera, prop de Can Llobet (Mataró) (13).

(1) Fins i tot podria ser que el punxó original del qual deriva aquesta figura, portès un objecte d'ofrena o una gerra damunt l'espatlla.

(2) Felix Oswald: *Index of figure-types on terra sigillata (samian ware)* 1936-1937, pàg. 74, Pl. XLVI, nº 938-A.

(3) Frédéric Hermet: *La Graufesenque (Condatomago)*, Paris 1934, Vol. II, Pl. 34, nº 59 i Pl. 74, nº 4.

(4) Michel Vanderhoven: *«Terra sigillata aus Südgallien: Die relief-verzierten Gefässe III,* Col. «Funde aus Asciburgium» Heft 7, Duisburg 1978, pàg. 14, Taf. 75, nº 617 (f. Drag. 30).

(5) Geo T. Mary: *Novaesium I - Die Südgallische Terra Sigillata aus Neuss* Berlin (Verlag Gebr. Mann.) 1967. Pàg. 117 Taf. 17, nº 20 (estil Coelus ?)

(6) Oswald 1936-1937 (opus cit.), Pl. XLVII, nº 977.

(7) Oswald 1936-1937 (opus cit.), Pl. XLVII, nº 976-A.

(8) Oswald 1936-1937 (opus cit.), Pl. XLVII, nº 977, transcrivim: «Déch. 577, Hermet 98) La Graufesenque. Flavian. Mould. La Graufesenque (Déch.) 37 MIIMORIS retro Pompeii (Atkinson 74). 37 M CRESTIO Strasbourg (Forrer; Strasbourg II, fig. 323) 37 FRONTINI retro. La Graufesenque (Hermet, pl. 85, 2), 37 (Cornutus style) Bregenz cellar (Jakobs, 7, 9) 37 (Natalis style) Epfach (Knorr 1919, text. fig. 50) 37 (Mascuus style) Augsburg (Roger II, 1) 30 Newstead I (Curle, p. 209-3, 215-6) La Graufesenque (Hermet, Pl. 69, 4) 37 Geneva (Deonna 30)».

Robert Knorr: *Terra-Sigillata-Gefässe des Ersten Jahrhunderts mit Töpfernamen*, Stuttgart 1952, Taf. 61, OF VITAL, d'època Vaspasià (Dr. 29).

Aquest punxó també es troba dins del repertori del decorador «C. CINO SENOVIRI», segons C. Bemont: *Un potier ou decorateur du Sud de la Gaule*, dins «Gallia» nº XVII, T-2, pàg. 186, ss.; N. Lamboglia: *Gli scavi di Albintimilium*, Bordighera r. 1979, pàg. 35, n— 2 i C. Bemont: *Notes sur C. CINO SENOVIRI*, dins «Gallia» XXIX, 1971, pàg. 200 i ss.

(9) Oswald 1936-1937 (opus cit.) Pl. XLVII, nº 978, per la peça de Pompeia remet a D. Atkinson: *A hoard of samian ware from Pompei*, dins «Journal of Roman Studies» IV, 1914, nº 54 (non vidimus).

(10) Felix Oswald and T. Davies Pryce: *An introduction to the study of terra sigillata*, London 1920, Pl. XXVI, nº 13, amb la signatura CHRYSIPPVS.

Marcel Lutz: *La céramique sigillée en Gaule*, dins «Les Dossiers de l'Archéologia» nº 6, Dijon 1974, pàg. 42.

Maurice Picon: *Céramique antique et détermination des provenances*, dins «Les Dossiers de l'Archéologie» nº 9, Dijon 1975, pàg. 88, foto 1, nº 10 motlle de CHRTSIPPVS, i foto 2, nº 4, ambdues del taller de La Muette (Lyon)

(11) Oswald-Pryce 1920 (opus cit.) Pl. V, nº 11, Pompei RVFINVS (Dr. 29), remet a Atkinson, nº 35.

(12) Robert Knorr: *Töpfer und Fabriken verzierter Terra Sigillata des ersten Jahrhunderts*; Stuttgart 1919, Taf. 87-C, amb marca il.legible.

(13) Marta Prevosti i Monclús: *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro* (Premi Iluro 1980) Mataró 1981, Vol, II, fig. 89, nº 3.

Mariá Ribas i Bertran: *Els orígens de Mataró* (Premi Iluro 1963) Mataró 1964, Làm. XXVI, nº 5.

b) CERÀMICA CORÍNTIA-ROMANA

La presència de ceràmica Corintia-romana en els jaciments del País sol ésser, gairebé sempre, esporàdica. Però, a la vegada, en excavacions metòdicament realitzades, constitueix un element molt sòlid per a identificar estrats anteriors o de poc abans de la Crisi del segle IIIer., ja que la cronologia de llur producció hom la situa des de la segona meitat del segle IIon. fins a la Crisi del segle IIIer. en què deixa de fabricar-se.

L'exemplar, procedent de la vil.la romana de Torre Llauder, va ésser trobat durant les campanyes d'excavació portades a terme per la llavors Delegació Local d'Excavacions Arqueològiques (anys 1963-1969), sota la direcció de M. Ribas, i del mateix es desconeix el contex al qual pertany.

Consisteix en un fragment carenat de reduïdes dimensions pertanyent a un bol (veure fig. 5).

En el fragment en qüestió, s'hi copsa part de la decoració en relleu que l'ornava, representant una figura humana (potser un Sàtir) vers l'esquerra, agafant els fruits d'un arbre, al seu darrera hi té una taula-altar de tres peus amb la flama, damunt d'un sòl d'herbes. En el baix, tocant la línia de la carena, presenta un baquetó en sentit horitzontal (veure fig. 3 i 4).

Pasta color ocre, de factura més o menys terrosa-ondulada i amb diminutes vacuoles. Engalbat en les dues cares, en regular estat de conservació, color taronja-vermellós mat (Nº inv. SAMC-TLL 7.878).

Aquesta decoració, es correspon amb l'escena «e» d'Spitzer (1) del grup d'escenes rituals dionisíaques. Fragments amb aquesta mateixa decoració, dins la Península, han estat trobats a les excavacions dels Munts (Tarragona) (2) i a Horta del Paturro (Cartagena) (3). També la trobem formant part de la decoració del prou conegut bol de l'illa de Melos que es conserva al British Museum (veure fig. 6). (4)

La ceràmica Corintia-romana, tal i com el seu nom indica, fou fabricada en la ciutat de Corint i exportada per via marítima amb una difusió gairebé exclusivament mediterrània, sobresortint com a llocs més destacats per la seva presència, la zona del mar Egeu i la Costa Est de la Península Ibèrica (veure fig. 7).

Per l'escassetat en què es troba aquesta ceràmica, hem de suposar que en aquell temps tindria una certa cotització en el mercat enfront de les altres ceràmiques de luxe. Aquest fet, a la vegada, es indici de la presència de classes benestants i amb una certa capacitat adquisitiva, cosa que es veu molt clara en el cas de la vil.la romana de Torre Llauder.

Notes:

(1) Spitzer, D.C.: *«Roman relief bowls from Corinth», dins rev. «HESPERIA» nº XI, any 1942, pàg. 180, escena «e». Granados Garcia, J.O.: «Cerámica corintia romana hallada en Pollentia»* dins «Pollentia y la romanización de las Baleares», Symposium de Arqueologia, pàg. 88, Làm. III, «e» (reprodueix d'Spitzer) Mallorca 1983.

(2) Granados Garcia, J.O.: *«Cerámica corintio-romana en el Levante de la Peninsula Ibérica»*, dins Rev. «SAGVNTVM», Papeles del Laboratorio de Arqueologia de Valencia», nº 14, Valencia 1979, pàg. 209-210.

(3) Granados Garcia, J.O.: «Opus cit.» pàg. 212 i 214.

(4) Walters: *«Catalogue British Museum»* nº IV, pàg. 251-252. Pl. XV, G. 96, Dionisiac triumphal procession. Oswald, F. - Pryce, T.D.: *«Introduction to the Study of Terra Sigillata (Samian Ware)»*, London 1920. Làm. II, nº 6.
Hayes, J.W.: *«Late Roman Pottery»*, London 1972. Làm. XXII-b, various wares.
Beltran, M.: *«Cerámica Romana»*, Zaragoza 1978. Làm. XVI, nº 174.
«Post scriptum» a Ostia també s'ha constatat la presència d'un fragment amb aquesta mateixa escena: Pavolini, C.: *«Ceramica corinzia a rilievo di età imperiale ad Ostia»*, dins Rev. Studi Liguri, nº 1-4. Bordighera 1980, pàg. 250, fig. 12.

Fig. 3

7.878 *Fig. 4*

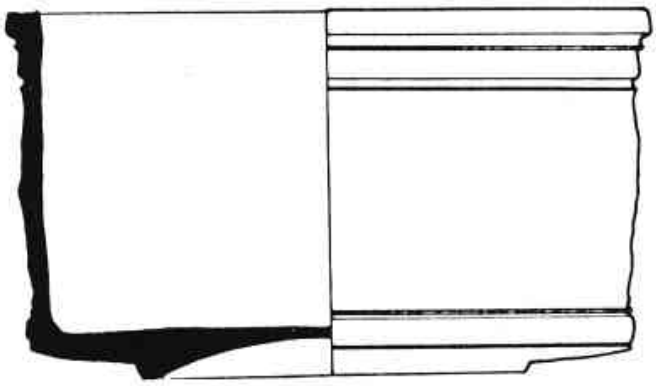

Fig. 5 Perfil del bol (de J.O. Granados)

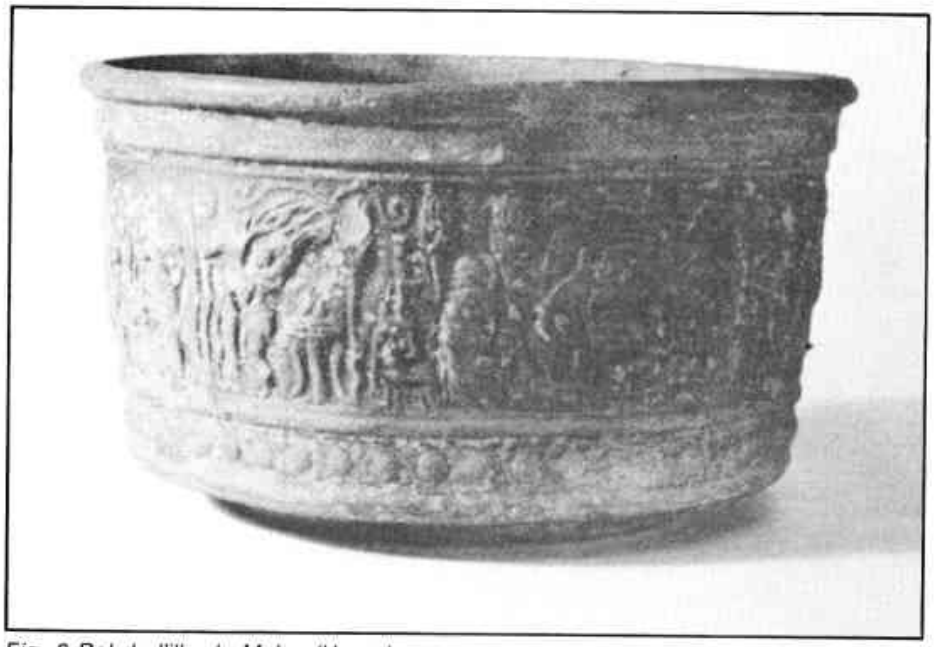

Fig. 6 Bol de l'illa de Melos (Hayes)

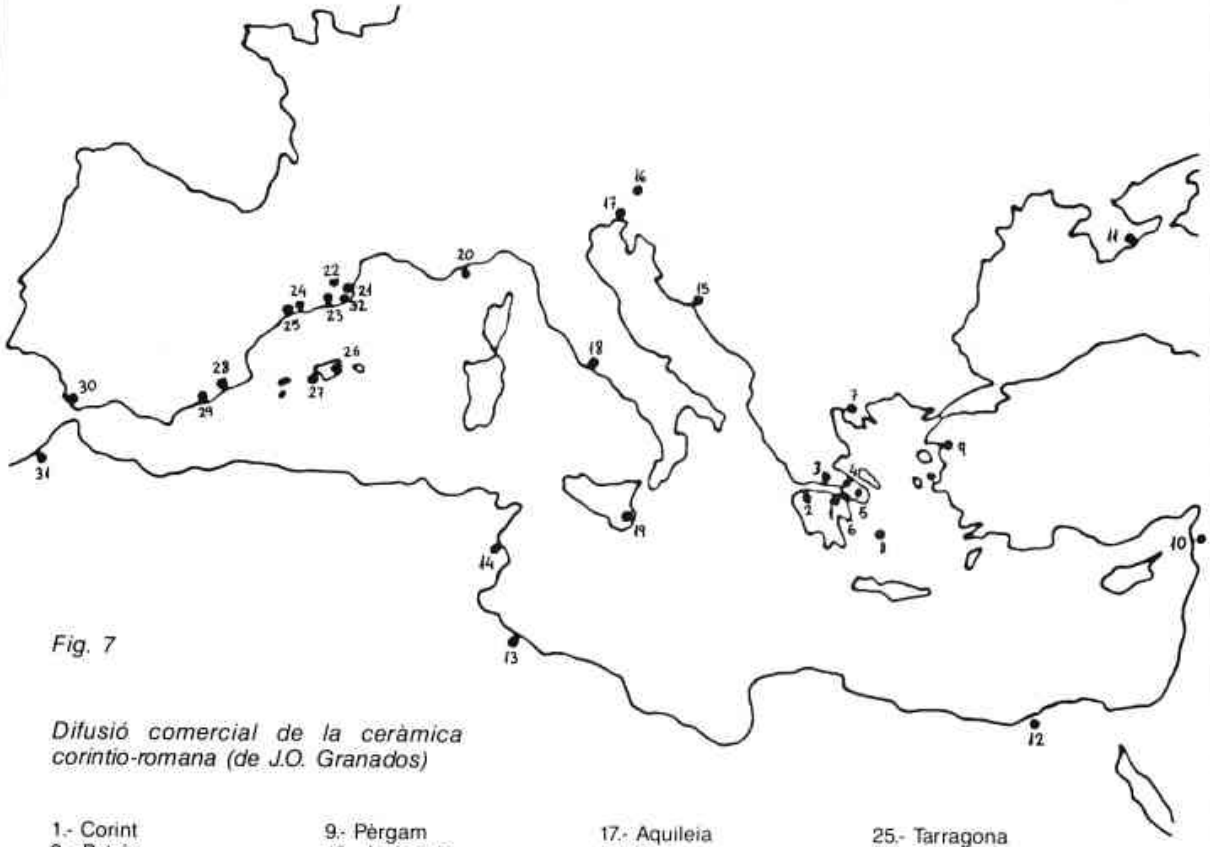

Fig. 7

Difusió comercial de la ceràmica corintio-romana (de J.O. Granados)

1.- Corint
2.- Patràs
3.- Delphos
4.- Tanagra
5.- Atènes
6.- Elèusis
7.- Nicòpolis
8.- Melos
9.- Pèrgam
10.- Antioquia
11.- Tiritaca
12.- Alexandria
13.- Sabratha
14.- Susa
15.- Split
16.- Klangenfurt
17.- Aquileia
18.- Ostia
19.- Siracusa
20.- derelicte d'Antibes
21.- Empúries
22.- Girona
23.- Barcelona
24.- Els Munts
25.- Tarragona
26.- Pollentia
27.- derelicte de Porto Pi
28.- Santa Pola
29.- Horta del Paturro
30.- Baelo
31.- Thamusida
32.- Torre Llauder

APROXIMACIÓ A LA CARTA ARQUEOLÒGICA DEL TERME DE SANT POL DE MAR (EL MARESME)

Joaquim Pera i Isern
Albert Soler i Casellas

L'existència de dades arqueològiques sovint ve aparellada amb la desconeixença, dispersió i dificultat d'accedir-hi, i és per això que publiquem aquesta «Aproximació» on constaran ordenades per zones la relació de totes les troballes del terme (plànol 1). La primera part tracta de les restes exhumades al nucli urbà (A, B, C, D, E, F, G, K) (Plànol 2), la segona ordena les dades conegudes de la zona del Morè (H, plànol 1) i la tercera que es refereix a la zona del Farell on diferenciem Torre Martina, la vil.la rural romana que anomenarem de Torre Martina (J, plànol 1) i la construcció circular romana que anomenarem Edicle Danés (L, plànol 1).

Acabem amb un estudi dels materials arqueològics del Museu de Sant Pol de Mar.

I/ SANT POL CENTRE

La relació que segueix ve precedida per una lletra majúscula que indica la localització en el plànol de Sant Pol.

La referenciació a partir del número 100 inclòs, correspon a materials propietat del Sr. Benet Vila. Cas de no indicar el contrari, consulteu plànol 2.

A/ Les restes del carrer Manzanillo, números 47-49.

Vers la dècada del 1880, i removent unes terres per la construcció d'unes cases corresponents actualment als números 47 i 49 (vegeu plànol),s 'ensopega casualment amb un basament de columna de granet (ref. 110) composta de sòcol, tora i filet que hom identificà com a romana, malgrat que va ésser trobada aïllada de qualsevol resta arquitectònica que li fos afí. (1)

Segons el text de Pere Coromines (Bib 1) veiem que l'autor efectuà una cata just al costat d'on estava el basament de columna, amb el següent resultat: «..., i a un metre de fondària es trobaren gran nombre de fragments de teules romanes planes i un objecte d'aram,... En l'interior del pou un cercle de bocins de terrissa marcava com un nivell antic del terrer». Al mateix nivell del basament es trobaren gran nombre de monedes (2) segons Pere Coromines n'hi ha de Caius Lucius Cèsar, d'Emporias (amb el cavall alat), de la colònia romana de Nimes, de Neró, de Claudius, de Constantius o de Diva Faustina i d'altres com la família Licinia. (3)

Les mides del basament han estat preses actualment (4) i són: 55 cm. d'amplada i 50 cm. d'alçada. Actualment el basament ha estat recollit pel Sr. Benet Vila i dipositat en el seu domicili. Totes aquestes dades ens assenyalen un context d'època romana.

B/ Carrer Manzanillo, núm. 77.

En efectuar uns fonaments va sortir una àmfora que durant la seva exhumació es va trencar i es llençaren els fragments.

C/ Carrer Santa Clara, núms. 12 i 14

En el transcurs d'unes obres fetes a l'any 1924-25 a Can Maristany aparegueren restes ceràmiques indeterminades que segons testimonis orals es tractaven «d'olles».

D/ Carrer Santa Clara, núm. 26

- Un pondus de terrissa (Ref. 100) de probable fabricació local i uns fragments de vidre que s'esmicolaren en el moment de l'exhumació.
- Un fragment de vora de Terra sigil.lata sud-gàl.lica forma Drag. 29 (no decorada a rodet) (Ref. 101) S.I. dne.

- Cinc fragments d'una mateixa peça de terra sigil.lata Clara «D» forma Lamboglia 38-Hayes 91, amb decoració interior d'espines (Ref. 102). Segle IV dne.

- Fragment de fons de terra sigil.lata sud-gàl.lica probablement de pàtera (Ref. 108). Segle I. dne.
- Clau de bronze de cabota semiesfèrica de 1'5 cm. de diàmetre i de secció quadrada, de 8 cm. de llargada. (Ref. 109)
- Fragment de marbre romà epigrafiat per les seves dues cares. (Ref. 107)

Segons l'estudi fet pels nostres amics (BIB 13) G. Fabre, M. Mayer i I. Rodà es tracta de:

Fragment central d'una placa epigrafiada de marbre blanc de Luni, amb restes de línies de guiatge.
Dimensions: 15 max. × 10, 5 max. × 3'53.
Altura de les lletres: 7, 5'8.
Espaiaments: 1'2; 1'1; 1'3 max.
(- - -) O (- - -)
(- - -) MA (- - -)
(- - -) CO (- - -)

Lletres capitals quadrades, amb profunds bisells. Les dimensions de les lletres corresponen a una «ORDINATIO» esmerada. La cronologia, segons l'escriptura podria correspondre a l'època Flàvia o al segle II dne. la qual cosa ens la situa en el conjunt cronològic de la zona. (veure foto 1)

«Texte gravat al dors de la precedent amb restes de les ratlles de guia.
Altura de les lletres: 7, 3.
Espaiaments: 1'6; 1.
- - - - - -
- - - E - - -
- - - OC - - -
- - - E (o F) B (o P) - - -
(Veure foto 2)
Lletres majúscules quadrades profundament gravades. E o F amb el segon traç horitzontal d'igual longitud. La O sembla més arrodonida que les de la precedent. És difícil no obstant de fixar una data d'utilització o de reutilització de la mateixa, de totes maneres es pot situar dins la mateixa forquilla cronològica de la inscripció precedent, encara que pot ésser evidentment més antiga en funció de la paleografia, potser caldria pensar en les primeres de l'època Flàvia en aquest cas».

També remarcar que segons indicacions del Sr. Bonet Vila entre els números 11 i 17 han aparegut fragments cerámics que no foren recollits, per la qual cosa l'extensió de les troballes és més que la citada en C i D.

En el transcurs d'unes obres de remodelació aparegueren els materials que tot seguit relacionem:

E/ Carrer Havana, núm. 9

En el transcurs d'unes obres sorti sota el nivell actual del pati un enllosat formant un paviment fet de teules planes amb vora, posades del revés, és a dir presentant la seva cara regular.

F/ Carrer Nou, números del 1 al 7

En remoure terres aparegueren restes indeterminades de ceràmica romana.

G/ Zona del poliesportiu. (veure plànol 1)

La Carta Arqueológica de España (Bib. 4) senyala en el Km. 670 de la carretera de França «en un desmonte abierto al construirla, en la tierra existente encima del sauló (...) aparece cerámica romana (fragmentos de tégulas, ánforas, dolia, ladrillos, etc.) No se ven restos de paredes ni pavimentos.» (5)

En fer la construcció del poliesportiu s'han recollit els següents materials:

- Un fragment de dòlia romana (Ref. 103) de probable fabricació local. Té una inscripció «ante quoquem» de numerals. (veure foto 5)
- Un fragment de terra sigil.lata sud-gàl.lica forma Drag. 37 decorada amb una primera línia d'oves trifides, una segona de mitjos cercles amb un motiu vegetal estilitzat al seu interior i flanquejat per un altre motiu vegetal en forma de palmeta. En l'extrem inferior de cada mig cercle una estrella. En tercera línia triglifs emmarcats per línies en zig-zag. A remarcar que el motlle utilitzat

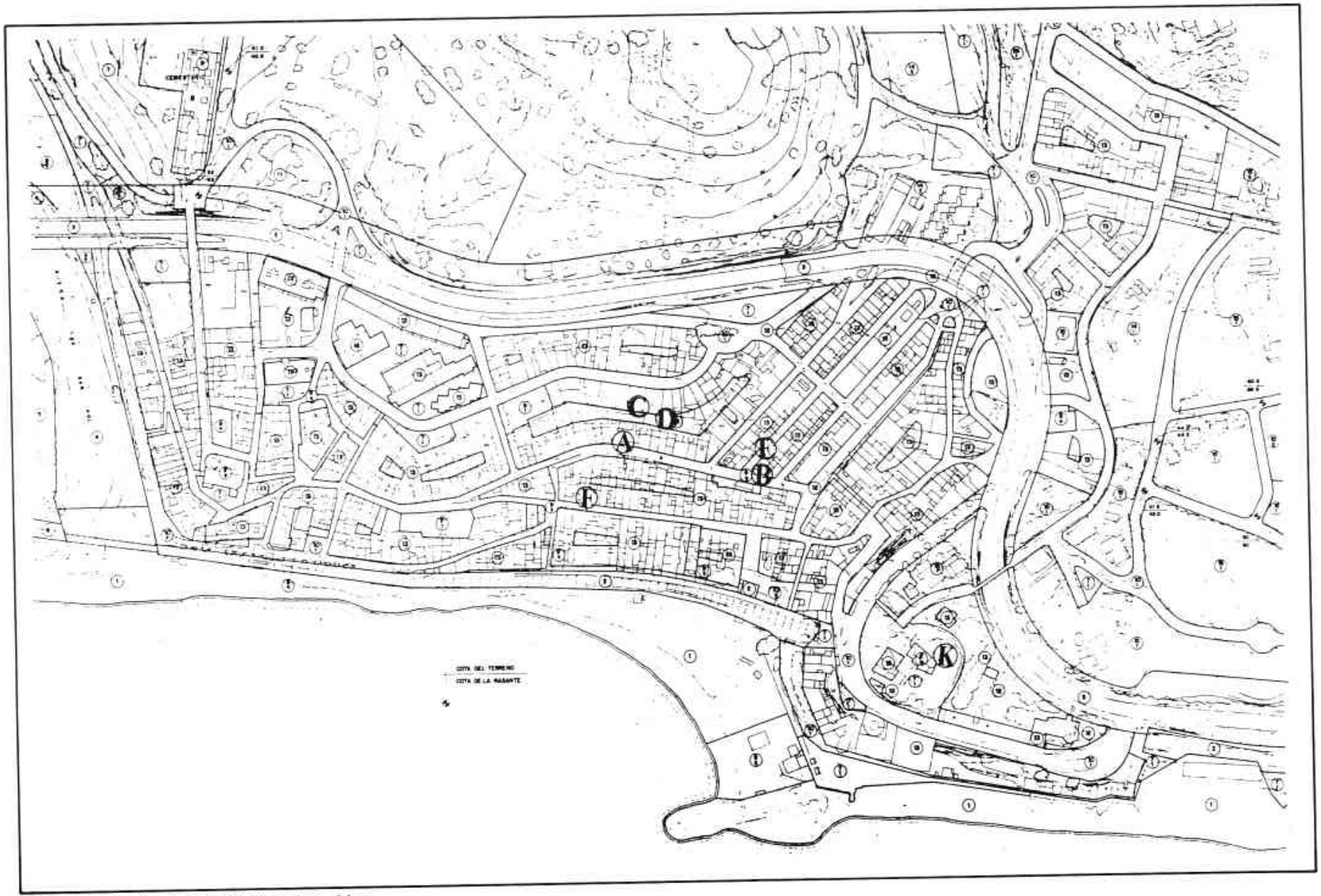

Plànol 2. Nucli urbà de Sant Pol de Mar.

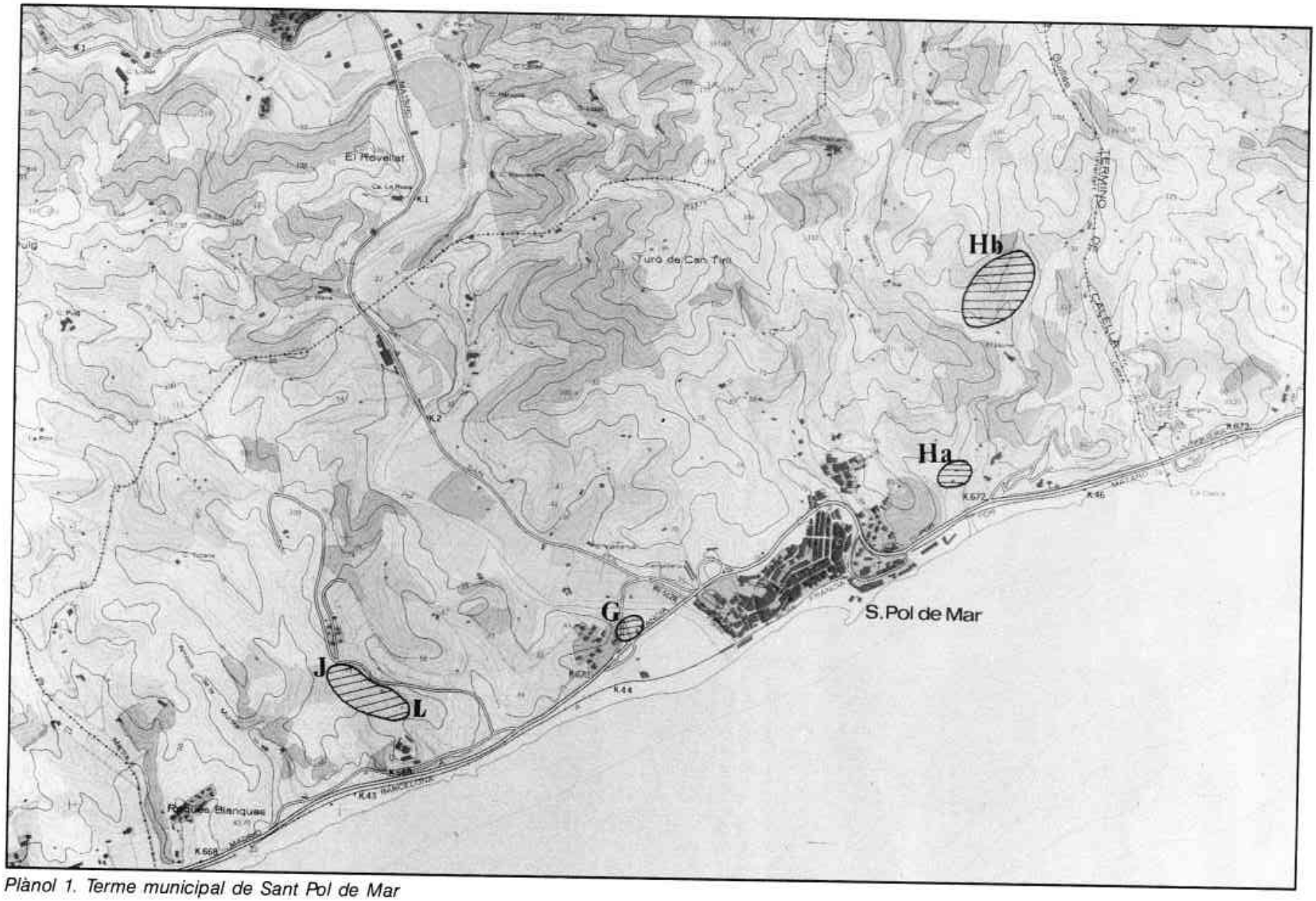

Plànol 1. Terme municipal de Sant Pol de Mar

en la fabricació d'aquesta peça devia estar molt gastat, si atenem la poca nitidesa de la decoració. La qualitat del vernís no és massa bona, d'una tonalitat vermellosa, poc adherent. La pasta rosada i ben depurada. 2ª meitat del s. I dne. (Ref. 105).

- Un fragment de t.s. sud-gàl.lica forma Drag. 37. 2ª meitat s. I dne. (Ref. 106)

Sant Pol Centre és un punt d'interès amb la següent dicotomia:

1/ Els materials apareguts en A, B, C, D i E ens situen amb tota seguretat en lloc d'ocupació romana, quasi segur una vil.la. La qualitat d'alguns dels materials exhumats com és el cas del fragment de marbre epigrafiat i el basament de columna ens donen una idea de l'alt nivell de benestar que havia assolit la suposada vil.la, que tindria una cronologia d'Alt Imperi i possiblement Baix Imperi. Analitzant les condicions en què han estat fetes cada una de les troballes i atenent les consideracions fetes per Benet Vila (del qual hem recollit tota la informació oral) veiem que cap resta no anava associada en el moment de la seva exhumació a cap estructura constructiva que ens hi pugui situar alguna dependència de la vil.la, però per les referències sembla que algun d'ells sí que es van trobar en estrats romans. Només en el cas de l'enllosat trobat «in situ» del carrer Havana (punt E) podem induir una referència concreta de dependència. Si a aquesta dada, li afegim la tradició que en tot el Maresme tenim quant a la ubicació de les vil.les en llocs enlairats i amb gran visibilitat i atenent el topogràfic de la zona i les troballes, proposem la part compresa entre els carrers Sta. Clara al Nord i Manzanillo al Sud com a situació de la vil.la. Caldria doncs, observar els futurs movimenst urbanístics de la zona referida, per tal que ens puguin donar unes dades que ens afirmin o refutin la hipòtesi exposada.

2/ La zona G tampoc no té restes de parets ni d'altres de constructives, però té d'interessant donar materials no rodats, la qual cosa «a priori» ens hi situa una relació material-lloc, i per la qual cosa caldria observar amb cura els moviments de terres.

K/ Monestir de Sant Pau (6)

La Carta Arqueológica de España-Barcelona (Bib. 4) l'any 1945 ens assenyala en la construcció del mateix monestir restes de «pavimentum testaceum», teules i àmfores romanes, tot dient «Es probable que donde más tarde fue edificado el convento existiese un lugar de habitación romana».

L'any 1967, Josep Mª Pons i Guri realitzà una excavació en el sòl de la construcció existent al dessota de la nau actual del monestir (7). Aquesta intervenció no dóna cap material tret d'un fragment de ceràmica del segle XVII, que fa pensar en anteriors moviments de terres; tampoc no permeté establir una relació entre la nau i aquesta construcció al dessota, en el sentit de si són coetànies o si aquesta n'és anterior. Pons Guri assenyala també que en el tall que voreja el monestir per la part de mar la presència de fragments d'àmfora romana. (Bib. 14)

Marià Ribas diu: «Arreu de l'obra, s'hi veuen els aprofitaments de materials d'època romana intercalats en la maçoneria. (...) A l'interior, hi ha una sitja romana i una petita sepultura antropomorfa que pot correspondre als primers temps del monestir...» (8).

2/ H/ EL MORÈ (veure plànol 1)

És en aquesta zona, on més s'evidencia el problema de la bibliografia. Són dues les fonts que utilitzarem, els treballs de Pere Coromines (Bib. 1) i els de J. de C. Serra-Ràfols (Bib. 2, 4 i 6). D'entrada hem hagut de procedir a una ordenació cronològica d'elaboració dels treballs (que no de publicació) i tot seguit triar la que n'és origen i emprar la transcripció de paràgrafs prou amplis, com a mètode de treball. Ço ho hem fet per tal d'evitar interpretacions personals i per deixar ben palesa la diferenciació de cada una de les aportacions, i com a darrera la nostra.

A llevant de Sant Pol, hi ha la partida del Morè, topònim que inclou la platja i el «breu amfiteatre de muntanyoles que clou la mar i a les primeres raconades de la vall que munta cap a tramuntana fins a tres quilòmetres endins, per on corre un riberó, mai eixut, d'aigua clara» (9). Hom tindrà en compte la diferenciació en dues zones dins d'aquest apartat H, la zona A, al centre de «l'amfiteatre» i la zona de la fortificació, B. (10)

Troballes zona A

Pere Coromines, no fou el primer en publicar la relació d'aquestes troballes romanes a Sant Pol de Mar, si bé, ens consta que en fou el promotor, i qui instà als professors J. de C. Serra-Ràfols i Pere Bosch Gimpera a visitar-les. I és ell mateix que ens marca al centre d'aquesta zona A, a uns 150 m. de la platja, «una rajoleria que ha treballat fins ara» (era l'any 1928) (11), i que ens introdueix a les troballes «prehistò-

riques» quan assenyala: «Diu el rajoler que on hi ha la bassa més fonda, a tres metres sota el nivell de la casa i del camí, ha trobat diverses vegades ossos i tascons de sílex» (12). Tot seguit, ens relaciona que a l'altra banda del camí, en un replà de 2 metres s'hi diferencia un nivell amb fragments ceràmics amb un (13) «dolium esventrat d'una banda, segons diu el rajoler, per si hi havia moneda. Allí mateix, a dins i a fora del dòlium, hi havia les restes que permetrien de reconstruir-lo del tot...» (14). Fent referència a la utilització diu: «Estava construït de ben segur per a ésser colgat en terra com els de l'horreum d'Ostia, per tal com acaba en punta de baldufa i fa un coll molt retorçat enfora. És d'argila poc cuita i sense garbellar i això fa creure que servia per a dipositar-hi grans, perquè l'aigua, el vi o l'oli haurien traspuat. Diu el rajoler que no fa molts anys va trobar-se allí un altre dòlium... La rajoleria sembla ésser molt antiga, perquè, colgats sota la terra garbellada, hi havia senyals d'altres tres forns més.» (15).

L'any 1928, és a dir, abans que Pere Coromines publiqués el seu estudi en la Miscel.lània Creixells, en J. de C. Serra-Ràfols (Bib. 2) publicava la «Forma Conventus Tarraconensis» on en la part compresa entre Baetulo i Blanda, feia referència a la partida del Morè, tot acceptant les troballes prehistòriques, i assenyalant les restes de forns que (és «ex-novo») assenyala de «ceràmica romana, dels quals no queda cap vestigi» (16). Referint-se a les restes d'ocupació romana diu que «Prop del lloc en què hi havia colgat el dòlium, es veu, en el tall del terreny un nivell (17) que marca la superfície del sòl en l'època romana (18) i que queda a 1'50 m. sota l'actual». (19) Hem de suggerir que si Pere Coromines marcava el marge amb dos metres, i Serra-Ràfols assenyala que queda a 1'50 m. de l'actual, cal suposar tot extrapolant que el nivell visible d'ocupació romana devia ésser d'un 0'50 m. aproximadament.

L'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans (Bib. 6) l'any 1932, publica un estudi molt semblant al presentat per ell mateix en la «Forma Conventus Tarraconensis» (Bib. 2) però amb algunes aportacions que cal destacar: «En el fons d'una bassa, a 3 metres sota el nivell actual de la terra, aparegueren restes humanes i sílexs (sobre la forma dels quals no podem precisar res). És possible que fossin enterraments neolítics dels quals tants exemples hi ha a la comarca (Badalona, Vilassar de Dalt i Mataró)» (20).

Sinòpticament, ens n'adonem que en la zona A, en relativa poca extensió, se'ns acumulen segons la bibliografia, unes restes prehistòriques (que Serra-Ràfols atribueix al Neolític), 3 forns de ceràmica romana, restes de dues dòlies, i una d'elles emmarcada en un nivell de terrissa romana.

Troballes zona B. (Les restes arquitectòniques)

El nostre motiu d'estudi en aquesta zona, es refereix a les restes arquitectòniques, corresponents a una fortificació romana; aquestes es troben situades en un turó que està a la riba esquerra de la riera del Morè (21), just en el paratge anomenat «Les Valls» (veure figura 5).

El turó es troba a uns 50 metres sobre el nivell del mar. El conjunt de les restes arquitectòniques s'extén per la vessant sud del Turó, mentres que al nord, corresponent a la part més alta, hi ha un petit planell que s'uneix amb els turons veïns. El conjunt fortificat estava compost de tres plataformes i una torre. Les plataformes es troben delimitades per murs. Tècnicament el seu aparell constructiu és l'anomenat de paret seca, és a dir grans pedres enganxades en sec, sense gens de morter; el mateix aparell es troba en els murs que constitueixen la torre. Les pedres que formen els murs no són originàries de l'indret. Pel que respecta als fonaments dels murs, és important la descripció de Pere Coromines (veure Bib. 1): «Tots ells munten sense fonaments ni cap mena de morter, sobre el terrer massís, constituït per un sauló força dur, que en alguns llocs ha estat rebaixat més de mig metre i constitueix el sòcol de la muralla, que amb pedres i tot no sol llevar-se més de dos a tres metres». Aquesta tècnica constructiva la trobem en d'altres construccions romanes.

J. de C. Serra-Ràfols l'any 1928 publica el primer estudi d'aquestes fortificaciones al qual ens referirem en fer aquesta descripció per ésser la que ofereix les dades més precises: La plataforma 1 (PL-1) és la més enlairada, i on s'aixeca la torre; aquesta plataforma és descrita així per Serra-Ràfols: «té sols conservades o almenys visibles, la paret de la banda Sud, que està a 8 metres de la torre i la de la banda W, situada a igual distància d'aquesta construcció i que es talla en angle recte amb l'anterior. Per la banda E sembla visible un mur molt enderrocat i que va en diagonal des de l'angle SE de la torre fins a la punta E de la paret que tanca la plataforma pel S.». (Bib. 2). D'aquesta PL-1, exceptuant la torre, sols en resta el mur que tancava la PL-1 per la part Sud, molt malmès i amb reconstruccions posteriors, que la utilitzen com a marge.

La plataforma 2 (PL-2) és la mitjana, forma un rectangle de 21 per 28 metres; els murs que la limiten per l'Est i l'Oest, són la continuació dels de la primera plataforma «i que en conjunt tenen uns 45 metres de llarg» (Bib. 2). És en aquesta PL-2 on Pere Coromines situa un paviment quan diu: «En la plataforma del mig hi ha un paviment que en la part baixa només està colgat per un gruix de terra de dos dits. La seva espessor és de dos o tres centímetres, és llis i molt comptacte i està format per petits daus o fragments d'argila cuita... No es pot precisar l'extensió superficial de semblant paviment, que fa pensar

en l'opus signium» ? (Bib. 1) Serra-Ràfols també esmenta aquesta troballa, tot dient: «... fent un sondeig en la plataforma segona es descobrí un paviment de picadís».
També hi situa l'existència d'una cavitat (o possible sitja) quan diu: «... un pagès que hi havia treballat fa anys recorda haver-hi descobert una cavitat artificial que reomplí amb pedres i terra, el lloc de la qual no és ara aparent» (Bib. 2). D'aquesta PL-2 així com del referit paviment no en resta res, només el mur de la part Nord que hem citat suara i que la separava de la PL-1, també es pot observar grans fragments de paviment de l'anomenat «opus testaceum» apilonats pel pagès (22) a la plataforma superior que podrien correspondre originàriament a la PL-2.
La plataforma 3 (PL-3) és la plataforma més baixa, «amida 26 per 28, però el seu angle SW està retallat per un xamfrà de 7 metrse de front» (Bib. 2). D'aquesta plataforma no en resta cap rastre visible, potser alguna excavació ens en donaria algun testimoni.
La torre s'aixeca a la PL-1, és de planta rectangular i de 9 per 12 metres, els costats més llargs de la qual van d'E a W. Segons la descripció de Serra-Ràfols: «El mur que forma la torre es conserva exteriorment en una alçada de 2 a 3 metres i té un gruix de 1 a 2 metres; el nivell del sòl en la part de dintre és força més elevat que el de fora, de manera que el mur sols el sobrepassa en 0'50 metres». (Bib. 2). La torre encara es conserva íntegra en el que correspon al seu perímetre originari, per la part de fora són visibles els murs que formen la torre amb una altura de 0'5 a 1 metre; la part interior està reomplerta de pedres, producte segurament de l'enderrocament dels murs.

Tot el recinte del jaciment es troba en un procés de degradació molt accentuat i més darrerament pel conreu intensiu a què està sotmès el turó, i que ha portat a la total desaparició almenys visual de la PL-2 i la PL3.

De les restes arquitectòniques del Morè, després d'una exhaustiva observació «in situ» (de les visibles), després d'haver consultat la bibliografia, i tot tenint present la poca tradició en el nostre país (23) de construccions de tipus defensiu, i malgrat la consideració del professor Garcia Bellido (24) considerem que les restes corresponen a les d'una fortificació romana que devia guardar i vigilar el camí de la costa (25). Ultra les seves característiques constructives hem de marcar la seva excel.lent situació que amb el fort pendent del turó la feien de segur una «fortalesa» inexpugnable. De totes maneres creiem que hores d'ara encara hi resta la possibilitat de fer-hi una excavació que potser ens donaria nova informació i que si tenim present els moviments de terres que s'hi han fet té una certa urgència, perquè malauradament les màquines excavadores solen anar per davant dels arqueòlegs (26).

Troballes zona B. (Els materials ceràmics)

L'any 1979, la Secció Arqueològica del Museu de Mataró publicà en els ja desapareguts «QUADERNS» l'estudi d'Albert Soler «Noves troballes al Morè» (Bib. 9) en el qual relacionava materials com la terra sigil.lata aretina, terra sigil.lata sud-gàl.lica, terra sigil.lata marmorata, ceràmica de parets fines, terra sigil.lata hispànica, terra sigil.lata Clara «A», etc. A remarcar una moneda de l'emperador Hadrià datada el 128-138 dne (27), els fragments deformats d'àmfora (que ho foren en el procés de cocció) i les marques d'àmfora RV, CI..., A..., AC (28), i la més interessant CHR.

La relació de les noves troballes del Morè és la que segueix:

Ref. 104. Fragment d'opus signinum amb decoració de tesel.les formant com un quadrat. La tesel.la central és blanca (29). Foto 3

Ref. 30.500. Pic d'àmfora amb una marca de fàbrica de cartel.la rectangular. La lectura és AGI. Pasta ataronjada amb granets de desgreixant de quars, de clara factura laietana (30)

Ref. 30.501. Vora d'àmfora del tipus Dressel 2-4, és de pasta ataronjada amb molt desgreixant de quars. Producció laietana. S.I. dne.

Ref. 30.502. Vora d'àmfora. Pasta color beix-clar, molt depurada, presenta un engalbat exterior de color blanc-gris.

Ref. 30.503. Vora d'àmfora del tipus Dressel 1 Lamboglia C és de pasta color beix-clar, molt depurada, presenta un engalbat exterior d'un color beix més clar que la pasta. S. I ane-I dne.

Ref. 30.504. Fragment d'una cassola que presenta la vora fumada, del tipus M. Vegas 6.

Ref. 30.505. Fragment de ceràmica d'ús comú que correspon a un colador (atès els forats fets «ante quoquem»). Pasta taronja amb granet de quars i de probable fabricació local.

Ref. 30.506. Fragment de terra sigil.lata itàlica corresponent a una vora forma Goudineau 26, pasta rosada molt depurada, i vernis vermellós molt ben conservat. S. I dne.

Ref. 30.507. Fragment de vora d'ús comú que es pot adscriure a una forma M. Vegas I.

Ref. 30.508. Vora de terra sigil.lata clara «A» de forma Lamboglia 10-A. Pasta taronja i vernís del mateix color. S. II dne. i 1ª ½ s. III dne.

Ref. 30.509. Fragment de vora de ceràmica de parets fines del tipus del «granet de sorra» en quan a la seva classificació pot ésser la forma Mayet XIX, XVIII, XXXV i XXXIII. La pasta de color beige-palla i el vernís beige

fosc. S. I. dne.

Ref. 30.510. Fragment de vora de ceràmica de parets fines, possible imitació d'una forma XIV Mayet de pasta taronja i sense vernis. S. I. dne.

Ref. 30.511. Fragment de vora de terra sigil.lata itàlica de forma semblant a la Goudineau 26-28. Pasta rosada molt clara i vernis mal conservat. S. I. dne.

Ref. 30.512. Fragment de terra sigil.lata hispànica corresponent a una tapadora, pasta rosada i vernis taronja molt mal conservat. S. II-III dne.

Ref. 30.513. Fragment de vora de terra sigil.lata hispànica forma Drag. 18 és de pasta rosada i vernis taronjat. S. II-III dne.

Ref. 30.514. Fragment d'un fons de terra sigil.lata hispànica que conserva una estrelleta de la seva decoració i se li aprecia l'inici d'un possible grafit. Pasta semblant a les anteriors.

L'estudi de les ceràmiques romanes aparegudes superficialment, vénen a marcar una absència: la manca de terra sigil.lata clara del tipus «C» i «D» i més tardanes del segle III d.n.e. (31). Cal considerar també, que la moneda (33) està datada en la primera meitat del segle II d.n.e. la qual cosa, tampoc no contradiu aquesta hipòtesi. De totes maneres, són les restes amfòriques les que marquen el punt més interessant, en incidir en un aspecte nou en el Morè: la certesa que els al.ludits forns de ceràmica romans (32) corresponen a una activitat industrial molt concreta: la fabricació d'àmfores. Després de diverses visites, tot indica que les condicions naturals (aigua de la riera, la terra, fàcil localització) junt amb la concomitància del ferm coneixement de l'existència d'una bòbila contemporània i per la via de restes arqueològiques mitjançant les restes amfòriques deformades en el procés de cocció, més la possible localització dels forns romans, ens permeten afirmar que en el Morè, hi hagué un centre de producció amfòrica, que sembla enquadrar-se en la fabricació del tipus Dressel 2-4 i probablement també Dressel 1 Pascual 1. D'especial importància l'article de Ricard Pascual a la revista LAIETANIA I (Bib. 10) on feia esment de la marca CHR, tot presentant la hipòtesi d'ésser aquest lloc el d'origen, tot marcant però «un sol exemplar és un feble indici». En el mateix es publicà una nota de la Redacció assenyalant a part dels exemplars localitzats a Empúries, Roma, Ostia, un que es troba a Caldes de Montbui. La cronologia de la peça de Roma sembla ser de segona meitat del segle 1 d.n.e.

3/ J-L/ LA ZONA DEL FARELL

Situació

Ho està entre les rieres de la Murtra i de Vallalta. Es tracta d'un turó que en el seu punt més alt té 81 metres sobre el nivell del mar, entre els km. 668 i 669 de la carretera de França. Té com a coordenades longitud 2º 36' 17'4" Est i latitud de 41º 36' 3" Nord. D'aquestes dades en podem extreure que el jaciment estava situat en un indret clau respecte les comunicacions, tenia possibilitat d'obtenir aigua i estava voltat de terres de conreu. La zona del Farell comprèn Torre Martina és a dir la torre del segle XVII, la vil.la rural romana que anomenarem la vil.la de Torre Martina i la construcció circular que anomenarem l'edicle Danès.

Toponímia

L'esmentat turó i la zona que el circumda són anomenats «El Farell» o «Torre Martina» segons un o altre mapa que consulteu. El topònim «El Farell» designa tan el turonet com la depressió entre aquest i el torrent del Farell, i també ho fa amb el cap que s'endinsa per la platja i el mar. El topònim «Torre Martina» en canvi sols designa la masia fortificada del segle XVII i la utilització en alguns mapes com el catastral de l'any 1956, és per nosaltres una designació «in extenso» del diguem-ne element més identificable del turó que és precisament «Torre Martina» i que s'ha volgut equivocadament relacionar amb tota la zona del turó, la depressió, etc.

Una altra consideració important és el mateix mot de «El Farell». Segons Joan Coromines (34) vol dir «Far» i ja està registrat en dos passatges del segle XV (35). Cal no bandejar la possible relació del topònim amb l'existència d'un far, i tampoc oblidar la presència de la torre del segle XVII.

Bibliografia

La notícia d'aquest jaciment la dóna la «Carta Arqueológica de España. Barcelona» (Bib. 4) és l'any 1945. En el punt 6è i segons els autors a ponent de Torre Martina ens comenten l'existència de parets i paviments i a **llevant** «existe una construcción circular de unos dos metros de diámetro, de fábrica romana». Tot seguit ens relacionen materials ceràmics i d'altres d'època romana.

Fins l'any 1981 no es recull cap altra informació sobre aquest jaciment. Efectivament l'any 1981 la Secció Arqueològica del Museu de Mataró publicava la revista Laietania, i en ella s'hi recollia una petita

nota (Bib.5) que després de relacionar les restes arquitectòniques i de materials ceràmics amb un possible habitacle d'època romana, potser fins i tot una vil.la rural romana dedicada a activitats agrícoles, ens assenyalava la importància de la preservació d'aquest jaciment fent un toc d'atenció sobre els moviments urbanístics de la zona.

J// La vil.la de Torre Martina (36)

L'any 1982, un fet circumstancial com l'erosió del terreny ens permeté veure l'aflorament d'un pam i mig de picadís «opus testaceum» que tot seguit comprovàrem que no estava rodat, i que era «in situ» i a més al bell costat d'un escaire de parets de factura romana de 0'60 m. per 0'60 m. l'altre. Preocupats per la troballa creiérem que calia immediatament situar i estudiar les restes per tal de donar-les a conèixer i evitar-ne la desaparició. Amb l'aparellador municipal de Sant Pol de Mar, senyor Benet Vila i Pou poguérem constatar sobre el plànol la relació de l'angle trobat amb les parets visibles en el marge i que ja foren esmentades per A. Soler en Bib. 5.

La trobada amb el propietari incidí en la sol.licitud que aquest féu al Servei d'Arqueologia de la Generalitat per tal de determinar les restes existents. Tot seguit incloem un breu resum cedit gentilment per la directora dels treballs de delimitació que s'hi efectuaren, Pilar Pratdesaba.

«L'existència de restes d'estructures romanes, així com la troballa de material ceràmic romà escampat per la superfície del terreny, va fer que el Servei d'Arqueologia de la Generalitat ens encarregués la realització d'una intervenció d'urgència amb la finalitat de delimitar el jaciment, atès que el propietari del terreny tenia intenció de construir-s'hi una casa. Aquesta delimitació va ésser realitzada el mes d'abril de 1983.

En aquest breu resum no pretenem fer un estudi exhaustiu del jaciment. Per a poder determinar l'extensió del jaciment es dividí el terreny número 80 en deu zones (A a la J incloses) (veieu plànol 4). Es començà la intervenció per les zones A i B donat que aquestes eren les més enlairades i que semblava que hi aflorava algun mur. Posteriorment es continuà amb la zona C que es situa quasi en línia recta amb la B i en la qual es pot veure part d'un paviment. Tot seguit foren excavades les diferents zones al voltant d'A i B. En cada una d'elles s'excavaren quadrícules de 2x2 i 2x1 m.

En la zona A (plànol 3) s'excavaren dues quadrícules CA-1 i CA-2 de 2x2 i 2x1 m. respectivament. Trobàrem part d'una habitació formada per dos murs, un en direcció Est-Oest (0'50x4'50x0'50 m.) amb un arrebossat de 4 cm. de gruix, l'altre en direcció Nord-Sud (0'33x0'75x0'21 m.) i un paviment ceràmic en molt bones condiciones (figura 1, foto 6). En aquesta zona és on ha aparegut quasi tot el material ceràmic. La majoria són fragments d'àmfora del tipus Dressel 1-Pascual 1 i Dressel 2-4. Entre aquestes cal destacar cinc pivots d'àmfora de diferents mides, dos d'elles amb la punta emmotllada i una amb l'estampilla NI o IN segons la posició de la lectura. La part superior d'una àmfora Dressel 2-4 amb l'arrencament de les dues nanses, el coll i part del cos. Fragments de llavis alts i verticals propis de la forma DP-1 i llavis de secció semicircular de la forma D 2-4. Nanses rectes amb el colze arrodonit i estria central en l'exterior i d'altres que presenten el colze en angle recte amb estria externa. Fragments corresponents a dos dolia, un d'ells amb un grafit.

Les ceràmiques fines són poc abundants. Alguns fragments de sigil.lata sud-gàl.lica (part d'un plat de la forma Drag-18) i fragments de parets fines, també hi trobàrem ceràmica comú romana i de cuina.

La zona B (plànol 3) ocupa les quadrícules CB-1 CB-2 de 2x2 m. Aparegueren dos murs de 0'50 m. d'amplada en direcció NO-SE i NE-SO (figura 2, foto 7). A uns 20 cm. aparegué el granet descompost. Els materials romans són pocs i es troben barrejats amb d'altres de moderns, destaquen dos fragments de ceràmica de vernis negre, un de campaniana B (forma Lamboglia 3) i un altre del tipus C (Lamboglia 26), i algun fragment informe de sigil.lata sud-gàl.lica, ceràmica comú i de cuina romana, entre elles hi ha un fragment amb un grafit.

En la zona C (plànol 3) s'hi obriren dues quadrícules de 2x2 m., en les quals afloraven restes d'un paviment de «signinum», tancat per dos potents murs de 0'80 m. d'amplada en direcció SE-NO i NE-SO (dibuix 3, foto 8). El paviment amida aproximadament 0'83x1'35 m., i té un gruix de 15 cm., els seus fonaments estan formats per pedres grosses unides amb argamassa. Pel que fa al material, aquest fou escassíssim, solament hi trobàrem fragments de tègula i d'àmfores.

En la zona D únicament aparegueren materials rodats, no localitzàrem cap resta d'estructures. Les altres zones foren totalment estèrils, el sauló sorti a uns 20 o 30 cm. de la superfície.

La troballa d'àmfores DP-1 i DP-2 no és estranya en la zona del Maresme, on s'han detectat diversos forns dedicats a aquest tipus de producció. En el mateix terme de Sant Pol hi ha el del Morè (37), també se n'han trobat a Badalona (38), Mataró (Torre Llauder), Sant Andreu de Llavaneres (el Morell), St. Vicenç de Montalt (Sot del Camp), Llinars del Vallès (Can Collet), el més septentrional és el de Calella (el Mujal).

La marca NI o IN no sabem si correspondria a la forma DP-1 o a la D 2-4, aquesta també s'ha trobat

als jaciments de Can Pedrol de Baix (Castllbisbal) i Can Collet (Llinars del Vallès). La marca apareguda a Can Collet estava situada a sobre un pivot, igual que la de Torre Martina, en canvi la de Can Pedrol està a sobre l'espatlla de l'àmfora.

La relació entre Torre Martina i aquests dos alfars és evident, sense oblidar la possibilitat d'alguna relació que no se'ns ha donat a conèixer en aquesta intervenció.

Per acabar direm que el jaciment s'extén únicament a les zones A i B. Confiem que en el futur es pugui realitzar un estudi més complert, així com excavacions que ens permetin veure l'entrellat del jaciment.»

Igualment se'ns ha informat que pels voltants de l'any 80, uns furtius excavaren en el talús entre els terrenys 89 i 90, amb la troballa d'una sitja excavada en el sauló i l'aparició d'ossos humans entre ells un crani i ceràmica amorfa.

L/ L'edicle Danés (plànol 4)

La tardor de l'any 1984 marca un punt important en el coneixement d'aquest sector: la consulta de l'ignot article de Josep Danés i Torras «Les restes romanes entre Canet i Sant Pol de Mar» (Bib. 12) vénen a corregir un error ja antic: la «construcció circular» esmentada per la Carta Arqueológica de España-Barcelona a pàgina 185 (Bib. 4) no està a llevant. Per bé que nosaltres junt amb el Sr. Rodríguez Suriñachs l'any 1981 primer, i el Sr. Benet Vila el 1982 després, haviem estat buscant-la, no la trobàvem per cap costat, i la donàvem per desapareguda. Les fotografies de l'article de Danés ens permeteren qüestionar el propietari dels terrenys Srs. Torrus i aquest ens respongué que l'esmentada construcció era la barraca (modificada) de les eines, que estava situada al migdia. Tot fa suposar que la Carta Arqueològica en citar aquesta construcció fa utilització de l'article de Danés que n'és 15 anys anterior, tot i que no en citen la consulta. Veiem ara el que explicava Danés l'any 1930:

«A uns cent cinquanta metres de la torre de Martina i en direcció a la carretera reial, trobarem unes altres restes també romanes. Són part d'un edicle en forma de torre rodona de petites proporcions. Pel que ara en resta es pot judicar que, essent del tot circular (com sembla que era en el seu primer temps), no tindria un diàmetre exterior superior a uns dos metres i mig, i com que les parets són de seixanta centímetres, solament quedaria un metre i trenta centímetres de diàmetre interior. Actualment es distingeixen dues part: l'una de forma circular que correspon a l'època romana, en què hi ha pedres grosses, amb rebles, les quals formen filades i en que el morter no és visible a l'exterior, amb molt poca terrissa utilitzada, i una altra part més moderna, que desfigurà la forma circular en la construcció de la qual s'utilitzaren moltes restes de ceràmica romana i de paviment de picadís. En algun punt ara resta solament la meitat interior del que foren aquestes parets més modernes, fetes amb paraments plans. Tot l'interior està ple d'esbarzers i runa, que de moment ens feren difícil una extensa anàlisi. El tros antic sembla tenir actualment els fonaments descalçats en cos d'uns vuitanta centímetres. Hi ha, en allò que fou el primitiu pla de les terres, una pedra plana, posada horitzontalment, la qual surt enfora uns deu centímetres, cosa que sembla que fou feta a posta.

El camí que passa pel costat, el qual davalla del turó fins al llit del torrent, té el sòl format de pedra granítica posada al descobert per la mà de l'home. Aquest camí és prou antic també. La proximitat d'aquest edicle al camí, en quedar separat de totes les altres restes romanes, la seva situació en un punt no culminant, i sobretot, les petites proporcions, tot ens porta a pensar que es tracta d'un monument funerari romà en forma de torre, com a Lloret de Mar, Vilablareix i Aiguaviva, de mides per l'estil si bé en forma circular.»

Sobre l'any 1933, el propietari hi efectuà una remodelació important per tal d'aprofitar-la com a barraca de vinya, que va alterar considerablement l'estructura que s'observava l'any 1930: s'obrí una porta a la part que dóna al camí i que era la que conservava el pany de paret visible més considerable, també s'arrebossà tant la paret interior com exterior, i s'hi adequà un sostre d'obra. Totes aquestes modificacions resten encara dempeus i donen a la construcció un aspecte de factura moderna, que si no haguéssim disposat de la descripció i fotografies de Danés i Torras, hauria estat difícil identificar l'edicle en qüestió. La hipòtesi llençada per Danés atenent la seva situació just al costat d'un camí que segons tradició oral, la seva antiguitat es podria remontar fins a època romana (39), i que resulta un emplaçament típic d'un monument funerari que estaria relacionat amb la proximitat de la vil.la rural romana de Torre Martina i de la que queda degudament aïllat. A més avui coneixem que en fer les reformes aparegué dins de la construcció circular un pou excavat en el sauló d'uns tres metres de fondària i una amplada corresponent al diàmetre interior de la torre (és a dir la construcció circular) que es trobava reomplert amb pedres. L'existència d'aquest pou pot refrenar la hipòtesi de la cambra funerària. Les similituds, però, que assenyala Danés amb les torres funeràries de Lloret de Mar, Vilablareix i Aiguaviva ens semblen molt agosarades després d'haver-les contrastat.

El nostre estudi, doncs, s'ha limitat a dibuixar la planta de l'edicle intentant separar els elements originaris dels moderns, descriure tal com avui es conserva, i recollir les observacions dels propietaris Srs. Torrús del moment en què s'hi efectuà la remodelació actual (veure figura 4 i foto 9).

EL MUSEU DE SANT POL DE MAR

En el Museu de Sant Pol de Mar, i procedent de diverses donacions que afeccionats locals han fet hi ha una escassíssima quantitat de material arqueològic, la majoria del qual és numismàtic, que tot seguit relacionarem i el qual de moment ens ha estat impossible relacionar amb els «jaciments» coneguts. Confiem que més endavant podrem fer-ho a mida que coneixem més dades de noves troballes.

Ref.: 1 (veure foto)
Pes: 4'6.
Diàmetre: 25'55.
Gruix: 1'85.
Encuny: 11'30
Anvers: Bust diademat de l'emperador Gracià vers la dreta. DN ... GRATIANVS PF AUG.
Revers: Emperador dret amb el cap vers l'esquerra, la mà dreta aixeca una dona agenollada. Amb l'esquerra aguanta un globus sobre el qual hi ha una victoriola que té una corona de llorer.
Llegenda: REPARATIO REIPUB
Exerg: P. COM.
Seca: Constantinoble o Arlès.
Cronologia: 378-383 dne.
Metrologia: Bronze.
Conservació: Regular.
Comparació: Bib. 11, II Volum pàgina 548.

Ref.: 2 (veure foto)
Pes: 3'47 gr.
Diàmetre: 9'65.
Gruix: 2'15.
Encuny: 6'30.
Anvers: Bust amb barba i llorejat de l'emperador Caracalla ANTONINVS PIUS AUG...
Revers: Personatge dret vers la dreta amb la mà esquerra aguanta una llança. Al darrera dues ensenyes militars.
Llegenda: PROFECTIO AUG.
Cronologia: Caracalla, 213 dne.
Metrologia: Denari.
Conservació: Regular.
Comparació: Cohen, Volum IV, pàg. 196, núm. 508.

Ref.: 3 (veure foto)
Pes: 2'52.
Diàmetre: 15'7.
Gruix: 2'35.
Encuny: 12.
Anvers: Altar (?) Llegenda il.legible.
Revers: Llegenda: COS DES II ... SC
Cronologia: s. I dne.
Metrologia: Sextant.
Conservació: Dolenta

Ref.: 4 (veure foto)
Pes: 2'17.
Diàmetre: 17'85.
Gruix: 1'7.
Encuny: 1'30.
Anvers: Cap de Roma vers l'esquerra. Llegenda il.legible.
Revers: Lloba amamantant Rómul i Rèmol. Llegenda: SM K...
Seca: / Cycicus.
Cronologia: 330-335 dne.
Metrologia: Bronze.
Conservació: Dolenta.

Ref.: 5 (veure foto)
Pes: 6'02.
Diàmetre: 20'06.
Gruix: 3'3.
Encuny: 8.
Anvers: Cap llorejat d'un emperador vers la dreta. Llegenda: ... CAES AVG.
Revers: Tres ensenyes militars. Llegenda: ... LSVA
Cronologia: s. I dne (principis)
Metrologia: Semis.
Conservació: Regular.

Ref.: 6 (veure foto)
Pes: 2'02.
Diàmetre: 21'2.
Gruix: 1'3.
Encuny: 1
Anvers: Bust llorejat de l'emperador Constantí Ir. el Gran vers la dreta. Llegenda: ... ANTINVS.
Revers: Sol radiat nu vers l'esquerra, amb la mà esquerra aguanta un globus i té la mà dreta aixecada. Llegenda: SOLI INVICTO COMITI AF...
Cronologia: 306-337.
Metrologia: Bronze.
Conservació: Dolenta.

Ref.: 7 (veure foto)
Pes: 2'4.
Diàmetre: 18.
Gruix: 1'75.
Encuny: 1.
Anvers: Bust llorejat Emperador Contanstí II el Jove vers la dreta. Llegenda: CONSTANTINVS IVN NOBC
Revers: Dos soldats amb casc, escut i llança afrontats, entre ells dues ensenyes militars. Llegenda: GLOR... ERC... ITVS...
Seca: Roma. (?)
Cronologia: 335-337.
Metrologia: Bronze.
Conservació: Regular.

Ref.: 8 (veure foto)
Pes: 4'64.
Diàmetre: 20'15.
Gruix: 2'15.
Encuny: 5.
Anvers: Bust de l'emperador Constanci II vers la dreta. Llegenda: D.N. CONSTANTIUS NOB CAES
Revers: Soldat amb escut, casc i llança que ataca a un altre que cau del cavall. Llegenda: FEL TEMP REPARATIO ANH
Seca: Antioquia.
Cronologia: 351-354 dne.
Metrologia: Bronze.
Conservació: Regular.
Comparació: Bib. II, II Volum, núm. 2629.

Ref.: 9 (veure foto)
Pes: 1'79.
Diàmetre: 16'9.
Gruix: 1'6.
Encuny: 6.
Anvers: Bust d'un emperador vers la dreta.
Revers: Soldat amb escut, casc i llança que ataca un altre que cau del cavall.
Llegenda: ... PARATIO SPLG.
Seca: Lió.
Cronologia: 345-364.
Metrologia: Bronze.
Conservació: Dolenta.

Ref.: 10 (veure foto)
Pes: 4'02.
Diàmetre: 22'45.
Gruix: 1'8.
Encuny: 6.
Anvers: Bust diademat d'un emperador (Gracià ?) vers la dreta. Llegenda: ... IANV...
Revers: Emperador dret amb el cap vers l'esquerra, la mà dreta aixeca una dona agenollada. Amb l'esquerra aguanta un globus sobre el qual hi ha una victoriola que té una corona de llorer.
Llegenda: ... ARATIO REIPU
Cronologia: 2ª meitat s. IV dne.
Metrologia: Bronze.
Conservació: Deficient.

Ref. 11
Fragment de cerámica campaniana del tipus A, possiblement d'una pátera amb la pasta molt depurada, ben cuita i el vernís fi i de qualitat. S. II-I ane.

Ref. 12
Fragment d'un possible vas bitroncocònic, amb el llavi lleugerament exvasat, la pasta ben depurada, el vernis gris-negrós, i l'ansa que arrenca a partir de la vora.

Ref. 13
Fragment amorf, possiblement de la carena, d'una peça Drag. 29 de terra sigil.lata sud-gàl.lica. Està decorat a gallons amb una doble línia de perletes que marquen la metopa que està composta de motius vegetals. Segle I. dne.

Ref. 14
Fragment de vora d ceràmica de cuina corresponent a una imitació de bols de vores exvasades de probable fabricació local.

Ref. 15
Vora d'una gerra de ceràmica d'ús comú, de llavi pla com la Mercedes Vegas 4 i acanalat. Pasta fina i ben depurada de color beix.

Ref. 16
Llavi d'àmfora amb marca de terrisser estampada de cap per avall. El segell és de carel.la rectangular i s'hi llegeixen les lletres capitals quadrades DAA (les dues A s'enganxen per la seva part inferior) la pasta és de color beix clar i molt depurada, es tracta d'una peça d'importació ateses les seves característiques. (foto 4)

Consideracions finals

Fora ja de les consideracions tècniques, un punt ens ha sobtat: la riquesa de materials arqueològics de Sant Pol ve emparellada amb la dispersió dels mateixos. Efectivament, a les restes dipositades en el Museu de Sant Pol (que ho és bàsicament de pintura) s'hi afegeixen les del Museu-Arxiu de Calella (bàsicament del Morè, procedents de donació de Ramon Marqués) i les del Museu Comarcal del Maresme-Mataró i les de particulars que superen el nombre de 4 persones. Se'ns ha comentat que la manca d'instal.lacions adequades és el principal motiu d'aquesta dispersió. Fóra bo que aquesta iniciativa fos presa a Sant Pol, i molt més veure reunits tots aquests fragments del passat en el lloc que li fora idoni, que no és ni més ni menys que Sant Pol. De moment els testimonis de la història antiga de Sant Pol i per tant del seu naixement estan, i ho lamentem, dispersos.

Agraïments

L'elaboració d'aquesta «Aproximació» no hauria estat possible sense la col.laboració del Sr. Benet Vila que ens ha acompanyat en totes les visites efectuades, permetent-nos estudiar el seu material i transmetent-nos les notícies orals. Hem de regraciar l'estudi numismàtic del company de la Secció Arqueològica de Mataró, Carles Martí, i de la mateixa manera l'estudi epigràfic cedit per G. Fabre, Marc Mayer i I. Rodà; com també la notícia facilitada per la Sra. Pilar Pratdesaba sobre la vil.la romana de Torre Martina. Els plànols 1 i 2 han estat cedits pel Sr. Benet Vila, el 3 pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat. Les fotografies han estat fetes per Pere Sauleda. Agraïm també la col.laboració de Francesc Navarro, Francesc Pera i Cipriano Romero. Finalment hem d'agrair al batlle de l'Excm. Ajuntament de Sant Pol de Mar les facilitats donades per l'estudi dels materials del Museu.

NOTES:

(1) Si el basament es trobava «in situ» és un factor que no hem pogut comprovar, per la descripció que es fa sembla no estar-hi.

(2) L'últim rastre que teníem d'elles és que l'any 1929 les conservava la família Martí. Posteriorment foren venudes.

(3) Seguirem el criteri d'emprar la font bibliogràfica originària —com és aquest cas— o la més anti-

ga, sempre però matisant o afegint aquells aspectes de la resta de fonts per tal de donar una visió completa de les dades existents. En aquest cas concret hem d'assenyalar que Serra-Ràfols (Bib. 2) cita la troballa de «un tros de sigil.lata, un fragment de canonada de plom...», en el mateix carrer Manzanillo (punt A). El mateix text, però, traduït està a Bibliografia 4.
Hem de remarcar que quan fem transcripcions ens atendrem a l'ortografia emprada per l'autor, que com en el cas de «Troballes romanes a Sant Pol de la Maresma» de Pere Coromines (Bib. 1) és anterior a les Normes de Fabra.

(4) Pere Coromines no concretà gaire: «D'uns quatre pams d'amplada...»

(5) Hem de remarcar que a Bib. 5 es situaven erròniament aquestes restes a Torre Martina.

(6) Per problemes de compaginació interna del treball hem hagut de col.locar aquest punt de Sant Pol Centre amb la lletra K alterant l'ordre seguit fins ara.

(7) Aquesta planta procedeix del llibre de Marià Ribas i Bertran «El Maresme en els primers segles del cristianisme» Accèssit Premi Iluro 1973. Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró 1975. La mateixa la podeu trobar en «Guia del romànic de la comarca del Maresme» de la Secció Grup d'amics de l'art Romànic del Maresme del Museu Comarcal del Maresme-Mataró. Mataró 1982.

(8) Consulteu nota 7.

(9) Bib. 1, pàgina 101, primer paràgraf. Hem de remarcar, però, que les transformacions a què ha estat sotmesa darrerament la zona, han pogut modificar aquest curs d'aigua i el riberó, baixa actualment eixut.

(10) Latitud 41 graus 31' 54'' Nord. Longitud 2 graus 37' 48'9'' Est.

(11) Coromines, Pere. Bib. 1, pàgina 101.

(12) Coromines, Pere. Bib. 1, pàgina 101.

(13) Aquesta dòlia, tenia les següents mides: 1'18 m. d'alçada, per 1'30 de diàmetre màxim i uns 35 cm. de boca, a Bib. 2, pàgina 238 i a Bib. 7 pàgina 83 (referent aquesta darrera, fem constar que en la pàgina 83, quan es cita la data de descoberta del dòlium es parla de l'any 1918, això és degut sens dubte a un error de carácter tipogràfic, en ésser l'any el 1928.

(14) Coromines, Pere. Bib. 1, pàgina 101.

(15) Coromines, Pere. Bib. 1, pàgina 102.

(16) Serra-Ràfols, J. de C. Bib. 2, pàgina 238.

(17) «Nivell que es trobava una mica més amunt que la boca del dòlium». Serra-Ràfols, J. de C., Bib. És a dir un nivell d'època romana amb terrissa, lògicament romana, i dins del qual hi havia la dòlia.

(18) «... amb molts de fragments de terrissa romana». op. cit. nota 2.

(19) Op. cit. nota 2.

(20) Serra-Ràfols, Bib. 6 i Bib. 7 pàgina 83.

(21) El nom de Morè ho és també el de tota la vall fins arribar a la platja.

(22) La tardor de l'any 1981, amb l'agrandiment de les feixes que ja feia anys envoltaven la torre (concretament ocupaven la primera i segona plataforma) es procedí amb màquines excavadores a retirar part de les úniques restes que d'ençà l'any 1928 es coneixien a l'Alt Maresme d'un carácter estratègic i militar.

(23) A citar la «Torrassa del Moro» del terme de Dosrius.

(24) Garcia Bellido considera la fortificació del Morè com a ibera: «Por ibéricas han de tenerse las torres de Sant Pol de Mar y la de Serós» (Bib. 8, pág. 422) no aportant cap dada esclaridora al respecte.

(25) El camí vell de Calella va ésser utilitzat fins fa pocs anys, passava pel peu del turó on trobem la fortificació rodejant-lo per l'Est i pel Sud i remuntava la Riera del Morè fins que més amunt pujava la serra i seguia per la falda del Turó de l'Home, aprofitant així l'orografia de la zona, i lògicament era el més fácil.

(26) L'any 1937, la Generalitat a través del Servei d'Excavacions i Arqueologia de Catalunya publicà una Memòria (Memòries del Servei d'excavacions i arqueologia de Catalunya, Barcelona 1937) on en l'apartat III corresponent al «Inventari Provisional d'Estacions i Monuments Arqueològics del Patrimoni Històrico-Artistic» en què entre d'altres hi ha «la pedra gentil» de Vallgorguina, la «Roca del Toni» de Vilassar de Dalt, i el poblat ibèric de Burriac, junt amb l'aqüeducte romà de Pineda de Mar i la fortificació romana de Sant Pol, corresponent al Morè. La guerra civil no permetè que aquesta important tasca de protecció prosperés i el projecte quedà oblidat. Una dada important a tenir en compte, és que fa poc s'han catalogat el poblat ibèric de Burriac i l'aqüeducte romà de Pineda. Malauradament la destrucció de quasi tot el «castrum» deixant sols la torre de guaita, han reduït molt l'interès del conjunt, tot i així creiem que seria interessant preservar aquesta resta única en el litoral maresmenc.

(27) Per una informació més detallada consultar Bib. 9, pàgina 269

(28) En la bibliografia consultada no apareixen esmentades, excepte «AC» que Callender l'esmenta però amb una cartela diferent i una tipologia desconeguda, el que en principi no fa relacionar ambdós tipus de marques. Hi ha (?) una altra marca «AC» dipositada al Museu Arxiu de Calella, procedent del Morè. Respecte CHR veieu el que esmentem en aquestes mateixes pàgines. La bibliografia consultada és Beltran Lloris, Miguel «Las ánforas romanas en España». Saragossa, 1970.
Callender, M.H. «Roman Amphorae» Londres 1965.
Pascual i Guasch, Ricard, «Las ánforas de la Laietania» en Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores». École Française de Rome. Roma 1977.

(29) Propietat del Sr. Benet Vila.

(30) La numeració 30.500 i ss. corresponen al Museu Comarcal del Maresme-Mataró. Secció Arqueològica.

(31) Almenys de moment.

(32) Serra-Ràfols, J. de C. Bib. 2, pàg. 238.

(33) Estudiada a Bib. 9. Soler Casellas, Albert.

(34) Coromines, Joan. «Diccionari Etimològic i complementari de la Llengua Catalana» Volum III D-FI, Barcelona 1982.

(35) «Guardes de la torre del farell de Montjuhic».

(36) Per tal de no confondre «i» majúscula amb el número u hem saltat aquesta lletra.

(37) Soler Casellas, Albert i Pascual Guasch, Ricard, a Bibliografia 9 i 10 respectivament.

(38) Pascual Guasch, Ricard. «Las ánforas de la Laietania» Pàg. 47 a 96, en el «Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores». École Française de Rome, 32. Palais Farnèse. Roma 1977.

(39) Igual que veiem al Morè, el camí més lògic entre Sant Pol i Canet sol ésser el més accesible i fàcil, com per exemple el camí Ral (que en alguns casos com per exemple a Mataró) coincideix amb el ramal de la Via Augusta. En aquest cas concret sabem que en efectuar el rebaix dels terrenys del Sr. Torrús es va desfer l'antic camí entre Canet i Sant Pol, que passava per davant de la vil.la de Torre Martina.

BIBLIOGRAFIA

(1) Coromines, Pere. «Troballes romanes a Sant Pol de Maresma» a Miscel.lània Creixells, Publicacions Fundació Bernat Metge, Barcelona-1929, pàg. 101-105 i 3 figures.

(2) Serra-Ràfols, J. de C. «Forma Conventus Tarraconensis» Fasc. I Baetulo-Blanda. Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, Volum I, Fascicle 4, pàgs. 70-74. Barcelona-1928.

(3) Generalitat de Catalunya. «Memòria del Servei d'excavacions i Arqueologia de Catalunya». Barcelona-1937.

(4) Serra-Ràfols, J. de C.; Almagro, M.; Colominas, J. «Carta Arqueológica de España» (Barcelona). Madrid-1945.

(5) Soler Casellas, Albert. «Les restes arqueològiques de Torre Martina a Sant Pol de Mar (El Maresme)». Laietania I, pàg. 213-214. Mataró-1981.

(6) Serra-Ràfols, J. de C. «Troballes romanes a Sant Pol de Mar (Costa de Llevant, Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, Vol. VIII, pàgs. 87-89, anys 1927-1931. Barcelona-1932.

(7) Serra-Ràfols, J. de C. Idem anterior a Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme, núm. 4, pàgina 83-85. Mataró-1978.

(8) García y Bellido, Antonio. «Historia de España», pàg. 422. Madrid-19..

(9) Soler i Casellas, Albert. «Noves troballes al Morè» (Sant Pol) a Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme, num. 8-9, pàg. 269-273. Mataró-1979.

(10) Pascual i Guasch, Ricard. «Les marques amfòriques CLV i CHR» a Laietània I, pàgina 197-199. Mataró-1981.

(11) Hill, PV.; Kent, J.P.C.; Carson, R.A.G. «Late Roman Bronze Coinage», Londres 1960.

(12) Danés i Torras, Josep. «Restes romanes entre Canet de Mar i Sant Pol» a Butlleti del Centre Excursionista de Catalunya, núm. 423, Agost de 1930, pàg. 236-241.

(13) G. Fabre, M. Mayer, I. Rodà. Inscriptions Romaines de Catalogne. 1. Barcelona (sauf Barcino). Institut d'Estudis Catalans-Centre Pierre Paris-Universitat Autònoma de Barcelona. París, 1984. Pàg. 171.

(14) Palou i Miquel, Hug. «Acerca de los restos arqueológicos tardorromanos como lugar de asentamiento de Monasterios medievales. El caso de Sant Pau en Sant Pol de Mar» Ier. Congreso Nacional de Arq. Medieval. Huesca 1985.

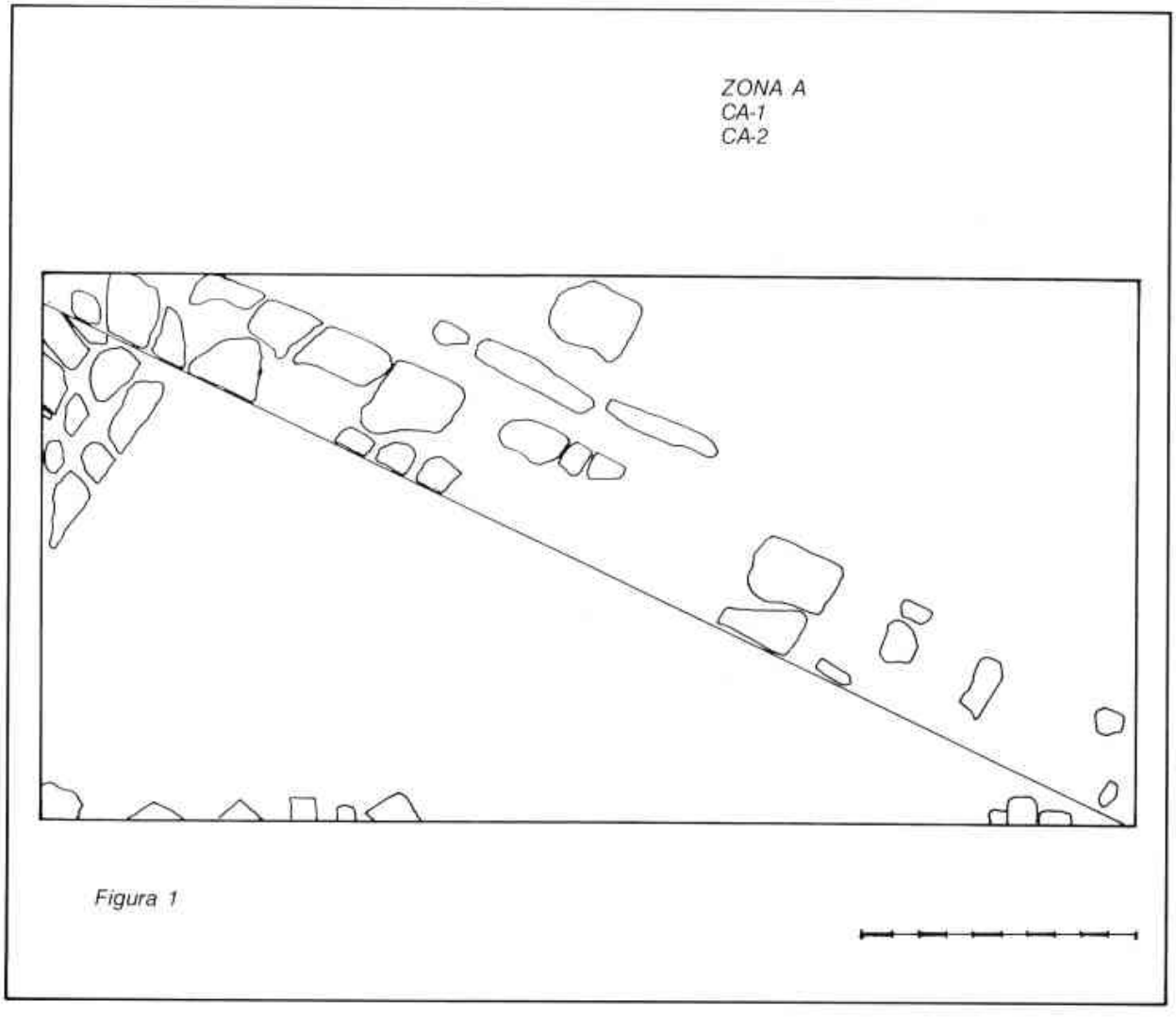

Figura 1

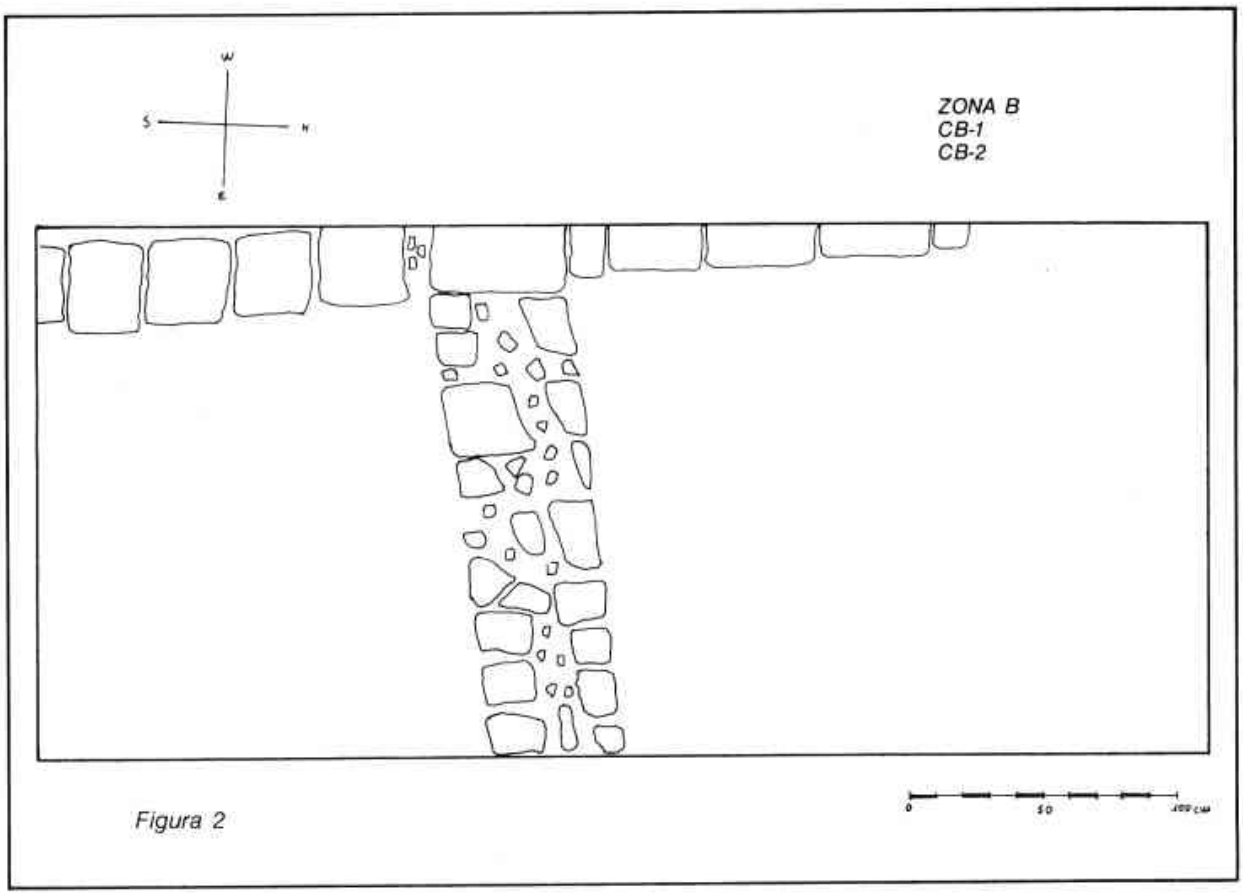

Figura 2

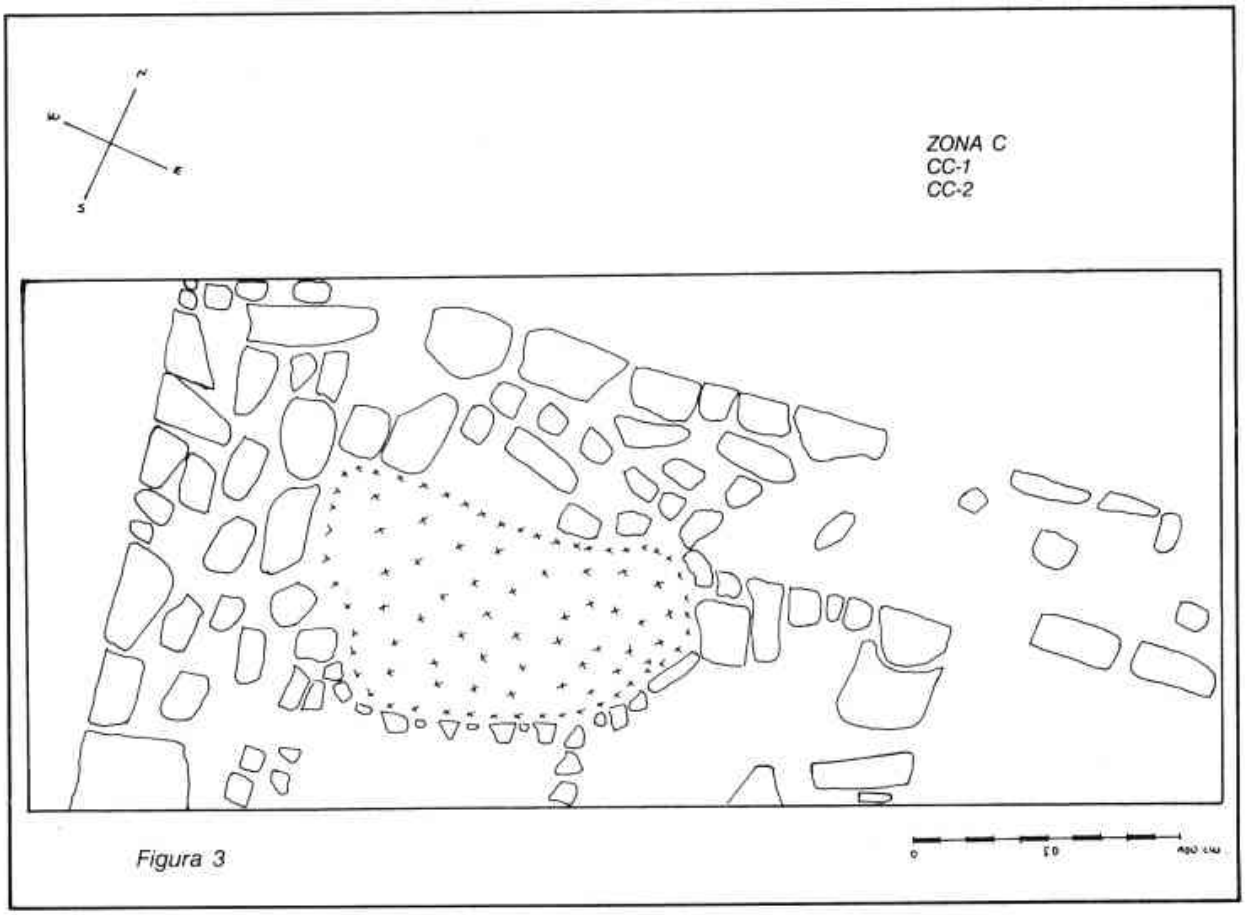

Figura 3

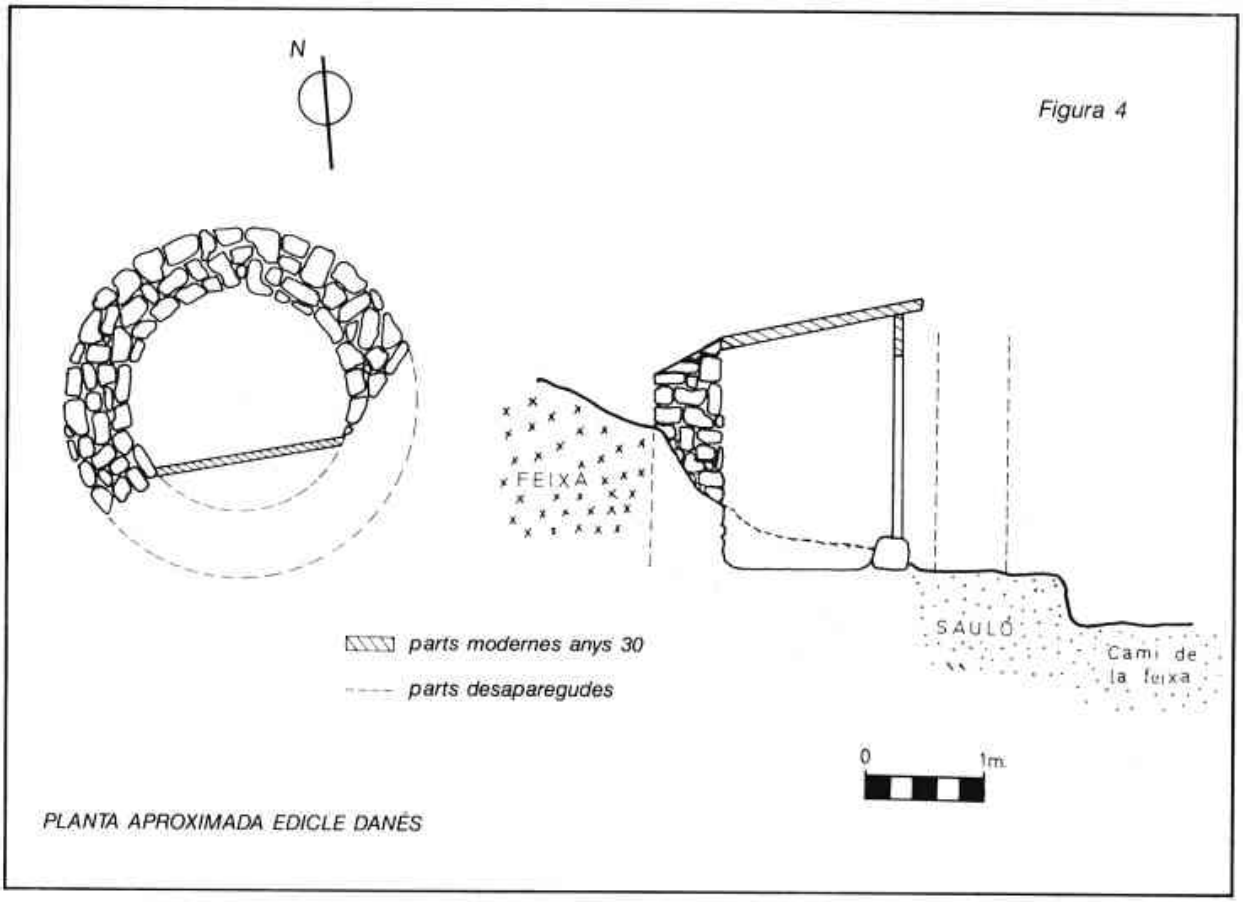

Figura 4

PLANTA APROXIMADA EDICLE DANÉS

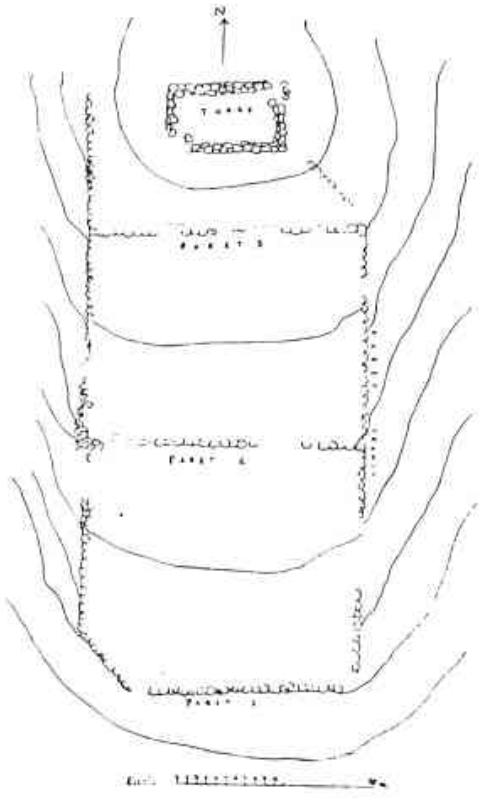

Figura 5

Ref. 11

Ref. 13

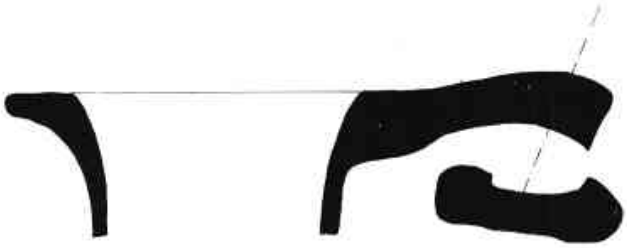

Ref. 15

Ref. 12

Ref. 14

Ref. 16

Ref. 108

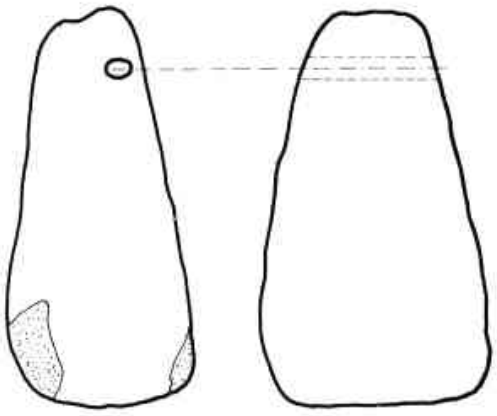

Ref. 100

Ref. 30510

Ref. 101

Ref. 30511

Ref. 30504

Ref. 30509

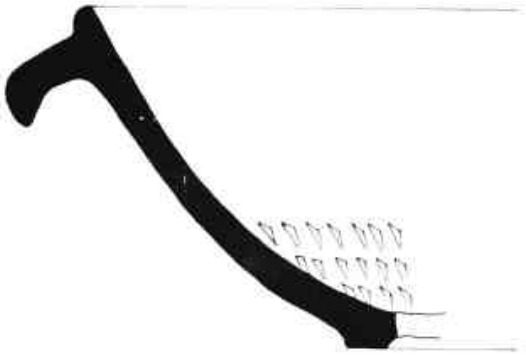

Ref. 102

Ref. 30512

Ref. 30508

Ref. 30506

Ref. 30514

Ref. 30513

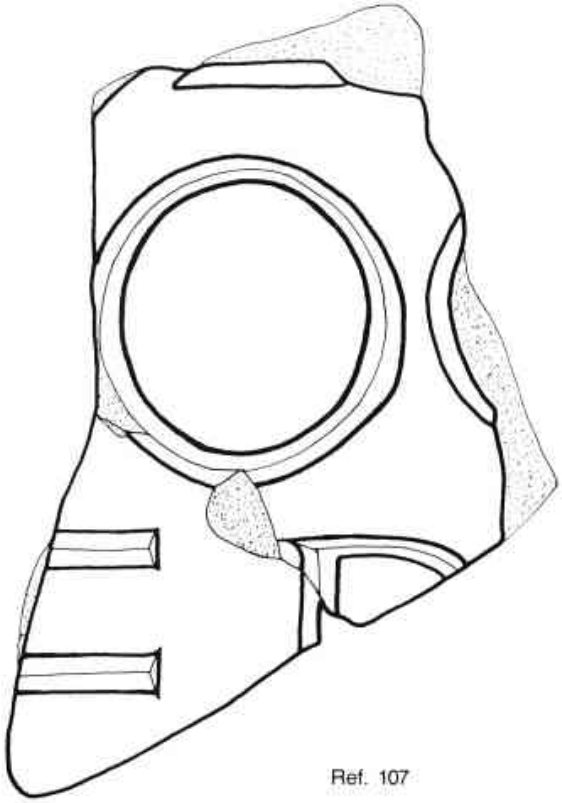

Ref. 107

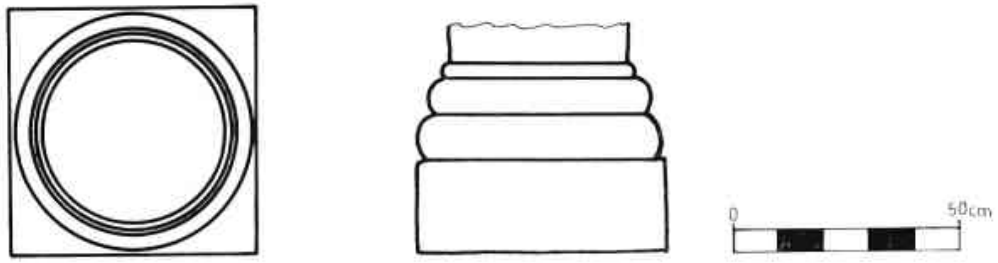

Ref. 110

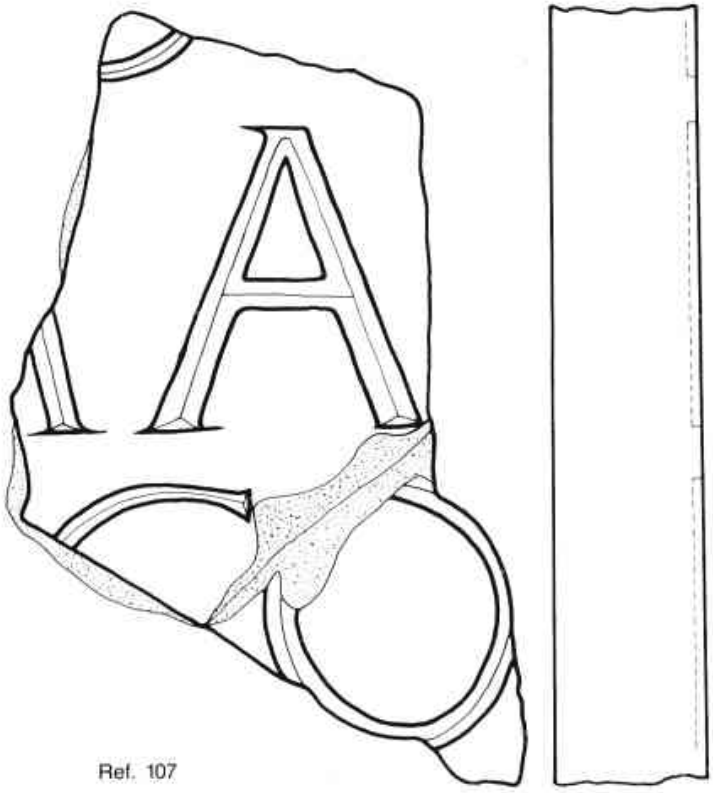

Ref. 107

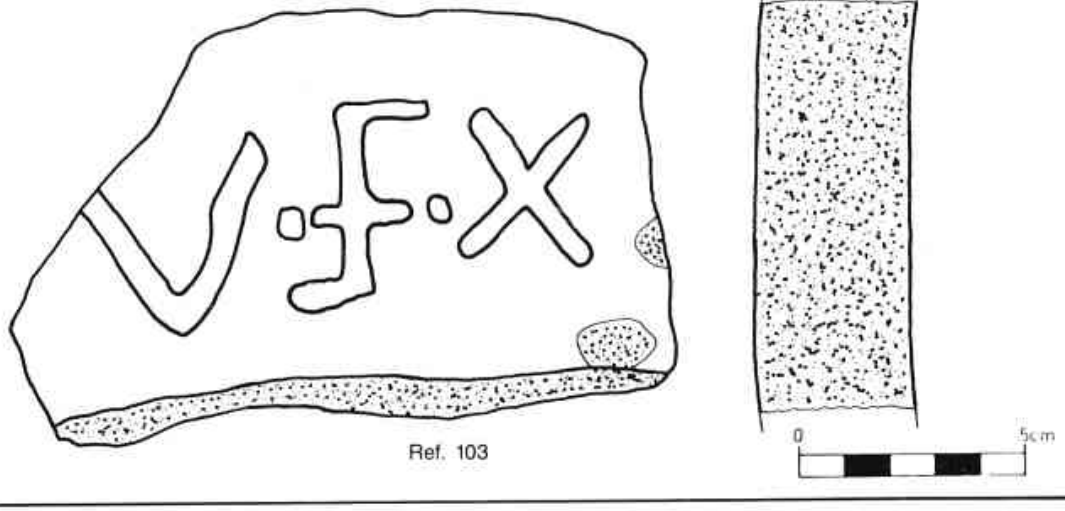

Ref. 103

Ref. 30500

Ref. 30501

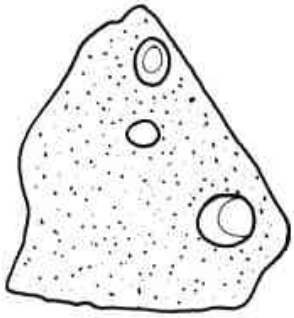

Ref. 30505

Ref. 30507

Ref. 30502

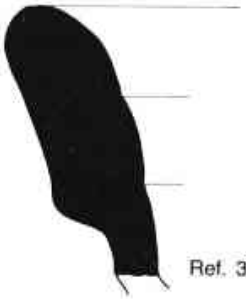

Ref. 30503

Ref. 105

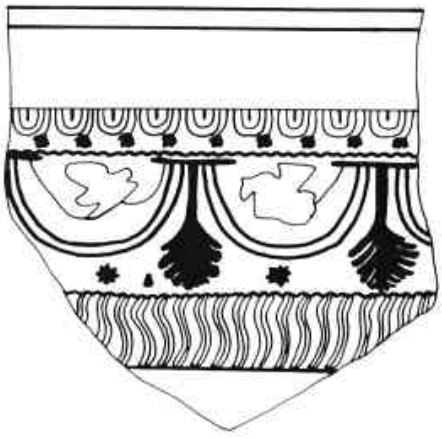

Ref. 106

Foto1

Foto2

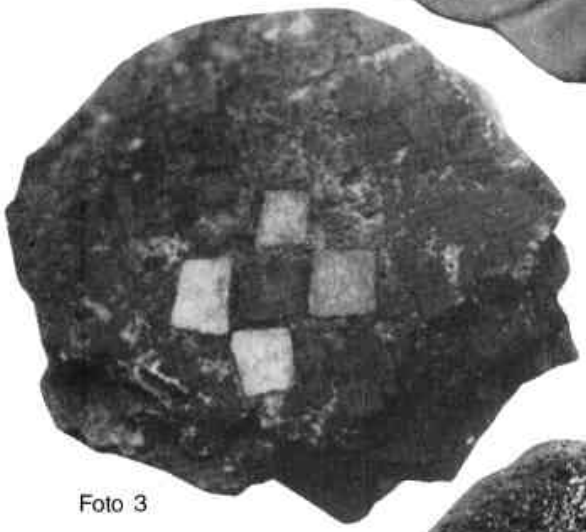

Foto 3

Foto 4

Foto 5

Foto 6

Foto 7

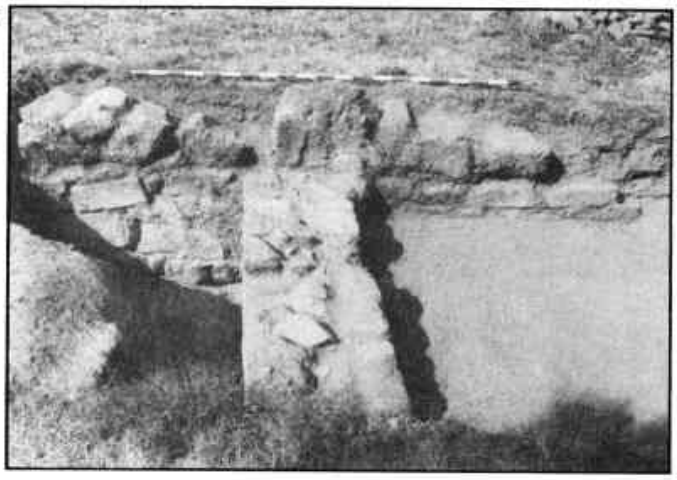

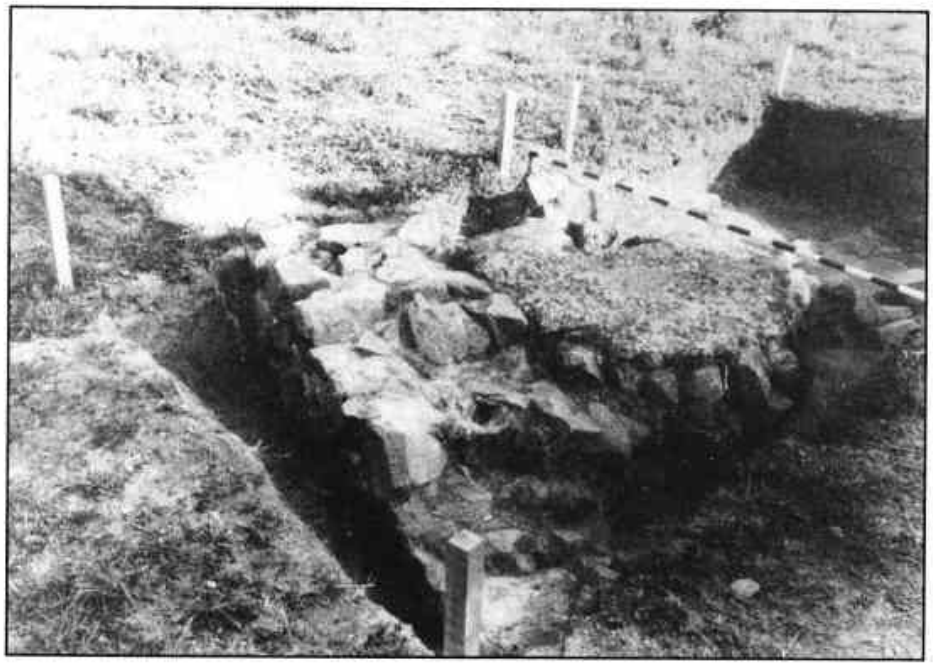

Foto 8

Foto 9

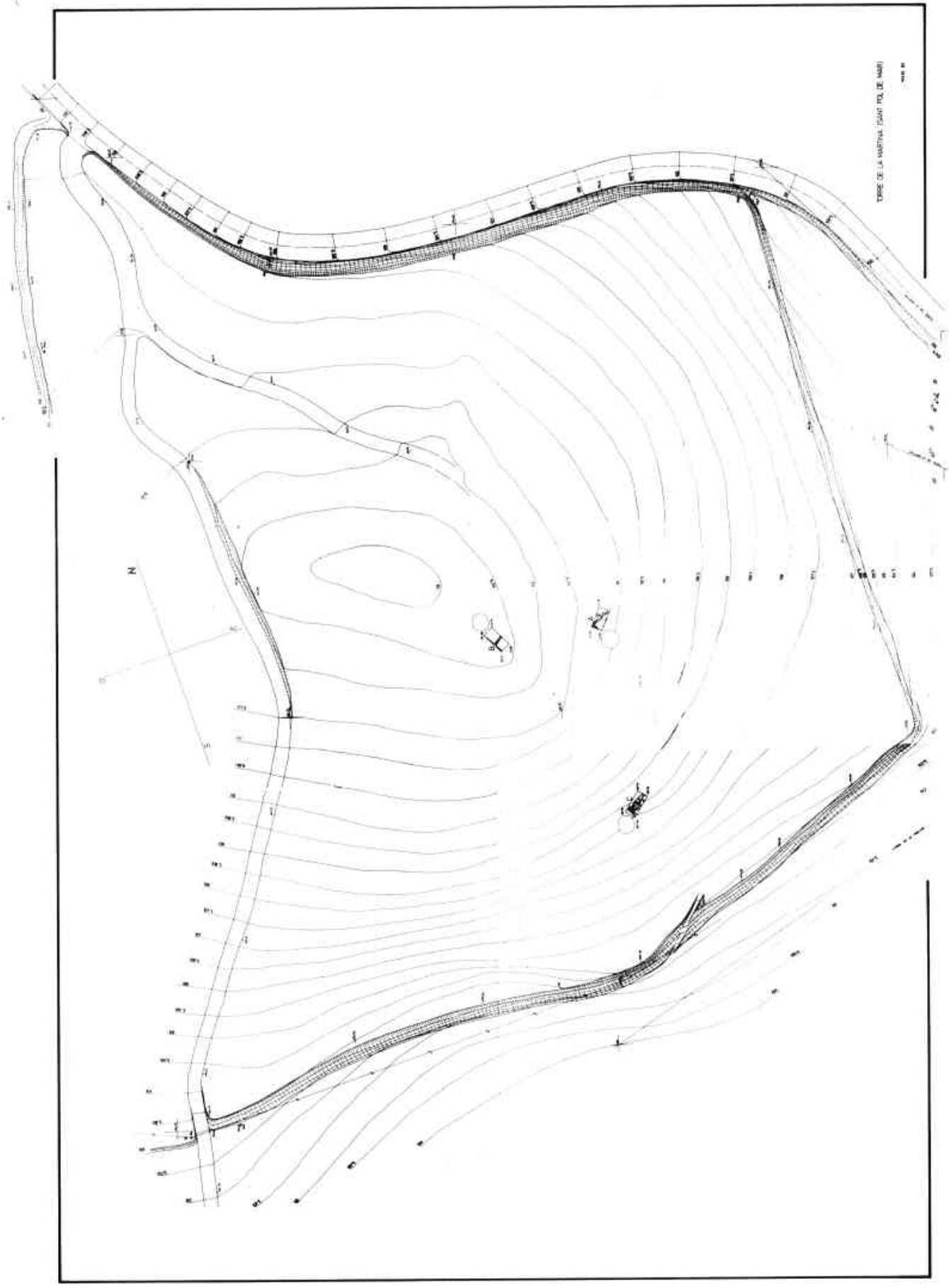
TORRE DE LA MARTINA (SANT POL DE MAR)

DOS IMPORTANTS DOCUMENTS TROBATS A CABRERA DE MAR (II)

Francesc Forn i Salvà
Rosa Isabel Garí i Lleixà

Tal com dèiem en el número 1 de LAIETANIA, hem seguit endavant amb els estudis sobre els importants documents de Cabrera de Mar referents als germans Pere Joan i Miquel Ferrer, senyors del castell de Burriac, i que iniciàrem amb el testament de Miquel Ferrer, datat el 1517.

El present treball pretén ser un estudi del llibre «Notas dels actes y papers de la present caxa», catàleg dels papers que es guardaven a la caixa-arxiu del poble, i que foren recopilats el 1725. El llibre consta de 71 pàgines, dividides en dues parts. La primera part la formen 12 pàgines, resumint diversos documents. La segona, composta per 59 pàgines, conté el resum d'un extens procés portat a terme a la Vegueria de Barcelona, primer, i més tard a l'Audiència, sobre els béns de Pere Joan i Miquel Ferrer, que tingué lloc entre 1518 i 1538.

El llibre es trobava unit a una caixa per mitjà d'una cadena, que encara es conserva; no així la caixa i els documents, que s'han perdut. La caixa contenia els documents catalogats.

A la primera part del llibre es ressenyen diferents documents. Cada ressenya va precedida d'un títol que ens indica el tipus de document. Es citen: testaments, donacions, vendes, establiments, ordinacions, capítols matrimonials, lluïcions, processos, concòrdies... Tots fan referència a senyors del castell, veïns de Cabrera, autoritats...

Destaquem:

—Un testament, fet l'any 1254, per un tal Bernat de Sant Vicenç, en el qual, es diu, fa diferents llegats, i en menciona un, fet a la capella de Sant Joan. Aquesta capella, avui desapareguda, sembla ésser es trobava dins de l'actual finca de Can Modolell, a Cabrera de Mar. Pel que fa a Bernat de Sant Vicenç, es tracta, sens dubte, d'un membre de la família senyorial del castell de Burriac. Carreras i Candi ens diu que de 1251 a 1262 va ésser senyor del castell Berenguer de Sant Vicenç. No sabem, però qui era exactament aquest Bernat (1).

—Una venda que l'any 1352 fan els marmessors de Berenguer de Sant Vicenç (2) per pagar els deutes d'aquest. Venen a Pere Desbosch, ciutadà de Barcelona, els castells i honors de Sant Vicenç i de Vilassar, el lloc d'Argentona i la torre anomenada d'Agell, amb tots els seus drets i pertinències.

Es tracta aquí de la venda per la qual gran part dels béns i privilegis que posseïa la família Sant Vicenç a aquesta zona passen a la família Desbosch, fet descrit per Carreras i Candi (3). Els Desbosch aniran incrementant els seus drets sobre les poblacions citades.

—Una venda, feta el 1387 per Andreu Marquès, Arnau Ballester —ciutadans de Barcelona— i Francesc de Sant Vicenç —donzell, hereu d'un tal Bernat de Sant Vicenç— als particulars i prohoms de Cabrera. Venen a aquests últims el lloc, la Casa i la Torre dita de Cabrera, amb totes les possessions, alous, senyories i altres coses que els primers posseïen al terme, pel preu de 110.00 sous.

—Una altra venda, feta l'any 1388, de la Casa de Cabrera, amb totes les terres, dècimes i diferents altres drets, venda que fa la Universitat de Cabrera a Ramon Ballester, estudiant en lleis, pel preu de 35.000 sous.

—Una acta d'establiment de l'ús de les aigües dels torrents de Sant Feliu (4) i del Salvador a favor de Ramon Ballester, feta pel Batlle General. A la mateixa ressenya es diu que els Ferrer succeïren Ramon Ballester en la possessió de la Casa del Terme, amb les seves corresponents pertinències, això, és clar, molt posteriorment.

—Unes ordinacions del Mostaçaf (5) de Cabrera. No se'ns diu de quin any són, però ja que els documents estan ordenats cronològicament al catàleg, podrien ésser de la primera meitat del segle XV.

—Una sentència de la Reial Audiència de l'any 1529, per la qual es dicta procés d'execució contra els béns de Pere Joan i de Miquel Ferrer, a favor d'Elisabet d'Oms, i per la qual es ven la Casa de Cabrera. Això s'inclou en el procés estudiat més endavant.

—Una requesta (6) presentada l'any 1596 per la Universitat de Cabrera a un comissari reial, que havia vingut a Cabrera a exercir la jurisdicció criminal. Es diu que existeix un privilegi del rei Ferran pel qual s'eximeix als llocs d'Argentona, Cabrera i Vilassar de la jurisdicció del Capità General.

—Unes ordinacions i privilegis amb els quals s'ha de governar el lloc de Cabrera, concedits l'any 1598.

—Un privilegi concedit per Felip III augmentant el salari del Batlle de Cabrera de 10 lliures a l'any fins a 20 lliures. Privilegi signat, diu, de puny del rei.

—Sentència de la Reial Audiència de l'any 1659 contra els llocs de Vilassar, Cabrera i Argentona a favor de Frederic Desbosch.

Per Carreras i Candi coneixem detalladament la qüestió (7): La família Desbosch va voler sempre recuperar els seus drets senyorials, malmesos, almenys en part, pel domini exercit per Pere Joan Ferrer, primer, i pel privilegi de Ferran el Catòlic, alliberant dels vincles feudals als habitants de la baronia del Maresme, i sobretot, per la progressiva autonomia dels municipis.

A la guerra del 1640, els Desbosch no havien dubtat en posar-se al costat del Rei. L'any 1653 obtingueren del Monarca la infeudació sobre Vilassar, Cabrera i Argentona. Aquestes poblacions, naturalment, presentaren oposició, però l'any 1659, la Reial Audiència dictà sentència confirmant la infeudació.

—Una concòrdia de l'any 1660, que es menciona juntament amb la sentència anterior, entre Frederic Desboch i els pobles d'Argentona, Cabrera i Vilassar. També és Carreras i Candi (8) qui ens aclareix els termes d'aquesta concòrdia. Desbosch renunciava a les jurisdiccions civils, criminal, alta i baixa i a qualsevol dret, mitjançant el pagament de 4.095 dobles d'or, 3 lliures i 10 sous.

La segona part del manuscrit ve encapçalada amb l'anotació «Resum del Procés Gros», procés portat a terme a la Vegueria de Barcelona (de 1518 a 1524) i, més tard, a la Reial Audiència (de 1525 a 1535).

El litigi fou, inicialment motivat pels diferents creditors dels germans Ferrer que, a la mort de Miquel Ferrer (9), ocorreguda el 1517, demanaven ésser satisfets. La sentència de gradació promulgada pel Regent de la Vegueria, passà a la Reial Audiència per la seva execució. Noves oposicions, sobretot de Francesc Desbosch, motivaren l'allargament del procés, i que la Reial Audiència promulgés una nova acta de gradació (al 1535) molt semblant a l'anterior.

Els béns dels Ferrer són venuts a l'encant públic durant el 1531, i foren adquirits per la Universitat de Cabrera, com a més donant. De tota manera, com veurem, no s'acabaren els problemes pels habitants de Cabrera amb aquesta compra, ja que hauran de suportar les renovades pretensions dels Desbosch sobre dita Universitat.

Aquest llarg procés, amb l'aportació de dades documentals per part dels creditors, ens informa de fets i personatges que fins aquest moment ens eren completament desconeguts. Allà on Francesc Carreras Candi digué que els successors de Pere Joan Ferrer «desapareixen sobtadament de la història de Burriach, amb la mort de l'esforçat cavaller barceloní» (10). nosaltres hi podriem afegir una nova llum que fa que la desaparició no sigui tan sobtada.

EL PROCÉS DE LA VEGUERIA

El procés s'inicia el 1518 amb l'oposició que féu la Sra. Elisabet Sarriera i Tagamanent, a la venda de les tres cases del carrer Mercaders de Barcelona, que foren de Pere Joan Ferrer. Els drets que exhibeix la Sra. Elisabet Sarriera, muller de Miquel Sarriera, Batlle General de Catalunya (11), vénen de lluny. Al 1406, Pere Joan Ferrer (12), Joan Bastida, Joan de Montbui i Galcerà de Sentmenat, veneren i crearen un censal a l'honorable Jaume Antoni Çapila (13); el document fou clos per Francesc Carbonell, escrivà de manament, arxiver reial i notari públic (14). El preu del censal era de 351 lliures. Fill de Joan de Montbui fou Francesc Benet de Montbui i Tagamanent, que casà amb Elisabet, i foren pares d'Elisabet Sarriera. Com a hereva de Joan de Montbui, havia de satisfer el preu del censal a Esteve Çapila, successor

de Jaume Antoni Çapila. Elisabet Sarriera va satisfer el preu del censal, i, fins i tot, la part que corresponia als altres contractants. El 1519 fou l'acte de definició fet per Esteve Çapila en favor de la Sra. Elisabet Sarriera. Aquesta, per haver satisfet la part que corresponia a Pere Joan Ferrer, reclamà tenir dret sobre les cases que s'havien venut o sobre qualsevol altre bé que haguessin posseït els germans Ferrer.

El 8 d'agost del 1523 és el reverend Alexandre de Rocabertí, abat del monestir de Santa Maria de Clariana (al Conflent), qui fa oposició a la causa assenyalant que, per certs drets, li pertanyen els béns que foren dels Ferrer. Al 27 d'octubre del 1523, presenta una donació feta per Joana de Blanes (15), vídua de Miquel Ferrer, com a tenutària dels 21.000 sous per l'esponsalici (16) que li féu el seu difunt marit. Les filles de dit Miquel Ferrer, Elionor i Joana, assegura Alexandre de Rocabertí, li han venut el castell de Burriac i Casa de Cabrera, amb tots els seus drets i pertinences (17).

El 24 de maig de 1508, Pere Joan Ferrer (18), ven i crea un censal a Joan Torres pel preu de 42 lliures. Francesc Vives, el 18 de febrer de 1524, com a marmessor de Joan Torres, exhibint l'acte de censal, amb la nominació de marmessor, reclamà els seus drets.

També ens sorprèn la reclamació que fa un tal Pere Ferrer, donzell, el 16 de novembre del 1523, però desconeixem la relació que pogué tenir amb els germans Ferrer (19).

L'acte de gradació fou promulgat el 29 de desembre de 1524, i en ell, a part de les despeses, mana que es pagui a la Sra. Elisabet d'Oms i Tagamanent, a Alexandre de Rocabertí, i a altres detentadors de censals. Ni Francesc Vives ni Pere Ferrer foren graduats.

El procés d'execució passà immediatament a la Reial Audiència per a la seva execució.

EL PROCÉS A LA REIAL AUDIÈNCIA

La Cort assignà Antoni Clos, matalasser de Barcelona, curador dels béns dels germans Ferrer. Antoni Clos haurà de vendre aquests béns i pagar les quantitats degudes dels creditors. La venda havia de ser de tres cases al carrer Mercaders de Barcelona, el castell de Burriac i la Casa de Cabrera. En realitat es troba que a Barcelona ja no queden propietats dels Ferrer, i demana llicència, el 18 de desembre de 1529, per anar amb un porter reial a la vila de Cabrera per inventariar els béns objecte de litigi.

I així arribem al 21 de juny del 1531 en què es fa la venda del Castell de Burriac, adquirit finalment per la Universitat de Cabrera. Aquest és l'acte tal i com ens ha arribat a les «Notas...»:

«Pocés de exequtió y venda feta a favor de Barthomeu Puig, pagès del Castell de Burriach y casa de Cabrera. Y en ell, cusit, un acte de regonexensa y definitió fet y firmat per Barthomeu Puig, pagès abitant en Cabrera, a favor de Joan Sala y Esteve Gaume, Jurats de dita parròquia. Jaume Soler, Pere Canal, Joan Ferrer, alias Fornells y Esteve Sabater, proms y del Consell de dita parròchia. Confesant que la compra que feu com a més donant en lo encant públich y decret d'execució per lo preu de 910 lliures 10 sous, mitjensant acte rebut en poder de Francesc Grau Fogasot, escrivà de manament y notari públich de Barcelona, en 21 de Juny, 1531, féu del Magnífich Miquel de Vesachs, alguasil real, mer exequtor, per la Real Audiència deputatde tota aquella heretat, junt ab torre dita de Cabrera y Castell dit de Burriach, ab tots sos drets i pertinèntias. Féu aquella en nom y diners de dita Universitat de Cabrera, encara que en dit acte no.s fa menció més que de dit Bertomeu Puig (...); fet dit acte en dita parròquia, en dos abril 1532. Clos per Narcís (?) Joan Fogasot, escrivà de Manament y notari públich de Barcelona, poprelat tenint les escriptures de Francesch Grau Pogasot qº, llur para i connotari. Pagà 100 lliures al mer exequtor» (20).

El 4 de març del 1530, presentà causa d'oposició Àngela Blanca, que diu ser vídua (?) de Miquel Ferrer i tenutària de la seva heretat.

Més importància tingué l'oposició presentada per Francesc Desbosch poc abans de realitzar-se la venda, el 13 d'abril del 1513. El 12 de juliol del mateix any exhibí el testament del seu pare Miquel Desbosch. També mostrà una concòrdia feta i signada entre Pere Desbosch i Pere Joan Ferrer, el 28 d'agost del 1472. Aquesta oposició acabarà l'any 1533, en que Francesc Desbosch afirmà haver fet una concòrdia amb la part adversa, renunciant d'aquesta manera el litigi.

El 20 d'abril del 1535 fou emès un nou procés de gradació semblant a l'anterior. A Àngela Blanca li imposaren «silenci perpetu».

Acabem amb la súplica que presentaren Carles Marot, Bertomeu Agell, Pere Canals, Jurats de Cabrera, símptoma que el procés que mantingué la Universitat de Cabrera per emancipar-se no ha acabat (21) i que les estructures feudals continuaren vigents encara força anys. Diuen els Jurats que ja han dipositat el preu de la compra del castell a la Taula de la Ciutat «e no obstant no dexan ser molestats per los acrehedors de dits Ferrers, per la cort del Veguer y de la Real Audiencia, contra dita Universitat. Per ço lo sindich de dita Universitat manar inhibir la dita cort del Veguer, y a altres jutges no provehiscan dites executions». (22)

Veure-hi clar enmig de tota la gran quantitat de documents del procés, amb unes notes que són recensions i errors de copista, per a uns historiadors que no són especialistes en Història del dret, ha estat realment difícil. Segurament algunes afirmacions hauran de ser rectificades més endavant. Tant de bo sigui així, ja que voldrà dir que hem sabut despertar l'interès d'altres professionals.

Volem manifestar el nostre públic agraïment a l'Ajuntament de Cabrera de Mar, i molt especialment al seu funcionari Víctor Julbe, el qual ha trobat i posat al nostre coneixement l'existència dels documents dels Arxius Municipals.

NOTES

(1) Carreras i Candi, Francesc, *Lo castell de Burriach o de Sant Vicents*, pàgs. 101 i 102.

(2) Darrer membre d'aquesta família que fou senyor del castell. Veure Carreras i Candi, «Lo castell...», pàgs. 117 i 118.

(3) Ibidem, pàg. 118. Hi ha una reproducció del registre de venda al llibre *Argentona Històrica*, de F. Carreras i Candi. Pàgs. 106 i 107.

(4) Avui encara s'anomena així.

(5) Funcionari encarregat de la vigilància i control de pesos, mesures, qualitat, preus, etc. de les mercaderies.

(6) Requeriment. Petició que es fa a algú, demanant que faci o s'abstingui de fer un acte determinat.

(7) Vegeu «Lo castell...», capítols XVII i XVIII.

(8) Ibidem, capítol XVIII.

(9) Germà i successor de Pere Joan Ferrer en la senyoria de Burriac. Vegeu la revista *Laietània I*, corresponent a l'any 1981. Pàgs. 227-229.

(10) Vegeu «Lo castell...», pág. 195.

(11) Al 1524, la Sra. Elisabet Sarriera és ja la Sra. Elisabet d'Oms i Tagamanent, muller de Berenguer d'Oms.

(12) Pare del nostre personatge, que, com diu F. Carreras i Candi, es deia igual que el seu fill. «Lo castell...». Pàg. 181.

(13) «Notas dels actes y papers de la present caxa». Fols 1/-16.

(14) Pare de Miquel Carbonell (1434-1517), nomenat arxiver reial per Joan II i escrivà de la seva casa. Gran Enciclopèdia Catalana. Vol 4 pàg. 370.

(15) Resident al monestir?

(16) Part que el marit assegurava a la seva dona com a compensació del dot que ella aportava. En el nostre cas, l'esponsalici de 21.000 sous, resutlava del dot de 42.000 que havia aportat Dª Joana.

(17) «Notas...». Fols 23-24

(18) Segons Carreras i Candi, Pere Joan Ferrer defallí entre 1502 i 1503 (Lo castell... pàg. 193). D'acord amb Miquel Coll i Alentorn, aquesta data podria allargar-se fins el 1504 (G.E.C. Vol. 7, pàg. 400). La nostra data, si no és error de copista, podria fer variar notablement la data de defunció de Pere Joan Ferrer. També és significatiu que sigui a partir de 1509 que Galcerà Ferrer envià un manament a Francesc Desbosch, apressant-lo perquè presenti els títols en virtut dels quals posseeix els castells de Vilassar i Burriac, donat que aquest ha estat «transportat o pervingut en vós sens ferma e consentiment del senyor Rey». «Lo castell...» Pàgs. 315-316.

(19) Miquel Ferrer casà amb Joana de Blanes i de la seva descendència només tenim notícia de dues filles, Elionor i Joana. «Notas...». Fols 23-24. Pere Joan Ferrer casà amb Elionor, i d'ells només coneixem un fill, Carles. Vegeu «Notas...». Fol. 41.

(20) «Notas...». Fols 32-33.

(21) La solució definitiva no arribarà fins a la segona meitat del segle XVII. Vegeu «Lo castell...». Pàgs. 215-220.

(22) «Notas...» Fol. 65.

BIBLIOGRAFIA

— Carreras i Candi, Francesc. *Lo castell de Burriach o de Sant Vicents*, Mataró, 1908.

— Carreras i Candi, Francesc, *Argentona Històrica*, Barcelona, 1891.

NOTICIARI ARQUEOLÒGIC

TROBALLES A CAN GENISSANTS, AL CARRER DE SANT FRANCESC D'ASSÍS Nº 16 (MATARÓ)

Es va descobrir a l'any 1979, arran de fer els fonaments per a un nou edifici.

La troballa va consistir en un gran mur de factura romana, aparell «opus incertum», a base de pedres de granit molt ben lligades amb argamassa i arrebossat amb «opus signinum». A la base existeix un paviment «opus testaceum», del qual només s'ha vist dos metres de llargada. L'amplada del mur és de 0,57 m., l'alçada vista és de 2,65 m. Del coronament se n'ha vist catorze metres i discorre en perpendicular en relació amb el carrer.

En base a la normativa del Pla General, previ acord amb la propietat i els constructors, s'hi pogué intervenir, això va permetre obrir un quadre de 2x2 m.

La ceràmica apareguda és, majoritàriament, anterior al segle II d.C. Cal destacar-ne: una gerreta de campaniana «B» forma 10 Lamboglia; diversos fragments de sigil.lata aretina, dos dels quals amb la marca del terrisser, un corresponent a «STEPHANVS» impresa en forma retrògrada i l'altre «RASIN» en forma Ritt 5; altres fragments de sigil.lates de les poc conegudes imitacions aretines, sud-gàl.liques, hispàniques i clares; dues llànties, l'una de pre-voluta i l'altra Dressel 9 amb un gladiador, etc. Altres materials a remarcar són diverses monedes de bronze romano-republicanes, dues de les quals corresponen a denaris. També aparegué una gran quantitat de fragments d'àmfora romana, amb predomini de la forma Dressel 2-4, així com una Dressel 1 d'època republicana i un fons amb l'estampilla «NAS» formant nexe la N i l'A.

Les característiques de la troballa fa pensar si es tracta d'una gran cisterna, el que sí que és segur és que es tracta d'una construcció notable i que caldria en un futur resseguir.

Per acabar direm que la construcció romana i l'estrat corresponent han estat íntegrament respectats per la nova construcció, i ha quedat reservada per a unes altres circumstàncies i que l'estudi d'aquesta prospecció es troba en curs i s'espera publicar-lo ben aviat.

Josep Antoni Cerdà

TROBALLES AL CARRER BONAIRE Nº 19 (MATARÓ)

Pel novembre del 1980, i amb motiu de la remodelació d'un edifici del segle XVII, a la part posterior aparegueren diversos materials moderns i alguns de romans.

Dels materials moderns cal destacar diversos fragments de plats decorats en blau, del tipus de la «ditada», de la «corbata», d'influència francesa, etc.

El material romà consisteix en diversos fragments de tègules recremades, d'imbrix i àmfores; cal

remarcar la troballa, en les parets enderrocades, d'un fragment de testa femenina en marbre de Carrara, corresponent a la part posterior del cap, s'hi conserva una part del cabell, recollit per una cinta en un rodet, per les seves característiques hom pot deduir que correspon a un retrat femení d'època antoniana (segle II d.C.).

Carles Martí

ACCIONS FURTIVES A PINEDA DE MAR

A l'any 1984, en la muntanya del Montpalau i prop del seu castell localitzàrem 3 cates d'excavacions furtives. Concretament a la part Sud del castell n'hi ha una de 3'5 m. de llarg per 1'5 m. d'ample. Llençats als seus voltants s'hi veuen fragments d'àmfora romana, ímbrex, bipedal, dòlia, «tegulae» amb vora i ceràmica d'ús comú ibèrica i qualque de romana. A la part Sud-Oest s'hi troben dues cates, la primera d'elles a tres metres i mig del mur S-O del castell, té 1'50 m. de llarg per 1'50 m. d'ample. La tercera està al costat Sud-Oest i paral.lela a la bassa situada en aquella part. Té més de 4'5 m. de llarg per 1'25 m. d'ample.

Hem de remarcar que aquesta «acció» està feta per algú que té uns certs coneixements sobre el procediment a seguir, d'aquí la utilització adaptada de la quadrícula, si bé sembla que no té ni la suficient maduresa i respecte que el nostre Patrimoni arqueològic necessita. Aquesta «acció» de tanta baixesa cívica es veu consumada a més amb la presència aquí i allà de petits forats que en alguns casos assenyalen la presència dels detectors de metalls.

Al respecte férem una visita amb d'altres companys del Museu i el Sr. Joaquim Arxé del Servei d'Arqueologia de la Generalitat.

Albert Soler

TROBALLES A CAN BENET (CABRERA DE MAR)

A Cabrera de Mar, al lloc conegut com a Can Benet, situat a l'entrada del poble, i amb motiu dels moviments de terres efectuats per a la construcció d'un polisportiu, es va poder detectar la presència d'una quantitat notable de fragments de ceràmica ibèrica i romana, d'ús comú, incloent àmfora. També es varen trobar dos fragments de tègula, amb vora. Destaquem la presència d'un fragment de T.S. Sudgàlica.

No s'han trobat, però, restes de cap estructura, pel que no es pot saber a què correspondria el material trobat.

Rosa Isabel Garí

NOTES SOBRE PINEDA

Segons ens ha informat el Sr. F. Vallespí, a l'any 1982 fent unes rases al carrer Barcelona entre el carrer Biblioteca i el de Mar, es trobaren restes de cerámica, algunes atribuïbles a la romana, concretament àmfores. A la cruïlla amb el carrer de Mar, aparegueren restes d'ossos humans. Cal relacionar aquestes troballes amb les aparegudes prop de la Biblioteca Popular Serra i Moret que tenien una inequívoca filiació romana.

Prop de l'aqüeducte romà de Pineda (Can Cua) es trobaren dues monedes romanes de l'emperador Constantí II (346-360 dne) en molt mal estat de conservació. Foren cedides al Museu Comarcal del Maresme-Mataró pel Sr. Joan Carles Fayoz.

En el transcurs d'una visita que efectuàrem l'any 1980 al castell de Montpalau (per tal de fer-ne la planta) amb l'arquitecte Lluís Bonet i Garí i el company J.F. Clariana, poguérem constatar l'existència de les restes de la capella romànica del castell (?).

Albert Soler

NOTES SOBRE TORDERA

L'hivern de l'any 1984, eixamplant el camí que porta a l'església de St. Pere de Riu s'ha escapçat part del talús on es dibuixaven les restes de les sepultures Alto-Medievals allí existents.

Albert Soler

INFORME DE LES EXCAVACIONS EFECTUADES A CAN XIMENES. MATARÓ

Durant els mesos de desembre de 1981 fins al febrer de 1982 la Secció Arqueològica del llavors Museu Municipal de Mataró va realitzar una sèrie de prospeccions arqueològiques a la ciutat romana d'Ilduro, situada sota l'actual Mataró, concretament al lloc que fins fa poc ocupava la coneguda joieria Ximenes al Carreró núms. 43-45.

Les prospeccions s'efectuaren en dues fases, abans i després de què s'hagués enderrocat el vell edifici de la susdita joieria.

En una primera fase s'obriren una sèrie de cates repartides per tot el solar de dimensions i formes variables, segons les possibilitats que oferien les habitacions de la casa. En total es practicaren cinc cates.

La primera es realitzà a la part central. Resultat de la cata fou la troballa d'un estrat d'època moderna, amb abundància de materials dels segles XV al XVII: ceràmique blaves, de reflexos metàl.lics, vidre i monedes.

Aparegué també una paret trobada a escassa fondària, molt escapçada, sobre un empedrat que li servia de base.

A la segona cata atmbé aparegueren nivells d'ocupació moderna. A la part més inferior, s'hi trobaren estrats romans, un del Baix Imperi i un altre d'època romano-republicana format per terres molt consistents. A mida que s'anava aprofundint desapareixia la ceràmica romana i només en sortia d'ibèrica, encara que progressivament amb menys quantitat.

És d'esmentar la troballa d'una petita clavaguera de factura romana, orientada de NO a SE, i que es ficava per dessota d'un empedrat de característiques similars al trobat a la cata 1.

La tercera cata posà al descobert la continuació de l'empedrat, i donà com a resultat la troballa d'un estrat romà de finals del segle Ier. dC.

La quarta cata, practicada prop de la primera, ens descobrí una petita part de l'empedrat. La troballa més important fou uns estrats romans molt fondos en forma de fossa, amb materials majoritàriament Baix Imperials, que abastarien des de finals del segle IIIr. fins ben bé el segle VIè. Junt amb les ceràmiques pròpies d'aquest període (Clares D i paleocristianes) aparegueren una vintena de monedes dels segles IIIr. i IVrt.

La cata cinc fou l'única que es practicà fora de l'edifici, concretament al pati interior.

Per sota dels nivells medievals i moderns aparegueren dos estrats romans. El primer contenia amb abundància materials del segle IIIr. i IVrt.

A l'estrat segon han aparegut fragments de campanianes B, algun fragment d'aretina arcaica i monedes ibèriques.

Fou important la troballa d'una claveguera que, per les seves dimensions, correspondria a un dels desguassos principals de la ciutat. Sembla ser que fou terraplenada de residus a finals del segle IIIr.

La segona fase d'excavacions es portà a terme per l'octubre del 1982, quan l'edifici fou enderrocat.

Primerament s'intentà la localització de la claveguera romana que aparegué en la prospecció del pati. Un cop aconseguit això es resseguí i excavà en una longitud de 5 metres. La direcció que portava era de NO-SE, encara que molt menys diagonal que la trobada a la cata 2. Per tant, totalment contrària a la de la claveguera excavada per en Marià Ribas a la Plaça Pius XII al 1962.

A l'extrem sud, la claveguera es ficava per dessota l'empedrat que haviem trobat per tot el solar, de manera que no quedava obstruïda, sinó que apareixia coberta amb una mena de volta.

La claveguera estava plena amb materials del segle IIIr.

Per tal d'esbrinar la relació que guardava la dita claveguera amb l'empedrat a què ens hem referit diverses vegades, es procedí a la seva neteja. D'aquesta manera es posà al descobert les restes de la planta d'un interessant edifici públic romà, de petites dimensions.

La planta d'aquest edifici és rectangular, amb un absis a cada costat, de manera que l'espai interior restava dividit en tres departaments molt ben definits. El terra, molt malmès, era d'«opus testaceum».

L'entrada es realitzava pel cantó est, a on hi havien les restes dels basaments de quatre columnes. Davant de l'edifici romà, s'hi veieren restes d'un possible empedrat. Formaria part del Fòrum romà?

La claveguera atravessava l'edifici i sortia per l'extrem oposat.

En aquests moments s'està procedint a l'estudi dels materials exhumats, molt abundants, així com de les importants estructures romanes aparegudes.

Josep Antoni Cerdà

NOTÍCIA SOBRE LES DARRERES ACTUACIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA PLAÇA GRAN DE MATARÓ

LA INTERVENCIÓ DE L' ANY 1981

Amb motiu de la redescoberta del mosaic de «Can Guanyabens», i tenint en compte que s'havia de remoure la pavimentació de la Plaça Gran per tal de renovar-lo i remodelar la plaça, la Secció Arqueològica procedí a fer quatre cates de 3x3 metres que posaren de relleu que fos impossible que allí hi hagués el fòrum de la ciutat romana. Al primer tempteig s'exhumà part d'un dipòsit d'època romana les parets del qual estaven arrebossades amb «opus signinum» i el paviment del qual, també d'«opus signinum», estava força malmès per les edificacions medievals que s'hi bastiren a sobre. L'únic nivell que es trobà corresponia a l'època en la qual s'enderrocà la casa medieval per ampliar la plaça. Al segon tempteig aparegué una claveguera romana d'uns 45-50 cm. d'amplada i una alçada conservada de 50 cm., aquesta troballa es considerà com a possible indici de l'existència d'un carrer de la ciutat romana que aniria amb una orientació de nord a sud aproximadament. Excepte el nivell interior de la claveguera, tota la resta estava molt remoguda per la plantació d'arbres i la construcció d'una mina d'aigua moderna; la datació de la claveguera pogué fer-se mercès a la troballa d'un fons de campaniana «B» de la forma Lamb. 1 que formava part de llurs parets; l'època de construcció de la claveguera és, molt possiblement, de mitjans del segle Ir. a.C. Al tercer tempteig hi aparegueren tres parets, dues de les quals s'han considerat com a medievals i l'altra com a romana; en aquest tempteig aparegué un reomplert medieval del segle XIV, molt interessant per al coneixement de la ciutat medieval, ja que és el lloc on ha aparegut la ceràmica del segle XIV, absent en altres excavacions realitzades al centre de la ciutat. El quart tempteig resultà sense cap importància donada la barreja de materials exhumats i el reompliment d'una gran part del sector amb sorra.

Carles Martí

L'EXCAVACIÓ DE L' ANY 1982

L'obertura d'una rasa per a la construcció del desguàs de la Plaça Gran, seguida per un tècnic del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, va posar al descobert un paviment d'«opus signinum». Davant d'això i pel fet que no es veia un lligam clar entre les restes que s'havien documentat a les tres cales de prospecció, efectuades a l'esmentada plaça per la Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme, el Servei d'Arqueologia juntament amb la Secció Arqueològica, d'acord amb l'Ajuntament de Mataró i amb els tècnics responsables del projecte de reestructuració de la plaça, varen decidir obrir una cala davant de l'antic jutjat que permetés veure en extensió les possibles restes arqueològiques allí existents. Aquesta excavació s'ha portat a terme durant el mes de novembre de 1982.

La cala oberta, de 7 x 23 m. aproximadament, ha posat al descobert part d'una important «domus» romana. Al voltant d'un pati a cel obert amb restes de paviment d'«opus signinum», s'han localitzat tres basaments de columnes de granit que formen part d'un peristil quadrangular. Darrera d'aquests basaments hi ha un corredor pavimentat també amb «opus signinum» decorat amb tessel.les blanques i negres que formen dues sanefes, una a cada costat del corredor, que emmarquen una decoració de rosetes de tessel.les blanques i negres. En el sector sud de la cala han aparegut tres habitacions, dues d'elles al costat del peristil; una amb restes de paviment d'«opus spicatum» i l'altra amb «opus signinum» decorat amb alineacions de tessel.les blanques i negres. L'altra habitació és més interior, té el paviment d'«opus signinum» llis.

En el sector occidental de la cala han aparegut una sèrie de dipòsits adosats a les columnes del peristil.

Sota les restes d'aquesta casa han estat localitzades estructures que corresponen a una construcció més antiga que no s'ha pogut determinar de què es tracta.

En alguns sectors han estat exhumades restes de les construccions més modernes que hi hagueren en aquest lloc. D'aquestes destaquen un mur, un pou i un dipòsit colmatat amb ceràmiques del segle XVI-XVII.

En aquest moment els treballs de camp han finalitzat i ha començat la neteja del material i classificació, acabament de la planimetria, etc., per tal de poder interpretar amb més precisió el conjunt aparegut a l'excavació.

CONCLUSIONS

De la campanya d'excavació realitzada a la Plaça Gran en aquest moment se'n poden treure algunes conclusions encara no definitives, però sí indicatives del resultat final de l'estudi.

Malauradament l'antiga Iluro encara representa una incògnita pels investigadors, però les ràpides intervencions que s'han fet en el subsòl de la ciutat, han posat de manifest que Iluro va jugar un paper destacat en la romanització del nostre país. Per això ha estat un fet molt important per a la investigació arqueològica poder realitzar una excavació d'aquestes dimensions en el casc urbà de Mataró, ja que ens ha permès posar a la llum una sèrie de noves dades bàsiques per a la interpretació de la ciutat romana.

De l'excavació podem dir que trobem una seqüència d'estructures que comprèn des del segle I a. de C. fins el XVIII d. de C. Les estructures del nivell inferior que no s'han pogut determinar per no poder eixamplar la cala, corresponen al segle I a. de C. Sobre aquesta construcció, pocs anys després, finals del segle I a. de C., s'hi edifica la «domus» senyorial. Les característiques arquitectòniques d'aquesta corresponen al model de casa romana benestant.

Aquestes restes ens han permès situar els mosaics de Can Fradera que corresponen a una habitació de la mateixa casa i que fins ara no tenien un context determinat.

En un moment que no hem pogut concretar perquè les restes es troben a un nivell molt superficial i no hi ha una estratigrafia intacta, es construeixen els dipòsits del sector occidental. Aquesta transformació de l'ús del pati podria respondre a uns interessos comercials o industrials. La perduració de la casa suposem que és bastant llarga degut a les diverses refraccions que pateixen els paviments.

Les dimensions, l'estructura i la riquesa d'aquesta casa són testimonis d'una economia pròspera a Iluro a finals del segle I a. de C. segurament deguda a l'expansió comercial romana.

Les restes de les edificacions més modernes demostren que la perduració de l'hàbitat en aquest sector de l'àrea de l'actual plaça ha estat un fet que ha durat fins una època recent.

Joaquim Arxé i Josep Antoni Cerdà

LA CERÀMICA CATALANA DE LA PLAÇA GRAN

En aquesta breu nota sobre les excavacions efectuades a la plaça Gran de Mataró hem de fer esment de la impressionant troballa de ceràmica catalana decorada, d'ús comú i algunes peces de vidre, aparegudes dins d'un petit dipòsit d'època medieval i moderna.

Per al coneixement de la ceràmica catalana, les excavacions de la plaça Gran, representen una de les troballes més importants dels darrers anys, tant pel nombre de peces exhumades (prop d'un miler entre decorades i terrissa comuna) com per la varietat i raresa d'alguna d'elles.

En aquesta nota que hem elaborat farem esment dels diferents tipus apareguts i traçarem les línies generals de la problemàtica que representa encara l'estudi de la ceràmica catalana dels segles XVI i XVII, sense intentar avançar conclusions definitives, doncs pensem que això serà resultat d'un estudi molt meticulós que tot just no ha fet més que començar.

Dins del dipòsit on es produí la troballa, els materials estaven disposats de la següent manera:

—Una primera capa de terres i pedres, algunes d'elles amb la seva superfície amb restes de matèria vidriada, segurament per estar a prop d'un forn. En aquestes primeres capes de terra aparegueren les primeres ceràmiques catalanes, del tipus decorat amb blau de cobalt sobre superfície blanca, presentant els temes tan coneguts de la «ditada», la «cirereta», la «corbata», així com fragments de «sagnadors». Tot això junt amb un ardit de l'any 1653.

—Una segona capa de terres incloïa centenars de peces de terrissa comuna:

-amb vidriats vermellosos: plats, cassoles, tupins, cassoles per rostir, tapadores, safates, fogons, olles, ansats, etc...

-amb vidriats verds: càntirs, setrills, bocals, bacins, etc.

-terrissa grisa: càntirs, poals, olles, gibrells, tapadores, fogons, etc.

Junt amb tot això prop d'un centenar de plats i escudelles amb orelles, amb reflexos metàl.lics, decorat amb testes de moro, Creus de Malta, ocells quadrúpedes, motius florals, i un plat excepcional decorat amb un motiu eròtic. A més, acompanyaven les peces daurades un centenar més de plats policroms i una cinquantena d'escudelles dels mateixos colors, predominant-hi els exemplars decorats en blau i groc: ocells, flors, Creus de Malta, motius geomètrics, etc. Algunes peces de vidre, ossos i gran quantitat d'escates de peix situades a manera de llit completaven l'espectacle.

Una tercera capa de terres compactes, i completament estèril de material, donava pas al següent farciment de ceràmica, on només aparegueren peces catalanes decorades amb reflexos metàl.lics; prop

d'un centenar, sobretot plats. Els motius que els decoraven eren similars als del primer farciment. També abundà la terrissa comú i algunes peces més de vidre. De nou un llit d'escates de peix situat a la part més fonda. En aquest moment ja s'havia ultrapassat el nivell de l'enrajolat del dipòsit, el qual havia estat rebentat prèviament a l'abocament de la ceràmica.

Finalment, un darrer estrat proporcionà fragments de ceràmica catalana blanca i també decorada en manganès sol, i en combinació amb òxid de coure, datats de mitjan segle XIV, època en què es bastiria el dipòsit.

Quant al lloc de fabricació de totes aquests materials es poden donar opinions diverses.

Per exemple, les ceràmiques daurades semblen ser obra dels forns de Reus, si comparem les decoracions i les marques de terrissers dels reversos d'alguns plats amb els trobats a la ciutat del Baix Camp. De tota manera molts motius iconogràfics foren agafats de models barcelonins i adaptats posteriorment, la qual cosa ens podria fer dubtar del lloc exacte de la seva procedència. Admetent que alguna peça pugui estar feta a Barcelona, o en alguna altra població, creiem que es donen les suficients proves per a considerar-les obra de Reus; descartem totalment un hipotètic origen local. Més problema ofereixen les peces blaves, bicromes i policromes, doncs se'n coneixen ben poques. És comunament acceptat el seu origen barceloní; de tota manera hi ha gran varietat de decoracions i també de pastes, la qual cosa podria indicar tal vegada la provinença de més d'un centre productor.

I de la mateixa manera que amb les produccions daurades hi ha la possibilitat de què alguna peça sigui barcelonina, en els exemplars blaus o polícroms també hi cap la possibilitat de què algun hagi estat fabricat a Reus. Descartem altra vegada qualsevol hipòtesi que pretengui relacionar aquestes peces amb forns mataronins.

Finalment queda el problema del lloc de fabricació de la terrissa comuna. És aventurat fer hipòtesis tenint en compte la manca d'informació al respecte. Hem pogut veure terrissa igual a museus de Barcelona i també al museu Prim Llull de Reus.

Quant a les peces de vidre, creiem que aquestes sí que les podem considerar obra dels vidriers mataronins, tan afamats en aquella època. Per això creiem que serà interessant donar-les a conèixer, encara que la majoria de formes han estat ja recollides en els catàlegs d'en Gudiol dels anys 30. Cronològicament el farciment més modern deuria correspondre al primer quart del segle XVII, mentre que el farciment més antic correspondria als primers anys del segle XVII, encara que creiem que entre un i l'altre no hi ha d'haver gaire diferència de temps.

Quant al perquè s'hi abocaren peces senceres i fragmentades dins del dipòsit encara no hi hem trobat cap explicació satisfactòria, tot i que tenim presents els exemples de la Pia Almoina, de Girona, la Pia Almoina d'Olot, el monestir de St. Feliu de Guíxols i els casos similars trobats a Reus o a Bellpuig.

Josep Antoni Cerdà

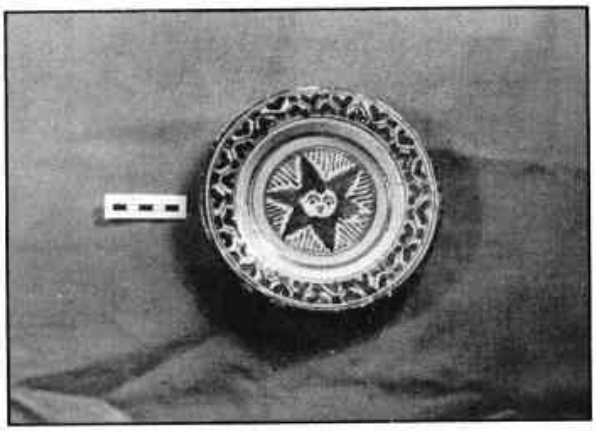

VÀRIA

IV CURS D'INICIACIÓ A L'ARQUEOLOGIA

Aquest curs tingué lloc entre el gener i maig del 1982. Va constar d'un programa molt dens, a base de classes teòriques impartides els dissabtes a la tarda en el local de la Secció, i de classes pràctiques exercitades en el Clos Arqueològic de Torre Llauder.

El curs va ser organitzat per la Secció Arqueològica del Museu Comarcal i hi assistiren una trentena de persones.

10è. ANIVERSARI DE LA SECCIÓ ARQUEOLÒGICA

Entre el 16 de novembre i el 15 de desembre de l'any 1981, es desenvoluparen un seguit d'actes commemoratius del 10è. aniversari de la fundació de la Secció Arqueològica del llavors Museu Municipal de Mataró.

Els actes programats foren diversos, i estigueren força concorreguts.

La relació d'aquests actes va ser la següent:

CICLE DE CONFERÈNCIES

-Sr. Enric Sanmartí i Grego
tema «Origen i evolució del món ibèric»

-Sr. Josep Guitart i Duran
tema «La romanització al Maresme»

-Sr. Leandre Villaronga
tema «Les monedes ibèriques de la Laietània»

-Sr. Josep Salrach i Mares
tema «El Maresme dins la Catalunya de l'Alta Edat Mitjana»

-Sr. Jaume Sobrequés i Callicó
tema «Mataró i el Maresme a l'Edat Mitjana».

PROJECCIÓ DE PEL.LÍCULES

«Grècia i Roma en Provenza»
«La cueva del Hortus»
«Arqueologia en Laboratorio»

Potser l'acte més important va ser la presentació de la nova revista del Museu «LAIETANIA». Aquest acte es va fer el 5 de desembre del 1981.

INAUGURACIÓ DEL MUSEU COMARCAL DEL MARESME. MATARÓ

El dia 16 d'abril del 1983, tingué lloc la inauguració de les renovades i ampliades instal.lacions de l'antic Museu Municipal de Mataró, transformant-se en MUSEU COMARCAL DEL MARESME. MATARÓ,

en virtut del Conveni signat entre l'Ajuntament de Mataró i la Generalitat de Catalunya el 10 de febrer del 1982 (D.O.G. nº 208 de 17 març 1982).

L'acte inaugural va ser presidit pel Conseller de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat Honorable Sr. Max Canher, l'Alcalde de Mataró, Il.lm. Sr. Manuel Mas, el Sub-Director General del Patrimoni Cultural de la Generalitat Sr. Josep Guitart, el Primer Tinent d'Alcalde i Regidor de Cultura de l'Ajuntament de Mataró Sr. Antoni Segarra i el Regidor Delegat del Museu Sr. Joan Bonamusa.

En primer lloc es va procedir a una sèrie de parlaments en els quals el Sr. Bonamusa va posar l'accent, en què la inauguració havia estat possible mercès a la suma de molts esforços tant de la gent que al llarg dels anys han treballat, i treballen, dins l'àmbit del Museu, així com la voluntat de les institucions en fer-lo una realitat viva. El Sr. Guitart, va fer una exposició de la política museística de la Generalitat, en base a articular i potenciar els museus vigents dins una àmplia xarxa, de la qual la inauguració del Museu Comarcal del Maresme n'era el primer pas. El Sr. Manuel Mas, va remarcar l'acte com el resultat de la col.laboració entre l'Ajuntament de Mataró i el Govern de Catalunya, mitjançant un Conveni, que a Mataró en seguirien d'altres com el de la creació de la Biblioteca i l'Arxiu, ambdós de projecció comarcal. El Sr. Max Canher, clogué l'acte, posant de relleu que calia redreçar el país mitjançant l'estreta col.laboració entre les diferents administracions, citá com a exemple la present inauguració.

Un cop finalitzat l'acte protocolari, es va procedir a visitar les diferents sales d'exposició, així com les diverses dependències.

EXPOSICIONS DE LA CERÀMICA CATALANA DE LA PLAÇA GRAN DE MATARÓ

Les excavacions fetes a la Plaça Gran a l'any 1982, varen proporcionar un important lot de cerámica catalana dels segles XVI-XVII, bàsicament de reflexos metàl.lics, que sembla procedir de Reus, i de blava o policroma fabricada possiblement a Barcelona. Completa el lot una gran quantitat de la denominada d'«ús comú».

Una mostra important ja ha estat donada a conèixer mitjançant dues exposicions públiques, realitzades per diferents motius:

Abril 1983 - MUSEU COMARCAL DEL MARESME. MATARÓ
Amb motiu de la inauguració de les noves instal.lacions

Desembre 1983 - CAIXA D'ESTALVIS LAIETANA. ARGENTONA
Exposició feta dins els programes normals de la Sala d'Exposicions de la Caixa Laietana a Argentona.

INCOACIONS PER A LA DECLARACIÓ DE MONUMENT HISTÒRICO-ARTÍSTIC

A instàncies del Museu Comarcal del Maresme-Secció Arqueològica, al llarg de l'any 1983, s'han vist culminats una sèrie de tràmits, per a la incoació d'expedients per a la declaració de Monument Històrico-Artístic, per part del Govern de Catalunya, a favor d'un seguit d'elements puntuals del Patrimoni Històric del Maresme.

Aquests són els següents:

-POBLAT IBÈRIC DE BURRIAC i CASTELL MEDIEVAL DE SANT VICENÇ o de BURRIAC (Cabrera de Mar)
(D.O.G. nº 383 de 23 de novembre del 1983)

-SUBSÒL DEL CASC ANTIC DE MATARÓ - ANTIGA ILURO
(D.O.G. nº 383 de 23 de novembre del 1983 i nº 384 de 25 de novembre del 1983)

-AQÜEDUCTE ROMÀ DE PINEDA DE MAR
(D.O.G. nº 296 de 21 de gener del 1983)

-VIA ROMANA DE PARPERS (Argentona)
(D.O.G. nº 306 de 23 de febrer del 1983)

Com a conseqüència d'altres iniciatives, també s'ha incoat l'expedient a:

-BASÍLICA DE SANTA MARIA DE MATARÓ
(D.O.G. nº 330 de 20 de maig del 1983)

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

GENERALITAT DE CATALUNYA.- «LES EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES A CATALUNYA EN ELS DARRERS ANYS». Excavacions Arqueològiques a Catalunya nº 1. Direcció General del Patrimoni Artístic. Servei d'Arqueologia. Barcelona 1982. 426 pàgines.

Llibre on es recullen totes les excavacions, que es portaven a terme, en el moment del traspàs de les competències en matèria arqueològica a la Generalitat de Catalunya.

Pel que fa referència a la comarca del Maresme, hi figuren diversos treballs, la relació dels quals és com segueix:

Època ibèrica

«BURRIAC, CABRERA DE MAR» a cura de Josep Barbarà i Ferràs (pàgs. 186-187).

«CAN MODOLELL I CAN MIRALLES, CABRERA DE MAR», a cura Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró (pàgs. 183-188).

Època romana

«PROSPECCIONS SUBMARINES AL BARCELONÈS I AL MARESME» a cura de Josep Guitart, Josep Mª Gurt, Josep Mª Granell i Pepita Padrós (pàgs. 298-300).

«CAN MODOLELL, CABRERA DE MAR» a cura Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró (pàgs. 301-304).

«EL ROSER O EL MUJAL, CALELLA» a cura d'Albert Lopez i Mullor (pàgs. 305-307).

«MALGRAT DE MAR, MARESME» a cura de Francesc Burjachs, Josep Mª Defaus, Lluís Garcia, Magi Miret i Josep Mª Solias.

«TORRE LLAUDER, MATARÓ» a cura Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró (pàgs. 310-313).

«MATARÓ» a cura Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró (pàgs. 314-318).

Cal posar de relleu el «lapsus» produït en el treball de l'època ibèrica de «CAN MODOLELL i CAN MIRALLES, CABRERA DE MAR», on s'han publicat uns materials gràfics pertanyents al treball de «CAN MODOLELL, CABRERA DE MAR» d'època romana, mentre els que corresponien a aquest darrer treball foren omesos.

Xavier BARRAL i ALTET.- «LES MOSAÏQUES ROMAINES ET MÉDIÉVALES DE LA REGIO LAIETANA (BARCELONE ET SES ENVIRONS)» Universitat de Barcelona. Institut de Prehistòria i Arqueologia. Barcelona 1978. 172 pàgines i 111 planxes.

Important treball on s'estudia d'una forma sistemàtica i exhaustiva tots el mosaics de la regió laietana, coneguts fins llavors. Amb aquest estudi hom palesa la forta romanització de la Laietània, tant urbana com rural.

Ricard PASCUAL i GUASCH.- «EXPLORACION SUBMARINA ENTRE LLAVANERES Y MATARÓ (BARCELONA)» a «Ampurias» vol. 43. Diputació de Barcelona. Institut de Prehistòria i Arqueologia. Barcelona 1983. Pàgines 217-251.

Estudi força detallat del fons marí del front marítim de Mataró. El treball presenta dos importants aspectes, per un costat els resultats d'una investigació bastant detallada feta en la zona del mar d'una de les primeres ciutats romanes d'aquesta costa, Iluro, amb la qual cosa hom posa de manifest el tràfic marítim de l'època, i per l'altre, sembla aclarir l'antic dubte de si Iluro tingué, o no, port; els resultats semblen evidents, ja que la presència de vestigis d'una construcció d'aquestes característiques no han aparegut enlloc de l'àrea rastrejada.

Josep I. PADILLA i Elisenda VIVES i BALMANYA.- «LES EXCAVACIONS A L'ESGLÉSIA DE SANT ANDREU (ÒRRIUS)».

Anna M. BALAGUER i M. CRUSAFONS I SABATER.- «ESTUDI PRELIMINAR DE LA TROBALLA DE MONEDES COMTALS». Ambdós treballs en un sol volum a Excavacions Arqueològiques a Catalunya nº 2. Subdirecció General de Museus, Arts Plàstiques i Arqueologia. Servei d'Arqueologia. Barcelona 1983. 104 pàgines.

Memòria de les excavacions que tingueren lloc en l'església parroquial de Sant Andreu d'Òrrius a l'any 1982. Aquesta prospecció es va realitzar com a conseqüència d'unes obres d'acondicionament de l'església, que varen comportar l'arrencament del paviment per bastir-ne un altre de nou. Amb aquesta intervenció, es varen iniciar unes prospeccions que ben aviat posaren al descobert elements arquitectònics de l'etapa romànica, així com sepultures i fosses d'inequívoca filiació medieval. La troballa més espectacular corresponguè a un lot de 196 monedes comtals, que en aquest treball són objecte d'un estudi monogràfic.

Leandre VILLARONGA.- «NUMISMÁTICA ANTIGUA DE HISPANIA» Editorial Cymus. Barcelona 1979. 350 pàgines.

Interessant estudi sobre les emissions monatals ibero-romanes hispàniques, comprén des de la introducció a la moneda a Hispània, a partir dels mòduls encunyats a Messalia, Rhode i Emporion fins a les emissions imperials del segle I d.C. Presenta un especial in-

terès, per a un millor coneixement del poblament de les contrades catalanes, i en particular de la regió laietana amb l'estudi de les seques com: LAIESKEN, BAITOLO i ILTURO.

Ricard PASCUAL i GUASCH.- «LAS ANFORAS DE LA LAYETANIA» a «Methodes classiques et methodes formelles dans l'etude des amphores». «Actes du col.loque de Rome: 27-29 mai 1974». Ecole Française de Rome, any 1977. Pàgines 47-96.

«Corpus» on es recullen i s'estudien totes les marques exhumades dins l'àrea de l'antiga Laietània. En total són cent-cinc. Presenta un particular interès les marques que procedeixen del mateix territori, corresponents a àmfores vinàries, cosa que posa de relleu la importància del cultiu i comercialització del vi laietà, esmentat ja per diversos autors clàssics.

MINISTERIO DE CULTURA.- «ARQUEOLOGIA 1982» Dirección General de Bellas Artes y Archivos - Subdirección General de Arqueologia y Etnografía. Madrid 1983. 263 pàgines.

Memòria de les actuacions arqueològiques programades dins l'àmbit de l'Estat espanyol durant l'any 1982.

En la relació i breu explicació, de cada jaciment, corresponents al Maresme s'hi troben els següents:

Època ibèrica

C-9 «EL POBLADO IBÉRICO DE BURRIAC (CABRERA DE MAR-MARESME) a cura de J. Miró i J. Pujol (pàg. 145).

C-12 «EL POBLADO IBÉRICO DE LA CADIRA DEL BISBE (PREMIA DE DALT-MARESME) a cura de J. Alvarez i A. Carrasco (pàg. 145).

Època romana

C-8 «CAN MODOLELL (CABRERA DE MAR-MARESME) a cura de J. Bonamusa i I. Garí (pàg. 144)

C-10 «VILLA ROMANA DEL ROSER (Calella-Maresme)» a cura de A. López (pàg. 145)

C-11 «EXCAVACIÓN DE URGENCIA EN LA PLAZA GRAN (MATARÓ-MARESME)» a cura de J. Arxe i J.A. Cerdà (pàg. 145).

Joan GIMENEZ i BLASCO.- «ECONOMIA I SOCIETAT MATARÓ, 1600-1639» Accèssit al Premi Iluro 1983. Mataró 1984. 284 pàgines.

L'autor, membre de la Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme, aborda, amb aquest estudi, un dels segles més poc estudiats de la ciutat de Mataró, aporta interessants dades que ens aproximen amb més detall i rigor a l'«status» sòcio-econòmic de la ciutat, en una etapa crucial com va ser la del segle de la Guerra dels Segadors i del llindar de la Guerra de Successió.

G. FABRE - M. MAYER - I. RODA.- «INSCRIPCIONS ROMANES DE MATARÓ I LA SEVA ÀREA (EPIGRAFIA ROMANA DEL MARESME)» Accèsit Premi Iluro 1980. Mataró 1983. 143 pàgines i 71 làmines.

Acurat estudi del «corpus» epigràfic romà del Maresme, corresponent majoritàriament a l'antic «municipium» d'Iluro. És un treball de consulta obligada per a tot aquell que vulgui aprofundir l'etapa romana d'aquesta zona. El treball, a més de les inscripcions físiques, recull també, totes aquelles de procedència bibliográfica, amb això cal dir que n'aporta d'oblidades, com són les que va recollir Jeroni Pujades en la seva documentació, que resta inèdita a la Biblioteca Nacional de Paris, i que ara es donen a conèixer mercès a la tasca de recerca dels autors del llibre.

Marta PREVOSTI i MONCLÚS.- «CRONOLOGIA I POBLAMENT DE L'ÀREA RURAL D'ILURO» Premi Iluro 1980. Mataró 1981. Primer volum 564 pàgines; segon volum 69 pàgines, 69 figures, 14 làmines i 1 plànol.

Aquest treball, conjuntament amb el dedicat a l'àrea rural de Baetulo, va ser la tesis doctoral de l'autora. És una aproximació al poblament rural d'ambdós «municipium» romans. L'autora ho treballa amb tot el material disponible: fons de museus, arxius particulars, bibliografia, etc. Abastar tot aquest material ha estat una veritable labor de recerca, ja que llur dispersió no ho feia gens fàcil, però mercès a l'esforç i la constància de la Dra. Prevosti avui podem disposar d'una síntesi molt important, sobre el que va ser l'economia rural d'aquesta part de la Laietània litoral. D'aquesta obra cal remarcar-ne el rigor científic mantingut en tot moment en llurs plantejaments.

Marta PREVOSTI i MONCLÚS.- «CRONOLOGIA I POBLAMENT DE L'ÀREA RURAL DE BAETULO» Monografies Badalonines nº 3. Museu de Badalona. Any 1981. 306 pàgines i 15 làmines.

Tal com hem dit en la nota de l'obra de la mateixa autora, dedicada a Iluro, ambdós treballs corresponen a la mateixa tesi doctoral. Referent a la seva valoració és vàlid tot el que hem exposat en la susdita nota.

Marià RIBAS i BERTRAN - Jaume LLADÓ i FONT.- «EXCAVACIONS D'UNES HABITACIONS PREROMANES A BURRIAC (CABRERA DE MAR) a «Pyrenae» volum 13-14. Universitat de Barcelona. Institut d'Arqueologia i Prehistòria. Barcelona 1977-1978. Pàgines 153-180.

En aquest treball els autors hi recullen els resultats d'excavacions de diferents èpoques, i que per causes diverses restaven inèdites. Aquestes excavacions corresponen a diferents habitacions del poblat, unes excavades per en J. Lladó (1ª etapa), i les altres (2ª etapa) per un grup de col.laboradors a l'entorn del Sr. Marià Ribas, en aquesta segona intervenció, a més de participar-hi els esmentats pel Sr. Ribas, també s'hi han d'afegir els noms de Josep Lloansi i Joan Bonamusa, ambdós incomprensiblement oblidats. L'estudi presenta un gran interès per a un millor coneixement del poblat de Burriac.

ÍNDEX

	Jesus Illa en el record.	5
Robert Lleonart i Casadevall	El jaciment epicardial del Castellàs Rocs de Sant Magí a Llavaneres (El Maresme).	8
Jordi Perez i Conill	Els vasos hallstàttics d'Argentona.	24
A. López, J. Rovira i E. Sanmartí	Excavacions al poblat ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental). Campanya 1981.	32
J. Miró i J. Pujol	Nota sobre la campanya d'excavacions realitzada durant l'any 1983 en el poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, Maresme).	36
N. Benito, J.Mª Defaus, Mª del Mar Espadaler, F. Burjachs i M. Molina	Les excavacions al poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar - El Maresme) durant la campanya de 1984.	42
J. Pujol i J. Garcia	EL grup de sitges de Can Miralles-Can Modolell (Cabrera de Mar, Maresme) - Un jaciment d'època ibèrica situat en la rodalia del poblat de Burriac.	46
Josep Barberà i Farrès	Un paral.lel remot de l'edifici públic de Burriac (Cabrera de Mar).	146
Carles Martí i Garcia	La circulació monetària del poblat ibèric de Burriac i el seu hinterland a la llum de les últimes troballes de la campanya d'excavacions de 1983.	152
Esther Pons i Mellado	Acerca de unos hornos ibéricos en la Riera de Sant Simó (Mataró).	185
Albert Soler i Casellas	Memòria: l'aqüeducte romà de Pineda de Mar (El Maresme).	201
Joaquim Pera i Isern	Estudi d'unes restes aparegudes al carrer de la Font de Canet de Mar.	207
G. Fabre i M. Mayer	Sobre el nou Cursus Eqüestre a Mataró.	214
M. Prevosti i J.F. Clariana	Nota sobre l'excavació de salvament realitzada a la zona de l'abocador d'escombraries de la vil.la romana de Torre Llauder (Mataró).	217
Joan Noè i Pedragosa	Estudi dels fragments de premsa romana trobats al veïnat de Can Sans de Llavaneres.	224
Jordi Miró i Canals	La producció d'àmfores al Maresme: una síntesi.	228
Joaquim Pera i Isern	Noves troballes d'època romana a Canet de Mar.	245
Joan Bonamusa i Roure	Els testimonis mitraics iluronesos dins el context de la Tarraconense.	248
Joan Francesc Clariana i Roig	La col.lecció de Terra Sigil.lata del Museu del Maresme.	254
J. Pera i A. Soler	Aproximació a la Carta Arqueològica del terme de Sant Pol de Mar (El Maresme).	259
Rosa Isabel Garí i Lleixà	Dos importants documents trobats a Cabrera de Mar.	282
	NOTICIARI ARQUEOLÒGIC	286
	VÀRIA	293
	NOTES BIBLIOGRÀFIQUES	295
	ÍNDEX	297